MAHMUT GOLOĞLU

Milli Mücadele Tarihi-III

1920

ÜÇÜNCÜ MEŞRUTİYET

BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 1781

TARİH
MAHMUT GOLOĞLU
MİLLİ MÜCADELE TARİHİ - III
ÜÇÜNCÜ MEŞRUTİYET (1920)
BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

2006 Sertifika No: 11213
EDİTÖR
ÖZLEM ÇEKMECE
YAYINA HAZIRLAYAN
AYŞE GOLOĞLU SOYER
GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM
REDAKSİYON
L. ECE SAKAR
DÜZELTİ
BENGÜ VAHAPOĞLU
DİZİN
BORA BOZATLI
GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI'NDA
1. BASKI: 1000 ADET, OCAK 2010
ISBN 978-9944-88-721-2
BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203 TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60 Sertifika No: 11931

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91 Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Mahmut Goloğlu

MİLLİ MÜCADELE TARİHİ - III

Üçüncü Meşrutiyet

(1920)

Birinci Büyük Millet Meclisi

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Mahmut Goloğlu'nun
bu dizide yayımlanmış ve yayımlanacak kitapları

Milli Mücadele Tarihi

I. Erzurum Kongresi
II. Sivas Kongresi
III. Üçüncü Meşrutiyet (1920)
IV. Cumhuriyete Doğru (1921-1922)
V. Türkiye Cumhuriyeti (1923)

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

I. Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)
II. Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)
III. Milli Şef Dönemi (1939-1945)
IV. Demokrasiye Geçiş (1946-1950)

Önsöz

Bu kitap, Atatürk’ün, tarih yazarlarına ışık tutan sözlerinin etkisi altında ve şimdiye kadar hiçbir yerde yayınlanmamış bilgiler ve belgelerle hazırlamakta olduğumuz gerçek “Milli Mücadele Tarihi”nin üçüncüsüdür.

Teşekkür

Gönderdiği bir mektupla Atatürk ve devrine ait bilgilere önemli katkılar yapan, Erzurum Kongresi adlı kitabımızın, kitaplığında bulunmasından memnuniyetini ve bizimle görüşmek isteğini belirten Lord Kinross'a;

Erzurum Kongresi hakkındaki değerli çalışmalarına yaptığımız mütevazı hizmetlerimizden ötürü teşekkürlerini bildiren Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Selâhattin Olcay'a;

Gerek Erzurum Kongresi, gerekse Sivas Kongresi adlı kitaplarımız için "Büyük emeklerle hazırlandığı muhteviyatına bir göz atmakla anlaşılan eserleriniz milli mücadelenin gerçek seyrini begelere dayanarak açıkça göstermektedir. Yaptığınız hizmet büyüktür" diye yazan Ord. Prof. Abdülhak Kemal Yörük'e;

Her iki kitabımızı da, değerli uzmanlarına incelettikten sonra, Silahlı Kuvetler'e yararlı görerek birer bildiri ile bütün kuvvet komutanlıklarına salık veren Genelkurmay Başkanlığı'na;

Gerek bundan önce yazdıklarımıza yeni eklemeler yapmamız, gerekse bundan sonraki çalışmalarımızda yararlanmamız için çok değerli bazı belgeler ve aydınlatıcı bilgiler vererek zor ve çetin çalışmalarımıza yardımcı olanlara;

Nihayet, birinci ve ikinci kitaplarımıza gösterdikleri ilgi ile bu kitabımızın da yayınlanmasına imkân veren özel ve tüzel kişilerle bütün okurlarımıza teşekkür ve saygılarımızı sunmayı bir borç biliriz.

Bir açıklama

Önsözümüzde belirttiğimiz gibi, birçok okuyucularımızdan yeni belgeler ve bilgiler gelmektedir. Bunlardan birisini, örnek olarak, kitabımıza eklemiş bulunuyoruz:

Mustafa Kemal Paşa, Sivas Kongresi'ni yaparak bütün yurttaki milli mücadele çabalarını bir elde toplamaya çalışmaktadır. Fakat zaman çok zor ve tehlikeli şartlar içindedir. Kendi arkadaşlarını da birer ilden temsilci göstermek suretiyle, ancak 38 kadar delege sağlayabilmiştir. Fakat bu delegelerin içinde biri vardır ki, en körpe çağındadır. Askeri Tıp okulu öğrencisi olan Hikmet Efendi, asker-sivil bütün Tıp öğrencileri adına, İsmail Fazıl Paşa (Cebesoy) ve İsmail Hami Bey (Danişment) ile birlikte İstanbul'un üçüncü delegesi olarak Sivas Kongresi'ne gelmiştir.

Bu davranışlarıyla yurt sevgisinin eşsiz örneğini veren bu genç öğrenci, aynı zamanda, ulusal bağımsızlık konusunda da son derece idealist ve cesurdur. O kadar ki, 'manda meselesi'nin görüşüldüğü Sivas Kongresi'nde, bizzat Mustafa Kemal Paşa'ya "Delegeleri bulunduğum tıbbiyeliler beni buraya, bağımsızlık yolundaki çalışmalara katılmak üzere gönderdiler, mandayı kabul edemem. Manda fikrini siz kabul ederseniz, sizi de reddederim. Mustafa Kemal'i vatan kurtarıcısı değil, vatan batırıcısı olarak adlandırır ve lanetleriz" demiştir.

Sonra ne olmuştur, bu idealist ve yurtsever genç? Bugüne kadar bilinmiyordu bu husus. Hikmet Efendi'den söz eden 'Sivas Kongresi' adlı ikinci kitabımızı okuyan, Hikmet Efendi'nin Askeri Tıp okulundan arkadaşı Eski Mebuslardan Dr. Ahmet Selgil'in gönderdiği mektuptan şimdi öğreniyoruz ki, Sivas'tan dönen Hikmet Efendi yakın arkadaşı Yusuf Balkan ile birlikte tekrar Anadolu'ya geçip Ankara'ya gitmiş ve milli mücadele uğrunda hizmet için

Mustafa Kemal Paşa'nın emrine girmiştir. Bir yıl kadar sonra İstanbul'a dönmüş ve tahsilini tamamlamıştır.

Aradan yıllar geçer. Günlerden bir gün, sofrasındaki dostları ile eski günleri anan Atatürk, Tıp öğrencisi Hikmet Efendi'yi hatırlar. Hemen bulunup mebus yapılmasını emreder. Fakat, Mazhar Müfit Bey (Kansu), üzüntü ile boynunu bükerek, Hikmet Efendi'nin öldüğünü söyler. Çok üzülen Atatürk sofrayı dağıtır.

Oysa ki, Hikmet Efendi sağdır ve Anadolu'nun bir köşesinde doktorluk yapmaktadır. Hiçbir zaman kendini Atatürk'e hatırlatmayı düşünmemiştir. Hatta ondan bir şey ister duruma düşmemek için, bölgesine geldiği zaman kendisine görünmemiştir. Atatürk'ün ölümünden birkaç ay sonra da, Mazhar Müfit Bey sokakta Hikmet Efendi'ye rastlar. Boynuna sarılır, yaptığı yanlışlığı anlatır, özür diler.

Yine aradan yıllar geçer. Bir gün de zamanın tek siyasi partisi tarafından aranır ve Balıkesir'den mebus adayı yapılmak istenir. Fakat şanssızlık burada da Hikmet Efendi'nin yakasını bırakmaz. "Balıkesir'in yabancısıdır, Giresunludur" propagandasıyla bu imkânı da kaybeder. Oysa ki Hikmet Efendi Balıkesirlidir, Balıkesir'in Savaştepe bucağındandır. Fakat; Savaştepe Bucağı'nın o günkü adı 'Giresun'dur.

İki yıl sonra da, oğlu Orhan Boran'ı (tanınmış takdimci ve mizah ustasını) milletine yadigâr ederek, veremden ölür.

Dr. Yusuf Balkan ise hâlen hayattadır, yakın arkadaşı Hikmet Efendi'nin kız kardeşi ile evlidir, bir ameliyat sonucu bacağındaki rahatsızlığı iyileştirebilmek için Ankara'daki Rehabilitasyon Merkezi'nde yatmaktadır.

6 Şubat 1970 günü kendisini ziyarete gittiğimde, sayın eşi, yani Tıp öğrencisi Hikmet Efendi'nin kız kardeşi de yanında idi. Yüzlerinde görüp geçirmişliğin, acı tatlı anıların karışımından doğma çizgiler, yılların yorgunluğu ve fakat eşsiz bir sevimlilik vardı. Dr. Yusuf Balkan hasta yatağında, sanki o günleri bir daha yaşayarak konuşuyordu:

Sivas Kongresine delege göndermek fikri ortaya atılınca, bir sabah alacakaranlıkta okulun hamamındaki göbek taşı üzerinde toplandık. Hikmet ve ben delege seçildik. Fakat yol paramız yoktu. Herkes cebindeki parayı çıkarıp ortaya koydu. En çok veren Ekrem Şerif Egeli idi, galiba elli kuruş vermişti. Ancak 9,5 lira yani bir kişiye yetecek kadar para tedarik edildi. Ben de bu para ile Hikmetin gitmesini söyledim. Para bulabilirsem ben de ona katılacaktım. Bu arada bir de vesika temini gerekiyordu. Kimi temsilen gidecektik? Bunu belirten vesikayı hiçbir yerden temin edemedik. Tıp Talebe Cemiyeti Başkanı olan dördüncü sınıfın sivil talebelerinden Dr. Ahmet Kemal, durumu öğrenince hemen vesikayı yazdı, imzalayıp mühürledi. Böylece, bütün tıp talebelerinin temsilcisi olduğumuzu belirten vesikayı aldık. Para bulamadığım için ben gidemedim, Hikmeti, ismail Fazıl Paşa ile Sivas'a uğurladık.

Sivas dönüşünde Hikmet Baran tam bir Kuva-yı Milliyeci idi. Milli mücadele çabalarına katılmaya karar verdik ve Ankara'ya gittik, Mustafa Kemal Paşa'nın emrine girip hizmete başladık. O zaman Ankara'da bir hastane Cebeci'de vardı. ikinci hastaneyi de ben kurdum. Ben Ankara'da bir yıl kadar kaldım. Hikmet biraz daha fazla kaldı. Hikmet çok vatanperver, çok idealist, eşsiz bir insandı.

Anlaşılıyordu ki; Dr. Yusuf Balkan da, eşi de 50 yıl önceki örnek yurtsever Tıp Öğrencisi Hikmet Efendi'nin hayranı idiler. Ondan söz ettikleri zaman ikisinin de gözleri parlıyordu. Bu konuda ne kadar konuşsak bitmezdi. Fazla rahatsız etmemek için ikisine de saygılarımı sunarak ayrıldım ve Dr. Ahmet Selgil'in Hikmet Boran hakkındaki mektubunu bu kitaba ekledim. (Ek: 8)

I

MECLİS ÖNCESİ

Sivas’tan Ankara’ya

1919 yılı Aralık ayının on sekizinci Perşembe günü sabahı... Hava çok soğuk, her yer karla örtülü ve kar yağışı sürüp gitmekte. Buna rağmen, bütün Sivaslılar, coşkun sevgi gösterileri içinde, sokaklara dökülmüş, yolları doldurmuş, lisenin önünde toplanmışlardı. Mustafa Kemal Paşa, bu göz yaşartıcı eşsiz sevgi taşkınlığı içinde Sivas’tan ayrılıyor, Köprübaşı’nda yurtsever Sivaslılarla son ayrılık görüşmesini yaparak, beraberinde birkaç yakın arkadaşı, üç Heyet-i Temsiliye üyesi ve maiyeti olduğu halde, ikisi dolma tekerlekli üç açık otomobil ile ve kar yağışı altında Ankara’ya doğru yola çıkıyor (V. C. Aşkun, Sivas Kongresi: 197-201).

Sivas Valisi Reşit Paşa, usul gereğince, olayı bir telgraşa Dahiliye Nezâreti’ne haber veriyor. Dahiliye Nâzırı da, Sivas Valiliği’nden aldığı bilgiye dayanarak, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi’nin 18 Aralık 1919’da Sivas’tan Ankara’ya hareket etmiş olduğunu, bir yazıyla sadrazama bildiriyor (Belgelerle Türk Tarihi: 2/17).

Mustafa Kemal Paşa da, Şarkışla’ya (Şehirkışla) gelince, buradan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sivas Heyet-i Merke-ziyesi’ne bir telgraf çekerek “Sivas bölgesinden ayrılırken sayın kurulunuza selam ve saygılarımızı sunar, vatanın iyiliği ve milletin kurtuluşu uğrundaki kutsal savaşınızda başarılar dileriz” diyor. (Mf.v., Tarih Vesikaları: 10)

1919 Aralık ayının on dokuzuncu Cuma günü akşamüzeri, geç vakit Kayseri’ye varan Mustafa Kemal Paşa, bir haftadır yolunu gözleyen yurtsever Kayserililer tarafından şehre bir buçuk saatlik mesafede karşılanıyor. Şehre kadar bütün yolu doldurmuş olan halk ve öğrenciler Mustafa Kemal Paşa’ya büyük sevgi gösterilerinde bulunuyor. Bu ulusal coşkunluk karşısında, şehre varmadan otomobilinden inen Mustafa Kemal Paşa halkı selamlıyor ve eşsiz

sevgi gösterileri arasında şehre giriyor. Sivas kapısındaki İmamzade Reşit Ağa'nın konağına gidiyor. Halk sokaklarda fener alayı yaparken Mustafa Kemal Paşa, akşam yemeğini burada yiyor ve geceyi bu konakta geçiriyor.

Ertesi gün, 20 Aralık 1919'da, başlarında Kızıklı Hacı Kasım Efendi olduğu halde Kayseri'nin din bilginleriyle görüşen Mustafa Kemal Paşa, yurtsever Kayserililerden gördüğü gönül doyurucu karşılamaya cevap olarak duygularını dile getiren bir bildiri yayınlıyor.

Aynı gün, Burdur Askerlik Şubesi Başkanı, milli mücadeleci İsmail Bey'den bir telgraf alıyor. Bu telgrafta İsparta, Burdur, Antalya halkının yorgun ve güçsüz görünmekle beraber, ulusal bağımsızlığın korunması uğrunda her fedakârlığa hazır bulunduğu, fakat halkın henüz gereği gibi teşkilatlanmadığı, işgal kuvvetlerinin (İtalyanların) halka bazı kolaylıklar göstermesinin Antalya ve Burdur bölgelerinde sosyal ve düşünsel bunalımlara sebep olduğu, milli mücadele çabalarının sadece Aydın Cephesi'ne para ve gönüllü göndermekten ibaret kaldığı, il ve ilçelerdeki milli kuruluşlara, doğru yolu gösterici ve bunu uygulayıcı çalışma kolları ekleyerek ve bildiriler yayınlayarak özellikle köylüleri aydınlatmak ve milli birliğe yöneltmek gerektiği anlatılmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa bu konu üzerinde önemle durmuş ve Ankara'ya varınca yayınladığı bir bildiriyle bu noktaya dikkati çekmiştir (Tarih Vesikaları: 15).

Ve Kayseri'de bir gece daha kalan Mustafa Kemal Paşa, aynı coşkun sevgi gösterileriyle uğurlanıyor (Tarih Vesikaları: 10, 15; M. M. Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le: 490, 492; Ziya Oranlı, Atatürk'ün Yayınlanmamış Anıları: 4; M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/293; E. B. Şapolyo: Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi; A. H. Kalaç; Kendi Kitabım).

1919 yılı Aralık ayının yirmi birinci günü akşamı Mustafa Kemal Paşa Mucur'dadır. Apansız geldiği Mucur'da hükümet konağının önünde karşılanır ve hükümet konağının emrine tahsis edilmiş olduğu kendisine bildirilir. Mustafa Kemal Paşa hemen kasaba ileri gelenlerini toplatır, gece onlarla yurt sorunlarını görüşür ve geceyi Mucur'da geçirerek ertesi gün Hacıbektaş'a doğru yola çıkar (M. M.

Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk'le: 492; E. B.Şapolyo, Kemal Atatürk: 355).

1919 yılı Aralık ayının yirmi ikinci Pazartesi günü Hacıbektaş kasabası yakınındaki bir çiftlikte öğle yemeğini yiyen Mustafa Kemal Paşa, bir arabayla buraya kadar gelen Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesi'nin Şeyhi Salih Niyazi Baba tarafından karşılanıyor, onun arabasına binerek kasabaya geliyor ve Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesi Çelebisi Cemaleddin Efendi'nin "saray" denen konağına gidiyor. Derhal misafir odasına alınıyor. Birkaç dakika sonra da Çelebi Cemaleddin Efendi odaya gelip Mustafa Kemal Paşa'ya "Hoş geldiniz" diyor.

Mustafa Kemal Paşa, Çelebi Cemaleddin Efendi'nin evine misafir oluyor. Beraber yemek yiyor, birlikte rakı içiyor ve bu arada yurt sorunlarını görüşüyorlar. Sonunda, düşünce birliğine varılıyor ve Çelebi Cemaleddin Efendi milli harekete katıldığını, Kuva-yı Milliyeciliği kabullendiğini, hemen kendi adamlarına gerekli emri vereceğini bildiriyor.

Geceyi Çelebi Cemaleddin Efendi'nin konağında geçiren Mustafa Kemal Paşa, ertesi günün öğle yemeğinde Şeyh Salih Niyazi Baba'nın misafiri oluyor ve yemekten sonra Hacı Bektaş-ı Veli'nin türbesi ziyaret ediliyor, Mustafa Kemal Paşa dua ederek Hacı Bektaş-ı Veli'nin manevi gücünden yardım istiyor. Akşam üzeri de Hacıbektaş'tan ayrılıyor, yine Mucur'a geliyor, 23-24 Aralık 1919 gecesini de Mucur'da geçiriyor (M. M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk'le: 493-495; Z. Oranlı, Atatürk'ün Yayınlanmamış Anıları: 45-49; E. B. Şapolyo, Kemal Atatürk: 355-356).

1919 yılı Aralık ayının yirmi dördüncü Çarşamba günü öğle vakti Mustafa Kemal Paşa Kırşehir'dedir. Kurbanlar kesip büyük sevgi gösterilerinde bulunan yurtsever Kırşehirliler, Mustafa Kemal Paşa'yı doğruca Kırşehir Gençlik Derneği'ne götürdüler. Kırşehir gençliğinin kendi kendine teşkilatlanmış olmasından memnunluk duyan ve duygulanan Mustafa Kemal Paşa burada bir konuşma yapıyor ve bu konuşmasında her şeyi ve özellikle teşkilatlanmayı yukarıdan, hükümetten beklemenin doğru olmadığını, nitekim musibetlerle uyanan milletin de kendi kendine teşkilatlanma yoluna

girdiğini, milli kuruluşların hareket noktalarının "milli kuvvetleri yapıcı, milli iradeyi egemen kılmak" olduğunu, bağımsız yaşayabilmek için çizilen sınırlar içinde yabancı bırakmamak gerektiğini, milli kuruluşlara ruh kazandırabilmek için milletin her bireyinin düşünce hayatını geliştirmek zorunluluğunda bulunduğunu, böylece milletin tek bir varlık haline getirilebileceğini, bu konuda aydınlara çok iş düştüğünü, ancak aydınların sadece halka milli birlik düşüncesini aşılamakla görevlerinin bitmediğini, başka milletlere karşı varlığımızı koruyabilme tedbirlerinin de alınması gerektiğini anlatıyor. Sonra derneğin hatıra defterine Kırşehir gençliğini öven birkaç satır yazıp, Rauf (Orbay), Mazhar Müfit (Kansu), Hakkı Behiç (Bayiç), Ahmed Rüstem (Alfred Rüstem) Beylerle birlikte imzalıyor.

Akşam yemeğini Kırşehir ileri gelenleri özenerek hazırlamışlardı. Ziyafete Mutasarrıf Ekrem Bey (Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurucularından olup, sonra birçok yerde valilik yapacak olan Ankaralı Ekrem Engür) ile birlikte gidiyor. O sırada yurtsever Kırşehirliler, Mustafa Kemal Paşa şerefine, şehirde fener alayı gösterileri yapmaktadır. Bir ara, havanın çok soğuk olmasına rağmen, ziyafet verilen evin önünde toplanıp Mustafa Kemal Paşa'ya coşkun ve taşkın sevgi gösterilerinde bulunuyorlar. Bundan son derece duygulanan Mustafa Kemal Paşa, bir konuşma yapıyor ve bu konuşması sırasında şunları söylüyor:

"Bu milletin içinden çıkan bir Kemal:

Vatanın bağrına düşman dayamış hançerini
Yok imiş kurtaracak bahtı kara mâderini

demiş. Yine bu milletin bağrından çıkan bir Kemal de:

Vatanın bağrına düşman dayasın hançerini
Bulunur kurtaracak bahtı kara mâderini

diyor."

(Bu sözleri Büyük Millet Meclisi kürsüsünde de tekrarlanacaktır.) Mustafa Kemal Paşa geceyi Kırşehir'de geçiriyor (Tarih Vesikaları: 10; M. M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk'le: 495-496).

1919 yılı Aralık ayının yirmi beşinci Perşembe günü, Kırşehir'den ayrılan Mustafa Kemal Paşa, Kaman bucağına geliyor

ve bir gece de

burada kalıyor (M. M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk'le: 496).

1919 yılı Aralık ayının yirmi altıncı Cuma günü, Kaman'dan yola çıkan Mustafa Kemal Paşa, akşam geç vakit, Beynam köyüne varıyor ve geceyi Muhtar Hasan Çavuş'un evinde geçiriyor (Z. Oranlı, Atatürk'ün Yayınlanmamış Anıları: 44-49; E. B. Şapolyo, Kemal Atatürk: 356-357; M. M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk'le: 497).

Nihayet 1919 yılı Aralık ayının yirmi yedinci Cumartesi günü öğleden sonra Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya ulaşıyor. Kendisini karşılamak için günlerdir heyecanla bekleyen Ankara'ya...

Mondros Mütarekesi'nden kısa bir süre sonra, 1919 yılı başlarında trenle gelen iki bölük kadar İngiliz askeri tren garında karargâh kurarak, istasyonu ve şehri işgale başlamıştı. Sonra bir Fransız askeri birliği de gelmiş ve yapımı henüz bitmemiş olan Ulus'taki İttihat ve Terakki Kulübü binasında (sonradan İnkılap Müzesi olan ilk Büyük Millet Meclisi binası) karargâh kurmuştu. Şehrin içinde yabancı devlet askerleri dolaşıyor, Türk ve Müslüman halka sarkıntılık ve saldırı olayları gün geçtikçe artıyordu. Sadrazam Ferit Paşa'nın yakın adamı olan Ankara Valisi Muhittin Paşa (Ulunay) da, körükörüne İstanbul Hükümeti'ne bağlanmış olduğundan işgal kuvvetleriyle işbirliği yapmış, adeta onların buyruğu altına girmişti.

Bu durum karşısında, kendilerini korumak zorunda kalmış olan Ankaralılar gizli bir kuruluşla yabancıların ve azınlıkların kötülüklerine engel olmaya çalışıyorlardı. Fakat Vali Muhittin Paşa, İngilizlerin baskısı ile, aralarında Kınacızade Şakir, Aktarbaşı Sadullah, Bulgurluzade Mehmet, Hanifzade Mehmet, Haymana Eski Kaymakamı Rıfat Beylerle Karabiberin Hasan ve Hacı Bayram Türbesi Şeyhi Şemseddin Efendilerin de aralarında bulunduğu doksan üç kişiyi tutuklamıştı. Bir yandan da İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin gelişmesine çalışıyordu.

Fakat, yurtsever Ankaralılar, bütün bu baskılara rağmen yılmamışlar, İngiliz Muhipler Cemiyeti'ne karşı "Azmi Milli Cemiyeti"ni kurmuşlardı. 24. Tümen Komutanı Yarbay Mahmut, Kimyager Avni

Refik (Berkman), Öğretmen Ayaşlı Ali Rıza, Öğretmen Mahir (İz), Yakup, Ekrem ve Fevzi Beylerin kurduğu bu dernek, müsamereler vererek halkın moralini yükseltmeye çalışmış, Avukat Mustafa Kemal Bey *Selâmet* ve Operatör Vasfi (Öz) Bey *Mefkûre* adlı gazeteleriyle bu çabalara yardımcı olmuşlardı. Ve bütün milli mücadele çabalarının başında, Ankaralıların sevgi, saygı ve güvenle bağlandıkları 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa vardı.

İstanbul'daki valiler toplantısından dönen Vali Muhittin Paşa, aldığı yeni direktişerle, daha da sertleşip baskıyı arttırınca Ankara ileri gelenleri, milli mücadeleci Defterdar Yahya Galip Bey'in evinde toplanmışlar ve Vali Muhittin Paşa'yı bertaraf etmeye karar vermişlerdi. Karar, Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmiş, Muhittin Paşa'nın yakalanıp Sivas'a gönderilmesi emri gelmiş, yakalama görevi Keskin'den Hamitli Rıza (Kırşehir Mebusu) ve Polatlı'dan Kara Sait Milli Müfrezeleri'ne verilmişti. 24. Tümen Komutanı Mahmut ve Kurmay Başkanı Ömer Halis Beylerle görüşerek gerekli direktişeri alan müfrezeler derhal yola çıkarak Çorum'dan Ankara'ya gelmekte olan Vali Muhittin Paşa'ya ulaşmış ve koruma görevlileri gibi yolculuğuna katılmış, Elmadağı ile Yahşihan arasındaki Kılıçlıbel'e geldikleri zaman da Vali Muhittin Paşa'yı tutuklayıp Sivas'a götürmüşlerdi. Muhittin Paşa'dan kurtulan Ankaralılar da hemen "Hakan" dedikleri Defterdar Yahya Galip (Kargı) Bey'i vali vekilliğine getirmişlerdi. İstanbul Hükümeti ise, Ankara Valiliği'ne Ziya Paşa'yı tayin etmiş ve yola çıkarmıştı. Bunun üzerine, derhal Ziya Paşa'ya haber gönderilerek Ankara'ya gelmemesi, gelirse onun da tutuklanacağı bildirilmiş ve türlü baskı ve ricalara rağmen İstanbul yanlısı vali, Ankara'ya sokulmamıştı.

Ankara bu iç mücadelenin içinde iken Sivas Kongresi toplanmış ve Ankaralılar bu kongreye katılamamışlardı. Fakat Mustafa Kemal Paşa, Ankara Eski Mebusu Ömer Mümtaz Bey'i Sivas'a gelememiş olmasına rağmen, Heyet-i Temsiliye üyesi yaptırmıştı. Üzerlerindeki ağır baskı kalkınca, Ankaralılar Ömer Mümtaz Bey'i Sivas'a göndermişler ve Sivas'tan dönen Ömer Mümtaz Bey'in getirdiği direktişer üzerine de Müftü Rıfat Efendi'nin (Börekçi)

başkanlığında Kütükçüzade Ali (belediye başkanı), Ömer Mümtaz (eski mebus), Çayırlıoğlu Hilmi (eski mebus), Ekrem (Engür), Beynamlı Hacı Mustafa, Çakallı Hacı Süleyman Beylerle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, Ankara Heyet-i Merkeziyesi'ni kurmuşlardı. Sonra Kuva-yı Milliye müfrezeleri kurma kararına varılmış, bu çabaların başına da yine Müftü Rıfat Efendi getirilmişti (Şeref Erdoğdu, Ankaram: 37-52).

Bu sırada, Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya geleceği duyulmuş ve yola çıktığı haber alınmıştı. Vali Vekili Yahya Galip Bey ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Rıfat Efendi, Mustafa Kemal Paşa'yı olağanüstü bir şekilde karşılamak ve bu arada Ankara'daki İngiliz ve Fransızlara da Kuva-yı Milliye'nin gücünü göstermek için geceli gündüzlü çalışmışlar, bölgedeki bütün seymenlerin karşılama törenine katılmalarını sağlamaya uğraşmışlardı. İstanbul Hükümeti'nden yana olanlar ise, karşılama töreninin sönük geçmesi için, törene gelecek seymenlerin cepheye gönderilecekleri söylentisini çıkarmışlardı. Fakat Haymana Kaymakamı Cemal Bey'in (Bardakçı), kendi bölgesinden topladığı iki yüz kadar atlı ile, Ankara'ya gelip birkaç gün şehirde gösteriler yapması, karşı propagandaları çürütmüş, törene katılacakların sayısı her gün biraz daha artmış ve sonunda sanki bütün Ankara ayaklanmıştı (C. Bardakçı, Atatürk'ün Ankara'ya İlk Gelişi, Yakın Tarihimiz: 4).

Ve 1919 yılı Aralık ayının yirmi yedinci günü Mustafa Kemal Paşa, milli mücadele heyecanıyla coşan Ankara şehrinin sınırlarından içeri giriyordu. Çevredeki tepelerin karlarla örtülüp akpak olduğu, Dikmen ve Çankaya sırtlarında sert ve soğuk yellerin estiği, pırıl pırıl güneşli bir gün ortasında...

Vali Vekili Yahya Galip (Kargı) Bey ile 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Kırşehir-Ankara yolunun, Gölbaşı ile şehir merkezi arasındaki en yüksek yerinde Mustafa Kemal Paşa'yı karşılıyorlar.

Birinci otomobilde Mustafa Kemal Paşa ile Heyet-i Temsiliye Üyesi Rauf Bey (Orbay), Heyet-i Temsiliye İstişarî Üyesi Ahmet Rüstem (Alfred Rüstem), Yaver Yüzbaşı Cevad Abbas (Gürer);

ikinci otomobilde Heyet-i Temsiliye Üyesi Mazhar Müfit (Kansu) ve Hakkı Behiç Beylerle Batı Anadolu'nun Sivas Kongresi'ndeki delegesi İbrahim Süreyya Bey (Yiğit) ve sekreterler; üçüncüde de Dr. Binbaşı Refik Bey (Saydam), Kurmay Binbaşı Hüsrev Bey (Gerede) ile hizmetlilerden oluşan kafile ilk olarak bu tepede durdu. Mustafa Kemal Paşa otomobilinden inerek karşılayıcılarla görüştü ve Ali Fuat Paşa ile Yahya Galip Bey'i kendi otomobiline alarak yoluna devam etti. Otomobiller bugünkü Dikmen şosesinin yönünü izleyen yolda, karla örtülü beyaz tepeler arasından kıvrıla kıvrıla şehre doğru ilerledi.

Bir süvari birliğinin önünde 24. Tümen Komutanı Yarbay Mahmut Bey ile Kurmay Başkanı Binbaşı Ömer Halis Bey (Bıyıktay) ve Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Müftü Hoca Rıfat Efendi (Börekçi) ile Ankara ileri gelenleri Kınacızade Şakir, Aktarbaşızade Rasim, Toygarzade Ahmet, Âdemzade Ahmet, Hatip Ahmet, Kütükçüzade Ali, Hanifzade Mehmet, Bulgurzade Mehmet Beylerle Naşit Efendi ve Eskişehir Mebusu Emin Bey (Sazak) vardı. Mustafa Kemal Paşa burada da otomobilinden inip sevgi gösterilerinde bulunan Ankaralılarla görüştü ve yine yoluna devam etti.

Şimdiki Milli Savunma Bakanlığı'nın bulunduğu yerdeki Kızılyokuş'ta karşılayıcılar tarafından ilk kurbanlar kesildi. Sonra, içinde tek bir evin bulunduğu Harmanyeri'ne gelindi. Seymenler otomobilleri durdurup kurban kestiler. Hükümet ileri gelenleri de Mustafa Kemal Paşa'yı burada karşıladılar.

Biraz daha ileride, şimdiki Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Kız Sanat Enstitüsü ve Radyoevi'nin bulunduğu yerde Ankaralı bilginler, din ve tarikat adamları tertemiz özel kılıkları içinde toplanmışlardı. Şehir halkı bu yerin üst tarafındaki Namazgâh adlı tepede (sonradan bir dönem Türk Ocağı ve Halkevi binasının yer aldığı tepe) bekliyordu. Mustafa Kemal Paşa her rastladığı toplulukla görüşüp teşekkürlerini bildirerek yoluna devam ediyordu.

Nihayet kafile, o sırada İngilizlerin elinde bulunan demiryolu istasyonuna doğru dönüp ilerledi. İngiliz karargâhının önündeki istas-

yon meydanı hıncahınç dolmuştu. Karşılıklı dizilmiş seymenler Mustafa Kemal Paşa'yı havaya kaldırdıkları palaların altından geçirdiler, yiğitçe sevinç naraları attılar. Jandarma ve polis birlikleri saygı ile selama durdular. Halk, davul ve zurna sesleri içinde, coşkun sevgi göstenlerinde bulundu. Ulus'a doğru yol boyunca dizilmiş öğrenciler Mustafa Kemal Paşa'yı sevinçle alkışladılar.

Fransız Karakolu'nun (şimdi müze olan ilk meclis binasının) önünden geçildi. Hacı Bayram Camii'ne varıldı. Hacı Bayram Velî'nin türbesi ziyaret edildi, dualar edilip Tanrı'ya yalvarıldı. Dönülüp hükümet konağına (sonradan valilik binası olarak kullanılan) gelindi. Vali Vekili Yahya Galip Bey, kısa bir konuşma ile Mustafa Kemal Paşa'ya "Hoş geldiniz" dedi. Dışişleri Bakanlığı'nda görevli Fahrettin Bey, uzun bir konuşma yapmak istediyse de heyecandan tıkanıp kısa kesti. Mustafa Kemal Paşa valilik binasında, halk da hükümet konağı önündeki kahvehanelerde oturup dinlendi. Kahveler, çaylar içildi. Sonunda, hem Mustafa Kemal Paşa'nın, hem de Heyet-i Temsiliye'nin kalması ve çalışması için hazırlanmış olan Keçiören sırtlarındaki Ankara Tarım Ortaokulu'na (sonradan bir süre meteoroloji binası olarak kullanılmış olan eski Ziraat Mektebi binası) gidildi (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 265-267; Z. Oranlı, Atatürk'ün Yayınlanmamış Anıları: 49-54; İsmet Kür, Anılarıyla Atatürk: 34; E. B. Şapolyo, Kemal Atatürk: 357-376; M. M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk'le: 497-499; Selâhaddin Tansel, Atatürk ve Kurtuluş Savaşı: 48; Ş. Erdoğdu, Ankaram: 55-65).

Burada bir noktaya dikkati çekmekte fayda var: O sırada herkesin, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Ankara'ya gelenleri Heyet-i Temsiliye üyesi sandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Ankara'daki hazırlıklar buna göre yapılmış, Sivas Valisi İçişleri Bakanı'na, İçişleri Bakanı da sadrazama bu yolda bilgi vermişti. Ankara'nın o günkü *Ankara* isimli haftalık resmi gazetesi, Mustafa Kemal Paşa'nın gelişini anlatırken, beraberindekileri "Heyet-i Temsiliye Üyeleri" diye takdim ediyordu. Ali Fuat Paşa bile, Mustafa Kemal

Paşa'nın beraberindekilerden hep "Heyet-i Temsiliye Üyeleri" diye söz eder.

Oysa Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Ankara'ya gelenler arasında, Sivas'ta kurulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin on altı kişilik Heyet-i Temsiliye'sinden yalnız üç kişi vardı: Rauf Bey, Mazhar Müfit Bey, Hakkı Behiç Bey.

Ne var ki, Mustafa Kemal Paşa'nın tutum ve davranışları da bu anlayışı pekiştirmeye çalışan bir yönde idi. O da etrafındakilerin hepsini Heyet-i Temsiliye üyeleri gibi tanıtmaya yani Heyet-i Temsiliye'yi beraberindeymiş gibi göstermeye çalışıyor, bütün yazışma ve konuşmalarını Heyet-i Temsiliye'ye malediyor ve herkesin de durumu böyle bilmesine dikkat ediyordu. Nitekim, Mustafa Kemal Paşa bu çabasında başarıya ulaşmış ve o günden bu yana konu üzerine eğilenler genellikle Heyet-i Temsiliye üyelerinden hiç olmazsa çoğunluğunun Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Ankara'ya gelmiş olduğunu sanmıştır.

Bu anlayışta, kullanılagelmekte olan "Sivas Heyet-i Temsiliyesi" ifadesinin de büyük etkisi olduğu şüphesizdir. Çünkü, "Sivas Heyet-i Temsiliyesi" olarak adlandırılan heyet, Sivas Kongresi sonunda ve onun kararı ile kurulmuş olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin on altı kişilik Heyet-i Temsiliyesi'dir. Fakat, bu on altı kişinin hepsi Sivas Kongresi'nde seçilmemiştir. Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin on kişilik Heyet-i Temsiliyesi, Sivas Kongresi'nde altı üye daha eklenmek suretiyle on altı kişiye çıkarılmış ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne maledilmiştir. Yani Sivas Heyet-i Temsiliyesi denen "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi", Erzurum Kongresi'nde seçilmiş olan ve sonra tüzüğün özel bir hükmünden yararlanılarak dokuzdan ona çıkarılan "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi"nin yine tüzüğün verdiği imkânla üst sınır olan on altı kişiye çıkarılması ile meydana getirilmiştir (M. Goloğlu, Sivas Kongresi: 120).

Fakat, konunun gerçeğindeki bu özellik bilinmediğinden, Sivas Heyet-i Temsiliyesi denen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk

Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi’nin Sivas Kongresi tarafından seçilmiş ayrı ve yeni bir Heyet-i Temsiliye olduğu kanısına varılmış, on altı üyeyi bulabilmek için de o sırada Mustafa Kemal Paşa’nın yanında olanların hepsi Heyet-i Temsiliye üyesi sanılmış ve bu yanlış anlama bugüne kadar devam edegelmiştir. Bu yüzden, Sivas Heyet-i Temsiliyesi denen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi üyelerinin kimler olduğu kesinlikle bilinememiş, kongre temsilciliği yani delegeliği ile Heyet-i Temsiliye üyeliği birbirine karıştırılmış, hatta her fedakârlığı görülen kimsenin Heyet-i Temsiliye üyesi sanılması gibi yanlış düşüncelere de varılmış ve çok sonraları Heyet-i Temsiliye üyeleriyle ilgili kanunların hazırlanma ve uygulanmalarında da bu düşüncelerin etkisi altında kalınarak yanlışlıklar yapılmıştır (1948/5269 ve 1961/280 sayılı kanunlarda olduğu gibi).

Bununla beraber, Mustafa Kemal Paşa Ankara’ya geldiği zaman, yine Heyet-i Temsiliye’nin tamamı ya da çoğunluğu beraberindeymiş gibi davranıyor, böyle sanılmasını istiyor, imzasını “Heyet-i Temsiliye adına” atıyordu.

Nitekim Ankara’ya vardığı gün, kalması için hazırlanmış olan Tarım Okulu’na gelir gelmez “Heyet-i Temsiliye adına” bir bildiri yayınladı ve bu bildiride Heyet-i Temsiliye’nin gerek yol boyunca, gerekse Ankara’da çok sıcak ve içten gösterilerle karşılandığını, milletçe gösterilen bu birlik ve kararlılığın memleketin geleceğine olan güveni güçlendirip arttırdığını, “Heyet-i Temsiliye Merkezi”nin şimdilik Ankara olduğunu bildirdi (Nutuk: 332).

Fakat gerçek oydu ki, artık Heyet-i Temsiliye yoktu, sadece Mustafa Kemal Paşa vardı. “Heyet-i Temsiliye adına” imzalanan her yazı, sadece Mustafa Kemal Paşa’ya aitti. Nitekim kısa bir süre sonra, yanındaki üç Heyet-i Temsiliye üyesi de İstanbul’a gidecek, Mustafa Kemal Paşa, Ankara’daki tek Heyet-i Temsiliye üyesi olacak, tam anlamıyla tek başına çalışacak ve imzasını yine de “Heyet-i Temsiliye adına” atacaktır (L. Kinross, Atatürk: 304; Y. Nadi, Ankara’nın İlk Günleri: 88).

Mustafa Kemal Paşa, 29 Aralık 1919'da bir bildiri daha yayınlayarak, Eskişehir-Ankara demiryolunun işletmeye açılmış olması sebebiyle, Eskişehir yerine Ankara'da buluşup görüşmenin daha kolay olacağını, her livadan seçilip gönderilecek delege mebuslarla Ankara'da bir Danışma Kurulu halinde çalışılacağını, Heyet-i Temsiliye Danışma Üyeliği'ne seçilecek mebusların ocak ayı başından itibaren Ankara'ya gelmeleri gerektiğini bildirdi ve gönderilecek mebusların yola çıkışlarının Heyet-i Temsiliye'ye yani kendisine bildirilmesini istedi, seçilip gönderilecek mebuslarla yapılacak görüşmelere öteki mebuslardan da mümkün olduğu kadar çok katılımın arzulandığını anlattı (Nutuk, Vesika: 214).

Mustafa Kemal Paşa bunu yapmakla, Meclis-i Mebusan'a gidecek mebuslara önceden Anadolu'daki milli mücadele çabalarının tek amaç ve yolunu anlatacak, İstanbul'da da aynı amaçla ve aynı yolda çalışabilmeleri için Meclis-i Mebusan'da bir "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu" kurmalarını öğütleyecek, böylece parlamento çalışmalarını da kendi çalışma düzenine göre yönetme imkânını sağlayacak, hatta bu yolla Meclis-i Mebusan'a başkan olacak, belki Heyet-i Temsiliye'nin "geçici" olarak Ankara'ya getirdiği merkezini de İstanbul'a aktaracaktı.

Fakat aynı günlerde, İstanbul Hükümeti adına Dahiliye Nazırı ve İstanbul'daki mebuslar adına da Aydın Mebusu Hüseyin Kâzım Bey (Şeyh Muhsin-i Fânî takma adı ile çağının yazı hayatına girmiş olan, Trabzon'un eski ve ünlü valilerinden Kadir Bey'in oğlu), bütün illere çektikleri telgraşarla, seçilen mebusların hiçbir yere uğramadan hemen ve doğruca İstanbul'a gelmelerini bildirmişlerdi. Bu durum karşısında kesin bir davranış kararına varamamış olan bazı mebuslar ne yapmaları gerektiğini Mustafa Kemal Paşa'dan soruyorlardı.

Mustafa Kemal Paşa, hemen soru sahiplerine cevap vererek, durumdan bilgisiz olan Hüseyin Kâzım Bey'in telgrafına önem verilmemesini bildirdi. İstanbul'da bulunan Çanakkale Mevkii Müstahkem Kumandanı ve İstanbul'daki milli mücadelecilerin aracısı Şevket Bey'e de başvurarak durumu anlattı ve Hüseyin

Kâzım Bey'in herhalde yapılan tebliğlerden haberi olmadığını, Bekir Sami Bey'de bulunan tebligat örneğini okumasını ve dilerse onun da hemen Ankara'ya gelip toplantılara katılmasını istedi (Nutuk, 337; Vesika: 215).

Buna karşılık, Heyet-i Temsiliye'nin İstişarî Üyesi ve İstanbul Hükümeti'nin Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'dan gelen bir telgrafta; Hüseyin Kâzım, Tahsin, Celâleddin Arif, Hamit Beylerin ve bazı mebusların aşağıdaki teklişerde bulundukları belirtiliyordu:

1. Meclisin tez elden açılması gerektiği bir sırada, mebusların Ankara'ya çağrılmaları gecikmeye sebep olacaktır.
2. Bu çağrı, yasama gücünün başka kuvvetlerin etkisi altında bulunduğu gibi, yanlış anlamlarla dışta güvensizlik doğuracaktır.
3. Bu durumda meclisin, kendisinden beklenen hizmeti yapması imkânsız olacaktır.
4. Mebuslarla görüşülmek isteniyorsa, geniş yetkili biri İstanbul'a gelmelidir.
5. Çağrıdan vazgeçilmesi ve Ankara'ya varmış olan mebusların da hemen İstanbul'a gönderilmesi için yeniden bir bildiri yayımlanması beklenmektedir.

Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, adları bildirilen mebuslara da bir telgraf çekerek, bir iki gün için Ankara'ya gelip görüşmelere katılmalarının meclis toplantısını geciktirmeyeceğini, buna karşılık pek önemli konularda görüşme imkânı sağlanacağını bildirdi.

Cemal Paşa'ya verdiği cevapta da, mebusların Ankara'ya gelip görüşmelerinin, memleketin kurtuluşu yolundaki çalışmalarını birleştirmek için olduğunu, bunun genel bir toplantı niteliğinde olmadığını

anlattı.

Gerçekten de Ankara'da bir mebuslar toplantısı yapılamadı. Bir kısım mebuslar Ankara'ya hiç gelmediler. Bazı mebuslar çağrıya

uyarak Ankara’ya uğradıktan sonra İstanbul’a gittiler, bazıları da İstanbul’a giderken yol üzeri olduğu için uğrayıp görüştüler. Mustafa Kemal Paşa görüşebildiği mebuslara vatanı kurtarmak, bağımsızlığı sağlamak için iyi yönetilen bir kuruluşa sahip olmak gerektiğini, bunun için de İstanbul’da açılacak olan Meclis-i Mebusan’da üyeleri birbirlerine sımsıkı bağlı ve güçlü bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu kurmalarını öğütledi (Nutuk: 360-362; M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 300).

Bu sırada, Mustafa Kemal Paşa bir yandan da, milli mücadeleci Vali Vekili Yahya Galip Bey emrindeki il basımevinden yararlanarak bir gazetenin çıkarılabilmesi imkânlarını arıyordu. Sivas’taki *İrade-i Milliye* gazetesinin devamı gibi olan *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi işte bu çabaların sonunda, Recep Zühtü Bey’in (Soyak) yönetiminde, ilk kez 10 Ocak 1920’de olmak üzere haftada birkaç defa yayınlanmaya başlamıştır.

Genel Durum

Atatürk'ün Ankara'ya geldiği ve Yunanlıların Küçük Asya İşgal Ordusu Komutanlığı'na atanan Korgeneral Konstantinos Miliotis - Komninos'un göreve başladığı 1919 yılı sonunda, Batı Anadolu'daki işgalci Yunan kuvvetleri 2.400 subay ve 62.000 erden oluşuyordu. İki kolordu halinde tertiplenmiş olan bu kuvvetin dört tümeni cephede bulunuyor, bir tümeni geride, ihtiyatta tutuluyordu. Tümen karargâhları İzmir, Umurlu, Bayındır, Manisa ve Bergama'daydı.

Yunan kuvvetleri karşısındaki Türk Cephesi ise üç tümen bölgesine ayrılmıştı:

a)İzmir Kuzey Cephesi (Ayvalık, Bergama, Akhisar bölgeleri): Karargâhı Balıkesir'de olan, Albay Köprülülü Kâzım Bey (General Özalp) komutasındaki 61. Tümen tarafından tutuluyordu. Tümen emrindeki iki alaydan biri Muratlı'nın kuzeydoğusundaydı. Diğer alayın bir taburu Akhisar'da, bir taburu Soma'da bulunuyordu. Bu bölümde ayrıca 2000 kişilik bir milli kuvvet de vardı.

b)İzmir Doğu Cephesi (Salihli Bölgesi): Karargâhı Afyonkarahisar'da bulunan, Ömer Lütfü Bey komutasındaki 23. Tümen tarafından korunuyordu. Emrindeki alayın bir taburu Alaşehir'de olup Çerkes Ethem ve Sarı Efe (Edip Bey) milli müfrezeleri de bu cephedeydi.

c)İzmir Güney Cephesi (Aydın bölgesi): Karargâhı Nazilli'de olan, Albay Şefik Bey (Aker) komutasındaki 57. Tümen tarafından tutulmaktaydı. Tümenin emrinde üç alay vardı. Üç taburluk bir kuvvetle toplamı 750 kişiye varan iki efe müfrezesi Bademiye-Çayırköy bölgesinde, dört taburla toplamı 1000 kişi olan iki milli alay ve bir efe müfrezesi Köşk bölgesindeydi. Bozdağ bölgesi tamamen milli kuvvetler elinde olup komutanı Demirci Mehmet Efe idi (Genelkurmay H. T. D., Türk İstiklâl Harbi: 2/2, 127).

Cephe gerisindeki durum ise, yurtsever Balıkesirlilerin büyük milli mücadele çabalarına rağmen bir türlü düzene sokulamamıştı. İstanbul'a yakın oluşlarının da önemli etkisiyle Bursa, Balıkesir, İzmit ve Bolu bölgelerinde İstanbul taraftarları ile Ankara taraftarları arasındaki çekişme sürüp gidiyor, bu yüzden milli mücadele çabaları da karmakarışık bir durum gösteriyor, hatta bazı hallerde kimin hangi taraftan olduğunu anlamak bile zorlaşıyordu. Örneğin İzmir'in işgali üzerine halkı silahlandırıp kurulacak milis birlikleriyle düşman kuvvetleri üzerine yürümek gerektiğini İstanbul Hükümeti'ne ilk defa ve ısrarla teklif edenlerden biri Bursa Valisi Gümülcineli İsmail Bey olduğu halde, teklifi "İstanbul Hükümeti"nce tasvip görmeyince, tam tersine bir davranışla Kuva-yı Milliye aleyhtarı olmuştu (Refik Halit Karay, Minelbab İlelmihrab: 126). Buna karşılık Bursa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Erzurumlu Hoca Salih Efendi var gücüyle milli mücadele çabalarını geliştirmeye çalışıyordu (Rahmi Apak, İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu: 108).

Trakya bölgesinde ne askeri, ne de sivil silahlı bir direniş hareketi yoktu. Batı Trakya, Fransızların himayesinde bir "Yunan kolonisi" olmuştu. Fransızlarla Yunanlılar, Doğu Trakya'yı da Batı Trakya'ya katıp burada da Fransız himayesinde Yunan idaresi kurmaya çalışıyorlardı. Merkezden verilen emirle Rum çeteleri birdenbire faaliyete geçmiş ve kötülüklerini arttırmışlardı. Merkezi Edirne'de bulunan 1. Kolordu, İşgal Kuvvetleri Komutanı General Milne'in müsaade etmediği gerekçesiyle, hiçbir harekette bulunamıyordu (Nutuk, Vesika: 246).

Güney bölgesinde Adana, Urfa, Maraş, Antep illeri Fransızların işgali ve onlardan cesaret alan Ermenilerin dayanılmaz kötülükleri altında ve halk her an ayaklanabilecek bir bunalım içinde idi. Fakat henüz düzenli bir şekilde silahlı direniş ve karşı koyma hareketi başlamamıştı.

Wilson Prensipleri'ne göre Anadolu halklarının durumunu inceleyen General Harbord Heyeti raporunu vermiş, Anadolu'nun bütünüyle bir Türk yurdu olduğunu bildirmiş olmasına rağmen, Karade-

niz kıyılarında kurulacak ve merkezi Samsun olan bağımsız bir devletle Doğu Karadeniz Bölgesi'ni Türklerin elinden almak isteyen Pontusçuların çabaları daha da artmıştı. Ve bu çabaların arkasında da Yunanlılar vardı, onları da İtilâf Devletleri ve özellikle İngilizler destekliyordu.

Yunanlılar bu hazırlıklarına, Mondros Mütarekesi yapılıp da Türkler savaşı bırakır bırakmaz başlamışlardı (M. Goloğlu, Erzurum Kongresi. İzmir'i işgale hazırlandıkları zaman ise, Kuzey Anadolu'daki hazırlıklarını da tamamlamışlardı. Bölgedeki Pontusçuları ayaklandırmış, Rum çetelerini faaliyete geçirmiş, Kızılhaç gemileriyle çetecilere silah ve cephane getirmiş, Rusya'daki Rumları göçmen diye gönderip çetecilere katmış, bölgedeki asayişi bozup İtilâf Devletleri'nin müdahalesine müsait durum yaratmışlardı. Nitekim, İtilâf Devletleri, İzmir'in işgalinden birkaç gün önce, İstanbul Hükümeti'ne bir nota vererek Müslüman çetelerin Hıristiyanlara kötülükler yaptığını, bölgede asayiş kalmadığını, tez elden asayişin sağlanmaması halinde Samsun'a çıkılıp Karadeniz kıyılarının işgal edileceğini bildirmişlerdi. Telaşa düşen İstanbul Hükümeti de genç, güçlü ve güvenilir bir komutan olarak Mustafa Kemal Paşa'yı, ordu komutanlığı görevi ve mülkî idareyi de kapsayan geniş bir yetki ile Anadolu'ya göndermişti (M. Goloğlu, Sivas Kongresi: 5).

Böylece Karadeniz kıyılarının 1919 yılı ilkbaharındaki işgali önlenmişti; ama Pontusçuların ümidi kırılmamış, Yunanlılar isteklerinden vazgeçmemiş, İtilâf Devletleri'nin ve özellikle İngilizlerin onlara yardımcı olma çabaları da devam etmişti. Ekim 1919'da Karadeniz seyahati yapan bir İngiliz Fevkalâde Komiseri, Samsun ve Trabzon'da özellikle asayiş durumu ve mütareke hükümlerinin uygulanması konuları üzerinde durmuş, Trabzon'da bulunan Ruslardan kalma eşyaların verilmesinde güçlük çıkarıldığını, bunun mütareke şartlarına aykırı olduğunu ileri sürmüştü (M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/195).

23 Ekim 1919'da da Eyfel (Eiffel) Torpidosu ile İstanbul'a gelen bir Yunan subaylar grubu, Doğu Karadeniz Bölgesi zabıtasını

düzenlemek göreviyle, Albay Alexandros Sımbrakakis'in emrine girmişti. Batum'da Sarraf Yuvanidis (Yuanidis) başkanlığındaki "Pontus Komitesi"ne bağlı Rumlar "Pontus Rum Hükümeti" adıyla bir teşkilat kurmuşlar ve *Elefteria Pontus* (Elepftheria Pontus; Pontus Özgürlüğü) adlı bir de gazete çıkarmışlardı. Trabzon'daki Pontusçular ise Kral Konstantinci (I. Constantine) ve Başbakan Venizelosçu olarak ikiye ayrılmışlardı. Venizelosçu olan Trabzon Metropoliti Hrisantos, Paris'e giderek, Bağımsız Pontus Devleti konusunda Büyük Devletler temsilcilerinden olumlu bir karar almaya çalışmıştı. Venizelos, Anadolu'daki Rumları bahane ederek, onların bulundukları yerlere sahip olmak istiyordu (G. K. Söylemezoğlu, Siyasî Dağarcığım: 3/233).

Fakat aynı günlerde Ermeniler de, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde hak iddiasına kalkışınca ve bu amaca varmak için Batum'daki Rumlarla anlaşma teşebbüsünde bulununca, Trabzon Metropoliti Hrisantos isteklerini olumlu bir sonuca vardıramadan geri dönmek zorunda kalmış ve Ermeni isteklerinden duyduğu endişe ile tutum ve davranışını birdenbire değiştirmiş, İstanbul'dayken hükümete yakın bazı çevrelerle görüşmeler yapıp uzlaşma çareleri aramıştı. Yeni Trabzon Valisi Haydar Bey ile aynı vapurda yolculuk edip 12 Kasım 1919'da Trabzon'a dönen Pontusçu lider Hrisantos, mevki kumandanını ziyaretinde "Elele vererek çalışmamız lazımdır. Biz çalışmazsak Avrupalılar memleketimizi çiftlik hâline getirirler. Avrupa kamuoyu bozgunculuk ve ayrımcılıkla doludur. Anadolu gibi arınmamıştır." demiş; daha sonra gazetecilere de bir açıklama yapmış ve üç önemli nokta üzerinde durmuştu: 1) Trabzon'da bir Ermeni idaresi kurulamaz. Ermenilerin böyle bir hakları olamayacağı açıkça bilinmektedir ve istatistiklerle bellidir. 2) Türkler ile Rumların çıkarları birlikte yaşamalarındadır. 3) Bütün Anadolu insanları elele vererek Anadolu medeniyetini yeniden canlandırmaya çalışmalıdırlar.

Fakat, Hrisantos Efendi'nin birdenbire yön değiştiren tatlı dilli ve güler yüzlü hale gelen politikası kimseyi inandıramamıştı. Doğu Karadeniz Bölgesi'nin milli mücadele çabaları her gün biraz daha

gelişerek güçleniyordu. Yurtsever Ordulular, Kasım 1919'da çıkardıkları *Güneş* isimli gazete ile milli mücadele çabalarına yeni bir hamle kazandırmışlardı. Giresun'da Topal Osman Ağa *Gedikkaya* ve Samsun'da Şefik Avni Bey *Aksiseda* (Aks-i Seda) isimli birer gazete çıkartmaya başlamışlardı (Ö.S. Coşar, Milli Mücadele Basını: 234, 237, 242). İstanbul Hükümeti bile durumdan işkillenmişti. Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa'ya "Hrisantos'un bizi kandırarak Trabzon'a Rum göçü sağlaması ya da bölgedeki Rumları teşkilatlandırması düşünülebilir. Bu sebeple, dikkatle kullanılarak durumlarından bilgi edinilmesi rica olunur." demişti. Nitekim; Batum'daki Pontusçular bir yandan Rumlardan gönüllü alayları kurup İzmir'e gönderilmek üzere, Yunanistan'a yollama hazırlıklarına başlamışlar, bir yandan da Ermenilerle anlaşma yoluna girmişlerdi. Bundan kaygı ve kuşkuya kapılan Trabzon Metropoliti Hrisantos, 1919 Aralık ayının ikinci yarısında, Tişis'e kadar gitmiş, özellikle Batum'daki Pontusçulara Ermenilere yardım etmemelerini, onlarla anlaşmamalarını tavsiye etmiş ve ay sonunda Trabzon'a dönmüştü (M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/200-205, 249 249-251, 259, 264; Belgelerle Türk Tarihi Dergisi: II/3).

Ne var ki, Metropoli Hrisantos'un iyiliğe yönelmiş görünen bütün bu davranışlarına rağmen Pontusçuluk çabaları durmamış, İngilizlerin Yunan isteklerini savunmaları devam etmiş, bundan cesaretlenen İstanbul'daki Yunan Temsilcisi ile Patrikhane yeni teşebbüslere girişmiş, 1919 Aralık ayı başında birkaç Yunan subayı ile bir motor dolusu silah ve cephane Trabzon'a gönderilmiş, Kızılhaç adına Trabzon'a gelmiş olan askeri doktor Kanmanis, Rumların teşkilatlanmasına çalışmış, 17 Aralık 1919'da Gümüşhane'de "Rum İttihadı Milli Cemiyeti" kurulmuş, Noel gecesi, Trabzon halkının tepkisini çeken taşkınlıklar olmuştu. Bu sebeplerle, Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleri, asker-sivil işbirliği halinde her türlü tehlikeye karşı silahlı korunma ve direniş tertip ve tedbirlerini almış, milli mücadele yolunda daha da hızlı ve güçlü bir çaba içine girmişlerdi.

Bu sıradaydı ki Yunanlıların, Batı Anadolu'da işgal ettikleri yerleri kendi ülkelerine katmak istedikleri duyuldu. Mustafa Kemal Paşa, hemen, bu ihtimale karşı alınacak tedbir ve tertipleri hazırlamaya başladı. Sonra Ankara ileri gelenlerini toplayarak milli mücadelenin başlama sebebini ve şeklini, kaydettiği gelişmeleri ve 1919 yılı sonundaki genel durumu açıklayan bir konuşma yaptı ve şunları söyledi:

Savaşın son deminde Amerika Cumhurbaşkanı Wilson, on dört maddelik bir programla ortaya çıkmıştı. Dünyayı düzene sokacak olan bu program, ulusların kendi kaderlerine hâkimiyetlerini sağlıyordu. Programın on ikinci maddesi ise, Türkiye'ye, devletimize, milletimize aittir. Wilson, bu madde ile Türkiye'nin, milletimizin tam bir egemenliğe sahip olması gerektiğini belirttikten sonra, buna bir iki kayıt da eklemiştir. O kayıtlardan ikisi de şunlardır: 1. Aramızda yaşayan ve Müslüman olmayan kimselerin güvenliklerinin ve serbestçe gelişmelerinin sağlanması; 2. Boğazların açık bulundurulması.

itilâf Devletleri'nin tamamı Wilson Prensipleri'ni kendi yararlarına uygun gördükleri gibi, bizim devletimiz de on ikinci maddeye uymakta bir sakınca görmeyerek kabul etti. Gerçekten de bunlar kabul edilebilecek prensiplerdi. Çünkü, Müslüman olmayanların can ve mal güvenlikleri ile her türlü hakları ve gelişmeleri için gereken her şeye zaten, öteden beri, devletimiz ve milletimizce uyulmuştu. Müslüman olmayanlar, üç yüz yılı aşan bir zamandan beri, Osmanlı Devleti'nin ve milletinin kucağında çok imtiyazlı muamele görmektedirler. Bundan ötürü bu kayıt bizim için yeni bir şey değildir. Boğazların açık tutulması konusuna gelince; bu geçit yerinde devletimizin kalbi olan başkentimiz vardır. Bunun güvenliği sağlandıktan sonra Boğazların ticaret için herkese açık tutulması da gerekli görülür.

işte devletimiz ancak bu esaslar dairesinde savaştan çıkmak ve anlaşmaya varmak kararını verdi. Bunun sonucunda, itilâf Devletleri ile, 30 Ekim 1918'de, mütareke (savaşı bırakma anlaşması) yaptı. Bu mütarekenin bazı maddelerini hatırlatacağım:

Beşinci maddeye göre, sınırların korunması ve asayişin yürütülebilmesi için gerekli askeri kuvvetten artanı terhis olunacak, bu kuvvetlerin sayı ve durumları taraşarın görüşmeleriyle kararlaştırılacaktı.

Pek önemli olan yedinci madde, itilâf Devletleri'nin herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olmalarını, güvenliklerinin tehlike altında bulunmasının meydana çıkması gibi açık bir şartla sınırlamıştır.

Onuncu madde, yalnız Toros tünellerinin işgaline aittir.

On ikinci madde, hükümet haberleşmeleri dışındaki telsiz, telgraf ve kabloların denetimini uygun görmüştür.

On beşinci madde, sınır çizgilerinin yalnız ve ancak denetimlerini söz konusu etmektedir.

On altıncı madde, Çukurova'daki ordularımızın, bölgenin düzeni için gerekli olandan artanının terhisini hüküm altına almakta ve başka hiçbir kayıt ve şartı kapsamamaktadır.

Yirmi dördüncü madde, Altı il'in (Vilâyat-ı Sitte: Van, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır, Erzurum, Sivas) herhangi bir parçasının işgaline hak veren sebebin bu illerde doğacak kargaşalık olduğunu açıkça göstermiştir.

Mütareke metninin en çok dikkati çeken noktaları bunlardır. Bu maddelerin anlatmak istedikleri hallerle, uygulanışları arasında benzerlik var mıdır? Mesela mütarekenin daha ilk yapıldığı zamanlarda ingilizler Musul'u işgal ettiler. Mütareke yapılırken bizim ordumuz Musul'da, ingilizler güneyde idi. Mütarekeden sonra düzenbazlıkla askerlerini Musul'a soktular. Kara ve deniz kuvvetleri ile istanbul'u işgal ettiler. Mütareke metninde bunlara müsaade var mıdır?

Adana çevresini, Urfa'yı, Gaziantep'i, Maraş'ı önce ingilizler, sonra Fransızlar işgal ettiler. Mütareke metninde buna dair bir madde de yoktur. Çukurova'da, sadece askeri kuvvetlerimizin bölge düzenini sağlayacak kadarından artanı terhis olunacaktı. Uygulanan bu şekil nedir?

italyanlar Antalya'yı, kendisiyle savaş halinde olmadığımız Yunanlılar da izmir ve çevresini işgal ettiler. istanbul Hükümeti de bu saldırganlıklara, bu haksızlıklara karşı bir şey yapamadı. Bu uygunsuzlukları protesto bile edemedi. Üstelik henüz barış anlaşması yapmadığımız bir ulustan jandarmamıza komutan tayin etti. Kömür bulamadığı için, istanbul tramvayları ile su işletmesini ve demiryollarını itilâf Devletleri'nin "yönetimine" verdi. Oysa ki mütareke metninde yalnızca "denetim" söz konusudur. Yönetimin henüz barış anlaşması yapmadığımız devletlere

verilmesi akıl ve vicdanın kabullenemeyeceği bir tutumdur. Büyük bir üzüntü ile

söylemek zorundayım ki, Ferit Paşa, Babıâli'nin korunmasını bile, son zamanlarda, yabancılara bırakmıştır.

Ülkenin düzenini ve sınırlarını korumak, güvenliği sağlamak için gereği kadar asker silah altında tutulacaktı. ilk zamanlarda 80 binden çok bir kuvvet yeterli görüldü. Sonra bu kuvvet 43 bine ve daha da altına indirildi. Bütün silahlarımızın sürgü kollarını çıkardılar, sandıklara doldurup götürdüler. Ulusumuzu, ülkemizi tümden savunmasız bırakmak amacını güttüler.

Görülüyor ki, itilâf Devletleri iki noktada sözlerinde durmamışlardır: Birincisi, Versailles Konferansı'nda Wilson Prensipleri'ni yani 12. maddedeki haklarımızı kabullendikleri halde, tutum ve davranışlarında Wilson Prensipleri'ni ve 12. maddeyi gözden ırak tuttular; ikincisi, şeref ve namusları üzerine imza ettikleri mütareke metninin hiçbir noktasına uymadıktan başka, devletimizi manda altına almak ve hatta parçalamak kararlarına da vardılar.

Demek ki, mütareke metninin yazıldığı günlerde bağımsız ve özgür bir Osmanlı milleti kabul ettikleri halde, bir iki ay sonra bu düşüncelerinden ayrılıyorlar, başka karara varıyorlar. Buna sebep olarak da, aslında sadece politik ve ekonomik çıkarlarının sağlanması için uydurulmuş olan, iki dayanaksız düşünceyi ileri sürüyorlar: Biri, milletimizin, Müslüman olmayanları eşitlik ve adaletle yönetme gücünde olmadığı; diğeri de tümüyle iş bilmez bir topluluk olan milletimizin yurt topraklarından yararlanamadığı, bakımlı bahçelerin bile bozulduğu. Birincisi ile kıyıcılık, ikincisi ile beceriksizlik isnad ediyorlardı.

Eğer bu iki düşünce yerinde olsaydı, elbette milletimizin bağımsız yaşamaya hakkı olduğu ileri sürülemezdi. Çünkü, kıyıcılıkla uygarlık bağdaşamaz. Beceriksizlik de öyledir.

Milletler, işgal ettikleri yerlerin zenginliklerinden hem kendileri için yararlanmak, hem de tüm insanlığı yararlandırmak göreviyle yükümlüdürler. Bunu beceremeyen milletlerin hayatlarına devam edememeleri ve bağımsızlığa layık olamamaları gerekir.

Fakat bu düşünceler, kesinlikle, bizim için ileri sürülemez. Her ikisi de sadece iftiradır. Milletimizin beceriksiz bir topluluk olmadığını tarih ve mantık ortaya koyar. ispatını bunlara dayanarak bulabiliriz. Şöyle ki, mütarekeden önce, mütareke sırasında ve

mütareke metni ile “kendi ulusal sınırları içinde yaşamaya layık bir Türkiye” kabul edilmişti. Aradan bir yıl geçmeden, nasıl oluyor da bu millet kıyıcı ve beceriksiz oluyor ve bundan ötürü de hayat hakkı elinden alınmak isteniyor? Yoksa, Avrupa Devletleri milletimizi tanımıyorlardı, Wilson Prensipleri’ni kabul ve mütarekeyi imza ettikleri zaman altı yüzyıllık bir milletin mahiyeti, kabiliyeti hakkında bilgi sahibi bulunmuyorlardı da bir iki ay içinde mi bilgilerini tamamladılar? Hakkımızda uygulayacakları kararları bilmiyorlardı da sonra mı hatırladılar?

Oysaki milletimiz, anavatanda ufak bir aşiretten bağımsız bir devlet kurduğu gibi, Batı âlemine, düşman içine de girdi ve orada büyük zorluklar içinde altı yüzyıl süren, göz alıcı derecede büyük bir imparatorluk meydana getirdi. Bunu başaran bir ulus elbette yüksek bir siyasi niteliğe ve yönetime sahiptir. Böyle bir durum yalnız kılıç gücüyle yaratılamazdı. Dünyaca bilinir ki, Osmanlı Devleti çok geniş olan ülkesinde ordusunu, olağanüstü bir hızla ve her şeyi tam olarak bir sınırdan ötekine aktarabilir ve bu orduyu aylarca, belki de yıllarca çok iyi besler ve yönetirdi. Böyle bir davranış yalnız ordu kuruluşlarının değil, bütün yönetim dalları ile devletin olağanüstü bütünlüğünü ve ulusun becerikliliğini gösterir.

Milletimizin kıyıcılığına gelince, bu da sadece bir yalandan, bir iftiradan ibarettir. Hiçbir ulus, yabancıların inanışlarına ve geleneklerine milletimizden çok saygı göstermemiştir. Hatta denebilir ki, öteki dinlerden olanların dinlerine ve uluslarına saygı gösteren tek ulus bizim ulusumuzdur. Fatih, istanbul’da bulduğu dinsel ve ulusal kuruluşları olduğu gibi bıraktı. Rum Patriği, Bulgar Eksarhı ve Ermeni Kategigosu gibi Hıristiyan dinlerinin başındakiler imtiyazlara sahip oldular. Kendilerine her türlü serbestlik verildi. istanbul’un fethinden beri Müslüman olmayanların sahip olageldikleri bu geniş imtiyazlar milletimizin din ve siyaset bakımından ne geniş görüşlü ve yiğit bir millet olduğunu anlatır. Dünyanın en büyük ve uygar ulusları olduklarını iddia ederek milletimize bu kötü halleri yakıştıranlar insaşı olsunlar ve Müslümanlara zorla, islâm dininin kutsal günü olan “Cuma”nın yerine “Pazar”ı kutsal tatil günü olarak tanıtmak istediklerini unutmasınlar. Ülkemizde yaşayan öteki dinlerin mensuplarının başlarına ne gelmişse, yabancı oyunlarına kapılarak ve imtiyazlarını kötüye kullanarak vahşi bir şekilde ayrılık politikası gütmelerinden gelmiştir. Herhalde, Türkiye’de, istenmeyerek doğmuş bazı olaylar birçok kaçınılmaz sebeplere dayanmaktadır. Şunu da kesinlikle söyleyebilirim ki, bu haller Avrupa Devletleri’nde tek sebebi olmaksızın işlenmiş adam öldürme olaylarından çok azdır. Rusların Polonya’ya karşı bir buçuk yüzyıl süre ile güttüğü kan dökücü siyaset, Kafkasya’da Çerkeslere ve Pogrom adı ile Yahudilere uygulanan kıyıcılık da sayılabilecek örneklerdendir.

Tekrar ediyorum, bize karşı ileri sürülen düşünceler yanlıştır. Bu gerçeği tarih ve mantık ispatlar. Bunu sadece Batılılara değil, hatta yurttaşlarımıza da önemle hatırlatmak lüzumunu duyuyorum. Çünkü, pek az da olsa, üzülerek işitiyoruz ki, milletin tarihini okumamış veya ulusal duygudan yoksun kalmış bazı kişiler, yabancıların aleyhimizdeki suçlamalarını reddetmedikten başka vatanlarını, milletlerini kabahatli göstermekten de çekinmiyorlar. Bugün bile okul salonlarını aleyhimizdeki konferanslar için yabancılara açık bulunduranlar var. Bu gibilere lanet...

Düşmanlarımız, hakkımızda uydurdukları iftiraları bir ara Paris Konferansı’na da kabul ettirir gibi oldular. Belki de bunun sonucu olarak, daha savaş sırasında birbirleriyle yaptıkları gizli anlaşmaların ve verdikleri sözlerin uygulanmasına başlanmış idi. izmir, Antalya, Adana, Gaziantep, Urfa ve Maraş’ın işgalleri hep karşılıklı bağlantıların sonucu olsa gerek... Oysa ki, hak ve adaletten söz eden itilâf Devletleri’nin buralarda bulunmamaları gerekirdi. Uygarlık ve insanlıktan söz edenlerden bu beklenmezdi.

Fakat, herhalde, dünyada hak diye birşey vardır ve hak kuvvetin üstündedir. Şu kadar ki, bir devletin, milletin haklarını bilip koruması ve savunması için her türlü fedakârlığa hazır olduğuna herkesi inandırması gerekir. işte, düşmanlarımızın bu davranışları, milletimizi bu anlayış ve fedakârlık duygusundan yoksun sanmalarından doğmaktadır. Doğrusunu söylemek gerekirse, mütarekeden beri arka arkaya kurulan hükümetlerimizin, uğranılan haksızlıklara karşı kusurlu ve akılsızca davranışları da aleyhimizdeki yanlış düşüncelerin pekişmesine yardım etmiştir. Mesela Tevfik Paşa, vatanımızın bir kısmının Ermenistan'a eklenmek istenmesinde bir sakınca görmemekte idi. Ferit Paşa, resmi beyanlarında, doğu illerinde

büyük bir Ermenistan özerkliğinden söz ettiği gibi, Paris'te de güney sınırımızın

Toros olabileceğini söylemiştir. Toros'un güneyinde Arapça konuşulduğunu sanıyor ve Toros'tan Ankara'ya kadar olan bölgede Türklerin oturduğunu, bin yıldan beri bu bölgenin Türk kanı ile yoğrulmuş olduğunu bilmiyordu. işte böyle hükümetlerin tutum ve davranışlarıdır ki, milletimizin geçmişini unutmuş, özel uygarlıkların kazandırdığı haklardan habersiz, kansız, miskin bir millet olarak tanınmasına yol açmıştı. Milletimiz de, bu suretle anlaşılmasına meydan vermekle, büyük bir kabahat işlemişti. Bu kabahat, merkezdeki hükümetin çalışmalarına ve Avrupa'nın namusuna karşı duyduğu aşırı güvendir. Bu kabahatten ötürü kendi değerini, niteliğini, erdemlerini unutturacak duruma düşmüştür.

izmir'in uğradığı içler acısı olaylardan sonraydı ki, memleketimiz gerçekten duygulandı ve aklını başına topladı; derin bir uçuruma sürüklendiğini anladı. Sonra da haklarını kendi başına savunmaya karar verdi. Tabii, bunu yapabilmek için kuruluşlar meydana getirmek, onları düzenlemek gerekiyordu. Her yanda kuruluşlar meydana getirilmeye başlanmıştı. Fakat önce Erzurum ve sonra Sivas Kongrelerinin bütün dünyaya karşı olan "Beyanname" ve "Nizamnâme"sindekiler önemlidir. Bunlar sizce de bilinmektedir. Fakat, müsaade ederseniz, her ikisinden bazı noktaları burada tekrar hatırlatmak isterim. Nizâmnâmenin kuruluşlara ait kısmında görülüyor ki, amaç "Osmanlı vatanının bütünlüğünü, Halifelik ve Sultanlık makamları ile ulusal bağımsızlığın korunmasını sağlamak için Kuva-yı Milliye'yi egemen kılmak"tır.

Bir millet, varlığı ve hakları için, bütün kuvvetiyle, maddi ve fikrî bütün gücü ile ilgilenmezse, bir millet kendi gücüne dayanarak varlığını ve bağımsızlığını sağlamazsa şunun bunun elinde oyuncak olmaktan kurtulamaz. Ulusal yaşantımız, tarihimiz ve son devirdeki yönetim buna pek güzel delildir. Bu sebeple, kuruluşlarımızda ulusal gücün yapıcı ve ulusal iradenin egemen olması esası kabul edilmiştir. Bugün dünyanın bütün milletleri yalnız bir egemenlik tanırlar: Ulusal egemenlik.

işe köyden, mahalleden, halktan yani kişiden başlıyoruz. Kişiler düşünür olmadıkça, haklarını anlamış bulunmadıkça, topluluklar da herkes tarafından, iyi veya kötü, her istenen yöne sürüklenebilirler. Kendini kurtarabilmek için herkesin, kendi mukadderatı ile kendinin ilgilenmesi gerekir. Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya doğru yükselen bir kuruluş elbette kuvvetli olur. Ancak, şüphe yok ki, her işin başlangıç aşamasında, aşağıdan yukarıya doğru olmaktan çok, yukarıdan aşağı olmak zorunluğu da vardır.

Birincisinin gerçekleştirilmesi ile bütün insanlık için gayeye ulaşmak mümkün olabilirdi. Fakat bunun yolu henüz bulunmadığından bazı müteşebbisler, milletlere verilmesi gereken yönde yanlışlıklara saplanmış bulunuyorlar.

Biz memleketimizdeki gezilerimizde, birinci tarzda başlamış olan milli kuruluşların gerçek başlangıca, kişiye kadar indiğini ve oradan yukarıya doğru organlaşmanın başladığını gördük. Bununla beraber bunun tam ve olgun bir duruma geldiğini ileri

süremeyiz. Bunun için, tekrar aşağıdan yukarıya doğru olan organlaşmayı sağlamak amacı doğrultusunda özel surette çalışmamız, milli ve vatani bir görev sayılmalıdır.

Beyannamenin de bazı noktalarından söz etmek isterim. Osmanlı imparatorluğu'nun savaştan önceki sınırını bilirsiniz. Genel Savaş'ın sonucu, devletimizi bazı fedakârlıklara zorluyor. Bu sebeple yeni bir Ulusal Sınır kabul ettik. Beyannamemizin birinci maddesinde açıklanmış olan bu sınır, mütareke yapıldığı gün (30 Ekim 1918) ordularımızın Şilen hâkim bulunduğu sınırdır. Bu sınır içinde kalan bölgeler Osmanlı topluluğundan ayrılması imkânsız bir bütün kabul edilmiştir.

Beyannamenin dördüncü maddesinde, bizimle beraber yaşayan ve fakat Müslüman olmayan kişiler için de aynı hakları ve yetkileri kabul ediyoruz. Müslüman olsun olmasın, hepimiz aynı surette bu devletin uyruklarıyız. Bu itibarla hepimizin hakları birdir. içimizde yaşayan ve Müslüman olmayan vatandaşlarımıza siyasi egemenliğimizi ve sosyal dengemizi bozacak fazla birtakım imtiyazlar veremeyiz. Bu madde iç politikamızdaki genel kanıyı açıklamaktadır.

Yedinci madde, dış politika hakkındaki görüşümüzü bildirir. Herhalde devletimiz ve milletimiz, içeride ve dışarıda, tüm anlamı ile bağımsız kalacaktır. Bize başka bir idare tarzı uygulanamaz. Bu konuda çok sayıdaki türlü sebeplerin başında en büyük ve önemli sebep şudur: Dinimiz gereğince de bağımsız olmak zorundayız. Yalnız, çok geniş olan ülkemizi hızla imar edebilmek, milletimizin bilgi ve kabiliyetini kısa sürede, günün gerektirdiği düzeye yükseltmek ihtiyacında olduğumuzu biliriz. Ancak, bu hususta bize yardım edebilecek devletin nasıl olabileceği yedinci maddede açıklanmıştır. Böyle bir devletin yardımını hoşlukla karşılarız.

işte, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde belirtilen başlıca esaslar ve görüşler bunlardır. Bu esaslarla milli birlik doğmuştur. Bu kutsal amacın sağlanmasına çalışılırken Ferit Paşa da buna engel olmaya kalkıştı. Bu yoldaki çabaları kötüleyerek "Bu ittihatçılıktır" dedi. Bu yakıştırma içte ve dışta kamu desteğini alamadı. Sonra, "Bolşevikliktir" dedi. Resmi telgraşarla, Bolşeviklerin Karadeniz'den takım takım Samsun, Trabzon ve içerilere doğru yürüdüğünü, ülkeyi altüst ettiğini yaydı. Bu da etkili olmadı. Daha ileriye giderek bazı yerlerde kandırdıkları islâm ahaliyi sevk ederek millet ve vatan için çalışanları yok etmek istedi. Bunda da başarıya ulaşamadı. Ve sonunda millet, Ferit Paşa'ya güvensizlik göstermek zorunda kaldı. Kabine düşürüldü; milli birlik kuvvetlendi.

Milli kuruluşların içte ve dışta meydana getirmiş olduğu bu yeni durum ile eski durum arasında çok büyük ayrıntılar, iç güvenlik ve asayiş bakımından kıyaslanamayacak kadar değişiklik vardır. Yabancıların hakkımızda verdikleri, verebilecekleri öldürme ve yok etme kararının pek yanlış olduğu artık bütün itilâf Devletleri tarafından anlaşılmış ve milli kuruluşların değer ve önemi kabul edilmiştir. Buna rağmen bazı itilâf Devletleri hâlâ, özel çıkarlar sağlamak için, milletten başka bir dayanak arıyorlar. Millet, birliğinde ve kararlılığında direndikçe bu gibilerin de gerçeği kabulleneceklerinde şüphe yoktur. O halde yapılacak iş, milletin kararlı tutumunu sürdürmesi ve yakında istanbul'da toplanacak olan mebuslarımızın yasama görevlerini hakkıyla yapmasıdır.

Herhalde millet, hükümetin bekçisi ve gözcüsü olmalıdır. Hükümetler ters işler yapar da millet buna karşı olmaz ve onu düşürmezse bütün kusur ve kabahatlere katılmış demektir. Ferit Paşa, Paris'e gittiği zaman aldığı karşılık, tam anlattığım anlamdadır. Gerçekten, şunun bunun elinde oyuncak olabilen ulus, haklarının neler olduğunu bilmiyor demektir. Böyle bir ulus, başkalarının denetimi altına sokulur.

Milletin Ferit Paşa'yı düşürmesi üzerine, yerine gelen Ali Rıza Paşa, ulusal isteklere uygun olarak milletle el ele çalışmayı kabullendi. Hükümetin değişiminde milletin ilgisi

sadece birincinin düşürülmesinedir. Millet başkaca birşey yapamazdı. Çünkü hükümet başkanlarını padişah seçerdi; başkanlar da bakanlarını... Yeni kabineye eski kabineden bazı kimseler girmişti. Bu yüzden Heyet-i Temsiliye'miz tereddütte kaldı, bazı şartları ileri sürmek zorunluğunu duydu. Sonunda anlaşmaya varıldı. Yapılan anlaşmada üç noktaya dayanılıyordu:

Kuva-yı Milliye'nin meşruluğunun onaylanması;

Milli Meclis'in toplanmasına kadar millet mukadderatı hakkında kesin bağlantılarda bulunulmaması;

Barış Konferansı'nda milletin mukadderatını savunacak delegelerin, eskisi gibi, millet ve memleket menfaatinin ne olduğunu bilmeyenlerden seçilmemesi.

Hükümet bu üç noktayı kabullendi. Ayrıntıları üzerinde de anlaşmaya varılabilmesi için Bahriye Nâzırı Salih Paşa'yı gönderdi. Bahriye Nâzırı, Amasya'da Heyet-i Temsiliye ile buluştu. Bu görüşmelerde ben de bulundum. Sivas Kongresi Beyanname ve Nizâmnâmesi'nin her satırı beraber okundu. Görüşlerde tam bir uzlaşma oldu. Bu görüşmeler sırasında bir başka önemli konu olan "Milli Meclis'in toplanma yeri" de ele alındı. istanbul'un bugün içinde bulunduğu acıklı şartlar sebebiyle Mebuslar Meclisi'nin görevlerini serbestçe yapıp yapamayacağı düşünülmeye değer görüldü. Bunun için meclisin istanbul dışında bir yerde toplanması düşünüldü. Fakat Salih Paşa'nın istanbul'a dönüşünden sonra, hükümet bu düşünceye katılmadı. Böylece, bütün sakıncalarına rağmen istanbul'da toplanmak gerekti. Bununla beraber Heyet-i Temsiliye, bu sakıncalara karşı gereken tedbirler almıştır.

Milli kuruluşların bugün izledikleri amaç, vatanın parçalanmaktan ve milletin esir olmaktan kurtarılmasıdır. Tanrı'nın yardımı ile, yakın zamanda, milli kuruluşlar bu amaca vararak üzerlerine aldıkları yurt görevini yerine getireceklerdir.

Fakat, bu sonuca varınca, milli kuruluşların görevleri tamamlanmış sayılacak mıdır? Bence, bundan sonra da pek önemli milli ve vatani görevlerimiz vardır. Bunlardan biri, "içişlerimizi düzenleyerek" uygar milletler arasında çalışkan bir uzuv olabileceğimizi ispatlamaktır. Bunu yapabilmek için de, politik çalışmadan çok "sosyal çalışma"ya ihtiyaç vardır. Milli kuruluşlarımızın, böyle bir amaç için nasıl bir şekil alması gerektiğini milletimizin genel arzusu belirleyecektir.

Mustafa Kemal Paşa sözlerini kongrelerde belirtilen yeni ulusal sınırın "30 Ekim 1918 sınırı" dışında kalan ülkelerdeki din kardeşlerimizin de tez elden bağımsızlıklarına kavuşması dileğiyle bitirdi (Nutuk, Vesika: 220).

Üzücü Olaylar

Mustafa Kemal Paşa'nın, Ankara ileri gelenlerine karşı yaptığı konuşmanın son kısmındaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere, 1919 yılı başında doğan milli mücadele, sadece "vatanın parçalanmaktan ve milletin esir olmaktan kurtarılması" amacına yönelmiş olduğu halde, 1919 yılı sonunda "içişlerin de düzenlenerek uygar uluslar yanında yer alma" amacına da yönelmek durumuna girmiştir. Çünkü dört yandan Türk yurdunu kuşatan ve saldıran düşmanlara karşı milletçe ölüm-kalım mücadelesi yapıldığı sırada dahi yurtiçinde birliği bozacak, ulusu uygarlık anlayışından yoksun gösterecek birtakım gerici davranışlar, soygunculuklar, hatta adam öldürmeler oluyor ya da gerçek anlamlarının kavranılması çok zor olaylar cereyan ediyordu.

a) Yalancı Peygamber Şeyh Eşref Olayı

Yalancı Peygamber Şeyh Eşref, Bayburt'a bağlı Hart bucağının merkezi olan Hart Köyü'ndendi. Medreseden yetişmiş, tabur imamlığı yapmış, emekli olmuştu. Harput'taki Şeyh Osman Bedreddin Efendi Dergâhı'nda hizmet etmiş, sonra Hart'a gelip yerleşmişti. Dinsel konuşmalarının etkisi ile çevrenin saf ve cahil halkını peşine takan Şeyh Eşref, daha 1908 yılında, bütün İslâm âlemini kendine bağlamak sevdasına düşüp Tanrı tarafından dinsel yasanın uygulanması ile görevlendirildiğini söyleyerek peygamberliğini ilan etmişti. Şeyh Eşrefin saf ve cahil halk üzerindeki etkisi zamanla çevresinin sınırlarını aşmış, Gümüşhane'nin Yağmurdere halkı ile Trabzon'un Of ve Sürmene halklarından bazıları da müritleri arasına girmişti. Şeyh Eşref, bu müritlerinden, yaklaşık dört yüz kişilik silahlı bir müfreze kurmuştu.

Yalancı Peygamber Şeyh Eşrefin yoluna girenler, yani onun müridi olanlar camiye gitmiyorlar, cuma namazı kılmıyorlar, kendilerin-

den olmayanlara selam vermiyorlar, hatta o kimse babaları da olsa cenaze törenine katılmıyorlar, onları da kendi cenaze törenlerine almıyorlar, kendilerinden olmayanların kestikleri etleri yemiyorlar, kendilerinden başka herkesin kâfir olduğunu ileri sürüyorlardı. Şeyh Eşrefin, çevre halkı üzerinde yarattığı kötü etkiyi dikkate alan hükümet, Genel Savaş'tan önce, onu Erzurum'a getirtip göz altında tutmuştu. Fakat Erzurum'un Ruslar tarafından işgali üzerine serbest kalmış, Erzurum'un kurtuluşundan sonra da Hart'a gelip çabalarını sürdürmüştü.

Bilgisiz kimseler üzerindeki etkisini her gün biraz daha arttıran Şeyh Eşref, 1919 yılında işi büsbütün azıtmış, bütün askerlerin, subayların, memurların, hatta padişahın kâfir olduğunu ilan etmişti. Bunun üzerine Şeyh Eşref, 6 Aralık 1919'da, sorguya çekilmek üzere Gümüşhane'ye çağrılmıştı; Şeyh Eşref, çağrıya önem vermemiş, müfrezesini toplayarak bucak müdürü ve jandarma komutanına karşı kafa tutar bir duruma girmişti. Alay Komutanı Binbaşı Nuri Bey komutasında elli kişilik bir askeri birlik gönderilince de, müritler asker ve subayları ağırlamak bahanesiyle evlere dağıtılmış, sonra hepsinin silahlarını toplayıp subayları tevkif ve erleri terhis etmişler, telefon başında Bayburt'tan yardım istemeye çalışan alay komutanını da şehit etmişlerdi.

Olay gittikçe büyüyor, Doğu bölgesinin güvenliğini elinde tutan askeri birliklerin başına dert açacak hale geliyordu. Nitekim, 9 Aralık 1919'da Albay Hasan Bey komutasında gönderilen askeri birlik de, Şeyh Eşrefin kuvvetleri tarafından, bir gece baskını ile esir edilmişti. Bu başarılardan sonra, artık herkes Şeyh Eşrefin peygamberliğine inanır olmuş, Şeyh Eşref de yayınladığı bir bildiri ile padişaha ve halifeye karşı ayaklandığını açıkça ilan etmişti. Buna rağmen, kardeş kanı dökülmemesi için Şeyh Eşrefe birkaç kere öğütçüler gönderilmiş, tutukladığı subayları bırakarak aldığı silahları teslim ettiği ve hükümete boyun eğdiği takdirde bağışlanacağı bildirilmiş, yola gelmesi için on altı gün uğraşılmıştı.

Fakat, bütün bu çabalar olumlu bir sonuç vermeyince Şeyh Eşrefin zorla yola getirilmesi ve olayın bastırılması için önemli bir

askeri hareketin yapılması gerekli görülmüş, 9. Tümen Komutanı Yarbay Halit Bey'in (Deli Halit Paşa) komutasında Bayburt'ta toplanan askeri birlikler 24 Aralık'ta Hart'ı kuşatmış, 25 Aralık'ta atılan bir top mermisi ile Şeyh Eşref, iki oğlu, iki kızı ve beş müridi ölmüş, öteki müritler ya boyun eğip teslim olmuşlar ya da kaçmışlardı (Daha sonra 758 sayılı kanunla affedilmişlerdir.). Böylece, on sekiz erin şehit olmasına, kırk üç erle üç subayın yaralanmasına sebep olan "Yalancı Peygamber Şeyh Eşref" olayı da sona ermişti (K. Karabekir, İstiklâl Harbimizin Esasları: 441; Türk İstiklâl Harbi: 6/7, Z.C. 28.4.1921)

Trabzon-Erzurum yolu üzerindeki Hart bucağında Şeyh Eşref olayı cereyan ederken İngiliz Temsilcisi Rawlinson da, 9 Aralık 1919'da, deniz yoluyla Trabzon'a gelmiş, valiyi ziyaret etmiş, Trabzon'daki İngiliz askeri temsilcisinin yanında bulunan maden mühendisini beraberine alarak 13 Aralık'ta Erzurum'a doğru yola çıkmıştı. Fakat Şeyh Eşref olayının cereyan ettiği bölgeden geçmesi arzulanmadığından, yollarda oyalanması için tertibat alınmış, Trabzon Mevki Komutanı Ali Rıza Bey tarafından yazılan bir mektupla o sırada Gümüşhane'de bulunan ve Gümüşhane mebusluğuna seçilmiş olan Zeki Kadirbeyoğlu durumdan haberdar edilmiş, o da bozulan bir köprünün onarımını bahane ederek Rawlison'u birkaç gün Gümüşhane'de misafir etmişti (M. Goloğlu, Sivas Kongresi: 279).

Gümüşhane'de kaldığı günler halkla görüşen Rawlinson, Rumları da dinlemiş, fakat bölgeyi ve halkını iyi tanıdığından Pontusçuların yakınmalarına önem vermemiş, hatta Türklerin Kuvayı Milliyeler kurmalarının hakları olduğunu söylemiş, Kuva-yı Milliye'den yakınacaklarına İzmir'deki kötülüklere bir son verilmesi için Venizelos'a başvurmalarının daha doğru olacağını anlatmıştır.

Gümüşhane'den sonra, birkaç gün de, otomobilinin onarılması için Bayburt'ta kalan Rawlinson, burada da 3. Tümen Komutanı Erzurumlu Rüştü Bey (Dadaş Rüştü Paşa) ile görüşmüş ve bu görüşmesinde İngilizlerin, Türklerle adaletli bir barış yapmak için milleti temsil edebilecek bir hükümetin iş başına geçmesini

beklediklerini, kendisi de milliyetçi olduğundan Türklerin milli hareket çabalarını olumlu karşıladığını ve milli hareketin Türk halkınca benimsenmiş olduğuna inandığını, bu uğurda Kâzım Karabekir ve Mustafa Kemal Paşalarla görüşmeye çalışacağını, barış olunca İngiliz şirketlerinin Türkiye'deki madenleri işletip Türklere ekonomik yardımlarda bulunacağını, yanındaki maden mühendisini gerekli incelemeleri yapmak üzere Gümüşhane'de bıraktığını söylemiş; ne Şeyh Eşref olayından, ne de azınlıkların durumundan hiç söz etmemişti. (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 407-410)

Aralık 1919'da Erzurum'a varan Rawlinson'un görünüşteki görevi mütareke şartlarına uyulup uyulmadığını denetlemekti (M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/304). Gerçekte ise, siyasi durumla ilgileniyordu. Bunun için de özellikle Kâzım Karabekir Paşa ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşme sağlamak arzusundaydı. Nitekim, Erzurum'a vardığının hemen ertesi günü, 27 Aralık'ta, Kâzım Karabekir Paşa'yı ziyaret etmiş ve yaptığı görüşmede Mustafa Kemal Paşa'nın ya Barış Konferansı'na gitmesinin ya da verilen kararları kabullendiğini bildirmesinin istendiğini, İngiltere'deki kuvvetli partilerin Türkiye'nin varlığına ve bağımsızlığına ve ekonomik gelişmesine taraftar olduklarını, bu alanda yardımda bulunacaklarını fakat Türklerin bir kere daha düşman tarafına geçmesinden kuşkulandıklarını, bu sebeple İngilizlerin Anadolu'da gerçek dostlar aradıklarını anlattı ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istediğini bildirdi.

Kâzım Karabekir Paşa, bütün bunları Mustafa Kemal Paşa'ya duyurdu. Fakat Mustafa Kemal Paşa'nın sordurması üzerine, Rawlinson'un bu konuları görüşmeye resmi yetkisi olmadığı anlaşıldı. Bundan ötürü de Mustafa Kemal Paşa ile görüşemedi.

Aralık'ta Kâzım Karabekir Paşa ile bu görüşmeyi yapan İngiliz Temsilcisi Yarbay Rawlinson, esas göreviyle uğraştığını da anlatmak için olacak, 28 Aralık'ta Kâzım Karabekir Paşa'ya bir yazı göndererek askeri birliklerdeki fazla silahların teslimini istedi. Kâzım Karabekir Paşa ise bu yazıya 31 Aralık'ta cevap vererek,

mütareke hükümlerinin dikkatle uygulandığını ve askeri birliklerde fazla silah bırakılmadığını bildirdi. Rawlinson 14 Ocak 1920'de isteğini tekrarlayınca da, mütareke hükümlerinin titizlikle uygulanarak askeri birliklerdeki fazla silahların toplanıp depolarda muhafaza altına alındığını fakat işgaller ve saldırılar devam ederken bu silahların teslimine halkın razı olmayacağını, kendisinin de halkın isteğine karşı gelemeyeceğini ve barış olmadan silahların verilemeyeceğini bildirdi (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 442; M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 306).

b) Yahya Kaptan Olayı

Mondros Mütarekesi'nin hemen sonrasında İstanbul'da başlayan Kuva-yı Milliye hareketi İzmit bölgesine doğru yayılmaya ve gelişmeye başlamıştı (M. Goloğlu, Sivas Kongresi: 181). Çünkü, İstanbul -Kocaeli bölgesinde Rum çeteleri de saldırılarını arttırmışlardı. Şile'deki “Yeniköylüler” denen Rum çeteleri Gebze köylerine baskınlar yapıyorlardı. Milli mücadeleci Gebze Kaymakamı Ferit Bey ile milli mücadeleci arkadaşları Hâkim Nihat, Savcı Nazmi, Müftü Hüseyin, Malmüdürü Behram, Hükümet Doktoru Fahri Can ve Jandarma Komutanı Nail Beyler, bu durum karşısında bir şeyler yapmak istiyorlardı. Hükümet kuvvetlerinin saldırıları önleyecek hali yoktu. Bunun üzerine, eski bir ittihatçı olan Jandarma Komutanı Nail Bey, depoları açtı ve silahları köylü gençlere dağıttı, hiç olmazsa bulundukları yerlerde köylerini koruma imkânlarını yarattı. Ne var ki, çeteler gezici durumdaydılar. Kovalanabilmeleri için halkın da bir gezici müfrezeye sahip olması gerekiyordu. Bunun için de, Kara Aslan Çetesi'nin reisi Aslan Kaptan ile anlaşmışlar ve böylelikle Rum çetelerinin Gebze bölgesindeki saldırılarını önlemişlerdi.

Bu şekilde başlayan silahlanma çabaları hızla gelişip bölgeye yayılınca düzenli bir Kuva-yı Milliyecilik hareketi doğmuş ve Maltepe Atış Okulu Komutanı Yenibahçeli Şükrü Bey (Kocaeli Kuva-yı Milliye Komutanı) adı ile milli kuvvetlerin başına geçmişti. Kadıköy'ün Kuva-yı Milliye Komutanı Orhan Veysel Bey idi

(Meclis Genel Sekreteriyken ölmüştür). Şile Komutanı Yusuf Ziya (Şahap), Kartal Komutanı İhsan, Beykoz Komutanı Murat Korsan, Kefken Komutanı İpsiz Recep idi. Dayı Mesut da Gebze Kuva-yı Milliye Komutanı olmuştu. Ve hepsi Yenibahçeli Şükrü Bey'e bağlıydılar.

Bir gün Kocaeli Kuva-yı Milliye Komutanı Yenibahçeli Şükrü Bey'den bir mektup gelmişti. Rumeli'de Bulgarlar ve Sırplara karşı yiğitçe dövüşmüş olan Yahya Kaptan adında birinin, bölgedeki silahlı kuvvetlerin başına getirildiği bildiriliyor, kendisine her türlü yardımın yapılması isteniyordu. Osman Kaptan adındaki fedaisi ve on iki kişilik müfrezesiyle Gebze'ye gelen Yahya Kaptan, Tavşancıl'da karargâh kurmuş, Jandarma Komutanı Nail Bey de Yahya Kaptan'ın oturduğu eve resmi jandarma telefonu bağlamış ve bütün jandarma karakollarına onu âmir olarak tanımalarını bilmiştir (F. Can, İlk Milli Kuvvet Nasıl Kuruldu? Yakın Tarihimiz: 13-14). Bölgedeki Kuva-yı Milliyecilik, böylece, silahlanma hareketlerini hızla geliştirirken, 20 Kasım 1919'da, henüz Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya, İstanbul'daki milli mücadelecilerin başı Kurmay Albay Kara Vasıf Bey'den bir telgraf gelmişti. Kara Vasıf Bey bu telgrafında Gebze Kaymakamı'ndan yakınarak, milli mücaledeye karşı olan Nigehbancılarla birleşip İstanbul Hükümeti'nin adamı olan Üsküdar Mutasarrıfı ile gizli gizli haberleştiğini ve şımarık hareketleriyle türlü kötülükler yapan Yahya Kaptan'ı koruduğunu, böylece Kuva-yı Milliye'yi lekelemeye çalıştığını, bu yüzden değiştirilmesi gerektiğini bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa da isteği yerinde bulmuş ve gereğinin yapılması için Heyet-i Temsiliye İstişarî Üyesi, Hariciye Nâzırı Cemal Paşa ile görüşülmesi gerektiği cevabını vermişti.

Fakat, aynı gün, Yahya Kaptan'dan da bir telgraf almıştı. Yahya Kaptan, kendisinin İzmit Kuva-yı Milliyecileri tarafından tavsiye edilen kimse olduğunu bildirerek çalışma tarzı hakkında direktif istiyordu. Mustafa Kemal Paşa, verdiği cevapta, hemen, bulunduğu bölgede büyük bir teşkilat kurmasını tavsiye etmişti.

Garip bir tesadüftür ki, bütün bu haberleşmelerin olduğu gün Kartal Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Binbaşı Ahmet Necati Bey de Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek, sebepsiz yere adam öldüren ve bucak müdürünü uluorta döven Yahya Kaptan'ın hükümet tarafından arandığını, yakalanıp hükümete teslim edilmesinin bir zorunluluk haline geldiğini bildiriyordu.

Bu birbirine karşıt düşünceler ve bildiriler karşısında, Mustafa Kemal Paşa, İzmit'teki 1. Tümen Komutanı Rüştü Bey'e çektiği telgrafla, milli harekete hizmet ettiği anlaşılan Yahya Kaptan'ın böyle buhranlı bir zamanda yakalanıp hükümete tesliminin uygun olmadığını ve fakat hükümet otoritesinin de düşünülmesi gerektiğini, bu sebeple "bu aralık" kanunî kovuşturmadan kurtarılmasının sağlanmasını istemiştir. Nitekim, hemen ertesi gün, Yahya Kaptan da Mustafa Kemal Paşa'ya başvurup Binbaşı Necati Bey'den yakınarak Kuva-yı Milliye'yi lekelediğini ileri sürmüş ve hakkında kovuşturma açılmasını istemişti. İddialar ters bir yöne çevrilmişti ve İzmit'teki Tümen Komutanı Rüştü Bey'den gelen 29 Kasım ve 5 Aralık tarihli telgraflar da Yahya Kaptan'ın iddialarını pekiştiriyordu. Rüştü Bey bu telgraflarında Binbaşı Necati Bey'in, görevli asker olduğu halde kendi başına Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanı olup Kuva-yı Milliye adıyla başına topladığı Arnavut Küçük Aslan Çetesi'yle herkesi soyduğunu, Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendi'nin de onunla birlik olduğunu, para için adam öldürme ve dağa çıkarma olaylarındaki sorumluluğun bunlara ait bulunduğunu, bu bilgileri de Gebze Kaymakamı'ndan aldığını bildirmiş, Binbaşı Necati Bey ile Yüzbaşı Nail Efendi'nin başka yerlere nakillerinin sağlanmasını istemişti. Mustafa Kemal Paşa da, tümen komutanının verdiği bilgiye dayanarak; Harbiye Nazırı'na durumu bildirmiş, adı geçenlerin başka yerlere gönderilmelerini istemiş, İstanbul'daki Kuva-yı Milliyecileri de durumdan haberdar etmişti.

Ne var ki, İstanbul Kuva-yı Milliyecilerinden gelen bilgi, konuyu büsbütün karışık bir hale sokmuştu. Miralay Şevket Bey ile Kara Vasıf Bey'in 27 Aralık tarihli telgraflarında, Kartal ve Gebze'nin

asayişsizliğine Binbaşı Necati Bey'le beraber olan Küçük Aslan Çetesi'nin değil, Yahya Kaptan'la birlikte hareket eden Büyük Aslan Çetesi ile Sadık Çetesi'nin sebep olduğunu, gönderilen nasihat heyetlerinden hiçbirini dinlemeyen Yahya Kaptan'ın milli mücadeleye karşı olan Üsküdar Mutasarrıfı ile Gebze Kaymakamı'na sığındığını, Necati Bey'in Ferit Paşa zamanında hükümetle ilişkisini keserek Kartal, Gebze, Ömerli, Şile bölgelerinde ve tamamen talimatlar dahilinde milli teşkilat kurmuş bir milli mücadeleci olduğunu, İstanbul yanlısı Üsküdar Mutasarrıfı'nın Kuva-yı Milliyeci subayları harcamaya çalıştığını, bu sebeple adı geçen subayların nakillerinden vazgeçilmesini ve onların yerine Üsküdar Mutasarrıfı ile Gebze Kaymakamı'nın başka yerlere nakillerinin sağlanmasını, Yahya Kaptan ile beraberindeki Büyük Aslan Çetesi'nin de cepheye gitmeleri şartıyla bağışlanmalarının uygun olacağını bildirmişlerdi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa hemen bu bilgilerden İzmit Tümen Komutanı Rüştü Bey'i haberdar etti, Yahya Kaptan hakkında bir kere daha soruşturma yapmasını istedi. Yahya Kaptan Olayı bu hava içindeyken 1920 yılına girildi.

Rüştü Bey karşıt düşüncede direniyordu. Cevabında, Rum bekçilerini öldürme ve soygunculuk için dağa adam kaldırma olaylarının Binbaşı Necati ile Yüzbaşı Nail'in adamları olan Küçük Aslan Çetesi'nin eseri olduğunu, her ne kadar Yahya Kaptan'ın yanında da, evvelce aman dileyerek bağışlanmış bir Büyük Aslan Çetesi varsa da ve ara sıra münasebetsizlikler yapmışsa da, Yahya Kaptan'ın böyle kötülüklere izin vermediğini anlatıyordu.

Tam bu sırada, Yahya Kaptan'ın hükümet kuvvetleri tarafından Tavşancıl'da kuşatıldığı öğrenildi. Mustafa Kemal Paşa, derhal İzmit Tümen Komutanı Rüştü Bey'e başvurarak Yahya Kaptan'ın yakalanmasının önlemesini istedi. Rüştü Bey, Düzce'de idi. Telgrafı, Tümen Komutan Vekili Fevzi Bey aldı ve Jandarma Genel Komutanı'nın yardımcısı emrindeki hükümet kuvvetlerinin Yahya Kaptan'ı kuşattıklarını, çarpışmanın başlamak üzere olduğunu bildirdi. Düzce'de bulunan Rüştü Bey ise, 10 Ocak 1920'de,

çarpışmanın iki gün devam ettiğini ve Yahya Kaptan'ın ölü olarak ele geçirildiğini haber verdi.

İşin garip bir tarafı da şuydu, aynı gün İstanbul'dan Kuva-yı Milliyeci Yaver Cevat Bey, Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın şifresi ve imzası ile Mustafa Kemal Paşa'ya başvurarak Yahya Kaptan'ın kurtarılması için Cemal Paşa'ya müracaat edilmesini rica ediyordu. Ancak, olaydaki acaiplikler bu kadarla da bitmiyordu. Çünkü, İzmit Tümen Komutanı ile komutan vekilinin verdikleri bilgilerin gerçeğe uymadığı, Yahya Kaptan'ın çarpışmada değil, teslim olduktan sonra öldürüldüğü anlaşılıyordu. Nitekim, İzmit'te Kuva-yı Milliye kuruluşları ile uğraşan milli mücadeleci Sırrı Bey (mebus Bellioğlu) de çektiği telgrafla Yahya Kaptan'ın İstanbul kapısındaki Kuva-yı Milliyeyi birleştiren bir milli mücadeleci olduğunu, yerinin doldurulamayacağını ve teslim olduktan sonra öldürüldüğünü, bütün bunlardan İstanbul Hükümetinin Kuva-yı Milliye'ye karşı olduğunun anlaşıldığını bildirdi.

Kara Vasıf Bey ise, her zaman Kuva-yı Milliye adına çok kötülükler yaptığını söylediği Yahya Kaptan'ın yakalanıp jandarma karakoluna getirildiği sırada on kadar çetecinin karakola ateş açmasıyla başlayan çatışmada, kaçarken vurulup öldürüldüğünü haber veriyordu.

Ve bu ölümün nasıl olduğu yolundaki haberleşmeler, birbirini tutmaz ve birbiriyle çelişir şekilde bir ay daha sürerek Yahya Kaptan Olayı'nı tarihin karanlıklarına gömdü (Nutuk: 312 329, Vesika: 197-211 Z.C. 18-19 Ekim). (19.10.1922 gün ve 275 sayılı kararı ile ailesine hizmet-i vataniyeden maaş bağlanmıştır.)

c) Komutanların Değiştirilmesi Olayı

Mustafa Kemal Paşa, Mayıs 1919'da, ordu komutanlığı göreviyle İstanbul'dan Samsun'a gelirken, güvendiği iki yakın arkadaşı Anadolu'da görev başında bulunuyordu. Biri Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, diğeri Ankara'daki 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa idi. Sivas'taki 3. Kolordu Komutanlığı'na arkadaşı Albay Refet Bey'i (Bele, General)

beraberinde İstanbul’dan getirmişti. Diyarbakır’daki 13. Kolordu da, kısa bir süre sonra, Komutan Cevdet Bey’den çok Kurmay Başkanı Binbaşı Halit Bey aracılığıyla milli mücadele çabalarına ayak uydurmaya başlamıştı.

Ne var ki, bu ahenkli çalışma uzun sürmemiş, Mustafa Kemal Paşa’nın 8 Temmuz 1919’da askerlikten ayrılması üzerine, Sivas’taki yakın milli mücadele arkadaşı Refet Bey de görevden alınıp İstanbul’a çağrılmış, yerine Albay Selâhaddin Bey gönderilmişti. Refet Bey, Selâhaddin Bey ile görüşmüş, onun da milli mücadele taraftarı olduğunu anlayınca görevini devretmiş, kendisi de İstanbul’a gitmeyerek görevsiz durumda Sivas’ta kalmıştı (M. Goloğlu, Erzurum Kongresi: 78). Bunun üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüzüğünün özel maddesi gereğince, Refet Bey’i, Heyet-i Temsiliye kararı ile Heyet-i Temsiliye üyesi yapmış ve padişahçı valileri Cemal Bey’e karşı milli mücadele bayrağını açmış olan Konyalılara destek olmak üzere, 1919 yılı Eylül ayı sonunda, boş bulunan Konya 12. Kolordu Komutanlığı’na göndermişti. Refet Bey’in Konya’ya gönderildiğini duyan Vali Cemal Bey, İstanbul’a kaçmış, Konyalılar da derhal İstanbul ile ilişkilerini keserek Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğindeki milli mücadele çabalarına katılmışlardı (M. Goloğlu, Sivas Kongresi: 174) Refet Bey, Konya’da da bir ay kadar kalmış, sonra 12. Kolordu Komutanlığı’nı Albay Fahrettin Bey’e (General Altay) bırakarak, 1919 yılı Kasım ayı ortalarında Aydın Cephesi’ni idare etmek üzere Nazilli’ye gitmiş ve Fahrettin Bey’le kurduğu bağlantı ile Batı Anadolu’daki Kuva-yı Milliyelerle Konya’daki kolorduyu birlikte çalışır hale getirmişti (M. Şefik Aker, İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Cidali: 3/9).

Ankara’daki 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa da, bütün gücüyle Mustafa Kemal Paşa’nın milli mücadele çabalarının yanındaydı. Bu sebeple, Sivas Kongresi kararı ile kendisine “Batı Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Komutanlığı” unvan ve görevi verilmişti. Bunun üzerine, İstanbul Hükümeti Ali Fuat Paşa’yı 20. Kolordu Komutanlığı’ndan almış, yerine de Kiraz Hamdi Paşa’yı

göndermişti. Fakat 20. Kolordu'nun milli mücadeleci subayları bu tayini tanımayacaklarını ve Ali Fuat Paşa'dan ayrılmayacaklarını bildirince Kiraz Hamdi Paşa, İngiliz işgalindeki Eskişehir'den daha ileri geçememiş, Ali Fuat Paşa da 20. Kolordu Komutanlığı görevine devam etmişti (M. Goloğlu, Sivas Kongresi: 36). Ali Fuat Paşa'nın bu durumu, İstanbul Hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasında iki aylık bir süre boyunca devam eden bir tartışma ve çekişme konusu olmuş, sonunda Ali Fuat Paşa, komutan vekilliğini yakın milli mücadele arkadaşı 24. Tümen Komutanı Mahmut Bey'e bırakmak şartı ile hava değişimi izni alıp geçici olarak görevden ayrılmış, Ankara'da Yenişehir ile Cebeci arasındaki İncesu'ya hâkim bir yerde büyük bir evi karargâh yaparak sadece Kuva-yı Milliye Komutanı olarak çalışmaya başlamıştı (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları: 264).

Bu arada hükümet değişmiş, milli mücadeleye taraftar olduğunu bildiren bir hükümet işbaşına gelmiş, bu hükümetin Harbiye Nâzırı Cemal Paşa, Heyet-i Temsiliye'nin istişarî üyesi olmuştu. Ne var ki günün şartları ve olayların karışıklığı yeni hükümeti kararsızlık içinde bırakmış ve milli mücadele çabalarının bir düzene sokulur gibi olduğu sırada 12. ve 20. Kolordulara yeni komutanlar göndermek hevesine düşmüş ve bunu bir hükümet prestiji ve otoritesi gibi ele almış, bu amaçla 1919 yılından 1920 yılına geçildiği günlerde Harbiye Nezâreti Başyaveri Salih Bey'i (General Omurtak) Ankara'ya göndermişti. Salih Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın iki mektubu ile bunlara ilişik olarak gönderilen İtilâf Devletleri temsilcilerinin 24 Aralık 1919 tarihli notalarının örneğini getirdi.

İtilâf Devletleri temsilcileri, bu notalarında, Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye hareketlerinden hükümeti sorumlu tutuyorlardı. Harbiye Nâzırı Cemal Paşa ise, bu notayı düşüncelerinin dayanağı yaparak ortaya koyuyor, notaya verdiği cevabı açıklıyor, genel dış durumu ele alarak İtilâf Devletleri'nden her birinin Türkiye'yi sadece kendine maletmeye çalıştığını söylüyor ve en korkulacak şeyin memleketin nüfuz bölgelerine paylaştırılması olduğunu

belirtiyordu. Sonra içişlerine değiniyor ve sanki İtilâf Devletleri notasının gerekçesiymiş gibi milli hareketlere Şilen karışmış ve adı çıkmış komutanların görev başında bulunmalarının aleyhte düşüncelere sebep olduğunu, bu sebeple Ali Fuat Paşa'nın yerine Ankara 20. Kolordu Komutanlığı'na Ahmet Fevzi Paşa'nın, Fahrettin Bey tarafından vekâleten idare edilen Konya 12. Kolordu Komutanlığı'na da Nurettin Paşa'nın atandığını, her ikisinin de milli menfaatleri bilen ve koruyan kimseler olduğunu anlatıyor ve herhalde sadece Heyet-i Temsiliye'nin doğru hareket edebileceği düşüncesinin bir yana bırakılarak bu komutanların göreve başlamaları gerektiğini bildiriyor, sonra biraz da korkutur şekilde, ters davranışın hükümete güvensizlik anlamına geleceğini, böyle olunca da hükümetin istifaya zorlanacağını ve meclisin artık hiç toplanamayacağını hatırlatıyordu (Nutuk, Vesika: 216).

Mustafa Kemal Paşa, verdiği 4 Ocak 1920 tarihli cevapta, mektupta yazılanları Başyaver Salih Bey'le birlikte okuyup görüştüklerini, yurdun nüfuz bölgelerine ayrılması ihtimalinin kuvvetli görülmediğini bildirdikten sonra komutanların durumunu ele alıyor ve "Heyet-i Temsiliye'miz, yeni hükümetin iş başına geldiği gün, Aydın Cephesi'ndeki Kuva-yı Milliye durumunu, dış siyasete de uygun bir şekilde düzenleme yoluna gitmiş ve bunun için tasarılarını Harbiye Nezâreti'ne bildirmişti. O zaman, Ali Fuat Paşa'yı Ankara'da, kolordusunun başında ve Refet Bey'i de Aydın Cephesi Kuva-yı Milliye Komutanlığı'nda görmek istediğinizi bildirmiştiniz. Bunun üzerine, Refet Bey Aydın ve Salihli cephelerinin ve bu cephelerle ilgili olan geri bölgelerin, Konya'yı da içine alarak, Kuva-yı Milliye komutanlığını üzerine almış ve Fahrettin Bey de Konya'da kolordunun başında aynı amaca yardım ve gayret eder duruma girmiştir. Yine emrinize uyarak, Ali Fuat Paşa da Ankara'ya gelmiş ve böylece bugünkü memnuniyet verici duruma erişilmiştir. Artık başkaca komutan atanmasına lüzum kalmadığı bir sırada bu yeni tayinler kurulmuş düzeni bozacak, Heyet-i Temsiliye'ye ve halifeye tamamen bağlı bulunan Demirci Efe ile

maiyetindekilerin de memleket için zararlı bir duruma girmelerine sebep olacaktır.” diyordu (Nutuk, Vesika: 217).

d) Akbaş Cephaneliği Olayı

Mustafa Kemal Paşa, bir yandan İstanbul Hükümeti ile komutanların değiştirilmesi olayını tartışırken, bir yandan da milli kuruluşların köylere kadar yayılıp geliştirilmesini sağlamaya çalışıyordu. Özellikle, köylülerin uyarılıp milli birliğe yöneltilmesi ve bağlanması konusunda, Kayseri’deyken Antalya Askerlik Şubesi Başkanı İsmail Bey’den aldığı telgrafın da etkisi altında, bir bildiri yayınladı. 6 Ocak 1920’de yayınlanan bu bildiride, Mustafa Kemal Paşa, bazı köy ve hatta bucaklarda milli teşkilatın henüz kurulmamış olduğunun anlaşıldığını, derhal faaliyete geçerek “Nizamnâme ve Beyanname”nin anlaşılır bir şekilde köylülere anlatılarak köy ve bucak kuruluşlarının tamamlanması gerektiğini bildirdi. Bunun için de ya Heyet-i Merkeziye üyelerinin bucak ve köylere gitmesini ya da bucak ve köy ileri gelenlerinin merkeze çağırılarak talimat verilmesini öğütledi (Tarih Vesikaları: 15; Aralov, Türkiye Hatıraları: 129)).

İşte bu sıralardaydı ki, Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi üyelerinden Köprülülü Hamdi Bey de halkı milli amaçlara yöneltmek ve Kuva-yı Milliye müfrezeleri kurmak üzere harekete geçmişti. Eski kaymakamlardan olan milli mücadeleci Hamdi Bey, Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti’nin, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin şubesi haline gelerek adının değiştirildiği, 19 Kasım 1919 tarihli toplantısında Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Heyet-i Merkeziye üyeliğine seçilmişti (H. T. D., Türk İstiklâl Harbi 2/2: 35; Kâzım Özalp Anlatıyor, Yakın Tarihimiz: 20).

O günlerde milli mücadelecilerin her şeyden çok silah ve cephaneye ihtiyaçları vardı. Buna karşılık, İtilâf Devletleri Çanakkale’nin Rumeli kıyısında, Gelibolu yakınındaki Akbaş mevkiinde bulunan depolara elkoymuş, içindeki silah ve cephaneleri

Rusya'da Bolşeviklerle çarpışan Denikin Ordusu'na tahsis etmiş, depoların korunması görevini de Fransızlara vermişti.

Hamdi Bey, yurtsever Bigalıların yardımıyla, bir yandan bir milli müfreze kuruyor, bir yandan da Akbaş Cephaneliği'ndeki silah ve cephaneleri nasıl Anadolu'ya kaçırabileceğini düşünüyordu. Bu, çok büyük cesaret ve fedakârlık isteyen bir işti. Kuva-yı Milliyeci Dramalı Rıza Bey'i bu işle görevlendirdi.

Ne var ki, kurduğu müfreze günden güne büyüdükçe müfrezenin masrafları da hızla artıyordu. Bu masraflar için gerekli para ise halktan isteniyor ve toplanıyordu. Bu paralar için bir hesap da tutulmuyordu. Böylece Hamdi Bey'in halktan istediği paranın toplamı oldukça yüksek miktarlara varmış, bir söylentiye göre 114 bin lirayı bulmuştu. Hamdi Bey'in bu parayı halktan ısrarla istemesinin ve zorla almaya kalkışmasının kötü etkileri olmuş, Bigalılar bu yüzden Hamdi Bey'e karşı bir duruma girmişlerdi.

Bu arada, Hamdi Bey Müfrezesi'nin, Dramalı Rıza Bey emrindeki fedaileri Lapseki'ye gidecek, oradan sallarla Rumeli yakasına geçecek, 26/27 Ocak 1960 [1920] gecesi cephaneliği basacak, depolardaki 600 kadar tüfek ile öteki silahları ve cephanenin büyük kısmını Anadolu'ya kaçırarak Yenice'de saklayacak, Mustafa Kemal Paşa da başarısından ötürü bir telgrafla Hamdi Bey'i tebrik ettiği gibi bir bildiri ile de haberi bütün Kuva-yı Milliyecilere duyuracaktır.

Fakat, bu büyük ve değerli başarısına rağmen, müfrezesinin ihtiyaçları için halktan dilediği kadar para toplamak için yaptığı baskı ve bu baskının doğurduğu tepkiden yararlanacak olan İstanbul Hükümeti'nin adamı Anzavur da kendi kuvvetleriyle Biga'ya girecek ve Hamdi Bey Müfrezesi'ni bozup Hamdi Bey'i öldürecektir (Nutuk, Vesika: 239a, b, c, 240; R. Apak, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu: 105; Türk İstiklâl Harbi: 6/27).

e) Düello Teklifi

Türlü üzücü olayların, bir yığın yıpratıcı işlerin yorgunluk ve üzüntüsü yetmiyormuş gibi, Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşları bü-

yük bir para sıkıntısı içine de düşmüşlerdi.

İlk haftanın yemekleri belediye tarafından sağlanmıştı. Sonra eldeki birkaç kuruşu harcamışlardı. Nihayet öteberi satma yoluna gitmişler, mevsimin kış olmasına rağmen Mazhar Müfit Bey'in kürkünü de satmışlardı. Fakat birkaç gün sonra kasalarında ekmekçiye bile verecek paraları kalmamıştı. Para bulma ve harcama işleriyle görevli Mazhar Müfit Bey, banka ve müesseselerden borç istemeyi düşünüyordu ama Mustafa Kemal Paşa bunu kabul etmiyor, yokluk içinde olduklarının bilinmesini istemiyor, hatta beraberindeki arkadaşlarının ve maiyetinin bile duymasına razı olmuyordu.

Yine bu konuyu görüştükleri ve açlık tehlikesiyle karşı karşıya gelip çaresizlik içinde odalarına çekildikleri üzüntülü bir gecenin sabahında, hiç umulmadık ve beklenmedik bir şekilde Tanrı'nın yardımıyla karşılaştılar. Günün erken saatinde, Müftü Rıfat Efendi, önce Mustafa Kemal Paşa'yı, sonra da vekilharç Mazhar Müfit Bey'i ziyaret ederek, fedakâr Anadolu insanlarının alçakgönüllü ve tatlı gülümsemesi ile "Biraz sıkıntıda olduğunuzu öğrendik de, az da olsa yardımda bulunmayı vazife bildik" dedi, koynundan çıkardığı kesedeki, yurtsever Ankaralıların aralarında topladıkları 1.000 lirayı teslim etti.

Mazhar Müfit Bey, bir defaya mahsus olmak üzere, Mustafa Kemal Paşa'nın da müsaadesiyle, her zamanki çorba ile bulgur pilavından ibaret öğle yemeği listesini değiştirdi, pirzola ile helva hazırlattı. Ve bu değişiklikten kimsenin haberi olmadı. Hep birlikte sofraya oturulduğu zaman önlerine gelecek yemeklerin ne olduğunu Mustafa Kemal Paşa ile Mazhar Müfit Bey dışında kimse bilmiyordu. Sürprizli ve keyişi bir öğle yemeği yenecekti. İlk sürpriz pirzolada oldu. Herkes neşelendi. Dr. Binbaşı Refik Bey (Saydam) şaşkınlığını gizleyemedi. Sıra helvaya gelmişti. Fakat, pirzoladan sonra artık bir başka yemek daha gelebileceğini tahmin edemeyen Heyet-i Temsiliye İstişarî Üyesi ve Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı Alfred Rüstem Bey (M. Goloğlu, Sivas Kongresi: s. 67.), yemek bitti zannıyla,her zamanki gibi sigarasını yaktı. Mustafa Kemal Paşa

ise, yemeğin bitmediğini anlatmak ve ikinci sürprizi yapmak için Alfred Rüstem Bey'e "sigaranı yakma" dedi ve durumu açıklamak için söze başladıysa de ilk ihtar sözünden alınan ve hakarete uğradığını sanan Alfred Rüstem Bey, sözün sonunu dinleyemedi, birden ayağa kalkarak "Şimdiye kadar içiyorduk, şimdi neden müsaade almak icabetti" diyerek çıkıp odasına gitti. Alfred Rüstem Bey, büyük bir kızgınlık içinde, tahammülü imkânsız bir hakarete uğradığı kanısında idi. Peşinden gelen ve onu yatıştırmaya çalışan Mazhar Müfit Bey'e "Başka hiçbir arkadaşın bilmemesi şartiyle Paşa'yı düelloya davet etmek ve bu suretle haysiyetimi korumak zorundayım. Sizi vekil tayin ediyorum, Paşa'ya bildiriniz." dedi. Mazhar Müfit Bey'in "Paşa'yı öldürmek mi istiyorsunuz?" sorusuna da, "Hayır, ona bir zarar vermeyeceğim, kendim öleceğim ya da yaralanacağım fakat bu suretle haysiyetimi korumuş olacağım." cevabını verdi. Alfred Rüstem Bey, teklifinde son derece ciddi idi.

Mazhar Müfit Bey, yarım saat kadar tartışmasına rağmen Alfred Rüstem Bey'i teklifinden döndüremedi. Bunun üzerine, Mustafa Kemal Paşa'ya giderek ve işi şakaya boğarak durumu ve teklifi anlattı. Nitekim, bu tarz konuşmasında başarıya ulaşmış, Mustafa Kemal Paşa da işi alaya almakla yetinmişti. Fakat Alfred Rüstem Bey cevap bekliyordu. Mazhar Müfit Bey, dönüşünde aynı taktiği bir kere de Alfred Rüstem Bey'e karşı kullanmayı denedi. Fakat olumlu bir sonuç alamadı. O zaman ciddileşerek, ortada bir tahkir olayının mevcut olmadığını, buna rağmen düello teklifinde bulunduğu ve bunda direndiği duyulursa arkadaşları arasındaki mevkiinin sarsılacağını ve artık milli mücadeleciler arasında kalamayacağını, ayrılması halinde ise bunun bir kovulma sayılacağını anlattı, kesinlikle bir tahkir olayının mevcut olmadığını tekrarlayarak huzur içinde olmasını tavsiye etti.

Olay kapandı.

Fakat, olayın A. Rüstem Bey'de açtığı onur yarası kapanmayacak,

birkaç ay sonra, Türkiye hakkında hazırladığı bir eseri tamamlamak gibi bir gerekçe ile Ankara mebusluğundan istifa

edecek, Ankara’dan da, Türkiye’den de ayrılacak ve bir daha geri dönmeyecektir (M. M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk’le: 506 510).

Meclis-i Mebusan

a) Seçimler...

2 Ekim 1919'da istifa eden Ferid Paşa Kabinesi'nin yerine milli mücadeleden yana olan Ali Rıza Paşa Kabinesi gelince, 7 Ekim 1919 tarihli beyanname gereğince, 9 Ekim 1919'da "Mebuslar Seçimine Mahsus Kararname"yi yayınlamış ve bu kararnameyi telgraşa illere duyurarak seçimlere başlanmasını emretmişti.

Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'tan Ankara'ya geldiği sırada, İstanbul'da toplanacak olan Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na gönderilecek mebusların seçimleri de tamamlanmak üzereydi.

Bu seçimler, 1908'de yayınlanarak kanunlaştırılan, 1876 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanunu Lâyihası'na (Mebuslar Seçimi Kanunu Lâyihası) göre yapılmıştı. İki dereceli seçim esasına göre hazırlanmış olan bu kanun, gerek mebus sayısının hesaplanmasında, gerek oy kullanılmasında, gerekse seçilmede yalnız erkekleri göz önünde tutuyordu. Her elli bin erkek için bir mebus seçiliyor, yalnız erkekler mebus olabiliyor, hatta yalnız erkekler oy kullanabiliyorlardı.

Her "sancak" bir seçim çevresiydi ve sancak (ya da liva), il ile ilçe arasındaki bir idare kuruluşu, bir ülke bölümüydü.

Seçme ve seçilmede yani seçim işlerinde din ayrılığının yeri ve etkisi yoktu. Müslümanlar da, Hıristiyanlar da, Yahudiler de seçmek ve seçilmek hakkına sahiptiler. Seçmen defterlerini belediye ve bucak meclislerinin başkanları ile imamlar, papazlar, hahamlar ve muhtarlar birlikte düzenliyorlardı.

Her ilçenin seçmen defterlerine en az bir yıldan beri orada oturanlar yazılırdı. Seçmek ve seçilmek hakkı olanlar ile bu hakka sahip bulunmayanlar ayrı listelerde gösterilirdi.

Yirmi beş yaşını geçmeyenler, yabancı uyruklular, yabancı uyruklu olduklarını ileri sürenler, geçici olarak yabancı imtiyazına sahip

olanlar, müşisler (işas edenler), mahcurlar (kısıtlılar), medeni hakları düşmüş olanlar ve doğrudan doğruya devlete az çok vergi vermeyenler seçmen olamaz, oy kullanamazlardı. Bunların dışında kalan erkeklere "birinci derecede seçmen" denirdi.

Birinci derecede seçmenlerin hazırlanan defterleri, her ilçedeki "Denetim Kurulları" tarafından incelenip düzeltildikten sonra on beş gün süre ile herkesin görebileceği yerlere asılırdı. İtirazlar yazı ile Denetim Kurulları'na yapılır, onların kararlarına karşı da mahkemelere başvurulabilirdi.

Birinci derecede Seçmenler, her beş yüz birinci seçmen için bir "İkinci Seçmen" seçerlerdi. Birinci seçmen olma hakkı olmayanlar, yani kötü halleri ile ün yapmış olanlar ve bir kimsenin hizmetkârlığında bulunanlar ikinci seçmen olamazlardı.

İkinci Seçmen seçimleri her bucakta ayrı ayrı yapılır, bucak meclisi başkan ve üyeleriyle imam, papaz ve hahamlardan "Sandık Heyeti" kurulur, seçmen sayısı kadar mühürlü "seçmen kâğıdı" hazırlanırdı. İmam, papaz ve hahamlar tarafından padişaha dualar edilir, sonra seçime başlanırdı.

Seçmenler oy kâğıtlarını kendileri yazarlarsa da, yazısı olmayanlar güvendikleri bir kimseye o yerde kullanılan dille de yazdırabilirlerdi. Oy kâğıtları bizzat seçmenler tarafından sandığa atılır, oy atımında vekillik kabul olunmazdı. Ancak, şehir ve kasabalardaki tanınmış kimseler özürlerini bildiren bir mektupla oy kâğıtlarını gönderip atabilirlerdi.

Seçimlerin bir günde bitirilmesine çalışılırsa da bir günde bitmeyen seçimler ertesi gün tamamlanırdı. Seçim bitince oylar sayılır, seçilen "İkinci Seçmenler"e Sandık Kurulu tarafından seçim tutanağı verilirdi.

İkinci seçmenler, belli günde ilçelerde mebus seçimini yaparlardı, ikinci seçmenler, mebus olabilme hakkına sahip herkese oy kullanabilirlerdi, gösterilen adaylara bağlı değillerdi.

İkinci seçmenlik hakkı olmayanlar ile otuz yaşın altındakiler ve Türkçe bilmeyenler mebus olamazlardı.

Seçimin birinci günü, ikinci seçmenlerin onda sekizi oy kullanmışsa sandık açılır, kullanmamışsa seçime ertesi gün devam edilirdi. Sonuç tutanakla belirtilir, kazananlara seçim belgesi verilirdi.

Mebusluktan istifa edenlerin, memurluk alanların, anayasa gereğince mebusluğu yitirenlerin, ölenlerin, tutanakları meclis tarafından kabul edilmeyenlerin ve medeni hakları düşenlerin yerine hemen yenileri seçilirdi.

Seçimler dört yıllığına yapılırdı. Fakat meclis, anayasaya dayandırılarak, padişah tarafından, dört yıldan önce dağıtılırsa iki ay içinde yeniden seçim yapılması gerekirdi (Düstur Tertip Cilt I: terip 2).

Anahatları yukarıda belirtilmiş olan kanuna göre, 1919 yılı sonunda Türkiye'de yapılmış olan Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı seçimi, örnek derecede tarafsızlık ve özgürlük içinde yapılmıştı. Bunun türlü sebepleri vardı. Öncelikle, o sırada ne hükümetin, ne partilerin, ne Mustafa Kemal Paşa'nın, ne de milli kuruluşların seçimleri etkileyecek kadar güçleri yoktu. Mesela Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Bursa ve Bilecik'ten adaylığını koyan Fahrettin Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın isteğine, Heyet-i Temsiliye Üyesi Kara Vasıf Bey'in çabalarına, Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'in aracılığına rağmen bu iki yerin hiçbirinden seçilememiş, Sinop seçmenleri Ankara'nın tuttuğu adaylara oy vermemişti (N. N. Tepedelenlioğlu, Yeni İstanbul Gazetesi: 20.7.1969; N. Peker, 1918-1923 İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri: 99).

Kaldı ki, genelde hemen herkes seçimlerin özgürlük içinde yapılmasını istiyor, buna çalışıyordu. Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Cemiyeti bile bu konuda kendini görevli bilmiş, kendilerinin seçmek ve seçilmek hakları olmadığı halde yurttaşlarının isabetli seçimler yapabilmelerine yardım için, ev ev dolaşarak bir öğretmen gibi seçimin önemini anlatmışlardı (N. Peker, İstiklâl Savaşı: 162). Aynı amaçla, İstanbul'daki altmış kadar dernek ve parti, seçimlerden önce "Milli Kongre" adı altında toplanmış, seçimlerin tarafsızlıkla

yapılması için teşebbüslerde bulunmuş, Sivas'taki Heyet-i Temsiliye'ye de başvurarak mebus adaylarının yurt menfaatlerini her şeyin üstünde tutacak ahlaklı ve tecrübeli kimselerden seçilmesini, tanınmış İttihatçılar ile lekeli ve kinci particilerin seçilmemesini, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne düşen kutsal görevin seçimlerde tarafsızlığı sağlamak olduğunu belirtmiş, bu konuda bir karara "varılmasının ve harekete geçilmesinin" beklendiğini bildirmişti.

Mustafa Kemal Paşa, "Heyet-i Temsiliye adına" bu telgrafa cevap vermiş; Kuva-yı Milliye'ye dayanarak seçilmeye uğraşan adaylar bulunduğu haberinin doğru olmadığını, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne mensup kimselerin seçimlerde yasaların kendilerine verdiği hakları kullandıklarını, bunun tabii olduğunu, tarafsızlığı sağlamak amacıyla da olsa seçimlere karışılamayacağını, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir siyasi topluluk olmadığını, ancak belli amaçlar için milli birliği sağlamaya çalıştığını, seçimlere karışarak bazı adaylara karşı ya da bazı adaylardan yana olmanın amaca aykırı düşeceğini, hükümetin bile cemiyetten tarafsızlık beklediğini ve cemiyetin buna söz verdiğini, seçimlere karışanlar hakkında hükümetin yasalar hükümlerini uygulaması gerektiğini, cemiyet adına seçimlerde baskı yapanlar varsa haber verildiğinde ve ispatlandığında gerekli tedbirlerin alınacağını anlatmıştı (M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/155-163).

Bütün bunlara rağmen, gerek hükümetin, gerek iktidarı almaya heveslenen Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin, gerek Teceddüd Partisi adı altında dağılıp yitmemeye uğraşan eski İttihatçıların, gerekse daha da güçlenmeye çalışan Müdafaa-i Hukukçuların ya da Kuva-yı Milliyecilerin bazı yerlerde seçimleri etkilediği bir gerçekti.

Mesela, Sivas Kongresi'ne Gaziantep delegesi olarak katılmış bulunan İstanbul milli mücadelecilerinden koyu İttihatçı Kara Vasıf Bey, Sivas'tan mebus seçiliyor, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı Alfred Rüstem Bey hiçbir ilişkisi olmadığı halde Ankara'dan mebus oluyordu. Afyonkarahisar'da adaylar arasında olaylar çıkmış, Burdur'daki seçimlerde yolsuzluklar yapıldığı

iddiasıyla milli kuruluş yöneticileri birbirleriyle çekişmiş ve Mustafa Kemal Paşa bütün bu olaylarla ilgilenmek zorunda kalmıştı. Trabzon'da, gizlendiği yerden tümenini yönetmeye çalışan Halit Bey (Deli Halit Paşa) bütün uyarılara rağmen yine de seçimlere karışmış, özellikle Trabzon'la ilişkisi bulunmayan Husrev Bey'i (Gerede) zorla mebus seçtirmiş, Edirne Vali Vekili ise Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adaylarına yardım edilmesi için bildiri yayınlamıştı. Samsun'daki olay, bu örneklerin en açığı olmuş, Samsun'un İstanbul'dan yana olan mutasarrıfı ile kadısı mebus olmak isteyince Kastamonu ve Trabzon'un milli mücadeleci valileri bunu önlemeye çalışmış, sonra Giresunlu Topal Osman Ağa Müfrezesi, Samsun üzerine yürümüş ve mutasarrıf ile kadı da bir İngiliz savaş gemisiyle İstanbul'a kaçmıştı. Buna karşılık, Kuva-yı Milliyecilerin silahlı gösterilerine rağmen Dr. Rıza Nur, Sinop'ta seçimi kazanmıştı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 393, 405, 407, 437; M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/315; N. Peker, İstiklâl Savaşı: 163; Meclis-i Mebusan Z.C.: 9, 23, 26, 27 Şubat 1920).

Fakat, genelde kamuoyunun kanısı, bu seçimlerin büyük çapta özgürlük içinde yapıldığı yolundaydı. Nitekim, İstanbul Hükümeti tarafından yurdun türlü yerlerine gönderilmiş olan soruşturma kurullarının raporları da bu düşünceyi pekiştiriyordu. Mesela bu kurul raporlarından birinde, Mustafa Kemal Paşa'nın seçimi ele alınmış ve Erzurumluların Mustafa Kemal Paşa'yı kendilerine mebus seçmelerinin tek sebebinin "canlarını ve vatanlarını koruma kaygısıyla girişilmiş olan milli mücadeleye Mustafa Kemal Paşa'nın da katılmış ve milli çabalarla milli kuruluşları düzenlemeye çalışmış olmasının yarattığı saygı" olduğu anlatılıyor, adaylığının bile onun isteği aranmadan "beş yüz mühürlü tutanakla ilan edildiği" belirtiliyor, "Seçilmesinde kişiliğine duyulan samimi saygıdan başka bir gücün etki yapmadığı herkesçe söylenmektedir." deniliyordu.

Harbiye Nâzırı Cemal Paşa da, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği bir yazıda, bu kanıyı daha da açık ve kesin olarak dile getirmekte ve "Mebusların seçimine hiçbir şekilde karışılmamış olduğu kanısı

umumidir" demekte idi (M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/150, 152, 155, 156, 268, 269, 296).

Bu hava içinde yapılan seçimler sonunda, İstanbul'daki son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na 168 mebus seçildiği tespit edilebilmiş ve zorlukla düzenlenebilen liste, geleceğin genç araştırmacılarına yararlı olabilir kanısıyla bu kitaba eklenmiştir (Ek: 1).

b) Açılış

Seçilen mebuslar İstanbul'da toplanmaya başlamışlardı. Meclis-i Mebusan açılmak üzereydi. Meclisin karşısına çıkıp güvenoyu isteyecek olan hükümet, İtilâf Devletleri'ne bir muhtıra vererek tutum ve davranışlarının ne olduğunu ve ne olacağını bildirdi:

> Barış esaslarının hazırlandığı bu sırada hükümetimiz aşağıdaki isteklerinin açıklanmasını bir borç bilir ve Paris Barış Konferansı'nda gündeme getirilmesine aracılık etmenizi rica eder. Gerek büyük devletlerin, gerekse Amerika Birleşik Devletleri'nin görüşlerimizi titizlikle inceleyeceklerine olan umudumuz tamdır. Hükümetimiz savaş sonunda Türkiye için doğan üzücü sonuçları biliyor. Fakat savaşta uğranılan başarısızlıkların bir ulusun adalet ve insanlık umdelerine dayanan siyasi varlığını eksiltmeyeceğine de inanmaktadır. Bu esas, Wilson'un açık bildirisi ile de pekişmiş ve bütün savaşan devletler tarafından kabul olunmuştur. Bu esasa dayanılarak bir mütareke yapıldı. Mütarekenin yapılmasına hâkim olan görüşe göre, yapılacak barış anlaşmasının Doğu'da düzeni ve asayişi sağlaması gerekir. Osmanlı birliğini bozacak her çözüm, iyi bir düzen sağlamaması bir yana, Doğu'yu tam bir karışıklık merkezi yapacaktır. O halde, Doğu'da sürekli bir düzenin tek çaresi Osmanlı egemenliğinin korunmasıdır. Osmanlı Devleti'nin birkaç kere uygulamaya yeltendiği yeni düzenin istenen sonuca varamayışının, birbirini kovalayan, birtakım dış ve iç olaylardan ileri geldiğini kabullenmek gerçeğe uygun olur.
>
> Hükümetimiz, bugünkü duruma hızla bir son vererek Doğu'da yeni bir kalkınma çağı açacak olan idare şeklini günün gereklerine uygun olarak düzenlemek isteğiyle ve çok geniş bir kardeşlik düşüncesine dayanarak adliye, maliye ve zabıtayı düzeltecek ve azınlıkların haklarını koruyacak yeni bir teşkilat kurmaya kesinlikle karar vermiştir. Bu kararın tam uygulamasını sağlayabilmek için, hükümetimiz, bağımsızlığı zedelemeyecek ve ulusal onuru yaralamayacak bir şekilde büyük devletlerden birinin yardımını kabule hazır olduğunu bildirir.
>
> Bu yeni düzene ait uygulamaların arasında, adliye işleri için denetim kurulları teşkiline ait kanun tasarısının örneğini de sunuyorum. Öteki idare kollarının denetimine ait tasarıları da ayrıca sunacağımı saygılarımla bildiririm (Takvim-i Veka-yî: 11 Ocak 1920).

12 Ocak 1920'de de, dördüncü seçim döneminin ilk toplantısını yapmak üzere, Osmanlı Meclis-i Mebusanı toplandı. Sağlık durumu bozuk olan padişahın yerine Sadrazam Ali Rıza Paşa hazır bulundu-

ğu halde açılış töreni yapıldı. Bakanlar kurulu, senatörler, mebuslar, yabancı elçiler, öğretim ve yönetim ileri gelenleri, yüksek komutanlar, din büyükleri ve öteki davetlilerin önünde Dahiliye Nazırı Damat Şerif Paşa, padişahın açış nutkunu okudu:

Sayın senatörler ve mebuslar;

Dördüncü seçim döneminin birinci toplantısını açarken Tanrı'ya dua eder, hepinize, hoş geldiniz, derim. Ülkemin sınırları içinde oldukları halde seçim yapamayan yerlerden mebus gönderilememiş olmasından üzüntü duyduğumu belirtirim.

Balkan Savaşı'ndan henüz çıkıldığı ve uğradığımız kayıp ve zararları gidermek için çalışılmak gerektiği bir sırada, vatan ve millet çıkarına aykırı olarak, Genel Savaş'a katılma yorgunluğunu henüz üzerinden atamamış olan devletin ve

yasını unutamayan milletin uğradığı üzüntü ve felaketler herkesin gözü önündedir. Fakat benim ve milletimin, beraber çalıştığı arkadaşlarına dahi haber vermeden savaşı, hatta davet etmiş olanların meşru olmayan hareketlerinin ve savaş sırasındaki kötülüklerinin sorumluluğu dışında olduğu şüphesizdir.

itilâf Devletleri ile yapılan mütarekenin, geçmişte örneği görülmemiş bir şekilde on dört aydan beri uygulanmakta oluşu ve anlaşma gereğince savaşı bıraktığımız halde ülkemizin bazı bölgelerinin işgal olunması memlekette normal durumun geri dönmesine engel olduğu gibi, Yunanlıların vatanımızın ayrılmaz bir parçası olan izmir'e saldırması da zorlukları ve genel coşkunluğu bir kat daha arttırmış ve o bölge halkına yapılan kötülükler yüreğimizdeki üzüntüyü şiddetlendirmiştir.

Şu önemli anda durumumuzun tehlikeli ağırlığını tarife ihtiyaç yoktur. Ancak akıllıca davranış, sağduyu, dayanıklılık ve yurtseverlikle selâmete ve başarıya ulaşılabilir. Adalet, insan topluluklarının hareket noktasıdır ve Müslümanlığın da ana prensiplerinden biridir.

Bir ulusun savaşta yenilmesi, onun siyasi varlık hakkını bozamayacağından devletin haklarının ve çıkarlarının korunmasında yasama kurulu ile bakanlar kurulumuzun birlikte çaba harcamaları, hükümetin de akla yakın bütün siyasi teşebbüslerde bulunmaya devam etmesi ve kutsal hayat haklarının korunmasında bütün ulusun birlik ve beraberlik içinde bulunması ile devletimizin bütünlüğünü, milletimizin değer ve onurunu sağlayacak bir barışın elde edilebileceğini ve işgal altındaki illerimizin kurtulacağını Tanrı'nın kayırıcılığından umarım. Bundan ötürü, her türlü ayrılmadan, bölünmeden kaçınılarak bütün ulusal istek ve çabaların felâh-ı vatan (vatan kurtuluşu) noktasında birleştirilmesi gereklidir. Ülkemizin iyi yönetilmesi için zaman zaman uygulanmak istenen düzeltici çabalardan yeteri kadar olumlu sonuçlar alınamadığı inkâr edilemeyeceğinden günümüzün gereklerine uyularak ülkenin muhtaç olduğu bayındırlığı ve milletin muhtaç olduğu kalkınma ve güvenliği sağlamak için gerçekten yararlı olacak esaslar dairesinde yeni hükümler konulması gereklidir.

Bu teşebbüslerin tez elden gerçekleşmesi için hükümetimizce gösterilecek kesin kararlılığa yasama kurulunun da titizlikle katılması ve savaş etkilerinin aşama aşama giderilmesi ile idare kuruluşlarının güçlü yeni bir anlayışla düzenlenmesi ve bu arada azınlıkların haklarının sağlanması gibi önemli hususların gözden uzak tutulmaması özellikle isteklerimizden biridir.

Devletin mali durumu, yıllardan beri süregelen savaşlardan çok etkilenmiş olup eski borçlara yeni borçlar eklendikten başka, memleket içindeki tahribatın giderilmesi için de ağır yük altına girilmiştir. Bundan ötürü, barıştan sonra bir yandan ülkenin üretim gücünü

arttıracak tedbir ve teşebbüslere girişmek, bir yandan da daha tutumlu davranmak, yararsız harcamalardan kaçınmak gerekir.

Memleketin yüksek menfaatlerini herşeyin önünde tutarak, çalışmalarını vatan ve milletin selâmetini sağlamaya yöneltmiş olan sorumlu hükümete karşı gerçek yardımcı ve denetici olmanızı tavsiye eder, hiç karamsarlığa kapılmadan üzerinizdeki zor görevi başarmanızı Tanrı'dan dileyerek ulusal meclisi açarım.

Hükümetin bir gün evvel İtilâf Devletleri'ne verdiği notadaki esaslar çerçevesinde hazırlanmış olan bu nutkun okunması bitince, İstanbul Mebusu Kâmil Efendi gerekli duayı yaptı ve Sadrazam Ali Rıza Paşa, Anayasanın 46. maddesi gereğince and içileceğini bildirerek tutanakları meclise gelmiş olan mebusların adlarını okuttu. Adları okunanlar, Sadrazamın önünde "Padişaha ve Vatanıma ve Anayasa hükümlerine bağlı olarak görevimi yapacağıma, tersi bir düşünüş ve davranıştan kaçınacağıma Tanrı adına..." diye başlayan metni okuyup and içti.

Sonunda 72 mebusun and içtiği, yani hazır bulunduğu anlaşıldı. Hiç kimse, bu sayı üzerinde durmadı, bütün memlekette kaç mebusun seçilmesi gerektiğini, kaç mebusla çoğunluğun sağlanıp meclisin açılabileceğini, 72 mebusla çoğunluğun sağlanmış olup olmayacağını düşünmedi. İç Tüzüğün ikinci maddesi gereğince, en yaşlı üye olan Bursa Mebusu Hacı İlyas Efendi geçici başkan olarak kürsüye çıktı, ayakta yaptığı kısa bir konuşma ile Tanrı'dan başarılar dileğinde bulundu ve padişahın rahatsızlığından duyulan üzüntüyü belirtti, birleşimi açtı.

Sivas Mebusu Vasıf Bey (Heyet-i Temsiliye Üyesi Kara Vasıf) söz alarak, milli meclisin açılmasından ötürü teşekkürlerin ve rahatsızlığından ötürü sağlık dileklerinin iletilmesi için bir mebuslar heyetinin padişaha gönderilmesini istedi, istek alkışlarla kabul olundu.

Sonra Başkanlık Divanı'na üç geçici kâtip seçildi. Bunlar tarafından çekilen kura ile mebuslar beş şubeye bölündü. Şubelerde çalışmalara başlamak üzere meclis toplantılarına on gün ara verilip birleşim kapatıldı. (Meclis-i Mebusan Z.C.)

c) İsmet İnönü'nün Ankara'ya Gelişi

İstanbul'da bu olaylar cereyan ederken, Ankara'da Batı Anadolu işgallerinin ilerlemesi ve işgal edilen yerlerin Yunanlılarca ülkelerine katılmak istenmesi ihtimaline karşı planlar yapmaya çalışan ve Harbiye Nâzırı Cemal Paşa'nın 12. ve 14. kolordulara bir askeri harekete hazır olmaları emrine paralel olarak uygulanacak milli mücadele planına ait 13 Ocak 1920 tarihli bildiriyi yayınlayan (H. T. D., Türk İstiklâl Savaşı 2/2: 136, 137) Mustafa Kemal Paşa ile Erzurum'da askeri birliklerle sivil halkı tek bir silahlı güç haline getirip Doğu'yu vatanın aşılmaz kalesi yapmaya uğraşan Kâzım Karabekir Paşa ve İstanbul'da yurdun kurtuluş çarelerini arayıp bulmak için çırpınan aydınlarla birlikte çalışan Kurmay Albay İsmet Bey (İnönü) arasında ilginç telgraf haberleşmeleri olmuştu.

İsmet Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği bir telgraşa, üç ay kadar önce, Binbaşı Saffet Bey (Arıkan) ile gönderilmiş olan "İzzet Paşa Lâyihası" hakkında Heyet-i Temsiliye'nin ne karar verdiğini sormuş, Mustafa Kemal Paşa da böyle bir lâyihadan katiyyen haberi olmadığını bildirmişti.

Bunun üzerine, İsmet Bey, Kâzım Karabekir Paşa'ya başvurarak lâyiha hakkında ne işlem yapıldığını sormuş, Kâzım Karabekir Paşa da cevabında, lâyihada sözkonusu edilen "Manda" ve "Kürtlük" meseleleri hakkında Sivas Kongresi'nde oybirliği ile verilen kararların açıklanmış olduğunu, kongrenin manda isteğini kabul etmemiş olmasına ve Türk ile Kürt'ü tek bir varlık kabul etmiş bulunmasına göre, artık bu konularda Heyet-i Temsiliye'den başka türlü bir karar ve işlem beklenmesine imkân olmadığını anlatmıştı. Sonra bu karşılığını Mustafa Kemal Paşa'ya duyurmuş, uygun bulunduğu cevabını almıştı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 422-424).

Bu haberleşmelerden birkaç gün sonraydı ki, Mustafa Kemal Paşa, beraber çalıştığı Heyet-i Temsiliye üyesi Mazhar Müfit Bey'e (Kansu) "Haberin var mı, bizim İsmet geliyor. Çok becerikli, düşüncelerinden ve kararlarından yararlanılabilir bir yurtseverdir, iyi bir askerdir." dedi. "Siz mi çağırdınız?" sorusuna da "Gelsin de anlarsın" cevabını verdi (M. M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk'le: 530).

Aradan çok geçmedi, Erzurum'daki Kâzım Karabekir Paşa, Ankara'dan 20 Ocak 1920 tarihli bir telgraf aldı ve İsmet Bey'in Ankara'ya gelmiş olduğunu öğrendi. Telgrafta "Ankara'dan samimî selâmlar göndererek gözlerinden öperiz" deniyordu ve altında "Mustafa Kemal" ile "Albay İsmet" imzaları vardı. Kâzım Karabekir Paşa, derhal bu telgrafa karşılık vererek; samimi selâmları sevinçle karşıladığını ve İsmet Bey'in, meclise katılmak üzere İstanbul'a gitmiş olan Rauf Bey'in yerine gelmiş olması halinde sevincinin daha da büyük olacağını bildirdi. Mustafa Kemal Paşa da, bu telgrafı "İsmet Bey en nazik ve önemli devreye girdiğimizi göz önüne alarak bizi değerli çalışmalarından yararlandırmak ve devrenin gelişimine kadar Heyet-i Temsiliye'de bulunmak üzere gelmiştir." diye cevaplandırdı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 449).

Aynı gün, hazırladığı bir savunma plan ve projesini Mustafa Kemal Paşa'ya götürmüş olan Ali Fuat Paşa da, İsmet Bey'i Mustafa Kemal Paşa'nın yanında ve birlikte çalışırken gördü, sevindi ve hazırladığı plan üzerinde İsmet Bey'in de görüşlerini almayı ihmal etmedi (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 276).

d) Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın İstifası

İsmet Bey'in Ankara'ya vardığı günlerde, İtilâf Devletleri temsilcileri İstanbul Hükümeti'ne bir nota veriyorlardı. 20 Ocak 1920 tarihinde verilen bu notada, Batı Anadolu'daki askeri birliklerin Kuva-yı Milliye'ye subay ve er yardımı yaptıklarının anlaşıldığı ileri sürülüyor, bundan Harbiye Nâzırı Cemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa sorumlu tutuluyor ve bu sebeple hükümetten çekilmeleri isteniyordu (M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/295, 297, 298, 307).

Ertesi gün, Harbiye Nâzırı Cemal Paşa görevini, vekâleten, Bahriye Nâzırı Salih Paşa'ya devrederek istifa etti ve İngilizlerin baskısı yüzünden görevinden istifa etmek zorunda kaldığını Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. Mustafa Kemal Paşa, 22 Ocak 1920 tarihli telgraşa, istifaya zorlanma sebebini sorup da Kuva-yı Milliye'ye yardım iddiası olduğunu öğrenince, istifa etmemesini, Heyet-i

Temsiliye'den olması sebebiyle verilecek kararı beklemesini bildirdi. Aynı gün sadrazama da başvurarak, İngilizlerin bu isteklerini kabul etmenin siyasi varlığımız aleyhinde kararlar alınmasına ve işler yapılmasına sebep olacağını, bundan ötürü şiddetle reddedilmesi gerektiğini, aksi halde hükümetin sorumlu olduğunun halka ilan edileceğini, kabinenin tamamen düşmesi ihtimali de olsa yabancıların emriyle bakan harcamaması gerektiğini anlattı. Cemal Paşa'ya da, görevine devam etmesini, etmezse İngilizlerin ulusal bağımsızlığımıza olan müdahalelerinin daha da kolaylaşacağını, bu durumda görevden kaçtığını halka duyurmak zorunda kalınacağını bildirdi.

Aynı gün Sadrazamdan gelen cevapta, isteğin yalnız İngilizlerden gelmediği, İtilâf Devletleri'nin birlikte ültimatom verdikleri, hükümetin istifası düşünülmüşse de milli meclisin göreve başlamak üzere olduğu bir sırada böyle bir hareketin milli menfaatlere aykırı görüldüğü, bu sebeple yalnız çekilmeleri istenenlerin istifası ile yetinildiği anlatılıyor ve artık Heyet-i Temsiliye'nin de hükümet işlerine karışmaktan vazgeçmesi isteniyor, aksi halde hükümetin bu yüzden istifaya mecbur kalacağı, bu sorumluluğun da Heyet-i Temsiliye'ye ait olacağı bildiriliyordu. Cemal Paşa da aynı görüşü savunarak, hükümetin istifasının mecliste yaratacağı panik ihtimalini önlemek için sadece kendisinin istifa ettiğini haber veriyordu.

Bunun üzerine, Mustafa Kemal Paşa hemen komutanları olaydan haberdar edip düşüncelerini öğrenme yoluna gitti. Sivas Mebusu ve Heyet-i Temsiliye Üyesi Rauf Bey aracılığı ile İstanbul'daki milli mücadeleci mebuslara bir telgraf göndererek, olayı mecliste görüşme konusu yapmalarını ve güvenoyuna giderek hükümeti düşürmeye çalışmalarını tembihledi. İtilâf Devletleri'nin bu hareketinin bağımsızlığı zedelediğini, ileride meclis tarafından kabul edilecek hükümetlere de aynı şekilde davranabileceklerini, buna karşı uğraşmanın da "milli mücadele" kapsamına girdiğini ve ilk görevin mebuslara düştüğünü anlattı. Aynı telgrafta, müdahale ve tecavüzlerin önlenememesi halinde meclisin Anadolu'ya geçmesi

gerekeceğinden, bu hususta da şimdiden tedbir alınmasını istedi. Sonra bu yeni durumdan da komutanları haberdar edip İngilizlerin İstanbul'daki müdahale ve tecavüzlerini arttırdıklarını, daha da ileriye giderek bazı mebusları, hatta bakanları tutuklamak ihtimalleri bulunduğunu, böyle bir durumda ve özellikle Rauf Bey'in tutuklanması halinde Anadolu'daki İngiliz subaylarının tutuklanması yoluna gidileceğinden, herkesin şimdiden bölgesindeki İngiliz subaylarına karşı gerekli tedbiri almasını bildirdi.

İstanbul'daki milli mücadeleci mebuslar, belirtilen şekilde davranacaklarını bildirdilerse de, Cemal Paşa'nın istifası kabul edilip Bahriye Nâzırı Salih Paşa'nın aynı zamanda Harbiye Nazır Vekili olduğu anlaşılınca Mustafa Kemal Paşa, hemen Rauf Bey'e bir telgraf çekerek, daha rütbelisi bulunmadığı takdirde, Albay İsmet Bey'in (İnönü) Harbiye Nazırlığı'na getirilmesinin memnunlukla karşılanacağını haber verdi (Nutuk, Vesika: 221-228; Takvim-i Vekâyî: 24 Ocak 1920).

e) Meclis-i Mebusan'daki görüşmeler..

İstanbul Meclis-i Mebusanı'nın ikinci birleşimi 22 Ocak 1920'de, Bursa Mebusu Hacı İlyas Efendi'nin geçici başkanlığında açıldı. Geçen birleşimin tutanak özeti okundu. Samsun Mebusu Mehmet Ali Bey, tutanak özetindeki "olağanüstü toplantı" deyimine itiraz ederek, toplantılarının iki aylık olağanüstü toplantı niteliğinde olmadığını, dördüncü dönemin olağan dört yıllık toplantılarına başlamış bulunduklarını açıklayarak "olağanüstü toplantı" ifadesinin tutanaktan çıkarılmasını istedi. Uzun tartışma ve görüşmelerden sonra istek kabul edildi, "olağanüstü toplantı" ifadesinin tutanaktan çıkarılmasına karar verildi.

Usule ilişkin bu görüşme bitince, Erzurum Mebusu Celâleddin Arif Bey söz alıp, geçen birleşimdeki karar gereğince saraya gidildiğini, başmabeyinci aracılığı ile Meclisin teşekkür ve sağlık dileklerinin Padişaha ulaştırıldığını, geri gelen Başmabeyincinin Padişah Buyruğunu tebliğ ederek (bütün mebuslar ayağa kalktılar),

padişahın bütün mebuslara teşekkür ve selam gönderdiğini söylediğini anlattı.

Bu görüşmeler sırasında Sinop Mebusu Rıza Nur Bey, bir başka usul meselesine değinerek, herşeyden önce yoklama yapılarak meclisin açılmasına yeter çoğunluğun bulunup bulunmadığının aranması gerektiğini ileri sürdü. Bu konu üzerinde de uzun görüşme ve tartışmalar oldu. Meclis, ancak bütün mebusların yarıdan bir fazlasının mevcudiyetiyle açılabilirdi ve Meclis-i Mebusan'a kaç mebusun katılacağı her elli bin erkek nüfusa bir mebus hesaplanmak suretiyle bulunacaktı. Bir önceki seçimlerde bu hesap yapılmış ve Meclis-i Mebusan'da 256 mebusun bulunacağı ilan edilmişti. Buna göre meclisin açılabilmesi için en az 129 mebusun toplantıda hazır bulunması gerekiyordu. Oysa ilk birleşimde yemin eden mebusların toplamı 72 idi. Fakat bir önceki seçimden sonra Genel Savaş olmuş ve bir kısım iller (Halep gibi) Osmanlı Devleti'nden ayrılma yoluna gitmiş, mütarekeden sonra da bir kısım iller (Adana gibi) işgale uğrayarak seçim yapamayacak duruma girmişti. Bu sebeple bu dönemde 256 mebusun bulunması imkânsızdı. En çok 170 mebusun seçilebileceği tahmin ediliyordu. Buna göre, yüz yetmişin yarıdan bir fazlası olan 86 üye ile meclis açılabilir ve toplantılarını yapabilirdi. Uzun görüşme ve tartışmalardan sonra bu görüş kabul edildi. Birinci birleşimde yemin eden 72 üyeye ilave olarak bu birleşimde de 25 kadar üyenin yemin edeceği göz önünde tutularak çoğunluğun bulunduğu sonucuna varıldı, toplantı ve görüşmelere devam edildi.

Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in teklifi üzerine; bağımsızlığı onaylanmış olan Azerbaycan Hükümeti'ne tebrik telgrafı çekilmesine karar verildikten sonra, şubelerden gelen tutanakları inceleme raporları oylanıp kabul edildi. Tutanakları kabul edilenlerden Kayseri Mebusu Müftü Ahmet Remzi Efendi'nin, kendi görevinde daha iyi hizmet görebileceği kanısıyla verdiği mebusluktan istifa dilekçesi de okunup kabul edildi.

Sonra, Meclis-i Mebusan'ın açılışı sebebiyle (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına) Mustafa Kemal'den, Asrî Kadın-

lar Cemiyeti'nden, Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Müftü Abdurrauf Efendi'den ve diğer şahıslardan gelen tebrik telgraşarı okundu; Amasya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin İzmir ve Adana'daki işgallerle kötülükleri protesto eden, aynı amaçla Bafra'da yapılan mitingin kararlarını bildiren, Eskişehirlilerle Borluların ve Trabzonluların İstanbul ile Boğazlar'ın uluslararası duruma sokulacağı söylentisini protesto eden miting telgraşarı hakkında gerekli işlem yapıldı.

Meclis-i Mebusan, 26 Ocak 1920'de üçüncü birleşimini yaptı. Geçici Başkan Bursa Mebusu Hacı İlyas Efendi rahatsızlığını ileri sürerek bir başkasının geçici başkan olmasını istedi. Yapılan seçimde Erzurum Mebusu Celâleddin Arif Bey geçici başkanlığı kazandı. 67 mebusun Tutanakları İnceleme Raporu okunup kabul edildi. Hamdullah Suphi Bey'in hem Antalya, hem de Manisa'dan seçildiği anlaşıldığından kendisinden birini seçmesi istendi, o da Antalya mebusluğunu tercih etti. İzmir seçimlerinin sadece, Yunan işgali altında bulunmayan Kuşadası ilçesi ile Ödemiş'e bağlı Kilyas ve Yalyanbolu bucaklarında yapılabilmiş olduğunu bildiren rapor "Bugünkü durumdan ötürü İzmir livasının mecliste temsil edilme gereksinimi" dolayısıyla kabulünü istiyordu. Alkışlarla kabul edildi. Niğde'deki Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden gelen ve güney illerinin işgalini protesto eden telgraf komisyona gönderildi.

27 Ocak 1920 tarihli dördüncü birleşimde de usule ilişkin bir sürü işlemler yapıldı ve Başkanlık Divanı seçiminin bir sonraki birleşimde yapılmasına karar verildi.

f) Meclis-i Mebusan Başkanının Seçilmesi

Bu sırada Meclis-i Mebusan Başkanlığı'na kimin seçileceği konusunda kulis çalışmaları oluyordu. Erzurum Mebusu Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'a giderken Ankara'ya uğrayan mebuslara meclise katılmak üzere İstanbul'a gitmeyeceğini, buna rağmen meclise başkan olmak istediğini, bu takdirde meclisi başkanvekilleriyle yöneteceğini söylemiş, gerek bu hususta ve gerekse öteki çalışmalarda başarıya ulaşabilmeleri için milli mücadeleci

mebusların mecliste bir “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu” kurmalarını istemişti.

Rauf Bey, İstanbul’a geldiği günden beri, büyük bir çaba içinde, böyle bir grubun kurulmasına çalışmış, sonunda, kendisiyle birlikte Amasya Mebusu Bekir Sami, Sivas Mebusu Kara Vasıf, Manisa Mebusu İbrahim Süreyya, İstanbul Mebusu Dr. Adnan, Aydın Mebusu Cami, İzmir Mebusu Yunus Nadi Beylerin de yönetim kurulunda bulunduğu bir grubun kurulmasını sağlamıştı (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları: 305). Meclis üyelerinin çoğunluğu da bu gruptaydı (F. Kandemir, Rauf Orbay: 46).

Fakat grubun adı, Mustafa Kemal Paşa’nın dediği ve istediği gibi “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu” olmamış, padişahın meclisi açış konuşmasındaki “bundan ötürü, her türlü ayrılma ve bölünmeden kaçınarak bütün milli istek ve çabaların felâh-ı vatan noktasında birleştirilmesi gereklidir” sözünün etkisiyle olacak, “Felâh-ı Vatan Grubu” olmuştu.

Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın başkan seçilmesi için harcadığı çabalarda, mebusların çoğunluğunu içine alan Felâh-ı Vatan Grubu üyelerine bile İstanbul’a gelmeden başkan seçilme durumunu kabul ettiremiyor, zayıf kalıyordu. Kaldı ki Felâh-ı Vatan Grubu üyeleri arasında zaten tam ve sıkı bir görüş birliği ve bağlantı da yoktu. Rauf Bey’in çabaları olumlu bir sonuca varamıyordu (M. M. Kansu,

Ölümüne Kadar Atatürk’le: 543). Sonunda, durumdan Mustafa Kemal Paşa’yı haberdar etti ve adaylığını ileri sürmekten vazgeçtiğini bildirdi.

Mustafa Kemal Paşa’nın buna çok üzüldüğü, hatta kızdığı anlaşılıyor. Rauf Bey’e verdiği cevapta; her mebusun dilediğini başkan yapmak istemesinin tabii hakkı olduğunu, aday olup kazandırılmamasının Kuva-yı Milliye’nin zayışığı anlamına geleceğinden başarı ümidi olmadan teklifte bulunulmamasını, ancak ileri sürülen mahzurun bilinen bir husus olduğunu, İstanbul’a gitmek şart koşuluyorsa gidemediği takdirde istifasının da mümkün bulunduğunu, başkan olmak istemekteki amacının “Kuva-yı

Milliye'nin millet tarafından kabul edildiğini teyid etmek, meclis feshedilirse başkanlık görevini kullanarak elverişsiz bir barış teklifi karşısında ayaklanacak milletin maddi ve manevi bütün gücünü savunmaya yöneltmek" olduğunu, milli savunma ile ilgili bu konuların İstanbul tarafından düşünülmediğinin anlaşıldığını, oysa ki gelişen olaylardan meclisin feshinin yakın olduğunun sezildiğini anlattı; görüşlerdeki isabetsizlikten ötürü milli savunma çabalarında bir zayışık olursa bunun sorumluluğunun yanlış düşünenlere ait olacağını hatırlattı ve "şahsen benim bunlara doymuş, isteksiz olduğuma sizi inandırmaya hacet yoktur" demekten de kendini alamadı.

Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın adaylığını koymaktan vazgeçmişti. Fakat 28 Ocak'ta yapılan gizli toplantıda Edirne Mebusu Şeref Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın başkan seçilmesi halinde doğacak faydaları dile getiren bir konuşma yaptı ve başkanlık için Mustafa Kemal Paşa'nın aday gösterilmesi teklifinde bulundu. Fakat, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelemeyeceğine göre başkan seçilmesi halinde Milli Meclis'in görünüşte İstanbul'da ve gerçekte başka bir yerde, yasama gücünün de mecliste değil de Heyet-i Temsiliye'de olduğu gibi bir etki yapacağı ileri sürüldü. Görüşmeler ilerledikçe, Mustafa Kemal Paşa'nın adaylığı üzerinde çoğunluk sağlanamayacağı da açıkça anlaşılıyordu. Bunun üzerine Rauf Bey söze karıştı ve esasen Mustafa Kemal Paşa'nın da milletin başında kalarak meclise destek olmayı öngördüğünü söyledi. Bu açıklama, mebusları etkiledi, Mustafa Kemal Paşa'ya alkışlarla büyük saygı gösterilerinde bulunuldu ve başkanlığa sarayın göstereceği ismin seçilmesi kararlaştırıldı. Nitekim, 31 Ocak 1920'deki beşinci toplantıda yapılan başkanlık seçiminde başkanlığa, sarayın adayı İstanbul Mebusu Reşat Hikmet Bey, birinci başkanvekilliğine Aydın Mebusu Hüseyin Kâzım Bey ve ikinci başkanvekilliğine Balıkesir Mebusu Abdülaziz Mecdi Efendi seçildiler.

Rauf Bey de, 1 Şubat 1920 tarihinde, bir telgraşa durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi ve sanki üzüntüsünü azaltmak istermişçesine

“meslekten tard” kararının kaldırılması yolundaki teşebbüslerin olumlu sonuca vardığını ve “askerlikten istifasının” kabul edilerek “meslekten tard kararının kaldırıldığını” haber verdi (Nutuk, Vesika: 230 a, b, c, 233).

Meclis-i Mebusan’da görüşmeler devam ediyordu. 1 Şubat 1920 tarihindeki altıncı toplantıda divan kâtiplerinin seçimleri tamamlandı ve Tekirdağ Mebusu Rahmi, Edirne Mebusu Faik, Trabzon Mebusu Husrev, Gümüşhane Mebusu Zeki, Niğde Mebusu Emin, Konya Mebusu Kâzım Hüsnü Beylerin seçildikleri anlaşıldı. Meclis-i Mebusan’ın açılışı sebebiyle “Müslüman Kadınlar Birliği”nden ve öteki derneklerden gelen tebrik telgraşarı hakkında gerekli işlem yapıldı. 3 Şubat 1920 tarihindeki yedinci toplantıda Kastamonu Mebusu Suat, Amasya Mebusu Ömer Lütfü, Hakkâri Mebusu Asaf Beyler idareci üyeliklere seçildiler ve böylece Başkanlık Divanı seçimleri tamamlandı.

Bu sırada boş bulunan Harbiye Nazırlığı’na Kavaklı Mustafa Fevzi Paşa (Çakmak) tayin edildi. Rauf Bey de sadrazamın hükümette başkaca değişiklik yapmadan meclis karşısına çıkacağının anlaşıldığını Ankara’ya bildirdi. Mustafa Kemal Paşa, 7 Şubat 1920 tarihli cevabında, hükümet hakkındaki görüşlerini açıklayarak İtilâf Devletleri’nin ve belli çevrelerin böyle zayıf bir hükümeti tutmak isteyecekleri kanısında bulunduğunu anlattı ve çok az da olsalar meclisteki gerçek milli mücadelecilerin sıkı bir işbirliği ile hükümetin düşürülmesine çalışmalarını istedi.

g) Hükümete Güvenoyu Verilmesi

“Erzurum Mebusu Mustafa Kemal Paşa”nın seçim tutanağının kabul edildiği 9 Şubat 1920 tarihli sekizinci toplantıda Hükümet Beyannamesi açıklandı. Usul işlemlerinin bittiği sırada bakanlar kurulu ile birlikte toplantı salonuna giren Sadrazam Ali Rıza Paşa, söz alarak hükümet beyannamesini okudu. Kabine arkadaşları ile birlikte hükümet sorumluluğunu yüklendikleri gündeki ülke durumunun herkesçe bilindiğini, özellikle hemen seçim yaptırarak Meclis-i Mebusan’ı toplamak ve haberleşmelerin kesilmesi olayına kadar

ilerleyen Anadolu ile başkent arasındaki uzaklaşmayı gidermek gibi çok önemli iki mesele ile karşı karşıya bulunduklarını, hemen bu konular üzerinde çalışılarak haberleşmenin ve Meclis-i Mebusan toplantısının sağlandığını, milli meclisin göreve başlamış olması sebebiyle artık "meşrutiyet usullerine" uygun harekete engel olacak bir hususun kalmadığını, siyasi topluluklara karşı tarafsız kalma, kutsal inançlardaki ayrılıklara bakılmaksızın herkesin hakkını koruma, asayişin sağlanmasına çaba harcama, padişah ile hükümet ve millet arasındaki birlik ve beraberliği sağlama amaçlarına bağlı kalınarak çalışıldığını, devlet idaresinin düzeltilmeye muhtaç olduğunun herkesçe kabullenilmiş bir gerçek olduğunu, yüz yıla yakın bir zamandan beri yapılmak istenen düzeltmelerin iç ve dış türlü sebeplerle umulan sonuçları vermediğini, uygulama şeklini değiştirmek ve yeni usullere başvurmak gerektiğini, il genel meclislerinin yetkilerini genişleterek bölgesel hizmetlerin görülmesini illere bırakmak, bucakları teşkilatlı hale getirmek, genel meclis ve belediye seçimlerini nispî temsil usulüne göre yaptırarak azınlıkların da temsillerini sağlamak, adliye, maliye, bayındırlık, zabıta hatta idare işlerinde kanunların tam uygulanmasını denetleyecek yabancı uzmanlardan denetim kurulları kurmak gibi yeni esasların uygulanmasının düşünüldüğünü, memleketteki huzursuzluğu giderecek olan barış anlaşmasının yapılmasında Wilson Prensipleri'ne dayanılarak açık ve meşru haklarımızın alınmasına ve korunmasına çalışılacağını, mali sıkıntıyı giderebilmek için hem tutumlu davranılıp verimsiz harcamalardan kaçınılacağını, hem de geliri arttırma çarelerine başvurulacağını anlattı.

İlk sözü alan Erzurum Mebusu Necati Bey, genel durumu açıkladıktan sonra milli hareketin anlamı üzerinde durdu ve milli hareketin "varlık ve bağımsızlığın bir tehlikeye uğraması halinde hemen bir savunma durumuna geçilebilmesi" için milletin içinden doğduğunu, Kuva-yı Milliye'nin şunun bunun kışkırtmasıyla kurulmuş silahlı çeteler olmadığını, hatta Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliyelerin, süngülerin göğüslere dayanmasından sonra

başvurulan bir meşru savunma hareketi olduğunu gözler önüne serdi.

İstanbul Mebusu Muhtar Bey, dışişlerine ait konulara değinerek, savaşta yenilmenin milli hakları yitirmeye sebep olamayacağını, askeri işgali gerektirecek hiçbir sebep yokken İzmir bölgesinin işgal edildiğini, Yunanlıların bu bölgede iddia ettikleri tarihi ve ırkî haklarının katiyyen mevcut olmadığını, Batı Anadolu'daki cesur direnme ve savunma hareketinin meşru ve haklı olduğunu, kendisinin de bu hareketten yana bulunduğunu, tam bir ulusal bağımsızlık için sadece politik bağımsızlığın yeterli olmadığını, ekonomik bakımdan da bağımsız olmak gerektiğini, Avrupa-Asya uygarlık alışverişinde Türklerin büyük rolü bulunduğunu ve barış görüşmelerinde bu hususların göz önünde tutulması gerektiğini açıkladı.

Erzurum Mebusu Celâleddin Arif Bey, en önemli meselenin milli birliği göstermek olduğunu, bu sebeple hükümete güvenoyu vermek gerektiğini, padişahla milletin etle tırnak gibi birbirinden ayrılmaz olduğunu, azınlık haklarının eskiden beri kabul edilip uygulanmış bulunduğunu, bu sebeple sadece siyasi partiler için konulmuş olan nispî seçim usulünün azınlıklara nasıl uygulanacağının açıklanması gerektiğini, devlet işlerini denetimde kullanılmak istenen yabancı uzmanların devlet memuru olarak kullanılmasını belirtti.

Sivas Mebusu Rauf Bey de, milli hareketin anlamına değinerek, bu hareketin bir veya birkaç kişinin, siyasi toplulukların ya da dıştaki bir kuvvetin etkisiyle doğmadığını, işgallerdeki vahşet ve kötülüklere karşı can ve namus korunması zorunluluğu ile milletin içinden doğduğunu, Kuva-yı Milliyecilerin hiçbir zaman asayişi bozucu davranışlarda bulunmadıklarını, bunların yurtsever Anadolu çocukları olduklarını, tek amacın padişahlık ve halifelik makamlarının ve vatan bütünlüğünün korunması olduğunu bildirdi, yeni hükümetin bu amaç uğrunda başarıya ulaşmasını diledi.

Edirne Mebusu Şeref Bey, memleketteki kötülüklerden çoğunun, on yıl süren kötü yönetim devresinde değil de, meşrutiyet idaresine ara verilen bir yıl içinde ortaya çıktığını, mütarekeye aykırı olarak

işgaller ve zulümler yapıldığını, elbette ki buna dayanamayan halkın kendini korumak için silaha sarılıp ortaya çıkmasının kanunsuzluk sayılamayacağını, İzmir'in Türk olduğunu ve Türk kalacağını, Heyet-i Temsiliye ile başkanının milli meclisin toplanmasından başka bir şey istemediğini anlattı.

Konya Mebusu Vehbi Efendi, eski hükümetlerin de güzel sözler söylediklerini ve fakat uygulamadıklarını, bu hükümetin sadece güzel sözle kalmayıp uygulamaya da geçmesi gerektiğini, Müslümanların dinleri gereğince zaten azınlıkların haklarına saygılı hareket ettiklerini, işgal ve saldırılar sürdükçe milletin de korunma tedbirleri almaya devam edeceğini açıkladı ve bir an önce işe başlamak üzere hükümete güvenoyu verilmesini istedi.

Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk), bir yıldan beri yapıldığı söylenen siyasi teşebbüslerden ne sonuç alındığını, yoksa devletin taksim olunduğu veya olunmak istendiği bir sırada oturulup konferans kararlarının mı beklendiğini, sonra da "Ne yapalım böyle karar vermişler" mi denmek istendiğini sordu ve hükümetin şimdiden barış kararına etkisi olacak siyasi teşebbüslerde bulunarak kararın kabul edilebilir olmasına çalışması gerektiğini, kafa tutmakla olumlu sonuç alınamayacağından başarının karşılıklı menfaatleri uzlaştırmakta olduğunu, barış yapılmadan düzen değişikliğinden söz edilmesinin anlamı bulunmadığını, kanun yapmanın ve denetçi tutmanın yetmeyeceğini, milli bünyeye uygun olduğu için uygulanabilmesi mümkün kanunların çıkarılması gerektiğini, mali konuda üretimin çoğaltılmasından, iş hayatının düzenlenmesinden, kadın ve aileden sözedilmediğini anlattı ve sadece devletin değil Anadolu insanlarının bütçelerini de arttırmak şartıyla güvenoyu vereceğini belirtti.

Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey, Maraş'ın yakıldığı haberinden duyduğu üzüntüyü bütün acılığıyla dile getirdi.

Amasya Mebusu Ömer Lütfü Bey, konuşmalar sırasında geçen "mütarekeyi yapmak zorunda kaldık" sözüne değinerek ve itiraz ederek, mütareke yapıldığı sırada silah altında ve ihtiyaçları tamamlanmış orduların mevcut olduğunu, savaş amacının varlığı

koruma esasına dayanmış olması sebebiyle Wilson Prensipleri bunu sağlayacağından savaştan vazgeçilip mütareke yapıldığını ileri sürdü.

Konuşmalar bitince, hükümete güvenoyu verilmesini isteyen 19 imzalı önerge okundu, oylandı; kullanılan 108 oydan 104'ü ile hükümetin güven aldığı anlaşıldı. Öteki dört oydan biri boş, biri çekimser, ikisi red idi (Meclis-i Mebusan Z.C.; Nutuk, Vesika: 234, 235).

h) İsmet İnönü'nün İstanbul'a dönüşü

Bu sırada, Ankara'da, Mustafa Kemal Paşa günlerden beri İsmet Bey (İnönü) ile yapmakta olduğu çalışmalara devam ediyordu. Bir sabah, ancak müsaade alarak yanlarına girebilen Vekilharç Mazhar Müfit Bey, onları küçük bir masanın etrafında oturup çalışırken görmüştü. İkisinin de önünde bir sürü evrak vardı. Mustafa Kemal Paşa söylüyor, İsmet Bey yazıyordu. Yazılanlar, evvelce Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye'de konuşup görüştüğü, karara bağladığı konular, meselelerdi (M.M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk'le: 531).

Bir gün de, İsmet Bey, Ankara'nın İncesu sırtlarındaki Kuva-yı Milliye Komutanlığı karargâhına giderek Ali Fuat Paşa'yı ziyaret etmişti. Görüşmeleri sırasında Ali Fuat Paşa, İsmet Bey'den, bir daha İstanbul'a gitmemesini, Ankara'da arkadaşları arasında kalmasını rica etmişti. Fakat İsmet Bey "İstanbul'a dönmek üzere Ankara'ya geldiğini" ve Mustafa Kemal Paşa'dan da Ankara'da kalması hakkında bir emir almadığını söylemişti. Ali Fuat Paşa'nın, Ankara'da kalmak için emir almaya lüzum olmadığı gerekçesine dayanan ısrarı karşısında da "İstanbul'a dönmek zorunda olduğunu" açıklamıştı (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 277).

Aynı günlerde, Hakkâri mebusluğuna seçilmiş olan Heyet-i Temsiliye Üyesi Mazhar Müfit Bey, Meclis-i Mebusan'daki milli mücadelecilerin kurdukları "Felâh-ı Vatan Grubu" tarafından İstanbul'a çağrılmış olduğu için Mustafa Kemal Paşa'dan müsaade

istemiş, Mustafa Kemal Paşa da “İsmet Bey gidiyor, beraber gidersin” demişti (M.

M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk’le: 534).

Nitekim de öyle oldu. İsmet Bey, hükümet beyannamesinin yayımlandığı günün gecesi, 9/10 Şubat 1920, Kâzım Karabekir Paşa’ya çektiği bir telgraşa “İstanbul’daki durumu Heyet-i Temsiliye görüşü açısından incelemek” ve “haberleşmelerden sonra verilecek karara göre hareket etmek” üzere İstanbul’a gideceğini, “yeni Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa’nın da bunu gerekli gördüğünü” bildirdi. Kâzım Karabekir Paşa, hemen Mustafa Kemal Paşa’ya bir telgraf çekerek, İsmet Bey’in İstanbul’a gitmesinin doğru olmadığı kanısında olduğunu, Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa’nın onu bir daha Ankara’ya göndermeyeceğini tahmin ettiğini açıkladı, İstanbul’daki durumu Heyet-i Temsilye’nin görüşü açısından inceleyecek başka arkadaşların orada mevcut olduğunu anlattı ve hiç olmazsa tekrar Ankara’ya gelmesinin sağlanmasını istedi (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 460).

Oysa İsmet Bey’in İstanbul’a dönüşü Mustafa Kemal ve Fevzi Paşalarla varılan anlaşma üzerine olmuş görünüyordu ve İsmet Bey’in telgrafında da söz konusu edildiği gibi özel bir amaca dayanıyordu. Nitekim Mustafa Kemal Paşa da olayı şöyle anlatır: “Ben Ankara’ya vardıktan sonra, İsmet Paşa da Ankara’ya yanıma gelmişti. Beraber çalışıyorduk. Fakat, Cemal Paşa’dan sonra, Harbiye Nazırlığı makamına Fevzi Paşa Hazretleri geldi. Onun isteği üzerine ve özellikle önemli bir amaçla İsmet Paşa’yı İstanbul’a göndermiştim. Önemli diye düşündüğümüz şu idi: Yunanlılar taarruza hazırlanıyorlar. Buna karşı en akıllıca davranış, bütün kuvvetleri seferber ederek düzenli bir savaşa girmekti. Özellikle, Fevzi Paşa Hazretleri de bunu gerekli ve zorunlu görüyordu. İşte bu hazırlığı yapmak üzere İsmet Paşa’nın İstanbul’da bulunması ve hatta Genelkurmay Başkanlığı’na getirilerek çalışmasının sağlanması çok yararlı olacaktı. Bu amaçla İstanbul’a gitmesini gerekli görmüştüm.” (Nutuk: 393)

Böylece İstanbul'daki aydınların görüş ve düşünceleri açısından Anadolu'daki durumu görüp incelemek üzere Ankara'ya geldiği kanısını veren İsmet Bey, Kuva-yı Milliyecilerin görüş ve anlayışı açısından da İstanbul'daki durumu ele almak, ordu ile işbirliği sayesinde milli kuvvetlerin çarpışmalarını düzenli bir savaş haline getirmek ve imkân olursa Genelkurmay Başkanlığı'na getirilmesini sağlamak için İstanbul'a gidiyordu. Bu sebeple Kâzım Karabekir Paşa'nın telgrafı Ankara'ya geldiği zaman İsmet Bey, Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit Bey'le birlikte trenle yola çıkmıştı. İki gün sonra da İstanbul'a vardı, bazı "askeri zevat" tarafından karşılandı ve Mazhar Müfit Bey'den ayrılıp onlarla gitti (M. M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk'le: 535).

Bu sırada, İtilâf Devletleri'nin baskılarını arttırdıkları, istemedikleri bakanları değiştirebildikleri ve tam kendi istedikleri gibi bir hükümet kurdurmaya çalıştıkları anlaşılıyordu. Bunu göz önüne alan Mustafa Kemal Paşa, durumu yakın çalışma arkadaşlarına ve komutanlara duyurarak düşmanların barış yapmaktan vazgeçip ülkeyi kuşatma yoluna gittiklerini, tek açık kapının Kafkasya'da bulunduğunu, "elverişsiz barış kurallarına karşı silahlı direnişte bulunabilmek için engelleri yıkma umudunu en çok veren cephenin Doğu Cephesi" olduğunu, bu duruma göre "bu cephenin arkasına bir Kafkas seddi yapılmasına ve Bolşeviklerle ilişkilerimizin kesilmesine imkân vermemek" için "Doğu'da, resmi ve gayri resmi seferberlikle Kafkasya'daki İslâm hükümetleri ile ilişki kurup düşüncelerini öğrenmek" ve eğer "Kafkas ulusları araya girip engel olacaklarsa, Bolşeviklerle anlaşıp taarruz hareketlerini birleştirmek" gerektiğini, bunu da ancak aynı şekilde düşünebilen kesin kararlı bir hükümetin yapabileceğini, böyle bir İstanbul Hükümeti beklemenin de beyhude olduğunu, bu sebeple anlatılan şekilde bir durum hâsıl olduğunda Heyet-i Temsiliye üyesi olan mebusların hemen İstanbul'dan çekilip resmi ve gayrı resmi tedbirleri almak zorunda kalacaklarını anlatmış, bu konuda onların da düşüncelerini sormuştu.

15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa ile 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa ve 56. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın çizdiği yolu doğru buluyorlardı. Edirne'deki, 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey, Kafkas İslâm Hükümetleri ile ilişki kurulmasını istiyordu. Diyarbakır'daki 13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey ise, elverişli fırsatın ele geçmesine kadar, büyük devletlerden çıkarımıza en uygun olan İngilizlerle uyuşulmasını öğütlüyordu.

Rauf Bey, durumu arkadaşlarla görüştüğünü, hepsinin aynı düşüncede olduklarını, İngiliz askeri birliklerinin Kafkasya'ya çıkmaya başlamaları halinde karşı koymanın zorunlu olacağını, bu sebeple daha önceden İngilizlerin böyle bir teşebbüste bulunmamaları için hükümetin çaba harcaması gerektiği sonucuna varıldığını bildirdi (M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 352-354).

Güney İlleri ve Maraş'ın Kurtuluşu

Bu haberleşmelerin olduğu 12 Şubat 1920 günü, Meclis-i Mebusan'da dokuzuncu toplantı yapılıyordu. Niğde Mebusu Atâ Bey ile Maraş Mebusu Tahsin Bey ve yedi arkadaşının birlikte imzaladıkları önerge okunuyor ve önerge sahipleri yirmi günden fazla bir zamandan beri Fransız kuvvetleriyle Ermenilerin sürekli ateş altında tuttukları Maraş'ta birçok Müslümanı şehit ettiklerini, şehrin büyük kısmının yakıldığını, yangınların devam etmekte olduğunu anlatıyor, huzur

ve asayişin korunması ve yapılan kötülüklerin uygar uluslara duyurulması konusunda hükümetin ne düşündüğünü soruyorlardı (Meclis-i Mebusan Z.C. 12 Şubat 1920).

Güney Anadolu'nun batısındaki iller İtalyanların, doğusundaki iller Fransızların işgali altındaydı.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine ilk yardıma koşan ve cepheye ilk Kuva-yı Milliye'yi gönderen illerden biri Muğla idi. İzmir'i işgal eden Yunanlıların Aydın üzerine yürümesi karşısında, karargâhını ve dağılan birliğinden geriye kalan 40-50 erini alarak şehirden çıkan ve Aydın'ın işgalini çevredeki tepelerden seyretmek zorunda kalan, sonra da İtalyanların işgal bölgesindeki Çine'ye çekilmiş olan 57. Tümen Komutanı Albay Şefik Bey (Aker), vatanı korumak ve kurtarmak için "Kuva-yı Milliye"ler teşkilinden başka çare kalmadığını İstanbul Hükümeti'ne bildirerek derhal bulunduğu yerde ve çevresinde gönüllü birlikleri kurmaya başlamış, bu arada Muğla'yı iyi bilen ve Muğlalılarca tanınıp sevilmiş olan Teğmen Kadri Efendi'yi de 5 Haziran 1919'da Muğla'ya göndermişti. Hemen Muğla'ya giden Teğmen Kadri Efendi, başta belediye başkanı olduğu halde, bütün Muğlalıların büyük bir yurtseverlik heyecanı içinde milli mücadeleye hazır olduklarını görmüş ve yapılan ilk görüşmede milli mücadele çabalarına elden gelen güçle

katılma kararı verilmişti. Bunun üzerine gerekli çalışmalara başlanmış, Muğla Redd-i İlhak Cemiyeti kurulmuş ve birkaç gün içinde bir de gönüllü müfrezesi yani Kuva-yı Milliye birliği meydana getirilmişti. Bu arada, Muğla'daki İstihkâm Teğmeni Celâl Efendi de, hasta olmasına rağmen, gerektiğinde demiryollarının dinamitlenerek düşmanın ilerlemesine engel olunması için, Muğla askeri deposundaki patlayıcı maddelerle fitilleri alıp 12 Haziran 1919'da Çine'ye götürmüştü. Teğmen Kadri Efendi emrine giren Muğla Gönüllü Müfrezesi de 17 Haziran'da Çine'ye varmış, düzene sokulup takviye edildikten sonra, Menderes Köprübaşı Müfrezesi'ne katılmak üzere, 19 Haziran'da cepheye gönderilmişti.

İtalyan işgali altında olmasına rağmen, Muğla'daki milli mücadele heyecanı bütün şiddetiyle devam etmiş, gelişmiş, güçlenmiş, çevreye yayılmıştı. O kadar ki, 7 Ağustos 1919'da Fethiye'ye gelen bir Yunan Kızılhaç Heyeti'ndeki Yunanlı doktor iskeledeki nöbetçiye müdahale ve hakarette bulununca, Türk eri silahına davrandığı gibi Yunanlı doktoru vurup öldürmüş, olay önemli bir siyasi nitelik kazanmak durumuna girmiş, Fethiye'ye Yunan kuvvetlerinin geleceği söylentisi çıkmış, fakat yurtsever Fethiydiler yılmamış, yaptıkları soruşturmada Türk erinin suçsuzluğu kanısına vardıklarını İtalyanlara bildirmişlerdi. İtalyanlar 18 Ağustos'ta Fethiye Kaymakamı'na bir nota vererek, asayişin Türk ve İtalyan kuvvetleri tarafından birlikte sağlanmasını istediklerinde Fethiyeliler bunu da kabul etmemişlerdir. Yurtsever Fethiye Kaymakamı tarafından İtalyanlara verilen cevapta, Fethiye'de asayişsizlik olmadığı, herhangi bir asayişsizlik karşısında Türk makamlarının bunu bastırmaya gücü olduğu bildirilmiş, olay da böylece kapanmıştı. Muğlalıların milli mücadele çabaları aralıksız sürmüş, Muğlalı efelerin çeteleri ve Muğla gönüllü birlikleri arka arkaya Yunan Cephesi'ne gönderilmiştir (Ş. Aker, Aydın Milli Cidali: 2/26, 52, 54, 78, 222; R. Apak, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu: 79).

Yunan işgaline ve ilerlemesine karşı kurulan milli mücadele cephesine elden gelen yardımı yapan illerden biri de Antalya idi. Daha ilk anda Kuva-yı Milliyeler kurmaya başlamış, para yardımı

yapmış ve Korkuteli ile Hafızpaşa'da kurulan gönüllü birlikleri hemen yola çıkarılmış, 13 Haziran 1919'dan itibaren de Antalya bölgesinin milis kuvvetleri Çine'ye gelmeye başlamıştı. Yurtsever Antalyalıların, Aydın Cephesi'ndeki kuvvetlere yaptıkları para, eşya ve gönüllü müfreze yardımları Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür. Kaldı ki, bölgeyi işgalleri altında bulunduran İtalyanlar da Türkleri kendi yanlarında ve kendilerinden yana bulundurabilmek için, Yunanlıların tersine, mümkün olan her iyiliği ve yardımı yapıyor, yurtsever Antalyalıların Yunanlılara karşı olan milli mücadele çabalarında onlara yardımcı da oluyorlardı. Türklerle ağız birliği ederek her fırsatta Yunanlıların aleyhinde bulunuyorlar ve Antalya'da el koydukları cephanelikleri zaman zaman açarak Kuva-yı Milliyelerin silah ve cephane eksikliklerini tamamlıyorlardı. İlk silah ve cephane yardımını Ekim 1919'da yapmışlardı. Refet Bey'in Antalya'ya gelip İtalyan işgal kuvvetleri komutanı ile görüşmesinden sonra ise, Antalya depolarındaki bütün silah ve cephane Söke'ye aktarılarak Kuva-yı Milliyeye mal edilmiştir.

İstanbul'un işgali üzerine, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Müdafaa-i Hukukçuların çekmek istedikleri protesto telgraşarını da İtalyanların elindeki Antalya telsiz telgraf merkezi bütün dünyaya vermiştir (M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/293; Ş. Aker, Aydın Milli Cidali: 2/66, 3/32, 80, 81, 109).

Güneybatı illerinden Burdur da, İzmir'in işgalinden sonra başlayan milli mücadele çabalarına ilk katılan yerlerden biri idi. Komutanları teslim olup erleri dağılan 17. Kolordu'nun Burdur'daki süvari birliği, 2 Haziran 1919'da, cepheye girmek üzere Denizli'ye gönderilmiş, hemen arkasından da Kuva-yı Milliyeler kurulmasına başlanmış, Bucak ilçesinden gelen ilk müfreze 13 Haziran'da Çine'ye yollanmıştı. Ne var ki, bu sırada kendilerine ayrılan bölgeyi işgal etmekte olan İtalyanlar, Burdur'a gelmiş ve haziran sonunda Burdur'u işgal ederek Anadolu'daki işgallerini tamamlamışlardı. Fakat yurtsever Burdurlular bu olay yüzünden milli mücadele çabalarını azaltmadıkları gibi İtalyanlar da Burdurluların

Yunanlılara karşı olan mücadele çabalarına engel olmamışlardı. Böylece, İngilizlerin emriyle Burdur'dan İzmir'e sevk edilmek istenen silahlar, yurtsever ve fedakâr Burdurluların yardımıyla Saraçoğlu Şükrü Bey'in küçük müfrezesi tarafından Nazilli'ye aktarılmıştı. Baladız-Burdur arasındaki köylüler ellerindeki bütün ulaştırma araçlarını Kuva-yı Milliye emrine vermişler ve bütün imkânlarıyla çalışarak silah ve cephaneleri Nazilliye aktarma işini temmuz sonuna kadar tamamlamışlardı. Burdurluların bu büyük milli mücadele heyecan ve gayretlerine karşılık Burdur Mutasarrıfı Vasfı Bey, tüm gücüyle milli mücadelecilerin karşısına çıkmıştı. Bunun üzerine, Mutasarrıf Vasfı Bey, Kuva-yı Milliyeciler tarafından yakalanıp 20 Eylül 1919'da Burdur'dan uzaklaştırılmış, işgal altında olmayan İsparta'ya gönderilmiş, oradaki Kuva-yı Milliyecilere teslim edilerek İstanbul'a gitmesine bile izin verilmemiştir (Ş. Aker, Aydın Milli Cidali: 2/45, 65, 66, 159, 180, 3/63; M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/332).

Güneydoğu bölgesindeki illere gelince, bu bölgedeki ilk işgal Kasım 1918'de başlamış ve Fransızlar Adana'ya yerleşmişlerdi. 1919 Ocak ve Şubat aylarında da İngilizler Gaziantep, Urfa, Maraş'ı işgal etmişler, sonra da, Eylül 1919'da, Musul üzerindeki isteklerinden vazgeçmelerine karşılık, bu illeri Fransızlara bırakmışlardı. Böylece 1919 yılı Kasım ayından itibaren Adana, Gaziantep, Urfa ve Maraş bölgeleri, içinde Ermenilerin de bulunduğu Fransız askeri birliklerinin işgali altına girmiş, Fransız Generali Keret (Querette) yayımladığı bildiri ile, padişahın müsaadesine dayanılarak, bölgede bir "manda idaresi" kurulacağını ilan etmişti. Bölgedeki Ermeniler ise, özellikle Süleymanlı (Zeytin), Saimbeyli (Haçin) ve Şar'dakiler, ayaklanarak bütün hınçlarıyla Türk ve Müslüman halka dayanılmaz kötülükler yapmaya başlamışlardı.

Güneydoğu illerindeki işgallerin ilk tepkisi İstanbul'daki Güneydoğulular üzerinde olmuş, daha 1918 yılının sonunda, biraraya gelip bölgelerinin tarihi adını alarak "Kilikyalılar Cemiyeti"ni kurmuşlar ve bölgelerinin Türklüğünü herkese ispatlamak ve duyurmak için

yayın ve propaganda faaliyetine girişmişlerdi (Hikmet Bayur, Atatürk: 218).

Ne var ki, bu çalışmaların bölgeye bir faydası olmamış, baskı ve kötülükler her gün biraz daha şiddetlenip artmış, silahlar toplanmış, halkın üzerine ürkeklik çökmüş, bölgeden dışarıya göç başlamıştı. Fakat Haziran 1919'da Kürt Reşit Çetesi'nin pervasızca eşkıyalık yaptığı görülünce işgalci düşmana karşı koymanın da mümkün olacağı düşünülmüştü. Bu arada Adana ileri gelenlerinin çoğu Konya'ya gelmişti. Konyalılar ise, o sırada, eşsiz bir milli mücadele heyecan ve çabası içindeydiler. Konyalıların bu heyecan ve çabaları Adana'dan gelenler üzerinde büyük etki yapmış ve Konyalıların İstanbul'dan yana olan valilerini kaçırtıp idareye el koyarak Mustafa Kemal Paşa'nın milli mücadele çabalarına katılmaları üzerine harekete geçerek bölgelerini kurtarmak için Kuva-yı Milliyeler kurma yoluna gitmişlerdi (Damar Arıkoğlu, Hâtıralarım: 94).

Kayseri'de de, Adana bölgesinin kurtuluşu için heyecanlı bir çalışma vardı. Sivas'taki komutanlar toplantısından Ankara'ya dönerken, 4 Aralık 1919'da, Kayseri'ye uğramış olan Ali Fuat Paşa, II. Tümen Komutanı Yarbay Mümtaz, Askerlik Dairesi Başkanı Yarbay Emrullah, Topçu Binbaşısı Mehmet Kemal Beylerle Kuva-yı Milliye öncülerini toplayıp durumu görüştü. Alınacak tertip ve tedbirler tespit edildi. Kuva-yı Milliyeciler arasında iş bölümü yapıldı:

a)II. Tümen Komutanı Mümtaz Bey ile Askerlik Dairesi Başkanı Emrullah Bey bölgedeki milli kuruluşların gelişip büyümelerine çalışacak, hazırlanan müfrezelerin işgal bölgelerine girmelerini ve oralardaki milli mücadelecilere yardım etmelerini sağlayacak, işgal bölgelerindeki Kuva-yı Milliyelere silah ve cephane göndererek, ilerlemek isteyen işgal kuvvetlerine karşı gereken engelleyici tedbirleri alacaklardı.

b)Topçu Binbaşı Mehmet Kemal Bey, "Doğan" takma adı ile, bölgenin kurtuluş hareketini yönetecekti. Bölgenin doğusuna "Tufan" takma adı ile Yüzbaşı Osman Bey (General Tufan) ve batısına da

“Sinan” takma adı ile Yüzbaşı Ali Ratıp Bey (Sinan Tekelioğlu Paşa, Milis General) komuta edecekti.

c)Müfrezeler, kadroları tamamlandıktan sonra, gizlice işgal bölgelerine girecek ve oradaki hazırlıklar da tamamlanınca düşmana karşı harekete geçeceklerdi.

d) Kurtuluş hareketine hep birlikte başlanacak ve bunun için de hazırlıkların tamamlandığı Ankara’ya bildirilecekti (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 260 262).

Bu sırada, Kayseri’nin Develi ilçesinde kaymakam olan Arhavili Atıf Bey de (Tüzün, Kayseri Mebusu), yurtsever ve fedakâr Develililerle işbirliği yaparak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni kurmuş ve Ali Fuat Paşa’nın isteği üzerine Develi’deki gönüllü birliklerinin başına geçmişti (Cumhuriyet Gazetesi: 21 Temmuz 1969).

İşgal bölgeleri dışında bu tertip ve tedbirler alınırken, işgal altındaki bölgede de milli kuruluşlar meydana getiriliyor, Kuva-yı Milliyeler kuruluyordu.

Karaman’dan Mersin’e giden bir subayın öncülüğü ile Hacı Hulusioğlu, Rahmi Hakkıoğlu, Öğretmen Ali Namık, Ziya Niğdeli tarafından buradaki milli hareketin ilk kuruluşu meydana getirilmişti (Yakın Tarihimiz: 20).

Fransızların 2. Tümenlerinin karargâhı ve bölgedeki Fransız birliklerinin ikmal merkezi olan Kilis’teki yurtseverler de, hiçbir yerden yardım alamayacaklarını bildikleri halde, Molla Recep Efendi başkanlığında ve İslâm, Mücahit Akif, Ahmet Remzi, Müslüman Beylerin yönetimindeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ni kurarak milli mücadele yoluna girmişler, Kuva-yı Milliyeler meydana getirmişlerdi. Toplamı beş yüz kişiye varan milli kuvvetin başında Emekli Süvari Albayı Kâmil Bey (Polat Paşa) vardı. Aşiretler de, Kâmil Bey’in emrine altı yüz kişilik bir kuvvet vermişlerdi. Kilis Müfrezeleri’nin görevi, Kilis’teki düşman birliklerine göz açtırmamak, dirlik vermemekti. Gerçekten de Kilis Milli Kuvvetleri, aralıksız taarruzlar ve baskınlarla bu görevlerini sonuna kadar başarıyla yapmışlardır (E. B. Şapolyo, Kuva-yı Milliye Tarihi: 162).

Batı Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanı Sinan Tekelioğlu Paşa'nın komuta ettiği bölge içinde bulunan Karaisalı milli mücadelecilerinin başında değerli yurtsever din adamı Müftü Hacı Mehmet Efendi vardı. Halil Polat ve Menemenli Adil Efendiler de onunla beraber çalışıyorlardı. Kuva-yı Milliye Müfrezeleri'nin komutanları ise, Emin Polat Ağa ile Derviş Ağa idi. Yedeksubay Ferit Celâl, Saffet, Hacı Yunus ve Kethüdazade İbrahim Efendilerin de küçük müfrezeleri vardı. Hepsi de düşmana karşı yiğitçe savaşlar veriyorlardı (D. Arıkoğlu, Hâtıralarım: 103).

Silifke'deki milli kuvvetler Kuva-yı Milliye Komutanı Emin Aslan Bey'in komutasında çalışmaya başlamışlardı.

Kozan'da hukuk mezunu Saim Bey (milli harekette şehit olmuştur), Yarımzade Ahmet, Sehlekzade Hasan, Kurtoğlu, Y. Hulusi, Müftüzade Ahmet Cevdet, Yeğenzade Ahmet ve Halil, Hacıhasanzade Şakir ve Ahmet, Akçalızade Kâmil Efendilerle Alikâhyazade Hakkı Ağa ve kardeşleri, Fekeli Cezmi Bey ile Şerif Efendi, Kars bucağında Müftüzade Hazım Efendi, Nuri Çavuş, Tevfik Ağa, öğretmen Kasım Efendi, Hacımusazadeler, Sonbas Ağaları ile Muharrembeyzadeler milli mücadele çabalarının yöneticileriydiler. Caf İsmail Ağa, Ali Ağa, İnce Ali, Çerkes Nuri Çavuş Müfrezeleri hazır durumda bekliyorlardı. Kozanlı milli mücadeleciler, yurtsever Kozan Mutasarrıfı İhsan Bey aracılığı ile Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi beyannamesini ele geçirmişler ve işbirliği yaptıkları yurtsever Feke Belediye Başkanı Cezmi Bey'in aracılığı ile Develi Kaymakamı ve Kuva-yı Milliye Komutanı Atıf Bey'le bağlantı kurmuşlardı. Böylece, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile haberleşmişler, Develi'deki temsilcileri Kanbezlizade Osman, Davavekili Mustafa Efendi ve bölge Kuva-yı Milliye Komutanı Osman Tufan Bey ile görüşmüşlerdi. Aldıkları talimat üzerine de, hemen, Kozanlı yurtsever gençlerden Ali Sadi, Hüseyin, Yarımzade Ahmet, baytar müfettişi Muzaffer Beylerin "İntibah Cemiyeti" adlı gizli milli mücadele kuruluşlarını Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubesi haline getirmişlerdi.

Saimbeyli'de (Haçin), milli mücadele çabaları yüzünden dayanılmaz kötülüklere uğrayan Müftüzade İzzet Efendi de bölgesinde Kuva-yı Milliyeciliğin lideri olmuş ve ordu ile işbirliği yapmıştı (A. Saip, Kilikya Facialari ve Urfa'nın Kurtuluşu Mücadeleleri: 24, 31-38; A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları: 418).

İşgal altındaki bölgeyi kurtarmak için içeride ve dışarıda bu hazırlıklar yapılırken Fransızlar da bölgedeki kuvvetlerini arttıtırıyorlardı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 420).

Bu durum karşısında çevre halkı kuşkuya düşmüş, yeni bir Fransız ileri hareketine karşı Ulukışla, Niğde, Bor, Arapsun ve Aksaray'da Kuva-yı Milliyeler kurulması hazırlığına başlanmıştı. Kasabalar arası karma bir atlı müfreze, devamlı olarak bölgede dolaşıyordu. Ulukışla Müdafaa-i Hukuk üyelerinin (Posta Müdürü Şakir, Müftü Bahaeddin, Aliağazade Hüseyin, Belediye Başkanı Küçük Hatip Süleyman, Hacı Hoca Ahmet, Ahmet Erbil) gayretleri ile Ulukışla Kuva-yı Milliyecilerinin [Milli Tabur Komutanı Başağazade Ahmet Ağa, Şevki Bey (Alpagut), Deli Hüseyin Ağa, Yedeksubay Teğmen Kemal Erkin, Yakup Gökşen, Bölük Komutanı Abdullah Paşa, Küçük Mehmet Efendi, Gilalı Halil Bey] hazırladıkları beş yüz kişilik kuvvet, Deli Hüseyin Ağa ile yaveri Şevki Bey'in komutasında savunma tertibi ile bölge sınırında mevzilenmişti.

Nitekim, sadece dostça bir ziyaret bahanesi ile Ulukışla'ya yerleşmek isteyen Fransızların askeri birlikleri, yurtsever Ulukışlalıları çarpışmaya hazır durumda karşılarında görünce geri dönmek zorunda kalmışlar ve Ulukışlalıları İstanbul'a şikâyet etmişlerdi. İstanbul Hü-kümeti'nden yana olan kaymakam da, İstanbul'dan aldığı emir üzerine hemen soruşturmaya başlamıştı. Fakat Heyet-i Temsiliye ile haberleşen Üsteğmen Tahsin Bey, aldığı direktişe, emrindeki kuvvetlerin başında kaymakamlık binasını sarmış, soruşturma evrakını yok etmiş, kaymakamı tutuklayıp başında olduğu II. Tümenin bağlı bulunduğu Niğde'deki merkeze göndermişti. Fransızlar da, Karaman ve Ereğli'ye kadar ilerlemiş olan birliklerini geri çekmişlerdi. Bu durum karşısında, Fransız

birliklerinin Adana ve Çiftehan'dan Orta Anadolu'ya doğru ani bir yürüme ihtimal ve teşebbüsünü önlemek için milli mücadeleci Üsteğmen Cemal (Efe), Koçak boğazındaki demiryolu köprüsünü atacaktır (Yakın Tarihimiz: 42).

Fakat aynı günlerde, Gaziantep bölgesindeki düşman baskısı çok artmış, yapılan kötülükler dayanılmaz hale gelmişti. Henüz Gaziantep'te silahlı direniş ve çatışma gerçekleştirebilecek milli kuruluşlar da yoktu. Ancak, daha İngilizlerin işgali zamanında, her ihtimale karşı kendi başına aşiretini silahlandırmış olan Rışvan Oymağı'nın Kabalar Aşireti Reisi Karayılan (Mamo oğlu Mehmet), fırsat buldukça Fransız nakliye kollarına baskınlar yapıyordu. Daha sonra Kuva-yı Milliye Komutanı Şahin Bey'in emrinde toplanan fedailer de Fransız nakliye kollarının Kilis ikmal yolunu kapamışlardı (Hulusi Yetkin, Gaziantep Savaşı, Şehit Şahinin Yeri; Mehmet Solmaz, Karayılan).

Urfa'daki Kuva-yı Milliye hareketi biraz daha gelişmiş gibiydi. 1919 yılı Aralık ayının sonunda Urfa Jandarma Komutanlığı'na gelmiş olan Ali Saip Bey (Ursavaş) derhal bölgedeki milli mücadele çaba ve heyecanlarını teşkilatlandırmış, "Namık" takma adıyla Kuva-yı Milliyeciliğe başlamış, çevredeki aşiretlerle haberleşmiş, ve sonra da şehri kuşatan milli kuvvetlerin başına geçerek şehirdeki Fransız komutanına 24 saat içinde şehri boşaltması için ültimatom vermişti. Teklifinin kabul edilmemesi üzerine de, milli kuvvetler, 8 Şubat 1919'da şehre girmişler, halkı silahlandırmışlardı. Böylece şehrin bir tarafında Fransızlarla Ermeniler, bir tarafında da Türkler yerleşmiş ve bölgelerini tahkim ederek savaşa hazırlanmışlardı. Birecik ve Suruç'ta ise savaş başlamıştı ve bütün şiddetiyle devam ediyordu.

Maraş'a gelince, şehirdeki Fransız askerleri arttıkça Ermenilerin kötülükleri de şiddetlenmiş ve dayanılamaz hale gelmişti. Ekim 1919'da evine gitmekte olan bir kadına yapılan saldırı üzerine ilk silah patlamış, hem sütçülük, hem de müezzinlik yapan ve asıl adı İmam olup "Sütçü İmam" diye anılan bir yurtsever dayanamayarak tabancasını çekmiş, mütecaviz Ermenilerden birini öldürmüş, olay

büyümüş, bir hayli yaralanan ve ölen olmuştu. Sütçü İmam dağa çıkmış ve bu olay üzerine, Fransız ordusunda Ermenilerin kullanılmaması için teşebbüslerde bulunulmasını İçişleri Bakanlığı, bir yazı ile, Dışişleri Bakanlığından istemiştir (M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/290; E. B. Şapolyo, Kuva-yı Milliye Tarihi: 172; Siret İstemi, Madalyalı Şehir: 7, Resimli Tarih Mecmuası, sayı 9, Eylül 1950).

1919 yılı Kasım ayının sonunda bir cuma günü de, Maraş'a yeni gelen Fransız komutanı, Ermeni Mebus Hırlakyan Agob'un evinde verilen ziyafette, bir Ermeni kızının hatırı için kaledeki Türk bayrağını indirtmişti. Bunu gören Avukat Kısakürek Mehmet Ali Bey, hemen dokunaklı bir bildiri düzenleyip cami kapısında namaza gelenlere dağıtmış, İmam Efendi de "Kalesinde bayrağı dalgalanmayan esir bir ülkede cuma namazı kılınmaz" demiş, bunun üzerine namazdan vazgeçilip kalabalık bir topluluk halinde kaleye gidilip Türk bayrağı direğe çekilmişti (E. B. Şapolyo, Kuva-yı Milliye Tarihi: 172; S. İstemi, Madalyalı Şehir: 16).

Ocak 1920'de bölgenin durumu daha da kötüleşmişti. Elbistan üzerinden Sivas'a ve Urfa üzerinden Diyarbakır'a saldırmayı tasarlayan Ermeniler Adana, Saimbeyli, Süleymanlı, Bahçe ve Maraş'ta saldırılara başlamışlardı. 4 Ocak 1920'de bir Fransız-Ermeni askeri birliği, Maraş-İslâhiye arasında çok kötülükler yapmış, Cumalar ve Sarılar köylerini yakıp yıkmış, bazı köylüleri de öldürmüştü. O güne kadar düzenli bir kuvvete sahip olmayan Maraş'ta, halk birdenbire ve birbiriyle bağlantısız bir halde silaha sarılıp ortaya atılmış ve bir anda düşman müfrezesinin üzerine yürüyerek kuşatmış, müfrezeyi yok etmişti (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 287-288; M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 344).

Bu olaydan sonra, Kuva-yı Milliye müfrezeleri kurulmaya başlanmış; Zafer Bey, Muharrem Bey, Nuri Bey, öğretmen Hayrullah Efendi ve Kemal Bey'in Kozanoğlu Müfrezeleri kurulmuş, Jandarma Komutanı Ramazan Bey, Hasan Efe, Ahmet Çavuş, Pişkin Ali Rıza, Yakup Hamdi gibi aşiret ağaları ve Kuva-yı Milliye

komutanları da Mustafa Kemal Paşa tarafından bölgeye gönderilmiş olan Kılıç Ali Bey (asıl adı Âsaf olup İstanbul'un Kılıçali Askerlik Şubesi'ne kayıtlı olduğu için askeri okulda Âsaf Kılıçali diye çağrılmış, Milli Mücadele başlayınca İstanbul'dan Sivas'a gelmiş, Mustafa Kemal Paşa tarafından güneye gönderilmiş, bundan sonradır ki, kendi adını bırakarak "Kılıç Ali" adını kullanmıştır) yönetiminde düzenli bir çalışma yoluna yönelmişlerdi. Osmaniye bölgesindeki Kuva-yı Milliye Komutanı Süvari Yüzbaşı Yörük Selim Bey (Enver Paşa'nın yaverlerinden) durmadan Kuva-yı Milliye müfrezeleri tertipliyordu. Şehir içindeki Kuva-yı Milliye komutanı, örnek yurtsever Elbistanlı Polis Komiseri Hasan-beyzade (Toğuz) Aslan Bey idi. Şehrin dört yanında Müdafaa-i Hukuk teşkilatı kurmuş, halkı silahlandırıp Kuva-yı Milliye müfrezeleri haline getirmişti (E.B. Şapolyo, Kuva-yı Milliye Tarihi: 174; A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 416).

Nitekim, 1920 yılı Ocak ayının ikinci yarısında, Maraş'taki Fransız birliklerini takviyeye gelen güçlü bir Fransız-Ermeni askeri birliği, İslahiye-Maraş arası bölgede büyük kötülükler yaparak Maraş'a ilerlerken yurtsever Maraşlıları düzenli silahlı birlikler halinde karşısında bulmuştu. Birkaç saldırıda bulunmuşsa da her seferinde tersyüz olmak zorunda kalmış, sonunda Maraş'a ulaşmaktan vazgeçerek geri dönmüştü.

20 Ocak 1920'de, öğretmen Hafız Veliyeddin Efendi ile din bilgini Mustafa Efendi'nin öldürülmeleri olayı ise, Maraş'ın kurtuluşuna kadar sürecek olan çarpışmaların başlamasına sebep olmuştu (Mebus Abdülkadir Bey'in Tasarı Encümeni'ne 31.12.1924 tarihli teklifi buna aittir. İlk silahlar patlayınca Kuva-yı Milliye Komutanı Aslan Bey derhal semt kuruluşlarına haber salarak savaşın başladığını bildirmiş ve savaşın yönetimini eline almıştı. Çocuğu, kocamışı, kadını, erkeği ile bütün Maraşlılar bir anda silaha sarılmış, siperler kazmaya, barikatlar yapmaya, evlerinin duvarlarını delerek birbirleriyle bağlantılar kurmaya ve kısacası Türk milli mücadele tarihine eşsiz bir yiğitlik ve yurtseverlik destanı yazmaya hazırlanmışlardı. Jandarma deposundaki silahlar halka dağıtıldı,

mahpuslar serbest bırakıldı, silahlanan mahpuslar da Kuva-yı Milliyelere katıldılar (E. B. Şapolyo, Kuva-yı Milliye Tarihi: 175).

Ertesi gün, 21 Ocak 1920'de, bölgenin ilk büyük çarpışması olarak, Maraş şehri içinde korkunç bir savaş başladı (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 289; Türk İstiklâl Harbi: 2/2, 91).

Savaşın üçüncü günü, Kılıç Ali Bey yönetimindeki bazı aşiret müfrezeleri de şehrin kenarına gelmiş, Doktor Mustafa Bey ile Eczacı Lütfü Bey Müfrezesi yetişip sipere girmiş, yurtsever Pazarcıklılar da Maraşlılarla birlikte düşman ordusu karşısına çıkmıştı (E. B. Şapolyo, Kuva-yı Milliye Tarihi: 176).

Bu sırada, 24 Ocak 1920'de bir bildiri yayınlayan Mustafa Kemal Paşa, Sivas'taki 3. Kolordu'nun hemen Maraşlılara yardım etmesini, 25 Ocak 1920 tarihli bildiri ile de düşman saldırılarının gelişmesini önlemek için her tarafta ufak, büyük bütün müfrezelerle harekete geçilmesini bildirmiş, "düşman birliklerinin ayrı ayrı yerlerde ve fakat aynı anda kuşatılmasını" ve "büyücek Kuva-yı Milliye müfrezeleriyle küçük düşman birliklerine taarruz edilmesini" tavsiye etmişti (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 291; M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 348, 349).

Bildirileri alan Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa da, Maraşlılara yardım edecek olan 3. Kolordu'yu gereği gibi kuvvetlendireceğini bildirmiş ve 3. Kolordu'nun isteği üzerine 29 Ocak 1920'de Erzincan'daki bol cephaneli iki dağ topunu göndermişti (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 455).

3. Kolordu Komutanı Selâhaddin Bey, aldığı talimat ve yardım üzerine, iki top ve iki ağır makineli tüfekle takviyeli bir süvari birliğini hemen Maraş'a yollamıştı (E. B. Şapolyo, Kuva-yı Milliye Tarihi: 174). 31 Ocak 1920'de de, Maraş'taki çarpışmaların son durumunu Heyet-i Temsiliye'ye ve Kâzım Karabekir Paşa'ya bildirerek, gönderilen topların savaşa katıldığını, top mermisi isabetiyle bir kilisenin yandığını, Fransız generalinin bu savaşı başaramazsa intihar edeceğinin duyulduğunu, Fransızlara büyük bir yardımcı kuvvetin gönderileceğinin sanıldığını, her şeye rağmen tek başına çarpışma durumunda olan Maraşlılara gereken her yardımı

yapacağını anlattı ve ancak bu sivil savaşta top kullanılmasının İstanbul Hükümeti'ni zor duruma düşürüp düşürmeyeceğini sordu. Kâzım Karabekir Paşa bu soruyu cevaplandırarak, herşeyin esası olan namus savunması bakımından Maraşlıların gösterdikleri yiğitçe kararlılık ve davranışın her bakımdan desteklenmesi gerektiğini, bu savaşın bir sınav olduğunu, zayışık görürlerse düşmanların hemen Elazığ ve Sivas'a yürümelerinin doğal olduğunu, her karış toprağın düşmana çok pahalıya maledilmesinin namus borcu olduğunu ve ancak bu harekete askerlerin karıştığının belli olmaması için savaşçıların milli kılıkta görünmelerinin uygun olacağını, top kullanılmasından fazla kuşku duyulmamasını, halkla birlik olan birkaç çavuşla neferin topları kaçırmış olduğunun söylenebileceğini, kaldı ki Fransızların küsmelerinin de büyük bir önemi olmadığını bildirdi. Mustafa Kemal Paşa da bu cevabı uygun buldu (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 460-462).

Yurtsever Maraşlılar birkaç gün içinde, büyük fedakârlıklarla şehir dışı savaşlarda başarıya ulaşmış, şehir çevresine hâkim olarak, şehir içindeki düşman birliklerine yardımcı kuvvet gönderilmesini önlemişlerdi. Fakat şehir içindeki mücadele bütün şiddetiyle devam ediyordu. Fransızların şehir içindeki kuvvetleri 2000 kişi kadardı. Bunlar şehrin batı ve kuzeybatısındaki kışla, depo, hastane, öksüzler yurdu, kilise ve yabancı okullar binalarını işgal etmişler, buralarda savunma tedbirleri almışlar, kışlanın damına bile toplar yerleştirmişlerdi. Türk milli kuvvetleri de doğu ve kuzeydoğudaki mahallelere yerleşerek Elbistan ve Pazarcık'la bağlantı kurmuşlardı. Alev alev yanan Maraş şehrinde ev ev, sokak sokak korkunç bir boğuşma başlamıştı. Başlarında Bitlis defterdarının eşi bulunan yiğit ve yurtsever Maraş kadınları ile çocuk yaştaki gençler de savaşa katılmışlardı. Fransızlar sürekli olarak Türk mahallelerini topa tutuyorlar, Ermeniler Türk mahallelerinde yangınlar çıkarmaya uğraşıyorlar, Kuva-yı Milliye gönüllüleri de düşman işgalindeki yerlere hücum ediyor, kendi evlerini yakma pahasına buralarda yangınlar çıkarıyorlardı. Nitekim, bu hücumlar etkili de olmuş,

düşman işgalindeki bazı binalarla iki top ve on mitralyöz ele geçirilmişti.

Bunun üzerine Fransızlar, ne pahasına olursa olsun, Maraş'taki birliklerine yardım kararı almışlar, 7 Şubat 1920'de İslâhiye ile Gaziantep'ten sahra topları ile takviyeli bir Fransız müfrezesini Maraş'a göndermişlerdi. Albay Norman komutasındaki müfreze 8 Şubat'ta Maraş'a gelmiş, şehre girmeyi başarmış, Fransız kuvvetleriyle birleşmiş ve bu üstün kuvvetle Türk mahalleleri sarılmıştı. Durum çok ağırdı. Maraşlılar şehirden ayrılıp Ahi Dağı'na çıkmak zorunda kalmışlardı. Olayı öğrenen çevre Kuva-yı Milliyeleri hemen Maraşlıların yardımına koşmaya karar vermiş ve harekete geçmişler, yurtsever Bahçeliler, Belpınarı'nda bir Fransız müfrezesini pusuya düşürüp yok etmişlerdi. Fakat, gereken zamanda şehre varmaları, kuşatılmış mahalleleri kurtarmaları imkânsız gibiydi. Yardımcı kuvvetler gelinceye kadar Fransızlar şehrin tamamını ellerine geçirmişlerdi. Ne var ki, yiğit Maraşlılar, yardımcı kuvvetlerin gelmesini beklemeden derlenip toparlandılar ve erkeği, kadını, çocuğu, ihtiyarı ile var güçleri ve son hızlarıyla ani bir şekilde işgalcilerin üzerlerine çullandılar. Yurtseverliğin eşsiz örneğiyle bir ölüm-kalım savaşına giriştiler.

Bu sırada, İstanbul'daki Fransız amirali de, İngilizlerden gizli olarak Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek istiyordu. Mustafa Kemal Paşa, Fransızların istedikleri görüşmedeki samimiyetlerini ispatlayabilmeleri için önce Güneydoğu bölgesini boşaltmaları gerektiğini, bunu yaparlarsa Ankara'ya gelecek temsilcileriyle her türlü görüşmeye hazır olduğunu bildirmişti.

Maraş'taki savaş ise, 10 Şubat 1920'de en şiddetli derecesine varmış ve Fransızlar, ölüm korkusu nedir bilmeyen bu şahlanmış millet karşısında daha fazla dayanamayacaklarını anlamış; 11 Şubat gecesi, Türk mahallelerini sabaha kadar süren şiddetli bir topçu ateşi altında tutarak, sabahın erken saatlerinden itibaren şehirden çıkıp gitmeye başlamışlardı.

Ve 12 Şubat 1920'de, sevgili Maraş düşman işgalinden kurtulup tekrar kendi yiğit evlatlarının şehri oldu. Mustafa Kemal Paşa da bu

mutlu haberi bir bildiri ile yurdun her tarafına duyurdu (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 292-293; Genelkurmay H. T. D. Türk İstiklâl Harbi 2/2: 150; K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 462, 480; N. Peker, İstiklâl Savaşı: 140).

Mustafa Kemal Paşa'nın bildirisi 13 Şubat 1920'de Erzurum'a vardı. Bu sırada Erzurum'daki "ibret yeri"nde (Kâzım Karabekir Paşa tarafından kurdurulmuş olup temsiller verilen yer, sahnesi olan bir müsamere salonu) "Maraş Faciaları" temsil ediliyordu. Telgraf gelince hemen oyun durduruldu ve telgraf okundu:

Fransızlar 10/11 Şubat gece yarısına kadar Müslümanların mahalleleriyle resmi binalarını şiddetle bombardıman ettikten sonra İslâhiye yoluyla çekildiler, şehri boşalttılar. Hükümet dairesine ve kışlaya Türk bayrağı çekildi.

Din ve milli namusun korunması zorunluğundan doğmuş olan bu inanç ve davranışın mutlu başarısı ilan ve tebrik olunur (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 462).

Maraş'a tebrik telgraşarı yağıyor ve Maraş Mutasarrıf Vekili Cevdet Bey bunları cevaplıyordu. Her tarafta coşkun sevgi gösterileri yapılıyordu. Mustafa Kemal Paşa ise, Maraş olaylarının gelişimini inceliyor, eleştiriyor ve vardığı sonuçlara göre tutulacak yolu tespit ediyordu. 15-16 Şubat tarihli bildirisinde, Maraş çarpışmasında İslâhiye bölgesinin zayıf kalmış olmasının düşmanları güçlendirdiğini ve fazla kan dökülmesine sebebiyet verdiğini, Fransızların bu yenilgiye karşı yeniden harekete geçebileceklerini, bunun için İslâhiye bölgesine hâkim olunmak gerektiğini, bundan maksadın Bahçe, İlpınarı ve Gaziantep arasındaki bölge ile Karasu tarafında kuvvetli bir teşkilat kurmak olduğunu, böylece İslâhiye ile Adana, Maraş ve Halep arasındaki boğaz ve geçitlere hâkim olunacağını ve bu alanda hareket edecek işgal kuvvetlerini tehdit altında bulundurmanın ve batı ile işgal mıntıkalarının bağlantısını önlemenin mümkün olacağını, Maraş, Pazarcık ve Gaziantep'teki teşkilatın kuvvetlenmesine çalışılmakla beraber birinci hat olarak Bahçe ile İlpınar'ın doğusundaki dağlarda, ikinci hat olarak Gâvurdağı Gölü tarafında, üçüncü hat olarak Maraş'ın güneyindeki

Boğaz ile Karasu’nun iki yanındaki dağlarda kuvvetli müfrezeler kurulması gerektiğini anlattı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 476).

Nitekim, bu görüşteki büyük isabet kısa zamanda meydana çıkmış, Rauf Bey İstanbul’daki durumu anlatan telgrafında hükümetin, Fransızlarca boşaltılan Maraş bölgesine bile sahip olmaktan çekindiğini, hatta buradaki milli hareketin daha ileriye götürülmemesini istediğini, bu sebeple Kuva-yı Milliye’nin serbest çalışmaya devam etmesi gerektiğini bildirmiş, Mustafa Kemal Paşa da derhal bir bildiri yayınlayarak milli isteklere uygun bir barış yapılıncaya kadar Kuva-yı Milliye çalışmalarına devam edilmesini, hatta daha da gayretli olunmasını haber vermişti (Nutuk, Vesika: 237).

Ve, adında olsa da olmasa da, gerçekten ‘Gazi’ Maraş 13.4.1341 gün ve 2626 sayılı ‘Kırmızı Kurdeleli’ İstiklâl Madalyası’nı aldı.

Ulusal And (Ahd-ı Milli ya da Misâk-ı Milli)

Meclis-i Mebusan'ın 16 Şubat 1920 tarihli onuncu birleşiminde, usule ait birkaç işlemden sonra, Ariza-i Cevabiye'nin (Padişahın açış nutkuna karşı meclisin vereceği cevabın) komisyonca hazırlanmış taslağının fıkra fıkra okunup görüşülmesine başlandı. Aynı gün Genelkurmay Başkanlığı'na Şevket Turgut Paşa atandı.

17 Şubat 1920 tarihli on birinci birleşimin ilk oturumunda da Ariza-i Cevabiye'nin görüşülmesine devam edildi.

Aynı günün ikinci oturumu açılınca başkan, Edirne Mebusu Şeref Bey'in bir önergesi olduğunu bildirdi ve okuttu. Bu önergede "Ahd-ı Milli'nin parlamentolara ve bütün basına bildirilmesini ve yeğlikle görüşülmesini teklif eylerim" deniyordu. Önerge oylanıp kabul edilince Şeref Bey söz aldı.

Şeref Bey (Edirne) — Sayın arkadaşlarım, seçmenlerimiz bizi buraya gönderirlerken omuzlarımıza bir yurtseverlik hizmeti yüklediler. Altı yüz yıldır adaletinin keskin kılıcına dayanarak ayakta duran bu devletin milleti, tarihi, dini ve bütün haklarıyla savunulmasını bizlerden istediler. Hepimiz de kabullendik ve öylece buraya geldik. Buraya geldiğimiz günden beri de gönüllerimizde ve kafalarımızda bir düşünce belirdi. Bir arkadaşımız bütün yüreklerden kopup gelen barış sesini bir noktada topladı ve bütün vicdanlar bu noktada birleşti. Ortaya, ölümümüze kadar sürecek olan bir Ulusal And (Ahd-ı Milli) çıktı. Bu öyle bir ulusal anddır (misâk-ı milli) ki, meclisimiz bunu, kesin bir kararla bundan sonraki tarihimize kaydederken geçmişin güçlü ve parlak günleri kadar gelecekte de milletimiz için umduğumuz ve devletimiz için beklediğimiz en parlak günleri hazırlamış olacağız. Biz Türkler ve Müslümanlar esasen "demokrat" bir milletiz. Hiçbir zaman, aşağıda kalmış bir tabakayı ezmek bir Türk'ün aklından geçmemiştir. Nasıl bir mihrabın, bir imamın arkasında herkes eşitse Türkler ve

Müslümanlardaki eşitlik anlayışı ve esası da aynıdır. Eşitliğe ve adalete böylesine uymuş, herkesle yanyana yürümeye karar vermiş olan bir milletin haklarının yok edilmek istenmesini ne Tanrı ne de insanlık desteklemez. Biz açıkça belli haklarımızdan başka hiçbir şey istemiyoruz. En tabii ve apaçık hakkımız olan “yaşama isteği”mizin elimizden alınması Tanrı buyruğu değildir. Onun için Meclis-i Mebusan’ı teşkil eden bütün sayın arkadaşların birlikte meydana getirdikleri “Ulusal And”ı (Ahd-ı Milli’yi) okuyacağım. Dünyadaki bütün acılı insanlara huzurlu bir gün yaşatabilmek için, bu “Ulusal And”ın, insanları çiğnemek ve esir yaşatmak istemediklerini ilan etmiş olan Avrupa’nın bütün uygar devletlerine duyurulmasını teklif ediyorum (Bravo sesleri ve alkışlar).

Ahd-ı Milli Beyannamesi

Osmanlı Meclis-i Mebusan üyeleri, devletin bağımsızlığa ve milletin güvenilir bir gelecekle haklı ve sürekli bir barışa kavuşabilmesinin, yapılabilecek fedakârlığın en çoğunu kapsayan aşağıdaki esaslara tam olarak uyulmakla sağlanabileceğini ve bu esaslar dışında kalacak bir Osmanlı Devleti’nin devam ve varlığının imkânsız olduğunu kabul ve tasdik eylemişlerdir:

Birinci Madde Osmanlı Devleti’nin, 30 Ekim 1918 tarihindeki mütarekenin yapıldığı sırada düşman ordularının işgali altında kalan Arap çoğunluğunun oturduğu kısımların kaderi halklarının özgürce verecekleri oylara göre belirtilmek gerekeceğinden, sözü edilen mütareke hattı “içinde ve dışında”, dini, soyu, istekleri bir olan ve birbirlerine karşılıklı saygı ve fedakârlık duyguları taşıyan, sosyal ve soysal hakları ile çevre kurallarına uymuş bulunan Osmanlı islâm çoğunluğunun oturduğu bölgelerin tümü “Şilen ve hükmen” ve “hiçbir sebeple” ayrılamaz bir bütündür.

ikinci Madde Halkının ilk serbest kaldıkları zamandaki oylarıyla anavatana katılma kararı vermiş olan Elviye-i Selâse (Üç liva: Batum, Kars, Ardahan) için gerekirse tekrar serbestçe oylamaya başvurulmasını kabul ederiz.

Üçüncü Madde Türkiye barışına ertelenen Batı Trakya’nın hukukî durumu da orada oturanların özgürlükle kullanacakları oylara göre belirlenmelidir.

Dördüncü Madde islâm halifeliğinin, Osmanlı padişahlığının ve hükümetinin merkezi olan istanbul şehri ile Marmara Denizi’nin güvenliği korunmalıdır. Bu esas muhafaza edilmek şartıyla Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının dünya ticaret ve ulaştırmasına açık tutulması hakkında bizimle öteki ilgili devletlerin oybirliğiyle verecekleri karar geçerlidir.

Beşinci Madde itilâf Devletleri ile hasımları ve bazı ortakları arasında kararlaştırılan anlaşma esaslarına göre azınlıklar hukuku --komşu ülkelerdeki Müslümanların da aynı haklardan yararlanacakları güveniyle-tarafımızdan pekiştirilecek ve sağlanacaktır.

Altıncı Madde Ulusal ve ekonomik gelişmemizi sağlamak ve devlet işlerini günün kurallarına uygun düzenli yönetimle yürütmeyi başarabilmek için her devlet gibi bizim de bu gelişmemizi sağlarken tam bir bağımsızlığa ve özgürlüğe sahip olmamız yaşamamızın ve varolmamızın hareket noktasıdır. Bu sebeple siyaset, adalet, maliye alanlarıyla diğer alanlardaki gelişmemize engel kayıtlara karşıyız.

Tahakkuk edecek borçlarımızın tespit edilecek ödeme şartları da bu esaslara aykırı olmayacaktır. 28 Ocak 1920

Şeref Bey (konuşmasına devamla) — Milletin oyu ile buraya gelen, devletin ve milletin namusunu ve dinini savunma ve korumada birleşen arkadaşlarımın 28 Ocak 1920'de bu Ahd-ı Milli'yi kabul suretiyle gösterdikleri iman ve inançlı kararı Tanrı da kabul edecek ve bizleri başarıya ulaştıracaktır. (Sürekli alkışlar)

Başkan — Bunu kabul ediyor musunuz? ("Hepimiz" ve "oybirliği ile" sesleri) O halde gereken yerlere bildireceğiz.

Ve konunun bitiş konuşmasını Sinop Mebusu Rıza Nur Bey yaptı:

Rıza Nur Bey — Savaşın ilk yarısında parlamentoda bir konuşma yapan İngiliz başbakanının "Trakya ve İstanbul ile çevresi ve Anadolu, Türklerin beşiğidir", savaşın ikinci yarısındaki İngiliz başbakanının da "Biz, Türkiye'yi ne başkentinden, Anadolu'daki zengin ülkelerinden, ne de Trakya'dan yoksun etmek için savaşmak istemiyoruz. Özellikle, bu bölgelerde Türk soyundan olanlar oturur." dediğini, aynı başbakanın 1913'teki bir konuşmasında da "Akdeniz'i Karadeniz'le birleştiren Boğazlar uluslararası ve tarafsız kalmak şartıyla

Türk soyundan olanların oturdukları memleketlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun muhafazasına ve İstanbul'un başkent olarak kalmasına karşı değiliz." demiş bulunduğunu, diğer İtilâf Devletleri başbakanlarının da savaşın değişik günlerinde "Biz milliyet prensipleri için, bütün insanların bağımsızlığı, insanlığı, uygarlığı için savaşıyoruz" dediklerini, Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un koyduğu prensiplerin on ikinci maddesinin de aynı anlamda olduğunu, o halde bunları söyleyenlerin sözlerini tutmaları gerektiğini, söz tutmanın namuslu insanlar için çok önemli olduğunu, bu sözlerin kişilikleriyle ilgisi kadar resmi bağlantı değeri de taşıdığını anlattı ve bu sözlerin tutulacağı kanısında olduğunu belirtti.

İşte, ilk adı Ahd-ı Milli iken milli mücadele tarihimize Misâk-ı Milli adıyla geçen ve önce "Vatan Kurtuluşu"nu amaç edinmiş "Felâh-ı Vatan Grubu"nda görüşülüp kabul edilen ve imzalanan, sonra

meclis matbaasında basılıp dağıtılarak Meclis-i Mebusan'ın 17 Şubat 1920 tarihli birleşiminde açıklanıp bütün dünyaya duyurulması oy birliği ile kabul edilen ve ulusal sınırları tespit eden "Ulusal And" budur. (Tunalı Hilmi Bey, 13 Ekim 1923 İmar Bakanlığı kurulması teklifi üzerine yaptığı konuşmasında da "Misak-ı Milli denilen Millet Andı" demiştir. y.n.) (Meclis-i Mebusan Z.C.; Hilmi Uran, Hatıralarım: 130; M. M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk'le: 540).

19 Şubat 1920 tarihli on ikinci birleşimde de, son şeklini alan Ariza-i Cevabiye oylanıp kabul edildi. "Şevketpenah ve Hilâfetmeap Efendimiz Hazretleri" diye başlayan Ariza-i Cevâbiye'de, meclisin açılmasına imkân verdiğinden dolayı teşekkür edilmekte, anayasaya aykırı olarak gecikmiş olan seçimlerin işgal altındaki bazı yerlerde yapılamamış olmasının bu vatan parçalarının durumunda bir değişikliğe sebep olamayacağı, yıkıcı Balkan Savaşı'ndan henüz çıkan ulusu yeniden savaşa sürüklemiş olanların bu hareketini Osmanlı tarihinin bağışlanmaz bir yanlışlık olarak göstereceği, bu gibi olayların tekrarlanmaması için meclisin siyasi ve hukukî sorumluluklar üzerinde soruşturma yaparak sorumluları cezalandırmak kararında olduğu, mütarekeye aykırı olarak yapılan işgal ve kötülüklerin büyük devletler temsilcilerince yapılan soruşturma ile tespit edilmesinden sonra da devam etmesinin milli heyecanı en yüksek seviyesine çıkardığı ve ancak yakında hakkın teslim edilerek işgallerin kaldırılacağı ümidi ile beklendiği, yüzyıllar öncesinden beri siyasi varlıklarını yitirmiş uluslara bile bağımsızlık verilmek istenen bu uygarlık çağında, yedinci yüzyılına kavuşan devletimizin siyasi ve hukukî varlığına saygı gösterilmesi tabii bulunduğundan padişah, millet ve hükümetin tam bir birlik halinde çalışmasıyla bu sonucu sağlayacak barışın elde edileceği kanısında bulunulduğu, bütün milli isteklerin vatanın kurtuluşu (felâh-ı vatan) noktasında birleştiği, dinin yüksek hükümleri ve milletin güzel gelenekleri saklı kalmak şartıyla uygarlık alanında Batı'nın her türlü usul ve araçlarından cesaretle yararlanmak gerektiğine inanıldığı, azınlıkların eşit hakları zaten kabullenilmiş olmakla beraber,

gerekirse devletlerarası antlaşmalara göre yeniden tespit edilebileceği, ekonomik durumumuzun geliştirilebilmesi için bu alanda tam bir bağımsızlığa sahip olmamız gerektiği, bütün bu amaçlara varabilmek için de meclisin, bu uğurdaki çalışmalarında hükümete destek olacağı anlatılmakta idi (Meclis-i Mebusan Z.C.).

Ne var ki, istenen barışın ancak güçlü bir milli birlikle sağlanabileceğini belirten bu Ariza-i Cevabiye'nin Meclis-i Mebusan'da padişaha arzedilmek üzere oylanıp kabul edildiğinin hemen ertesi günü, 20 Şubat 1920'de, padişah yanlısı Anzavur Biga'yı bastı, Kuva-yı Milli-yeci Hamdi Bey'i öldürdü ve düşman karşısında cephe tutmuş milli kuvvetlerin arkasına düştü (Kazım Özalp Anlatıyor, Yakın Tarihimiz:22).

Nihayet 23 Şubat 1920 tarihli on üçüncü birleşim açıldığında başkan, Ariza-i Cevabiye'nin padişaha sunulduğunu, memnunlukla karşılandığını ve padişahın mebuslara (mebuslar ayağa kalktılar) selam gönderdiğini bildirdi.

Aynı birleşimde, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in, mebusların toplantılara devamlarını sağlamak için yaptığı teklifin komisyona gönderildiğini bildiren başkan, bu konuda başkanlık divanının da bir teklifi olduğunu ve devamsız üyelerden her gün için 400 kuruş kesilmesinin uygun görüldüğünü, bu teklifin de, birlikte görüşülmek üzere aynı komisyona gönderileceğini açıkladı. Teklişer genellikle "uygundur" sesleri arasında komisyona havale edilirken Trabzon Mebusu Hasan Bey'in (Saka), yüksek sesle, "Okul mu açıyoruz?" dediği duyuldu.

Sonra, Adana mebusluğuna seçilmiş olanların tutanakları hakkındaki rapor okundu ve üzerinde görüşüldü. Rapordan ve görüşmelerden anlaşıldığına göre, işgalci Fransızların izin vermemesi ve izin alma konusundaki çabaların olumlu bir sonuca varmaması yüzünden Adana'da seçim yapılamamış, bunun üzerine İstanbul'daki Adanalılar "Kilikya Cemiyeti"nde toplanarak Adana mebuslarını İstanbul'da seçmişlerdi. Milli ve hukukî önemi bakımından konunun görüşülmesi bir sonraki birleşime bırakıldı, sonra bu görüşmenin

gizli bir oturumda yapılması kararlaştırıldı ve Adana mebusları meclise katılamadılar (Meclis-i Mebusan Z.C.).

Kürtçülük

Meclis-i Mebusan'ın 26 Şubat 1920 tarihli on dördüncü birleşiminin ikinci oturumunda başkan, Erzincan ve Diyarbakır'dan gelmiş iki telgraf olduğunu bildirdi ve Erzincan'dan gelen telgrafı okuttu:

> Vatan haini ve din düşmanı Şerif adındaki kişinin, Boğos Nobar ile işbirliği yaparak, Kürtlerin geleceği hakkında açıklamalarda bulunduğunu duyduk. Oysa ki Kürtlük ve Türklük bir bütündür. Birbirlerinin öz kardeşi ve din kardeşidir. Her iki toplum için vatan birdir. Tarihi tanık tutarak sayın milletvekillerimize şunu açıklarız ki, Kürtler vatanlarının kurtuluşu uğrunda şimdiye kadar Türklerle savaş safında kanlarını ilk akıtanlardandır. Bundan böyle de hükümetimizin devamı ve mutluluğu için aynı şekilde davranacaklardır. Osmanlı ve islâm topluluğundan ayrılmak hiçbir zaman düşünce ve hayallerinden geçmez. Dünyanın sonuna kadar bu topluluk içinde yaşamak kararındadırlar. Bundan ötürü, gerek adı geçen "Şerif" ve gerekse onun isteklerine hizmet edecek herhangi bir "herifin, açıkladığımız kararın dışındaki çabalarını tam bir nefretle red ve kaderimizi hükümetimize bağladığımızı bütün insanlık dünyasına ilan ederiz. Gereken yerlere de duyurulmuştur.
>
> imzalar:
>
> Erzincan Müftüsü Osman Fevzi, Belediye Başkanı Ali Rıza, ulemadan Şeyh Saffet, Seyit Hacı Fevzi, Müftüzade Hakkı, eşraftan Çapikzade Münir, Hacımeh-metbeyzade Sami, Ahmetpaşazade Şemsi, tüccardan Tavşanzade Recep, Hacı-eşberzade Şükrü, Arapzade Ahmet, Ruhzade Halis, ahâliden Hacızade Veli, Keçel Aşireti Reisi Yusuf, Aşuranlı Aşireti Reisi Yusuf, Demanlı Aşireti Reisi Seyid Yusuf, Abbasi Aşireti Reisi Seyid Ali, Beratlı Aşireti Reisi Çiçek, Kelâni Aşireti Reisi Hüseyin, Balabanlı Aşireti Reisi Paşabey.

Telgrafın okunması bitince konu üzerinde görüşme açıldı ve ilk sözü Bayezid Mebusu Şefik Bey aldı:

Şefik Bey — Paris'te Boğos Nobar Paşa ile Şerif Paşa birleşip aralarında bir anlaşma düzenleyip imzalayarak birbirlerine veriyorlar. Bu anlaşmada, Kürtler ile Ermenilerin müşterek ve kardeş bir kavim oldukları belirtilerek, beraberce Osmanlı uyruğundan ayrılıp hükümet kurmayı kararlaştırıyorlar. Düzenleyip imzaladıkları anlaşma gazetelerde yayınlandı. Bunun duyulması ile de bu telgraşar gelmeye başladı. Bir de Diyarbakır Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden gelen telgraf vardır. Haber yayılıp duyuldukça her taraftan aynı anlamda telgraşar gelecektir. Kürtler,

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri devletin en önemli bir parçası, üyesi olarak Türk kardeşleriyle elele vermiş ve hiçbir zaman ayrılmamak suretiyle yaşamışlardır. Din bağları onları birbirine bağlayıp perçinlediği gibi hısımlık-akrabalık bağları da onları birbirleriyle birleştirmiştir. Her tarafın, özellikle Doğu illerimizin nüfusunun yüzde doksan beşini teşkil eden bu büyük İslâm topluluğu içinde bir Türk-Kürt ayrılığı, ayrı-gayrılığı yoktur.

Erzurum Mebusu Celâleddin Arif Bey, elçilik ve Damat Ferit Paşa Hükümeti zamanında Danıştay Başkanlığı da yapmış olan Şerif Paşa'nın eski Dışişleri Bakanlarından Sait Paşa'nın oğlu olduğunu, talihsiz Said Paşa'nın oğlunun Kürdistan'ı Ermenilere vermeye kalkıştığını, kardeşinin de İzmir'i Yunanlılara peşkeş çekmek istediğini belirttikten sonra İstanbul'daki Kürdistan Teali Cemiyeti'nin Şerif Paşa'ya, bu çabaları için vekalet göndermiş olduğunu, aynı vekâleti Lütfü Fikri Bey'e de gönderdiği halde onun kabul etmediğini açıkladı ve hemşehrileri adına Şerif Paşa'ya nefret ve lanetini belirtti.

Siverek Mebusu Nakib'ül-eşraf Bekir Sıtkı Bey ise, büyük çoğunluğu Kürt ve Türk olan Diyarbakır halkının, İslâm topluluğu ve Osmanlı birliğinden çıkmayı katiyyen akıllarından geçirmediklerini ve esasen Şerif Paşa'yı da tanımadıklarını anlattı.

Bu görüşmelerin yapıldığı birleşimde, Yargıtay Ceza Dairesi Başkanlığı'nı tercih ederek Rize Mebusluğu'ndan ayrıldığını bildiren Asım Bey ile İstanbul Mebusluğu'na seçildiği halde aslen Mısırlı olduğu gerekçesi ile İstanbul'a gelmesi İtilâf Devletleri tarafından engellenmiş olan Bern Büyükelçisi Fuat Selim Bey'in istifaları kabul olundu.

Bu sırada Meclis-i Mebusan Başkanı Reşat Hikmet Bey öldü ve 20 Şubat 1920 tarihindeki on beşinci birleşimde iki aylık geçici Bütçe Kanunu tasarısının görüşülmesine başlandı. 29 Şubat 1920 tarihli on altıncı birleşimde de aynı görüşmeler devam etti. Ve İslâm halifeliğinin temsilcisi olan Osmanlı Devleti'nin idare merkezinin İstanbul'dan çıkarılmasının ve bağımsızlığına müdahalede bulunulmasının bizzat İslâmiyet'e yapılmış bir saldırı sayılacağını

Paris Barış Konferansı'na bildiren Beyrut kadısı ile din bilginlerinin, üç yüz imzalı telgraşarının Meclis-i Mebusan'a gönderilen örneği okundu.

Kişisel isteği ve özel çıkarı için Paris'te Ermenilerle anlaşma yapan Kürtçü Şerif Paşa'nın gazetelerde yayınlanan ve Meclis-i Mebusan'da protesto edilen çabaları memleketin her yanında duyulmaya başlanmış, kendilerini Türklerle öz kardeş bilen, Kürtçülük ihtiras ve iddiaları ile ilgisi bulunmayan yurtsever geniş halk toplulukları üzerinde büyük tepkiler yaratmış, İstanbul'a protesto telgraşarı yağmaya başlamıştı. 1 Mart 1920 tarihindeki on yedinci birleşimde okunan Sivereklilerin telgrafı da bunlardan biriydi:

> Paris'te bulunan Şerif Paşa'nın, Kürdistan'ımızda Ermenilerle ortak bir yönetim kurulmasına Boğos Nobar Paşa ile birlikte çalıştığı duyuluyor. islâm birliği, Osmanlı topluluğu ve halifelik idaresi dışında herhangi bir idare altında yaşamak bizim için imkânsız olup böyle bir idarenin kurulması ve yaşatılması için seller gibi kan akıtılması, yüz binlerce insanın yok edilmesi, bakımlı yerlerin harabeye çevrilmesi dahi yetmez ve savaş ateşini yakmaktan başka işe yaramaz. Şerif Paşa'nın biz Kürtler hakkındaki sözlerinin ve anlaşmalarının en küçük bir değeri bulunmadığını gözlerinizin önüne serer, olayı şiddetle protesto ve nefretle red ederiz.
>
> imzalar:
>
> Siverek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Cudi, Müftü Osman, ulemadan Asım, Şeyh Musa, öğretmen Ömer, Belediye Başkanı Rıza, eşraftan Mahmut, izoli Aşireti Reisi Zülfikâr, Karakeçi Aşireti Reisi Abdülkadir, Tabahatip Aşireti Reisi Mustafa, Türkân Aşireti Reisi Sadun, Şiman Aşireti Reisi Ali, Gergerî Aşireti Reisi Rüştü

Aynı anlamda Mardin'in Derik ilçesinden gelen telgrafın altında da şu imzalar vardı: Müftü Kâzım, Belediye Başkanı Hasan, ulemadan Ali, Ahmet, Lif Bucağı ağalarından Çeçen, Potan Aşireti Reisi Yahya, Saltan Aşireti Reisi Abdülkadir, Ayasan Aşireti Reisi Ramazan, Hakran Aşireti Reisi Davut, Meşektiyan Aşireti Reisi Sadun, Manevdağ Aşireti Reisi Salih, Deşengür Aşireti Reisi Mahmut, Domilan Aşireti Reisi Derviş, Kıtan Aşireti Reisi Pozan (Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri).

Aynı gün Adıyaman ve Kâhta'nın yurtsever halkı da sadrazama bir telgraf göndermişlerdi:

> Paris'te bulunan Şerif Paşa'nın Kürt bağımsızlığı adına Kürt delegesi görevi ile Barış Konferansı'na başvurduğunu haber aldık. Herşeyden önce belirtelim ki, adı geçen, Kürtlerin vekili değildir. Bu müracaatı bir gösterişten ibarettir. Osmanlı Hükümeti'ni

zaten Kürt ile Türk teşkil eder. Bu iki unsur başlangıçta birleşmiş ve Osmanlı Hükümeti'ni doğurmuştur. Osmanlı Hükümeti bu ikisinin birleşmesinden var olmuştur ki, artık bu ikisinin birbirinden ayrılması imkânsızdır. Şerif Paşa ile benzeri hainlerin memleketimizde bir hizmetçi kadar değerleri yoktur. Bunların teşebbüslerini bütün şiddetimizle reddeder, Osmanlı topluluğundan ayrılmayacağımızı bildiririz.

imzalar:

Adıyaman (Hısn-ı Mansur) Müftüsü Hakkı, Belediye Başkanı Ahmet, Bezliki Aşireti Reisi Hüseyinağazade Şeyh Hasan, Melvekâni Aşireti Reisi Hüseyinağazade Ali, Hıdırsor Aşireti Reisi Aliağazade Abuzer, Kavi Aşireti Reisi Nebiağazade Mehmet, Kâhta ilçesinde Mırdıs Aşireti Reisi Hacıabuzerzade Emin, Rişvan Aşireti Reisi Hacıhüseyinbeyzade Hacı Bahaeddin

Diyarbakır'ın Silvan ilçesinden Hariciye Nezâreti'ne çekilen ve Belediye Başkanı Ahmet Hilmi ile kasaba ileri gelenleri ve din bilginlerinin imzalarını taşıyan telgraf da aynı anlamındaydı.

Van-Hakkâri bölgesinin telgrafında ise şöyle deniyordu:

Wilson Prensipleri'ni bahane ederek ve kendine Kürdistan delegesi süsü vererek konferansa karşı isteklerde bulunan Şerif Paşa'nın hâlâ bu çıkmaz yolda yürümekte olmasından ötürü çevremiz halkının tek ve kesin düşüncesi olarak bildiririz ki, Van ahalisi, genellikle Türk veya Kürt sayılsın, on üç yüzyıllık bir tarih, bir din, bir soy ve gelenekle birbirine bağlanmıştır ve birbirinden ayrılması imkânsız bir ulusal ve ekonomik birliğe sahiptir. Bu ilgi ve bağla övünürüz ve mutluyuz. Osmanlı topluluğundan ayrılmayı düşünecek kadar bilgisiz ve akılsız bir Kürt'ü bu bölgede aramak cahilliktir. Böyle boş ve aşağılık düşüncelere kapılan Şerif Paşa ve benzerleri bir Kürdistan bağımsızlığı ya da özerkliği ile uğraşacaklarına onların ilerleme ve gelişmelerine kaynak olacak yeni ve uygun idare usulünü kurmaya çalışsalar daha vicdanlı bir iş yapmış, daha yararlı sonuçlar elde etmiş olurlar. Barıştan sonra memleketimizin ruhî ve içtimaî durumuna tamamen uygun bilgili bir idare kuracağı kesinlikle ümit edilen Osmanlı Hükümeti'nden daha âdil bir hükümete, islâm halifeliğinden daha güçlü bir dayanağa, Türklerden daha cana yakın ve iyi yürekli bir vatandaşa bütün dünyada rastlanamayacağına tarih ve Genel Savaş'ı tanık gösteren Kürtler, kendi kaderlerini özel çıkarına oyuncak eden, bağımsız Kürdistan diye boş ve yararsız sözler konuşan, Paris ve Londra'da bu amaç uğrunda didinen Şerif Paşa'yı protesto eder, böyle kimliği şüpheli kimselere ve "Kürt Teavün Kulübü"ne kimsenin vekâlet hakkı vermeye cesaret edemeyeceğinin bütün dünya siyaset âlemine duyurulmasını en önemli bir milli görev sayarlar.

imzalar:

Hakkâri Beyi Şeyh Hamitpaşazade Abdullah, Kervani Aşireti Reisi Lazgi, Ernos Aşireti Reisi Hüsnü, Mamhuran Aşireti Reisi ismail ve Cafer, Mezrigi Aşireti Reisi Derviş, Orar Aşireti Reisi Suto, Çölemerik Kürtleri adına Sülale-i Abbasi'den Abdullah ve ihsan, Viri Aşireti Reisi Rüstem, Dayran Aşireti Reisi Hüseyin, Nasrî Aşireti Reisi Süleyman, Bolu Aşireti Reisi Kolhan, Rıran Aşireti Reisi Kulu Han, Şemski Aşireti Reisi Ömer, Şubli Aşireti Reisi Arif, Haydaran Aşireti Reisi Emin

Hasankale'den Camadanlı Aşireti Reisleri Maksudağazade Hasan ve Beduhin'in Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'ne çekilen

telgraşarında ise; Şerif Paşa'nın vicdanı satılmış bir kimse olduğuna değinildikten sonra Ermenilerle Kürtlerin yüzyıllardan beri süregelmekte olan kanlı çarpışmaları anlatılıyor ve "Başlangıcı bilinemeyecek kadar eski olan bugünkü bağlılığımızdan başka akrabalık bağları, sosyal bağlar, vatan ve millet ülkü ve bağları ile Türklerden hiçbir ayrılığı olmayan biz Kürtlerin, Türk kardeşlerimizle birlikte halifemizin etrafında birleşmekten ve dünyanın sonuna kadar beraberce yaşamaktan başka bir isteğimiz yoktur. Buna aykırı davranışlarda bulunan kimselerin her türlü teşebbüslerini bütün varlığımızla reddeyleriz." deniyordu (Takvim-i Vekayi: 6 ve 8 Mart 1920).

Türk ile Kürt'ü öz kardeş sayan halk topluluklarının bu gerçek milliyetçilik anlayış ve vatanseverliğine rağmen, yine de, her devirde, Kürtçülük konusunu özel çıkarlarına alet etmek isteyenler oluyordu. Sinop Mebusu Rıza Nur'un dediğine göre, Genel Savaş sırasında Mısır'da bulunan Bedirhanilerden Süreyya adında bir şahıs da *Kürdistan* adlı bir gazete çıkarmış ve Türklerin aleyhinde çok şeyler yazmıştı (Meclis-i Mebusan Z.C.: 26 Şubat 1920).

Nitekim, Şerif Paşa'nın Paris'te Ermeni Boğos Nobar Paşa ile anlaşma yaptığı sırada Âyan Meclisi Üyesi Kürt Abdülkadir Efendi de bir gazetecinin sorularını cevaplayarak, Şerif Paşa'nın Kürt Cemiyeti delegesi olduğunu, Kürtleri temsil edebileceğini, Altı Doğu îli'nde Kürtlerin çoğunlukta bulunması sebebiyle bu iller için özerklik istendiğini, Ermenilerin de bu illeri istediğini, kimin çoğunlukta olduğunun bir kurul tarafından yerinde araştırılması için Ermenilerle anlaşıldığını söylemiştir (Adı geçen Abdülkadir Efendi, 1925'teki, "Genç Ayaklanması"nda Diyarbakır'daki îstiklâl Mahkemesi tarafından idama mahkûm edilip asılmıştır).

Abdülkadir Efendi'nin sözlerini haber alan Doğu bölgesinin yurtsever mebusları, yani yurtsever Doğuluların gerçek vekilleri Meclis Başkanlığı'na bir önerge vererek, şayet Abdülkadir Efendi'nin bu konuşması doğru ise, anayasanın 46. maddesine göre "vatan ve padişaha bağlı olacağına ve anayasa hükümlerine uygun hareket edeceğine" dair ettiği yemini bozmuş olacağından anayasanın 48.

maddesi gereğince Ayan Meclisi üyeliğinden düşmüş sayılacağını ve esasen “bütün Kürt aşiretleriyle ahâlisinin” Şerif Paşa’nın gereksiz vekilliğini reddettiklerini bildirdiler ve önergelerinin, gereği yapılmak üzere, Âyan Meclisi’ne gönderilmesini istediler. îstekleri kabul olundu.

Şerif Paşa’nın vatana ihanet olayının konuşulduğu bu birleşim, îstanbul Mebusu Mişon Ventura Efendi’nin Dışişleri Bakanı tarafından cevaplanmak üzere verdiği soru önergesinin okunması ve ilgili bakanlığa gönderilmesi ile sona erdi. Mişon Ventura Efendi bu önergesinde, Lloyd George’un Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmadan, Londra meclisince, Türkiye’ye temel denge ve eşitlik anlayışına bile uymayan barış kurallarının kabul ettirilmek istendiğinin anlaşıldığını bildirerek “ulusal haklarımızın savunulması yolunda” hükümetçe ne gibi siyasi teşebbüslerde bulunulduğunun açıklanmasını istiyordu (Meclis-i Mebusan Z.C.: 1 Mart 1920).

Birkaç ay sonra, Kâzım Karabekir Paşa Ankara’ya çektiği bir tel-graşa Şerif Paşa’nın Kürtçülük davası yürütmeye çalışan heyetin başkanlığından istifa ettiğini bildirecek, ve “Bu hareket, Anadolulu namuslu ve dindar kardeşlerimin gösterdikleri yurtseverlik karşısında büyük bir yenilgidir. Kürt kardeşlerimizin bu konudaki gösteri ve duygularının Büyük Millet Meclisi’nde yüceltilmesi ve olayın uygun şekilde duyurulması yerinde olur.” diyecektir (Meclis-i Mebusan Z.C.: 6 Mayıs 1920).

Hükümet Değişikliği

Meclis-i Mebusan'da görüşmeler devam ederken, İtilâf Devletleri temsilcileri de hükümete bir nota vererek, Batı Anadolu'daki milli kuvvetlerin, General Milne Hattı'na uyarak, bulundukları yerlerden üç kilometre geri çekilmelerini istiyorlardı.

Milli mücadelecilerden yana olarak 1919 yılı Ekim ayı başında kurulmuş bulunan Ali Rıza Paşa Hükümeti ise, zaten sürekli bir bunalım ve bocalama içinde idi. Hem milli mücadelecilerle aynı duyguyu taşıyor, aynı görüşe sahip bulunuyor, hem de milli mücadelecilerin tutum ve davranışlarıyla devlet otoritesini zedeleyeceklerinden, devletin bütünlüğünü tehlikeye düşüreceklerinden kuşkulanıyordu. Bir yandan Kuva-yı Milliye'nin yararlı olacağına inanıyor, öte yandan İtilâf Devletleri'nin bu konudaki müdahalelerinden korkuyordu. Hem İtilâf Devletleri'nin isteklerine karşı koyamıyor, hem Kuva-yı Milliyecilere söz dinletemiyordu. Bir yandan yepyeni bir güç olan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlanmaya çalışıyor, öte yandan yüzyılların otoritesi ve geleneğiyle padişahın etkisi altında kalıyordu. Hem milli mücadelecilerden yana olmak istiyor, hem de Kuva-yı Milliyecilerin baskı ve müdahalelerinden kurtulmaya çalışıyordu.

9 Şubat 1920'de Meclis-i Mebusan'dan güvenoyu alınca, 14 Şubat 1920'de bütün illere ve bağımsız livalara bir bildiri göndererek şöyle demişti:

> Meclis-i Mebusan'da okunan ve kabul edilerek hükümete büyük çoğunlukla güvenoyu verilmesini sağlayan hükümet programının önemli noktalarından biri de Milli Meclis'in toplanarak milli isteklerin ortaya konacağı, görüşüleceği ve karara bağlanacağı yer olmasıydı. Milli Meclis'in toplanıp çalışmaya başlamış ve böylece devlet idaresinin parlamento ile yönetilmesini önleyecek engel ve etkiler kalmamış olduğu için, milli irade adına Meclis-i Mebusan'dan başka yerlerde toplanıp konuşmalar yapmak, isteklerde bulunmak mümkün değildir. Bu sebeple, hükümet işlerine müdahale şeklindeki her türlü tutum ve davranışların cezalandırılacağı bildirilir (Nutuk: 378).

Buna karşı, Mustafa Kemal Paşa da 17 Şubat 1920 tarihinde şu bildiriyi yayınlamıştı:

> Milli iradenin belireceği kanunî yer olan Meclis-i Mebusan'ı açtırarak ulusal egemenliği pekiştirmeyi başaran cemiyetimizin en önemli ve esaslı görevlerinden biri de ulusal isteklere uygun bir barışın yapılmasına kadar milli birliği korumaktır. Cemiyetimizin, her zorluğa katlanarak, vatanı ve milli varlığı kurtarmak hususundaki çalışmalarına, milli amaca erişinceye kadar daha da büyük bir inanç ve kararlılıkla devam etmesi gerektiğinden, yaşama ve varolma esasına dayanan milli kuruluşların her tarafta geliştirilmesine devam edilmesini bütün heyet-i merkeziye ve heyet-i idarelerden bir kere daha rica ederiz (Nutuk: 379).

Fakat, bu sırada İstanbul'daki genel görüş ve inanış, tam anlamıyla, memleket işlerinin hükümete ve meclise bırakılarak Heyet-i Temsiliye'nin ve Kuva-yı Milliye'nin dağılmasıydı. Bu sonuç o kadar kesin görünüyordu ki, hiç olmazsa bu işten onurlu bir şekilde çıkılmalıydı. Bunun için, Mustafa Kemal Paşa, Mazhar Müfit Bey'e bir mektup yazarak, konunun muhakkak Felâh-ı Vatan Grubu'nda görüşülerek hiç değilse onlar tarafından bir dağılma kararı alınmasını bildirmiş, bu konuda Rauf Bey'e yardımcı olmasını istemişti (Nutuk: 390).

Mazhar Müfit Bey ise, 14 Şubat 1920 tarihli cevabında, ne parlamentonun, ne de hükümetin Kuva-yı Milliye'nin yerini dolduracak güçte olmadıklarını, hükümetin beceriksizlik ve parlamentonun keşmekeş içinde bulunduğunu, Rauf Bey'in hastalanacak kadar çok çalışmasına rağmen Felâh-ı Vatan Grubu'nu düzenli bir topluluk haline getiremediğini, böyle bir durumda Kuva-yı Milliye'yi dağıtmanın vatana ihanet olacağını, böyle bir işe de kendisinin aracılık edemeyeceğini; kaldı ki bir kısım mebusların esasen Kuva-yı Milliye ile Heyet-i Temsiliye'nin devamına şiddetle taraftar olduklarını, bir kısmının da korkudan bunu arzuladıklarını, bu sebeple esasen Kuva-yı Milliye ile Heyet-i Temsiliye'nin dağıtılması hakkında gruptan karar alınmasına imkân olmadığını bildirmişti (M. M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk'le: 543).

Bu sırada Harbiye Nezâreti yanındaki Etfaiye kışlalarının İngiliz askeri birlikleri tarafından işgal edildiği duyulmuş ve İngilizlerin İstanbul'daki temsilcisi, İstanbul'un Türklere bırakılacağını, ancak Ermenilerin öldürülmesine ve cephelerdeki Kuva-yı Milliye

hareketlerine son verilmesi gerektiğini resmen hükümete bildirmişti. Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa (Çakmak) da, bunları, 19 Şubat 1920 tarihli bir bildiri ile ilgili ve yetkililere duyurmuş, yabancıların ve hatta Ermenilerin bile hoşnutsuzluğuna sebep olacak hareketlerden kaçınılmasını istemişti (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 487-488).

Mustafa Kemal Paşa ise, İngilizlerin bu isteklerini yersiz, yetersiz ve samimiyetsiz bulmuş, hatta bunun bir oyalama, kandırma ve Kuva-yı Milliye'nin dağıtılmasına imkân hazırlama olduğu kanısına varmıştı (Nutuk: 378-382).

Nitekim aynı gün, sadrazam ile Dahiliye ve Bahriye Nâzırları, Felâh-ı Vatan Grubu'nun toplantısına gelmişler, Kuva-yı Milliye'nin ikinci bir hükümet gibi görünmemesinin, hükümet işlerine karışılmamasının, Maraş'taki Kuva-yı Milliye hareketinin daha ileriye götürülmemesinin ve bu suretle düzen ve dirliğin sağlanmasının siyasi bakımdan iyi olacağını anlatmış, Ankara'ya tayin edilen vali ve komutanın muhakkak yerlerine gönderileceğini söylemişlerdi.

Rauf Bey, bir telgrafla, bunların tümünü Mustafa Kemal Paşa'ya bildirirken kendisi gerekli cevapları vermiş olmasına rağmen sadrazamın bunları anlayacak nitelikte olmadığını, Dahiliye Nazırı'nın da milli mücadeleden yana görünmekle beraber polis müdürü ile jandarma komutanını bile değiştirmeye gücü olmadığının anlaşıldığını, hükümet böyle beceriksizken ve bu meclisle daha iyi bir hükümet kurulmasına imkân yok iken Kuva-yı Milliye'nin mutlaka devam etmesi gerektiği kanısında olduğunu açıklamıştı (Nutuk, Vesika: 236; M. M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk'le: 536; F. Kandemir, Rauf Orbay: 48).

Mustafa Kemal Paşa da, Rauf Bey'in bu telgrafını aynen bütün komutanlara duyurmuş ve milli isteklere uygun bir barış sağlanmadıkça Kuva-yı Milliye'nin çalışmaktan vazgeçmeyeceği hususunda ilgililerin tekrar dikkatlerinin çekilmesi ile beraber milli birlik ve beraberliğin devam ettirilmesi ve kuvvetlendirilmesine gayret edilmesi gerektiğini bildirmişti (Nutuk, Vesika: 237).

Rauf Bey’e verdiği 21 Şubat 1921 tarihli cevapta da, sadrazamın Kuva-yı Milliye’nin gücünü ortadan kaldırmaya çalıştığının açıkça görüldüğünü, Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşa’yı Ankara’ya vali ve komutan olarak göndermekte direnmesinin bunu ispatladığını, buna rağmen ancak hükümetle milletin birlikte çalışması ile milli isteklere uygun bir barış elde edilebileceğinden hükümete zorluk çıkarmamayı vatan görevi saydığını, bunu hükümete duyurmakta fayda olduğunu, fakat Kuva-yı Milliye’ye karşı olanların görev almalarına müsamaha edilemeyeceğini ve bu sebeple gönderseler bile Ahmet Fevzi Paşa ile Ziya Paşa’nın geri çevrileceğini, parlamentodaki milli mücadeleci mebusların da artık güçlü bir tutum ve davranış takınmaları gerektiğini, çünkü hükümetin meclise hâkim olması halinde gerekli denetimin yapılamayacağını, doğru kararlar alınamayacağını ve milli isteklerin elde edilemeyeceğini hatırlatmıştı (Nutuk: 384).

Aynı gün Rauf Bey’e gönderdiği bir başka telgraşa da, Felâh-ı Vatan Grubu’nun güçlü bir hale getirilmesi gerektiğini, hükümetin grubu oyalamaya çalıştığının bilinmesini, artık hükümete karşı kesin bir tavır almak zamanının geldiğini, İtilâf Devletleri’nin doğal olarak karşı çıktığı Kuva-yı Milliye’ye kendi hükümetimizin de karşı olmasının düşündürücü olduğunu, İtilâf Devletleri’nin İstanbul’u bırakacakları vaadinin uyandırdığı sevinç kadar Kuva-yı Milliye hareketinden vazgeçilmesini istemelerinin de o derece şaşkınlık yarattığını, bu sebeple işgal altındaki bölgelerin kurtuluşuna kadar silahların bırakılmayacağını, Ermenilere hiçbir saldırıda bulunulmadığı halde Fransızlar tarafından silahlandırılan Ermenilerin bazı olaylara sebebiyet verdiklerini ve sorumluluğun da onlara ait olduğunu, Kuva-yı Milliye hareketinin Maraş’tan ileri götürülmemesi için Fransızların derhal bu bögeden çıkmaları gerektiğini, aksi halde Kuva-yı Milliye hareketinin Suriye’ye kadar gelişebileceğini, Anadolu basınındaki şiddetli yazıların da ancak düşman saldırı ve kötülüklerinin sona ermesiyle hafişeyebileceğim, bunca kötülüklere uğramış bir ulusu susturmanın kendisinden beklenemeyeceğini, kaldı ki bütün dünyada basının bağımsız

olduğunu, hükümetin eldeki bazı silah ve cephaneleri İngilizlere vererek merhamet göreceğini ve barış şartlarında etkili olacağını sanmasının acınacak bir anlayışsızlık olduğunu ve özetle, barışın söz konusu olduğu bu günlerde Kuva-yı Milliye'yi zayıf göstermenin aleyhte olacağını, bütün bunlardan ötürü milli mücadeleci mebusların her türlü fedakârlığa katlanarak denetim görevlerini yapmaları gerektiğini anlatmıştı (Nutuk: 385).

Mustafa Kemal Paşa, aynı gün, yine Rauf Bey'e acele bir telgraf daha çekerek, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin geleceği hakkındaki kararın ancak Meclis-i Mebusan'ın güvenlik ve özgürlük içinde yasama görevini yaptığının yine meclis tarafından bildirilmesi üzerine toplanacak kongre tarafından verilebileceğini, fakat bütün arkadaşların barışa kadar Heyet-i Temsiliye'nin iş başında kalmasını istediklerini, buna karşılık Ayan Meclis'in, hükümetin, muhalif basının Kuva-yı Milliye'ye olan hücumlarının kamuoyunu milli kuruluşlar aleyhine çevirdiğini, Heyet-i Temsiliye'nin zor duruma girdiğini, her tarafta şubeler açan "Teali-i İslâm Cemiyeti"nin halkı Kuva-yı Milliye aleyhine kışkırttığını, Niğde ve Nevşehir'de başlayan Kuva-yı Milliye aleyhindeki gösterilerin yakında Konya'ya ve öteki illere yayılabileceğini, buna göre Felâh-ı Vatan Grubu'nun bu konuda kesin karara varması gerektiğini bildirmiş, milli kuvvetlere değer verilmemesi halinde yabancılardan da iltifat görülemeyeceğini hatırlatmış, bu telgrafın bir örneğini de Kâzım Karabekir Paşa'ya göndermişti (Nutuk: 387).

Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa verdiği cevapta "Kuva-yı Milliye'nin zayışatılması kesinlikle sözkonusu değildir. Sadrazamın beyannamedeki sözleri sadece hükümet işlerine karışılmamasını sağlamak amacı ile söylenmiş olup bu da dışarıya karşı hükümeti kuvvetli göstermek içindir." demişti (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 489).

Ne var ki, hükümet dışarıya karşı kendini güçlü göstermeye çalışırken Yunanlılar, 18-20 Şubat günlerinde Batı Anadolu'ya getirdikleri yeni askeri birliklerle cephelerini kuvvetlendirmişler, İtilâf Devletleri temsilcileri de hükümete bir nota vererek, taraşar arasında daha fazla kan dökülmemesi için Türkiye'deki işgal

orduları başkomutanı General Milne'in çizdiği cephe hattının (Genelkurmay H. T. O., Türk İstiklâl Harbi 2/2: 120, 121) esas tutulmasını, bunun için de cephedeki milli kuvvetlerin üç kilometre geri çekilmesi gerektiğini bildirmişlerdi. Bu istek, Manisa Mebusu Muvaffak Bey'in meclis kürsüsünde güzelce belirttiği gibi iyi niyetli bir geri çekilme isteği olmayıp "dişleri ve tırnaklarıyla, yarım yamalak silahları ve sopalarıyla varlıklarını korumaya çalışan Türklerin ellerindeki bütün müstahkem mevkilerin Yunan işgaline bırakılmasını isteyen" bir teklifti. Böylece, Adagide'den Aydın Cephesi'ne çekilen bir çizgi olarak kabul edilebilecek "Milne Hattı"nın içindeki birçok köy ve halkı da Yunanlılara bırakılmış olacaktı (Meclis-i Mebusan Z.C.: 13 Mart 1920). Hal böyle olunca Kuva-yı Milliye'nin bu hatta çekilmeyi kabul etmeyeceği tabiiydi. Nitekim, hükümet de yaptığı inceleme sonunda isteğin kabulüne imkân olmadığını İtilâf Devletleri'ne bildirmişti. Meclis-i Mebusan'ın da bu isteği kabul etmeyeceği açıkça belli idi. Bunun üzerine İtilâf Devletleri, özellikle İngilizler, Meclis-i Mebusan'ı da, hükümeti de, Kuva-yı Milliye'yi de ortadan kaldıracak tertip ve tedbirlere başvurmuşlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın tahminleri gerçekleşiyordu. 24 Şubat 1920 tarihindeki ajans haberlerinde bazı Konyalıların Kuva-yı Milliye aleyhinde olan gerici nitelikteki bir telgraşarı yayınlanmış, Yunan cephelerini durduran Balıkesir Cephesi'nin arkasında da yine, Ahmet Anzavur olduğu ortaya çıkmıştı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 490, 501). İngilizlerle birlik olan padişah yanlısı yobazlarla özel ve politik çıkarı olanlar da Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne karşı halkın din duygularını sömürecek olan "Cemiyet-i Ahmediye", Kuva-yı Milliye'ye karşı da "Kuva-yı Ahmediye" kurma çabası içine girmişlerdi (Ahmet, İslam Peygamberi Hazreti Muhammed'in isimlerinden biridir). Ahmet Anzavur, Kuva-yı Milliyeci Köprülülü Hamdi Bey'in müfrezesinin ihtiyacı için para toplamaktaki aşırılığından da yararlanarak, Biga halkını elde etmiş, müfrezesini büyütmeye ve kuvvetlendirmeye çalışıyordu. Bazı Bursalılar da Ahmet Anzavur'a katılma çabası içinde idiler. Adapazarı bölgesine kışkırtıcılar

gönderilmiş, Konya'da da kıpırdanmalar başlamıştı. Yenişehir ve Karacabey ile bağlantı kurulmuş, Mihalıç da onlara uymuştu. Bütün bu gerici çabaların başında Bursa Hürriyet ve İtilâf Partisi Başkanı Aziz Nuri Efendi vardı. Sivas'taki Hürriyet ve İtilâf Partisi mensuplarına bile talimat gönderilmişti. Tekirdağ'daki alay komutanı da Anzavur'a katılmaya hazır durumdaydı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 491, 502-507).

Hükümet ise, Maraş'ın kurtuluş savaşından telaşlanarak Anadolu'daki Ermenilerin toplu halde öldürüldüklerini iddia eden Ermeni gazetelerine karşı valiliklere ve mutasarrışıklara gönderdiği bildiri ile bölgelerinde öldürülmüş Hıristiyan mevcut olup olmadığını, varsa yapılan muameleyi soruyordu.

Olayları dikkatle izleyen Nâzır Fevzi Paşa, Kurmay Albay İsmet Bey'den (İnönü), Mustafa Kemal Paşa'yı durumdan haberdar etmesini istedi. O da 3 Mart 1920 tarihinde çektiği telgraşa olup bitenleri Mustafa Kemal Paşa'ya anlatıyor ve "Alınan bilgilere göre İstanbul'da bir cemiyet kurulmuş ve bu cemiyet İngilizlerle kader birliği yapmış. Kararları arasında hükümetin düşürülüp kendilerine göre bir hükümet kurulması, meclisin kapatılması, İzmir ve Adana bölgelerinde tam işgalin sağlanması, Kuva-yı Milliye'nin kaldırılması, İstanbul'da bütün dünyaya barış getirecek uluslararası bir İslâm Danışma Kurulu kurulması, Bolşeviklik aleyhine fetva çıkarılması varmış. Nâzır Fevzi Paşa bu cemiyetin çalışmalarına önem veriyor. Anadolu'daki Anzavur hareketinin hazırlığı da bu cemiyetin çalışmaları içindedir." diyordu (Nutuk: 393). Mustafa Kemal Paşa, İsmet Bey'in verdiği bu bilgileri bir bildiri ile hemen her tarafa duyurdu (Nutuk, Vesika: 243).

Ancak, İsmet Bey'in telgrafını çektiği 3 Mart 1920 tarihinde, olaylar umulmadık bir gelişme gösterdi. Yunanlılar, Çerkes Ethem'in tuttuğu cephe ile Demirci Mehmet Efe'nin tuttuğu cephe arasındaki Sarı Efe Edip'in Balkan Savaşçıları Müfrezesi ile tuttuğu bölgeye taarruzla, Gölcük yaylasını ve Bozdağ'ı işgal ettiler (R. Apak, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu: 98). Bu olay, Kuva-yı Milliye hareketlerini önlemeye çalışan ve böylelikle memleketi işgallerden

kurtaracağını sanan hükümeti, içinden çıkılması imkânsız derecede zor bir duruma soktu ve Sadrazam Ali Rıza Paşa, aşağıdaki yazıyı padişaha sunarak istifa etti:

> Bilindiği üzere, bakanlar kurulunca milletin haklı isteklerini karşılamak ve barışın gecikmesinden doğan düzensizlik ve duygu taşkınlığını ortadan kaldırıp huzuru sağlamak amacıyla çalışırken ve Avrupa'da lehimize bir eğilim görülmeye başlamışken, birtakım adam öldürme söylentilerinin çıkarılması ve buna karşı hükümetçe yapılmak istenen yalanlamaların ajanslarda ve gazetelerde yer almayıp sansür edilmesi gibi karışıklıklara ek olarak her gün rastlanan türlü zorluklara da katlanıldığı halde, Yunanlıların karşısındaki Kuva-yı Milliye'nin üç kilometre geri çekilmesi hakkında itilâf Devletleri temsilcilerinin yazılı isteklerinin yerine getirilmesinin mümkün olmadığı inandırıcı delillerle cevaplanınca Yunanlılar, bugün Kuva-yı Milliye'ye saldırarak Gölcük yaylası ile, Bozdağ'ı işgal etmişlerdir. Yaptıkları kötülükler herkesin önünde ispatlanmış olan Yunanlıların haksızca işgal ettikleri izmir'i artık boşaltacakları beklenirken böyle bir saldırıda bulunmaları halkın düşüncesini altüst ederek türlü üzücü sonuçlar doğuracağından, hakka, adalete, akla ve gerçeğe aykırı olan bu saldırı karşısında kurulca istifa etmek zorunda kaldığımızı arzederim (Nutuk, Vesika: 241).

Rauf Bey de aynı gün istifanameyi Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. Ayrıca, Kara Vasıf Bey de Mustafa Kemal Paşa'yı olaydan haberdar etti ve İngilizlerin destekledikleri gerici akımların ve kuruluşların Kuva-yı Milliye aleyhindeki çabalarında başarıya ulaşabilmeleri için Damat Ferit Paşa ya da taraftarlarından birinin başkanlığında bir hükümetin işbaşına getirilmesinin ve böyle olunca da meclisin kapatılmasının muhtemel olduğunu anlattı (Nutuk, Vesika: 242a). Mustafa Kemal Paşa, bu haberi de bir başka bildiriyle yayınladı (Nutuk, Vesika: 244).

Durumdan telaşa düşen mebuslar yeni kabine için padişaha başvurulması gerektiğini düşündüler. Rauf Bey hasta yatmaktaydı. Felâh-ı Vatan Grubu'ndan Erzurum Mebusu Celâleddin Arif Bey'in başkanlığında bir heyet saraya gönderildi. Padişah yanına çıkamayan heyet, başkâtiple görüşerek kurulacak hükümetin başkanlığına Ferit Paşa'nın, hatta Tevfik Paşa'nın getirilmemesi gerektiğini anlattı. Padişahın yanına girip isteği bildiren başkâtip padişahtan şu cevabı getirdi: "Tehlikeli durumu ben de biliyorum. Günün gereklerine uygun birini seçeceğim. Onun yetkilerine ve kabineye kimleri alacağına karışamam. Ancak, seçeceğim sadrazama çoğunluk grubu ile anlaşmasını tavsiye edeceğim." Rauf Bey de bu olayı Ankara'ya bildirdi (Nutuk, Vesika: 242 b,c).

Hükümetin istifa etmiş olmasından ötürü, Meclis-i Mebusan’ın 4 Mart 1920 tarihindeki 18. birleşiminde görüşme açılmayıp, sadece ölen Meclis-i Mebusan Başkanı Reşat Hikmet Bey’in yerine yeni başkan seçimi yapıldı. Erzurum Mebusu Celâleddin Arif Bey, Meclis-i Mebusan başkanı oldu ve “Hükümet istifa etmiş olduğundan siyasi tartışma yapılamaz, kanunlar üzerinde görüşülemez” diyerek birleşimi kapadı (Meclis-i Mebusan Z.C.).

Mustafa Kemal Paşa ise, 4 Mart 1920 tarihinde padişaha bir telgraf çekerek, iç ve dış bin türlü kötü niyetlerin taşkınlığıyla huzuru tehlike içinde bulunan memleketin, milli vicdana cevap veremeyecek bir hükümet başkanına bir dakika bile tahammül edemeyeceğini, aksi halde devletin tarihinde görülmemiş derecede üzücü olaylar çıkabileceğini bildirdi. Aynı gün bir telgraf da meclis başkanına çekerek, bağımsızlığı uğrunda her türlü fedakârlığa hazır olan milletin, ancak ulusal güvenliği kazanmış bir hükümetin işbaşına getirilmesiyle tatmin edilebileceğini, bu konuda milletvekillerinin varacakları kararın heyecanla beklendiğini anlattı. Hemen yayınladığı bir bildiri ile de milli kuruluşlara durumu açıkladı ve milli isteklere uygun bir hükümetin kurulmasını sağlamak için derhal ve hep birden Meclis-i Mebusan Başkanlığı’na telgraşar çekilmesini istedi (Nutuk: 397, 398, 399).

Bildiri yayınlanır yayınlanmaz etkisini gösterdi. Öyle ki, iki gün sonra Meclis-i Mebusan Başkanlık Divanı’nda milli kuruluşlardan gelmiş yığınla telgraf vardı. Bu alanda daha geniş inceleme yapmak isteyenlere yararlı olur ümidiyle, Mustafa Kemal Paşa’nın direktifine uyan o günlerdeki milli kuruluşların yerlerini ve temsilcilerini gösteren bu telgraşarın bir listesi kitaba eklenmiştir (Ek: 2).

Meclis-i Mebusan’a çekilen telgraşarın birer örneği de saraya gönderilmiş ve telgraşar umulan etkiyi yaparak Ferit Paşa’nın tekrar sadrazamlığa getirilmesi ihtimalini çok zayışatmıştı. İyice tereddüte düşmüş olan padişah, başkâtibi Ali Fuad Bey’in (Türkgeldi) bile düşüncesini öğrenmek istemiş, o da bu durumda üç ihtimalin akla geldiğini, birinci ihtimalin Ali Rıza Paşa’nın istifasının kabul

edilmemesi, ikinci ihtimalin Tevfik Paşa'ya sadrazamlığın kabul ettirilmesi, üçüncü ihtimalin de Bahriye Nâzırı Salih Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi olduğunu bildirmiş ve Ferit Paşa'dan hiç söz etmemişti. Sonunda padişah da bu ihtimallerden üçüncüsüne uymaya karar vererek Salih Paşa'yı saraya çağırtmıştı (Ali Fuad Türkgeldi, Görüp İşittiklerim: 278).

Fakat padişahın bu kararından, saraya çağrılmış olan Salih Paşa da dâhil, hiç kimsenin haberi yoktu. Bu sebeple, Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 6 Mart 1920 tarihli telgrafında sadrazamlık hakkında henüz kesin bir karar verilmemiş olduğunu bildiriyor, türlü ihtimallerden söz ediyordu (Nutuk: 401).

6 Mart 1920'de ondokuzuncu birleşimini yapan Meclis-i Mebusan'da da yeni hükümetin henüz kurulmamış olması sebebiyle görüşmeler yapılamadı ve sadece yeni hükümetin niteliği hakkında yurdun türlü yerlerinden gelmiş telgraşarın tutanak dergisine eklenmesine karar verildi (Meclis-i Mebusan Z.C.).

Meclis-i Mebusan Başkanı Celâleddin Arif Bey de, yeni başkanlık divanının padişaha takdimini bahane ederek başkanvekilleri ve idareci üyelerle saraya gitti. Meclis Başkanlığı'na gelmiş olan telgraşarı da, padişaha göstermek üzere yanına aldı. Yine padişaha arzedilmek üzere bir de yazı hazırladı. Bu yazıda, bütün milletin padişahına olan bağlılığı belirtildikten sonra yeni hükümetin bir an önce kurularak kabine buhranının sonuçlandırılması ve yeni hükümetin milli isteklere uygun nitelikte olması isteniyor, aksi halde milli birliğin sarsılmak ve milli meclisin Anadolu'da toplanmak ihtimali olduğu belirtiliyordu.

Saraya vardıklarında, Başkâtip Ali Fuad Bey, bunlara lüzum kalmadığını, meclise çekilmiş telgraşarın birer örneklerinin saraya da gönderilmiş olduğunu, Ferit Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesinin düşünülmediğini bildirdi. Bu sözlere çok sevinen heyet de padişahı ziyaret etti ve Salih Paşa'nın sadrazamlığa getirileceğini öğrendi.

Heyetin ayrılışından kısa bir süre sonra da Salih Paşa saraya geldi ve Başkâtip Ali Fuad Bey'den çağrılış sebebini sordu. Sadrazamlık için çağrıldığını öğrenince de büyük bir ürküntü ve üzüntü ile

ağlamaklı hale geldi ve böyle bir teklifi kesinlikle kabul etmeyeceğini söyledi. Ali Fuad Bey, bu takdirde Ferit Paşa'nın tekrar sadrazam olabileceğini hatırlatarak Salih Paşa'yı zor halle padişahın huzuruna soktu. Salih Paşa orada da direnmeye çalıştıysa da sonunda teklifi kabul etti (Ali Fuad Türkgeldi, Görüp İşittiklerim: 279; Nutuk, Vesika: 245).

İstanbul'dan çekilen "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Kâtibi Umumî Vekili Halit" imzalı bir telgraf, olayı Mustafa Kemal Paşa'ya duyurdu. Aynı gün Celâleddin Arif Bey de Mustafa Kemal Paşa'yı durumdan haberdar etti; Salih Paşa'nın kabineyi kurma çalışmalarına başladığını bildirdi (Nutuk: 400).

Gerçekten de, sadrazamlığı kabul etmiş olan Salih Paşa, meclise gelerek görüşme ve danışmalara başlamıştı. Bu arada Rauf Bey'le de görüştü ve yeni hükümete meclisten de üç bakan almak arzusunda olduğunu, seçeceği bakanlar için grupla görüşeceğini söyledi. Fakat saraydan gelen bir telefon emri bu isteğinin gerçekleşmesine engel oldu. Telefonla bildirilen padişah buyruğunda hiçbir mebusun kabineye alınmaması ve meclis dışından seçilecek bakanlar için de padişaha danışılması ihtar ediliyordu. Bunun üzerine Salih Paşa, hükümeti tamamen meclis dışı bakanlarla kurdu ve 8 Mart 1920'de padişahın tasdik belgesini alıp törenle göreve başladı. Rauf Bey yeni kabineyi Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi. Mustafa Kemal Paşa da Rauf Bey'in telgrafını aynen arkadaşlarına şifreledi (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 515; Ali Fuad Türkgeldi, Görüp İşittiklerim: 280; Nutuk: 402; Takvim-i

Vekayî: 9 Mart 1920).

Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 10 Mart 1920 tarihli telgraşa, İtilâf Devletleri'nin Türkiye hakkındaki planlarının milleti bölmek olduğunun anlaşıldığını, Rusya'daki Denikin Ordusu gibi Türkiye'de de padişah nüfuzuna dayanan bir orduyu milletin karşısına çıkarmak ve bu ordunun başına da Kiraz Hamdi veya Süleyman Şefik Paşalardan birinin getirilmek ihtimali olduğunu, Ferit Paşa'nın yeniden sadrazamlığa getirilmesiyle de bu tasarıların gerçekleşeceğini, bu sebeple yeni hükümete güvenoyu

verilmesi gerektiğini anlattı ve bütün bu tertiplere karşı "en önemli işin bir kurtarıcı olarak beklenen Bolşeviklerin Kafkaslar güneyine gelmelerinin beklendiğinin onlara anlatılması" olduğunu açıkladı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 516).

Gerçekten de Kâzım Karabekir Paşa'nın düşüncelerinde büyük isabet payı vardı. Olaylar da bu düşünceyi doğruluyordu. Yunanlıların yeniden taarruza geçtikleri günlerde İstanbul'da da bir "Halife Ordusu" kurulmaya çalışılıyordu. Yine aynı günlerde, Karabiga'yı basıp Kuva-yı Milliyeci Köprülülü Hamdi Bey'i öldüren Padişah yanlısı Anzavur Ahmet Bey, müfrezesinin başında Balıkesir'e doğru ilerliyordu. 61. Tümen Komutanı Kâzım Bey (Özalp), Salihli Cephesi Kuva-yı Milliye Komutanı Çerkes Ethem Bey'e bir telgraf çekerek, An-zavur'un Balıkesir'i ele geçirmesi halinde Yunanlılarla bağlantı kurabileceğini, bunu önlemek için son nefere kadar çarpışmak kararında olduğunu, yeteri kadar kuvvetle hemen yardımına gelmesini bildirmiş, ayrıca Demirci Mehmet Efe'den de yardım istemişti (Çerkes Ethem'in Hâtıraları: 27, 28; Kâzım Özalp Anlatıyor, Yakın Tarihimiz: 22; R. Apak, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu: 10, 107).

Bu sırada Mustafa Kemal Paşa da, Ali Fuat Paşa, Albay Refet Bey, 12. Kolordu Komutanı Fahrettin ve 20. Kolordu Komutan Vekili Mahmut Beylerle toplantı ve görüşme hâlindeydi. Kâzım Karabekir Paşa'nın telgrafını cevaplayarak, hükümete güvenoyu verilmesi yolundaki düşüncesine katıldıklarını ve fakat bunun hükümeti yolsuzluklara itme gibi tehlikeli bir etkisi olabileceğinden bu hususta çoğunluk gurubunu serbest bırakmanın uygun olacağını anlattı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 517, 518).

Demirci Mehmet Efe'nin silah ve cephane yardımı isteyen ve Ankara'yı ziyarete geleceğini bildiren telgrafı üzerine de, kolordulara bir bildiri gönderip ellerindeki ve depolarındaki silahların listesini istedi. Diyarbakır'daki 13. Kolordu Komutanlığı'ndan, fazla silahların cinsini ve miktarını sordu. Demirci Mehmet Efe'ye de cevap vererek, silah yardımını sağlamaya çalıştığını, fakat böyle bir

zamanda yerinden ayrılmasının doğru olmadığını bildirdi (M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 370-371).

Yeni kabinenin Ferit Paşa tarafından kurulmamış olması işgalci devletleri tekrar harekete geçirdi. Türk Ocağı'nın eski binasını işgal etmiş olan İngilizler, derneğin yeni taşındığı binayı da işgal ettiler

(Nutuk: 410).

Sonra, İtilâf Devletleri'nin İstanbul temsilcileri, Londra'dan gelen talimat üzerine 11 Mart 1920'de toplanarak Kuva-yı Milliye ileri gelenlerinin tutuklanıp İstanbul'dan uzaklaştırılmalarını kararlaştırdılar. Bu haberi güvenilir bir İtalyan'dan öğrenen Kuva-yı Milliyeci mebuslar hemen toplanıp kendi aralarında konuyu görüştüler ve bu yolla mecliste panik yaratılmak istendiği kanısı ile, Rauf Bey'in "İşin sonuna kadar namus görevimizi yapacağız" sözüne uyarak, meclise devamla hükümete güvensizlik oyu vermeyi kararlaştırdılar.

Bir telgraşa da keyfiyeti Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdiler. Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafı hemen komutanlara duyurdu. Rauf Bey'e verdiği cevapta da, duyulan haberin doğruluğuna inanmak gerektiğini, meclisin basılmak ve birçoğunun tutuklanmak ihtimali olduğunu, nitekim bir gün önce Ankara'daki İngiliz temsilcisinin bütün eşya ve adamları ile birlikte İstanbul'a gitmiş olmasının da bu görüşü pekiştirdiğini, meclisin cesaretle görevine devamının çok yerinde ve değerli bir hareket olduğunu, fakat yukarıdaki ihtimaller karşısında Rauf Bey ile ilerideki çalışmalara ve hükümet kurma çabalarına katılması gerekli mebusların Ankara'ya dönebilme imkânlarının şimdiden sağlanmasını, buna imkân görülemiyorsa hemen Ankara'ya hareket edilmesini, çünkü tren seferlerinin kaldırılacağının da duyulduğunu bildirdi ve hükümete güvenoyu verilmek istenmemesinin bir gerekçeye dayanmadığını, komutanların da bu düşüncede olduklarını bildirdi.

Gerçekten de Anadolu'daki yabancılar arasında bir hazırlık telaşı var gibiydi. Aynı günlerde Konya'daki İtalyan müfrezesi de şehirden ayrılmıştı.

Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafı üzerine, Kuva-yı Milliyeci mebuslardan Rauf, Mazhar Müfit, İbrahim Süreyya, Yunus Nadi

Beyler, Kara Vasıf Bey'in Şişli'deki evinde toplandılar ve durumu tekrar gözden geçirdiler. Meclis açıkken ve henüz İngilizler harekete geçmemişken İstanbul'dan ayrılmanın kaçmak anlamına geleceğini ve mecliste yaratılmak istenen paniğin doğmasına sebep olacağını düşündüler; buna imkân vermemek için de meclis kapatılmadan ve tutuklamalara başlanmadan İstanbul'dan ayrılmamayı kararlaştırdılar. Gerekli tedbirleri de alarak Ankara'ya gideceklerin ilk sığınma yeri olarak Üsküdar Sultantepe'deki Özbek Dergâhı'nda karar kıldılar (M. M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk'le: 550-552; K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 519; A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 307, 310; Nutuk: 409-410 ve Vesika: 253 a, b, 255 a; F. Kandemir, Rauf Orbay: 49). Bu tekkeye sığınacak olanları Üsküdar Jandarma Komutanı Remzi Bey, gizlice Maltepe'ye ulaştıracak, Atış Okulu Müdürü ve Kuva-yı Milliye Komutanı Yenibahçeli Şükrü Bey'e teslim edecek, o da İstanbul Kocaeli bölgesi Kuva-yı Milliye müfrezeleri aracılığı ile Anadolu yolculuklarını sağlayacaktı.

8, 10, 11 Mart 1920 tarihlerindeki 20, 21, 22. toplantılarında önemli bir konuya değinmemiş olan Meclis-i Mebusan'ın 13 Mart 1920'deki 23. birleşiminde son Yunan saldırısında yapılan kötülükleri bildiren Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Zahit Bey'in, düşmana karşı koyulmaması hakkındaki hükümet emrinden yakınan Demirci Mehmet Efe'nin ve yok edilmesine imkân olmayan Türk milletinin savaşa hazır durumda beklediğini açıklayan Aydın güney bölgesi Heyet-i Merkeziyesi'nden Tevfik Fikret Bey'in telgraşarı okundu. İlk sözü Manisa Mebusu Celâl Bey (Bayar) aldı. Telgraşarla anlatılmak istenen kötülüklerin yeni bir şey olmadığını, Yunanlıların İzmir'i işgalinden bu yana süregelmekte olduğunu, Yunanlıların gazabına uğramamış hiçbir Müslüman kasası kalmadığını, İzmir'de bütün Müslümanların kötülük gördüğünü ve evlerinin soyulduğunu, sözlerinde durmayan Yunanlıların işgal alanını genişlettiklerini, Aydın bölgesinde kırk kadar köyü yaktıklarını, aydın kişileri tutuklayıp öldürdüklerini, harmanları ve ürünleri yaktıklarını, ülkeye dört milyon servet getiren inciri, çiftçilerin tarım alet ve araçlarını alıp götürdüklerini, bunlarla da

kalmayıp kutsal kavramlara saldırdıklarını, halkın aç ve çıplak bir halde sığınacak yer aradığını, yüz binlerce insanın Yunanlıların kötülüğüne dayanamayarak bölgeden kaçtığını, Avrupa'dan gelen

soruşturma kurulunun vardığı sonuçtan da bir fayda gelmediğini, İzmir'den Torbalı'ya kadar olan kırk kilometrelik alanda hayvan kalmadığını, hepsinin çalındığını ya da zorla alındığını, İzmir'den Urla'ya kadar olan 60 kilometrelik alanda ise hiçbir Müslüman'ın rahatça işinin başına gidemediğini, bütün bu kötülükler karşısında meclisten de şimdiye kadar hiçbir ses çıkmadığını, mecliste ilk kez kendisinin bu konuyu dile getirdiğini ve bundan onurlandığını anlattı. Yapılan kötülüklerin yazılarak "Avrupa'nın pek emin olduğu milli vicdanına duyurulmasını, Milne Hattı hakkında da "Hükümetten ve milletten şiddetli tedbir almasını" istedi.

Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey, bütün bu kötülüklerin uygar Av rupalıların gözleri önünde yapılmasına akıl erdiremediğini, oysa Türklerin her zaman Avrupa uygarlığına saygı duymuş ve ondan yardım beklemiş olduğunu belirttikten sonra "İş kala kala sırf kendi kuvvetimize dayanmaya kalıyor" demek suretiyle gerçeği görür gibi oldu.

Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey, yapılan yakınmaların üzüntüyü şiddetlendirmek ve arttırmaktan başka bir şeye yaramadığını, Yunanların hiçbir harekete kendi başına girişmediğini, sadece İtilâf Devletleri tarafından verilen görevi yaptığını, kendilerinin de görevlerini yapmaları, "uğranılan haksızlıkları başkalarına duyurmak için bir propaganda komisyonu" kurmaları gerektiğini anlattı.

Denizli Mebusu Emin Efendi, İzmir ve çevresinden çekilen protesto telgraşarının yarım milyon kadar olduğunu, fakat hükümetten bu konuda hiçbir ses gelmediğini, hiç olmazsa bu kürsüden kesin bir ses duyulmasını istedi.

Manisa Mebusu Muvaffak Bey, Adagide'den Aydın Cephesi üzerine çizilen Milne Hattı'nın kabulü halinde Aydın ovasına hâkim olan bütün yerlerin Yunan işgaline geçeceğini açıkladı.

Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa, bu hattın meydana çıkmasına eski hükümette Dahiliye Nâzırı olan Adil Bey'in 8 Ağustos 1919 tarihli bildirisinin sebep olduğunu anlatarak bu olayın da Adil Bey'in sorumluluğuna eklenmesini istedi.

Konya Mebusu Vehbi Bey, bu hattın çizilmesine eski hükümet sebep olsa bile milletin bunu kabullenmeyeceğini, çünkü o hükümetin milletin güvenini kazanmamış bir hükümet olduğunu anlattı.

Edirne Mebusu Şeref Bey ise, protesto zamanının çoktan geçtiğini belirttikten sonra büyük bir cesaret ve gerçek görürlükle "Şanlı bir tarihe malik olan milletler ya şanlarıyla yaşar ya da şanlarıyla ölürler. Türk çocuğu haydi! Düşmana karşı bundan başka çıkar yol yoktur. Yeter artık!" diye haykırdı.

Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey de, Şeref Bey'in görüşünü pekiştirerek, "Biz şanlı bir devletiz ve tarihimiz şanla başladı. Kapanmak lazım gelirse yine şanla kapanacaktır. Biz hazırız. Cenabı Hak adildir. Hak daima ve daima yükselir. Bizim de hakkımız yükselecektir." dedi (Meclis-i Mebusan Z.C.: 13 Mart 1920).

Hükümet ise, bütün bunlardan etkilenmeyerek ve burnunun dibine kadar gelmiş olan yeni işgal tehlikesini görmeyerek İtilâf Devletleri'nin "Ermeni katliamının durdurulması" şartıyla İstanbul'un Osmanlı idaresinde bırakılacağı yolundaki sözlerine inanıp Ermenilerin kötü bir durumda olmadıklarını ispatlamaya çalışıyordu. 3 Mart 1920'de yayınladığı bildiri ile valiler ve mutasarrışardan bu alandaki olayların sayısını ve ne işlem yapıldığını sormuştu. Gelen cevaplardan, ülkede böyle bir iddiaya sebep olabilecek olayların mevcut olmadığını anlayınca da 6 Mart 1920'de bir "resmi tekzip" yayınlamış ve Maraş'ta Ermenilerin türlü kötülüklerinden doğan çarpışma dışında hiçbir Ermeni'nin öldürülmemiş olduğunu ilan etmiş ve bu söylentilerin Avrupa kamuoyunda Türkler aleyhine bir cereyan yaratmak için çıkarıldığını açıklamıştı. Son günlerde Ermeni gazetelerinde yeniden bu söylentilere yer verilmiş olması üzerine de, 14 Mart 1920'de bir "resmi tekzip" daha yayınladı (Takvim-i Vekayi).

Oysa ki, Genelkurmay Başkanı Şevket Turgut Paşa, sadrazama, birtakım hareketlerin bir işgal hazırlığına benzediğini bildiriyordu. Gerçekten de, Karadeniz kıyılarında bir hazırlık hareketi vardı. Zonguldak'a bir Fransız birliği çıkmıştı. Trabzon limanındaki İngiliz torpidosundan karaya çıkan iki İngiliz subayı rıhtım kenarındaki kalenin yüksekliğini ölçüyordu. İstanbul'dan gelen "Turan" adındaki gemiyi mendireğe sokmamışlar, bütün gece kıyıları projektörlerle aydınlatmışlardı.

Adeta Trabzon'u bir çıkarma hareketine hazırlar gibiydiler. Fakat, aslında bütün bu faaliyetin amacı hükümetin dikkatini başka yerlere çekmek, İstanbul'da tedbirler alınmasını önlemekti. İzmir'in işgali sırasında da dikkati Samsun üzerine çekmişlerdi.

Ne var ki, Mustafa Kemal Paşa bütün bu çabaların gerçek anlamını öğrenmişti. 15 Mart 1920 tarihli bir bildiri ile, bir gün evvel İngilizlerin İstanbul telgrafhanesini kontrol ettiklerini, bir gün sonra da şehrin işgali hareketine girişeceklerini komutanlara duyurdu (İstiklâl Harbi 2/2: 98; K. Karabekir, H.T.D.; İstiklâl Harbimiz: 526).

Nihayet padişah, Meclis Başkanı Celâleddin Arif, Başkanvekili Abdülaziz Mecdi, Felâh-ı Vatan Grubu'ndan Rauf ve Konya Mebusu Vehbi Beyleri ertesi gün için saraya çağırıyordu (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 311).

İstanbul’un İşgali ve Meclis-i Mebusan’ın Dağılması

1919 yılı Mart ayının 16’ncı günü öğleden önce saat ondu. İstanbul Telgrafhanesi’nin yurtsever memurları makine başında ve heyecan içinde Mustafa Kemal Paşa’ya haber yetiştiriyorlardı.

Merkez memurlarından Manastırlı Hamdi Efendi — Bu sabah, Şehzadebaşı’ndaki Muzıka karakolunu İngilizler basıp oradaki askerlerle çarpışarak İstanbul’u işgal altına alıyorlar. Bilgilerine arzederim.

Harbiye Telgrafhanesi memurlarından Ali Efendi — İngilizlerin sabahki baskınında altı kişi şehit oldu, on beş kadar da yaralı var. Her tarafta İngiliz askerleri dolaşıyor. İşte şimdi de nezârete geliyorlar. Nizamiye kapısındalar. İçeri giriyorlar. Teli kes. İngilizler buradadır.

Manastırlı Hamdi Efendi — Şimdi de Harbiye’nin işgali haberini aldık. Beyoğlu Telgrafhanesi’nin önünde de İngiliz askerleri var. Fakat telgrafhaneyi işgal edip etmeyecekleri şimdilik belli değil.

Manastırlı Hamdi Efendi — Paşa Hazretleri. İngilizler bir taraftan Tophane’yi işgal ediyorlar, bir taraftan da devamlı şekilde zırhlılardan karaya asker çıkarıyorlar. Durum çok tehlikeli bir hal alıyor.

Manastırlı Hamdi Efendi — İngiliz denizcilerinin sabahki baskını bizim asker uykudayken olmuş. Rıhtıma yanaştırdıkları zırhlılardan çıkan askerler Beyoğlu’nu, Tophane’yi, Harbiye Nezâreti’ni işgal etmişler.

Beyoğlu Telgrafhane’si de yok. Orayı da işgal etmiş olacaklar. İşte Beyoğlu telgraf memurları müdürleriyle geldiler. Kovmuşlar. Bir saate kadar burası da işgal olunacaktır, şimdi haber aldım efendim.

Ve Mustafa Kemal Paşa bütün bu bilgilerin özetini telgraşarla komutanlara yetiştiriyordu.

Manastırlı Hamdi Efendi — Emirleriniz yerine getiriliyor. Edirne'ye yazdırıyorum. Bütün merkezleri hazır ettirdik.

Mustafa Kemal Paşa — Mebuslar hakkında bir haber aldınız mı? Mebusan Telgrafhanesi muhabere ediyor mu?

Manastırlı Hamdi Efendi — Evet, ediyor. 14. Kolordu Komutanı hazır. Paşa istiyordu, verelim mi?

Ve birdenbire İstanbul Merkez Telgrafhanesi de sustu. Oranın da işgal edildiği anlaşılıyordu (Nutuk: 411-413).

Gerçekten de bu telgrafhane de işgal edilmişti. 16 Mart 1920 günü sabahı, İngilizler iki kamyon dolusu askerle, 10. Tümen'in karargâh ve bando erlerinin bulunduğu Şehzadebaşı Muzıka Karakolu'nu basmış beş eri şehit etmiş, dokuz eri yaralamışlardı. Aynı anda İtilâf Devletleri'nin askeri birlikleri de habersizce kışlalara, askeri işyerlerine, depolara baskınlar yapmış, buralardaki erleri bulundukları yerlere kapamışlardı. Harbiye Nezâreti ile Bahriye Nezâreti ve bütün telgrafhaneler işgal edilmiş, sıkıyönetim ilan olunmuş, sonra da tutuklamalara başlanmıştı (H. T. D., İstiklâl Harbi 2/2: 101).

Bu durum üzerine Mustafa Kemal Paşa, derhal bütün vali ve mutasarrıfşarla komutanlara ve bütün milli kuruluşlara aşağıdaki bildiriyi gönderdi:

> Bugünkü duruma göre milletimiz, uygarlık dünyasının insanlık duygusuyla dolu vicdanına, islâm âleminin ruh birliğine güvenmekle beraber, bir süre için, dost olsun düşman olsun, dıştaki bütün resmi âlemle geçici olarak ilişkisiz kalacaktır.
>
> Bu geçici süre içinde yurdumuzda yaşayan Hıristiyan ahâli hakkında göstereceğimiz insanca tutum ve davranışın değeri pek büyük olduğu gibi hiçbir yabancı hükümetin elle tutulur bir yardımını görmeyen Hıristiyan ahâlinin tam bir huzur ve rahatlık içinde yaşayabilmeleri, soyumuzun doğuştan sahip olduğu medenî kabiliyete de en kesin bir delil olacaktır. Yurt yararına aykırı çabaları görülenler ile ülkenin dirlik-düzenini bozanlar hakkında, hangi din ve milliyetten olduğuna bakılmaksızın, kanun hükümlerinin eşitlikle ve şiddetle uygulanmasını ve mahallî hükümlerin emrini dinleyenler ile yurttaşlık görevlerini yapmakta kusur etmeyenler hakkında da iyilik ve sevgi duygularıyla hareket edilmesini önemle arzeder, bu hususların ilgililere hızla tebliğini ve bütün millete duyurulmasını rica ederiz.

Mustafa Kemal Paşa bu bildiriyi yayınlarken işgal kuvvetleri komutanlığı da kendi "Tebliğ-i Resmi"ini yayınlamaya çalışıyordu. İşgal kuvvetlerinin bu resmi tebliğinde şöyle deniyordu:

Beş buçuk yıl önce Osmanlı ülkesinin yönetimini her nasılsa elde etmiş olan ittihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenleri, Almanların kışkırtmalarına kapılarak Osmanlı devlet ve milletini Genel Savaş'a kattılar. Bu haksız ve uğursuz siyasetin sonucu hepinizce bilinmektedir. Osmanlı Devlet ve milleti bin türlü felaket geçirdikten sonra öyle bir yenilgiye uğradı ki ittihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenleri bile savaşı bırakma anlaşması yaparak kaçmaktan başka çıkar yol bulamadılar. Mütarekenâmenin yapılmasından hemen sonra itilâf Devletleri'ne bir görev düştü. Bu görev eski Osmanlı ülkesinin bütün ahalisinin soy ve din ayrımı yapmaksızın gelecekteki mutluluklarını, gelişmelerini, sosyal ve ekonomik yaşantılarını sağlayacak bir barışın temellerini atmaktı. Barış Konferansı bu görevi yaparken, kaçak ittihat ve Terakki ileri gelenlerinin düşüncelerinden yana olan bazı kimseler, 'Milli Kuruluş' takma adı altında uydurma bir düzen kurarak ve padişah ile hükümetin emirlerini hiçe sayarak savaşın acıklı sonuçlarından büsbütün tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamak, değişik özellikleri olan halkların aralarını bozmak, milli işlere yardım bahanesiyle ahaliyi soymak gibi işlere kalkıştılar ve böylece barış değil, adeta yeni bir savaş dönemini açmaya teşebbüs eylediler. Bu kışkırtmalara rağmen, Barış Konferansı görevine devam etmiş ve sonunda istanbul'un Türk idaresinde kalmasına karar vermiştir. Bu karar Osmanlıların kalbini rahata kavuşturacaktır. Ancak, bu kararlarını istanbul Hükümeti'ne bildirdikleri zaman, uygulamasının ne gibi şartlara bağlı olduğunu da ihtar ettiler. Bu şartlar, Osmanlı vilayetlerinde bulunan Hıristiyanların hayatlarını tehlikeye uğratmamak ve bugün itilâf Devletleri ile müttefiklerinin askeri kuvvetleri aleyhinde durmadan yapılan saldırılara son vermekti. istanbul Hükümeti, bu ihtara karşı, bir dereceye kadar iyi niyet göstermişse de, milli kuruluşlar takma adı altında çalışanlar, kışkırtmalarından vazgeçmek istemediler. Tersine, hükümeti de kendi çabalarına alet etmeye çalıştılar. Herkesin arzuyla beklediği barış için büyük bir tehlike olan bu duruma karşı, itilâf Devletleri, yakında karara bağlanacak olan barış şartlarının uygulanmasını sağlayabilmek için, gerekli tedbirleri düşünmek zorunda kaldılar. Bunun için tek çıkar yol buldular. Bu da, istanbul'u geçici olarak işgal etmekti. Bu karar, bugün uygulandığından, kamuoyunu aydınlatmak için aşağıdaki hususlar açıklanmaktadır:

1işgal geçicidir.

2itilâf Devletleri'nin niyeti, saltanat otoritesini kırmak değil, tersine, Osmanlı yönetiminde kalacak ülkede o otoriteyi güçlendirip yerleştirmektir.

3Yine itilâf Devletleri'nin niyeti, Türkleri istanbul'dan yoksun etmemektir. Fakat, Tanrı korusun, taşrada genel kargaşa ya da topluca adam öldürme olayları çıkarsa, bu karar değiştirilebilir.

4Bu nazik zamanda, Müslüman olsun veya olmasın, herkesin görevi, kendi işi gücüyle uğraşmak, düzen ve güvenin sağlanmasına hizmet etmek, Osmanlı Devleti'nin enkazından yeni bir Türkiye'nin çıkarılması için son bir ümidi de delice düşünce ve davranışlarla yok etmek isteyenlerin kandırmalarına kapılmamak ve bugün başkent olarak kalan istanbul'dan verilecek emirlere uymaktır.

Yukarıda anlatılan kışkırtmalara katılanların bazıları istanbul'da yakalanarak,yaptıklarından ve yaptıklarının doğurabileceği sonuçlardan sorumlu tutulacaklardır (Nutuk: 411-414).

Aynı gün hükümet de bir "Beyanname-i Resmi" yayınladı:

itilâf Devletleri siyasi temsilcilerinin, bu sabah hükümete verdikleri notada ve akşam gazetelerinde yayınlandığı görülen Tebliğ-i Resmi'lerinde açıklandığı üzere, istanbul bugünden itibaren ve geçici olarak askeri işgal altına alınmış ve hükümet de bu konuda

kendi üzerine düşen görevi yerine getirmekte olduğundan herkesin tam bir sessizlik içinde iş ve güçleriyle uğraşmaları tavsiye olunur (Takvim-i Vekayi: 17 Mart 1920).

Mustafa Kemal Paşa, hemen bütün vali, komutan ve Müdafaa-i Hukuk Heyetlerine bir bildiri göndererek, İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u, çarpışarak zorla işgal ettiklerini, bundan yararlanacak birçok hainin milleti kandırma yoluna gitmelerinin muhtemel olduğunu, nitekim "resmi tebliğ" şeklinde imzasız bildirilerin yayınlanacağının duyulduğunu, bunlara önem verilmemesi gerektiğini, gerçek durum belli olunca Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin milleti aydınlatacağını anlattı. Telgraf merkezi bulunan yerlerin idare âmirlerine de bu "Resmi Tebliğ"lerin alınmamasını "alınmışsa kimseye duyurulmamasını" bildirdi (Nutuk: 416).

Bu haberleşmeler, yazışmalar ve yayınlar yapılırken, 16 Mart günü öğleden sonra, padişah tarafından çağırılmış olan dört kişilik Meclis Heyeti'ndeki üç kişi, Başkanvekili Abdülaziz Mecdi Efendi, Sivas Mebusu Rauf Bey ve Konya Mebusu Vehbi Efendi, saraya gidiyorlardı. Evi İngiliz askerleri tarafından sarılmış olan Meclis Başkanı Celâleddin Arif Bey meclise gelmemiş, evine de gitmemiş, yakalanmamak ve ilk fırsatta Anadolu'ya kaçmak için gizlenmişti.

Yıldız Sarayı'nda "huzura kabul" edilenlere, padişah Sultan Mehmet Vahdettin, düşmanların her istediklerini yapacak kadar güçlü olduklarını söyledi, bundan ötürü Meclis-i Mebusan'daki konuşmalarda çok dikkatli davranılmasını tembihledi. Gerek Abdülaziz Mecdi Efendi, gerek Vehbi Efendi ve gerekse Rauf Bey, Anadolu'da, milletin, bağımsızlığını ve padişahını kurtarmaya kararlı ve güçlü olduğunu söyledilerse de padişahı inandırmak mümkün olamadı. Üzüntü ve gerginlik içinde dönüp meclise geldiler. Biraz sonra da, bir Ermeni tercüman ile iki İngiliz polisi, Fındıklı'daki Meclis-i Mebusan binasına gelip Sivas mebusları Rauf ve Kara Vasıf Beyleri istediler. Başkanvekili Abdülaziz Mecdi Efendi, hemen meclis binasındaki mebusları toplantıya çağırdı. Altmış kadar mebus toplandı. İstenen mebusların verilip verilmemesi hakkında herkes bir şey söylüyor, görüşme ve tartışmalar oluyordu.

Her şeye rağmen yine de Meclis-i Mebusan'ın çalışmalarına devam edebileceğini sananlar istenen mebusların teslim edilmesi zorunluğunu ileri sürüyorlar, buna karşı olanlar, özellikle Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, tek canlı kalmayıncaya kadar hiçbir mebusun teslim edilemeyeceğini bağırarak savunuyor, Gümüşhane Mebusu Zeki Kadirbeyoğlu, gerekirse Meclis Muhafız Birliği'nin karşı koymasını istiyordu. Öteki bazı mebuslar da, çevrede başkaca düşman askeri görülmediğine göre, Rauf Bey'in kılık değiştirerek ya da bitişik âyan binasına geçerek çıkıp gidebileceğini anlatıyorlardı. Rauf Bey ise, kendisinin kaçması halinde öteki mebuslar arasında paniğin başlayacağını ve meclisin kendiliğinden dağılacağını düşünüyor ve "Ben istiyorum ki meclis dağılmasın, dağıtılsın" diyor, bunun için de adeta kendini fedaya hazır bulunuyordu.

Kaldı ki, o sırada mecliste bulunan mebusların hepsi Rauf Bey'i teslim etmek istemeyecek kadar cesur da değillerdi. Çoğu korku ve kuşkuya kapılmıştı. Nitekim, görüşmeler uzayıp giderken meclisteki mebusların sayısı azala azala yirmiye kadar düşmüştü. Onlar bile oybirliği ile bir karara varamıyorlardı. Bunun üzerine, Rauf Bey kesin kararını açıkladı, teslim olacaktı. Hiçbir itiraz sesi duyulmadı. Teslimin kabul edildiği anlaşılıyordu. Başkanvekili Abdülaziz Mecdi Efendi, İngiliz polisleriyle görüşerek, istenenlerin teslim edileceğini bildirdi ve fakat bu mebusları meclisten zorla aldıklarına dair bir belge vermelerini istedi. Hiç tereddüt edilmedi. İstenen belge hemen orada, yazılıp imzalandı:

> Mecliste bulunan ve çoğunlukta olmayan üyelerin karşı olmalarına rağmen Meclis-i Mebusan çatısı altından Mebus Rauf Bey ile Kara Vasıf Bey'i zorla aldık.

Belgeyi verdiler ve mebusları alıp gittiler.

Bu konuda, o günden beri tartışılıp duran iki soru vardır: Rauf Bey, isteseydi, teslim olmaz, kaçıp kurtulabilir miydi? Bu mümkün idiyse niçin teslim olmuştur?

Anlatılanların açıkça gösterdiğine göre, Rauf Bey ile Kara Vasıf Bey'i teslim almaya gelenler sadece iki İngiliz polisinden ibaretti. Muhafızların odasında oturmuş, mebusların teslimini beklemişlerdi. Bu durumda Rauf Bey'in kılık değiştirerek, hatta kılık

değiştirmeden yandaki âyan binasına geçerek kaçıp kurtulması mümkündü. Kaldı ki, teslim almaya gelenler daha kalabalık olsaydılar bile Meclis Muhafız Birliği karşı koyabilirdi. Ayrıca, Gümüşhane Mebusu Zeki Kadirbeyoğlu'nun bıraktığı hatıra notlarından ilk defa öğrendiğimize göre, daha önceden alınmış bir tedbirle, Muhafız Bölüğü'ne Kuva-yı Milliyeci fedailer yerleştirilmişti. O halde, açık ve kesin olarak denebilir ki, Rauf Bey isteseydi teslim olmaz, kaçıp kurtulurdu (Ek: 3).

O halde niçin kaçmamıştı? Mustafa Kemal Paşa da, daha önceden bu durumu ona bildirmiş, Ankara'daki çalışmalarda bulunmasının gerekli olduğunu hatırlatmıştı. Buna rağmen teslim olmasının ilk ve önemli sebebini kendisi belirtiyor, "Meclis dağılmasın, fakat dağıtılsın" diyor. Bu sonucu almayı yurt görevi sayıyor, bunun için arkadaşlarıyla sözleşiyor, bu uğurda kendini feda ediyor. Nitekim, İstanbul Mebusu Dr. Adnan Bey (Adıvar), eşi Halide Edip Hanım'a, meclisin basılacağını bilmesine rağmen, söz verdiği için meclise gideceğini söylüyor (H. E. Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı: 59).

Gerçekten de, birkaç mebusun meclisten zorla alınması, milli mücadele çabaları üzerinde büyük ölçüde etkili olmuş ve devlet yönetiminin İstanbul'dan Ankara'ya kaymasına yardım etmiştir.

Kaldı ki, mecliste bulunan ve toplantıya katılan mebuslar da teslim olmaması hakkında bir karara varamamışlardı. Teslim olmamanın kendilerine yükleyeceği sorumluluktan korkarak birer ikişer meclisten ayrılmışlardı. Rauf Bey, arkadaşlarındaki bu korku, telaş ve paniği görüyor ve kaçması halinde bunun daha da büyük olacağına ve meclisin kendiliğinden kapanmış hale geleceğine inanıyordu.

Nihayet, Rauf Bey mertlik, yiğitlik ve fedakârlık gibi nitelikleri olan bir insandı. Yurduna yararlı olacağına inandığında kendini feda etmekten çekinmeyecek bir askerdi ve üstelik kaçmak nedir bilmeyen "Hamidiye Kahramanı" diye ün salmıştı. İşte, Rauf Bey, bütün bunlardan ötürü teslim olmuştu (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 311-313; F. Kandemir, Rauf Orbay: 50; Y.

Nadi, Ankara'nın İlk Günleri: 15; M. M. Kansu, Ölümüne Kadar Atatürk'le: 554; Hilmi Uran, Hâtıralarım: 127).

Rauf ve Vasıf Beylerden sonra, Edirne mebusları Faik ve Şeref Beylerle İstanbul Mebusu Numan Efendi de ertesi gün, aynı şekilde meclisten alınıp götürüldüler. Bunları, meclis dışındaki tutuklamalar izledi. İsparta Mebusu ve Heyet-i Temsiliye İstişarî Üyesi (bir önceki kabinede Harbiye Nâzırı) Cemal Paşa ile aynı kabinenin Genelkurmay Başkanı Cevat Paşa, Aydın Mebusu Tahsin Bey ile Âyan Üyesi Çürüksulu Mahmut Paşa ve göz doktoru Esad Paşa da tutuklandılar (Meclis-i Mebusan Z.C.: 18 Mart 1920; H. T. D., İstiklâl Harbi 2/2: 101; K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 550, 552). Hatta tehlikeli görüldüğü için Şehzade İbrahim Tevfik Efendi bile tutuklandıysa da Malta'ya gönderilmedi. Sonuçta, işgal keyfiyeti Fransa elçiliği baş tercümanı ile saraya, İngiltere elçiliği baş tercümanı ile hükümete bildirilerek İstanbul "resmen" işgal altına alınmış oldu (A. F. Türkgeldi, Görüp İşittiklerim: 281).

Bu durum karşısında, Mustafa Kemal Paşa da, ilk tedbir olarak, Geyve boğazının işgali ile demiryolu köprüsünün bozulmasını, Geyve ile Ankara ve Pozantı bölgelerindeki demiryollarına el konulmasını, bunun için de demiryolları boyunca yerleştirilmiş İtilâf Devletleri askerlerinin silahlarının ellerinden alınarak tutuklanmalarını, Konya demiryolunun milli kuvvetlerce işletmeye açılmasını, Geyve Telgraf Merkezi'nin işgal olunmasını emretti. Önceki bir bildirinin de uygulanarak, herkesin bulunduğu yerdeki İngiliz subaylarını tutuklamasını ve Kâzım Karabekir Paşa'ya da Erzurum'daki İngiliz temsilcisi Yarbay Rawlinson'un tutuklanması hakkındaki talimatı hatırlattı.

Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'yı makine başına çağırtıp olaylar hakkında daha geniş bilgi istedi, kimlerin tutuklandıklarını ve tutuklananların ne olduklarını sordu. Mustafa Kemal Paşa bildiklerini açıkladı, tutuklananların akıbeti hakkında henüz bir bilgi alınmadığını bildirdi ve kendisiyle görüşmek üzere gelmiş olan Ankara ileri gelenlerinin salonda beklemekte olduklarını da sözlerine ekledi (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 529, 530).

Gerçekten de Ankara ileri gelenleri salonda toplanmış, öğrenci sıralarına oturmuş Mustafa Kemal Paşa'yı bekliyorlardı. Mustafa Kemal Paşa, onları, henüz İstanbul olaylarının başladığı duyulmadan akşam çayına çağırmıştı. Kâzım Karabekir Paşa ile konuşması biter bitmez Ankaralıların yanına gitti, olup bitenleri onlara da anlattı. Bu durumda başkaca bir görüşme yapamayacağını, hemen çalışmaya dönmek zorunda olduğunu, bu arada bütün dünyaya protestolar gönderilmesine çalışılacağını anlattı ve işinin başına döndü (Ş. Erdoğdu, Ankaram: 74).

Bu sırada Kâzım Karabekir Paşa, güçlülüğün ve gücüne olan güveninin ağırbaşlılığı ile Erzurum Mevki-i Müstahkem Komutanlığı'na bir yazı gönderiyor ve bu yazıda, İstanbul'un işgali üzerine büyük üzüntüye kapılan halkın taşkınlıkla istenmeyen bir davranışta bulunması ihtimaline karşı, İngiliz Yarbayı Rawlinson'un evinin bir subay komutasında yeteri kadar erle muhafaza altına alınmasını ve bunun sadece bir güvenlik tedbiri olduğunun da, sebebiyle birlikte kendisine anlatılmasını istiyordu. Emir aynen uygulandı ve tutuklu Yarbay Rawlinson İstanbul'un işgali haberinden büyük üzüntü duyduğunu bildirerek alınan koruma tedbirlerini uygun bulup teşekkür etti. Oturduğu eve asılı İngiliz bayrağını da indirtip içeri aldı.

Kâzım Karabekir Paşa durumdan Mustafa Kemal Paşa'yı haberdar ettiği gibi, İstanbul'un işgaline bir karşılık olmak üzere Batum'da da Bolşeviklik ilan edilmesinin yerinde olacağını hatırlattı. Mustafa Kemal Paşa bu teklifi çok isabetli buldu ve gereğinin yapılmasını rica etti. Kâzım Karabekir Paşa da derhal Trabzon'daki 3. Tümen Komutanlığı'na gerekli emri verdi, ancak olayın gizli tutulmasını ve Trabzon'a taşırılmamasına dikkat edilmesini tembihledi (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 531, 534, 535).

Mustafa Kemal Paşa da aşağıdaki protesto mektubunu yabancı devlet temsilcilerine gönderdi:

> Ulusal bağımsızlığımızı temsil eden Meclis-i Mebusan da dâhil olmak üzere, istanbul'daki bütün resmi daireler, itilâf Devletleri'nin askeri kuvvetleri tarafından, resmen ve zorla işgal edilmiş ve milli istekler için çalışan birçok yurtseverin tutuk-

lanmasına teşebbüs edilmiştir. Milletin siyasi egemenlik ve özgürlüğüne indirilen bu son darbe, yaşamasını ve varlığını, ne pahasına olursa olsun savunmaya kararlı olan biz Osmanlılardan çok, yirminci yüzyıl uygarlık ve insanlığının kutsal saydığı bütün esaslara, özgürlük, milliyet, vatan duygusu gibi bugünün insan topluluklarına esas olan bütün prensiplere ve bu prensipleri yaratan genel insanlık vicdanına yöneliktir.

Biz haklarımızı ve bağımsızlığımızı savunmak için giriştiğimiz savaşın kutsallığına inanmış ve hiçbir gücün bir ulusu yaşamak hakkından yoksun bırakamayacağı kanısına varmışızdır. Tarihin bugüne kadar yazmadığı bir siyasi kötülük olan ve bir taraftan Wilson Prensipleri'ne, diğer yandan milleti savunma imkânlarından ayıran bir düzenbazlığa dayatılan "savaşı bırakma antlaşmasından yararlanılarak girişilen ve ilgili ulusların onurlarıyla da bağdaşmayan davranışın değerlendirilmesini resmi Avrupa ve Amerika'nın değil, bilime değer veren, anlayışlı ve uygar Avrupa ve Amerika'nın vicdanına bırakmakla yetiniriz ve bu olaydan doğacak tarihi sorumluluğa, son bir defa daha dikkati çekeriz. Davamızın meşruluğu ve kutsallığı, bugünlerde, Tanrı'dan sonra gelen en büyük desteğimizdir (Nutuk: 416-417).

Bu "protesto", yabancı devletlerin İstanbul'daki temsilcilerine gönderildiği gibi, Antalya'daki telgrafhaneyi elinde bulunduran İtalyan temsilciliğinin aracılığı ile bütün tarafsız devletlerin Dışişleri Bakanlıklarına ve Fransa, İngiltere, İtalya Meclis-i Mebusanlarına da gönderildi (İtalyanların elindeki Antalya Telgrafhanesi, kurtuluşa kadar, milli mücadelecilerin sesini dünyaya duyurmuştur.).

Mustafa Kemal Paşa, yayınladığı bir başka bildiriyle de, telgrafhanelerde birer subay görevlendirilerek telgraşarın kontrol altına alınmasını, şüpheli görülecek mektupların açılmasını, karadan ve denizden Anadolu'ya geleceklerin durumunun önemle incelenerek şüpheliler hakkında kovuşturma yürütülmesini tembihledi (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 533).

Mustafa Kemal Paşa, aynı gün bütün vali ve komutanlara bir bildiri daha göndererek, işgali protesto için her yerde mitingler yapılmasını ve mitinglerde yabancı devletlere protesto telgraşarı yazılmasını ve bu telgraşarın, İtalyan mümessili aracılığı ile, Antalya Telgrafhanesinden çekilmesini tenbihledi. Millete de olayları anlatan bir açıklamada bulundu (Nutuk: 418-419).

Mustafa Kemal Paşa, 17 Mart 1920'de de bildiriler yayınlayarak milli mücadele heyecan ve çabalarını ayakta ve tek elde tutmaya çalıştı. Bu arada, İstanbul'la yapılacak resmi ve özel bütün telgraf haberleşmelerde herhangi bir makam ve memurun Heyet-i Temsiliye'den habersizce yapacağı her türlü haberleşmeleri ve

telgraf memurlarının kendi aralarındaki gizli haberleşmeleri yasak eden bir bildiri de yayınladı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 536).

Bütün bu çabalara karşı ilk olumlu ve sevinçli ses Kastamonu'dan geldi. Kastamonu Valisi Cemal Bey, 17 Mart 1920 tarihli telgrafıyla, "hükümet" olarak "Heyet-i Temsiliye"yi tanıdığını Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi (N. Peker, İstiklâl Savaşı: 157).

Fakat tam bu sırada, Kâzım Karabekir Paşa'dan, Ankara'daki Heyet-i Temsiliye üyelerinin kimler olduğunu soran bir telgraf geldi. İlgili bölümde açıklanmış olduğu üzere, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi çoktan dağılmıştı. Gerçek bu idi ama nasıl söylenecek, nasıl açıklanacaktı. O güne kadarki bütün çalışmalar, yazışmalar, bildiriler, yayınlar hep "Heyet-i Temsiliye adına"yapılmıştı. Mustafa Kemal Paşa imzasını hep "Heyet-i Temsiliye adına" atmış, bütün milli mücadele çabalarını Heyet-i Temsiliye aracılığıyla topluma malederek kendi yönetiminde toplamıştı. Kim olsa bu durumda, az çok bir şaşkınlık geçirebilirdi. Fakat, Mustafa Kemal Paşa, geleceği önceden görerek ve beklenmedik olaylara kendini hazırlayarak yola çıkan bir liderdi. Hemen çevresindeki güvenilir milli mücadelecileri bir araya topladı ve sanki yanında bir Heyet-i Temsiliye varmış da üyeleri az ya da zayıfmış gibi, onlara Heyet-i Temsiliye'yi güçlendirme görevi verdi. Sonra da Kâzım Karabekir Paşa'yı cevaplandırarak "Heyet-i Temsiliye'den bugün üye olarak görev yapan benden başka Hakkı Behiç Bey ve Müftü Rıfat Efendi, Mustafa Bey ve Husrev Bey ve Hacı Bayram Şeyhi Şemseddin Efendi ve Konya ileri gelenlerinden Rıfat Bey ve Hanifzade Mehmet Efendi, Ankara Darülhikmetül İslâmiye şubesi üyelerinden Hasan Efendi ile beraber Yahya Galip Beyefendi ve Fuat Paşa Hazretleri ve Kastamonu Eski Vali Vekili Ferit Bey'dir." dedi (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 536).

Oysaki, bunların arasında gerçek Heyet-i Temsiliye üyesi olarak kendisiyle Hakkı Behiç Bey'den başka kimse yoktu. Fakat ne Kâzım Karabekir Paşa, ne de başkası bir şey demedi, bir şey sormadı ve böylece hiçbir esasa dayanmamış olsa da, milli mücadele tarihimize, Erzurum ve Sivas Heyet-i Temsiliyelerinden

sonra bir de “Ankara Heyet-i Temsiliyesi” girmiş oldu. Bu Heyet-i Temsiliye’nin en doğru tarifini 24. Tümen Komutanı Yarbay Mahmut Bey yapmıştı. İstanbul’dan kaçarak Ankara’ya gitmekte olan Yunus Nadi Bey, Geyve’de Mahmut Bey’e rastlayıp da “Ankara Heyet-i Temsiliyesi’nde Paşa ile kimler çalışıyor?” diye sorunca “Oradaki arkadaşların hepsi” diye cevap vermişti (Y. Nadi, Ankara’nın İlk Günleri: 64).

Bu sırada Ali Fuat Paşa da, İstanbul’un işgaline karşı kendi yönünden alınması önceden planlanmış tedbirlerin hazırlıklarını tamamlamış, Eskişehir’deki İngiliz askeri birliklerini zararsız hale getirmek üzere harekete geçmişti. Afyon ve Kütahya’daki İngiliz askerleri de Eskişehir’e çekilmişlerdi. Milli müfrezelerle güçlendirilmiş olan 143. Alay, 17-18 Mart gecesi, trenle Eskişehir’e gönderildi. 18 Mart sabahı da Tümen Komutanı Yarbay Mahmut Bey iki top, iki makineli tüfek ve 211 yaya erle Eskişehir bölgesine hareket etti ve İngiliz askeri birliklerinin işe karışmasına meydan verilmeden Ağapınar istasyonuna çıkarak Eskişehir’e hâkim tepeleri tuttu (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 316).

Mustafa Kemal Paşa ise, gelişen olaylarla her gün biraz daha güçlenerek devlet idaresini İstanbul’dan Ankara’ya aktarmayı, bunun için Ankara’da bir milli meclis toplamayı düşünüyordu. Bu sebeple hemen bir seçim talimatı hazırladı ve tasarıyı Kâzım Karabekir Paşa’ya göndererek düşüncelerini sordu. Mustafa Kemal Paşa, Ankara’da toplanacak olan meclise “Meclis-i Müesesesan” (Kurucu Meclis) demişti. Kâzım Karabekir Paşa, bu deyimin millete yabancı olduğunu, yanlış anlaşılmalara sebebiyet verebileceğini, ileride toplanacak meclis tarafından bu ad kabul olunsa bile şimdilik kullanılmasının uygun olmadığını bildirdi. Sivas’taki 3. Kolordu Komutanı Albay Selâ-haddin Bey de bu görüşe katıldı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Ankara’da toplayacağı meclise bir ad vermekten vazgeçti ve onu “selâhiyet-i fevkalâdeyi haiz meclis”, yani “olağanüstü yetkilere sahip meclis” olarak nitelemekle yetindi (Nutuk: 544, 546, 551).

Meclis-i Mebusan ise, 18 Mart 1920'de, yirmi dördüncü birleşimini, İstanbul'un işgalinden sonraki ilk toplantısını yapıyordu. İki seçim tutanağının kabulünden ve birkaç izin işleminden sonra Sinop

Mebusu Rıza Nur Bey söz aldı.

Dr. Rıza Nur (Sinop) — Efendiler, tarihin önemli bir gününü yaşıyoruz. Bu devlet ve millet bugüne kadar böyle bir uğursuzluğa uğramamıştı. Devletin ve halifeliğin başkenti, yabancı devletlerin silahlı işgali altına girmiş bulunuyor. Bunu gerektirecek herhangi bir durum yoktur. Meclis-i Mebusan saldırıya uğradı. Rauf, Vasıf, Faik ve Şeref Beylerle Numan Efendi zorla alınıp tutuklandı. Bu durum anayasa

hukukuna ve devletlerarası hukuka tamamen aykırıdır. Kayıtsız ve

şartsız vicdan ve düşünce bağımsızlığına sahip olmayan bir Meclis-i Mebusan'ın özgürlük içinde karar alması mümkün olamayacağından milletvekillerinin dokunulmazlığına karşı yapılan bu saldırıyı protesto ediyoruz. Bu protestomuzun, dünyadaki bütün yasama kurullarına ve özellikle bütün parlamentoların anası olan Britanya Parlamentosu'na ve bu gibi tarih olaylarını çok görmüş olan Fransız ve İtalyan Parlamentolarına ulaşmasını dileriz. Üzerimize aldığımız ulusal görevi bugün ancak bu kadar yapabiliyoruz. Bundan ötürü, verdiğimiz bir önerge ile bir teklifte bulunuyoruz. Bu önergemizi ulusal bir belge olarak tarihe bırakıyoruz.

Rıza Nur Bey'in konuşması bitince, başkan verilen önergeyi okuttu:

> Anayasanın yedinci maddesi gereğince, barışa, ticarete, yer satmaya ve almaya ait ya da yurttaşların asıl ve kişisel haklarıyla ilgili ve devletçe harcamayı gerektiren antlaşmaların yapılmasında meclisin onayı gereklidir. Genel Savaş'ın ülkemiz için çok ters şartlar içinde sona ermiş olması nedeniyle üzücü bir tarihi göreve çağrılmış olan Meclis-i Mebusan, başkentte olağanüstü bir durumun meydana gelmesinden ve meşrutiyetle yönetilen ülkelerin hepsinde milletvekillerine sağlanan dokunulmazlığın ve muafiyetin, olayların zorlamasıyla işlememesinden ötürü mebusluk görevinin gereğini ülkenin bugünkü durumuyla bağdaştıramamıştır. Herşeyden önce düşünce özgürlüğüne ve vicdan bağımsızlığına dayanması gereken kutsal görevin güven içinde yapılmasını

sağlayacak bir durumun yaratılmasına kadar meclis genel kurul toplantılarının ertelenmesini teklif ederiz.

imzalar:

Sinop Mebusları Dr. Rıza Nur ve Zeki, Bolu Mebusu Tunalı Hilmi, Maraş Mebusu Tahsin, Genç Mebusu Celâl, Lâzistan Mebusu Osman Nuri, içel Mebusu Ali, Erzincan Mebusu Halil, Trabzon Mebusu Husrev, Gümüşhane Mebusu Zeki, izmit Mebusu Ali, istanbul Mebusu Kâmil, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni, Bursa Mebusu ilyas, Tokat Mebusları Ahmet ve Şevki, Karahisarışarkî Mebusu Fazıl Beyler

Başkan "Önergede yazılanları tamamiyle anladınız mı?" diye sordu. "Evet, oylansın" sesleri yükseldi. Bunun üzerine, başkan "Mebusluk görevinin güvenlik içinde yapılmasına imkân verecek bir durumun meydana gelmesine kadar görüşmelerin ertelenmesini istiyorlar; kabul edenler ellerini kaldırsın." dedi. "Oybirliği ile kabul" sesleri arasında önerge kabul edildi. Başkan, "Evet efendim, oybirliği ile görüşmelerin ertelenmesi kabul edildi" diyerek saat 16:05'te birleşimi kapattı (Meclis-i Mebusan Z.C.).

İstanbul'dan Ankara'ya

Mart 1920 Salı günü, İstanbul'un "resmen" işgali başlayınca, tehlikeyi ilk sezenlerden biri olarak Halide Edip Hanım, eşi İstanbul Mebusu ve Kızılay Genel Başkanı Dr. Adnan Bey'i (Adıvar) meclise göndermemiş, evden çıkarmamıştı. Meclis-i Mebusan Başkanı Erzurum Mebusu Celâleddin Arif Bey de, saraya davetli olan heyete dahil olduğu halde, arkadaşlarıyla buluşmak için, meclise gitmediği gibi evinde de durmayıp başka bir yerde gizlenmişti. İzmir Mebusu ve *Yenigün* gazetesi sahibi Yunus Nadi Bey (Abalıoğlu) ise, meclise gelmiş, Rauf ve Vasıf Beylerin zorla meclisten alınıp götürüldüklerini görünce tehlikeyi sezmiş, meclisten çıkınca evine gitmemiş, basımevine de uğramamış, geceyi Manisa Mebusu İ. Süreyya Bey'in (Yiğit) evinde geçirmişti. Yakalanmaktan korkan öteki mebuslar ve tanınmış kişiler de ya evlerinden çıkmıyor ya da gizleniyorlar ve hepsi Anadolu'ya kaçmanın çarelerini arıyorlardı. Hepsi de tek sığınabilecek yer olarak Ankara'yı ve tek güvenilir insan olarak Mustafa Kemal Paşa'yı görüyorlardı.

Mart 1920 Çarşamba günü Celâleddin Arif Bey ile Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa (Cebesoy) Üsküdar'a geçmişler, Kuva-yı Milliyecilerin ilk sığınma yeri olarak hazırladıkları Sultantepesi'ndeki Şeyh Atâ Efendi'nin Özbekler Tekkesi'ne uğramış, oradan Maltepe Atış Okulu Müdürü olan Kuva-yı Milliye Komutanı Yenibahçeli Şükrü Bey'in (Oğuz) karargâhına gitmişler, onun yardım ve tertibiyle yola çıkmışlardı. Aynı gün İbrahim Süreyya Bey de Beykoz'a geçip "Yetimoğulları Çetesi"nin yardım ve aracılığıyla yolculuğa başlamıştı.

18 Mart 1920 Perşembe günü, bir halk kadını kılığına girmiş olan Halide Edip Hanım, sarıklı hoca kılığındaki eşi Dr. Adnan Bey ile Özbekler Tekkesi'ne gelmişti. Manisa Mebusu Reşit (Çerkes

Ethem'in ağabeyi), Kırşehir Mebusu Keskinli Rıza Bey ve eski subaylardan Manavoğlu Nevres Bey de tekkedeydiler (H. E. Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı: 65).

Bu sırada Ali Fuat Paşa, İngilizlerin işgalindeki Eskişehir'in ablukasını tamamlıyor, 24. Tümen Komutanı Mahmut Bey de Lefke'den Geyve boğazına ilerliyordu. Orada, önemli tünel ve köprüleri atacak, Geyve'yi işgal edecek, Geyve Telgraf Merkezi'nden bütün Anadolu'nun haberleşmesini sağlayacak ve emrindeki Kuva-yı Milliye müfrezelerini Geyve boğazına yerleştirecekti. Milli kuvvetlerin Eskişehir'e karşı giriştikleri kuşatma hareketi karşısında, Afyon'u boşaltan İngiliz askeri birlikleri, Eskişehir'e gidip oradaki İngiliz askeri birliklerine katılmak üzere yola çıkıyor, vagonlara biniyorlardı. Batı Anadolu'nun durumuysa, her zamanki gibi, yine biraz bozuktu. İstanbul ile Ankara arasında bocalayan 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa, milli mücadeleci 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey ile geçinememiş ve görevinden istifa etmişti (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 321).

İstanbul'a gelince, padişah da, hükümet de, Meclis-i Mebusan da güçlerini, görevlerini, hatta varlıklarını yitirmiş, iş göremez duruma gelmişlerdi. Bu yüzden devleti yönetecek, millet işlerini görecek bir mekanizmaya ihtiyaç vardı. Mustafa Kemal Paşa da bunu düşünmüş, Ankara'da yeni bir milli meclis toplamayı tasarlamış, komutanlarla görüşmüş ve sonunda İstanbul'dan gelecek mebusların da katılabilecekleri "olağanüstü yetkilere sahip" bir milli meclisin Ankara'da toplanması, bunun için de acele yeni bir seçim yapılmasını kararlaştırmıştı.

Meclis-i Mebusan, 18 Mart 1920'de, kendi kararıyla toplantılarını erteleyince Mustafa Kemal Paşa da tasarısını gerçekleştirme yoluna gitti ve 19 Mart 1920 Cuma günü kendi hazırladığı yeni "Seçim Talimatı"nı bütün valilerle bağımsız mutasarrışara ve kolordu komutanlarına gönderdi:

Başkentin bile İtilâf Devletleri'nce resmen işgali, yasama, yürütme ve adalet gücünden meydana gelen devlet otoritesini yok etmiş, bu durum karşısında görev yapamadığını hükümete resmen

bildiren Meclis-i Mebusan dağılmıştır. Şu halde, başkentin korunmasını, ulusun bağımsızlığını ve devletin kurtuluşunu sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere, olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplantıya çağrılması ve Meclis-i Mebusan üyelerinden isteyenlerin de bu meclise katılmaları zorunlu görülmüştür. Bundan ötürü, aşağıdaki talimat gereğince seçimlerin yaptırılması yurtseverliğinizden beklenir.

1Millet işlerini yürütmek ve denetlemek üzere, Ankara'da, olağanüstü yetkilere sahip bir meclis toplanacaktır.

2Bu meclise üye seçilecekler, mebuslar hakkındaki kanun hükümlerine tabi olacaklardır.

3Seçimlerde livalar esas tutulacaktır.

4Her livadan beş üye seçilecektir.

5İlçelerdeki ikinci seçmenler, il ya da liva merkezlerinde toplanacak (bazı illerin başvurması üzerine bu koşuldan vazgeçilmiş, ilçeler seçim sonuçlarının il ya da liva merkezlerinde toplanması suretiyle seçimlerin tamamlanabilmesi de kabul edilmiştir), "genel meclis üyeleri" ile "belediye meclisi üyeleri" ve "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Merkeziye ya da Heyet-i İdare Üyeleri" de ikinci seçmenlere katılacaklardır. Böylece meydana gelecek seçim meclisleri, aynı gün ve aynı toplantıda, seçimi yapacaklardır.

6Her parti, her dernek, her topluluk aday gösterebilir. Herkes her istediği yerden bağımsız adaylığını koyabilir.

7Her yerin en büyük mülkî memuru seçime başkanlık edecek ve seçimlerin doğru yapılmasından sorumlu olacaktır.

8Seçim gizli oyla, çoğunluk usulüne göre, oyların sayımı ise seçim meclisi önünde açık yapılacaktır.

9Seçim sonunda bütün seçmenlerin imza ya da mühürlerini taşıyan üç örnekli bir tutanak düzenlenecektir. Örneklerden biri yerin de korunacak, biri seçilene verilecek, biri de Ankara Meclisi'ne gönderilecektir.

10Seçilenlerin alacakları ödenek sonradan mecliste kararlaştırılacaktır. Ancak yol paraları, seçim meclislerinin zorunlu harcama

karşılığı olarak bildireceği miktara göre, o yerin yönetimi tarafından sağlanacaktır.

11Seçimler en geç on beş gün içinde yapılacak ve seçilenler hemen Ankara'ya gönderilecek, adları da derhal bildirilecektir (Nutuk: 421, K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 548).

Bu talimatın yayınlandığı gün İstanbul'da dikkat çekici olaylar cereyan ediyordu. Anadolu'da bağımsız bir Kürdistan kurma heveslerini canlandırmak üzere, Âyan Üyesi Seyid Abdülkadir Efendi'yi Doğu'ya göndermeye hazırlanan İngilizlerin bir savaş gemisi, Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa'nın (Çakmak) bir yazılı emrini Bandırma'ya getirip 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'ya vermişti. Bu emirde, Anadolu'daki başkaldırma olaylarından ötürü İngilizlerden ültimatom alındığı ve buna da mütareke hükümlerine aykırı olmayan İstanbul işgaline karşı bazı kimselerin aleyhteki davranışlarının sebep olduğu, bu davranışların önlenmesi gerektiği anlatılmakta, padişah tarafından atanmış Anadolu'daki en yüksek komutan olarak Yusuf İzzet Paşa'nın bu emri bütün askeri birliklere duyurarak uygulaması istenmekteydi. Yusuf İzzet Paşa emri alıp kabullendi, böylece istifa olayı da ortadan kalktı ve haberleşebildiği bütün komutanlara emri duyurdu. Emri uygulamayan komutanın da birliğinden ayrılmasını emretti. İlk cevap, kendi kolordusuna bağlı 56. Tümen'in milli mücadeleci komutanı Bekir Sami Bey'den geldi. İstenen görevin yapılma tarzının ve görevde kalıp kalmamanın kendi elinde olmadığını, gerekiyorsa Heyet-i Temsiliye ile temasa geçilmesini bildirdi, Mustafa Kemal Paşa'yı da durumdan haberdar etti (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 321).

Bu sırada, eşi Dr. Adnan Bey'i Özbekler Tekkesi'ne bırakarak, İstanbul'a dönmüş olan Halide Edip Hanım hazırlıklarını tamamlamaya çalışıyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısı üzerine evinden alınıp önce Özbekler Tekkesi'ne, sonra Maltepe Atış Okulu Müdürü ve Kuva-yı Milliye Komutanı Yenibahçeli Şükrü Bey'in karargâhına getirilen Kurmay Albay İsmet Bey (İnönü) de, Kurmay Binbaşı Saffet Bey(Arıkan) ile birlikte Anadolu yolculuğuna çıkarılıyordu. İkisine de birer er elbisesi giydirildi, ellerine de birer er görev

belgesi verildi ve ertesi sabah erkenden Kuva-yı Milliyeci bir subayın beraberinde Ankara'ya doğru yola çıkarıldılar (Ş. S. Aydemir, İkinci Adam: 1/110).

İsmet Bey kafilesi, 20 Mart Cumartesi gününün gecesinde Kurna Köyü'ne varıp konakladı. Aynı gün, Halide Edip Hanım İstanbul'daki hazırlıklarını tamamlarken Aydın Mebusu Cami Bey (Baykurt) de Üsküdar'a geçmiş, Özbekler Tekkesi'ne sığınarak daha önce gelenlere katılmıştı. Fakat İngilizler de buranın bir gizlenme yeri olduğunu duymuş ve tekkeyi basmışlardı. Tekkedekilerin kimi, komşu evlere geçerek, kimi pencereden atlayarak kurtulup kaçmış ve artık Üsküdar'da da kalamayacaklarını anlayıp değişik yollardan Ankara yolculuğuna çıkmışlar, tekkenin Şeyhi Atâ Efendi ile İ. Süreyya ve Nevres Beyler Kurna Köyü'ne varıp konaklamışlardı (Y. Z. Ortaç, İsmet İnönü: 58-60; H. E. Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı: 75).

21 Mart 1920 Pazar günü, yol hazırlıklarını tamamlayarak İstanbul'dan Üsküdar'a geçen Halide Edip Hanım tekkenin basıldığını, herkesin bir tarafa kaçtığını, eşi Adnan Bey'in, arkadaşı Cami Bey ile Yalnızselvi Köyü'ne gittiğini ve orada beklediklerini, kendisi için Kuva-yı Milliyecilerin bir jandarma eri ile Bülbülderesi'nde bir araba beklettiklerini öğrendi. Jandarmayı yanına alarak, arabayla hemen yola çıktı, Adnan Bey'le buluştu. Birlikte yola devam ederek akşam yemeğini Şamandıra Köyü'nde yediler ve onlar da Kurna Köyü'ne vardılar. Fakat kalmayarak İstanbul-Ankara ulaşımının Kuva-yı Milliye merkezi durumunda olan Tepeviran Köyü'ne doğru yola devam ettiler (H. E. Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı: 73-81).

Bir gece önce, İsmail Fazıl Paşa'nın geçtiği bu köyden sabahleyin de İsmet Bey ayrılmış ve Kuşçalı'ya vararak İsmail Fazıl Paşa ile Meclis-i Mebusan Başkanı Celâleddin Arif, Kırşehir Mebusu Keskinli Rıza, Manisa Mebusu Reşit ve Nuri Beylerle buluşmuştu (Y. Z. Ortaç,İsmet İnönü: 61).

Aynı gün avcı kılığı ve "Abbas" takma adıyla yola çıkan Yunus Nadi Bey ile İzmit Mebusu Sırrı Bey (Bellioğlu) hızla yol alarak

Tepeviran Köyü’ne vardılar ve burada gecelediler (Yunus Nadi, Ankara’nın İlk Günleri: 32).

Bu sırada, Harbiye Nezâreti’nin, milli mücadele çabalarının önlenmesi hakkındaki emrini alan Konya 12. Tümen Komutanı Albay Fahrettin Bey (Altay, General), makine başında 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa ile görüşüyor ve emre uyacağını, padişahça atanmış Anadolu’daki en yüksek rütbeli komutan olarak kendisini tanıyıp emrine gireceğini bildiriyordu. Yusuf İzzet Paşa bu davranışı beğenip övüyor, emrindeki birliklerin de bu karara uyup uymayacaklarını soruyordu. Fahrettin Bey, emrindeki 23. ve 57. Tümenlerin Kuva-yı Milliye’nin etkisi altında olmalarına ve Refet Bey’den emir almalarına rağmen kendisinden de tamamen ayrılmamış olduklarını, 41. Tümen ile süvari alayının ve öteki birliklerin tamamen kendi hâkimiyeti altında bulunduklarını bildiriyordu (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele

Hâtıraları: 323).

İstanbul’dan kaçanların Ankara yolculukları ise, binbir zorluk içinde ve fakat engelsiz devam ediyordu. 22 Mart 1920 Pazartesi günü Kuşçalı’dan ayrılmış olan Celâleddin Arif ve İsmet Beylerin kafilesi, Küçük Aslan Müfrezesi’nin koruyuculuğunda Hendek’e doğru ilerliyordu (Y. Z. Ortaç, İsmet İnönü: 62-65).

Tepeviran Köyü’ne varmış olan Halide Edip Hanım kafilesi, Kuva-yı Milliye Komutanı Yenibahçeli Şükrü Bey’in aldırdığı tertibatla ve onunla birlikte, akşamüstü Köseler Köyü’ne gelmişti (H. E. Adıvar, Türk’ün Ateşle İmtihanı: 81, 96).

Aynı gün sabah erkenden, Tepeviran’dan ayrılmış olan Yunus Nadi Bey kafilesi ise, Köseler’de durmamış, yoluna devamla Kuşçalı’ya varmış, burada konaklamış ve daha önceden gelmiş olan Erzurum mebusları Hüseyin Avni, Zihni ve Necati Beylerle Necati Bey’in kardeşi Necip Bey’in bir başka evde konaklamış olduklarını öğrenmişlerdi (Y. Nadi, Ankara’nın İlk Günleri: 36, 41).

Bu sırada Mustafa Kemal Paşa’nın yayınladığı seçim talimatı Ankara yolcularından bazılarınca da görülüp öğrenilmiş, İsmail Fazıl Paşa, Çerkes Reşit ve Keskinli Rıza Beyler gibi bazı mebuslar

hemen Mustafa Kemal Paşa'ya telgraf çekerek, esasen kendilerinin de böyle bir "Meclis-i Kübra-yı Millet"e (Büyük Millet Meclisi'ne) katılıp son yurt görevlerini yapmak için Ankara'ya gelmekte olduklarını bildirmişlerdi (M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/381).

23 Mart 1920 Salı günü, Kuşçalı'daki Yunus Nadi Bey, makine başında, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek imkânını buldu ve izlemeleri gereken yolu sordu. Mustafa Kemal Paşa da, İzmit tarafında İngiliz askeri birliklerinin bulunduğunu, bu sebeple İzmit'ten uzak geçilmesini öğütledi (Y. Nadi, Ankara'nın İlk Günleri: 41).

Aynı gün akşamüzeri, Trabzon Mebusu Husrev (Gerede), Enver Paşa'nın eniştesi Albay Kâzım (Orbay), Naim Cevat (İstanbul'dan Ankara'ya silah kaçıran subaylardan biri), Besalet Bey (Husrev Bey'in kardeşi, Binbaşı), Kurmay Yarbay Seyfi Beyler de Köseler Köyü'ne gelerek Halide Edip Hanım kafilesine katıldılar (H. E. Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı: 99).

Ve 24 Mart 1920 Çarşamba günü hep birlikte, Albay Kâzım Bey'in yönetiminde, yola çıkıp Çal Köyü'ne vardılar, burada gecelediler (H. E. Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı: 100).

Aynı gün, Harbiye Nezâreti tarafından görevli olarak Ankara'ya gönderilen Başyaver Binbaşı Salih Bey (Omurtak), Haydarpaşa'dan trenle hareket etti (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 329).

25 Mart 1920 Perşembe günü Halide Hanım kafilesi Çal'dan Küçükkaymaz Köyü'ne varıp geceledi (H. E. Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı: 102-104).

Bu sırada, Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa, 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'ya yeni bir emir daha göndererek, İngilizlerin bildirdiğine göre, Lefke dolayındaki "düzensiz birlikler elebaşısının" oradaki İngiliz komutanına geri çekilmesi ve aksi halde çarpışılacağı yolunda gözdağı verdiğini, hatta ateş açtığının duyulduğunu bildiriyor, böyle bir olayın millet ve memleketin başına büyük dertler getireceğini anlatıyor, hemen ateşkes yapılmasını, herhangi bir saldırıya kesinlikle engel olunmasını,

İngilizlere karşı iyi davranılmasını istiyordu. Ayrıca, gerçek genel durum hakkında Heyet-i Temsiliye'ye bilgi verilmek üzere, hükümetçe özel bir heyetin gönderilmesinin kararlaştırıldığını, Harbiye Nezâreti Başyaveri Binbaşı Salih Bey'in bu heyetten olduğunu ve önceden yola çıkarıldığını bildiriyordu (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 594; A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 328).

Bu haberleşmeler Ankara'da duyulur duyulmaz harekete geçildi ve Lefke'de bulunan, Harbiye Nâzırı'nın "elebaşı" dediği 24. Tümen Komutanı Milli Mücadeleci Mahmut Bey durumdan haberdar edildi ve Binbaşı Salih Bey ile güvenilir kimselerin hemen Ankara'ya gönderilmesi, şüpheli kimselerin oralarda bekletilerek ne işlem yapılacağının Ankara'dan sorulması tenbihlendi (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 331).

Mart 1920 Cuma günü, Halide Edip Hanım kafilesi Adapazarı'na yakın bir köye gelip konakladı (H. E. Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı: 105-110). Yunus Nadi Bey kafilesi, Kandıra'nın Ağaçlı Köyü'ne vardı (Y. Nadi, Ankara'nın İlk Günleri: 48). C. Arif Bey kafilesi Düzce'ye geldi (R. Apak, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu: 115).

Bu sırada, Ali Fuat Paşa, 56. Tümen Komutanı Bekir Sami ve 61. Tümen Komutanı Kâzım Beylere birer telgraf göndererek, Yusuf İzzet Paşa'nın milli amaçlara aykırı tutum ve davranışlarına karşı onları uyardı ve bu durumun giderilmesine çalışmalarını istedi (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 330).

Aynı günlerde yurdun hemen her tarafında seçimler yapılıyordu. Fakat Konya Valisi Suphi Bey, Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'le anlaşıp birleşerek seçimlerin yapılmasına engel olmuştu.

Diyarbakır'daki 13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey de, Erzurum'daki Kâzım Karabekir Paşa'ya çektiği bir telgrafla, bölgesinde yeniden Kürtçülük akımının başladığını ve Ankara'da toplanacak meclis için seçim yapılmadığını bildirdi. Konya Kolordu Komutanı Fahrettin Bey, bir yandan da Sivas'taki 3. Kolordu Komutanı Selâhaddin Bey'le haberleşip kendi tutum ve davranışlarını ona da

anlatıyordu. Selâhaddin Bey, Fahrettin Bey'e, tutum ve davranışlarının doğru

olmadığını, doğrudan doğruya hükümetle bağlantı kuramıyorsa, Yusuf İzzet Paşa yerine, Heyet-i Temsiliye ile bağlantı kurması gerektiğini bildirdi. Olayların gelişimini izlemekte olan Nazilli'deki Kuva-yı Milliye Komutanı Refet Bey ise, Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek, bir miktar kuvvetle Konya üzerine yürüyeceğini bildirdi ve isteği Ankara tarafından olumlu karşılandı (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 332).

Mart 1920 Cumartesi günü de hükümetin Ankara'ya gönderdiği Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur, Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal, Konya Mebusu Hoca Vehbi, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi'den kurulu heyet, Haydarpaşa'dan trenle yola çıktı ve aynı gün İzmit'e vardı, orada geceledi (Y. K. Tengirşenk, Vatan Hizmeti: 140).

Halide Hanım kafilesi ise, sabah erkenden yola çıktı, Adapazarı girişinde eski kaymakamlardan milli mücadeleci Çerkes Fuat Bey ile arkadaşları tarafından karşılandı. Hep birlikte Adapazarı'ndan Hendek'e gelindi. Hendek dışında da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Laz Rauf Bey tarafından karşılandı ve Hendek'te geceledi (H. E. Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı: 110-112).

Aynı gün Yunus Nadi Bey kafilesi de Adapazarı'na gelip konakladı (Y. Nadi, Ankara'nın İlk Günleri: 56).

Bu sırada ülkenin karışık durumundan yararlanmak isteyen İngilizler, Kürtçülük heveslisi Abdülkadir Efendi'yi Doğu Anadolu'ya gönderiyorlardı. Rumlar ile Ermeniler de kıpırdanmaya başlamışlardı.

Kâzım Karabekir Paşa, Erzurum'daki 9. Tümen Komutanı Yarbay Halit Bey'i (Deli Halit Paşa) Oltu'ya gönderdi. Trabzon'daki İngiliz temsilcinin Giresun'daki Hıristiyanlara kötülük yapıldığından yakınması üzerine bir İngiliz savaş gemisiyle Giresun'a gitmiş olan Trabzon Valisi Hamit Bey'e, bir daha düşman araçlarıyla seyahat etmemesini bildirdi. Trabzon'a gelmiş olan Giresun Kuva-yı Milliye Kumandanı Topal Osman Ağa'yı da geri göndererek Hıristiyanlara iyi davranmasını tembihledi. Ne var ki, bütün bu tedbirlere rağmen

Trabzon Valisi Hamit Bey, iyi etkisi olmayacağı gerekçesiyle, seçimleri geri bırakmıştı. Diyarbakır, Konya ve Trabzon'dan başka Elazığ, Malatya ve Dersim'de de seçimler yapılamıyordu (Kısa bir süre sonra hepsinde seçimler yapılacaktır). Cemil Cahit Bey'e çekilen bir telgraşa Diyarbakır, Elazığ, Urfa ve Maraş'ta seçimlerin yapılmasına yardımcı ve aracı olması istendi (Nutuk: 427; K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 557; M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/385). Hamdullah Suphi Bey de Heyet-i Temsiliye İstişarî Üyesi İhsan Hamit Bey'e telgraf çekerek yardımını istedi.

Bir yandan da, İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya gelmekte olduğu duyulan Meclis-i Mebusan Başkanı Celâleddin Arif Bey'in aranmasına başlandı. 27-28 Mart gecesi Düzce'de olduğu öğrenilince, Mustafa Kemal Paşa, hemen bir telgraf çekerek, Ankara'da olağanüstü yetkili bir meclisin toplanması için gerekli seçimin yapılması hakkında yayınladığı 19 Mart tarihli talimatı onun da bir bildiri ile pekiştirmesini istedi. Celâleddin Arif Bey, seçim talimatını görmediğini, olağanüstü bir meclisin toplanmasının kendisince de uygun olduğunu ve ancak yasalara uygun davranılmak gerektiğini bildirdi. Türk Anayasası'nda bu hususta bir açıklık yoksa da Fransız Anayasası'na göre bu gibi hallerde meclisin kurtulabilen üyelerinin, il ve livalarca yeniden seçilecek ikişer üye ile birleşerek, uygun bir yerde toplanmalarının mümkün olduğunu, seçim talimatını gördükten ve Ankara'ya vardıktan sonra kendisinin de bir bildiri yayınlamak düşüncesinde olduğunu anlattı. Bunun üzerine, Mustafa Kemal Paşa, seçim talimatını bir telgraşa Celâleddin Arif Bey'e gönderdi (Nutuk: 423).

Hendek'te bulunan Halide Edip Hanım kafilesine de, geri dönüp Geyve üzerinden gelmelerini bildirdi (H. E. Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı: 112).

Bu sırada İngilizler Eskişehir'i boşaltmışlar, İzmit'ten Lefke'ye kadar olan demiryoluna yayılmış askerlerini toplayarak ve büyük köprüleri tahrip ederek İzmit'e çekilmişlerdi. 24. Tümen Komutanı Mahmut Bey, elindeki kuvvetlerle, 28 Mart 1920 Pazar günü sabahı

Doğançay istasyonu ile Geyve'ye ulaşıp yerleşmeye başlamıştı (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 319).

Aynı gün, Düzce'deki Celâleddin Arif Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya cevap vererek, seçim talimatındaki hükümlerin kendi görüşüne de uyduğunu ve 29 Mart'ta Bolu'dan Ankara'ya hareket edeceğini bildirdi (Nutuk: 426) ve beraberindeki sekiz kişi ile birlikte Bolu'ya geldi (M. Zekâi Konrapa, Bolu Tarihi: 725).

Bu sırada, Rıza Nur Heyeti de Adapazarı'ndan trenle Arifiye'ye ve Arifiye'den drezinle Doğançay'a gelmiş, Geyve Kaymakamı Hamdi Bey tarafından karşılanmıştı. Birlikte Geyve'ye geldiler ve burada 24. Tümen Komutanı Mahmut Bey'le görüştüler, otellerine gelince de kapılarında bir nöbetçinin bulunduğunu görüp nezâret altına alınmış olduklarını anladılar (Y. K. Tengirşenk, Vatan Hizmetinde: 140).

Aynı gün Harbiye Nezâreti Başyaveri Binbaşı Salih Bey ile Yunus Nadi Bey kafilesi de Geyve'ye vardılar (Y. Nadi, Ankara'nın İlk Günleri: 57).

Hendek'te bulunan Halide Hanım kafilesi ise, Mustafa Kemal Paşa'dan aldıkları direktif gereğince, yollarını değiştirmek üzere, Adapazarı'na döndüler (H. E. Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı: 112).

İstanbul Hükümeti tarafından, milli mücadele çabalarını önleme yolunda öğütler vermek için gönderilmiş bir heyet oldukları sanısıyla nezaret altına alındıklarını anlayan Rıza Nur ve Yusuf Kemal Beylerle Hoca Vehbi ve Abdullah Azmi Efendiler, Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek "hükümetin, meclisin ve İstanbul'un durum ve görüşünü ve önemli görülecek başka konuları açıklamak üzere" buluşup görüşme isteğinde bulundular. Mustafa Kemal Paşa cevabında, hangi makamdan aldıkları yetki ve görevle böyle bir istekte bulunduklarını, sözünü ettikleri meclisin hangi meclis olduğunu, öteki mebuslar binbir zorluk içinde Ankara'ya gelmeye uğraşırlarken nasıl olup da İngilizlerin yardımıyla kolayca Anadolu'ya geçtiklerini sordu. 29 Mart 1920 Pazartesi günü bu soruları cevaplayan Rıza Nur ve arkadaşları, Salih Paşa Hükümeti

ile Meclis-i Mebusan'da toplanmış altmış kadar mebusun onayıyla geldiklerini, meclisin başka bir yerde toplanma imkânı bulunamadığı için protesto ve toplantıları erteleme kararıyla yetinildiğini, buna rağmen birçok mebusun yine de mecliste toplanıp duruma çare aradıklarını, hükümet müsadesine dayandıkları için kolaylıkla yolculuk yaptıklarını, bir "heyet-i nâsıha" olmadıklarını, öğüt vermek ya da istekte bulunmak niyetini taşımadıklarını, sadece görüşüp durumu anlatmak istediklerini bildirdiler ve Ankara'nın cevabını beklediler (Y. K. Tengirşenk, Vatan Hizmetinde: 141).

Bu sırada Harbiye Nezâreti Başyaveri Binbaşı Salih Bey de Ankara'ya ulaşmış ve heyetin gönderilme maksadını açıklamıştı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 590).

Bunun üzerine, Mustafa Kemal Paşa, gece çektiği telgrafında "Yolculuğunuzun amacı anlaşıldı, Ankara'ya gelmenizi bekliyoruz. Her türlü kolaylık ve yardım konusu tümen komutanı Mahmut Bey'e yazılmıştır." dedi (Y. K. Tengirşenk, Vatan Hizmetinde: 142).

Aynı gün, Halide Hanım kafilesi de Doğançay yoluyla Geyve'ye varıyordu (H. E. Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı: 113). Celâleddin Arif Bey kafilesi ise Bolu-Çarşamba-Nallıhan-Sarıköy yoluyla Ankara'ya hareket etmişti (Nutuk: 426; R. Apak, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu: 118).

Mart 1920 Salı günü olaylar biraz daha karışık bir durum aldı. Samsun'daki 15. Tümen Komutanı, subaylarının padişah yanlısı olduklarını ve birliklerde kaçmalar başladığını bildirirken, Sivas'taki 3. Kolordu Komutanı, Amasya'daki denetçi Yüzbaşı Farbes'ı tutuklamış ve fakat Samsun'daki İngiliz temsilcisinin baskısıyla memleketten çıkarmakla yetinmişti. Aynı gün Diyarbakır'daki 13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey de, Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'ya başvurarak, bölgesindeki Fransız ve İngiliz askeri birlikleriyle yerli bozguncular ve Araplık iddiasında bulunanlar yüzünden kolordusunun zor durumda kaldığını, hiç olmazsa bir kısım yerlerin 15. Kolordu bölgesine alınmasını istiyordu (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 570).

Bu sırada, Amasya Mebusu Bekir Sami Bey ile Eskişehir Mebusu Veli Bey de Ankara'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılıyorlardı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 592).

Mart 1920 Çarşamba günü, Geyve'de toplanmış olan Ankara yolcuları hep birlikte ve drezinlerle yola çıktılar. Akhisar'da bir saat mola verip Lefke'ye geldiler. Burada trene bindiler ve akşam yemeğini gece yarısı Bilecik'te yediler. 1 Nisan 1920 Perşembe günü sabahı Eskişehir'e vardılar. Tren burada iki saat kalacaktı, fakat Ankara'ya ulaşmasına izin verilen "heyet-i nâsıha"nın halkla temas ettirilmemesi için de ayrıca emir verilmiş olacak ki, bizzat Mutasarrıf Fatin Bey'in özel çabasıyla, iki dakika içinde tren tekrar yoluna devam etti (Y. Nadi, Ankara'nın İlk Günleri: 80).

Ne var ki, içinde Dr. Rıza Nur Bey ile Yusuf Kemal Bey'in de bulunduğu heyete karşı duyulan kuşku ve takınılan tavır, adı geçenlerin Ankara'ya varmasıyla sona ermiş, hatta birkaç gün sonra bu kuşku, yerini büyük bir güvene bırakmış, her ikisi de Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı olmuş ve her ikisi de hükümet üyeliğine seçilmişlerdir. Milli mücadele tarihimizde bu tip olaylara sıkça rastlanacak, Fevzi Paşa'nın gelişi de böyle olacaktır.

Nihayet, bir akşam üzeri, İstanbul'dan kaçanların ilk kafilesi Ankara'ya geldi. İstasyonda Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fuat Paşa ve büyük bir kalabalık tarafından karşılandı. Mustafa Kemal Paşa çok memnundu. Fakat o, en çok Meclis Başkanı Celâleddin Arif Bey'i bekliyordu. Celâleddin Arif Bey'in o sırada yanında bulunması, yeni bir meclisi toplantıya çağırmanın meşruluğunda yardımcısı olacak, ona güç kazandıracaktı. Bu sebeple, Mustafa Kemal Paşa, Yunus Nadi Bey'e "Meclis Başkanı İstanbul'dan ayrılmakla pek iyi yapmıştır. Onun gelişi pek iyi olmuştur." dedi (Y. Nadi, Ankara'nın İlk Günleri: 85).

Celâleddin Arif Bey ile İsmet Bey'in içinde bulunduğu kafile, Bolu üzerinden geliyordu. Onlar da Ankara'ya yaklaşmışlardı. Nitekim, ertesi gün Mustafa Kemal Paşa büyük bir kalabalıkla Akköprü'ye giderek Meclis-i Mebusan Başkanı Celâleddin Arif Bey kafilesini karşıladı. Mustafa Kemal Paşa'nın yanındaki diğer

şahıslar, Celâleddin Arif Bey’e ve arkadaşlarına büyük sevgi ve saygı gösterilerinde bulundular. Mustafa Kemal Paşa çok neşeliydi, er elbisesi içinde bir kenarda duran İsmet Bey de dâhil olmak üzere, gelenlerin hepsine iltifat etti. Kafile, yolları dolduran yurtsever Ankaralıların coşkun sevgi gösterileri arasında şehre geldi. Mustafa Kemal Paşa, bir telgraşa Kâzım Karabekir Paşa’yı olaydan haberdar ederken, gelenler arasında “değerli kolordu komutanlarından Kurmay Albay İsmet Bey’in de bulunduğunu” bildirdi (Y. Nadi, Ankara’nın İlk Günleri: 104; H. E. Adıvar, Türk’ün Ateşle İmtihanı: 121, 124; K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 597, 599).

Bu sırada, Refet Bey, emrindeki müfrezeyle, telgraf hatlarının merkezi olan Sarayönü’ne gelmişti. 3 Nisan 1920’de, Konya’daki 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey’in Sarayönü’ne gelmesini sağladı. Sonra, birer bahaneyle Konya Valisi Suphi Bey ile şehir ve kolordu ileri gelenlerini de Sarayönü’ne getirtti. Hepsini birden özel vagonunda misafir etti ve gece olunca, hiçbirine haber vermeden treni hareket ettirdi. 15 sivil ve 12 askerden müteşekkil Konya Heyeti’ni beraberinde Ankara’ya getirdi; 4 Nisan 1920’de Mustafa Kemal Paşa’ya teslim etti. Mustafa Kemal Paşa ile görüşen heyet gerçeği gördü ve milli mücadeleci olarak Konya’ya döndü. Fahrettin Bey, bütün kolordu subaylarını toplayarak durumu anlattı, bundan böyle Heyet-i Temsiliye’ye bağlandıklarını bildirdi, bir daha da milli mücadele yolundan ayrılmadı. Mustafa Kemal Paşa da sonucu Kâzım Karabekir Paşa’ya bildirdi.

14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa ise, İstanbul’a bağlı kalmakta devam ediyordu. Hatta bu yoldaki çalışmalarını geliştirmeye, Balıkesir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticilerini de kendi tarafına almaya çalışıyordu. Bu durum karşısında, Ankara bir tedbir olarak, Balıkesir’in bütün askeri ve mülkî yönetimini 61. Tümen Komutanı Albay Kâzım Bey’e, Bursa’nınkini de 56. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey’e verdi (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 341344; K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 607).

Tam bu sıradaydı ki, yabancı devletlerin Kuva-yı Milliye aleyhindeki isteklerini kabul etmeyen ve bu alandaki baskılara daha fazla

katlanamayan Salih Paşa Hükümeti istifa etti ve Padişah Sultan Mehmet Vahdettin, Meclis-i Mebusan Başkanvekili Hüseyin Kâzım Bey'in uyarı ve ricalarına rağmen, eski sadrazam Damat Ferit Paşa'yı bir kere daha hükümetin başına getirdi. Ona, tutacağı yolu da göstererek "Mütarekenin yapılmasından başlayarak yavaş yavaş iyileşme yoluna giren siyasi durumumuzu milliyet adı altında çıkarılan karışıklıklar tehlikeye sokmuş ve buna karşı şimdiye kadar alınmasına çalışılan tedbirler yetersiz kalmıştır. Sonradan meydana gelen olaylara göre, bu başkaldırının sürüp gitmesi Tanrı göstermesin daha da büyük tehlikeler doğurabileceğinden, bu kargaşalığın bilinen düzenleyici ve kışkırtıcıları hakkında genel hükümlerin uygulanması ve fakat kandırılarak bu ayaklanmaya katılmış olanlar hakkında genel af çıkarılması..." diye direktif verdi. Böylece, Damat Ferit Paşa Kabinesi, 5 Nisan 1920'de, padişah buyruğunda gösterilen amaç yönünde, işe başladı (Takvim-i Vekayi: 6 Nisan 1920; M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/396).

O günden itibaren, Anadolu'da, milli mücadelecilere karşı olanların çabalarında hızlı bir gelişme görüldü. Adapazarı'nda Kuva-yı Milliye'ye karşı gösteriler yapıldı. Adapazarı-Hendek arasındaki telgraf ve telefon telleri kesildi. Düzce'deki Abazalar da Kuva-yı Milliye'ye karşı oldular. Mudurnu suyu üzerindeki köprüler tahrip edildi. Nevşehir'de, milli mücadelecilere karşı, kaymakamın başkanlığında "Te-âli-i İslâm Cemiyeti'nin şubesi kuruldu (Nutuk: 421-430; M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/397).

Gönen kaymakam vekili ile idare âmirleri ve kasaba ileri gelenleri birlikte imzaladıkları bir tutanağı Dahiliye Nâzırı'na göndererek "İttihat ve Terakki Çeteleri" dedikleri Kuva-yı Milliye'nin "meşru olmayan isteklerine uymayan halka" türlü kötülükler yaptıklarından, evlerin yıkılıp halkın soyulduğundan yakındılar ve bu durumdan kurtarılmaları için yalvardılar (M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 2/398).

16 Şubat'ta Bigalıların Köprülülü Hamdi Bey'e karşı ayaklanmalarını fırsat bilerek 17 Şubat'ta kasabaya giren ve ayaklanmanın başına geçip Hamdi Bey'i öldürterek Biga'ya hâkim olan ve arkadaşı

Gâvur İmam (Çanakkaleli Feyzi) ile Gönen üzerine yürüyen Ahmet Anzavur Bey'in, Kuva-yı Milliye'yi yok etmeye yönelik çabaları da hızla gelişiyordu. 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa ise kararsızlık içinde idi. İstanbul'a bağlılığını sürdürmekle beraber Ahmet Anzavur Bey'in ilerlemesini de durdurmaya çalışıyor, ama buna gücü yetmiyordu. Önce, 56. Tümen'e bağlı 174. Piyade Alayı'nı Anzavur'a karşı çıkarmış fakat alay, 26 Mart'ta baskına uğrayarak Gönen'e çekilmiş, dağılmış, alay komutanı Rahmi Bey öldürülmüş, Anzavur Gönen'e girmişti (H.T.D.; Türk İstiklâl Harbi: 6/39). Kirmasti'deki 172. Alay'a Anzavur üzerine gitmesi emredilmişse de aynı kötü duruma düşmekten çekinen Alay Komutanı Osman Bey (kolaylıkla adam öldürdüğü için "Kasap" diye anılmış, nafaka vermek istemediği karısını öldürttüğü suçlamasıyla asılmıştır), Anzavur kuvvetlerini ancak kendi bölgesinde karşılayabileceğini bildirip emre uymamıştı. Yusuf İzzet Paşa, emrini dinlemeyen alay komutanının askeri mahkemeye verilmesini emredince de, Tümen Komutanı Bekir Sami Bey, Osman Bey'i Bursa'ya çağırmakla yetinmiş ve Osman Bey'in ayrılmasıyla Kirmasti-Karacabey bölgesinde karışıklık çıkması üzerine kendisini tekrar geri göndermişti.

Ne var ki, tam bu sırada Ahmet Anzavur Bey de Bandırma üzerine yürümüş, karargâhı Bandırma'da bulunan 14. Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa ise, karargâhı ile birlikte Bursa'ya çekilmeye karar vererek 5 Nisan'da yola çıkmıştı. Yolda Osman Bey'e rastlayarak yakalatmış, ellerine kelepçe vurdurarak Bursa'ya getirmiş ve kurşuna dizilmesini istemişti. O zaman da, bütün karargâh subayları bu emre karşı gelmiş, Osman Bey kurtulmuş ve Yusuf İzzet Paşa'nın askeri birlikler üzerindeki otoritesi sarsılmış, güvenilir bir komutan olmadığı kanısı doğmuştu. Bunun üzerine, Kuva-yı Milliyeci subaylar harekete geçmiş ve Kolordu Yaveri Yüzbaşı Selâhaddin Bey (Yurtoğlu), 9 Nisan 1920'de, Ankara ile görüşüp durumu anlatmış, direktif istemişti. Durumu öğrenen Mustafa Kemal Paşa, Bursa'ya üç telgraf yazdırdı. Biri Yusuf İzzet Paşa'ydı ve "siyasi ve askeri önemli kararların verilmesine ait görüşmelerde bulunmak

üzere” Ankara’ya çağırıyordu. İkincisi Tümen Komutanı Bekir Sami Bey’e idi ve “Yusuf İzzet Paşa’nın bir bahane ile Ankara’ya gönderilmesini, gelmek istemezse tutuklanıp yollanmasını” bildiriyordu. Üçüncü telgraf Yaver Selâhaddin Beydi ve “Yusuf İzzet Paşa’nın telgrafını Bekir Sami Bey’e gösterdikten sonra vermesini, gelmemesi halinde tutuklanıp gönderilmesinin sağlanmasını, Bekir Sami Bey’in engel olmak istemesi halinde onun da tutuklanarak Ankara’ya yollanmasını” emrediyordu. 10 Nisan 1920’de, 14. Kolordu Emir Subayı Selâhaddin Bey, telgraşarı Bekir Sami Bey ile Yusuf İzzet Paşa’ya verdiğini, Bekir Sami Bey’in kendi haberi yokmuş gibi gereğinin yapılmasına izin verdiğini, bunun üzerine, sabahleyin erkenden Yusuf İzzet Paşa’nın yattığı yerin kapısı önünde bir saygı birliğiyle bir otomobilin hazır bulundurulduğunu, sokak kapısından çıkan Yusuf İzzet Paşa’nın bunları görünce durumu anladığını ve bir şey söylemeden otomobile binip muhafaza altında Ankara’ya doğru yola çıktığını bildirdi. Böylece önemli bir zorluğun daha üstesinden gelinmiş, Yusuf İzzet Paşa’nın İstanbul yandaşlığı da son bulmuştu (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 344-349).

Aynı günlerde, 6 Nisan’da kurulan Anadolu Ajansı da, çalışmaya başladı.

Urfa'nın Kurtuluşu

Sevinçli haberler birbirini kovalıyordu. Yusuf İzzet Paşa'nın Ankara'ya vardığı gün Urfa'nın kurtulduğu haberi de gelmişti.

Mondros Mütarekesi'nden sonra önce İngilizlerin, sonra da Fransızların işgali altına girmiş olan Urfa'nın milli mücadele çabaları 1919 yılı sonunda İl Jandarma Komutanlığı'na gelen Ali Saip Bey (Ursavaş) ile düzene girmişti. Deyresor Jandarma Komutanı iken mütareke sebebiyle geri çekilip Adana'ya gelen ve Kuva-yı Milliyeciliğe burada başlayan Ali Saip Bey, 29 Aralık 1919'da, Urfa'ya gelip göreve başlar başlamaz Belediye Başkanı Hacı Mustafa, Emekli Binbaşı İhsan, Askerlik Dairesi Başkanı Binbaşı İlyas, eski kaymakamlardan Şevket, Baytar Müfettişi Âdil, Jandarma Teğmeni Hulusi, Barutçu Hacı İmam, Bedirağazade Halil Ağa ile gizlice gürüşüp anlaşmış, şehirdeki işgal kuvvetleri yüzünden gizli çalışılması kararlaştırılmış bir Heyet-i Müşavere (Danışma Kurulu) kurulmuş ve İl Jandarma Komutanı Ali Saip Bey de "Namık" takma adı ile "Urfa ve Havalisi Kuva-yı Milliye Kumandanı" olmuştu. Sonra ayaklanma hazırlıkları başlamış, aşiretlere mektuplar yazılmış, ilk olumlu karşılık Aneze Aşireti Reisi Hacım Bey'den alınmış; Urfa Telgrafhanesi, Fransızların elinde olduğundan, Mustafa Kemal Paşa'yla Siverek Telgrafhanesi aracılığıyla bağlantı kurulmuştu.

Heyet-i Müşavere, ayaklanma hareketinin 15 Ocak 1920'de başlamasına karar vermiş, 7 Ocak'ta da kararı Mustafa Kemal Paşa'ya duyurmuştu. Fakat Fransızların kararı öğrenmesi üzerine Ali Saip Bey ve arkadaşları gece Urfa'dan çıkmış, 20 Ocak'ta Siverek'e varıp Siverek Mebusu Mahmut Bey ve Cudi Paşa ile, 25 Ocak'ta Diyarbakır'da 13. Kolordu Kurmay Başkanı Milli Mücadeleci Halit Bey'le görüşüp anlaşmış, 29 Ocak'ta Mardin'e varmışlardı. Bu sırada, eski karar gereğince, yer yer ayaklanmaların başladığı

duyulmuş, Milli Aşireti'ne uğradıktan sonra Badıllı Aşireti Reisi Sait Bey'in köyüne gelen Ali Saip Bey, aralarındaki bütün anlaşmazlıkları unutan birçok aşiretin eşsiz bir yurtseverlik ve milli mücadele heyecanı içinde toplanmış olduğunu görmüştü. Bunun üzerine, Ali Saip Bey hemen bu milli kuvvetlerin başına geçmiş, 7 Şubat 1920'de Urfa'ya doğru yola çıkılmış, Karaköprü sırtlarında konaklanarak şehirdeki Fransız kuvvetleri komutanına 24 saatta Urfa'yı boşaltması için ültimatom verilmişti. Milli kuvvetlerin geldiğini duyan Urfalılar, büyük bir sevinç içinde Karaköprü'ye gidip Kuva-yı Milliye'ye katılmışlar, her türlü fedakârlığa hazır olduklarını bildirmişlerdi. Belediye Başkanı Hacı Mustafa Efendi ise, Kuva-yı Milliye'nin bütün yiyeceğinin Urfalılar tarafından karşılanacağını gizlice bildirmişti. Fransızlar ültimatoma uymamışlarsa da Ermeniler büyük korkuya kapılmışlardı. Ermeni Cemaati Murahhası Vekili Artin Efendi, Kuva-yı Milliye komutanına, kendilerinin de Türklerle birlik olduğunu bildirmişti.

7-8 Şubat 1920 gecesi milli kuvvetler (Badıllı Aşireti Reisi Sait Bey emrinde 250 atlı, Döğerli Aşireti Reisi Bekir Bey ile 100 atlı, Seyhan-lı Aşireti Reisi Hacı Ömer Efendi ile 100 atlı, Bucak Aşireti Reisi Mehmet Ramazan Bey ile 150 atlı, Milli Aşireti Reisi Vekili Siverek Belediye Reisi Mehmet Emin Bey ile 150 atlı, İzoli Aşireti reisleri Züfikar ve Bozan Ağalarla 100 atlı, ayrıca Vaziki Aşireti Reisi Bekir Arus Bey'in müfrezesi ve Çanakkale'de savaşmış olan Urfalıların kurduğu "Çanakkale Bölüğü" iki koldan şehre girmiş, Ali Saip Bey, "Kuva-yı Milliye Komutanı Namık Bey" adıyla şehrin idaresine el koymuş, başta Birecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Timur Bey ile Birecik Kaymakamı Münir Husrev Bey (Göle) olduğu halde her taraftan tebrik telgraşarı gelmişti.

Fakat şehirdeki Fransız kuvvetleri yerlerinde duruyorlardı. Ermeniler de onlara yakın mahallelerde toplanmışlardı. 9 Şubat'ta milli kuvvetler hapishaneyi boşaltmışlar, mahpusları da Kuva-yı Milliyeci olarak silahlandırmalardı. Tam bu sırada patlayan bir silah, taraşarın birbirlerine hücumu sanılarak, savaşın başlamasına sebep olmuştu. Milli kuvvetler hemen şehrin etrafında siperler kazarak yerleşip

şehri kuşatmışlardı. 11 Şubat'ta Birecik ve Sürüç'te çarpışmalar başlamış, yurtsever Birecikliler kitleler halinde Kuva-yı Milliye'ye katılmışlar, kadını, erkeği, çocuğu, ihtiyarı ile her türlü fedakârlığı yapmışlardı.

Savaşı duyan öteki aşiretler de Urfa'ya koşuyorlardı. 21-22 Şubat gecesi Bucak ve İzoli Aşiretlerinden ayrılan bir kuvvet Bediüzzaman karakolunu işgal ederek şehirdeki Ermenilerle Fransızların bağlantısını kesmiş, 26 Şubat'ta Cerablus tarafındaki demiryolunu bozarak yardımcı Fransız kuvvetlerinin Urfa'ya gelmesini önlemiş olan Aneze Aşireti Reisi Hacım Bey de 600 atlı ile şehri kuşatan kuvvetlere katılmış, 3. Kolordu'dan Teğmen Kemal komutasında gönderilen bir takım da ellerindeki iki top ile 3 Mart'ta gelip Kuva-yı Milliye ile birleşmişti. 4 Mart'ta yapılan bir genel taarruzda epeyce şehit verilmişse de Fransızlar da hayli zayışatılmıştı.

Ancak bu sırada Birecik'e gelen yardımcı Fransız kuvvetleri Birecik'i işgal ve yağma etmişti. Bunun üzerine Urfa'daki taarruz durdurulup savunmaya geçilerek Birecik'e bir miktar yardımcı kuvvet gönderilmişse de Birecik Heyet-i Merkeziye üyeleriyle kaymakam, Halfeti'ye çekilmek zorunda kalmışlardı. 9 Mart'ta, Fransız yardımcı kuvvetlerinin Telbeyaz'a doğru ilerlemekte oldukları duyulunca Ali Saip Bey de, Urfa'daki kuvvetlerin idaresini Binbaşı İlyas Bey'e bırakarak, kendi komutasına aldığı kuvvetlerle Telbeyaz'a gitmiş, Fransızları Cerablus'a çekilmeye mecbur etmişti. Raşi Aşireti Reisi Bozan Bey ise çarpışmaya devam ediyor ve Halfetililer, Akçakoyunlu'ya doğru ilerleyen düşmana karşı çıkıyorlardı. 15 Mart'ta Antep ve Nizip'ten gelen müfrezeler de Akçakoyunlu'daki milli kuvvetlerle birleşmişler ve 17 Mart'ta yardımcı Fransız kuvvetleri Urfa'ya ulaşabilmekten ümitlerini kesmişlerdi.

19 Mart 1920'de milli kuvvetler bir genel taarruz denemesi yapmışlar, fakat olumlu bir sonuç alamamışlardı. Bunun üzerine Urfa Kuva-yı Milliyesinden oldukları anlaşılan Hacı Esat, Hacı Yusuf,Şeyh Müslim ve Şakir Efendiler, Mustafa Kemal Paşa'ya bir

telgraf çekerek çok zor durumda bulunduklarını anlatmış ve Karaçorun'daki taburun Urfa'ya gönderilmesini istemişlerdi. Mustafa Kemal Paşa cevabında, 13. Kolordu'nun ciddi olarak Urfa meselesini halle çalışacağını bildirmiş, 30 Mart'ta da Diyarbakır'daki 13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey'e çektiği telgrafta, gerek son derece sıkıntılı duruma girmiş olan Fransız kuvvetlerinin teslim olmalarını ya da çekilip gitmelerini sağlamak, gerekse halk ve aşiretlerden kurulu milli kuvvetleri güçlendirmek için en yakın birliklerden yeteri kadarının Urfa'ya gönderilip Kuva-yı Milliye'ye katılmasını istemişti.

Ne var ki, bu sırada büyük bir yiyecek sıkıntısı içinde bulunan Ermeniler, daha fazla dayanamayarak, önce Kuva-yı Milliye komutanına başvurup yardım istemişler, işgal devam ettikçe yardım yapılamayacağı cevabını alınca da Fransız Kuvvetleri Komutanı'na gidip Urfa'dan çıkmalarını istemişlerdi. Oysa Fransızlar da daha iyi durumda değillerdi ve yardım alma ümitleri de kalmamıştı. Ermeniler bu şekilde müracaatta bulununca, 8 Nisan 1920'de, Urfa'dan çıkıp gitmeyi kabullendiler ve 10-11 Nisan 1920 gecesi şehri boşaltıp gittiler. Türk Urfa tekrar kendi evlatlarının şehri oldu (Ali Saip, Kilikya Facialları ve Urfa'nın Kurtuluş Mücadeleleri; Türk İstiklâl Harbi: 2/2: 91; M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 383, 386).

Meclis'in Kapatılması Fetva-yı Şerife Kuva-yı İnzibatiye

Padişah Sultan Mehmet Vahdettin ile Sadrazam Damat Ferit Paşa, Anadolu'daki milli mücadelecileri ve çabalarını ortadan kaldırmak için çareler düşünmekteydiler. 8 Nisan 1920'de, Adıyaman'da Hacı Mehmet Ali Efendi ile Kâhtalı Hacı Bedir ve Canik Aşireti Reisi Abuzerağazade Şükrü Ağalara nişanlar verildiği ilan edildi ve Bandırma'ya girmiş olan eski İzmit Mutasarrıfı Ahmet Anzavur Bey'e, "paşalık" da verilerek, Balıkesir Mutasarrışığı'na atandı (Takvim-i Veka-yi: 8 ve 10 Nisan 1920).

İstanbul'da dağılan Meclis-i Mebusan'ın toplantılarına Ankara'da devam etmesi ihtimalini önlemek için de, 11 Nisan 1920 tarihli padişah buyruğu ile, dört ay içinde yapılacak seçimle yenilenmek üzere, Meclis-i Mebusan tamamen kapatıldı (Ek: 4A).

Aynı gün, milli mücadelecileri İslâm halifesine karşı ayaklanmış kimseler yani din düşmanları sayan, şahıslara karşı savaşmayı ve onları öldürmeyi din emri olarak gösteren, onlara karşı çarpışırken ölenlerin şehit olacağını bildiren 'Fetva-yı Şerife' (dinsel sorular üzerine müftülerin ve baş müftü olan Şeyh-ül İslamın verdiği genel yargı) çıkarıldı; (Ek: 4B) ve bu Fetva-yı Şerife bir hükümet bildirisi ile halka duyuruldu (Ek: 4C).

Bu sırada, esasen din ve devlet uğrunda çalıştığını sanan ve bu amaçla Kuva-yı Milliye'yi yok etmeye uğraşarak Biga bölgesinde bir kısım halkı etrafına toplayan, Gönen ile Bandırma'yı ele geçiren, meydana getirdiği topluluğa Cemiyet-i Ahmediye (Ahmet, aynı zamanda Hazreti Muhammed'in adlarından biridir) adını veren Ahmet Anzavur Paşa, hem "paşalık" gururuyla, hem Balıkesir Mutasarrışığı'na atanmasının ruhunda yarattığı hak ve yetki duygusuyla Balıkesir üzerine yürümeye hazırlanıyor, bir yandan da gönderdiği ulaklarla Adapazarı-Hendek-Düzce-Bolu bölgesini milli mücadelecilere karşı ayaklandırıyordu. Esasen, Bolşeviklik ve

dinsizlikle suçlanmaya çalışılan Kuva-yı Milliyecileri halifeye karşı ayaklanmış din düşmanları sayan Fetva-yı Şerife de yayınlanınca ayaklanma hareketi birdenbire başladı. 13 Nisan 1920'de Düzce'deki zorbalar ilçeyi bastılar, cezaevini boşalttılar, süvari müfrezesinin silahlarını aldılar, hükümet memurlarıyla subayları yakalayıp hapsettiler. Bunun üzerine Ali Fuat Paşa, 20. Kolordu Komutan Vekilliği'ni Kurmay Albay İsmet Bey'e (İnönü) bırakarak, 14 Nisan 1920'de Ankara'dan yola çıktı (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 350-351).

Bu sırada, Ahmet Anzavur Paşa da Balıkesir'e doğru ilerlemekteydi. Eldeki askeri birliklerle Anzavur Paşa'ya karşı konulamayacağını anlayan Balıkesir'deki 61. Tümen Komutanı Albay Köprülülü Kâzım Bey (Özalp), Batı Anadolu'nun Kuva-yı Milliye komutanlarından yardım istedi. O günlerin en güçlü Kuva-yı Milliye komutanı olan Salihli Cephesi Kuva-yı Milliye Komutanı Çerkes Ethem Bey, bir kısım kuvvetlerinin başında ve kardeşi Tevfik Bey de beraberinde olduğu halde Balıkesir'e geldi. Demirci Mehmet Efe de Aydın Cephesi'nden bir miktar kuvvet göndermişti. Tümen Komutanı Kâzım Bey, kendi emrindeki askeri birliklerden bir kısmını da vererek, Anzavur Paşa üzerine girişilecek hareketin yönetimini tümüyle Ethem Bey'e bıraktı. İki gün sonra da, Ethem Bey yola çıkıp Susurluk'a vardı. Bandırma'dan sonra Karacabey ile Kirmasti'yi de ele geçirmiş olan Anzavur Paşa da Susurluk üzerine yürüyordu. 16 Nisan 1920'de, iki tarafın kuvvetleri, Susurluk ile Kirmastı arasındaki Yahyaköy sırtlarında karşılaştılar. On saat süren şiddetli çarpışma sonunda Anzavur Paşa'nın kuvvetleri bozuldu, geri çekilmeye başladı. Ethem Bey, Bandırma'daki depolardan yararlanmasını önlemek için kuvvetlerinin büyük kısmıyla ve hızla Bandırma'ya ulaştı. Daha da ilerleyerek, durmadan kaçan Anzavur Paşa'nın Gönen ve Manyas taraşarındaki dağılmış kuvvetlerini temizlemeye devam etti (Kâzım Özalp Anlatıyor, Yakın Tarihimiz: 22; Çerkes Ethem'in Hâtıraları: 30-31; Kenan Esengin, Hıyanet Yarışı: 81).

Bu durum karşısında, İstanbul Hükümeti, Kuva-yı Milliyecilere karşı daha şiddetli ve ciddi tedbir ve tertipler almayı düşündü. Harbiye Nâzırlığı'nı da üzerine almış olan Sadrazam Damat Ferit Paşa, Sadrazamlık Müsteşarlığı'na Kuva-yı Milliyecilerden korkup kaçmış olan eski Konya Valisi Cemal Bey'i, Genelkurmay Başkanlığı'na Nazif Paşa'yı, Posta ve Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü'ne eski genel müdür Refik Halit Bey'i (Karay) getirdi. Ankara vali vekâletinde bulunan Defterdar Yahya Galip Bey'i azletti. Trabzon'daki milli mücadeleci Vali Hamit Bey'in yerine de vekâleten Trabzonlu Albay Hacı Hamdi Bey'i (Pirselimoğlu) tayin etti.

Esas görevi "Kuva-yı Milliye adı altında eşkıyalık yapanların yakalanması ve tepelenmesi" olmak üzere, "devletin yasalarını ve nizamlarını uygulamakla görevli hükümet memurlarını zorla ve ürküterek görev yapmaktan alıkoyarak genel güveni bozmaya yeltenen ve Kuva-yı Milliye adı altında köy ve kasabalara yayılarak halkın mal ve parasını zorla alan ve onları öldüren eşkıyanın tepelenmesi ve yola getirilmesi" ve "bütün zabıta kuvvetleri ile memurlara, yürürlükteki yasaları uygulamaları hususunda yardımcı olması" ve "bulunduğu yerlerde toplumun mal ve can güvenliğini sağlaması" için "Kuva-yı İnzibatiye" adıyla gezici bir silahlı teşkilat kurmaya karar verdi. 18 Nisan 1920'de "Kuva-yı İnzibatiye Kararnamesi"ni çıkardı, bu teşkilata 1 milyon 250 bin lira olağanüstü ödenek ayırdı (Takvim-i Vekayi: 13-24 Nisan 1920).

Düzce'deki durum ise ayaklananların lehine gelişmekteydi. Ayaklananların elebaşlarından eski Jandarma Binbaşı Berzek Safer kaymakam, emekli Jandarma Yüzbaşı Koç Bey belediye başkanı, Maan Ali Bey jandarma komutanı, Çerkes ileri gelenlerinden Vahap Bey de iaşe ve ikmalci olmuş, bir bahane ile Düzce'ye getirilen Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey de emirleri altına girmişti.

16 Nisan'da Bilecik'e varan Ali Fuat Paşa ise, 17 Nisan'da Lefke'ye gidip 24. Tümen Komutanı Mahmut Bey'le görüşerek dönmüş,18 Nisan'da Bursa'ya doğru yola çıkmıştı. 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'in büyük gayretiyle Kuva-yı

Milliyecilerin elinde duran Bursa'nın güçlendirilmesi için 24. Tümen'in Eskişehir'de toplanmış olan 3000 mevcutlu alayının trenle Bilecik'e ve oradan kara yoluyla Bursa'ya aktarılmasında ilk iki tabur erlerinin tamamına yakını, alınan tedbirlere rağmen son tabur erlerinin de yarısı yolda kaçmıştı. 19 Nisan'da Bursa'ya gelen Ali Fuat Paşa, Bekir Sami Bey'le durumu görüşürken, Ethem Bey de Anzavur Paşa Kuvvetleri'nin temizlenmesini tamamladı ve Karabiga'ya kadar kaçan Anzavur Paşa, limandaki bir gemiye binerek İstanbul'a gitti (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 351-354; Genelkurmay H. T. D., Türk İstiklâl Harbi: 6/42).

Aynı günün akşamı, Mustafa Kemal Paşa, 24. Tümen Komutanı Mahmut Bey'e bir telgraf çekerek, Düzce'deki ayaklanmanın tez elden bastırılmasını istedi. Mahmut Bey, emri alınca, görevinde gecikmiş olmanın da heyecanıyla hemen harekete geçti ve 20 Nisan'da emrindeki bütün kuvvetlerle Geyve'den Adapazarı'na geldi, 21 Nisan'da Hendek'e varıp karargâhını kurdu. 22 Nisan'da Düzce'ye doğru harekete geçildi. Fakat daha birliklerin hepsi Hendek'ten çıkmadan ayaklananların üç yönden gelen ateşleriyle karşılaşıldı, çatışma başladı. Mahmut Bey, kardeş kanı dökülmesin diye, anlaşma yoluna gitmek istedi, bir ihtiyarın aracılığına kapıldı, ateşi kestirdi. Fakat karşı taraf bunu fırsat bilerek yaylım ateşe geçti. 24. Tümen Birlikleri toparlanma imkânını bulamadan Mahmut Bey öldürüldü, birlikler bozguna uğradı. Erler dağıldı, ayaklananlar erlerin silahlarını topladılar, subayları yakalayıp hapsettiler. Adapazarı'ndan öğüt vermeye gelen Sait ve Kâzım Beyleri de öldürdüler (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hâtıraları: 354-362; Genelkurmay H. T. D., Türk İstiklâl Harbi: 6/49).

II

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

Üçüncü Meşrutiyet

Ülkenin durumu öylesine karışıktı ki, tam bir keşmekeşin içine düşülmek üzereydi. Yurt çocukları birbirlerinin karşısına çıkıyor, kardeş kanı dökülüyordu. Bir büyük iç savaş başlar gibiydi. Bu halin bir süre daha devam etmesi halinde devletin ne olacağını kimse kestiremezdi. Ülke parçalanabilir, hatta tümü düşmanların eline geçebilirdi. Devletin başkanı olan padişah, düşmanların işgalindeki İstanbul'da kalmış, İstanbul Milli Meclis'i dağılmış, İstanbul Hükümeti ise milli irade ve milli güvenlik desteğinden yoksun, hatta milli iradeye karşı düşmanların elinde oyuncak olmuştu.

Bu durum karşısında, milletçe, tez elden, devlet yönetimine el koymak, bir yandan iç düzeni ve milli birliği sağlarken, bir yandan da ülkeyi ve devlet başkanını düşmanların işgal ve esaretinden kurtarmak ve böylece devletin varlığını ayakta tutup korumak gerekiyordu. Bundan ötürü, Mustafa Kemal Paşa derhal harekete geçti.

Yeni seçimler henüz tamamlanmamıştı, seçilenlerden çoğu da henüz Ankara'ya gelmemişti ama daha fazla beklenemezdi. Bu sebeple, Mustafa Kemal Paşa, aşağıdaki bildiriyi yayınlayarak Büyük Millet Meclisi'ni toplantıya çağırdı:

1 Tanrının izniyle, Nisan'ın yirmi üçüncü Cuma günü cuma namazından sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi toplanacaktır.

2Vatanın bağımsızlığı, Hilâfet ve Saltanat makamlarının kurtarılması gibi en önemli ve hayati görevi yapacak olan bu Büyük Millet Meclisi'nin açılış gününü cumaya rastlatmakla sözü edilen günün kutsallığından yararlanılacak ve bütün sayın mebuslarla birlikte Hacıbayram-ı Velî Camii'nde cuma namazı kılınarak okunan Kuran ve kılınan namazın aydınlığına bürünülecektir. Namazdan sonra Kutsal Sakal (Hazreti Muhammed'in sakalından tel) ve Kutsal Bayrak ile birlikte özel daireye gidilecektir. Özel daireye girilmeden önce bir dua okunarak kurbanlar kesilecektir. Bu tören sırasında, camiden başlayarak özel daireye kadar Kolordu Komutanlığı'nca özel tertibat alınacaktır.

3Sözü edilen günün kutsallığını pekiştirmek için bugünden itibaren il merkezlerinde valilerin düzenlemesiyle Hatim (Kuran'ın baştan sona kadar okunması) ve Buharî-i Şerif (Peygamberin sözleri) okunmasına başlanacak ve Kuran'ın son bölümleri, uğur getirsin diye, özel daire önünde tamamlanacaktır.

4Kutsal ve yaralı vatanımızın her köşesinde aynı şekilde bugünden itibaren Buharî ve Kuran okunmasına başlanarak Cuma günü, ezandan önce, minarelerde Salâvat-ı Şerife (Peygamberimiz Hazreti Muhammed'e dua) okunacak ve Hutbe (Cuma ve bayram namazlarında minber denen merdivenli yüksekçe yerde okunan dua ve verilen öğüt) sırasında halife ve padişahımızın adları söylenirken bizzat onun (devlet başkanının) ve Memalik-i Şahanesinin (vatanın) ve Tebaa-i Mülukânelerinin (milletin) tez elden kurtulmaları ve mutlu olmaları için de ek dua okunacak ve cuma namazının kılınmasından sonra, Kuran'ın okunması tamamlanarak halifelik ve padişahlık makamının ve vatanın bütün bölgelerinin kurtarılması için harcanan emeklerin önem ve kutsallığı ve bütün milletin vekillerinden meydana gelmiş olan Büyük Millet Meclisi'nin vereceği yurt görevinin yapılması zorunluğu hakkında dinsel öğütlerde bulunulacaktır. Daha sonra halife ve padişahımızın, din ve devletimizin, vatan ve milletimizin kurtuluşu, esenliği ve bağımsızlığı için dua edilecektir. Bu dini ve vatani törenin yapılmasından ve camilerden çıkıldıktan sonra "Osmanlı şehirlerinin her yanında, hükümet dairelerine gelinerek meclisin açılmasından ötürü, resmen tebriklerde bulunulacaktır. Her yanda, cuma namazından önce mevlit (Hazret-i Muhammed'in doğumunun anlatılması suretiyle yapılan dinsel tören) okunacaktır.

5Bu bildirinin hemen yayınlanması için her araca başvurulacak ve hızla en uzak köylere, en küçük askeri birliklere, ülkenin bütün kurum ve kuruluşlarına duyurulması sağlanacaktır. Ayrıca, büyük levhalar halinde her yere asılacak ve mümkün olan yerlerde bastırılıp parasız dağıtılacaktır.

6 Tanrıdan başarılar dilenir.

Heyet-i Temsiliye adına
Mustafa Kemal

Ve Mustafa Kemal Paşa bu bildiriyi yayınlamakla, Osmanlı Türk Devleti'nin tarihinde bir "Üçüncü Meşrutiyet" döneminin başlayacağını da ilan ediyordu. Çünkü, bildiride de açıkça belirtilmiş olduğu üzere, Mustafa Kemal Paşa'nın kurtarmak ve korumak istediği devlet, "Osmanlı Türk Devleti" idi. Bu devlette "memalik-i şahanemi, "tebaa-i mülûkâne"leri olan bir "padişah" vardı. Şimdi de, Makam-ı Mualla-yı Hilâfet ve Saltanat'ı (halifeliği ve padişahlığı) ve Memalik-i Mahrusa-i Şahane'yi (Osmanlı padişahının ülkesini) yedi ecanibden tahlis (yabancılar elinden kurtarmak) ve taarruzatı def (onların saldırılarını püskürtmek) amacı güden bir parlamento (Büyük Millet Meclisi) toplanacaktı (2 sayılı îhanet-i Vataniye Kanu-nu'nun birinci maddesi).

Böyle bir devlet yönetimi düzeni, kurallarında ve niteliğinde bazı özellikler de olsa, 1876'da ve 1908'de olduğu gibi, ancak "meşrutiyet" deyimi ile adlandırılabilir. Çünkü, Prof. Bernard Lewis'in de dediği gibi, 1920 Büyük Millet Meclisi dönemi de, 1876 ve 1908

meşrutiyetlerine benzeyen, onlar gibi bir üçüncü aşamaydı (Kemalist Cumhuriyet, Cumhuriyet Gazetesi: 11 Kasım 1969).

Bundan ötürüdür ki, 1 Eylül 1920'deki Bakû Şark Milletleri Kongresi'nde konuşan Bolşevik liderlerden Zinoviev "Mustafa Kemal, halifenin ve sultanın kişiliği kutsaldır, ona dokunulamaz, diyor. Başında bulunduğu hareket halifeyi düşmandan kurtarmak istiyor." diyerek Mustafa Kemal Paşa'yı kınamaya yeltenmiştir (A. Sayılgan, Solun 94 Yılı: 106).

Gerçekten, îstanbul tarafından yapılmış ve yapılacak uluslararası antlaşmaların kabul edilip edilemeyeceği konusu mecliste görüşülürken Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey "Meşrutiyet ile yönetilen ülkelerde hükümetlerin aldığı kararlar, genellikle, meclislerden geçmedikçe uygulanamaz. Bundan ötürü, ileride meclisimizin kabulüne dayanmayacak olan antlaşmalar da ülkemizde uygulanamayacaktır." demek suretiyle Büyük Millet Meclisi üyelerinin de, kendilerini meşrutiyet rejimi içinde görmekte ve kabul etmekte olduklarını açıkça dile getirmiştir (TBMM Z.C.: 4 Mayıs 1920).

Aynı konuda konuşan ve aynı görüşü pekiştiren Afyon Mebusu Mehmet Şükrü Bey de, meşrutiyet rejiminin devam etmekte olduğunu, önceki Meclis-i Mebusanlar ile Büyük Millet Meclisi arasında bir ayrım bulunmadığını, ancak îstanbul'daki meclisin saldırıya uğramış olmasından ötürü, Ankara'daki meclisin toplandığını anlatmış ve "Bizi buraya çağırmayı gerektiren olayların üstüne çıkmaya yetkimiz var mı?" demiştir.

Adalet Komisyonu Sözcüsü Manisa Mebusu Refik Şevket Bey, uzun konuşmasında bu soruyu cevaplamak istermiş gibi "Bizden önceki meclisler zamanında yapılmış antlaşmaları saymama yetkisini kullanmaya kalkışımız, kendimizce tamamlanmış bir şeyi bozmaya çalışmak olur" diyerek kanısını açıklamıştır.

Manisa Mebusu Celâl Bey ise (Bayar), eski Meclis-i Mebusanlar ile Büyük Millet Meclisi arasındaki süreye "fasıla-i meşrutiyet" (meşrutiyetin aralıkları) demekle, Büyük Millet Meclisi zamanını da bir meşrutiyet dönemi olarak kabullenmiştir.

Eğitim Bakanlığı'na seçilirken aldığı oy çokluğunu zayıf bulan Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey de, bu yüzden istifa ederken "Ben meşrutiyet usullerine bağlıyım. Bu, meşrutiyetle yönetilen birçok ülkelerde olağandır." diyerek Büyük Millet Meclisi'nin bu dönemini açıkça meşrutiyet olarak nitelemiş, cepheye gidecek heyetin ad çekmeyle değil, seçimle belirlenmesi gerektiğini savunan Amasya Mebusu Ömer Lütfü Bey "Meşrutiyette esas, her türlü temsilin seçimle olmasıdır" demiştir.

Urfa mebuslarının seçim tutanaklarındaki "Osmanlı Devleti'nin idare şekline bağlı kalmak şartıyla" deyimi, bu görüşün açık belgesi olmuş ve okunduğu zaman mebusların "tabii" sesleriyle karşılanmıştır.

Bu inanış ve görüş o kadar güçlüydü ki, Şebinkarahisar mebuslarının seçim tutanaklarına "Meclis-i Mebusan'ın çağrılışı niteliğinde olmamak ve o yolda toplanacak mebusların yetkisine sahip" bulunmamak kaydını koyan mutasarrıf hakkında kovuşturma açılmıştır.

Oltu mebuslarının seçimlerinden söz eden ve Ankara'ya gönderilen yazının başlığı da, yukarıdaki görüşü pekiştiren güçlü bir örnektir. Çünkü, bu yazının başlığında "îstanbul Meclis-i Mebusanı Başkanlığı'na" deniyordu. Bu deyim Büyük Millet Meclisi'nde aynen okunduğu halde yadırganmamış ve kabullenilmiştir. Yani Ankara'daki Büyük Millet Meclisi, kendini, îstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın yerine koymuş ya da onun devamı gibi görmüştür.

Gerçekten de, Büyük Millet Meclisi üyelerinin anlayışı bu yoldaydı. Mesela, îstanbul Meclis-i Mebusanı Başkanı iken ölen Reşat Hikmet Bey'in çocuklarının, devletçe okutulmasını isteyen önerge üzerine söz alan Erzurum Mebusu ve Anayasa Hukuku Profesörü Celâleddin Arif Bey "Bu önergede, feshedilen Meclis-i Mebusan deniyor. Oysa Yüksek Meclis'iniz, îstanbul'daki meclisin feshini tanımıyor. Bu kelimenin önergeden çıkarılmasını teklif ederim." demiş, Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa da "Kendisine düzelttiririz" demek suretiyle yukarıdaki görüşe katılmış ve onu desteklemiştir.

Bu konuda, Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşundan önce yapılmış antlaşmaların geçerli olup olmayacakları hakkındaki görüşmeler de ilgi çekicidir. Niğde Mebusu Abidin Bey "Anayasanın dışında kanun yoktur. îşleri anayasa gereğince göreceğimiz hakkında kaide konmuştur. Meclisimiz de, Meclis-i Mebusan olarak kurulmuştur. Anayasaya uygun hareket etmekliğimiz gereklidir." diyordu. Afyon Mebusu Mehmet Şükrü Bey de bu görüşü destekliyor ve "Bugün kabullendiğimiz sıfat itibariyle bu meclis, anayasayı ve yürürlükteki yasaları iyi uygulamakla yükümlüdür. Bizim anayasamızda yazılı olduğu üze-re..." diye konuşmasını meşrutiyet esaslarına dayatıyordu. Lâyiha Komisyonu adına konuşan Kırşehir Mebusu Müfit Efendi ise, bu önemli konuya her yönden değinerek ve haklı olarak "Komisyon memleketi düşünüyor, 'meclis'i düşünüyor, eldeki anayasayı düşünüyor. Bugünkü bu meclis nedir? Meclis-i Mebusan mıdır? Meclis-i Müessesan mıdır? Orasını çözemiyor." diyordu. Buna karşılık, yine Afyon Mebusu Mehmet Şükrü Bey "Bu meclis-i mebusan, ne ihtilal ve ne de kurucu meclis olduğunu kabul etmemiştir. Belki bir gün, olağanüstü bir olay karşısında sıfatını değiştirebilir, 'bir kurucu meclis hatta bir ihtilal meclisiyiz' diyebilir. Fakat bugün kabul ettiğimiz sıfat itibariyle eldeki anayasayı ve yürürlükteki yasaları uygulamak gerekir." diye cevap veriyordu. (Z.C.: 6, 11, 17 Mayıs; 3, 5 Haziran; 17 Temmuz 1920)

Denilen doğruydu, bu meclis, bir ihtilal meclisi olamazdı. Çünkü Mustafa Kemal Paşa ihtilalci değildi. îhtilali ve ihtilalciliği kabullenmiyordu. Daha Sivas'tayken bile bunu net bir şekilde açıklamıştı (M. Goloğlu, Sivas Kongresi: 61). Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali üzerine Meclis Başkanlığı'na bir önerge veren ve bir konuşma yapan Konya Mebusu Refik Bey (Koraltan) "Bir olağanüstü dönemde, bir devrim döneminde, tarihi günler yaşıyoruz. O halde, ihtilal halinde bulunduğumuzu ispatlamalıyız. Oysaki, kanundan ve şekilden ayrıla-madık. Yasalar süresizce uygulanmasın demiyorum ama her şeyin de bir uygulanma zamanı vardır. îhtilal zamanında yasalar susar. Halk, milletin reyine hâkim olur. Kendi

istediğini yapar. Neyi kurtuluş çaresi olarak görüyorsa onunla uğraşır ki, işte o kanundur, kurtuluş yoludur.” dediği zaman, Mustafa Kemal Paşa “Bunlar güzel şeylerdir, fakat uygulanamaz. Bizzat bunu isteyen Refik Bey bile ileri sürdüğü bir usul meselesini elindeki içtüzük maddesiyle çözümleyerek söze başladı.” demek suretiyle en nazik zamanda bile, toplum düzenini bozucu nitelikte gördüğü ihtilale ve ihtilalciliğe yanaşmamıştır (Z.C.:12.7.1920).

Mustafa Kemal Paşa bu meclisin, bir kurucu meclis olmasını düşünmüş ve ona bu adı vermek istemişse de 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa ile 3. Kolordu Komutanı Selâhaddin Bey’in uyarılarıyla bundan da vazgeçmişti (Nutuk: 421).

Mustafa Kemal Paşa “Kurucu Meclis” adını veremediği meclise başka uygun bir ad da bulamamış, kuracağı meclisi “olağanüstü yetkilere sahip meclis” diye nitelemekle yetinmişti. îstanbul’dan kaçıp Ankara’ya gelmekte olan bazı mebusların telgraşarında “Meclis-i Kübra-yı Millet”, yani “En Büyük Milli Meclis” adı kullanılmışsa da Mustafa Kemal Paşa bu adı tutmamıştır. Fakat bir gün arkadaşlarıyla toplu halde “meclis” konusu üzerinde konuşulurken, birinin “Paşam, bu meclis, Meclis-i Kebir-i Milli olsun” demesi üzerine bu adı benimsemiş (Y. Nadi, Ankara’nın îlk Günleri: 115) ve onu günün diline çevirerek “Büyük Meclis-i Milli” demiş (K. Karabekir, îstiklâl Harbimiz: 650); sonra tamamen Türkçeleştirerek “Büyük Millet Meclisi” şeklinde kullanmıştır (Nutuk: 431).

Böylece, Büyük Millet Meclisi, Osmanlı Türk Devleti’nin tarihinde bir “Üçüncü Meşrutiyet” devri açarak toplantılarına başlamıştır.

Şu noktayı belirtmek yerinde olur ki, bu konudaki açıklamalar “olması istenen”, “olması tasarlanan”, “olmasına çalışılan” üzerine değil, “olan” üzerinedir. Elbette ki, Mustafa Kemal Paşa’nın amacı bir yeni meşrutiyet devri açıp orada kalmak değildi. Büyük Millet Mecli-si’ni toplantıya çağırırken ve ona kurucu meclis adını vermek isterken, bu meclis aracılığıyla rejimi değiştirmeyi düşünmüş olabilir, ama ilk uyarıda “kurucu meclis” adını kullanmaktan vazgeçmiş ve arkadaşlarıyla bu konuyu görüştüğü sırada Celâleddin Arif Bey’in “Bu meclis, îstanbul’da dağıtılan Meclis-i Mebusan’ın

devamından başka bir şey değildir. Orada toplantılarına devam imkânı bulamayan meclis, milletçe seçilmiş yeni üyelerin de katılımıyla Ankara'da devam edecektir." deyince herhangi bir karşılık vermemiş, düşünce ve tasarılarını açıklamamıştır (Y. Nadi, Ankara'nın îlk Günleri: 113).

5 Eylül 1920 tarihli toplantıyı yürüten Meclis Başkanı da, mebusların ödenekleri hakkındaki kanun için bir açıklama yaparken, Büyük Millet Meclisi'ni, Meclis-i Mebusan'ın devamı olarak ele almış ve 'istanbul'dan gelen mebuslar, Büyük Millet Meclisi'nin açılışından daha dört ay önce göreve başlamışlardır." demiş; böylece Meclis-i Mebusan dönemini de, Büyük Millet Meclisi döneminin başlangıcı olarak göstermiştir. Buna karşı da, ne Mustafa Kemal Paşa ne de başka bir mebus itirazda bulunmamıştır.

Çünkü, Mustafa Kemal Paşa yıkıcı olmadığı gibi, gereksiz şekilde tez canlı da değildi. Halide Edip Adıvar, yayınlanan anılarında bu görüşü pekiştirerek "Ankara'da kurulması gereken hükümetin şekli hakkındaki tartışmalar Nisan başında şiddetlendi. Başta Anayasa Profesörü Celâleddin Arif olmak üzere, düşünceleri Batı'ya açık olanlar bir yasama kurulu, bir yürütme kurulu oluşturmak ve başına bir başkan getirmek istiyorlardı. Mustafa Kemal Paşa önce buna itiraz etti. Bunu bir 'Cumhuriyet'e benzetti. Bunun halkı ürkütmesinden korkuyordu." demektedir (H. E. Adıvar, Türk'ün Ateşle îmtihanı: 129).

Bu sebeple, Mustafa Kemal Paşa'nın amacına varmak için bir aşama olarak yarattığı ve kabullendiği Birinci Büyük Millet Meclisi de, Meclis-i Mebusan'ın devamı gibi, fakat o günkü tutum ve davranışa göre özel bir "halk idaresi" rejimine yönelen bir "meşrutiyet parlamentosu" olarak göreve başlamıştır.

Nitekim, 7 sayılı kanunun birinci maddesindeki hüküm de bu görüşü pekiştirmekte ve "Büyük Millet Meclisi'nin onayı [dışında,] îstanbul tarafından yapılmış ve yapılacak antlaşmalar yapılmamış sayılacaktır." demektedir (Z.C.: 7 Haziran 1920). Demek ki, îstanbul'da bir "antlaşma yapma gücü ve yetkisi"nin bulunduğu kabul edilmekte ve fakat bu güç ve yetki "Büyük Millet Meclisi'nin gücü

ve yetkisi ile” sınırlandırılmaktadır. Yani meşrutiyet rejiminin bir türü olan “parlamentolu monarşi”deki gibi “hükümdarın gücü ve yetkisi” karşısında “parlamentonun gücü ve yetkisi” yer almaktadır (Türk Hukuk Lügatı).

Her ne kadar, 24 Nisan 1920 tarihli bildiride “23 Nisan’dan itibaren bütün mülkî ve askeri makamların ve bütün milletin baş vuracağı yer Büyük Millet Meclisi’dir.” denilmekteyse de bunun sebebi, padişahın düşman baskısı altında olması gibi bir gerekçeye dayandırılmakta ve bu sebeple 5 Eylül 1920’de kabul edilen 18 sayılı kanunun birinci maddesinde “Büyük Millet Meclisi’nin amacı, hilafet ve saltanatın, vatan ve milletin kurtarılması ve bağımsızlığa kavuşturulmasından ibarettir.” denilmektedir. 18 Eylül 1920 tarihli meclis toplantısında okunan, Mustafa Kemal imzalı Hükümet Programı’nın birinci maddesinde de “Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli sınırları içinde yaşama ve bağımsız olma, hilafet ve saltanat makamını kurtarma andıyla kurulmuştur.” deniliyor; Bakanlar Kurulu tarafından meclise verilen ilk Geçici Bütçe Kanunu’nun gerekçesindeki devlet daireleri listesinin başında “Zat-ı Hazret-i Padişahî ve Hanedan-ı Saltanat” adı

bulunuyordu (Z.C.: 8 Eylül 1920).

Aynı hükümet programında, Büyük Millet Meclisi adının başına “Türkiye” kelimesi konmuşsa da, çıkarılan kanunlarda “vatan” sözcüğü yerine “Memalik-i Osmaniye” ifadesi kullanılmış (22 ve 23 sayılı kanunlarda olduğu gibi), Ankara’daki resmi dairelerden bazılarının yazışmalarında bile “Meclis Hükümeti” yerine “Osmanlı Hükümeti” ifadesi yer almıştır (K. Karabekir, îstiklâl Harbimiz: 863).

Kaldı ki, başında bizzat Mustafa Kemal Paşa’nın bulunduğu Büyük Millet Meclisi Hükümeti bile 19 Ağustos 1920 tarihli kararnamesiyle, resmi dairelerde kullanılan pulları tek tip esasına bağlarken üzerlerine “Devlet-i Âliye” deyiminin yazılmasını kararlaştırmış, ülke içi seyahatlerde belge alınması zorunluğunu koyan 7 Ekim 1920 tarihli kararnamesinde “Türkiye” sözcüğü yerine “Memalik-i Şahane” ifadesini kullanmıştır (Düstur: 1).

Çünkü, Büyük Millet Meclisi, o günlerde, ne rejimi değiştirmeyi, ne padişaha karşı gelmeyi düşünmüyor, Mustafa Kemal Paşa bile, îs-tanbul'un işgali sebebiyle yabancı devlet temsilcilerine gönderdiği protesto telgraşarında "biz Türkler" demeyip "biz Osmanlılar" diyor (Nutuk: 416), meclisi toplantıya çağıran bildiride "Türk şehirle-ri"nden söz ederken "Osmanlı şehirleri" ifadesini kullanıyordu (Nutuk: 431). Hilafet ve saltanat makamlarının değil ortadan kalkmasına, birbirinden ayrılmasına bile razı olmuyordu (Z.C.: 24 Nisan 1920).

Büyük Millet Meclisi üyeleri de bu konudaki ters söylentileri yalanlayarak "Biz vekilleriniz, Tanrı'ya ve onun peygamberi adına and içeriz ki, padişah ve halifeye karşı ayaklanma sözü bir yalandan ibarettir ve bundan maksat memleketi sahipsiz ve savunmasız bırakarak ele geçirmektir." diyen bir bildirinin yayınlanmasını alkışlarla kabul etmişlerdir (Z.C.: 25 Nisan 1920).

Bununla da yerinilmemiş, başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu Meclis Başkanlık Divanı tarafından padişaha çekilen ve Mustafa Kemal Paşa tarafından Meclis Genel Kurulu'na takdim edilerek Hamdullah Suphi Bey tarafından okunan telgrafta şöyle denmiştir:

> Milli savunmamızı padişahlık makamına bir ayaklanma gibi göstermek isteyen ve halkı kandırmak için durmadan çalışan hainler var. Milleti birbirlerine kırdırmak istiyorlar. Oysaki vuran da, vurulan da hepsi sizindir... Kalbimiz size bağlılık ve kulluk duygulariyle dolu olduğu halde tahtınızın etrafında her zamandan daha sıkı bir bağla toplanmış bulunuyoruz (Z.C.: 28 Nisan 1920).

Nitekim, "Vatan Hainliğine Ceza Tayini" hakkındaki kanun teklifi üzerinde konuşan Sinop Mebusu Hakkı Hilmi Bey de milletten söz ederken "Osmanlı milleti" deyimini kullanmış, Bolu Mebusu Hilmi Bey ise "Varsın birkaç suçsuz gitsin. Tek bu saltanat kurtulsun." demiş ve bu sözler "bravo sesleri" ile karşılanmıştır (Z.C.: 26 ve 28 Nisan 1920).

Sonunda, bu görüş ve inanış bir and haline gelmiş ve Birinci Büyük Millet Meclisi üyeleri "hilafet ve saltanatın, vatan ve milletin kurtuluşundan ve bağımsızlığından başka amaç gütmeyeceğime..." diye and içmişlerdir (Z.C.: 6 ve 10 Temmuz 1920).

Bütün bu niteliklerinden ve gerçeklerinden ötürü, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin toplanmasıyla başlayan devre, Osmanlı Türk Devleti'nin "Üçüncü Meşrutiyet" devresi olacak ve en azından 85 sayılı anayasanın kabul günü olan 20 Ocak 1921'e kadar sürecektir. Hattâ, Mustafa Kemal Paşa, bir ara, şehzadelerden birini Ankara'ya getirme teşebbüsünde bile bulunmuştu (N. Peker, îstiklâl Harbi: 211); çünkü, o sırada, tek amacı ve düşüncesi devleti kurtarmaktı.

Meclis

Mustafa Kemal Paşa'nın, Büyük Millet Meclisi adıyla, milli meclisi toplantıya çağıran bildirisi yayınlanınca mebusluğa seçilmiş ve mebusluğu kabullenmiş olanlar Ankara'ya doğru yola çıkmışlardı. îstan-bul'dan kaçan mebuslar da Ankara'ya gelmeye devam ediyorlardı.

Böylece, 1920 yılının 23 Nisan günü, cuma namazında, Hacıbay-ram-ı Velî Camii'nde toplanıldı, bildirideki tören şekli aynen uygulandı. Kuranlar okundu, namazlar kılındı, dualar edildi, cuma gününün kutsallığına sığınıldı. Tekbir (Allahüekber: Tanrı Uludur) sesleri arasında, yürünerek meclis binasına gelindi. Tekrar Tanrı'ya yalvarılıp kurbanlar kesildi ve toplantı salonuna girildi. Salonu dolduran okul sıraları ve sandalyelere oturuldu. Mebusların en yaşlısı, 75 yaşındaki Sinop Mebusu Şerif Bey, Reis-i Sin (yaşından ötürü başkan) olarak kürsüye çıktı. îstanbul'un işgal olunması ve hilafet makamı ile hükümet merkezinin bağımsızlıklarının yok edilmesi yüzünden, milletin isteğiyle bu meclisin meydana geldiğini anlatan ve milli iradenin egemenliği ile bu egemenliğin önemini belirten kısa bir konuşma yaptı ve “Milletimizin, iç ve dış tam bir bağımsızlık içinde, mukadderatını kendi eline aldığını bütün dünyaya ilan ederek Büyük Millet Mecli-si'ni açıyorum.” dedi.

Böylece, 23 Nisan 1920 Cuma günü, saat 13:45'te, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısı başladı ve ilk sözü Ankara Mebusu Mustafa Kemal Paşa alarak bu meclisin, yeniden seçilmiş ve seçilecek mebuslarla “îstanbul Meclisi”nden gelmiş ve gelecek mebuslardan kurulduğunu ve hepsinin aynı sıfat ve yetkilerle görev yapacaklarını bir kere daha açıkladı ve bu husus meclisçe onaylanarak Büyük Millet Meclisi'nin ilk Genel Kurul Kararı olarak mevzuata geçti (Düstur: 1).

Sonra geçici başkanın yanına iki geçici kâtip (Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey ile Kütahya Mebusu Cevdet Bey) seçildi. Tutanakları incelemek üzere, ad çekilerek on beşer kişilik iki komisyon kuruldu ve saat 14:30'da toplantıya son verildi.

Bu ilk toplantıda kaç mebus vardı ve bunlar kimlerdi, kesinlikle bilinemiyor. Çünkü yoklama yapılmamıştı. Hiç kimse de bu konu üzerinde durmamış, toplantıda bulunan mebus sayısının, açılışa yeter olup olmadığını düşünmemişti. Ne var ki, düşünülse ve üzerinde durulsaydı yine de olumlu bir sonuca varılamazdı. Çünkü, o sırada, seçime katılabilecek nitelikte 15 ilde, 14'ü merkez livası, 35'i illere bağlı liva, 17'si bağımsız liva olmak üzere 66 liva vardı. (Ek: 5)

Her livanın 5 mebus çıkarması istendiğine göre 66 livadan 330 mebusun seçilmesi gerekiyordu. Yürürlükte olması gereken hükümlere göreyse, milli meclisler mebus toplam sayısının yarıdan bir fazlasının hazır bulunmasıyla açılabilirlerdi. O halde Birinci Büyük Millet Meclisi'nin açılabilmesi için ilk toplantıda 166 üyenin bulunması gerekliydi.

Ne var ki bu hesap, doğal olarak, bütün livalarda seçim yapılması ve beşer mebus çıkarılması esasına göredir. Oysa kaç livanın seçim yaptığı veya yapacağı, kaç mebus seçtiği ya da seçeceği bilinemezdi. Seçimlerde adaylık koymak ve sadece adaylara oy vermek zorunluluğu olmadığından, her seçmen istediğine oy verebileceğinden ve bu sebeple seçilenlerin mebusluğu kabul edip etmeyecekleri de önceden bilinemeyeceğinden, yukarıdaki gibi bir çoğunluk hesabı yapılmasına imkân yoktu. Nitekim, birkaç ay daha devam eden ve 5 Eylül'de alınan kararlarla sınırlanan seçimler sonunda bazı livaların hiç seçim yapamadıkları (Çatalca, Gelibolu, Kırklareli, Tekirdağ), bazı livaların sadece birer bucakta ya da ilçede seçim yapabildikleri (Adana, îzmir, Mersin), bazı livaların eksik mebus çıkardıkları (Edirne ve Osmaniye), bazı livaların türlü sebeplerle mebuslarının eksikliği (Biga,Hakkâri, Urfa, Van) anlaşılmış ve bütün bu sebeplerle 66 livadan 330 mebus yerine, 36 eksiği ile (Ek: 5) 294 mebus çıkarılabilmiştir (Ek: 6A). Ne var ki bu

da kolay olmamış, 42 kişinin mebusluğu kabullenmemesi, 12 kişinin birden çok yerden seçilmiş olması sebebiyle birini tercih etmesi, 9 kişinin mebusluğu yitirmesi ya da mebusluktan ayrılmak zorunda kalması, 7 kişinin ölmesi sebepleriyle (Ek: 5) 294 mebus seçebilmek için 365 kişilik seçim yapılmıştır.

Fakat, iş bu kadarla da bitmemiş ve o sırada devlet yönetimi dışında, kendi başına kalmış durumda bulunan Elviye-i Selâse bölgesindeki bazı livalar da seçime katılarak Ankara’ya 12 mebus göndermiş; böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde bulunması gereken mebusların sayısı 294’ten 306’ya çıkmıştır. (Ek: 6B)

Öte yandan, Mustafa Kemal Paşa’nın koyduğu esas, yayınladığı talimat ve ilk toplantı gününde yaptığı konuşma gereğince, îstanbul Meclis-i Mebusanı’ndan gelip meclise katılan 70 mebus da (Ek: 6C) eklenince toplam sayısı 376 olmuştur.

Ayrıca, îstanbul Meclisi mebuslarından olup da düşmanlarca tutuklanıp hapsedilmiş olan 14 kişinin de (Ek: 6D) mebusluklarının kabulüne karar verilmiş, böylece Birinci Büyük Millet Meclisi mebuslarının toplam sayısı 390’a yükselmişti. Buna göre çoğunluk sayısı 146 olmalıydı.

Ne var ki, aylarca devam eden ve durmadan yenilenen seçimlerle, değişen ve yeniden katılan mebusların varacağı bu sayıyı, o sırada bilmek ve bulmak mümkün olamazdı. Olamayınca da, bilinen usuller ve hükümlere göre bir çoğunluk sayısı tespit edilemezdi. Bu olağanüstü durumun özelliğine uygun bir kolaylığa başvurmaktan başka çare yoktu. Öyle de oldu. 24 Nisan’daki ikinci toplantıda, Başkanlık Divanı seçimlerinin sonucunu açıklayan geçici başkan, toplantıda bulunması gereken mebus sayısı yerine, bulunan mebus sayısını esas tutarak “Oy kullananlar 120, kesin çoğunluk 61’dir” dedi ve kimse de buna itiraz etmedi. Çünkü kimse, mebusların gerçek sayısı hakkında bilgi sahibi değildi. O kadar ki, kısa bir süre sonra durmadan artan mebuslara verilen para önemli bir rakama ulaşacak ve hükümetçe yapılan bir kanun teklifiyle mebusların azaltılması yoluna gidilerek her livanın, mebus sayısı 1876 Mebuslar Seçimi Kanunu ile belirtilen sayıdan aşağıya düşmedikçe

boşalacak mebusluklara yenisinin seçilme-mesi karar altına alınacaktır (Kanun No: 18, Madde: 2).

Mebusların sayısı böyle birdenbire çoğalınca “çoğunluk” meselesi de önem kazanmış ve 4 Eylül 1920 günü yapılan îçişleri Bakanı seçiminde bütün önemiyle meydana çıkmıştır. Çünkü ad okunarak yapılan oylamada, o güne kadar mebuslukları tespit edilenlerin sayısının 363 olduğu, bunlardan 204’ünün oylamaya katıldığı anlaşıldı. Başkan da sonucu şöyle bildirdi: “Aded-i mürettep (bir meclisin toplantıda bulunan, bulunmayan bütün üyelerinin toplamı) 363; oya katılanlar 204; nisab-ı müzakere (görüşmelerin yapılabilmesi için bulunması gerekli üye sayısı) 182 olduğuna göre işlem tamam.” Böylece başkan, ilk çoğunluk esasından ayrılmış; bulunanlara göre değil, bulunması gerekenlere göre çoğunluk arama yoluna gitmiştir. Ne var ki, bu çoğunluğu sadece görüşmeler için aramış, adayların aldıkları oy sayısına göre kazanıp kazanmadıklarını belirtirken ne bulunanların sayısını, ne de bulunması gerekenlerin sayısını esas tutmayarak görüşme çoğunluğu sayısının yarıdan bir fazlasını salt çoğunluk kabul etmiş ve “182’nin salt çoğunluğu 93 olduğuna göre...” demiştir. Aynı başkan, aynı toplantının dördüncü birleşimindeki oylamanın sonucunu ise “187 kişi oylamaya katılmıştır, 187’nin yarısından bir fazlası olan 94 salt çoğunluk olduğuna göre” diyerek bu defa da çoğunluk tespitinde oylamaya katılanların sayısını esas tutmuştur (Z.C.: 4 Eylül 1920).

Böylece, karmakarışık bir hale giren “çoğunluk” konusu önemle ele alınacak ve “Nisab-ı Müzakere Kanunu”nun beşinci maddesi ile her livadan beş mebus seçileceği esasına göre mebuslar toplamının yarıdan bir fazlası görüşme çoğunluğu olarak kabul edilecektir (Kanun No: 18). Ne var ki, bu esas da ihtiyaca cevap vermeyecek ve uygulanamayacaktır. Çünkü o sırada Büyük Millet Meclisi arasız olarak her gün toplanmakta ve bu yüzden mebuslar nöbetleşe, toplu halde, izne gitmektedirler. Nisab-ı Müzakere Kanunu’nun beşinci maddesindeki çoğunluğu bulmaya imkân yoktur. Bunun üzerine Başkanlık Divanı toplanacak, Nisab-ı Müzakere Kanunu’nun

birbirine karşıt gibi görünen maddelerinin anlamlarına dayanarak kendine göre bir yorum yapacak ve çoğunluğun tespitinde her livanın 1876 tarihli Mebuslar Seçimi Kanunu gereğince nüfuslarına göre çıkarabilecekleri mebus sayısının esas tutulmasını isteyecek, meclis de bu isteği kabul edecek, Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun beşinci maddesi kendiliğinden yürürlükten kalkacak ve yapılan hesap sonunda da salt çoğunluk sayısı 84 olarak uygulanacaktır. Ancak, Başkanlık Divanı sonradan yaptığı incelemede bu sayının da yanlışlığını tespit ederek salt çoğunluk sayısını 85'e çıkaracak ve 13 Ekim 1920'de bu değişikliği Meclis Genel Kurulu'na da duyuracaktır.

Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun öteki maddelerinin uygulanmasına devam edilerek, iki ay arasız ve izinsiz meclise gelmeyenler mebusluktan düşürülecek, memurluk alanlar mebusluktan ayrılmış sayılacak; ancak, meclis kararıyla, ordu ve kolordu komutanlıkları ve elçiliklerin mebuslukla birleşmesine imkân olacaktır. 27 Ekim'de de îstan-bul'dan gelen mebusların kabulüne son verilmiş ve bu tarihten sonra geleceklerin kabul edilmemesi kararlaştırılmıştır.

Büyük Millet Meclisi'nin açılışı yurdun her yanında olumlu ve derin etkiler yapmıştı. Her yerden kutlama ve başarı telgraşarı geliyordu.

Ve açılışının hemen ertesi günü hızlı ve aralıksız bir çalışma devresine giren Büyük Millet Meclisi, 26 Nisan'da, günün şartlarına uymayan maddeleri değiştirilmek suretiyle, eski "Meclis îçtüzüğü"nün uygulanmasına karar verdi. Daha sonra on bir Meclis Komisyonu kurulmasını kararlaştırdı:

1Diyanet işleri, Vakışar
2içişleri, Genel Güvenlik, Posta-Telgraf
3Dışişleri
4Maliye, Gümrükler
5Ticaret, Tarım, Orman, Madenler, Ekonomi
6-Adalet ve Mezhepler
7Eğitim
8Milli Savunma
9Bayındırlık
10Sağlık ve Sosyal Yardım

11Propoganda (irşad)

Bu sırada Başkanlık Divanı seçimleri de tamamlandı ve Büyük Millet Meclisi'nin ilk başkanlık divanı aşağıdaki şekilde kuruldu:

Birinci Başkan: Mustafa Kemal Paşa (Ankara)
îkinci Başkan: Celâleddin Arif Bey (Erzurum)
Birinci Başkanvekili: Çelebi Abdülhalim Efendi (Konya)
îkinci Başkanvekili: Çelebi Cemaleddin Efendi (Kırşehir)
îdareci Üyeler: Atıf Bey (Balıkesir), Emir Paşa (Sivas),îbrahim Süreyya Bey (Manisa)
Kâtip Üyeler: Haydar Bey (Kütahya), Cevdet Bey (Kütahya),
Refik Bey (Konya), Muhittin Baha Bey,(Bursa), Rasim Bey (Sivas), Feyyaz Ali Bey(Yozgat)

Hemen görevine başlayan Başkanlık Divanı da, ilk iş olarak, 27 Nisan 1920'de, padişaha bir bağlılık telgrafı çekti. "Halifemiz ve Ha-kan-ı Akdesimiz Efendimiz" diye başlayan bu telgrafta, padişahın haklarını ve milletin bağımsızlığını sağlamak ve savunmak için Ankara'da Büyük Millet Meclisi halinde toplanıldığı, bu meclise Anadolu'nun işgal altında olmayan her yerinden gelen olağanüstü yetkilere sahip mebusların bazı hususları arzetmeyi bağlılık ve kulluk borcu bildikleri, padişahlık ailesinin kutlu atası olan Sultan Osman'ın gördüğü rüyadaki, üç kıta üstüne gölgesini salan ve altında yüz milyonluk bir âlem barındıran kutsal ağacın dalsız bir gövde haline geldiği, bu gövdenin Anadolu olduğu, köklerinin de kalplerde bulunduğu, Rumeli'de her biri başlı başına bir dünya olan ülkeleri fetih ve istila eden orduların Anadolu'dan çağrıldığı, en önemli yerlere Anadolu'dan getirilen halkın yerleştirildiği, sultanlık tahtının varlığı ve onuru için Anadolu halkının yüzyıllardan beri uzak savaş meydanlarında ölmeyi kutsal bir görev saydığı, böylece Anadolu'nun boşaldığı, ıssız kaldığı, yine de her sıkıntıyı cana minnet bildiği ve Macaristan içlerinden Yemen çöllerine, Kafkas eteklerinden Basra yalılarına kadar kendini çevreleyen sonsuz şehitlikleri, şimdi her yerden çok, özerklik ve

bağımsızlık mücadelesi yapan Anadolu’nun verdiği anlatıldıktan sonra, “Milli savunmamızı padişahlık makamına karşı bir ayaklanma gibi göstermek ve halkı kandırmak için durmadan çalışan hainler var; oysaki, toplantısının ilk sözü halife ve padişahına bağlılık olan Büyük Millet Meclisi, son sözünün de yine bundan ibaret olacağını ve en büyük ve derin saygılarıyla arzeder.” deniyordu (Z.C.).

Ne var ki, bazı mebuslar padişaha olan bağlılıklarının belirtilmesinde daha da ileriye giderek îstanbul’a bir heyet gönderilmesini istiyorlardı. Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi Efendi, bu yolda bir de önerge vermişti. Önerge mecliste okununca, toplantıya başkanlık etmekte olan Mustafa Kemal Paşa önerge üzerinde görüşme açılmasına meydan vermeden, o gün Ankara’ya gelmiş, bütün mebuslar tarafından karşılanmış olan ve îstanbul’daki olayların iç yüzünü bilen Fevzi Paşa’nın gördüklerini anlatmasını, önerge üzerindeki konuşmaların ondan sonra yapılmasını teklif etti. Teklif kabul olundu ve Fevzi Paşa kürsüye geldi.

Mustafa Fevzi Paşa, 1876’da îstanbul’da doğmuştu. Babası Çakmakoğlu Ali Bey adında bir yarbaydı. îki kardeşi savaşlarda şehit olmuştu. 1897’de Harp Okulu’nu, 1898’de Kurmay Okulu’nu bitirmiş, 1899’da kurmay yüzbaşı olarak Arnavutluk’taki 18. Tümen Kurmay Başkanlığı’na tayin edilip gitmişti. Burada binbaşılığa, sonra yarbaylığa yükselmişti. Bu sırada babası da yarbaydı. Yine Arnavutluk’tayken albay olmuş, îttihat ve Terakki Partisi’ne girmişti. 1908’de Taşlıca komutan ve mutasarrıfı olmuş, 1913’te tümen komutanı olarak Ankara’ya gelmiş, 1914’te kolordu komutanı ve paşa olmuştu. Kolordusu ile Çanakkale Savaşları’na katılmış, Mustafa Kemal Paşa’nın îstanbul’a gitmesi üzerine ona vekâlet etmiş ve bu sırada düşman çekilmişti. 1916’da Kafkas Kolordusu komutanı olmuş, Ruslarla savaşmıştı. Sonra yine Mustafa Kemal Paşa’nın yerine, Suriye Cep-hesi’ndeki, 7. Ordu’nun komutanı olmuş, 1918’de hastalanarak îstanbul’a gelmişti. Yıl sonunda Genelkurmay Başkanlığı’na getirilmişse de 1919’da uzaklaştırılmıştı. Daha sonra Harbiye Nâzırlığı’na getirilmiş,

Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasına kadar bu görevde kalmış, yeni Ferid Paşa kabinesi kurulunca görev dışı bırakılmıştı (Süleyman Külçe, Mareşal Fevzi Çakmak: 11-129).

Bunun üzerine, artık îstanbul'da kalmanın hiçbir fayda sağlamayacağı kanısına varan Fevzi Paşa, Kuva-yı Milliyecilerin Üsküdar'daki irtibat ve tedbir memuru Jandarma Komutanı Binbaşı Remzi Bey'e başvurmuş, Paşabahçe Jandarma Komutanı ve Kuva-yı Milliyecilerin Anadolu'ya gizli sevk memuru Teğmen Salih Efendi'nin müfrezesi beraberinde 17-18 Nisan gecesi Beykoz'daki evinden yola çıkarılan Fevzi Paşa sabahleyin Alemdağı'na varmış, orada Binbaşı Remzi Bey'le arkadaşlarına rastlamıştı. îngilizlerin gizli çalışmalarını haber aldığı bu millicilerin de kaçmakta olmaları sebebiyle hep birlikte Alemda-ğı'nda gizlenilmiş ve gece yola çıkılmıştı. Gündüzleri gizlenmek ve geceleri yürümek suretiyle yoluna devam eden Fevzi Paşa, Kandıra'ya gelmiş, ertesi gün Adapazarı yakınında Kuva-yı Milliye'nin bozguna uğradığını ve tümen komutanı Mahmut Bey'in öldürüldüğünü öğrenmiş, tarlalar içinden gizlice Kuva-yı Milliye'nin elindeki Geyve boğazına gelmiş, ordan da drezinle, 25-26 Nisan gecesi Osmaneli'ye (Lefke'ye) vararak Ali Fuat Paşa'yı ziyaret etmişti.

Fevzi Paşa'nın Ankara'ya gitmekte olduğunu öğrenen Ali Fuat Paşa, Ankara'nın bu konudaki tutumundan kuşkulanmış, kurmay başkanı Binbaşı Saffet Bey'i (Arıkan) gizlice telgrafhaneye göndermiş ve Mustafa Kemal Paşa'dan müsaade ricasında bulunmuştu. Mustafa Kemal Paşa ise, on beş gün öncesine kadar Ankara'yı tanımayı kabullenmemiş olan Fevzi Paşa'yı istememiş, "Geldiği yere geri gönderin" demiş ve fakat bizzat Ali Fuat Paşa'nın makine başına gelip direnmesi üzerine "Anadolu'ya geçtiğinize memnun olduk. Hoş geldiniz. Ankara'ya gelmenizi bekliyoruz, saygılarımızla." şeklinde bir telgrafın kendisine verilmesine razı olmuştu (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele

Hâtıraları: 367).

Mustafa Kemal Paşa önceki tutumunda direnmemiş, hattâ, tamamen aksine bir davranışla, Üsküdar livası adına Gebze'den bir seçim

belgesi getirterek Fevzi Paşa'nın mebusluğunu sağlayarak onu yarı hükümet durumundaki altı kişilik Geçici Yürütme Komisyonu üyeliğine seçtirmiş ve 27 Nisan 1920 günü Ankara'ya varacağını öğrenince, toplantı halindeki mecliste "Eski Harbiye Nâzırı Fevzi Paşa Hazretleri azamızdan ve Yürütme Kurulu üyelerindendir. Şimdi buraya gelmek üzeredirler. Uygun görürseniz, hem arkadaşımız olduğundan, hem de bin türlü zorluk ve eziyet içinde yolculuk yaptığından, yüksek heyetinizden bazı arkadaşlar kendisini karşılamaya gitsinler." demiş ve Heyet-i Umumiye'nin "muvafık" (uygundur) seslerini duyunca da "Hepimiz gidelim, karşılayalım. Belki kendisinden biraz izahat alırız." diyerek bütün mebuslarla birlikte istasyona gitmişti. Böylece, özel sevgi ve saygı gösterileriyle istasyondan alınıp meclise getirilen Fevzi Paşa, şimdi, îstanbul'a bir heyet gönderilmesini isteyen önergeye karşı, Mustafa Kemal paşanın teklifi ile, açıklamalarda bulunmak üzere kürsüye çıkıyordu.

Fevzi Paşa bu konuşmasında, padişahın îstanbul'da bir esaret hayatı yaşadığını, cuma namazı töreninde göstermelik bile olsa asker bulundurulmasına îtilâf Devletleri'nin müsaade etmediğini, îngilizle-rin savaş gemilerini köprüye kadar yanaştırarak toplarının namlularını saraya çevirdiklerini, namazdan önce ve sonra padişahla görüştüğünü, padişahın üzüntüsünü açıkça dile getirdiğini ve "Aman Anadolu ile bağlantılar kurunuz" dediğini, düşmanların her gün hükümete notalar yağdırdıklarını, kabinenin de ancak bir iki hafta bu baskıya dayanabildiğim, Kuva-yı Milliye'nin ortadan kaldırılması için bildiri yayınlanması isteği kabul edilmeyince bakanların süngülerle yerlerinden atılacağı tehdidinde bulunulduğunu, bunun üzerine istifa ettiklerini, îngilizlerin de, Fetva-yı Şerife'yi istedikleri bir kabine kurdurmak üzere tehdit ve baskıyla aldıklarını, bu fetvanın îngiliz süngüleri altında milleti birbirine düşürmek için düzenlenmiş bir belge olduğunu, milletin birbiriyle çatışmasının îngilizlerin işlerini kolaylaştıracağını, istedikleri gibi bir barışı imzalayacak heyeti bulabileceklerini ve kolaylıkla Anadolu'yu istila edeceklerini, bu sebeplerle milletin

birlik ve beraberlik halinde bulunması gerektiğini, ancak düşmanların bunu görmeleri halinde geleceğin güven altına alınabileceğini anlattı.

Fevzi Paşa'nın konuşması mebuslar üzerinde büyük etki yapmış ve alkışlarla karşılanmıştı. Bundan yararlanmasını bilen Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa, hemen, "Bu açıklamadan sonra, Çelebi Efendi Hazretleri, îstanbul'a bir heyet gönderilmesi hakkındaki önergelerini geri alıyorlar" dedi ve başkaca kimseye söz vermeden gündemin öteki maddesine geçti (Z.C.: 27 Nisan 1920).

Meclis Hükümeti

23 Nisan 1920'de, Büyük Millet Meclisi'nin ilk toplantısını açan geçici başkanın dediği gibi, "millet, tam bir iç ve dış bağımsızlık içinde" kaderini çizmeye ve yönetmeye başlamış, ilk aşama olarak da devlet düzeninin üç dayanağından biri olan "yasama yetkisi"ni kullanacak organı kurmuş, Büyük Millet Meclisi'ni göreve başlatmıştı. Sıra "yürütme yetkisi"ni kullanacak organın yani "hükümet"in durumunu ele almaya gelmişti. Düşman işgali altındaki îstanbul'da bulunan Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin ülke yönetimi ve ülke sorunları ile hemen hemen bütün bağlantısı kesilmişti. Bu hükümet milletin güvenine ve iradesine dayanmıyordu; milli isteklerden uzak, işgalci kuvvetlerin oyuncağı haline gelmişti. Düşmana karşı koyan milli mücadelecileri ortadan kaldırabilirse büyük devletlerin gözüne gireceğini ve memleketi de ancak bu yolla kurtaracağını sanıyor, bu sebeple Kuva-yı Milliyecileri vatan haini kabul ederek temizlenmeleri için çareler düşünüyordu.

Bu duruma göre, milletin iradesine, güvenine dayanan, milletin isteklerine uygun hareket edecek olan bir yürütme organı kurmak ve onun, aynı amacı güden yasama organı yani Büyük Millet Meclisi ile birlikte çalışmasını sağlamak lazımdı. Mustafa Kemal Paşa, Büyük Millet Meclisi'nin 24 Nisan 1920 tarihli ikinci toplantısında, uzun bir konuşmayla milli mücadelenin başlama sebeplerini ve izlediği yönü anlattıktan sonra, bu konuda tutulması gereken yolu açıklayan teklifini yapmıştı:

> Gerek anayasa hukukuna, gerek geçmişteki örneklere, gerekse bugün aynı kötü şartlar içinde çökme tehlikesi gösteren milletlerin ibret verici durumlarına göre ülkeyi parçalanmaktan ve yok olmaktan kurtarmak için tüm milli kuvvetleri esaslı bir kuruluşla birleştirmekten başka çare yoktur.
>
> Bundan ötürü, yüksek meclisinizde toplanan milli iradeye dayanmak suretiyle, meşruluk ve yasallığını, yine meclisinizde beliren milli vicdanın yargısına bağlı kalmak

yoluyla da sorumluluğunu bilecek ve belirtecek “hükümet” yapısındaki bir gücün işleri yönetmesi ve yürütmesi zorunludur.

Yüksek meclisiniz ise, sadece inceleme ve denetleme yapma niteliğinde bir meclis değildir. Yalnız yasama ve kanun yapma görevinin sorumluluğuyla milletin kaderine tepeden bakmayacak, bu konuyla Şilen de uğraşacaktır. Biz de, milli birliğe her güçten çok yetki veren islâmiyet esaslarını göz önüne alarak, yüksek meclisinizin bütün millet işlerine doğrudan doğruya el koyması düşüncesinden yanayız.

Ancak, bütün işlerin en ince ayrıntılarına kadar Meclis Genel Kurulu tarafından incelenip görülmesi mümkün olamayacağından, yüksek heyetinizden ayırıp vekillik vereceğiniz üyelerin, bugünkü hükümet teşkilatının iş bölümüne göre görevlendirilmesi ve her birinin hem ayrı ayrı, hem toplu halde Genel Kurul önünde sorumlu olması amacının sağlanmasına yeterli olacaktır.

Bu durumda, yüksek meclisinize başkanlık edecek kimse, yüksek meclisinizi temsil bakımından meclis üyelerinden kurulacak heyete de başkanlık edecek, meclis adına imza atacak, kararları onaylayacak ve yürütme işlerinden öteki üyeler gibi Genel Kurul önünde sorumlu olacaktır. Genel Kurul’a karşı sorumlu üyelerden kurulacak “Yürütme Kurulu” üyeleri de, meclisin onayıyla meclise vekalet edecek, bu sebeple her birine “vekil” denecek ve bunun başkanı olacak kimse büyük bir sorumluluk altında bulunacaktır.

Osmanlı Devleti, başka devletler gibi, hükümdarının maddi nüfuzu etrafında meydana gelmemiştir. Saltanat makamı, aynı zamanda hilafet makamı olduğundan, padişahımız islâm topluluğunun da başıdır. Çabalarımızın birinci amacı saltanat ve hilafet makamlarının ayrılmasını arzulayan düşmanlarımıza milli iradenin buna müsade etmeyeceğini göstermek ve bu kutsal makamları düşman boyunduruğundan, devlet başkanının yetkilerini düşmanın baskı ve müdahalesinden kurtarmaktır.

Böyle olunca da, başkansız bir hükümet kurmak zorunluğu içindeyiz. Bir noktada toplanıp dengelendirilemeyen devlet güçlerinin ahenkli bir şekilde ayakta tutulmasına imkân yoktur. Buna karşılık, bütün kuvvetleri birleştirmek ve dengelemek yetkisini herhangi bir makama vererek onu sorumlu tutmamak da felakete sebep olur.

Bütün bu zor ve birbiriyle bağdaşmaz esaslar karşısında, islâmiyet’in esas şartlarına başvurarak, yüksek meclisinizde toplanmış olan ve bütün Müslümanların yardım ve kabulüne dayanan milli iradenin Şilen vatan kaderine el koyması

esasını kabul ediyoruz. Bu görüş, seçim bildirisinde de özetlenmiş olduğuna göre, seçimi yapan millet de bu esası kabul etmiş demektir. Bundan ötürü, yüksek meclisiniz, karşısına çıkacak bir hükümeti denetlemek ve onunla mücadele etmek gibi sadece yasama göreviyle değil, millet işlerini bizzat görmek üzere de kurulmuştur ve yüksek meclisin üstünde bir kuvvet yoktur.

Bununla beraber, yine de karar sayın kurulunuzundur. Ancak, devlet işlerinin de uzun süre mercisiz kaldığına dikkatinizi çekerek nazariyeler üzerinde sürüp gidecek tartışmaların en kötü idarelerden daha kötü etkiler yapacağını bildirmeyi de vatan görevi sayarım.

Mustafa Kemal Paşa’nın bu konuşması üzerine söz alanlar, Mustafa Kemal Paşa’yı ve Heyet-i Temsiliye’yi övdüler. Başkan da Mustafa Kemal Paşa’nın teklifini oya koymak istedi. Bunun üzerine Konya Mebusu Refik Bey (Koraltan) konunun öneminden ötürü teklifin basılıp dağıtılmasını, ondan sonra da herkesin düşüncelerini

açıklamasını istedi. Bu nokta üzerinde görüşmeler olurken Mustafa Kemal Paşa söz alarak "Heyet-i Temsiliye adındaki bir kurul, bütün maddi ve manevi sorumluluğu üzerine alıp 16 Mart 1920 gününden bu dakikaya kadar, bütün acı durum ve gelişmeler içinde görev yapmıştır. Bu sorumluluk çok ağırdır. O heyeti artık bu ağır yükün altında bırakmayınız. Teklif ediyorum, derhal memleket mukadderatına el koyunuz. Çekinmek gerekmez. Bu görev o kadar önemli, içinde bulunduğumuz zaman o kadar tarihidir ki, bu koca sorumluluğu içinizden üç beş kişiye yüklemekle yetinemeyiz. Meclisin tamamı, tam anlamıyla sorumlu olmalıdır. Millet bizi bunun için gönderdi. İşleri beş kişinin eline bırakalım diye göndermedi." dedi.

Mustafa Kemal Paşa, önergesinin basılıp dağıtılması teklifine de itiraz ederek gerekiyorsa tekrar ve tekrar okunmasını ve her durum da görüşmeler sonunda oylanmasını istedi. Biraz sonra görüşmeler yeterli görüldü ve Mustafa Kemal Paşa'nın teklişerinin aynen kabulünü isteyen önerge çoğunlukla kabul edildi.

Bundan sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın iç durum hakkındaki açıklaması için, gizli bir oturum yapıldı. Tekrar açık oturuma geçilince de Başkanlık Divanı seçimine başlanarak önceki bölümde gösterilen Başkanlık Divanı kuruldu.

25 Nisan'daki toplantıda ise, Mustafa Kemal Paşa'nın kabul edilen teklifine göre, yürütme yetkisini de bizzat kullanacak olan meclisin bu yetkiyi nasıl kullanabileceği konusu ele alındı. Sonunda meclisin işlemlerini düzenlemek, meclise vekalet edecek Yürütme Kuru-lu'nu kurmak, Yürütme Kurulu ile meclisin ilişkilerini kanunlaştırmak üzere on beş kişilik bir "Lâyiha Encümeni" kurulması ve hazırlanacak kanun lâyihasının meclis tarafından kabulüne kadar da altı kişilik bir Yürütme Komisyonu seçilmesi kararlaştırıldı.

Önce altı kişilik Geçici Yürütme Komisyonu seçildi:

1Celâleddin Arif Bey

2Cami Bey

3Bekir Sami Bey
4Fevzi Paşa
5Hamdullah Suphi Bey
6Hakkı Behiç Bey

Sonra yine seçimle on beş kişilik Lâyiha Encümeni kuruldu:
1Rıza Nur Bey
2Yusuf Kemal Bey
3Yunus Nadi Bey
4Hamdullah Suphi Bey
5Hakkı Behiç Bey
6Sırrı Bey
7Refik Bey
8Şeyh Servet Bey
9Haydar Bey
10Emir Paşa
11Hilmi Efendi
12Besim Atalay Bey
13Ferit Bey
14Abdülkadir Kemali Bey
15Çelebi Abdülhalim Efendi

Lâyiha Encümeni de hızlı bir çalışmayla kısa sürede gerekli kanunu hazırlayıp meclise verdi ve 2 Mayıs 1920'de "Büyük Millet Meclisi Bakanlarına Dair Kanun" kabul edildi. Bu kanun gereğince, Büyük Millet Meclisi hükümetinde bir de bakanlık niteliğinde Genelkurmay Başkanlığı olacak, bakanlar meclis tarafından mebuslar arasından ve salt çoğunlukla seçilecek, bakanlar arasında çıkacak anlaşmazlıkları meclis bağdaştıracaktır (Kanun No: 3).

Hemen ertesi gün, 3 Mayıs 1920'de de, bakanların seçimi yapıldı ve ilk Büyük Millet Meclisi Hükümeti aşağıdaki şekilde kuruldu:

Bakanlar Kurulu Başkanı (Başbakan) -Mustafa Kemal Paşa (Ankara)

İçişleri Bakanı -Cami Bey (Aydın)

Adalet BakanıCelâleddin Arif Bey (Erzurum)
Bayındırlık Bakanı-İsmail Fazıl Paşa (Yozgat)
Dışişleri Bakanı-Bekir Sami Bey (Amasya)
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı-Adnan Bey (İstanbul)
Ekonomi Bakanı-Yusuf Kemal Bey (Kastamonu)
Maliye Bakanı-Hakkı Behiç Bey (Denizli)
Eğitim Bakanı-Dr. Rıza Nur Bey (Sinop)
Milli Savunma Bakanı-Fevzi Paşa (Kozan)
Genelkurmay Başkanı-İsmet Bey (Edirne)
Diyanet İşleri Başkanı-Mustafa Fehmi Efendi (Bursa)

(Meclis başkanı aynı zamanda başbakan olduğundan ayrıca seçim yapılmamıştır.) (Tarih Vesikaları, Haziran 1941, sayı: 6)

(Bu kadroda sık sık değişmeler olacaktır. 1920 yılı içinde, istifa eden İçişleri Bakanı Cami Bey'in yerine 17 Temmuz'da Maliye Bakanı Hakkı Behiç Bey, Hakkı Behiç Bey'den boşalan Maliye Bakanlığı'na İstanbul Mebusu Ferid Bey seçilecektir. Hakkı Behiç Bey İçişleri Bakanlığı'ndan da istifa edince yerine 4 Eylül'de Tokat Mebusu Nâzım Bey, onun da istifası ile yerine 6 Eylül'de İzmir Mebusu Refet Bey seçilecektir. Görevle Moskova'ya giden Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'e İstanbul Mebusu Muhtar Bey'in, Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'e Manisa Mebusu Celâl Bey'in vekâlet etmeleri de 10 Ağustos'ta yapılacak seçimlerle kararlaştırılacaktır. İzinle ayrılan Adalet Bakanı Celâleddin Arif Bey'e vekâlet etmek üzere 1 Kasım'da Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey, üç gün sonra istifası üzerine de 16 Aralık'ta Adana Mebusu Zekâi Bey seçilecek, Eğitim Bakanlığı vekaletine de seçimle Hamdullah Suphi Bey getirilecektir.

Bakanların seçiminde, Eğitim Bakanı Rıza Nur Bey'in durumu oldukça ilgi çekici olmuştur. 3 Mayıs 1920'deki seçime 137 kişi katılmış, Eğitim Bakanlığı adaylarından Hamdullah Suphi Bey 60 ve toplantıda bulunmayan öteki aday Rıza Nur Bey 43 oy aldıklarından çoğunluğu sağlayamayan iki aday da seçilememişti. İkinci oylamada H. Suphi Bey 66 ve Rıza Nur Bey 42 oy

aldıklarından yine hiçbiri çoğunluk sağlayamamış ve ertesi gün yapılan oylamada 64 salt çoğunluğa karşı 65 oy alan Rıza Nur Bey, Eğitim Bakanı olmuştu. Durumu öğrenen Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey, hemen meclise gelip söz alarak kürsüye çıkmış, oylamanın üç kere yapılmasının kendisi hakkında bir tereddütün ifadesi olduğunu, son oylamada aldığı oy sayısının da bu kanıyı pekiştirdiğini, salt çoğunluktan bir tek sayı fazla olan zayıf güvenoyunun anlamlı olduğunu, bu durumda seçimi kazananlara düşen görevin istifa etmek olduğunu, parlamenter düzenin bunu gerektirdiğini anlatarak istifa etmiş ve adaylıkta rakibi olan Hamdullah Suphi Bey'i överek "Hamdullah Suphi Bey, gerçekten bu işe yeterli ve layıktır. Onu tavsiye ederim." demiştir. Hamdullah Suphi Bey ise, oylama sonucunun böyle oluşunun oyların iki adaya dağılmasından ileri geldiğini, yoksa Rıza Nur Bey'in çok daha fazla oya layık olduğunu belirterek "Memleketimizdeki siyasi hayatta gerçekten iyi bir ün yapmış ve yurtseverliğini ispatlamış olan bu arkadaşımıza karşı yüksek meclissinize düşen bir görev vardır. Bu da, ona büyük bir çoğunlukla güven göstermektir." demiş, Meclis Başkanı da Hamdullah Suphi Bey'in bu isteğini oya koymuş ve "Kabul, oybirliği ile kabul, yaşasın birlik" sesleri arasında, Rıza Nur Bey'e oybirliğiyle güven gösterildiğini açıklamış, o da bu durum karşısında bakanlık görevini kabullenmiştir.

(Bakanlar seçiminde sık sık değişiklikler olmasının daha çok seçim usulünden ileri geldiği kanısına varılmış olacak ki, mebusların kendi aralarından dilediklerini seçme usulü yerine, Başbakanlık tarafından gösterilecek adaylar arasından bakan seçimi yapılması esası kabul edilmiş ve bu husus 9 Kasım 1920'de 47 sayı ile kanunlaştırılmıştır.)

Böylece göreve başlayan Büyük Millet Meclisi Hükümeti, ilk iş olarak, 6 Mayıs 1920 tarihli kararnameyle İstanbul'la her türlü resmi haberleşmeyi yasakladı. İstanbul'dan gelecek resmi evrakın ve gazetelerin geri çevrilmesine karar verdi, bunları kabul eden ya da geri çevirmeyen memurların vatan hainliğiyle suçlanacağını ilan etti. Posta ve telgraf haberleşmelerinin özel ve ticarete ait olanlarını,

belli merkezlerde sansür edilmek ve mektuplar açık gönderilmek kaydıyla serbest bıraktı. Haberleşmelerin Türkçe olmasını şart koştu, Fransızca haberleşmeler için de yeterli sayıda belli çıkış yerleri gösterdi.

8 Mayıs'ta "tehcir" suçundan tutuklu olanların serbest bırakılarak tutuksuz yargılanmalarını kararlaştırdı. 10 Mayıs'ta ihracatı serbest bıraktı (Ek 7). Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir heyetin Moskova'ya gönderilmesini kararlaştırdı ve heyet 11 Mayıs'ta yola çıktı.

16 Mayıs'ta milli mücadelenin en önemli kararlarından birini alarak "Kuva-yı Milliye'nin Milli Savunma Teşkilatı'na bağlanarak birleştirilmesi ve buna göre düzenlenecek bütçenin hazırlanması" ele alınmış olduğundan "bakım ve harcamaların tamamen genel gelirden sağlanmasını" kararlaştırdı. Böylece Kuva-yı Milliyecilerin kendi başlarına halktan mal ve para toplamalarına son verildiğini ilan etmiş oldu.

Haberleşmeler üzerinde titizliğini daha da ileriye götürerek, 14 Haziran'da, önemli ve ivedi olmayan yazıların telgraşa verilmesini yasakladı. 18 Haziran'da da Büyük Millet Meclisi postanesinin "posta ve telgraf merkezi" sayılıp mühür kullanmasını kararlaştırdı.

25 Haziran'da, asayiş olaylarında görevlendirilmek üzere 1895-1900 doğumluların silah altına çağrılmasına karar verdi.

30 Haziran'da, 16 Mayıs 1920 tarihli kararnamesini pekiştiren yeni bir kararnameyle, Milli Savunma emrindeki bütün silahlı kuvvetleri asker sayarak Kuva-yı Milliye erlerinin işlediği suçların da askerler gibi işleme tâbî olacağını karara bağladı (Düstur, Cilt: 1).

İlk Kanunlar

Büyük Millet Meclisi'nin toplandığı günlerde milli mücadeleciler aleyhinde türlü dedikodular çıkarılmıştı. Sosyal ve siyasal suçlamaların dışında, aleyhteki en etkili söylenti "Hayvanlar Vergisi"nin arttırılacağıydı.

Genişçe bir halk topluluğunu ilgilendiren ve her bölge için ayrı ayrı tespit edilmiş olan Hayvanlar Vergisi, daha önceki yıllarda dört katına çıkarılmış, son İstanbul Meclis-i Mebusanı zamanında hükümetçe tekrar arttırılarak sekiz kata çıkaran kararname, meclise verilmiş ve fakat bütçe komisyonunda kalmıştı. Halk, Ankara Meclisi'nin bu arttırmayı kabulleneceğinden, mebuslar da halkın bu tepkisinin kötü sonuçlar vereceğinden kuşkulanıyordu. Türlü zorluklarla karşılaşıldığı bu kuruluş günlerinde her şeyden önce bu kuşkunun büyümesini önlemek, hatta bu kuşkuyu tamamen yok etmek gerekti. Bu sebeplerle, mebuslar daha ikinci toplantılarında Hayvanlar Vergisi'nin dört kattan sekiz kata çıkarılmayacağının, eskisi gibi dört kat olarak alınacağının hemen bir kanuna bağlanıp halka duyurulmasını istediler. İstek hemen kabul edildi, "Hayvanlar Vergisi'nin eskiden olduğu gibi dört kat olarak alınmasına karar verildi." Ve bu tek cümle, bilinen kanun şekillerine uydurulmak, numaralanmak, yürürlük maddeleri eklenmek ihtiyacı duyulmadan bu haliyle Büyük Millet Meclisi'nin 1 sayılı kanunu oldu (Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan kanunlar 14 Aralık 1920 tarihli meclis kararıyla numaralandırılmışlardır).

Fakat o günlerde milli mücadeleciler için asıl büyük tehlike Büyük Millet Meclisi'nin meşru olmadığı yolundaki iddialardan ileri geliyordu. Bu iddiaları ve bu iddialara dayanan aleyhteki çabaları tez elden önlemek, durdurmak, kökünden yok etmek ve Büyük Millet Meclisi'nin meşruluğunu kanunlaştırıp herkese kabul ettirmek gerekiyordu. Bunun için de 29 Nisan 1920 tarihli ve 2

sayılı kanun çıkarıldı. “Hıyanet-i Vataniye Kanunu” adını taşıyan bu kanuna göre, “Büyük Millet Meclisi’nin meşruluğuna karşı ayaklanmayı kapsayacak söz, davranış ve yazıyla muhalefette ya da bozgunculukta bulunan kimseler vatan haini sayılır” ve asılarak “idam olunurlar.”

Büyük Millet Meclisi’nin bu ilk günlerinde çıkarılan kanunlar kadar verilen önergeler, yapılan teklişer, alınan meclis kararlarının da kuruluş tarihimizde önemli bir yeri vardır. Mesela, 2 sayılı kanunun çıkarıldığı 29 Nisan günü Bursa Mebusu Operatör Emin Bey ile Sinop Mebusu Şevket Bey tarafından verilip bazı mebuslarca “alkışlar”la ve bazı mebuslarca “hayır, olamaz” sesleriyle karşılanan önerge belki de Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki ilk devrimci davranışın belge-siydi. Önergede şöyle deniyordu:

> Uzun savaş yıllarının doğurduğu birçok bunalımlar arasında, ülkemiz için, bir de fes sıkıntısı meydana geldi. Savaştan önceki yıllarda yalnız Avusturya’dan aldığımız feslerin bir yıllık parası, altın olarak, beş milyon liraya varmaktaydı. Öteki yabancı ülkelerden getirtilen feslerin paralarını da hesaba katarsak her yıl yedi sekiz milyon liralık bir varlığın dışarıya gittiği görülür ki, bunun kâğıt para karşılığı, yaklaşık kırk milyon lira demektir. işte, yoksul ülkemiz için çok büyük olan bu paranın yurtiçinde kalmasını sağlamak üzere ve aslında II. Sultan Mahmut zamanında adalı Rumları taklit ederek serpuş olmak üzere kabul edilmiş bulunan fesin bir milli başlık niteliğinde olmadığı da göz önüne alınarak öteden beri birçok Doğu ve Müslüman milletlerinin serpuş olarak taşıdıkları ve şu son günlerde herkesin de seve seve giymeye başladığı “kalpak”ın “ulusal başlık” olarak kabullenilmesini ve ilan edilmesini teklif ederiz.

Haşim Bey (Çorum) — Hayır, hayır, olamaz.

Tunalı Hilmi Bey (Bolu) — Fes, Türk’ün ruhunda yerleşmiştir.

Hasım Bey (Çorum) — Tunus’taki bütün Müslümanlar fes giyiyorlar. Biz giymezsek onların manevi kuvvetleri zayışar. Olmaz efendim, katiyyen istemem.

Mustafa Taki Efendi (Sivas) — Gerçi fes, sonradan ortaya çıkarılmış bir şeydir. Fakat bugün Müslümanları başkalarından ayıran bir belirtidir. Özellikle Osmanlılar için böyledir. Biz bunu bırakırsak kılığımız, geleneklerimiz karmakarışık olur. Biz “papak” giysek, o bütün uluslarda vardır. İslâm milletleri ve özellikle Osmanlılar için özel kılık festir.

Başkan — Bu önergeyi nazar-ı itibare alıyor musunuz? (“Almıyoruz” sesleri) Almayanlar ellerini kaldırsın. (Eller kalkar) Önerge

dikkate alınmıyor. (“Yaşasın fes” sesleri) Rica ederim, bugün fes ve kalpak zamanı değil. Herkes istediğini giysin.

Konu üzerindeki görüşme bitmişti. Tam bu sırada, aleyhinde tek kelime söylenemeyen “fes”e ve onun sembolize ettiği gericiliğe karşı, az da olsalar, devrimcilerin “Yaşasın kalpak” sesleri yükseldi.

2 Mayıs 1920’de çıkarılan 3 sayılı “Büyük Millet Meclisi Bakanları’na Dair Kanun” ise yeni bir devlet düzeninin ilk işaretlerinden olarak yürütme organının durumunu tespit etti.

Yasama ve yürütme organlarından sonra, sıra yargı organına gelmişti. 7 Haziran 1920’de çıkarılan 4 sayılı kanunla da, merkezi Sivas olmak üzere, “Diyanet, hukuk, ceza ve dilekçe dairelerinden meydana gelme bir geçici Yargıtay” kuruldu.

Aynı gün, 5 sayılı kanunla, ülke savunmasının sağlanması ve genel düzenin gereği gibi kurulması için Milli Savunma Bakanlığı’na bağlı olarak “Seyyar Jandarma Müfrezeleri” kurulması kararlaştırıldı.

Yine aynı gün, 6 sayılı kanunla, genellikle iç ve dış yayın, propaganda ve haber alma işleriyle uğraşmak ve tüm basın işlerine merci olmak üzere, Başbakanlık’a bağlı bir “Basın ve Haber Alma Genel Müdürlüğü” kuruldu.

7 sayılı kanunla da “İstanbul’un işgal edildiği tarih olan 16 Mart 1920’den sonra, Büyük Millet Meclisi’nin tasvibi dışında, İstanbul tarafından yapılmış ya da yapılacak bütün antlaşmalar, sözleşmeler, bağıtlar, kararlar ve imtiyazlar, maden terk, devir ve ruhsatlandırmaları ile mütarekeden sonra yapılmış bütün gizli antlaşmalar, doğrudan doğruya ya da dolaylı şekilde yabancılara verilmiş imtiyazlar, maden terk ve devirleri ve ruhsatlandırmaları hiç verilmemiş ya da yapılma-mışcasına geçersiz” sayıldı.

Bu sırada gündemdeki işler çok artmış, çoğunluk meselesi önem kazanmış, mebusların aylık ve yolluklarının da bir esasa bağlanması gerekmiş, bu konuları düzenlemek üzere 5 Eylül 1920’de 18 sayılı “Nisab-ı Müzakere Kanunu” çıkarılmıştır.

Ne var ki, o sırada ülkede düzene sokulacak daha pek çok olay vardı. Ve bunların en önemlisi olarak asker kaçaklarının durumu ele

alınacak “Görevli ya da gönüllü olarak askerlik hizmetine girip de buradan kaçanlar ya da her ne suretle olursa olsun kaçmaya sebebiyet verenler, kaçakların yakalanmasında ve sevklerinde gevşek davrananlar, kaçakları gizleyen, yedirip içiren ve giydirenler”i yargılamak ve cezalandırmak üzere, meclis tarafından kendi üyeleri arasından seçilecek bağımsız, olağanüstü yetkilere sahip, kararları kesin, üçer kişilik “İstiklâl Mahkemeleri” kurulması hakkındaki 11 Eylül 1920 tarihli ve

21 sayılı kanun çıkarılacaktır. 22 Eylül’de de, kurulması tasarlanan

yedi İstiklâl Mahkemesi için 21 üyenin seçilmesine başlanacak ve fakat kuşku verecek derecede büyük sorumluluk taşıyan bu işte bir türlü gerekli çoğunluk bulunamayarak seçimler tekrarlanıp duracak; 22 Eylül’de 144 kişinin katıldığı ve 67 kişinin çekimser kaldığı son turda seçimler tamamlanacaksa da on beş üyenin, çekimser oyların toplamından az oy alarak seçildikleri anlaşılınca birçokları hemen istifa edecekler; fakat 26 Eylül’de bu istifaların reddine karar verilecek ve ancak böylelikle İstiklâl Mahkemeleri üyelerinin seçimleri tamamlanmış olacaktır: Necati Bey (Manisa), Refik Şevket Bey (Manisa), Hamit Bey (Biga), Tevfik Bey (Çankırı), Husrev Sami Bey (Eskişehir), Muhittin Baha Bey (Bursa), Osman Nuri Bey (Bursa), Necati Bey (Bursa), Rasih Efendi (Antalya), Kılıç Ali Bey (Gaziantep), Emin Bey (Samsun), Tevfik Rüşdü Bey (Muğla), İhsan Bey (Osmaniye), Hüseyin Bey (Elazığ), Suat Bey (Kastamonu), Besim Bey (Kastamonu), Atıf Bey (Beyazıd), Fikret Bey (Kozan), Zekâi Bey (Adana), Hacı Tahir Efendi (İsparta), Hamdi Bey (Biga), (Zabıt Cerideleri: 20, 22, 26 Eylül 1920; Resimli Tarih Mecmuası 1951 Nisan, cilt 12).

Bu tedbirlerle bir yandan asker kaçaklığının önü alınmak istenirken, bir yandan da er ihtiyacının karşılanması için her çareye başvurulmakta ve mesela tutuklu ve hükümlülerin yargı ve işlemleri, askerlik görevlerini yapmak üzere erteleniyordu (Bakanlar Kurulu Kararı: 15 Haziran 1920).

Aynı günlerde, Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin en büyük sıkıntılarından biri de parasızlıktı. Belki harcamalar o kadar çok değildi ama gelirler yetersizdi. Bu yüzden, Büyük Millet Meclisi’nin bugünlerdeki kanun yapma çabası daha çok mali kanunlara ve özellikle gelir arttırımlarına yönelmişti. 8 sayılı kanunla Gümrük Resmi beş katına çıkarılmış, 9 sayılı kanunla yolluklarda yüzde 40 indirim yapılmış, 10 sayılı kanunla Ardiye Resmi on katına yükseltilmiş, 11 sayılı kanunla ihraç edilen kömürler için bazı vergi ve resimler konulmuş, 16 sayılı kanunla düşmandan kurtulmuş yerlerin halkından da kazanç vergisinin alınacağı hükme bağlanmış, 23 sayılı kanunla ihraç edilecek maddelerden alınacak İhracat Resmi için yeni esaslar konulmuş, 24 sayılı kanunla 1920 yılına ait Kazanç Vergisi’nin arttırılması ve arttırılmış miktar üzerinden alınması hüküm altına alınmıştır. Fakat bu kadarla da yetinilmeyecek ve 26 sayılı kanunla tuz fiyatı, 29 sayılı kanunla Damga Resmi, 31 sayılı kanunla Sigara Kâğıdı İstihlâk Resmi, 32 sayılı kanunla Kibrit İstihlâk Resmi, 33 sayılı kanunla Oyun Kâğıtları İstihlâk Resmi arttırılacak, evlenme ve sünnetlerdeki fazla harcamaları önlemek için 55 sayılı “Düğünlerde Men-i İsrafat

Kanunu” çıkarılacak, hatta 1 sayılı kanunla arttırılmaması hüküm altına alınmış olan Hayvanlar Vergisi bile 58 sayılı kanunla bir misline yani aslının sekiz katına yükseltilecektir. Bunlar dışında daha başka imkânlar da aranacak ve 60 sayılı kanunla nüfus kimlik cüzdanlarından harç alınacak, 61 sayılı kanunla kıymetli mektuplar ve posta paketlerinden alınan ücretler yükseltilecek, 63 sayılı kanunla gemilerden alınan Sağlık Resmi arttırılacaktır.

Bu arada altı aylık Geçici Bütçe Kanunu ile Adli Tıp ve Baltalık Kanunları ve iç ve dış savaşlarda yararlılık, cephe gerisinde yüksek çaba gösterenlerle ulusun bağımsızlığı uğrunda ölenlerin en büyük çocuklarına ya da eşlerine ve Büyük Millet Meclisi üyelerine İstiklâl Madalyası verilmesi hakkındaki kanun gibi daha bazı kanunlar da çıkarılacaktır.

İç Çatışmalar I

Bu sırada Osmanlı Devleti'nin iç hayatı, kolaylıkla anlaşılmaz bir kargaşa ve iç çatışmalar dönemine girmiş, kör dövüşüne benzeyen bir kardeş kavgası başlamıştı. Aynı ülkenin insanları, aynı devlet başkanlarını korumak ve kurtarmak gibi aynı amaçla ve fakat tuttukları yolların değişikliğinden ötürü birbirlerini vatan hainliği ile suçlayarak karşı karşıya gelmişlerdi. Biri dinsel inançlarının ve bağlantılarının etkisi altında millicileri suçlu gösteren Şeyhülislâm Fetvasına uyuyor, Kuva-yı Milliyecilerin padişah ve halifeyi atarak Mustafa Kemal Paşa'yı başa getirecekleri yolundaki propagandadan etkilenerek İstanbul Hükümeti'nin gösterdiği yoldan gidiyor, Kuva-yı Milliyecilere ve onların yöneticisi durumunda olan Büyük Millet Meclisi'ne karşı

ayaklanıyordu.

Ötekisi, daha çok ulusal duygularının etkisi altında, Millicilik yolundaydı. Ancak milli birliği kurmak ve milli birliğe dayanmakla devletini ve devlet başkanını kurtarabileceğini düşünüyor, kendini bu tutum ve davranışından ötürü suçlu sayan fetvanın, düşman baskısı ve zorlu ve kötü danışmanların etkisiyle istenmeyerek verildiğini sanıyordu (Bernard Lewis, Cumhuriyet Gazetesi: 11 Kasım 1969). Nitekim, Fevzi Paşa da, Ankara'ya vardığı gün mecliste yaptığı konuşmada bu kanıyı pekiştirerek, padişahla görüştüğünü, padişahın düşman baskısı altında bunalmış olduğunu, fetvanın düşman baskısıyla verildiğini anlatmıştır (Z.C.: 27 Nisan 1920). Milliciler de, dinsel bir yol tutmuş olan "halifeciler"in düşman oyunlarına alet olarak memleketi felakete götürdüklerine inanıyorlardı. Bu sebeple, Büyük Millet Meclisi'ne karşı ayaklananları vatan haini sayıyor, "Hıyanet-i Vataniye Kanunu"na dayanarak bu gibileri temizlemeye çalışıyorlardı. Bu kardeş kavgasından yararlanan düşmanlar da saldırılara geçerek parça parça

ülkeyi işgale devam ediyorlardı. Karamürsel'in durumu buna en güzel örnekti. Yurtsever Karamürsellilerin kurdukları "Ne Olursa Olsun" ve "Gök Bayrak" milis (gönüllü halk gücü) taburları, milli mücadele tarihimizde fedakârlıklarıyla tanınmışlardı. Fakat iç çatışmalar halkı şaşırtmıştı. 8 Mayıs 1920'de İzmit'ten gelen Dr. Enis komutasındaki bir milli kuvvet, kasaba ileri gelenlerini "halifecidir" diye alıp götürmüş ve sorgusuz sualsiz öldürmüştü. Fakat, beş gün sonra, 13 Mayıs'ta Kuva-yı İnzibatiye kasabaya gelince Kuva-yı Mil-liyeciler çekilip gitmiş, kasaba halife yanlılarının eline geçmişti. Bir hafta sonra da, 20 Mayıs'ta Cemal Bey komutasındaki Gök Bayrak Taburu İzmit'ten gelip Karamürsel'i sarmış, ne yapacağını şaşıran halk, iki ateş arasında kalmıştı. Sonunda Kuva-yı İnzibatiyecilerin komutanı Arnavut Haydar Bey ile Kuva-yı Milliye komutanının temsilcisi Arnavut Kâzım Bey görüşüp anlaşarak kasabayı millicilere bıraktılar. Bursa Valisi Hacım Muhittin Bey ile Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi'nin öğütleriyle de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdular. 27 Mayıs'ta da Bahçecik Bucağı, millicilerin gayretiyle ilçe oldu ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu (R. Apak, Garp Cephesi: 136-141).

a) Birinci Düzce Ayaklanması

13 Nisan 1920'de Düzce'yi ele geçiren halifeci Çerkesler, 22 Nisan'da, üzerlerine gelen 24. Tümen'le çatışmış, tümeni bozguna uğratmış, Tümen Komutanı Kuva-yı Milliyeci Çerkes Mahmut Bey'i şehit etmişler, Milli Mücadele tarihimizde "Birinci Düzce Ayaklanması" denen olayı başlatmışlardı.

Düzce halifecilerinden on bir kişilik bir heyet de Bolu'ya giderek Mutasarrıf Ali Haydar Bey ile şehir ileri gelenlerini Düzce'ye getirip göz hapsine almışlardı. Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey aslında milli mücadelecilerden yanaydı. Bu olaydan birkaç gün önce, Bolu'da Kuva-yı Milliyeler kurma teşebbüsüne geçilmiş ve Dr. Şuayıp Nuri, İrfan, Hacı Rasih, Hacı Servet, Hacı Emin, Hafız Vehbi, Sabri, Çataklızade Zeki, Eczacı Faik, Mithat Kemal, Tahir

Beyler ve efendiler işe önayak olmuşlardı. Fakat Bolu Mutasarrıfı ile Bolu ileri gelenleri Düzce'ye götürülünce, 27 köyün halkını da peşine takan halifeciler 13 Nisan'da şehri basmış ve idareyi ellerine almışlardı.

Bolu, halifecilerin eline geçince Gerede'nin durumu da önem kazanmıştı. Çünkü, Bolu bölgesinde, millicileri açıkça tutan yer Gerede idi. Dr. Zihni Süleyman başkanlığında Mal Müdürü Reşat, Kadı Mehmet Cemil (daha sonra Trabzon'da Asliye Hukuk Hakimi), Belediye Başkanı Mithat Dayıoğlu gibi Gerede ileri gelenleri tarafından kurulmuş olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti duruma hâkim görünüyordu. Fakat Gerede'deki halifecilerin başı olan, 31 Mart gericilerinden Selanikli İmam Kör Ali ile arkadaşları 20 Nisan'da ani bir baskınla hükümet konağını ele geçirmiş, kaymakamı ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanını tutuklamışlar, jandarmaların silahlarını almışlar, Mustafa Kemal Paşa'nın 18 atlı ile Bolu'ya gönderdiği nasihat heyetini (Trabzon Mebusu Husrev Gerede, Rize Mebusu Osman Nuri, Bolu mebusları Şükrü ve Dr. Fuat Beyler) hapsetmişler, ellerini zincirleyip Düzce'ye götürmüşlerdi (N. Peker, İstiklal Savaşı: 120).

Buna karşılık tepeden tırnağa milli mücadeleci olan Çerkeşliler de, Gerede'den gelen halifecilerin nasihat heyetini tutukladılar ve hilafetçiliği Çerkeş'e sokmadılar. Bunun üzerine Gerede'den bir isyancı müfreze Çerkeş üzerine geldi. Çerkeş kaymakamı ile jandarma komutanı ve bir askerlik şubesi memuru jandarmalarla şube muhafızlarını alarak ayaklananlara katıldılar. Fakat Çerkeş gençliği yılmadı, hemen silahlanıp halifecilere karşı çıktılar, Kastamonu'dan yola çıkarılan 58. Alay'dan 200 kişilik bir kuvvet de Çerkeşlilerin imdadına yetişti (R. Apak, Garp Cephesi: 119-124, M. Zekâi Konrapa, Bolu Tarihi: 724).

Ne var ki, Düzce, Bolu, Gerede, Mudurnu, Nallıhan ve Beypazarı'nı ellerine geçirmiş olan halifeciler Ankara üzerine yürümeye hazırlanıyorlardı.

Hâkimiyetleri Kandıra-İzmit-Derince hattına varmış olan İngilizler de, halifecilerin gücünü ve cesaretini arttırmak, kardeş kavgasını

şiddetlendirmek için iki torpido ve iki taşıt gemisiyle Şile'ye gelmiş, çıkarma yaparak Şile'yi işgal etmiş, Kefken Adası karşısında nöbete girmişlerdi (Z.C.: 25 Nisan 1920; K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz:
599).

Nisan sonunda Safranbolu'da da ayaklanma başladı ve bütün bunlardan yararlanmak isteyen İtilâf Devletleri de, hazırladıkları kötü barış şartlarını tebliğ etmek üzere İstanbul Hükümeti'nden temsilci istediler.

Büyük Millet Meclisi Hükümeti, iç çatışmalara karşı tedbir ve tertipler almakla meşguldü ve bu bağlamda, aşağıdaki kuvvetler ayaklananların üzerine gönderildi;

a)Binbaşı Nâzım Bey komutasındaki iki tabur asker ve dört dağ topu ile Efeler Müfrezesi'ni,

b)Kandıra'daki Binbaşı Çolak ibrahim Bey komutasındaki, iki dağ topu ve iki makineli tüfekle takviyeli Milli Müfrezeyi,

c)Afyon'daki Yarbay Arif Bey komutasındaki, iki sahra topu ile iki dağ topu ve sekiz makineli tüfekle takviyeli iki tabur piyadeyi ve Karakeçili Müfrezesi'ni,

d)Çerkes Ethem Bey komutasındaki Salihli ve Balıkesir Kuva-yı Milliyeleri.

İlk harekete geçen, Çolak İbrahim Bey oldu. Nisan ortasında İstanbul'dan kaçarak Kandıra'ya gelmiş, burada millici Rauf ve Kuşçu-başı Eşref Beylerle birleşmiş, Maltepe Atış Okulu'ndan otuz iki sandık cephane getirmekte olan Bulgar Sadık Müfrezesi'ni de komutası altına almış olan Binbaşı Çolak İbrahim Bey, önce Adapazarı'na, oradan da trenle Geyve'ye geldi. Müfrezenin büyük kısmını Kuşçubaşı Eşref Bey komutasında Geyve'de bırakarak emrindeki kuvvetlerle halifecilerin eline düşmüş olan Taraklı üzerine yürüdü. 25 Nisan'da Ta-raklı'ya vardı, halifecileri kaçırttı; 27 Nisan'da yapılmak istenen kuşatmayı 29 Nisan'daki çatışmayla bozdu, ayaklananları dağıttı. 1 Mayıs'ta tekrar Geyve boğazına geldi (Türk İstiklâl Harbi: 6/49, N. Peker, İstiklal Savaşı: 263, 264).

Bu sırada, milli mücadele tarihinde özel ve önemli bir yeri olan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, bir gün hayatına mal olacağını hiç düşünmediği bir teşebbüsün öncüsü oluyor, Meclis Başkanlığı'na verdiği bir önergede “Halkın bilgisizliği ve düşmanların melunca kurnazlıkları dikkate alınınca meclis için, her an eli altında, güçlü ve hiçbir suretle kandırılamayacak bir müfrezenin varlığı kesinlikle

gereklidir” diyor, her mebusun kendi seçim bölgesinden 5-10 inançlı kişiyi getirerek bir “Milli Muhafız Müfrezesi” kurulmasını istiyordu (Z.C.: 29 Nisan 1920).

Aynı gün, Meclis ve Hükümet Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile Genelkurmay Başkanı İsmet Bey, Trabzon’daki 3. Tümen Komutanı Rüştü Bey ile Vali Hamit Bey’e başvurarak Rize ve Giresun’dan birer muhafız müfrezesi gönderilmesini istemişlerdi. Kendinden habersizce maiyetindekilere yapılan bu müracaata üzülen ve sinirlenen Kâzım Karabekir Paşa, Genelkurmay Başkanı İsmet Bey’e gönderdiği şifrede, “askerliğe yakışmayacak bir şekilde maiyetindekilerle haberleşmelerinin doğru olmadığını birkaç kere bildirmiş olmasına rağmen, yine aynı şekilde bölgeden milli müfrezeler istendiğini, bu türlü haberleşmelerin yapılmaması hakkındaki ricasının artık kabul edilmesini, Rize’den bir müfreze gönderilmesi için 3. Tümen komutanına gerekli emri verdiğini, Osman Ağa’nın Giresun’dan ayrılmasının doğru olmadığını, çünkü Osman Ağa’nın bölgedeki Rumlara karşı nüfuzu olduğunu, ayrılması halindeyse sadece başında bulunduğu müfrezenin amiri durumunda kalacağını, Rumların da onun yokluğundan faydalanarak bölgeye hâkim olabileceklerini, bu sebeple Osman Ağa’nın kalmasının ve fakat hazırlayacağı bir müfrezeyi göndermesinin uygun olduğunu, bu yolda da emir verdiğini” bildirdi. İsmet Bey, verdiği cevapta Kâzım Karabekir Paşa’nın düşüncelerinin kabullenil-diğini açıklayarak haberleşmelerdeki yanlışlığın olağanüstü durumdan ileri geldiğinin kabul edilmesini rica etti (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 700-701).

(Olayların gelişimininin kolaylıkla izlenebilmesi için bu olayda adları geçenlerin sonlarının kısaca belirtilmesi yararlı olacaktır:

a) Kendisine özel bir güven gösterilerek koruyucu müfreze göndermesi istenen Trabzon Valisi Hamit Bey’e, bu haberleşmeden on gün gibi çok kısa bir süre sonra güvensizlik gösterilecek, bozguncu çalışmalar yapmasından korkularak Trabzon Valiliği’nden ve Trabzon’dan uzaklaştırılacaktır;

Giresunlu Osman Ağa'nın kurduğu milli tabur, Kâzım Karabekir Paşa'nın isteği üzerine, Kars'a gönderilecek, fakat savaşlara yetişemeyecek, oradan Ankara'ya yollanacak, Mustafa Kemal Paşa'nın özel koruyucu taburu olarak görev alacak, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'i boğarak öldürecek, bu olay üzerine Çankaya'da askeri kuvvetlerle çarpışan tabur dağılacak, Osman Ağa da öldürülecektir;

Tümen Komutanı Rüştü Bey, başarılı askeri hizmetlerinden ötürü generalliğe yükselecekse de, İzmir suikastıyla ilgili görülecek ve İstiklâl Mahkemesi kararıyla asılacaktır;

Kâzım Karabekir Paşa da aynı mahkemede "güvenilmez kimse" iddiasıyla ve aynı suçla yargılanacaksa da zorlukla beraat edecektir.)

Bu sırada, "Birinci Düzce Ayaklanması"nın bastırılmasına ait başarı haberleri geliyordu. Kuşçubaşı Eşref Bey komutasındaki milli kuvvetler, 2 Mayıs 1920'de Göynük'e girmişlerdi. Eşref Bey, sevinçli haberi bir telgraşa Ankara'ya duyurdu. Mudurnu'ya gitmekte olan Rize Mebusu Necati Efendi de Nallıhan'dan meclise bir telgraf çekerek ayaklanmanın bastırılmış olduğu haberini verdi (Z.C.: 3 ve 17 Mayıs 1920).

Milliciler, bir yandan halifecilerle silahlı çatışma yoluna girerlerken, bir yandan da halifecilerin ellerindeki Şeyhülislâm Fetvasını etkisiz bırakmaya çalışıyor ve bunu yapmanın kendilerine büyük güç kazandıracağını biliyorlardı. Sonunda bu alanda da başarıya ulaştılar. Ankara Müftüsü Rıfat Efendi tarafından esasları belirlenip Seydişehir Müftüsü İsmail Hakkı Efendi tarafından tamamlanan ve 20 il, 59 ilçe müftüsü, 1 askeri müftü, 3 müderris (medrese hocası) tarafından imzalanıp 64 din bilgini tarafından onaylanan "karşı fetva" yayınlandı. Bu fetvada, düşman baskısı, işgali ve esareti altında bulunan İslâm halifesini kurtarmak için her Müslümanın bütün gücünü harcamasının kesin din emri olduğu, bu uğurda çarpışan ve savaşanların ayaklanmış kimseler sayılamayacağı, bu mücadelede ölenlerin şehit ve kalanların gazi olacağı, bu mücadeleyi yapanlara karşı düşmandan yana olup Müslümanların arasını açarak silah kullanan Müslümanların da din bakımından kötü ve bozguncu kişiler oldukları, böylece düşman

devletlerin baskı ve kandırması ile gerçeğe aykırı olarak verilen fetvalara İslâm topluluklarının din bakımından uyması gerekmediği açıklanıyordu (Kadir Mısıroğlu, Sarıklı Mücahitler: 223-231).

Bu sırada, halifeciler üzerine ilerleyen Kuva-yı Milliyeci Çolak İbrahim Bey, 6 Mayıs 1920'de Mudurnu'ya varmış, müfrezesini burada konaklatarak tahkimat yapımını başlatmış, yeni katılan milli kuvvetlerle müfrezesi daha da güçlenmiş ve Ali Fuat Paşa da kendisine on beş sandık cephane göndermişti.

Afyon'daki Yarbay Arif Bey ise, Karakeçili Aşireti'nden de 300 kişilik bir kuvvet alarak Ankara'ya gelmiş ve buradan Beypazarı'ndaki halifeciler üzerine yürümüştü. İlk çatışmada ayaklananları kaçırtmış, 24 Nisan'da Beypazarı'na girmişti. Kasaba halkı ve ileri gelenleri Arif Bey'i sevinçle karşılayarak halkın kandırıldığını, aslında günahsız olduklarını söyleyip af dilemişlerdi. Arif Bey, durumdan meclisi haberdar etmiş, Beypazarı müftüsü ile belediye başkanı, kasaba ileri gelenleri ve din adamları da ayrıca meclise çektikleri bir telgraşa birkaç değersiz kimse yüzünden kasabanın iki ateş arasında kaldığını, oysaki halkın olayla ilgisi bulunmadığını, bunu bilmeyen askerlerin kasabayı yakmak istediklerinin duyulduğunu anlatmış, bağışlanmalarını dilemişlerdi. Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine, önce, meclisteki din adamlarından bir kurulun, telgrafhaneye gidip makine başında Beypazarlılarla görüşmeleri ve ancak onlardan teminat alındıktan sonra bağışlanmaları kararlaştırılmıştı (Z.C.: 25 Nisan 1920).

Aynı gün, Yabanabad (Kızılcahamam) Kaymakamı'ndan gelen bir telgrafda ise, Düzce Ayaklanması'nın elebaşılarından emekli Binbaşı Koç Bey'in Bükeler Köyü'ne gelip halkı kasabada yapılacak toplantıya çağırdığı, bu toplantıda Padişah Buyruğu'nun tebliğ edileceği ve İstanbul'u tanımayanlardan hesap sorulacağı belirtiliyordu. Telgrafın okunması mecliste üzüntü ve kızgınlık yarattı. Çorum Mebusu Fuat Bey "Bu bir vatan hainliğidir" diye bağırdı. Bu sözler sanki bir işaret oldu ve Afyon Mebusu Mehmet Şükrü Bey, Büyük Millet Meclisi'ni ve kararlarını tanımayanların vatan haini sayılmasını isteyen kanun teklifini yaptı. Teklif hızla

görüşüldü ve Büyük Millet Meclisi'ne karşı ayaklanmaya sebep olabilecek söz, davranış ve yazıları vatan hainliği sayan, yapanlara ölüm cezası veren 2 sayılı "Hıyanet-i Vataniye Kanunu" çıkarıldı (Z.C.: 29 Nisan 1920).

Beypazarı'ndan sonra olaysızca Nallıhan'a da giren Yarbay Arif Bey Müfrezesi ise Mudurnu'ya doğru ilerliyordu. Karakiriş Dağı'nda karşısına çıkan halifecileri bozguna uğratmış, 2 Mayıs'ta Bolu'ya varmış, şehir ileri gelenleri tarafından, bağışlanma dileğiyle şehir dışında karşılanmıştı (Z.C.: 27 Nisan ve 3 Mayıs 1920).

Bu sırada, halifeciler Mihalıççık'ı da ayaklandırmaya çalışıyorlardı. Bölgedeki halifeci birliklerden bir kısmı Mihallıççık'a gönderilmişti. Fakat ileri görüşlü Mihalıççıklılar derhal karşı harekete geçtiler. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve belediye başkanı gerçek yurtsever Necip Bey'in teşebbüsü ile kasaba ileri gelenlerinin hepsi köylere dağılarak halkı uyardılar. Bir kısmı da bizzat silahlanarak halifecilerin karşısına çıktılar. Babalık köprüsünde çarpışmaya başlayarak yardımcı kuvvetin yetişmesini sağladılar ve kasabalarını halifecilerin işgalinden

kurtardılar.

İskilip Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Necmeddin Bey de, daha ilk günden beri Kuva-yı Milliye'nin meşruluğuna inanmış olan yurtsever İskiliplilerin tek bir varlık halinde Büyük Millet Meclisi'ne bağlı olduğunu bildirdi (Z.C.: 6 Mayıs 1920).

İstanbul Hükümeti ise, Kuva-yı Milliyecilere karşı almayı tasarladığı tedbirleri uygulamakla meşguldü. Balkan Savaşı ile Son Savaş'ın askeri sorumlularını yargılamak üzere "Askeri Mahkemeler Kurulmasına İlişkin Kararname"yi çıkarmış, Barış Konferansı'na gidip barış şartlarını alacak delegelerini seçmişti (Eski sadrazamlardan Tevfik Paşa başkanlığında Dahiliye Nâzırı Reşit Bey, Nafıa Nâzırı Cemil Paşa, Maarif Nâzırı Fahrettin Bey, Mahmut Muhtar Paşa 2 Mayıs'ta yola çıkmışlardır. Âyan Azası Hadi Paşa ile Rıza Tevfik Bey 20 Tem-muz'da, Bern Sefiri Reşat Halis Bey de 25 Temmuz'da heyete katılmışlardır). Anadolu'da "Olağanüstü Genel Müfettişlik" kurma kararını almış, Mareşal Zeki Paşa'yı genel

müfettişliğe, eski savunma bakanlarından padişah yaveri Süleyman Şefik Paşa'yı da, ordu komutanlığı yetkisiyle, İzmit ve çevresi olağanüstü komutanlığına tayin etmiş, "Kuva-yı İnzibatiye Kararnamesi"ni yürürlüğe koymuştu (Tak-vim-i Vekayi: 2, 5, 8 Mayıs 1920).

Bu son kararname gereğince, üç alaylı bir tümen halinde kurulan Kuva-yı İnzibatiye birliklerinin, 29 Nisan 1920'de, vapurla İzmit'e gönderilmesine başlanmıştı. Tümen Karargâhı İzmit şehrine iki kilometre uzaklıkta, birlikler bataklık bir alanda ve Tümen Komutanı İzmit açıklarındaki *Yavuz* savaş gemisindeydi.

İstanbul Hükümeti'nin bu tutum ve davranışlarına paralel olarak halifeciler de tekrar harekete geçmişlerdi. 3 Mayıs 1920'de, Yarbay Arif Bey Müfrezesi'ni kuşatıp dört yandan saldırdılar ve 4 Mayıs'ta tekrar Bolu'ya hâkim oldular. Mutasarrıf vekili ile on üç arkadaşını parçaladılar, subayları öldürdüler, evleri yağmaladılar. Arif Bey geri çekilmek zorunda kaldı, Kızılcahamam'a döndü ve 11-12 Mayıs gecesi çadırında uyurken gizlice içeri giren biri tarafından öldürüldü. 15 Mayıs'ta da Yenihan'da ayaklanma başladı, Tokat ve Sivas'a yayıldı (Türk İstiklâl Harbi 6/58; K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 732; M. Z. Konrapa, Bolu Tarihi: 725).

Bolu'yu ele geçiren halifeciler Safranbolu üzerinden Kastamonu'ya varmak istiyorlardı. Oysaki, yurtsever Kastamonulular, daha ilk gününde, milli mücadele çabalarının önünde özel bir yer almışlar, 1920 yılına bu durumda girmişlerdi. 15 Ocak 1920'de Nasrullah Camii Meydanı'n-da büyük bir miting yaparak İstanbul'un Türklerden alınacağı söylentilerini, 25 Ocak'ta da düşmanların Maraş'taki kötülüklerini protesto etmişler, memur ve subayların Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden ayrılmaları prensibinin uygulanması üzerine, Sağlık Müdürü Ferruh Niyazi Bey'in başkanlığında "Kastamonu Gençlik Kulübü"nü kurarak şehrin milli mücadeleci aydınlarını yine de bir arada tutmuşlar, bir de "yardım komitesi" kurmuşlardı. Yardım kampanyasında Abanalılar, Belediye Başkanı Mustafa ve Bucak Müdürü Vasıf Beylerin öncülüğündeki hızlı çalışmalarıyla, önde bir yer almışlar,

Ankara'ya ilk yardım parasını göndermişlerdi. Kastamonu Hastanesi Tebhir Memuru Ziya Bey'in evlenen kızı Hatice Hanım ise, yurtseverliğin eşsiz örneğini vererek, gelinliğini hiç giymeden yardım komitesine teslim etmişti.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Evliyazade Abdullah, Muhsinzade Mahir, Açıksözcü Hamdi, Genel Meclis Üyesi Giresunlu Halit, Eczacı Hacı Mehmet, Hacı Mümtaz Rıza, davavekilleri Zeynelabidin ve Murat Beylerin yönetimine girmiş ve istek üzerine derhal Ankara'ya iki bölük kuvvet gönderilmişti. Kastamonulu Kadınlar Müdafaa-i Vatan Cemiyeti de "Kadınları Çalıştırma Derneği"ni kurmuştu.

Bütün bu çabaların başında milli mücadeleci Kastamonu Valisi Cemal Bey vardı. İstanbul'un işgalinin hemen ertesi günü çektiği telgraşa Ankara'yı başkent olarak tanıdığını bildirmiş olan Cemal Bey, halifecilerin Kastamonu'ya doğru ilerlediklerini duyar duymaz, ne yapacağını şaşıran Araç Kaymakamı'nın yerine Eşani Bucağı eski müdürü İttihatçı Aziz Bey'i gönderdi. İl Jandarma Komutanı Emin Fikri Bey'i de savunma tertipleri almak üzere Safranbolu'ya yolladı. Fakat Emin Fikri Bey, Safranbolu'ya varınca halifecilerin eline düştü. Bunun üzerine, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Gençlik Kulübü işbirliği halinde çalışarak müfrezeler kurdular. 58. Alay'dan ve jandarma birliklerinden yararlanılarak kurulan müfreze, askerlik şubesi başkanı ve gençlik kulübü üyesi Binbaşı Şevket Bey'in komutasında, Da-day-Eşani yolu ile Safranbolu'ya gönderildi. İleri gelenler, efeler, aydın gençler ile İnebolulu Kabaalioğulları'ndan kurulan müfrezenin komutasını da, yine Gençlik Kulübü üyelerinden Kuva-yı Milliyeci Yedeksubay Başkomiser Hadi Bey (sonraları Samsun Tekel Başmüdürlüğü ve milletvekilliği yapmış olan ve bu kitap yazılırken hayatta bulunan Hadi Uzer) aldı ve Eşanilioğlu Hacı Mustafa komutasındaki Ağalar Müfrezesi ile, Araç üzerinden Safranbolu'ya hareket etti.

Bu sırada Binbaşı Şevket Bey, Safranbolu'ya varmış ve Hükümet Konağını işgal etmişti. Araçlılar da Kuva-yı Milliyecileri anlayışla karşıladılar, Belediye Başkanı Amâzade Hafız İsmail başkanlığında

ve tüccardan Mustafazade Hüseyin, Karabeyzade Kâmil, Kebelizade Abdullah, Solakbeyzade Hüseyin, Memişzade Ziya, Tahsin, Nâzım Beylerin yönetiminde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurdular, başta ilçe kaymakamı olarak bütün memurlar da üye oldular.

Kastamonu'daki milli mücadele çabaları gün geçtikçe yoğunlaşıyordu. Anadolu'ya kaçanların Ankara'ya gitme yolu genellikle İnebolu'dan gelip Kastamonu'dan geçiyordu. Ekim ortasında Kastamonu'ya gelmiş olan Mehmet Akif (Ersoy) ile Eşref Edip Beyler, Kasım sonunda İl Basımevi'nde *Sebilürreşad* gazetesini çıkararak milli mücadele yayınlarına bir yenisini kattılar ve Aralık sonunda Ankara'ya gittiler.

Giresunlu Topal Osman Ağa da, 15 kişilik müfrezesi ile Ankara'ya gitmek üzere, 29 Ekim'de İnebolu'ya gelmiş, müfrezenin halka yönelttiği kötü davranışlar ve taşkınlıklar yüzünden kasabada fazla tutulmayarak hemen yola çıkarılmış ve 2 Kasım'da Kastamonu'ya varan müfreze, İçişleri Bakanlığı'ndan alınan emirle doğruca Ankara'ya sevk edilmişti. 28 Kasım'da Kastamonu'ya gelmiş olan İngiliz casusu Mustafa Sağır da alınan emir gereğince hemen Ankara'ya gönderilmiş, aynı gün milli mücadele yanlısı gazeteci Ebuzziyazade Velit Bey de Kastamonu'ya ulaşmıştı (N. Peker, İstiklâl Savaşı: 124183, 261-273).

Olayların bu kötü gelişiminden bölgesi adına ürküntü duyan Dersimli Abbas Uşağı Aşireti Reisi Seyit Ali Efendi'nin oğlu Erzincan Mebusu Mir Hüseyin Efendi, Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na bir önerge vererek "Cahillik ve şakilik yüzünden her yıl az çok olagelen asayişi bozucu olaylara meydan vermemek için aşiretlerin aydınlatılıp uyarılmaları ve Kuva-yı Milliye'ye karşı birlik ve beraberliklerinin sağlanmaları için öğütlerde bulunmak üzere Hozat, Erzincan ve Kızıl-kilise bölgelerine meclis içinden veya dışından seçilecek üçer kişilik heyetlerin gönderilmesi lüzumunu şimdiden bildirmek zorunda kaldım. Tez elden gereği yapılmalıdır. Bu tedbir vaktinde alınmazsa Anadolu'da ve bilhassa Kürdistan'da ayrılık yaratmaya milyonlarca lira harcayarak çalışmakta olan İngilizlerin

kötü isteklerine kavuşmaları kolaylaşacaktır." diyordu. Önerge ilgili komisyona gönderildi (Z.C.: 11 Mayıs 1920).

Ankara, tehlikeyle karşı karşıyaydı ve kuşku içindeydi. Durum, Ali Fuat Paşa'ya bildirildi ve engel yoksa, gerekli tedbirleri birlikte almak üzere, Ankara'ya gelmesi istendi. Ali Fuat Paşa ise, Kuva-yı Seyyare Kumandanı Çerkes Ethem Bey'i bekler durumda olmakla beraber, bir yandan da bölgede savunma tedbirleri aldırıyordu. Bu sebeple bölgesinden ayrılıp Ankara'ya gidemedi. Nitekim, Anzavur Ahmet Paşa, üçüncü defa Kuva-yı Milliyecilerin karşısına çıkmak üzere, İstanbul'dan aldığı bol ödenek ve askeri yardım vaadi ile İzmit'e gelmiş, *Yavuz* gemisinde Süleyman Şefik Paşa ile görüşmüş, 8 Mayıs'ta harekete geçerek 10 Mayıs'ta Adapazarı'nı, 13 Mayıs'ta Kandıra'yı işgal etmiş, 15 Mayıs'ta top ve mitralyözlerle takviyeli beş yüz kişilik kuvvetle Kuva-yı Milliye'ye saldırmıştı. Şiddetli bir çatışma olmuş, Anzavur Paşa, Doğançay'ı almış ve fakat istasyondaki süvari birliğinin da yatmasıyla duraklamış, Binbaşı Saffet Bey Müfrezesi'nin yan ateşiyle de çekilmek zorunda kalmıştı. 17 Mayıs'ta Geyve istasyonuna saldır-mışsa da orada da Dayı Mesut Müfrezesi ile Demirci Efe'nin gönderdiği Zeybekler Müfrezesi karşısında bozulmuş, devrilen atının altında kalan ayağı ezilmiş, Adapazarı'na dönmüş ve bütün ümidine ve beklemesine rağmen Kuva-yı İnzibatiye'den yardım görememiş olmanın hıncı içinde İstanbul'a gitmişti.

Gerçekten de, İzmit'teki Kuva-yı İnzibatiye'nin bu hareketsiz hali, Anzavur'un yardımına gitmeyişi, İstanbul'un ayaklandırdığı halifeci-lere, İstanbul'un gönderdiği askeri birliklerin ilgisiz kalışı çok dikkat çekiciydi. Ne var ki, bunun sebebi açıktı. Çünkü, o sırada İstanbul Hükümeti'ne tebliğ edilen barış şartları duyulmuştu. Bu kadar ağır şartlar karşısında, yine de Kuva-yı Milliyecilerle savaşmayı İstanbul Hükümeti ileri gelenlerinin vicdanları da kabul etmiyordu. Sadrazam Ferit Paşa'nın, Kiraz Hamdi Paşa ile, 20 Mayıs'ta İzmit'e gelişi de durumu değiştirmedi (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları: 389;

Z.C.: 22 Mayıs 1920).

Olay şöyle gelişmişti: Mondros Mütarekenâmesi gereğince İtilâf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında yapılacak barış antlaşmasının hazırlıklarına bir buçuk yıl gibi uzun bir süre sonra, Londra'da başlanmış ve sonra 19-26 Nisan 1920 günlerinde İtalya'nın San Remo şehrinde yapılan toplantılarda kararlaştırılan şartlar 11 Mayıs 1920'de Türk delegelerine tebliğ edilmişti. Osmanlı Devleti'nin parçalanması, adeta yok edilmesi demek olan bu satırları okuyan Türk baş delegesi Tevfik Paşa "barış şartlarının bağımsız bir devlet kavramıyla bağdaşamayacağı" gerekçesiyle ültimatomu imzalamadan İstanbul'a dönmüştü. 56. Tümen Komutanı Bekir Sami Bey de İstanbul gazetelerinde yayınlanan barış şartlarını 20 Mayıs'ta Ankara'ya bildirmişti (Z.C.: 22 Mayıs 1920).

İstanbul'dan yana olanlar arasında bu kararsızlık süregelirken

Kuva-yı Seyyare Komutanı Ethem Bey de hazırlıklarını tamamladı.

23 Mayıs 1920'de Sapanca ve Adapazarı'nı işgal etti. Ali Fuat Paşa da, gece telgraşa durumu Ankara'ya bildirdi (Z.C.: 24 Mayıs 1920).

Bu sırada, Mudurnu'daki milli kuvvetler de Albay Refet Bey'in emrinde toplanmış ve halifeciler ellerinde tutuklu bulunan Trabzon Mebusu Husrev Bey ile Rize Mebusu Osman Bey'i aracı olarak Mudurnu'ya gönderip barış isteğinde bulunmuşlardı. Mudurnu'ya gelerek milli kuvvetlere katılan Husrev Bey, 23 Mayıs'ta, Ankara'ya bir telgraf çekerek, Adapazarı ve Düzce ile Bolu ayaklanmasının elebaşılarının, açıklanan barış şartları karşısında çatışmayı bırakarak, vatan için birlikte çalışmak istediklerini bildirdi. Refet Bey de, elebaşılardan bazılarını çağırtarak görüştü, anlaşma şartlarını bildirdi. Halifeciler bütün şartları kabul ettiler ve çatışmadan vazgeçerek istenen şartları uygulamaya başladılar. Fakat, Genelkurmay Başkanlığı, ayaklananlarla anlaşma yapılmasını kabul etmedi. Ayaklanmış olanların İstanbul'dan ve İngilizlerden yardım alabilmek ümidiyle zaman kazanmaya çalıştıklarını, anlaşma isteklerinde samimi olmadıklarını bildirdi, bu sebeple ayaklanma bölgelerine, barış yoluyla değil, silah gücüyle girilmesini, halka iyi

davranmakla beraber suçlu görülenlerden hiçbirinin bağışlanmamasını emretti. Emri alan Çerkes Ethem Bey de hemen harekete geçti ve hiçbir direnişle karşılaşmadan girdiği Düzce'de, ilk olarak kendisini karşılamaya gelen elebaşıları, sonra da kendi mahkemesinin sorumlu gördüklerinin hepsini ve Kuva-yı İnzibatiye kurmak üzere Bolu'ya gönderilmiş olan subayları astı. Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na göre kurulan Divan-ı Harplerin idam kararları günlerce bölgenin her yanında uygulandı.

Bu sırada Refet Bey emrindeki Nâzım Bey Müfrezesi de 27 Mayıs'ta Bolu'ya girmişti. Anlaşmaya uyulmadığını gören halifeciler ise, Mudurnu'daki Çolak İbrahim Bey Müfrezesi'ni kuşattılar. Fakat Nâzım Bey oraya da yetişti ve kuşatmayı bozdu. Kurtulan Çolak İbrahim Bey Müfrezesi 28 Mayıs'ta Bolu'ya geldi. Nâzım Bey Müfrezesi ise, ilerlemeye devamla, 31 Mayıs'ta Gerede'ye girdi. Refet Bey, durumu meclise bildirdi (Z.C.: 5 Haziran 1920). Böylece, Birinci Düzce Ayaklanması sona erdi (Türk İstiklâl Harbi: 6/58-65; A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları: 402; M. Z. Konrapa, Bolu Tarihi: 725726; Z.C.: 24 Mayıs 1920).

Halifecilerin uğradıkları yenilgiler İstanbul Hükümeti'ni son derece kızdırmış olacak ki "Kuva-yı Milliye adı altında kargaşalık ve bozgunculuk çıkaranların, anayasaya aykırı olarak halktan zorla para ve

asker toplayanların, isteklerine uymayanlara işkence edip ceza verenlerin, şehirleri tahrip ederek iç güvenliği bozanların elebaşılarından ve kışkırtıcılarından oldukları" gerekçesiyle "Üçüncü Ordu Müfettişli-ği'nden azledilmiş ve askerlik mesleğinden çıkarılmış Selanikli Mustafa Kemal Efendi, eski 20. Kolordu Komutanı Salacıklı Ali Fuat Paşa, 7. Tümen eski komutanı, albaylıktan emekli İstanbullu Kara Vasıf Bey, eski Washington büyükelçisi ve eski Ankara Mebusu Midillili Alfred Rüstem Bey ve eski sağlık müdürü İstanbullu Doktor Adnan Bey ile eski üniversite Batı edebiyatı öğretmeni İstanbullu Halide Edip Ha-nım'ın ve Kuva-yı Milliye adı altında kargaşalık ve bozgunculuk çıkaranlara katılmak üzere İstanbul'dan kaçtığı, meclislerine girerek bozguncu

bir nutuk söylediği ve “Milli Savunma Bakanı” adı altında Harbiye Nâzırlığı’nı üzerine aldığı ve böylece halifeliğe ve sultanlığa karşı Şilen düşmanlığa giriştiği gerekçesiyle eski Harbiye Nâzırı Kavaklı Mustafa Fevzi Paşa’nın idamları” hakkındaki askeri mahkeme kararlarının padişah tarafından da onaylandığı ilan edildi (Takvim-i Vekayi: 27 ve 30 Mayıs 1920).

Ne var ki, İstanbul Hükümeti’ne kabul ettirilmek istenen barış şartlarının vicdanlar üzerindeki tepkisi o kadar ağır olmuştu ki idam kararları ne millicileri ürkütmüş, ne de İstanbul Hükümeti’nden yana olan komutanları harekete getirebilmişti. İzmit’teki Kuva-yı İnzibatiye hâlâ harekete geçmiyordu. Geçmeyecekti de... Çünkü böyle bir hareketin yurt yararına olacağı kanısı sarsılmış, İstanbul Hükümeti’nin ileri gelenleri arasında bile bu konuda anlaşmazlık çıkmıştı. Mesela, Mareşal Bekir Paşa gibiler, kan dökülmeden, Kuva-yı Milliyecilerle uyuşulmasının uygun olacağı düşüncesindeydiler ve bunu açıkça söylüyorlardı. Mayıs başından beri Anadolu genel müfettişi olduğu halde milli mücadelecilere karşı herhangi bir harekette bulunmamış olan Zeki Paşa, 31 Mayıs 1920’de, bir gazeteye verdiği demeçte “Barış şartları o kadar ağırdır ki, Kuva-yı Milliyecilerin bastırılmasında, ilerisini düşünerek yavaştan almak zorunluluğu vardır. Bu acı günlerde, hükümet ile milli kuvvetler arasındaki görüş ayrılığını ortadan kaldırmak ve hükümetin çabalarını güçlükten kurtarmak gerektiğini herkesin anlayacağını umarım.” demiştir. Aynı düşüncelerin etkisiyle harakete geçmediği sanılan Süleyman Şefik Paşa’nın da İstanbul Hükümeti nezdindeki güvenilirliğini yitirdiği duyuldu. İstanbul’a gidip Edirne’ye dönen Cafer Tayyar Bey, Süleyman Şefik Paşa ile görüştüğünü, onun da Kuva-yı Milliye ile anlaşmak düşüncesinde olduğunu bildirmişti (T. Bıyıklıoğlu, Milli Mücadelede Trakya: 1/239). Nitekim, An-zavur’un İstanbul’a dönüşünden birkaç gün sonra, o da görevinden ayrılıp İstanbul’a gitmiş, İzmit ve çevresi komutanlığına Suphi Paşa, Kuva-yı İnzibatiye Komutanlığı’na da Yarbay Senai Bey getirilmişti. Fakat Kuva-yı İnzibatiye yine de harekete geçirilemedi. Hattâ, İstanbul’da çıkan *Peyâm-ı Sabah*

gazetesi, dış politika sebebiyle, Kuva-yı Milliye'ye karşı girişilen hareketin barış anlaşmasının yapılmasından sonraya ertelendiğini yazdı. Bu arada, bataklık yerde konaklatılan birliklerde de hastalık yüzünden büyük eksilmeler oldu ve kaçmalar başladı (Türk İstiklâl Harbi: 6/65-84; Z.C.: 13 Mayıs ve 2 Haziran 1920).

Aynı günlerde, Fransızların işgali altındaki Zonguldak bölgesinden sevindirici haberler geliyordu. Fransızların ve İstanbul taraftarı valilerin işgal ve idaresindeki Zonguldak bölgesindeki milli mücadele hareketi 20 Ekim 1919'da Bartın'da Kuva-yı Milliye'nin kurulması ve bu kuruluşun Sivas'a yani Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmesiyle başlamıştı. Kısa bir süre sonra, 20 Ocak 1920'de de bu teşkilat, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi olarak "Bartın Müdafaa-i Hukuk Heyeti" adını almış, Ankara'ya bağlanmıştı. Amasra ve Kurucaşile bucaklarında da, Bartın'a bağlı olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuş, Amasra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Nuri Bey, hemen büyük devletlerin İstanbul'daki temsilcilerine ve gazetelere telgraşar çekerek yurtsever Amasralıların olanca güçleriyle Kuva-yı Milliye'ye katıldıklarını bildirmişti.

Zonguldak'ı işgal etmiş olan Fransızlar ise bütün bölgeyi ellerine geçirmek ve Kastamonu'ya doğru ilerlemek istiyorlardı. Bu amaçla ileri harekâta başlamışlar, karşılarına çıkan askeri birlikleri çekilmeye mecbur etmişlerdi. İşte bu sıralardaydı ki, İstanbul Meclis-i Mebusanı basılmış ve İstanbul'dan kaçıp milli mücadeleye katılmak isteyenler Anadolu'ya gelmeye başlamışlardı. Bunlardan biri de Yüzbaşı Cevat Rıfat Efendi (Atılhan) idi. Denizden İnebolu yoluyla Kastamonu'ya gelmiş ve 20 Nisan 1920'de Ali Fuat Paşa'ya bir telgraf çekerek milli mücadele safında görev istemişti. Ali Fuat Paşa'nın Kastamonu Komutanı emrine verdiği Cevat Rıfat Efendi'yi, Kastamonu Komutanı olan milli mücadeleci Osman Bey de, Fransızlara karşı çarpışmak üzere, Bartın ve Havalisi Taburu komutanı olarak Çaycuma'ya göndermişti. Görev emrini alan Cevat Rıfat Efendi, gerçek bilgin ve yurtsever Kastamonulu Hoca Tevfik Efendi'nin yardımı ile 300 kişilik bir müfreze kurarak yola çıkmış,

Daday'da Müftü Rüştü Efendi'ye misafir olmuş, onun yardımıyla müfrezesine 15 gönüllü er ve 25 binek hayvanı katmış, Araç'da genç kaymakam ve yurtsever Müftü Hasan Tahsin Efendi yardımları ile cezaevinden 10 tutuklu, halktan 10 gönüllü er ve 15 binek atı alıp müfrezesine katmıştı. Safranbolu'da da yurtsever Değirmencizadeler tarafından ağırlanan müfrezeye katılanlar olmuş ve neredeyse bütün müfreze atlı hale gelerek dört nala 5 Haziran'da Bartın'a girip hükümet konağı önüne gelmişti. Bartın'da da, yurtsever Müftü Rıfat Efendi'nin yardımı ile eksiklerini tamamlayan Bartın ve Havalisi Komutanı Yüzbaşı Cevat Rıfat Efendi, Çaycuma'ya gelerek karargâhını kurmuş ve erlerini savunma mevzilerine yerleştirmişti. Amasra limanını, 75 kişilik Samancıoğlu Kemal Bey Müfrezesi koruyordu. Bu müfreze hem bir düşman çıkarmasına karşı hazırlıklı bekliyor, hem de korsan ve çetelerin temizlenmesine çalışıyordu. Amasra'yı da içine alan Bartın bölgesi, gerçekten cesur ve yurtsever Yüzbaşı Cevat Rıfat Efendi'nin komutasında Mustafa Kemal Paşa'nın yoluna girmişti. Tam bu sıradaydı ki, hem Fransızların, hem de Kuva-yı İnzibatiye'nin işgali altında bulunan Zonguldak'ın gerçek yurtseverleri, Kastamonu'nun milli mücadeleci valisi Cemal Bey tarafından gönderilmiş olan Şevket Turgut Bey'in öncülüğünde, memur ve polislerle de iş ve amaç birliği yaparak milli mücadeleye karşı olan subay ve memurları tutuklayıp Devrek'e gönderdiler, İstanbul'dan yana olan mutasarrıf vekilini istifaya mecbur ederek Kuva-yı Milliyeci Cevdet Bey'i mutasarrıf vekili yaptılar (Necdet Sakaoğlu, Kuruluşumuzdan Günümüze Kadar Amasra: 185; C. R. Atilhan, İstiklâl Harbinde Sarıklı Kahramanlar: 40; Z.C.: 2 Haziran 1920) .

b) Zile Ayaklanması

Fakat tam bu sırada, hiç umulmadık bir şekilde, Zile'deki halifeciler Avukat Ali Bey'in elebaşılığında ayaklandılar. Süvari Binbaşı Hilmi Bey komutasındaki, iki dağ topu ile takviyeli Çorum Müfrezesi, 3 Haziran 1920'de Zile'ye gönderilmiş, bir de af çıkarılmıştı. Bunun üzerine, Tokat'takiler de dâhil olmak üzere,

ayaklananlardan bir kısmı vazgeçmişti. Postacı Nâzım ve arkadaşları ise, çabalarını daha da hızlandırarak 6-7 Haziran gecesi ilçeye girdiler. Çorum Müfrezesi'ni kaleye çekilmeye mecbur ettiler. Sivas'taki 3. Kolordu Komutanı Selâhaddin Bey de, Yarbay Cemil Cahit Bey (General Toydemir) komutasındaki 5. Tümen'i Zile'ye gönderdi. Zile sırtlarına yerleşen tümen, 8 Haziran'da, çarpışarak ilerlemeye başladıysa da, kaledeki Çorum Müfrezesi teslim olduğundan halifeciler ilçedeki Müdafaa-i Hukuk üyelerinin evlerini yağmaladılar, müftüyü ilçeye kaymakam yaptılar. Tümen Komutanı Cemil Cahit Bey de, Mecitözü ile Merzifon ve Amasya Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinden yardım istedi. Turhal'dan da yardımcı milli kuvvetler geldi. Cemil Cahit Bey, ilçe halkına fazla zarar vermemek için, ağır hareket ediyordu. Mustafa Kemal Paşa ise, daha fazla beklenmeyerek, gerekirse ilçenin topa tutulmasını ve her durumda tez elden kasabaya girilmesini emretti. Cemil Cahit Bey, kasabanın kalabalık ve evlerin tahta olmasından ötürü top ateşinin büyük felaket doğuracağını bildirdi. Bunun üzerine, Yıldızeli Müfrezesi de emrine verildi ve bundan sonra tümen Zile üzerine yürüdü. Deveci Dağı'ndaki çatışmada halifecileri dağıttı, çarpışarak ilerledi ve 12 Haziran'da Zile'ye girdi.

Ancak bundan sonradır ki, 14 Haziran'da, İzmit'te de Kuva-yı İnzibatiye harekete geçirildi. Fakat bu da sadece bir gösterişten ibaret kaldı. Düzensiz ve disiplinsiz bir dolaşmadan ve karşılıklı açılan ateşten sonra İzmit'te toplanıldı ve gemilerle İstanbul'a dönüldü (Türk İstiklâl Harbi: 6/84, 110).

Bununla beraber, İngilizler karadan ve denizden, İzmit'i etkileri altında bulundurmaya devam ettiler. İzmit'e giremeyeceğini anlayan Ali Fuat Paşa da karargâhıyla birlikte, 17 Haziran'da Sapanca'ya, 18 Haziran'da Geyve istasyonuna ve 19 Haziran'da M. Kemalpaşa'ya geldi. İngilizler ise, asker kumaşı yapmakta olan İzmit'teki çuha fabrikasını savaş gemilerinin top ateşleriyle tahrip ettiler (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları: 413 Z.C.: 14 Kasım 1923).

Çevrenin halifecilerden temizlenmesi hareketi ve Zile Ayaklanması da 21 Haziran 1920'de sona erdi. 22 Haziran'da

Osmancık Taburu Şile, Ömerli, Gebze, Darıca'yı zaptetti, Kartal'a vardı. İngilizler de Şile, Maltepe ve İzmit'ten çekildiler (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 807). 30 Haziran'da da Kuva-yı İnzibatiye'nin gönüllü erlerinin terhislerine ait kararname çıkarıldı (Takvim-i Vekayi: 6 Temmuz 1920).

İstanbul'dakiler hâlâ, Kuva-yı Milliyeciler hakkında ölüm cezaları vermekle uğraşıyorlardı. İçinde, Tümen Komutanı Bekir Sami, mil-licilerin Bursa Valisi Hacım Muhittin, Üsküdar Jandarma Komutanı iken Kuva-yı Milliyecilere kaçıp Bursa Komutanlığı alan Binbaşı Manastırlı Remzi Beylerle, subay, memur, kayıkçı olarak on altı kişinin bulunduğu idam listesinden sonra; içinde 3. Kolordu Komutanı Albay İstanbullu Hüseyin Selâhaddin, 12. Kolordu Komutanı Albay İzmirli Fahrettin, 14. Kolordu Komutanı Yozgatlı Yusuf İzzet Paşa, Harbiye Nezâreti eski müsteşarı olup Barış Hazırlıkları Komisyo-nu'nda memur Albay İzmirli İsmet (İnönü), Eski Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa, Erzurum Mebusu Celâleddin Arif, Amasya Mebusu Bekir Sami, Antalya Mebusu Hamdullah Suphi, süvari yüzbaşılığından ayrılma Aydın Mebusu Cami, İsparta eski mutasarrıfı Denizli Mebusu Hakkı Behiç, Sinop Mebusu Rıza Nur, eski Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal, Eskişehir Mutasarrıfı Fatin, Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat, Karacabey Müftüsü Mustafa Fehmi, 10. Tümen Askerlik Kalemi Başkanı Albay Yanbolulu Ab-bas Hilmi'nin bulunduğu on sekiz kişilik bir idam listesi daha çıkarılmış, başka listelerin hazırlanmasına da başlanmıştı (Takvim-i Vekayi: 13 ve 21 Haziran 1920).

c) Birinci Yozgat Ayaklanması

Bu sırada, Yozgat'taki halifecilerin ayaklanması tehlikeli bir hal almaya başlamıştı. Milli mücadele tarihimizde "Birinci Yozgat Ayaklanması" diye adlandırılan olay, Osmanlı tarihinde, zaman zaman ayaklanma olaylarına adı karışan Yozgat'ın eski ailelerinden Çapano-ğulları tarafından 15 Haziran 1920'de başlatılmıştı. Tanrı'dan, padişahtan ve onların kanunlarından başka hiçbir şey

tanımayacağını ilan eden ve bu yüzden görevinden atılmış olan eski mutasarrıf Necip Bey'i tutan Yozgat'taki Hürriyet ve İtilâf Partisi Başkanı Çapanoğlu Edip Bey ile kardeşi Celâl Bey, Büyük Millet Meclisi için seçim yapılmak istendiği zaman bu düşüncelerini açıklamışlar, bu hareketin "padişahlık iddiası ile padişaha başkaldırma" olduğunu söylemişlerdi. Bu arada, müşis (işas etmiş) nakliye müteahhidi Postacı Nâzım da Yıl-dızeli'de ayaklanmış durumdaydı. Halifeciler, Kuva-yı Milliyecilerin Hayvanlar Vergisi'ni arttıracaklarını, yeniden asker toplayacaklarını, padişahı tanımadıklarını söyleyerek aleyhte propaganda yapıyorlardı. Bu yüzden halk, Kuva-yı Milliyecilerden yana olduğu halde, Sivas'tan gönderilen süvari bölüğü olumlu bir sonuç alamamıştı. Kolordu Komutanı Selâhaddin Bey de, topçu bataryası ile takviyeli bir piyade taburunu, 25 Mayıs'ta ve Jandarma Binbaşı Kemal Bey komutasında Yıldızeli'ye göndermişti.

Aynı günlerde, Sulusaray'da da ayaklanma başlayınca, 5. Tümen 10. Alay'dan Zile'ye gönderilmiş olan tabur, oradan Sulusaray'a sev-kedilmişti. Sulusaray'a gelen tabur halifecilerin baskın teşebbüsünü püskürtmüşse de Sulusaray'da da kalamayarak Artova'ya doğru yola çıkmış, yolda düştüğü pusudan zorlukla kurtularak Artova'ya gelmiş, buradaki kuşatmayı da zorlukla yararak Tokat'a çekilmişti.

Yıldızeli'ye gönderilen taburun Çamlıbel'de bıraktığı müfreze ise 27 Mayıs'ta baskına uğrayarak tutuklanmış, taburun büyük kısmı da çevreyi tararken Yıldızeli ile bağlantısını yitirdiğinden Kavak'a alınmıştı.

Ayaklananların cesaretleri artmış ve ayaklanma bütün bölgeyi sarmıştı. Mustafa Kemal Paşa, bir yardım olur ümidiyle, o sırada Mucur'da bulunan Bektaşi Şeyhi Çelebi Cemaleddin Efendi'nin harekete geçmesini istemişse de, Çelebi Efendi hastalığını ileri sürerek yardıma yanaşmamıştı. Müdafaa-i Hukukçular, Kuva-yı Milliyeciler, komutanlar imkânsızlık içinde çırpınıp duruyorlar, her yanda yokluk ve karışıklıkla yüz yüze geliyorlardı. Askeri birlikler yetersizdi. Halifecilerin aleyhteki propagandaları yüzünden Kuva-yı

Milliyeler teşkili zorlaşmıştı. Müdafaa-i Hukukçular ancak kendi yakınlarını Kuva-yı Milliye'ye alabiliyorlardı.

Yozgat'taki Hürriyet ve İtilâfçılar da çabalarını hızlandırmışlardı. Gaziantep bölgesindeki Kuva-yı Milliye müfreze komutanlarından Kılıç Ali Bey, Ankara'dan aldığı emirle, müfrezesinin başında olarak, 1 Haziran'da Yozgat'a gelmiş, 3 Haziran'da Akdağmadeni'ne gitmiş, Boğazlıyan'da toplanan yüz kişilik bir milli kuvveti de müfrezesine katmıştı. Fakat Kılıç Ali Bey, Yozgat'taki ters havadan ürkmüş, karamsarlığa düşerek hiçbir şey yapamaz duruma girmişti. Ayaklanma hareketi ise gittikçe gelişiyor ve genişliyordu. Boğazköy, Hamit, Yeni-han da ayaklananlara katılmıştı. Bunun üzerine, 9 Haziran'da Yozgat'ta sıkıyönetim ilan edilmiş, başına da tümen komutanı yetkisiyle, Kılıç Ali Bey getirilmiş, Niğde'deki 11. Tümen'e bağlı 33. Alay'ın Kayseri'deki taburu da yardıma gönderilmiş ve tabur 11 Haziran'da Kılıç Ali Bey'in emrine girmişti.

Genelkurmay Başkanlığı, Çapanoğulları'nın da ayaklanmaya katıldıklarından kuşkulanarak Ankara'ya gönderilmelerini kararlaştırmış, Kılıç Ali Bey de evlerinin etrafına nöbetçiler koydurmuştu. Fakat, Yozgat livasının bağlı bulunduğu Ankara'nın Vali Vekili Yahya Galip Bey, Çapanoğullarının eski dostuydu. Padişah Sultan Hamit zamanında Tokat'a sürgün edildiğinde, Tokat Mutasarrıfı Çapanoğlu Celâl Bey'den iyilik görmüştü. Celâl Bey'e ve ailesine karşı minnet duygusu vardı. Bu sebeple Çapanoğullarının Ankara'ya gönderilmesi hakkındaki kararı uygulatmadı. 7 Haziran'da tutuklanmalarına karar verilince de karardan Çapanoğullarını haberdar etti ve kaçmalarını sağladı.

Böylece serbest kalan Çapanoğulları, büyük Yozgat Ayaklanması'nı başlatmışlar, 13 Haziran'da şehri kuşatmışlar, zaten içinde bulunduğu karamsarlıktan bir şey yapamayan Kılıç Ali Bey'i kıpırdatmadan 14 Haziran'da şehri ele geçirmişlerdi. Çapanoğlu Celâl Bey, Boğazlıyan'daki Kılıç Ali Bey'e bir mektup göndererek, amaçlarının Mustafa Kemal Paşa'yı yakalamak olduğunu, bunun için Kırşehir Mebusu Rıza Bey'le haberleşmeye çalıştıklarını,

yakında Ankara üzerine yürüyeceklerini bildirmişti. Kılıç Ali Bey, bu tehditten çok ürkmüş, hemen Boğazlıyan sırtlarına çekilmiş, tam bir karamsarlık içinde Ankara'ya telgraf çekerek Kayseri'den gelen taburun moralinin bozuk olduğunu, kendi yanında yetmiş atlıdan başka kuvvet kalmadığını, gerek kendi şahsının ve gerekse Kayseri'nin tehlike içinde bulunduğunu bildirmişti. Gerçekten de artık ne Kılıç Ali Bey'in, ne de müfrezesinin mücadele gücü kalmamıştı. Nitekim, ertesi sabah yapılan ilk taarruzda müfrezesi tam bir baskına uğramış, subaylarla makineli tüfekler halifecilerin eline düşmüş, Kılıç Ali Bey zorlukla kurtulup kaçabilmişti. Kırşehir Mebusu Rıza Bey'le Trabzon Mebusu Husrev Bey, 17 Haziran'da Büyük Millet Meclisi'ne gönderdikleri telgrafta "Yozgat Ayaklanması, Ankara Valisi Yahya Galip Bey'in idaresizliğinden, belki de isteyerek yarattığı bozgunculuk yüzünden çıkmıştır" diyorlardı.

Ne var ki, önemli olan olayın sorumlusunu arayıp bulmak değil, olayı bastırabilmekti. Ankara Hükümeti'nin elindeki kuvvetlerle bu ayaklanmayı bastıramayacağı anlaşılmış ve yine Çerkes Ethem Bey yardıma çağrılmıştı.

Düzce Ayaklanması'nı başarı ile bastırmış olan Ethem Bey, o sırada, Salihli Cephesi'ne gidip düşman karşısında yerini almak üzere Adapazarı'na gelmiş, buradan da Eskişehir'e taşınmaya, hatta Eskişehir'e giderek bir kısım kuvvetlerini cepheye göndermeye başlamıştı. Yozgat Ayaklanması'nı bastırması için Ankara'ya çağrılınca itiraz etmiş ve "Bu kadar zamandan beri Ankara'da, devlet merkezinde bir ayaklanmayı bastıracak güç yaratamamışsınız. Buna şaşıyorum. Yunanlıların yakında bir saldırıya geçmeleri ihtimali vardır. Birliklerimi Eşkişehir'den Salihli Cephesi'ne taşımaya başladım." demişti. Bununla beraber sonunda razı olmuş, cepheye sevki durdurarak 70 subay, 2100 er, 1300 hayvan, 4 kudretli dağ topu, bir sahra topu, 8 makineli tüfekten ibaret olan kuvvetini 16-19 Haziran günlerinde trenle Eş-kişehir'den Ankara'ya getirmişti.

19 Haziran'da, Genelkurmay Başkanlığı'ndan gerekli yazılı talimatı alan Ethem Bey, hemen ayaklanma bölgesine hareket etti ve Ankara'dan ayrılışının üçüncü günü, 21 Haziran, öğleden sonra Yozgat şehri çevresinde ayaklananların ilk birlikleriyle karşılaştı, kanlı bir çatışma oldu. Geceye kadar süren çarpışmalardan sonra Ethem Bey, Yozgat'a girdi, karargâhı ile hükümet konağına yerleşti.

İşte tam bu sıradaydı ki, zorlukla kaçıp Kayseri'ye gelmiş olan Kılıç Ali Bey, makine başında Ethem Bey'le konuşup, müfrezesinin ihanetine uğradığını ve Boğazlıyan'da fena vaziyette bozulduğunu, emrindeki kuvvetin dağıldığını, kendisinin birkaç arkadaşıyla Kayseri'ye sığındığını ve Boğazlıyan'ın, ayaklananlar eline geçtiğini anlattı. Habere çok canı sıkılan Ethem Bey, "Elinizdeki top ve tüfeklerle sopalı isyancıları donatıyorsunuz. Size ne emir vereyim? İki güne kadar bölgede asayişi sağlayacağımı ümit ederim. Sen doğruca Ankara'ya git." dedi ve görüşmeyi kesti.

Ertesi gün, bir yandan şehrin kesin temizliğine çalışılırken bir yandan da Ethem Bey, Divan-ı Harp adına tutuklamalar yapıyor, idam kararları veriyor, suçlu gördüklerini asıyordu. İlkin 12 kişi asılmıştı. Yozgat Mutasarrıfı ile Yozgat Savcısı da tutuklananlar arasındaydı.

Bu sırada, ilk çarpışmaya yetişememiş olan Çapanoğlu Celâl ve Edip Beyler kuvvet toplamaktaydılar. Bunun üzerine Ethem Bey, hemen harekete geçerek önce ayaklananların ilk toplanma yeri olan Alaca'yı kuşatıp bastı ve iki saatlik bir çarpışmadan sonra Alaca'ya girdi. Sonra, ayaklananların Arapseyfi boğazında toplandıklarını haber alarak oraya doğru ilerledi. Arapseyfi boğazı, Yozgat ile Alaca arasındaydı ve Ethem Bey Yozgat'tan Alaca'ya gelirken buradan geçmiş, boğazın durumunu incelemişti. Bu sebeple Çapanoğulları'nın burada, tasarladıkları düzeni almalarına imkân vermeden bütün kuvvetiyle Arapseyfi boğazına yüklendi. Giriş noktasında yaptırdığı taarruzla ayaklananların bütün dikkat ve gücünü buraya çekti ve buradaki çarpışma devam ederken boğazın kuzeyinden dolaşan bir müfreze ayaklananlara arkadan ateş edince Çapanoğulları perişan duruma girip dağıldılar. Ethem Bey, ölüler

arasında Çapanoğlu kardeşlerin cesetlerini göremeyince dağılanların peşinden kuzeye doğru, Ortaköy ve Zile bölgelerine gitti ve Yozgat başarısının yeteri kadar etkili olduğunu görerek tekrar Alaca'ya geldi ve Yozgat'a döndü. Bu sırada, Refet ve Çolak İbrahim Beylerin kuvvetleri de yetişip ayaklananların artıklarını temizlediler.

Ayaklanmanın sorumlularını yargılayan Ethem Bey, Divan-ı Harbi ise, Çapanoğullarının kaçmasına göz yummuş, hatta yardım etmiş olan Ankara Vali Vekili Yahya Galip Bey'in de sanık olarak yargılanmasına karar vermişti. Ethem Bey, Ankara'dan Yahya Galip Bey'i istedi ve isteğinde direndi. Fakat, hayli ricalar ve kardeşi Reşit Bey'in aracılığından sonra isteğinden vazgeçti. Bu arada, Çerkes beylerine sığınmış olan Çapanoğlu Celâl Bey'in af isteğini de kabul etti (Z.C.: 22.1.1921).

Bundan sonra, küçük gurupların temizlenmesi işini, Albay Refet ve Binbaşı Çolak İbrahim Beylere bırakarak, Batı Cephesi'ne gitmek üzere, Yozgat'tan ayrıldı. "Birinci Yozgat Ayaklanması" da sona ermiş oldu (Çerkes Ethem'in Hâtıraları: 62-76; Türk İstiklâl Harbi: 6/90).

Düşman Saldırıları, İşgaller ve Sevr Antlaşması

a) Güney Anadolu'da Gaziantep'in Durumu

Ermeni gönüllüleri ve çetecileriyle takviyeli Fransız askeri birlikleri gerek bulundukları yerlerde tutunabilmek, gerekse daha ilerilere gidebilmek için fırsat buldukça saldırılarını yeniliyorlardı. İstanbul'un işgalinden sonra bu saldırılar daha da şiddetlenmişti. Fakat bölge Kuva-yı Milliyesi de günden güne gelişmiş ve güçlenmişti. Nitekim, Ulukışla Kuva-yı Milliyesi'ne bir baskın denemesi yapan Fransızlar geri çekilmek zorunda kalmışlar ve çok tahkimli olan Pozantı'ya sığınmışlardı. O zaman, Ulukışla Kuva-yı Milliyesi ileri harekete geçmiş, Pozantı'yı kuşatmaya başlamış, bir baskınla Çiftehan'ı almış, Yüzbaşı Saffet Bey (General Pozantı) de Kuva-yı Milliyecilere katılmış, Gülek Boğazı ağzındaki Kadirhan karakolu, Kuva-yı Milliyecilerin eline geçmişti.

Bu sırada, Karaisalı'daki Batı Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanı Sinan Tekelioğlu Paşa, Belemedik istasyonunda, Pozantı'daki Fransız kuvvetleri komutanının eşini esir etmiş ve kendisine çok iyi davranarak teslim olması hususunda kocasına mektup yazmasını sağlamıştı. Fakat, eşine karşı olan iyi davranışa teşekkür eden Fransız komutanı, sonuna kadar savunma emri aldığını bildirerek teslim olmamıştı. Bunun üzerine Pozantı kuşatmasına daha da önemle devam edilmiş,zaman zaman taarruzlarda bulunulmuştu. Gittikçe daralan kuşatma çemberinden kurtulmak için 27 Mayıs'ta bir çıkış hareketinde bulunan Fransız birlikleri başarıya ulaşmışlarsa da gidecekleri yolu göstermek üzere yanlarına aldıkları kılavuzun gizlice haber vermesi üzerine karşılarına çıkan küçük bir Kuva-yı Milliye müfrezesinden korkup büyük kuvvetlerle sarıldıklarını sanarak teslim olmuşlar ve milli kuvvetler de Pozantı'ya girmişlerdi. Ulukışlalıların bu büyük başarıları bölgede sevinç yaratmış ve

Adana, Mersin, Tarsus Kuva-yı Milliye hareketlerinin de gelişip hızlanmasına sebep olmuştu (Yakın Tarihimiz: 42).

Düşman işgalindeki Gaziantep'te, savaşlarda bir duraklama vardı. Fransız işgalindeki Gaziantep savaşları, Ocak 1920'de şehir dışında başlamıştı. Örnek bir yiğit ve yurtsever olan Şahin Bey, emrindeki müfrezeyle, Gaziantep-Kilis yolunu kapamış, şehirdeki Fransızların Katma'daki tümenleriyle olan bağlantılarını kesmiş, Kilis'ten Gazian-tep'e gelmek isteyen Fransız birliklerini püskürtüp geri çevirmişti. Fakat, Şahin Bey, 1920'deki çarpışmada şehit düşünce, şehir dışındaki savaş şehir içine girmiş, Kuva-yı Milliye Komutanlığı'nı, Özdemir takma adıyla şehir ileri gelenlerinden Şefik Bey üzerine almış, 1 Nisan 1920'de Gaziantep'in şehir içi savaşları başlamıştı. 12 Mayıs'ta, Gaziantep'teki kuşatılmış Fransızları kurtarmak için yola çıkan, toplar ve zırhlı otomobillerle takviyeli, atlı ve yaya bin kişilik Fransız kuvvetine karşı çıkan milli kuvvetler, düşmana büyük kayıplar verdirerek, onları Kilis'e kadar kovalamışlardı.

14 Mayıs'ta İslahiye ve Gaziantep Cephelerini denetleyen Maraş Heyet-i Merkeziye Başkanı (Maraş Mebusu) Aslan Bey, milli kuvvetlerin her bakımdan imanlı ve güçlü olduklarını Ankara'ya bildirdi.

20 Mayıs 1920'de Ankara'da yapılan mütarekeyle Fransızlar bazı binalardan ve Ermeni mahallelerinden çıkmışlardı. Böylece, "Gaziantep Savaşları"nın birinci kısmı bitmiş, Mersin Tarsus Adana Osmaniye demiryolu bölgesine kadar olan kuzey kesimi ele geçirilmiş, 29 Temmuz'a kadar sürecek olan duraklama dönemi başlamıştı.

Bu sırada, Gaziantep'te, gönüllülerden kurulu "Yıldırım Taburu" ile "Antep Milli Taburu" ve üç dağ topu vardı. 26 Temmuz'da Gazi-antep'e gelen Adana Cephesi Komutanı Selâhaddin Adil Bey,28 Temmuz'da taarruz emri verecek, 29 Temmuz'da başlayan taarruz savaşları bir ay sürecek, şehrin güney sırtları düşmanların elinde kalacak, kuzey sırtlarına milli kuvvetler yerleşecek, böylece ikiye ayrılan şehirde Gaziantep savaşları sürüp gidecektir (H. Yetkin,

Gaziantep Savaşı; Yakın Tarihimiz: 19; Z.C.: 13 ve 15 Mayıs 1920; A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları: 416; Türk İstiklâl Harbi 2/2: 92).

b) Batı Anadolu ve Balıkesir'in İşgali

1919 yılı sonlarında Batı Anadolu Milli Mücadele yuvalarının en önemlilerinden biri Balıkesir olmuştu. İzmir'in işgali üzerine hemen harekete geçerek Haziran sonlarında "Redd-i İlhak Cemiyeti"ni kuran ve Vehbi (Bolak), Darbalızade Hulusi (Zarplı), Basrıbeyoğlu Şevki, Balıkesirli Mehmet (Uncu) ve arkadaşlarının yönetiminde düzenli bölükler kurmak için gönüllü asker toplayan yurtsever Balıkesirlilerin 26 Temmuz 1919'da yaptıkları "Birinci Balıkesir Kongresi" Batı Anadolu'nun milli mücadele alanındaki ilk büyük hareketi olmuştu. 16 Eylül 1919'daki "İkinci Balıkesir Kongresi"nde işgalci düşmanların karşısına savaşçı güç olarak çıkılarak silahlı müfrezeler düzenli birlikler haline sokulmuş ve Batı Anadolu milli mücadele çabaları ile Doğu Anadolu milli mücadele çabalarının birleştirilmesi yolunda ilk adım atılmıştı. 20 Eylül 1919'da yayınladıkları bildiri ile Ferit Paşa Hükümeti'ni protesto etmiş ve Ferit Paşa Kabinesi'nin düşürülerek yerine, genel güveni kazanmış kimselerden yeni bir hükümetin kurulmasını istemişlerdi. Ekim 1919'dan itibaren de Mustafa Kemal Paşa'nın milli mücadele yoluna girmiş, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Ce-miyeti'ne bağlanmaya karar vermişlerdi (Mustafa Salman, Balıkesir: 48; M. Gologlu, Sivas Kongresi: 4).

19 Kasım 1919'da, Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti, adını Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olarak değiştirmiş, Heyet-i Merkeziye üyeliklerine de Gönenli Osman, Kavaklı Vehbi, Köprülülü Hamdi, Vasıf (Çınar) ve Hulusi (Zarplı) Beyler seçilmişlerdi.

28 Kasım'da büyük bir miting düzenleyen yurtsever Balıkesirliler, Yunanlıların yaptıkları kötülükleri ve İtilâf Devletleri'nin tutumunu protesto etmişlerdi. 1 Ocak 1920'de, Osmanlı Devleti'nin 1299'da Sultan Osman tarafından kuruluşunun yani bağımsızlığa kavuşturulmasının yıldönümü günü (İstiklâl-i

Osmanî), sebebiyle büyük şenlikler yapılmış ve Balıkesir'e gelen Kuva-yı Milliye komutanı Refet Bey (General Bele) heyecanlı bir konuşma yaparak yurtsever Balıkesirlilerin milli mücadele duygularını coşturmuştu.

10 Mart 1920'de toplanan ve "İzmir Şimal mıntıkası Kuva-yı Milliye Heyet-i Umumiyesi" denen Balıkesir Kongresi'ne, bölgenin her yanından gelen 58 seçme delege katılmış ve Erzurum Kongresi ile Sivas Kongresi'nde kabul edilmiş esaslara benzer konular üzerinde durulmuş,

-Sivas Kongresi'nin amaçlarına ve siyasi isteklerine tam olarak katılırız;

-Bütün Müslümanlar birbirlerine karşılıklı saygı ve sevgiyle dolu, soy durumlarına ve çevre kurallarına saygılı öz kardeştirler;

-Her türlü işgal ve müdahaleye ve özellikle Rumluk ve Ermenilik kurulması amacına yönelmiş davranışlara karşı birlikte savunma ve dayanma esası kabul edilmiştir

denilerek "Yunan ilerlemesinin durdurulması ve Anadolu'dan kovulması" karara bağlanmıştı. Hepsi otuz maddeyi bulan öteki esaslarla da milli kuruluşların ve milli müfrezelerin durumu düzenlenmişti.

23 Mart'ta biten bu kongreden hemen sonra da kararların uygulanmasına geçilmiş ve silahlı birlikler kurma çabaları hızla gelişmişti. Hayrettin Karan (eski Balıkesir Mebusu), Ahmet Vehbi (Çıkrık, hâkim ve avukat), Ekrem (seferberlik müdürü), Muzaffer Müstecaplı (B.M.M. Evrak Müdürlüğü'nden emekli), Hakkı Usta (kunduracı) komutalarında toplanan ve hepsi de Darbalızade Hulusi Bey'in emrine giren milli kuvvetler her gün biraz daha çoğalıp büyümeye başlayınca eldeki silahlar yetmez olmuştu. Bunun üzerine, Balıkesir'in fedakâr milli mücadelecileri, düşmanlar elindeki Akbaş Cephaneliği'ni basıp içindeki silah ve cephaneyi Anadolu yakasına aktarmışlardı. Bu arada, milli mücadelenin ilk gününden beri yani yurtsever Balıkesirlilerin İzmir'in işgalinden hemen sonra yaptıkları Alacames-cit toplantısı ile alışmaya başlayan Hoca Abdülgafur Efendi'nin (Işı-tan) büyük hizmetleri olmuş, hatta bir Kuva-yı Milliye müfrezesinin başında bozulan Soma Cephanesi'ne koşup, ilerlemek isteyen düşmanı durdurmuştu.

Sındırgılızade Ahmet Bakır’ın *Doğru Söz* gazetesinden sonra, milli mücadeleci Necati ve Vasıf Beyler de, haftada iki gün olmak üzere *İzmir’e Doğru* isimli bir gazete çıkararak bütün güçleriyle milli mücadeleyi desteklemişlerdi. Mayıs 1920’de Balıkesir’e gelen İsmail Habib Bey (Sevüktekin) de onlara katılmıştı (Kemal Özer, Kurtuluş Savaşında Gönen: 22-27; F.S. Oral, Türk Basın Tarihi).

“Birinci Yozgat Ayaklanması”nın bastırıldığı günlerde, Batı Anadolu’daki Yunan kuvvetleri de bir saldırı hazırlığı içine girmiş, bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, 21 Haziran’da, Eskişehir’e giderek, hükümetin milli savunma teşkilatı kurmasına kadar, alınacak tedbirleri Ali Fuat Paşa ile görüşmüş, 22 Haziran’da beraberinde Ali Fuat Paşa olduğu halde Ankara’ya dönmüştü.

Aynı gün, Yunanlılar İzmir Kuzey Cephesi ile İzmir Doğu Cephesi’n-de saldırıya geçmişler, Akhisar’ı işgal etmişlerdi. Yunanlılar hemen ertesi gün İzmir Güney Cephesi’nde de saldırıya geçerlerken İzmir Kuzey Cephesi Komutanı Kâzım Bey (Özalp Paşa) hızla geri çekilmiş ve İzmir Kuzey Cephesi çabucak çökmüş, Balıkesir yolu Yunanlılara açılmıştı.

Bu sırada Ankara’ya varan Mustafa Kemal Paşa, bütün kuvvetlerin tek yönetime bağlanması için, Ankara Hükümeti tarafından gerekli milli savunma teşkilatı kuruluncaya kadar, askeri hareketin dört cephe komutanlığı ile yönetilmesini kararlaştırmıştı.

İran sınırından Fırat suyuna kadar olan Doğu Anadolu’nun güney

bölgesindeki Elcezire Cephesi Komutanlığı’na Nihat Paşa getirildi.

Fırat suyundan Antalya’ya kadar uzayan ve Adana, Niğde, Kayseri, Kozan, Osmaniye, Maraş, Gaziantep, Ereğli’yi içine alan Orta Anadolu’nun güney bölgesindeki Adana Cephesi Komutanlığı’na Albay Selâhaddin Bey gönderilmişti.

Erzurum’daki 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa’nın yönetimindeki bölge Doğu Cephesi Komutanlığı oldu, Doğu Cephesi Komutanlığı da Kâzım Karabekir Paşa’ya verildi.

Batı Anadolu’daki bütün kuvvetleri tek yönetime bağlayacak olan Batı Cephesi Komutanlığı’na Ali Fuat Paşa getirildi. Ali Fuat

Paşa'nın bıraktığı 20. Kolordu Komutanlığı, 56. Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey'e verildi. Ertuğrul (Bilecik) Grubu Komutanlığı'na da 61. Tümen Komutanı Albay Kâzım Bey tayin edildi (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları: 414).

25 Haziran 1920 tarihli kararnameyle de iç güvenlik ihtiyacı için, 1895-1900 doğumlular silah altına çağrıldı (Düstur: l).

Bu sırada İngilizler Karamürsel'i işgal ediyorlardı ve Yunan saldırısı gelişmekteydi. İzmir güney cephesindeki ve Albay Şefik Bey komutasındaki 57. Tümen de çekiliyordu. Yunanlılar, 26 Haziran'da Alaşehir'i ve 27 Haziran'da İzmir Doğu Cephesi'ndeki Kula'yı olaysız aldılar.

Aynı gün Ali Fuat Paşa, Ankara'dan, Batı Cephesi Komutanlığı karargâhının bulunduğu Eskişehir'e gitti. Oradan da, karargâhıyla birlikte, Afyon Uşak yoluyla Elvanlar istasyonuna geldi.

Yunan ordusunun ilerleyişi devam ediyordu. 29 Haziran'da Burhaniye'yi aldılar, Elvanlar batısında Yarbay Aşir Bey komutasındaki kuvvetleri geri çekilmeye mecbur ederek, 30 Haziran 1920'de Balıkesir'i işgal ettiler.

Aynı günün akşamı Elvanlar istasyonundan Uşak'a dönmüş olan Ali Fuat Paşa ise, düzensiz ve acele bir şekilde doğuya göçmeye başlamış olan Uşaklıları durdurmaya çalışıyordu. 20. Kolordu Komutanlığı'na getirilmiş olan Bekir Sami Bey de, Binbaşı Saffet Bey'in kurmay başkanlığında Ali Fuat Paşa'ya vermiş olduğu karargâh heyetini yeniden kurabilmek için Kurmay Başkanı Yüzbaşı Rahmi Bey'i (Apak) Eskişehir'e göndermişti.

Sonuçta Yunanlılar, 1 Temmuz 1920'de Edremit, Karacabey ve M. Kemal Paşa'yı ellerine geçirdiler.

İzmir Güney Cephesi'ndeki Yunan kuvvetleri ise, 3 Temmuz'da Nazilli'ye girdiler ve kolay başarılarla Saraköy'e kadar bütün Büyük Menderes bölgesini kontrolleri altına aldılar. İngilizler de 2 Temmuz'da başladıkları Mudanya çıkarma teşebbüslerini devam ettiriyorlardı. 6 Temmuz'da savaş gemileriyle kasabayı bombardımana tutarak milli kuvvetlerin siperlerini yıktılar, sonra karaya çıkarak Kuva-yı Milliye'yi çekilmeye mecbur ettiler. Yunanlılar da, Bursa

üzerine yürümek için, büyük kuvvetlerini Karacabey M. Kemal Paşa bölgesinde toplamaya başladılar. Ali Fuat Paşa ise Bozüyük'e çekilmişti.

c) Bursa'nın İşgali

7 Temmuz 1920'de İzmir Doğu Cephesi'ndeki Yunan saldırısı Elvanlar bölgesinde duraklarken, yirmi bin kişilik Yunan kuvveti, iki bin beş yüz kişi ile savunulmaya çalışılan Bursa'ya karşı harekete geçti. 56. Tümen Cephesi dağıldı ve Yunanlılar 8 Temmuz 1920'de Bursa'ya girdiler (Türk İstiklâl Harbi 2/2: 183-252; A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları: 423-435).

Aynı gün, Denizli hükümet konağının önüne oturmuş olan Demirci Mehmet Efe de yoldan geçen herkesi yakalatıp öldürüyordu. Olayın özü şuydu: Dağdan inerek, yurtsever Denizlilerin kurduğu cephede milli kuvvetlere katılmış olan Demirci Mehmet Efe yaradılışlıdaki vahşilikten ötürü işi azıtmış, yanındaki Kuva-yı Milliye ileri gelenlerinin çoğunu temizlemiş, kalanları, aralarında 57. Tümen Komutanı Şefik Bey de olmak üzere kendi maiyetine almış, kendinden başka kimseye idare hakkı tanımaz olmuştu. Bu yüzden, Mayıs 1920'de, Yörük Ali Efe ile araları açılmış, Yörük Ali Efe taraftarı olan Muğlalı Mistik Efe ile Şeyh Mehmet Efe, cephedeki müfrezelerini alıp Muğla'ya dönmüşlerdi. 57. Tümen Komutanı Şefik Bey'in Muğla'ya gidip aracılık etmesi üzerine anlaşmazlık önlenmiş, istifa eden Heyet-i Milliye'nin yerine eski belediye başkanlarından Ragıp Bey'in başkanlığında yenisi kurulmuş, müfrezeler de cepheye gitmişlerdi. Bu sırada Demirci Mehmet Efe'nin Denizli'den istediği yardımlar aşırı bir hale gelmiş, karşılanamaz olmuştu. Bunun üzerine, Denizlilileri yola getirmek için, kırk kişilik müfrezesiyle Sökeli Ali Efe'yi Denizli'ye göndermişti. Temmuz başında Denizli'ye gelen müfreze, halkın mal ve ırzına sataşınca huzursuzluk başlamış, Demirci Mehmet Efe'ye ve Tümen Komutanı Şefik Bey'e şikâyet telgraşarı çekilmiş, bunlardan da olumlu bir sonuç alınamayınca müfrezeye karşı çıkılmış, vuruşmalar olmuştu. Bunu haber alan Demirci Mehmet

Efe, Tümen Komutanı Şefik Bey de beraberinde olduğu halde, 8 Temmuz'da Denizli'ye gelmiş ve kendisini karşılayarak, olup bitenlerle hiçbir ilgisi olmadığı halde, olayların nedenlerini anlatmaya çalışan Askerlik Şubesi Başkanı Albay Tevfik Bey'i hemen orada, Tümen Komutanı Şefik Bey'in gözleri önünde öldürtmüştü. Sonra, sokaktan geçen ve evlere gizlenen erkekleri yakalatıp, içlerinde vali vekili olan kadı ile savcının da bulunduğu, altmış kişiyi de, yine Tümen Komutanı Şefik Bey'in önünde, emrindeki zeybeklere parçalattı (fi. Aker, Aydın Milli Cidali: 195-215). Demirci Mehmet Efe, birkaç ay sonra Çerkes Ethem'le de anlaşıp Ankara milli mücadelecilerine karşı çıkmak isteyecek, fakat düzenli ordu birlikleri tarafından sıkıştırılınca af dileyip teslim olacaktır.

Bütün bunlar olup biterken, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa da, Yunan ordusunun bundan sonraki hareket tarzının ne olabileceğini düşünmekteydi. Bursa'yı alan düşmanın bundan sonra nerelere kadar ilerleyeceği kestirilemezdi, bir şeyler yapmak ve hiç olmazsa derlenip toparlanıncaya kadar bu ilerleyişi durdurmak lâzımdı. Bu nasıl yapılacaktı?

İşte bu sırada, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın karşısına Anadolu'nun eşsiz yurtsever ve genç insanlarından biri olan Niğdeli Üsteğmen Halil Nuri Efendi (Yurdakul, sonradan Niğde Mebusu olacaktır) çıktı.

Bu zor görevi kendisinin yapacağını söyledi. Ali Fuat Paşa'nın müsaade etmesiyle hemen harekete geçen Halil Nuri Efendi, Bozüyük'ten Pazarcık'a gitti, Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Yetimoğlu ile işbirliği yaparak yaklaşık otuz kişiden oluşan küçük bir milli müfreze kurdu. Müfrezesini Nazifpaşa'da tertipleyerek İnegöl'e gitti. İnegöl'ün işgaline kadar orada kalarak komutanlarına düşmanın hareketi hakkında en doğru bilgileri verdi ve sonra Nazifpaşa'da-ki müfrezesinin başına geçti (A. F. Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları: 436).

Bursa'nın işgali haberi Ankara'da bir bomba etkisi yaptı. Meclisin 10 Temmuz tarihli toplantısının ilk birleşiminde Trabzon

Mebusu Hamdi Bey (Nebioğlu) ile arkadaşlarının otuz imzayla verdikleri önergede şöyle deniyordu:

> Birinci başkentimiz olan Bursa'nın alçak Yunanlılar tarafından işgali ve bu işgal sonucunda oradaki din ve vatan kardeşlerimizin uğradıkları kötülüklerin üzüntüsüne katıldığımızın bir belirtisi olmak üzere birleşimin yirmi dakika tatiliyle başkanlık kürsüsünün kara örtüyle kaplanmasını teklif eyleriz.

Önerge oylandı, kabul edildi, başkan kürsüye kara örtü örtüleceğini bildirdi ve birleşimi yirmi dakikalığına tatil etti.

İkinci birleşimde ise, Burdur Mebusu İsmail Suphi (Soysallıoğlu) Bey'in, Bursa'yı işgal eden Yunanlıların yaptıkları kötülüklerin her yana duyurulması hakkındaki önergesi okundu ve üzerinde görüşme

açıldı.

Önergede şöyle deniyordu:

> Bu kere Bursa'ya giren ve ne yazık ki Osmanlı bayrağını taşıyan halife ordusu adındaki kötü toplulukla birlik olan Yunanlıların kutsal mabetleri ve güzel sanat eserlerini tahrip ve tahkir ettikleri ve Müslüman kızlarının namuslarını kirlettikleri işitilmiştir; dünyada örneği görülmemiş derecede ağır olan bu kötülüklerin bugünkü gündeme konularak ve memleketin her yanına duyurularak ulusal coşkunluk ve öç duygularının uyandırılmasının Yürütme Kurulu'na ivedilikle tebliğini teklif eylerim.

Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey, ilk sözü alarak, Avrupalıların hiçbir zaman Türkleri affetmediklerini, fırsat buldukça yıkmaya çalıştıklarını, Girit, Irak, Makedonya, Trablusgarp, Bosna, Hersek facialarının birbirini kovaladığını, dini Kâbe olan İstanbul'un bir önceki yıl ve milli Kâbe olan Bursa'nın da o gün işgal edildiğini ve suçsuz namuslu insanların kanlarının akıtıldığını, sadece burada değil, kısa süre önce Çanakkale'de ve İzmir'de de kanlar aktığını, bunların da unu-tulmadığını, bunlara karşı "Bolşevik" ya da "Şeytan" veya "Çinli" olmak gerekiyorsa olunacağını ve yaşanacağını, ata mezarlarının bulunduğu Yeşil Bursa'nın kirli Yunan ayakları altında kaldığının her yana duyurulacağını, bu korkunç kötülüklerin milli mücadele ve öç duygularını kuvvetlendireceğini ileri sürdü.

İngiliz vahşetine karşı mücadele edildiği bir sırada Yunan'ı Bursa'ya saldırtanın İstanbul Hükümeti olduğunu ve Yunan ordusunun önünde Osmanlı bayrağı olduğu halde Bursa'ya girdiğini, asıl büyük kötülüğün bu olduğunu, bunun halka duyurulması gerektiğini, düş-

manların Türklük'ü dünyadan kaldırmak istediklerini, çünkü bütün İslâm dünyasının önündeki Türklerin İngiliz istibdatının karşısında bulunduğunu, İngilizlerin Türkleri en büyük düşman bildiklerini,Türkleri yok ederlerse İslâm dünyasını birkaç yüzyıl daha esaretleri altında tutacaklarını, bu sebeplerle İngiliz ve hatta Avrupa düşmanlığını yaymak gerektiğini, Avrupa burjuvazisinin altındaki temel taşları çekmenin kutsal bir görev olduğunu, Bursa'da mezarı bulunan Nilüfer Sultan'ın vaktiyle bir Türk'le evlenmiş olmasının bir türlü affe-dilmeyerek türbesinin bombalandığını anlattı ve bütün bunlardan ders alınması gerektiğini belirterek "Bursa gaşet gösterdi. Dört gün evvel uyanıklık göstermiş olsaydı dört tabur asker donatabilirdi. Şimdi her yana bağıralım, bu duruma göre hazırlanın, diyelim." dedi.

Batum Mebusu Ahmet Fevzi Efendi ise, mücadele için Türkiye'deki nüfusun yeterli olmadığını, on beş milyonla bu işin başarılamaya-cağını, oysaki Rusya'da aynı duygu ve düşüncede olan yüz milyon Müslüman bulunduğunu, işte bu yüz milyonun teşkilatlandırılması gerektiğini, hepsinin de çağrıya hazır olduğunu, ne yazık ki bu konunun hiç ele alınmadığını ve kusurun aydınlarda olduğunu, artık bu yola yönelmek gerektiğini anlattı.

Manisa Mebusu Şevket Bey de söz alarak kürsüye çıkmışsa da heyecanından şiddetli bir ağlamaya tutularak konuşamadan kürsüden inmiştir.

Antalya Mebusu Rasih Efendi konuşmasında, Bursa'da can, namus, mal olarak herşeyin felakete uğradığını, ne yazık ki İzmir ve İstanbul felaketlerinde olduğu gibi bu felaket karşısında da sadece kadınlar gibi ağıt yaktıklarını, ancak, ağıt yakmakla birşey yapılamayacağını, bir yer felakete uğrarken diğer yerlerin ona yardım etmesi gerektiğini, aksi halde hepsinin teker teker elden çıkacağını, memlekette istibdat varken İngilizlerin hürriyet isteyenleri tuttuğunu, hürriyet gelince de millete karşı çıktıklarını, bu kötülükler karşısında milletin de artık derlenip toparlanması gerektiğini belirtti.

Erzurum Mebusu Necati Bey, konuşanlardan birinin "Kuvvetimiz var mı?" şeklindeki sorusuna değinerek, kuvvetimizin mevcut olduğunu ve fakat ağlayıp sızlamakla hiçbir yerden kuvvet gelmeyeceğini, aranan kuvvetin memlekette mevcut bulunduğunu, ancak toplanan askerden gerekli faydayı görememenin astsubay eksikliğinden ileri geldiğini, iddia etti ve herkesin seçim bölgesindeki astsubayları bulup gerekli para yardımını da yaparak orduya getirmesini istedi.

Siverek Mebusu Mustafa Lütfü Bey, "Efendiler rica ederim, mendillerinizi cebinize koyunuz, ağlamayınız. Ağlamak kadına yakışır. Erkekseniz, ağlayacağınıza aslanlar gibi kükreyiniz." dedikten sonra din bağlarının gevşediğini, vatan sevgisinin zayışadığını, sosyal düzenin geri olduğunu, üç aydan beri Ankara mebuslarının meclise katılmadıklarını, mecliste Bursa faciası konuşulurken bile Ankara'da en küçük bir kıpırdanmanın olmadığını, önce mecliste birlik ve beraberlik bulunması gerektiğini, öte yandan mebusların sokaklarda gezdiklerini, mecliste de "evlenmeyi kolaylaştırmak" gibi ilgisiz konuların görüşüldüğünü anlatarak "Çare ve tedbir düşünelim. Düşman bugün Bursa'ya gelmiş, yarın Ankara'ya gelir. Geceli gündüzlü elbirliğiyle çalışalım. Süslenmeyi, içmeyi, gezmeyi, keyfi ve aşkı bırakalım." dedi.

Afyon Mebusu Mehmet Şükrü Bey de ordudaki subay eksikliğine değinerek, memleketin savunması için, memleketin parasıyla beslenmiş, büyütülmüş, okutulmuş birçok subayın işsiz güçsüz kahvelerde vakit geçirdiklerini, oysa memleketin her köşesinin armut gibi patır patır düşmesinden en çok onların üzülmesi gerektiğini, çünkü o zaman maaş alamayacaklarını, o halde subayların üniforma ve rütbe gibi şeyleri düşünmeden alaylar kurarak ve bulurlarsa yanlarına birkaç er de alarak cephelere koşmaları gerektiğini ileri sürdü.

Bu düşünce birçok mebus tarafından benimsenmiş olacak ki, bu konuda kanun teklişeri ve önergeler verildi. Konuşmaların yeterli bulununca da Konya Mebusu Refik Bey (Koraltan) ile arkadaşlarının önergesi okundu. Bulgaristan'da yapılmış olduğu

gibi, subaylardan kurulmak ve her subayın yanına on er verilmek suretiyle seçkin bir kuvvetin tez elden düşmana karşı gönderilmesini, bazı mebusların yaptığı gibi bütün mebusların orduya katılacak gönüllü birlikler meydana getirmesini, meclis görüşmelerinin yalnız savunma konularına tahsis edilmesini, mevcudiyeti bile askerliğe uymayan ve sayısı da epeyce kabarık olan "hizmet eri" denen askerlerin hemen vatan görevine gönderilmelerini ve hizmete muhtaç olan subaylara uygun bir ödenek verilmesini isteyen önergenin görüşülmesi meclisin 12 Temmuz 1920 tarihli toplantısında yapıldı:

Refik Bey (Konya) — Gizli birleşim için içtüzüğün 58. maddesi gereğince oylamaya gidilmesini istiyorum.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara) — Önerge okunmakla içindekileri herkes duydu. Hükümetin vereceği cevap da herkesçe duyulmalıdır. Gizli birleşime lüzum yoktur.

Başkan — Gizli birleşimden yana olanlar ellerini kaldırsınlar. (Eller kalkar) Çoğunluk yok, o halde açık olacaktır.

İlk sözü önerge sahibi Refik Bey aldı, uzun bir konuşma yaparak meclisin açılış sebebinin yurt savunması olduğunu ve fakat bu amaç etrafında toplanıldığının ispatlanmadığını, yapılacak tek işin eldeki kuvvetlerle gerekli yerlerde gerekli savunma tedbirlerinin alınması olduğunu, oysaki cephelerde gerekli savunma hatlarının kurulamadığını, böylece düşmanın kolay başarılarla işgallerde bulunduğunu, görevlerini gereği gibi yapmamış olan Milli Savunma Bakanı (Fevzi Çakmak) ile Genelkurmay Başkanı'nın (İsmet İnönü) sorumlu olduklarını, İçişleri Bakanı'nın (Aydın Mebusu Cami Baykurt) da görevini yapamadığını; iç çatışmaların, muhalefetin, ayaklanmaların hep idaredeki düzensizlikten ya da idaresizlikten ileri geldiğini, oysa iyi idareciler elinde milletin hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağını, bu arada halkın dışarıdan bir yardımcı kuvvet gelip gelmeyeceğini sorduğunu, Rusya'daki Bolşevik Yeşilordu'nun gelmesinin beklendiğini, bir an önce gelmesi için hükümetin teşebbüslerde bulunması gerektiğini; bir tarihi devrim döneminde yaşandığını, ihtilal halinde bulunulduğunun ispatlanması gerektiğini,

böyle zamanlarda kanunların sustuğunu ve halkın istediğini yaptığını, halkın isteğinin kanun olduğunu; sorumlu bakanların yeni olaylara sebebiyet vermeyecek şekilde çalışmalarını, Bursa'da olduğu gibi "komutanın, valinin, jandarma komutanının silahı omuzlayıp soluğu Bilecik'te alması" olayının tekrarlanmamasını; aksak işlerin düzelmesi için baştakilerin biraz "halkçı" olmalarını, halka tepeden bakmamalarını, halk ile anlaşarak halkı yönetip yükseltmeye çalışmaları gerektiğini anlattı.

Siverek Mebusu Mustafa Lütfü Bey de Refik Bey'in düşüncelerine katıldı ve şimdiye kadar idare edilenlerle idare edenlerin ayrı varlıklar gibi düşünüldüğünü, her şeyin hükümetten beklendiğini, oysa idarecilerin de milletin içinden çıktığını ve hükümetleri milletlerin doğurduğunu, ancak milletin denetlemesiyle hükümetlerin doğru yola girebileceklerini, milletin hükümeti denetlemesi halinde memurların da doğru yola girmelerinin kendiliğinden olacağını, hükümetin dıştan gelecek kuvvet yardımı için gerekli teşebbüslerde bulunmadığını anlattı ve gerekli teşebbüslerin yapılmasını istedi.

Tenkitlere cevap veren Mustafa Kemal Paşa ise, Yunan saldırısı ile meydana çıkan durumun bir sonuç olmadığını, bu sebeple bunu bir sonuç gibi kabul ederek hükümler vermenin yanlış olduğunu, insanların akıllarına birçok şeyin gelebileceğini ve çok akıllıca olan bu düşüncelerin uygulanması halinde dünyanın değişebileceğini, fakat bu düşüncelerden çoğunun uygulanmasına maddi imkân bulunmadığını, bunlardan hangilerinin uygulanabilmesinin mümkün olduğunu anlamak için meseleleri bütün ayrıntılarıyla ele almak gerektiğini belirttikten sonra, ordu teşkilatında eksiklik bulunmadığını, dünyadaki en teşkilatlı ordulardan biri olduğunu, bugünkü durumun ordu teşkilatındaki eksiklikten ileri gelmediğini, subaylar komutasında küçük müfrezeler kurmanın "gerilla" denen küçük savaşlar için yararlı olduğunu, hükümetin de buna karar verdiğini ve kararı uygulamaya başladığını, subaylardan birlikler kurmanın ise doğru olmadığını, uzun yıllar ve büyük harcamalarla yetiştirilmiş subayların toplu halde ateş altına sokulamayacağını,

sadece subaylardan kurulu birlikleri yalnız Bolşeviklerin yaptıklarını, çünkü orada erlerin subayları öldürdüklerini, subaylardan müteşekkil birlikler kurma ihtiyacının bundan ileri geldiğini; kaldı ki sadece subaylardan kurulu bir birliğin büyük bir kuvvet olamayacağını, her subayın beş on kişilik müfrezeler başında savaşa katılmasının daha büyük kuvvet yaratacağını; savunma işlerinde herkesin elinden geleni yapması gerektiğini, Kuva-yı Milliyeler kurmak isteyen mebuslara hükümetin her türlü yardımı yaptığını ve yapacağını ve fakat bunların kuracakları müfrezeleri yönetme gücünde olmaları gerektiğini, sadece savunma işleri ile uğraşılıp kanunları bir yana bırakmanın mümkün olmadığını, önerge sahibinin bile bu takrir üzerinde konuşmaya başlarken içtüzüğe dayattığı bir usul meselesini ortaya attığını, böylece her zaman mevzuat dışına çıkılamayacağının anlaşıldığını; hizmet erlerinin sadece iş görmeyip cephedeki subayların evlerini de koruduklarını, parayla tutulacak hizmetlilere her zaman güven duyulamayacağını, dış yardımın sağlanması için çok zamandan beri teşebbüslerde bulunulduğunu ve ilk meyvelerinin devşirilmeye başlandığını; iç işlerde gerektiği kadar başarıya ulaşılamamasının istenen güç ve nitelikte yeterli sayıda memur bulunamamasından ileri geldiğini, memur meselesinin hallinde göz önünde tutulacak prensibin "halkçılık" olduğunu, hükümetlerin halk eline geçmesi ve "halk hükümeti" olması, bir memur sınıfı yaratılmaması, idarenin halka teslimine çalışılması gerektiğini anlattı ve "O zaman bütün zorlukların yok olacağına inanıyorum" diyerek konuşmasını tamamladı.

Manisa Mebusu Mustafa Necati Bey, cephelerin savaşsız çöktüklerini sanmanın yanlış olduğunu, kendisinin İzmir Kuzey Cephesi'nde bulunduğunu ve orada kanlı savaşlar olduğunu, fakat büyük kuvvete sahip olan düşmanın cepheleri yıktığını, Yunanlıların Bursa'yı kolay işgal etmelerine İstanbul Hükümeti'nin yaptığı propagandanın büyük çapta etkisi olduğunu, İstanbul'un Kuva-yı Milliye aleyhindeki propagandasının Yunanlılarca çok iyi kullanıldığını ve Yunan ordusunun adeta bir kurtarıcı gibi Bursa'ya geldiğini ve öyle karşılandığını, en büyük eksiğin karşı propaganda

eksikliği olduğunu, hemen harekete geçerek, düşmanın bütün memleketi ele geçirmek için geldiğinin ve bütün mukaddesatamızı çiğnediğinin her tarafa duyurulması gerektiğini, Bursalıların Kuva-yı Milliye için dört yüz bin lira topladıkları halde bir küçük müfreze bile kurmadıklarını ve hepsinin aleyhteki propagandadan ileri geldiğini anlattı.

Manisa Mebusu Mahmut Celâl Bey (Bayar) de, “İngilizleri, Yunanlıları, Bursalılar çağırmıştır deniliyor. Kesinlikle yanlıştır. Bunu düşünen bir heyettir. Bunu da açıklamak isterim ki, o heyet Fransızların ‘Burjuva’ dedikleri sınıftandır. Gözlerinde mallarının, canlarının, bizim gibi yoksul olanlardan pek büyük değeri vardır. Onlar savunma imkânı görmedikleri zaman herhalde mal ve canlarının da boşa gitmemesini istiyorlardı. Eğer bu kabahat ise, bundan o heyet sorumludur, burjuva sınıfına mensup Bursalılar kabahatlidirler.” diyerek bu

konuda Bursa halkının kusur ve günahı olmadığını ve esasen “burjuva sınıfı” dediği Bursalıların da karşılamayı bir ihtimal olarak düşündüklerini, uygulamaya fırsat bulamadıklarını, çünkü düşmanın birdenbire şehrin sokaklarında göründüğünü anlattı ve “Birbirimizi suçlayacak bir mesele yoktur; yeni bir aşk, yeni bir inançla göreve atılalım.” dedi.

Görevini yapmadığı ileri sürülen Genelkurmay Başkanı İsmet Bey (İnönü) ise, önce Genelkurmay Başkanlığı görevinin ne olduğunun açıkça bilinmesi gerektiğini, Genelkurmay’ın eldeki kuvvetleri zaman ve duruma göre en iyi ve uygun şekilde kullanmakla görevli olduğunu, bu görevin yapılıp yapılmadığını ileri sürebilmek için açık örnekler vermek ve mesela bütün kuvvetlerimizi düşmanın saldıracağı yerlerde toplamadığımızı söyleyenlerin başka nerede kullanılmamış kuvvet kaldığını da söylemeleri gerektiğini, oysaki bu şekilde kullanılmadan bir kenarda kalmış kuvvet bulunmadığını, birliklerin geri çekilmelerinin Genelkurmay’ın görevini yapmadığına delil olmadığını, kaldı ki günün şartları içinde daha başka bir şey de yapılamayacağını, yokluk içinde bulunulduğunu ve buna rağmen böyle bir zamanda

herkesin görevinin, çakıyla tırnakla da olsa düşmanla boğazlaşmak olduğunu, cephe komutanlarının hepsinin de görevlerini yaptıklarını, suçlu olmadıklarını, düşmanlar "sadece subaylara karşı oldukları" propagandasını yaparlarken mecliste de bu şekilde açıkça konuşmalar yapılmasının doğru olmadığını anlattı, bununla beraber bir sorumluluk veya sorumlular varsa üzerinde titizlikle durulacağını sözlerine ekledi.

Manisa Mebusu Refik Şevket Bey (İnce) konunun görüşülmesinde eksik kalan noktalara değineceğini söyleyerek açıklamalarına başladı ve olayın sorumluları bulunduğunu ve fakat bunun hiç ele alınmadığını, Salihli'den Uşak'a kadar ve halka haber vermeden kaçan bir komutanın (Tümen Komutanı Kâzım Özalp olmalı) yine de görev yerinde bulunduğunu, Aydın Cephesi'ndeki Şefik Bey'in (Tümen Komutanı Şefik Aker olmalı) bir buçuk yıldan beri gereken düzeyde bir başarı gösteremediğini, Bursa'dan gelenlerin dediklerine göre oradaki tümen komutanının (Tümen Komutanı Bekir Sami Bey olmalı) da değiştirilmesi gerektiğini açıkladı ve artık bu komutanlara güven kalmadığını ileri sürdü.

Yeterlilik önergesi kabul edilmedi ve konu üzerindeki görüşmelerin devamı ertesi güne bırakıldı. 13 Temmuz 1920 günü ilk sözü Mustafa Kemal Paşa aldı ve önergede yazılı olan konularla, önergede yazılı olmadığı halde görüşmeler sonunda ortaya çıkan konuların birbirlerinden ayrılması gerektiğini anlattı ve bu sebeple önce önergede yazılı konular üzerindeki görüşmelerde yapılan açıklamaların yeterli görülüp görülmediğinin karara bağlanmasını istedi. Önerge sahibi Refik Bey yeni bir önerge ile görüşülen konuların gensoruya çevrilmesi isteğinde bulundu. Başkan, ilk önergede yazılı konular için yapılmış olan açıklamaların yeterli görülüp görülmediğini oya koydu ve yeterli görüldüğünü bildirdi.

Gensoru önergesi sadece bakanlıkların iç işlemleriyle ilgili bir hal aldı ve bu konularda görüşmelerin devamına karar verildi. Sonunda, Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey'in verdiği bir önergenin oylanmasıyla "görüşmelerin yeterliliğiyle hükümete güvenilerek gündemin öteki maddelerine geçilmesine" karar verildi. Ertesi gün

de, Batı Anadolu'daki milli mücadele çabalarını tek başına düzenleyip teşkilatlandırmaya çalışmış olan 56. Tümen Komutanı ve 20. Kolordu Komutan Vekili Bekir Sami Bey, Bursa yenilgisinin tek sorumluymuşça-sına emekliye sevkedildi (Z.C.: 10, 12, 13 Temmuz 1920; Türk İstiklâl Harbi: 2/2, 252).

İnkâr edilemez bir gerçekti ki, Yunanlıların Bursa'yı işgalde kolay başarıya ulaşmalarının en önemli sebebi Bursa'nın iç politik durumuydu. İstanbul'a yakın oluşunun ve şehir hayatının zenginler elinde bulunuşunun da olaydaki rolü büyük olmuştu. Nitekim, Bursa ilk günlerde milli mücadele çabalarına hiç yakınlık göstermemiş ve padi-şahçı olarak kalmıştı. Çünkü Bursa'daki memurların ve subayların büyük çoğunluğu İstanbul Hükümeti'nin adamıydı. Bu memur ve subaylar halkı da o yöne çevirmişlerdi. Şehir ileri gelenleri de servetlerinin güvenliğini İstanbul'dan yana olmakta buluyorlardı. Böylece, ancak Ekim 1919'da Bursa bölgesinde de Müdafaa-i Hukuk teşkilatı kurulmasına başlanabilmişti. 5 Ekim 1919'da Bursa Merkez Heyeti, 7 Ekim'de Mustafakemalpaşa, Kasım ortalarında da Orhaneli İdare Heyetleri kurulmuş ve fakat en güçlü gelişme Yenişehir ilçesinde olmuştu. Yenişehir ilçesi bu bakımdan Bursa'nın milli mücadele tarihinde önemli bir yer kazanmış, sadece ilçe merkezinde faaliyete geçmekle kalmayıp on yedi köyde de teşkilat kurmuştu (Türk İstiklâl Harbi 2/2: 33). Millicilerden yana olan bu çabalar Bursa'daki halifecilerin daha da esaslı çalışmalarına sebep olmuş ve Şubat 1920'de Bursa, milli mücadelecilere karşı hazır duruma getirilmişti. Ancak,gerçek fedakâr ve cesur milli mücadeleci Bekir Sami Bey'e karşı bir hareket gerçekleştirememişlerdi. Eğer Bursa'daki halifeciler bir ayak-lanabilselerdi, ilk anda Bekir Sami Bey'i yok etmekte kararlıydılar. Bursa'daki halifecilerin başında Bursa Hürriyet ve İtilâf Fırkası Başkanı Aziz Nuri Bey vardı. İstanbul'da görüşmeler yapmış ve Şubat 1920 sonunda Bursa'ya dönerek çalışmalarını hızlandırmıştı. Mahmut Şevket Paşa'yı öldürenlerden Adapazarlı Kâzım'ın kardeşi Hikmet de be-raberindeydi. Aziz Nuri Bey, Kuva-yı Milliyecilere karşı üç yüz kişilik bir müfreze hazırlamıştı.

İstanbul Hükümeti de birkaç makineli tüfek subayı göndermeye söz vermişti. Kuva-yı Milliye'ye karşı yapılacak harekâtı Hafız İsmail idare edecek, hareket başlayınca Karacabey Kaymakamı da onlara katılacaktı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz:505, 506).

Mustafa Kemal Paşa bunların hepsini biliyordu ve bir düşman saldırısı karşısında Bursa'da alınmak istenecek savunma tertibinin başarılı olacağı ümit edilmiyor, mümkün olduğu kadar çok dayattıktan sonra çekilmek yeterli görülüyordu (Türk İstiklâl Harbi 2/2: 211).

Yunan saldırı hazırlıklarıyla beraber şehirlerdeki birlikler cephelere gitmeye başlayınca Bursa ileri gelenleri ve daha çok zenginleri, asayişsizlik sebebiyle varlıklarını iç talana kaptırmamak için bir "Bölgesel Yönetim Kurulu" kurdular. Sonra, cephedekilerin beslenmesi görevini de üzerlerine aldılar. Bunun için şehirde 400 bin liraya yakın bir para da toplayarak gerçekten yurtseverlik görevlerini yapma yoluna gittiler. Bunlar da yurtlarını seviyorlardı ama, Manisa Mebusu Celâl Bey'in dediği gibi, "savunma imkânı kalmadığını gördükleri zaman mal ve canlarının da yok olmasını istemiyorlardı." Yunanlıların saldırıya geçtikleri haberi duyulduğu zaman, Bursa'daki heyet, işte bu düşüncenin etkisi altındaydı ve düşmana karşı olmanın faydası olup olmayacağını tartışıyordu. Bu tartışma en azından, cephedeki birliklerin gerideki halk tarafından güçlendirilmesine engel olmuştu. Tam bu sırada, İstanbul Hükümeti'nin Yunanlılarla anlaştığı, Yunanlıların sadece Kuva-yı Milliyecilere karşı hareket ettiği ve memleketi dinsizlerin elinden kurtaracağı yolundaki propaganda da yayılınca, Manisa Mebusu Mustafa Necati Bey'in ifadesiyle "Kulalıların çağırması üzerine" on beş Yunan atlısı kasabayı işgal etmişti. Bursa da aynı telaş, kuşku ve hazırlık içindeydi fakat zaten fazla bir şey yapmaya imkân kalmamış, Yunan ordusu bir anda şehrin kapısında görünmüş, yurtsever Bursa halkıyla hiç ilgisi olmaksızın birkaç dar kafalı gerici, birkaç hasis zengin yüzünden şehre bir din kurtarıcısı gibi girmişti. Buradaki eksik çalışma Bursa milli mücadelecilerindeydi. Manisa Mebusu Mustafa Necati Bey'in güzelce anlattığı gibi, karşı taraf çok esaslı

propaganda yapmış ve propaganda çok etkili olmuş, Bursa milli mücadelecileri ise propagandaya önem vermemişler, ya hiç karşı propaganda yapmamışlar ya da bunu sürdürmemişlerdir. Yoksa, büyük kuvvetlerle cephelere yüklenen Yunan orduları hızla ilerlerken ve denizden yapılan çıkarmalarla düşman kuvvetleri cephe yanlarını sararken Bursa'nın durumunda bir başkalık beklenemezdi. O günün şartları içinde nasıl olsa işgal edilecekti. Bu ağır bir darbeydi. Fakat darbeyi ve üzüntüyü dayanılmaz derecede arttıran husus, düşman ordusunun, Bursa'ya, bir halife ordusu gibi girmiş olmasıydı (Z.C.: 10 ve 12 Temmuz 1920).

Mustafa Kemal Paşa hemen cepheye gitme kararı aldı ve yaptığı teklif üzerine bir mebuslar heyetinin de beraberinde gitmesi kararlaştırıldı. 17 Temmuz'da ad çekilerek 10 kişilik heyet kuruldu. Bu sırada düşman da Uşak'a yönelmişti.

d) Doğu Trakya'nın İşgali

Bursa'yı işgal eden Yunanlılar, Batı Anadolu'daki ilerleyişlerini bir süre için durdurup yeniden derlenip toparlanırlarken Trakya'daki Yunan birlikleri de saldırı hazırlığına başlamışlardı.

1919 yılı içinde bir türlü silahlı savunma durumuna girememiş olan Rumeli milli mücadelecileri (M. Goloğlu, Sivas Kongresi: 225-242), 1920 yılının ilk ayında yaptıkları Edirne Kongresi ile "bekçi teşkilatı" ve benzeri silahlı kuruluşlar meydana getirmek üzere Trakya Paşaeli Cemiyeti'nden ayrı olarak bir de "Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Muvakkatası" (Müdafaa-i Hukuk Geçici Heyeti) kurma kararını almışlarsa da uygulama çabalarında başarıya ulaşamamışlardı. Çünkü, meydana getirilecek silahlı kuruluşların bütün ihtiyaçlarının kendilerince sağlanması gerektiğini hesaba katmamışlardı. O kadar ki, Edirne'deki 1. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey, 17 Ocak 1920'de, Ankara'ya henüz gelmiş olan ve hemen hemen hiçbir maddi gücü bulunmayan Mustafa Kemal Paşa'ya bir şifre telgraf göndererek Kuva-yı Milliye'ye yardım için Edirne Valisi'ne emir vermesini, köy öğretmenlikleriyle bucak müdürlüklerine ve bazı kaymakamlıklara subayların getirilmesine müsaade edilmesini,

kolordusundaki subay eksikliğinin tamamlanmasını, tayin edileceklerin gidip göreve başlamalarının sağlanmasını, para, elbise ve her türlü ihtiyaçlarının karşılanmasını, gizlice silah ve cephane gönderilmesini, İstanbul'dan asker yollanmasını istemişti.

Bununla beraber, Rumeli milli mücadelecileri yine de ellerinden geleni yapmaya çalışıyorlardı. Hele Doğu Trakya'nın anavatandan ayrılacağı söylentileri duyulunca durumu şiddetle protesto etmişlerdi. Edirne, Kırklareli ve Pınarhisar'dan çekilen telgraşarda "Bu takdirde Trakya Türkleri kadın ve çocuklarıyla ve kanlarının son damlasına kadar milli haklarını korumaya kararlıdırlar" deniyordu (Z.C.: 26 Şubat 1920). 16 Mart'ta İstanbul işgal edilince, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Edirne Heyet-i Merkeziyesi Başkanı Şevket Bey, hak, hayat ve geleceği savunmanın başladığını bildiren bir bildiri yayınlamıştı. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey de, hemen İstanbul'la ilişkileri keserek Ankara'ya bağlanmış, sıkıyönetim ilan etmiş, belli yaştaki bir kısım gençleri silah altına çağırmış ve bunları yayınladığı bir bildiriyle herkese duyurmuştu. Fakat yine de arzulanan sonuçlar elde edilememişti. Çünkü Tekirdağ Mutasarrıfı, padişah buyruğu olmadan kimseyi silah altına çağırmayacağını bildirmiş, Çatalca Mutasarrıfı da bölgesindeki Yunan askerlerinden ve Rumlardan çekinerek emri uygulayamamış, Tekirdağ'daki tümen komutanı ise toplanacak erlerin beslenemeyeceğini ileri sürerek emrin uygulanmasına yanaşmamış, hatta emri uygulamamak için hastalığını bahane ederek görevinden ayrılıp İstanbul'a gitmişti.

31 Mart 1920'de, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Gelibolu ve Çatalca'nın her bucağından gelen 67 delegenin katılımıyla yapılan Lüleburgaz Kongresi'nde de,

1)Her türlü işgal ve ayaklanma hareketine karşı bölgenin korunmasına ve savunulmasına,

2)Korunma ve savunmanın gereklerini sağlamak, hazırlamak ve uygulamak yetkisiyle bir Trakya Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti kurulmasına,

3)Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne bağlı olan Trakya'daki bütün milli kuruluşların Trakya Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti'ne bağlanmasına,

4)istanbul'un işgalinin, meclis dokunulmazlığının bozulmasının, içişlerine ve egemenlik hakkına karışılıp tecavüz edilmesinin, Trakya'nın Yunanlılara verileceği

söylentisinin protesto edilmesine,

5)Ankara'da toplanacak olağanüstü milli meclise Trakya delegesi olarak eski mebuslardan ya da dışarıdan üç kişinin gönderilmesine ve bunların yeni merkez heyeti tarafından seçilmesine,

6)Kongre tarafından bir bildiri yayınlanmasına, itilâf Devletleri'ne birer muhtıra verilmesine, Trakya'nın haklarının korunması için Avrupa'ya bir özel heyet gönderilmesine,

karar verilmişse de bu kararlardan da olumlu sonuçlar alınamamıştır. Sadece, Mustafa Kemal Paşa'nın bildirmesi üzerine Erzurum'daki Kâzım Karabekir Paşa ile Ankara'daki Albay İsmet Bey (İnönü) ve Edirne Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey (Eğilmez), Ankara Meclisi için üye seçilmişlerdi. Kongre kararlarının dikkat çekici bir yönü de, Trakya milli mücadelecilerinin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden ayrılmalarıydı. Bununla beraber, Doğu Trakya'da yine iki milli kuruluş vardı. Biri sadece Doğu Trakya'yı savunacak olan Trakya Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti, diğeri de doğu ve batı bütün Trakya'yı savunacak olan Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti idi.

Bu arada, Edirne Valisi, Tekirdağ Mutasarrıfı'nı görevden almışsa da, Mutasarrıf Füruzan Bey (Heper) 15 Nisan'da bir Yunan vapuru ile Tekirdağ'a gelip göreve başlamıştı. Mutasarrıf Füruzan Bey, Tekirdağ'daki tümenin, kolordudan ayrılarak İstanbul'a bağlanma emrini de getirmiş, Cafer Tayyar Bey'e de İstanbul'dan çağrıldığını bildirmişti. Fakat, bu sözüne önem verilmeyerek, mutasarrıf İstanbul'a geri çevrilmişti. Ne var ki, birkaç gün sonra, 20 Nisan'da, Karaağaç'taki Fransız istihbarat subayı, Fransız Şark Orduları komutanından getirdiği bir mesajla Cafer Tayyar Bey'in İstanbul'dan çağrıldığını bildirmiş, Cafer Tayyar Bey de aynı gün İstanbul'a gitmişti. Cafer Bey ayrılır ayrılmaz, Tekirdağ Mutasarrıfı ile Tümen Komutanı geri dönmüşler, Edirne'deki 1. Kolordu Komutanlığı'na da, Cafer Tayyar Bey'in yerine, 60. Tümen Komutanı Albay Muhittin Bey tayin edilmişti. 21 Nisan tarihli emir üzerine, Muhittin Bey 25 Nisan'da Edirne'ye giderek kolordu komutanlığı görevini almış ve hemen İstanbul ile bağlantı kurmuştu. 2 Mayıs'ta Edirne'ye dönen Cafer Tayyar Bey de, 3 Mayıs tarihli

telgraşa, Muhittin Bey'in de aynı amaçla çalışacağını Ankara'ya bildirmişti.

Bundan sonra, Cafer Tayyar Bey, Trakya'da sadece Kuva-yı Milliye Komutanı olarak kalmış, Yarbay Cemil Bey de 60. Tümen Komu-tanlığı'nı almıştı.

Bu sırada San Remo görüşmelerinde kararlaştırılan barış antlaş-masının şartları duyulmuş ve Doğu Trakya'nın Yunanlılara bırakıldığı öğrenilmişti. Bunun üzerine, hemen İstanbul'a dört kişilik bir heyet gönderilmiş ve fakat gidenler İstanbul'dan eli boş dönmüşlerdi. O zaman, Trakya Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti, 8 Mayıs'ta Edirne Sultan Selim Camii'nde bir miting düzenlemiş, 9 Mayıs 1920'de de 236 delegenin katıldığı "Büyük Edirne Kongresi" yapılmıştı.

Edirne Belediye ve Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti Başkanı Şevket Bey'in başkanlığında toplanan Büyük Edirne Kongresi, uzun, açık ve serbest görüşme ve tartışmalardan sonra,

1)içinde oturanların büyük çoğunluğu Türk ve Müslüman olan Trakya'nın Osmanlı topluluğundan ayrılıp Yunanistan'a verilmesi yolundaki düşüncelerin kesinlikle reddine,

2)Yunanlılar tarafından işgaline veya bu işgali kolaylaştırmak için içeride doğacak ayaklanmalara karşı Trakya'nın korunup savunulmasına,

3)Trakya Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nın, aslı olan Trakya-Paşaeli teşkilatıyla birleştirilmesine ve bu teşkilatı bağımsız olarak yönetmek üzere her livadan üçer delege seçilerek bir Heyet-i Merkeziye kurulmasına ve milli komutan ilan edilen Albay Cafer Tayyar Bey'in tabii delege olarak Merkez Heyeti üyeliğine kabulüne,

4)Bu heyetin bütün karar ve teşebbüsleri almaya ve uygulamaya yetkili olmasına,

5) Roma Elçisi Galip Kemal'in ve Galip Bahtiyar ile Lüleburgazlı Salih Cevdet Beylerin Trakya'yı savunmak üzere temsilci olarak Avrupa'da görevlendirilmelerine ve Çorlulu Cezzârzade Ziya Bey'in de onlara katılmasına

karar verilmişti. Bu kararlar gereğince, heyet Avrupa'daki çalışmalarına başlamış, muhtıralar verip bildiriler yayınlamış, Trakya-Paşaeli Cemiyeti ile 1. Kolordu da savunma tedbir ve tertiplerini almaya başlamışlardı. Bir kısım halk daha silah altına alınarak yeni kurulan askeri birliklere gönderilmiş, halktan sağlanan araba ve arabacılarla ulaştırma kolları kurulmuş, halktan yiyecek yardımı da sağlanmış, Kuva-yı Milliye müfrezeleri kurulmuş ve kolordu savunma düzenine sokulmuştu.

1. Kolordu Karargâhı, Edirne'deydi. İki sınır taburundan birinin merkezi de Edirne'deydi ve Meriç boyuna yerleşmişti. Öteki taburun merkezi Kırklareli'deydi ve Bulgar sınırına yerleşmişti.

Kuvvet çoğunluğu Edirne'de, komuta yeri Yıldıztabya'da olan 49. Tümen'in bir alayı Edirne'nin batısındaki Hıdırlık kışlasında, bir alayının iki taburu Tuna ve Meriç köprüleri çevresinde ihtiyatta ve bir taburu Karaağaç bölgesinde savunma mevziinde, bir alayının iki taburu Meriç Dağı sırtlarında savunma mevziinde ve bir taburu Kara-kasım bölgesinde ihtiyattaydı. Topçularının da çoğu mevzilerde, bir kısmı ihtiyatta bulunuyordu.

Karargâhı Uzunköprü'de olan 60. Tümen'in bir alayı Yunanlıların elindeki Uzunköprü demiryolunun kuzeyinde ve bir topçu taburuyla desteklenmiş olarak mevzide, bir alayı, demiryoluyla Meriç-Ergene kavşağı arasında, karargâhı Keşan'da olan bir alayı ise Ergene kavşağından Enez'e kadar olan bölgede ve savunma düzenindeydi.

Merkezi Tekirdağ'da olup Mürefte ile Çatalca arasındaki bölgede yerleşmiş olan 55. Tümen'in Çerkesköy'deki alayının bir taburu Çatalca'da ve bir taburu Çorlu'da, öteki alaylarından biri Tekirdağ'da, biri Malkara'daydı. Tümen topçuları da denize karşı savunma göreviyle Tekirdağ sırtlarına yerleştirilmişlerdi.

Kuva-yı Milliye Müfrezeleri'nden en büyüğü olan, Süvari Binbaşı Nidai Bey komutasındaki 250 kişilik müfreze, Hadımköy bölgesinden gelmesi umulan Yunan saldırısına karşı, Sinekli istasyonunda savunma düzenine giriyordu. Toplamı 500 kişi olan diğer müfrezeler (Ahırköylü Ahmet, Teğmen Çırpanlı İbrahim Hakkı, Gönüllü Hüseyin, Yolageldili İbrahim, Büyükçekmeceli Arnavut Ali, Babaeskili Hafız Recep, Hilmi ve Solak Sabri, Milli İpsala, Milli Kırklareli müfrezeleri) Korudağ ve Saros bölgelerinde görevlendirilmişlerdi.

Fakat bütün bu düzenler ve çabalar başarıya ulaşacağa benzemiyordu. Çünkü, gerek halk topluluklarında, gerekse askeri birliklerde ürkeklik vardı. İngilizlerle Fransızların da Yunanlıları destekleyecekleri yolundaki propagandalar, yerli Hıristiyanların çıkardıkları bozguncu söylentiler, herhangi bir yerden yardım

görememek düşüncesi, Yunanlıların Batı Anadolu'daki kolay başarıları ve büyük devletlerin kabul ettirmeye çalıştıkları ağır barış şartları ürküntüyü daha da arttırmıştı. Ayrıca, komutanlar arasında, alınması gereken savunma düzeni hakkında görüş birliği de yoktu. Yunanlılar ise, İzmir tümeni birliklerini Bandırma'ya topluyorlardı.

İstanbul Hükümeti şaşkın haldeydi. İtilâf Devletleri'nin kabul ettirmek istedikleri ağır barış şartları karşısında Kuva-yı Milliye'ye karşı olan davranışlarının hiçbir fayda sağlamadığını gördüğü halde, bir yandan İtilâf Devletleri'ne cevap vermeye çalışıyor, bir yandan yine Kuva-yı Milliyeciler hakkında yeni ve daha idam listeleri hazırlatıyordu.

Nitekim, 11 Mayıs'ta tebliğ edilen barış antlaşması tasarısına 17 Temmuz'da cevap veren İstanbul Hükümeti temsilcileri, bu cevaplarında, Türkiye'nin savaşa girişinin başka devletlerin baskısıyla olduğunun zaman zaman kabul edilmiş olması nedeniyle, ileri sürülecek barış şartlarının daha hafif olacağının sanıldığını, savaşa girmenin millet tarafından istenmemiş olduğunun bilinmesinin de bu kanıyı pekiştirdiğini, oysa Türkiye'ye kabul ettirilmek istenen şartların Bulgaristan, Macaristan, Avusturya ve Almanya'ya kabul ettirilen şartlardan daha ağır olduğunu, ileri sürülen şartların memleketi paylaşmaktan başka anlama gelmediğini, bu şartların kabulü halinde Hicaz ve Ermenistan'ın özgür ve bağımsız devlet haline getirileceğini, Irak ile Filistin ve Suriye'nin manda idaresinde bağımsız devlet haline sokulacağını, Mısır ile Süveyş ve Kıbrıs'ın İngiltere lehine Osmanlı'dan ayrılacağını, Libya ve Akdeniz adaları üzerindeki bütün haklardan vazgeçileceğini, Yunan lehine Doğu Trakya ve İzmir'den yoksun kalınacağını, böylece yurt alanının üçte ikisinin ayrılmış olacağını, üçte iki nüfusun gideceğini, büyük çapta zenginliğin yiteceğini, bütün bunlarla yetinilmeyerek İstanbul'da padişahın ve hükümetin yanında ve hatta üstünde bir "Boğazlar Komisyonu" kurulacağını, bu komisyona Bulgarların bile temsilci göndereceklerini ve fakat Türklerin temsil edilmeyeceklerini, İstanbul'un işgal altında ve top menzili içinde kalacağını anlatıyor ve bu durumda devletin üçte ikisinin gideceğini, geri kalanın da

bağımsız olmayacağını belirtiyorlardı. Hükümet de, içinde 61. Tümen Komutanı Piyade Albay Köprülülü Kâzım, 3. Kolordu Eski Komutanı Piyade Albay Selânikli Refet, 23. Tümen Komutanı Afyon mebusluğundan ayrılma Piyade Yarbay İstanbullu Ömer Lütfü, 159. Alay Komutanı Gebeş Haydar namıyla tanınan Yarbay İstanbullu Haydar Penahi, Trablusgarplı Yedeksubay Ümran, Gebze Jandarma Komutanı Yüzbaşı Nail Beylerin de bulunduğu 65 kişilik bir idam listesi yayınlıyordu (Takvim-i Vekayi: 17 ve 29 Temmuz 1920).

Artık, Yunanlılar hazırlıklarını tamamlamışlardı. Yunanlıların İzmir tümeni, 20 Temmuz 1920 sabahı, savaş gemilerinin de koruyuculuğunda, Marmara Ereğlisi doğusundaki Sultançiftliği ile Tekirdağ bölgesine çıkarma yaptı. Savunma tertibi ve topçu ateşi yeteri kadar olmayan 55. Tümen dağılmaya ve düzensiz bir şekilde geri çekilmeye başladı. Bu hal düzenli topçu ateşine de engel oldu. Muratlı'ya çekilen tümenin komutanı dağılan birliklerin Karıştıran bölgesinde toplanmasını emretti. Düşman, çekilemeyen istihkâm birliğini sokak savaşları ile yok ettikten sonra aynı gün Tekirdağ'ı işgal edip hızla Çorlu üzerine yürüdü. Çorlu'daki savunma tertibi harekete geçirileme-den Çorlu'ya girdi. Çorlu'daki birlikler bozulup dağılırken, Vize-Sa-ray bölgesindeki süvari birliği de savaşın getireceği felaketten ürken halk tarafından, silahları alınmak ve dağıtılmak suretiyle savaş dışı edildi.

21 Temmuz'da Karıştıran'da toplanan üç tabur ve bir topçu bataryasıyla yeni bir savunma tertibi alınmak istenmişse de 22 Temmuz'daki Yunan saldırısı ile birlikler çabucak bozulmuş, erler dağılmış, toplar düşman eline geçmişti. Askeri birlikler komutasız ve başsız bir haldeydi. Dağılan erlerin bir kısmı 23 Temmuz sabahı Babaeski'deki kışlada toplanınca çevreden yapılan yardımla yeni bir savunma tertibi alınmışsa da ancak iki gün savaşılıp dayanılabilmişti. 23/24 Temmuz gecesi birlikler kolordu karargâhının bulunduğu Saz-lıdere bölgesine çekildiler. Yunanlılar da 24 Temmuz 1920 sabahı Uzunköprü'yü işgal ettiler. O sabah Keşan'dan Uzunköprü'ye gönderilmiş olan alay da, Yunanlılara esir

düştü. Bu durum karşısında, dört günden beri Edirne bölgesinde çetin savaşlar vermekte ve düşmanın ilerlemesini engellemekte olan 49. Tümen birlikleri geri çekildiler, Yunanlılar Babaeski'yi işgal edince de kolordu karargâhı ile olan bağlantılarını yitirdiler. Geri çekilme bozgun haline geldi ve tümen karargâhı 25 Temmuz'da Bulgaristan'a sığındı. Edirne, Yunanlılar tarafından işgal edildi. Yeni bir savunma düzeni kurmaya imkân göremeyen Kolordu Komutanı Albay Muhittin Bey de Bulgaristan'a sığınma kararı aldı. Bulgarların verdikleri izinle, bütün kolordu, üç tümeni ile birlikte, Bulgaristan'a geçti. Yunanlılar da 26 Temmuz'da Kırklare-li'ni işgal ettiler. Kuva-yı Milliye müfrezeleri de dağılıp bitmiş, atından düşerek baygın halde yatmakta olan Milli Komutan Cafer Tayyar Bey, bir köylü tarafından Yunanlılara teslim edilmişti.

Böylece, 20 Temmuz 1920'de başlayan savaş beş gün gibi kısa bir sürede yenilgiyle sonuçlandı. Yunanlılar, barış şartlarıyla elde etmek istedikleri Doğu Trakya'yı, silah gücüyle ele geçirmiş oldular (T. Bı-yıklıoğlu, Trakya'da Milli Mücadele: 1/209, 375; Türk İstiklâl Harbi, 2/2: 253-282).

e) Gaziantep'in Kuşatılması

Batı Anadolu ve Doğu Trakya'dan sonra, Güney Anadolu'da da

düşman saldırıları gelişmiş, Fransızların dayanılmaz bir hal alan baskı ve kötülükleri yüzünden Adana bölgesinde "kaçkaç" denen büyük bir göç başlamıştı. Takviyeli Fransız kuvvetleri Adana'dan yola çıktılar. Molla Kerim'in Çeliktaş Müfrezesi'ni, zırhlı araçlarla sarıp esir ettiler, 28-29 Temmuz'da Tarsus'a girdiler, burada kuşatılmış olan birliklerini kurtardılar, Molla Kerim'i kurşuna dizerek şehit ettiler.

Aynı gün, yurtsever Gaziantepliler de şehir içi ve şehir dışı kuvvetleriyle hücuma geçtiler.

5 Ağustos 1920'de de, Mustafa Kemal Paşa, beraberinde Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa ile bazı mebuslar olduğu halde Pozantı'ya geldi. Mersin sınırından Antitoros Dağları'na kadar olan kısmın Kuva-yı Milliyeler elinde olduğunu, Mersin-Adana

demiryolunun yer yer bozulmuş ve köprülerinin yıkılmış bulunduğunu, bu tertip içindeki Kuva-yı Milliye birliklerinin başarılı gerilla savaşları yaptıklarını gördü. Durumdan memnun olan Mustafa Kemal Paşa, Pozantı'nın il durumuna getirilme isteğini kabul ederek Mersin Mebusu İsmail Safa Bey'i Pozantı Valiliği'ne tayin etti. Hemen göreve başlayan İsmail Safa Bey de, il kuruluş kadrosunu tamamlayıp Karaisalı'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkezini Pozantı'ya aktardı ve Pozantı'yı tam bir il merkezi yaptı. Adana'da Fransızlardan yana olarak çıkarılan Ali İlmi Fanî'nin *Ferda* ve Binbaşı Giritli İbrahim'in *Adana Postası* adlı gazetelerine karşı da Pozantı'da milli mücadeleci *Yeni Adana* adlı gazete çıkarıldı.

Tarsus'taki birliklerini kurtarmakla güçlenmiş olan Fransızlar, Ga-ziantep'i kuşattılar. Türklerden teslim olmalarını istediler. "Şehirde tek Türk kaldıkça ve taş üstünde taş durdukça teslim olunmayacağı" cevabını aldılar. Çekilmesini istedikleri beyaz teslim bayrağı yerine, kaleye Türk bayrağının çekildiğini gördüler.

Fransızlara bu cevabı veren Gaziantep Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziye üyeleri, hemen halkı toplantıya çağırdılar. Karatarla Camii'nde toplanan yurtsever Gaziantepliler "sonuna kadar savaş" kararı verdiler. Böylece ünlü "Antep Savunması"nın birinci dönemi başladı (D. Arıkoğlu, Hatıralarım: 170-174; Hulusi Yetkin, Gaziantep Savaşı: 52).

f) Sevr Antlaşması

Düşman saldırıları ve iç çatışmalarla devletin tümü yok olacak duruma gelirken, İstanbul Hükümeti ve padişah, hâlâ Anadolu'daki milli hareketi ve Kuva-yı Milliye'yi daha çabuk ve daha esaslı bir şekilde yok etmenin imkân ve çarelerini arıyor, ancak bunu yapabildikleri takdirde herşeylerini yitirmekten kurtularak hiç olmazsa kalanı kurtarabileceklerini sanıyorlardı. Bu sebeple, ufak da olsa, hükümette bu amaca uygun bir değişiklik yapmak için Sadrazam Ferit Paşa istifa etmiş ve fakat yeni hükümeti kurma

görevi yine ona verilmiş, 31 Temmuz 1920'de yeni Ferit Paşa Hükümeti kurulmuştu (Takvim-i Veka-yi: 1 Ağustos 1920).

İstanbul'daki yeni hükümet, ne kadar ağır olursa olsun yine de geride bir şeyler bıraktığı için, büyük devletlerce ileri sürülen barış şartlarını kabul edecekti. Bu yoldaki hazırlıkların son çabası olarak da, 4 Ağustos 1920'de bir bildiri yayınlamış ve şöyle bir açıklamada bulunmuştu:

> itilâf Devletleri tarafından Osmanlı Devleti'ne yükletilen ve ağır şartları herkesçe bilinen antlaşma, pek küçük değişikliklerle kesinleşmekle, geçen gün sarayda padişahın önünde toplanan Yüksek Meclis'te bir çekimser oya karşı hazır bulunan diğer tüm üyelerin oylarıyla ve "küçük de olsa bir varlığı, tamamen yok olmaya tercih etme" gerekçesiyle Sevr Antlaşması'nın kabulü kararlaştırıldı.
>
> Kabule zorlandığımız önemli meselelerden biri, Anadolu'da asayişin sağlanmasıdır. Ne var ki, ülkemizde akıl ve vicdan sahiplerinden çok, istanbul'da gizlice ve Anadolu'da silahlı olarak Kuva-yı Milliye adı altında çalışan "ittihat Komitesinin yaygara ve kandırıcılığı, politika alanında yer aldığından kendini haklı gösteren bozguncular, böyle sıkıntılı bir zamanda kamuoyuna etki yapmaktan geri durmuyor. isyancıların istanbul'da ve her yandaki adamları, "Antlaşma"nın reddine imkân kalmayınca, devleti bu çöküntüye düşüren isyancılarla anlaşmak gibi bir hayali çareden söz etmeye başladılar. Eski bakanlardan bazıları aynı amaçla, Anadolu'ya gönderdikleri özel memurların orada ve oradan gelen adamların burada yaptıkları aylarca süren görüşmelerin nasıl sonuçsuz kaldığı herkesçe bilinmekle, bu görüşmelerin tekrarlanmasının vakit yitirmekten başka fayda sağlamayacağı, yapılan birçok denemelerle ispatlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin düştüğü bu felaket çıkmazında yitireceği zaman kalmadı. Başkentimiz ve ulusal varlığımız tehlikededir. Kargaşanın bir süre daha uzaması Ermenistan meselesinin de aleyhimize sonuçlanması ile Doğu illerinin yitirilmesine sebep olacak, Anadolu'nun kuzeyinde sadece Türklere ait bulunan üç dört ilimiz de ayrılınca gerisi bize bırakılsa bile elimizde ancak bir aşiretin yaşayabileceği kadar bir toprak kalacaktır.
>
> isyancıların, önceleri halka karşı memleketi kurtarmak uğrunda canlarını bile verecekleri ve bu fedakârlıklarından Osmanlı milletinin yararlanacağı hakkındaki açıklamaları ve yaygın söylentilerin yanlış ve uydurma olduğunu, bugünkü üzüntülü sonuçlar karşısında çekilip gitmeleri gerekirken kandırıcılıkta direnmeleri açıkça ispatlamaktadır.
>
> isyancılar, dıştan yardım alma ihtimali olduğunu da ustaca bir şekilde halk arasında yaymaktadırlar. isyancılar, Bolşeviklerden yardım istiyorlar. Osmanlı milletine bundan büyük saygısızlık olamaz. Güzel ve erdemli ahlakı ile dünyanın en büyük devletlerinden birini kurmuş ve yüzyıllarca sürdürmüş olan namuslu ve edepli, uysal ve soylu, islâm kurallarına saygılı Türk kavmi, hakkı ve gerçeği inkâr eden, malların ve eşlerin ortaklığıyla insanları öldürme ve malları zorla alma esaslarına dayanan, insanlıktan çok hayvanlığa yakın olan azgınlardan ve Bolşevikler gibi Tanrı ve insanlık düşmanlarından yardım istemez. Bunun gibi, az bir kötülükten daha çok kötülüğe sığınmak gibi olup bitenlerden habersiz, delice bir harekete razı olamaz.
>
> Bugünkü hükümet için, sayıları pek az olan isyancıların bastırılması ve tepelenmesi ve asayişin geri getirilmesi kesinlikle gerekli olmakla, bu konuda tutacağı akıllıca ve doğru

yol, dört ay önce çıkarılan çok doğru ve isabetli padişah buyruğu ile emredildiği üzere, asıl suçlularla düzenleyicileri ve kışkırtıcıları dışında, onlara zorla boyun eğen subaylar, memurlar ve halktan kişilerin sorumluluktan kurtarılmalarıdır. Zaten din kanunları ile medeni kanunlar da isyancıların zorbalık ve baskısı altında hareket edenlerin bağışlanmalarını emrederler. Bugünkü hükümet, isyanların bastırılması ve Anadolu'da asayişin yeniden sağlanması suretiyle, yalnız Osmanlı Devleti'nin geri kalan varlığını değil, onlara baş eğmeyen köyleri, şehirleri yakıp kül eden, kadın, çocuk, kocamış binlerce kişiyi öldürüp hem insanlığı, hem de sebep oldukları felaketlerden sonra kaçarak milletimizin cesaret ününü lekeleyen, fakat memleket içinde de savunmasız insanları yok etmekten çekinmeyen bu nefret edilmeye değer isyancıların eşkıyalıklarından suçsuz Osmanlı milletinin namusunu, canını ve malını kurtaracak ve huzur ve rahatını getirdikten sonra medeni, maddi ve manevi gelişiminin sebeplerini hazırlama yoluna girecektir (Takvim-i Vekayi: 4 Ağustos 1920).

Bütün bu büyük, korkutucu ve zor anlaşılır sözlerin sebebi, gelmekte olan gerçek felaketi gözlerden gizleyip düşmanların verdikleriyle yetinmeye hazırlanmaktan ibaretti. Nitekim öyle de oldu. Osmanlı Devleti delegeleri Âyan Üyesi Hadi Paşa ile Rıza Tevfik Bey (Filozof) ve Bern Olağanüstü Elçisi Reşat Halis Bey, 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nı imzaladılar.

Sevr Antlaşması, Birinci Dünya Savaşı sonunda İtilâf Devletleri ile yenik devletler arasında yapılan barış antlaşmalarının sonuncusuydu. 28 Haziran 1919'da Almanya ile Versailles, 10 Eylül 1919'da Avusturya ile Saint-Germen, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan ile Neuyie, 4 Haziran 1920'de Macaristan ile Triannon Barış Antlaşmalarını yaptıktan sonra Osmanlı Devleti ile de Sevr Barış Antlaşması'nı yaptılar. Bir taraftan Osmanlı Devleti delegelerinin imzaladıkları bu antlaşmayı, bir taraftan da İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya gibi İtilâf Devletleri ile bunlarla birlik olan Yunanistan, Ermenistan, Hicaz, Belçika, Lehistan, Portekiz, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven ve Çekoslovakya delegeleri imzaladılar.

13 bölüm, 433 maddeden ibaret olan Sevr Barış Antlaşması'nın 1-26'ıncı maddelerini kapsayan birinci bölümünde "Birleşmiş Milletler Antlaşması" açıklanmaktadır.

27-35'inci maddeleri kapsayan ikinci bölümde "Türkiye'nin Sınırları" belirtilmektedir.

36-139'uncu maddeleri kapsayan "Siyasî Maddeler" adlı üçüncü bölümdeki hükümlere göre:

Osmanlı Hükümeti'nin istanbul üzerindeki haklarına ve tasarruşarına dokunulmayacak, Osmanlı Hükümeti ile padişahı istanbul'da kalabilecek ve istanbul'u başkent olarak kullanabilecektir. Ancak, bu serbestlik kesin değildir. Osmanlı Hükümeti bu antlaşma hükümlerine ve özellikle azınlıkların soy, din ve dil haklarına riayette kusur ederse itilâf Devletleri, istanbul hakkındaki hükmü değiştirebileceklerdir. (Madde: 36)

Boğazlar, gerek seferde ve gerekse hazarda bütün devletlerin ticaret ve askerlik gemilerine açık bulunacaktır. Boğazlar'ın denetimini ve tüm gemilere açık

bulundurulması görevini, itilâf Devletleri'nin delegelerinden kurulu bir "Boğazlar Komisyonu" yapacaktır. (Madde: 37)

Fırat'ın doğusunda, Ermenistan güney sınırının güneyinde, Türkiye'yi Suriye ile Elcezire'den ayıracak olan çizginin kuzeyinde bulunan Kürtlerin özerklik kazanmaları imkânı, bu antlaşmanın yürürlüğe girişinden itibaren altı ay içinde istanbul'da toplanacak olan itilâf Devletleri delegelerinden kurulu bir komisyon tarafından hazırlanacaktır. Osmanlı Hükümeti de bu komisyonun kararlarını üç ay içinde yerine getirecektir.

Şayet bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden bir yıl sonra, Kürtlerin çoğunluğu Türkiye'den ayrılarak bağımsız olmak isterler ve Birleşmiş Milletler'e başvururlarsa, Birleşmiş Milletler de onları bağımsızlığa layık görür de Türkiye'ye tavsiyede bulunursa Türkiye buna razı olacaktır. (Madde: 62)

izmir ve bölgesi Osmanlı hakimiyetinde kalacak, bu hakimiyetin belirtisi olarak şehir dışındaki bir istihkâmda Türk bayrağı asılı duracak ve fakat Türkiye, egemenlik hakkının uygulanmasını Yunanlılara devredecektir.

Türkiye, Doğu Trakya ile imroz ve Bozcaada üzerindeki bütün haklarından ve tasarruşarından Yunanistan lehine vazgeçecektir. (Madde: 84)

Türkiye, Ermenistan'ı bağımsız bir devlet olarak tanıdığını ilan edecektir.

Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis illerini kapsayacak olan Ermenistan'ın Türkiye ile olan sınırını, bir limana da sahip olacak şekilde, Amerika çizecek ve Amerika'nın bu kararı bütün devletlerce kabul edilecektir. (Madde: 88)

Türkiye, Akdeniz'de bulunup da italyanların işgalinde olan adalar üzerindeki hukuk ve tasarruşarından italya lehine vazgeçecektir. (Madde: 122)

140-151'inci maddeleri kapsayan dördüncü bölümde "Azınlıkların Himayesi" hüküm altına alınmaktadır.

152-207'nci maddeleri kapsayan ve askerliğe ait hükümleri içine alan beşinci bölüme göre, Türkiye'nin bulundurabileceği silahlı kuvvetler ancak,

a)En fazla yedi yüz kişilik atlı ve yayadan kurulacak padişaha mahsus özel askeri birlik,

b)Ülke içi güvenliği ve asayişi ve azınlıkların korunmasını sağlayacak jandarma birlikleri,

c) Büyük bir kargaşa durumunda jandarma birliklerini takviye edecek ve gerekirse sınırların gözetilmesini sağlayacak birliklerden ibaret olacak ve bunların dışındaki bütün birlikler altı ay içinde kaldırılacak, erleri terhis edilecektir. Hepsinin toplamı da elli bini geçemeyecektir. (Madde: 152-157)

Askerlik mesleği soy ve din ayrımına bakılmaksızın bütün Osmanlılara açık bulundurulacaktır. ileride kurulacak silahlı Osmanlı birlikleri sadece gönüllü erlerden

meydana getirilecektir. (Madde: 165)

Türkiye sahilleri boyunca korunma ve avlanma hizmetleri için 7 gambot (Aydın Reis, Burak Reis, Hızır Reis, isa Reis, Kemal Reis, Sakız, Preveze gambotları) ve 6 torpidodan (Sivrihisar, Sultanhisar, Akhisar, Dıraç, Musul, Yunus torpidoları) başka gemi bulunduramayacaktır. (Madde: 181)

Türkiye askeri birliklerinde havacılıkla ilgili hiçbir araç bulundurulmayacaktır. (Madde: 191)

208-225'inci maddeleri kapsayan "Savaş Tutsakları ve Mezarlıklar" başlıklı altıncı bölümdeki hükümlere göre:

Türkiye'de ölen yabancıların mezarlıkları onların bağlı oldukları devletlere ait olacaktır.

226-230'uncu maddeleri kapsayan "Cezalar" başlıklı yedinci bölümdeki hükümlere göre,

Savaş kanun ve geleneklerine aykırı davranışlarda bulunanları itilâf Devletleri kendi askeri mahkemelerinde yargılayacaklardır.

231-260'ıncı maddeleri kapsayan "Maliyeye Ait Maddeler" başlıklı sekizinci bölümdeki hükümlere göre,

Fransa, İngiltere ve İtalya'nın birer delegesinden kurulacak olan "Maliye Komisyonu" Türklerin gelir kaynaklarını muhafaza ve artırma için uygun göreceği her türlü tedbirleri alacaktır.

261-317'nci maddeleri kapsayan dokuzuncu bölümde "Ekonomiye Ait Maddeler" yer almaktadır.

318-327'nci maddeleri kapsayan onuncu bölümde "Uçak Seferleri"ne ait hükümler bulunmaktadır.

328-373'üncü maddeleri kapsayan "Limanlar, Su Yolları ve Demiryolları" başlıklı on birinci bölüm hükümlerine göre,

Osmanlı Hükümeti, sınırdışı olsun olmasın, Birleşmiş Milletler'den herhangi birinin ülkesinden gelen ya da oraya giden insan, mal, vapur, araba ve vagonların ve postaların kendi memleketi içindeki demiryolları, nehirler ve kanallardan transit olarak serbestçe gelip geçmelerine müsaade edecektir.

Ermenistan'a, Trabzon limanına serbestçe girip çıkma hakkı verilmiştir. İthalat ve ihracatını yapabilmesi için de kendisine serbest bir liman bölgesi kiralanacaktır. (Madde: 352)

374-414'üncü maddeleri kapsayan on ikinci bölüm "çalışma" konusundadır ve 415-433'üncü maddeleri kapsayan on üçüncü bölüm de özellikle eski eserler ve eski eser araştırmaları hakkında hü-

kümler koymaktadır (Prof. Nihat Erim, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları).

Ne var ki, Sevr Barış Antlaşması, Türkiye'de onaylanıp yürürlüğe konamamıştır. Çünkü, Büyük Millet Meclisi, daha bu antlaşma yapılmadan önce, İstanbul'un kendi başına yapacağı antlaşmaları, hele ağır barış şartları açıklanmış olan böyle bir antlaşmayı kabullenmeyeceğini kesin olarak ilan etmişti.

(Bu sebeptendir ki, antlaşma metni resmen yayınlanamamış ve bugün elde bulunan Türkçe metin, 1920 yılında antlaşmayı yayınlamış olan Konya'daki *Öğüt* gazetesinden alınmış olan metindir. Prof. Nihat Erim tarafından Meclis Kütüphanesi'ndeki Fransızcası ile karşılaştırılıp kontrol edildikten sonra Hukuk Fakültesi tarafından yayınlanmıştır.)

Herkesin bildiği ve Lenin'in dediği gibi "Sevr Antlaşması, Türkiye'nin diri diri parçalanmasıdır." (Stefan Velikov-Naime Yılmaer, Kemalist İhtilal ve Bulgaristan: 71)

Bu sebeple, Kâzım Karabekir Paşa'dan gelen telgrafın Büyük Millet Meclisi'nin 19 Ağustos tarihli toplantısında okunması sonrasındaki oylamayla, antlaşmayı imzalayanların vatan haini sayılmalarına ve adlarının her yerde lanetle anılmasının ilan olunup herkese duyurulmasına karar verildi (Z.C.: 19 Ağustos 1920).

Bu sırada, 15-45 yaşlarındaki Kastamonulular, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, 5 Ağustos 1920'de açtığı talimhanede askerlik talimleri yapıyorlardı. Yardım kampanyası da hızla gelişiyordu. 16 Ağus-tos'ta 600 parça giyim eşyasını Ankara'ya gönderen Kastamonulular para yardımında da birbirleriyle yarışıyorlardı. Hatta Valilik'in isteği üzerine bölgedeki Rumlar bile yardıma katılmışlardı (N. Peker, İstiklâl Savaşı: 227, 230231).

g) Uşak'ın işgali

Düşmanın Uşak'a doğru ilerlediği haberi duyulunca, Müftü Hafız Ali Efendi ile Uşaklı İbrahim Bey ve birkaç genç Türk Ocağı'nda toplandılar, durumu görüştüler. Uşak Redd-i İlhak Cemiyeti Üyesi İhtiyat Zabiti Sökeli Hilmi Bey, Kuva-yı Milliyeler teşkili için hare-

kete geçti. Bacakoğlu Mustafa, Hamzaoğlu Ali, Menzil Ambar Müdürü Kolağası Şükrü, Jandarma Komutanı Yüzbaşı İsmet'le birlikte gizli bir komite kurdu. Salihli Jandarma Komutanı Teğmen Tahsin'in komutasındaki 100 kişilik bir kuvvetle Uşak ele geçirildi. Hilmi Bey de mevki komutanı oldu. Eşme'de de milli hareket başlamıştı. Temmuz sonralarına doğru birer müfrezeyle Simav ve Gediz de milli harekete karıştılar. Bölge Kuva-yı Milliye komutanı, Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey oldu. Hilmi Bey, Kuva-yı Milliye komutanı olarak Gediz'de kaldı, Kako Mehmet ve Sadık Efendi gibi gözü pek yurtseverleri de yanına aldı. Simav'da da Kuva-yı Milliye Komutanı olarak Kemal adında bir genç kaldı. İsmail Hakkı Bey, Uşak'a döndü. Ağustosta, Hilmi Bey de yerini eski kadı Zahit Molla'ya bırakarak Uşak'a geldi.

Çevreden toplanan erlerle "Uşak Hücum Taburu" kuruldu. Daha sonra Ankara Meclisi'ne muhafız olarak gidecek olan Uşak Hücum Taburu'nun komutanı Jandarma Yüzbaşı İsmet Bey idi.

İbrahim Bey, toplanıp Uşak'a gelen bu milis kuvvetlerin, halka zarar vermemesi ve ihtiyaçlarının düzenli bir şekilde sağlanabilmesi için bir kuruma bağlanması gerektiğini ileri sürdü. Bunun üzerine Uşak'ta bir Heyet-i Merkeziye kuruldu. Gediz'den Şaphaneli Mehmet Fuat, Demirci'den Nurullah, Kula'dan Raşit, Alaşehir'den Nazmi, Salihli'den Abdullah Salim bu heyette üyeydiler. Bütün bu çalışmaların başında da gerçekten yurtsever, çalışkan ve akıllı bir insan olan İbrahim Bey vardı. Ne pahasına olursa olsun Uşak'ı korumak için elinden geleni yapardı. Çerkes Ethem'in, müfrezesi için istediği bütün parayı hiç sızlanmadan toplayıp verdi ve Uşak'ı tahripten kurtardı. Bir yandan halkın milli his ve heyecanını kuvvetlendirmeye çalışır, bir yandan da o sırada İçel Eğitim Müdürlüğü'nü bırakıp Uşak'a gelmiş olan Besim Atalay Bey'e şehir meydanında konuşmalar yaptırırdı. Yeğeni Ali Cengiz ile Tiritoğlu Alâeddin, Orhan Kâmil, Ekrem Kaya, Tevfik Ba-cakoğlu gibi genç milliciler de durmadan çalışıyorlardı. Bacakoğlu Mustafa'nın başkanlığındaki Heyet-i Milliye ile İbrahim Bey'in başkanlığındaki

Heyet-i Merkeziye iki kardeş milli kuruluş olarak tam bir iş ve amaç birliği içindeydiler (Yakın Tarihimiz: 20).

Ne var ki, her türlü imkâna sahip olan düzenli Yunan ordusu, milli kuvvetleri çekilmeye mecbur eden şiddetli savaşlardan sonra, 4 Ağustos'ta Demirci'ye girmiş, zor savaşlar vererek adım adım çekilen milli kuvvetler karşısında 14 Ağustos'ta Simav Dağı'nın hâkim noktalarını da ele geçirmişti.

Bu sırada Mustafa Kemal Paşa da beraberindeki mebuslarla cepheleri dolaşıyordu. 27 Ağustos'ta Afyon'da idi. Yunanlıların yapacağı Uşak taarruzuna karşı Çivril, Çal ve Dinar Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine telgraşar çekerek, ilerleyen düşmana karşı yurtsever halkların 23. Tümen'e yardımcı olmalarını istedi.

Yunan kuvvetleri ise 28 Ağustos'ta Elvanlar'dan (Eşme) yürüyüşe geçti. Akşam üzeri Uşak'ı savunmakla görevli 23. Tümen mevzilerine yaklaştı. 29 Ağustos sabahı başlayan taarruzlar ve şiddetli çarpışmalar sonunda Uşak'a girdi. Çarpışa çarpışa gerileyen tümen, derlenip toparlanabilmek için 31 Ağustos'ta Dumlupınar'a çekildi (Türk İstiklâl Harbi 2/2: 310).

İç Çatışmalar II

a) İkinci Düzce Ayaklanması

Anadolu milli mücadelecileri çetin günler yaşıyorlardı. Yunanlılar Anadolu içlerine doğru ilerlerken iç çatışmalar da yeniden başlamıştı. Düzce halifecileri tekrar ayaklanarak 8 Ağustos 1920'de Düzce'yi basıp kasabayı ateşe vermişler, bütün subayları tutuklamışlardı.

Fakat, bu bir saldırı ayaklanmasından çok bir korunma hareketine benziyordu. Çünkü Kadı Kemalettin Efendi'yi kaymakam vekili yapan halifeciler, ona ve Düzce ileri gelenlerine imzalattıkları bir telgrafı Ankara'ya göndererek, Düzce'deki bütün Çerkes ve Abazaların geçmiş olaylardan sorumlu tutulup öldürülecekleri yolundaki söylentilerin bu olaya sebep olduğunu, eğer halktan kimsenin eski olaylardan ötürü sorumlu tutulmayacağı hakkında Büyük Millet Meclisi tarafından karar alınırsa ayaklanmanın son bulacağını bildirdiler. Tutuklanmış olan subaylar da ayrı bir telgraşa bu görüşü pekiştirdiler.

Fakat, Mürettep Tümen'in bir taburu Bolu'ya gönderilince, olayın niteliği değişti ve ayaklananlar bir gece baskınıyla bütün taburu esir aldı. Binbaşı Nazım'ın küçük emniyet kuvvetlerini de bozdular, Bolu üzerine yürüdüler. Şehre girmeyip dışarıda beklediler. Önceki olaylara karışanlardan Dayıoğlu İbrahim Ağa, milli mücadelecilere başvurarak Ankara Hükümeti'nden yana olduğunu ve milli mücadele uğrunda çalışmak istediğini bildirdi. Refet Bey'in de tezkiyesiyle bu istek kabul edildi. Olayın çabucak bastırılması için Ankara'dan Erzurumlu Cafer Bey komutasındaki Yeşilordu Müfrezesi ile Kılıç Ali Bey Müfrezesi'nden bir miktar atlı ve bir süvari bölüğü ile Eskişehir'den makineli tüfeklerle takviyeli bir müfreze, Bilecik'ten Sarı Efe (Edip Bey) Müfrezesi, Uşak'tan Yüzbaşı Mustafa komutasındaki Ye-şilbayrak Müfrezesi, Akdağmadeni'ndeki Binbaşı

Çolak İbrahim Bey Müfrezesi, Yozgat'taki 58. Alay'dan bir tabur ayaklanma bölgesine gönderildi.

Ankara'da bu tedbirler alınırken, Gerede'deki mevki ve alay komutanı Binbaşı Talat Bey, Binbaşı Nazım Bey Müfrezesi'nin bozulmasından duyduğu korkuyu bahane ederek Gerede'nin savunmasından vazgeçti, Kızılcahamam'a çekildi. Bozguna uğradığı için Gerede'ye doğru çekilmeye çalışan Binbaşı Nâzım Bey de, bu durum karşısında zorlukla Mudurnu'ya vardı. 24 Ağustos'ta Viranşehir'de de ayaklanma başlamıştı.

Fakat ayaklananlar ileri hareketlerde bulunmuyor, bozulan birlikleri kovalamıyorlardı. Anlaşma isteklerini sürdürerek Ali Fuat Paşa'nın gönderdiği arabulucularla görüştüler ve uzlaştılar. 2 Eylül 1920'de Ankara'ya durumu bildiren Bolu Jandarma Komutanı Binbaşı Abaza Rüştü Bey, anlaşmaya varıldığını, artık bütün Abaza beylerinin Ankara'ya bağlandıklarını, bundan sonra da hep bağlı kalacaklarını anlatıp teminat verdi ve bağışlanmalarını istedi. İstek kabul olunarak eski olaylardan ötürü suçlamalardan vazgeçildi. "İkinci Düzce Ayaklanması" denen olay da 23 Eylül 1920'de sona erdi (Türk İstiklâl Harbi: 6/84-89).

b) İkinci Yozgat Ayaklanması

Birinci Yozgat Ayaklanması'nın bastırılışında bağışlananlardan kurulan 500 kişilik bir gönüllü alay, cepheye gönderilmek üzere Yozgat'a getirilmişti. Fakat cepheye gitmediler, kaçtılar. Bunlardan bir kısmı 6 Eylül'de Erbaa'yı ve 9 Eylül 1920'de Zile'ye bağlı Ortaköy bucağını bastılar. Sorgun'daki milli kuvvetlerden bir müfreze Jandarma Binbaşı Naci komutasında Ortaköy'e gönderildiyse de yolda baskına uğrayıp bozuldu ve esir edildi. Bunun üzerine, Eskişehir'e dönmüş olan Binbaşı Çolak İbrahim Bey Müfrezesi geri getirilerek ayaklanmayı bastırmakla görevlendirildi Bu sırada Amasya-Tokat arası bölgede de ayaklanma başlamış Çengelhan basılmıştı. Yozgat'tan kaçan halifeciler Kırşehir'in Nogay-Kızıkozü Köyü'nde toplanmış, üzerlerine gönderilen

jandarma müfrezesinin subay ve erlerini şehit ve esir etmişlerdi. Bu olay, İkinci Yozgat Ayaklanması idi.

Ayaklanmayı bastırmak için Eskişehir'den gelip Keskin'e gitmiş olan Çolak İbrahim Bey, ayaklanma bölgelerinden gelen yardım isteklerini sıraya koyarak önce Yozgat'a gitti. Oradan 21 Eylül'de Kara-mağra bucağına doğru yola çıktı. 23 Eylül'de karşısına çıkan çeteleri dağıttı, kovaladı ve 25 Eylül'de bir saatlik bir çatışmayla ayaklananları bozup kaçırttı, 29 Eylül 1920'de Akdağmadeni'ne girdi. İkinci Yozgat Ayaklanması da bastırılmış oldu. Ekim ortalarına kadar, ayaklananların küçük gruplar halinde bölgeye dağılmış olan kuvvetlerinin temizlenmesiyle uğraşıldı.

c) Konya Ayaklanması

Yozgat'taki ayaklanma bastırılıp artıklarının temizlenmesine çalışılırken, Çumra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ileri gelenlerinden Delibaşı Mehmet Bey, Alibey Höyüğü Köyü'nde topladığı 500 kişiyi "Padişahım çok yaşa" sesleri arasında yola çıkarmıştı. 2 Ekim 1920'de Çumra'yı basan bu halifeciler, bucak müdürünü tutuklamış, Konya ile haberleşme tellerini kesmişti. Fakat, Çumra Sulama İstasyonu Müdürü, Niğde üzerinden çektiği bir telgraşa, Konya Valisi'ni, o da Afyon'da bulunan Kolordu Komutanı Fahrettin Bey'i, Fahrettin Bey de Ankara'yı durumdan haberdar etti. Büyük Millet Meclisi Hükümeti de Konya Ayaklanması'nın bastırılması görevini İçişleri Bakanı Refet Bey'e verdi.

Çumra'da başlayan Konya Ayaklanması, kısa sürede, Koçhisar, Karapınar, Karaman, Ilgın, Akşehir, Seydişehir, Beyşehir, Akseki, Manavgat ve Alanya'ya yayılmıştı. 4 Ekim 1920'de Konya, ayaklananların eline geçti. Ayaklanmayı bastırmak için Afyon ve Uşak bölgelerinden gönderilen kuvvetler Sarayönü ve Meydan istasyonlarında toplandılar. Ayaklananların, Meyden istasyonuna yaptıkları saldırı çabuk püskürtüldü. Konya Valisi Haydar Bey de eldeki kuvvetleri Alâ-eddin Tepesi'nde hazırlattığı siperlere ve hükümet konağıyla mevki komutanlığı binasına yerleştirmişti.

Subay ve hizmetlilere dağıttığı silahlarla askeri okul binasını da savunma yuvası haline getirmişti.

Konya'ya giren Delibaşı Mehmet Bey ise, Mazlumzade Osman Efendi'yi vali yaparak kendi hükümetini kurdu. Sonra jandarma okulu, hükümet konağı, mevkî komutanlığı binası ayaklananların eline geçti. Askeri okul teslim oldu. Alâeddin Tepesi'ne yapılan saldırıda bir grup asker kaçınca vali ve mevki komutanı da ayaklananlarla görüşüp anlaşarak savunmadan vazgeçtiler.

Ayaklananlar, 6 Ekim'de, üzerlerine gönderilen milli kuvvetlere de saldırdılar, fakat bizzat Refet Bey'in yönettiği milli kuvvetler karşısında bozguna uğradılar. Milli kuvvetler Konya'ya girdi. Çevre ile haberleşmelerin sağlanmasına çalışıldı. 7 Ekim'de Karaman'la birkaç telgraf haberleşmesi yapılabildi ve Karaman'ın halifeciler elinde olduğu anlaşıldı. Ayaklananlar, Kadınhan istasyonunu da ele geçirdiler. Durumu önemli ve tehlikeli gören Refet Bey, Demirci Mehmet Efe'nin de yardıma gönderilmesini istedi. Cephede bölünme yapılarak Afyon-Il-gın demiryolu bölgesi 12. Kolordu'ya, Eğridir bölgesi Demirci Mehmet Efe'ye bırakıldı. Refet Bey de 8 Ekim'de, emrindeki kuvvetlerle, ayaklanmanın merkezi olan Çumra üzerine yürüdü. Halifeciler, Bozkır'a kaçtılar.

Adana cephesinden gelen kuvvetler de kısa süreli hafif çatışmalardan sonra Karaman'a vardılar ve Refet Bey'in emrine girdiler.

Ilgın'ı işgal eden halifecilere karşı gönderilen Yarbay Kasap Osman Müfrezesi ise, 9 Ekim'de Ilgın yakınında trenden indi, kısa ve fakat şiddetli bir çatışmadan sonra kasabayı aldı, çevrenin temizliğine girişti. Bir taburunu, halifecilere karşı savunmaya çalışan Akşehir'e gönderdi. 11 Ekim'de kasabaya gelen millicileri halk sevgiyle karşıladı. Sonra bu tabur, halkı da halifeden yana olan Yalvaç'a gitti, kısa sürede gereken temizliği yaptı ve Akşehir'e döndü, uzaklaşmalarından yararlanarak tekrar ayaklanmak isteyen az sayıdaki halifecileri bir daha ayaklanamayacakları şekilde bastırdı.

12 Ekim'de de, Zile'ye gelmiş olan Binbaşı Çolak İbrahim Bey, ayaklananların elebaşlarını yakalayıp astı.

Bu sırada Deli Hacı Çetesi, 18 Ekim'de, Akdağmadeni'ni basarak milli mücadeleci mebuslar Bahri ve Rıza Beylerin evlerini yaktıysa da halk karşı koydu ve Boğazlıyan'dan gelen bir bölüklük milli kuvvet de duruma hâkim oldu, on kişiyi asarak olayı bastırdı.

Konya Ayaklanması'nı bastırmakla görevli İçişleri Bakanı Refet Bey de emrindeki kuvvetlerin başında Çumra'dan Bozkır'a doğru ilerliyordu. 12 Ekim'de karşılaştığı halifecilerle çatışıp dağıttı ve 16 Ekim'de Bozkır'a girdi. 18 Ekim'de Seydişehir'i, 19 Ekim'de Beyşehir'i baskınla aldı. Halifeciler, 21 Ekim'de Bozkır'a saldırmak istedilerse de Derviş Bey Müfrezesi tarafından püskürtüldüler. 23 Ekim'de Kasap Osman Bey Müfrezesi Çığıl'da, Refet Bey kuvvetleriyle birleşti. Ayaklanmayı bastıran Refet Bey, çevrenin artıklardan temizlenmesi işini öteki komutanlara bırakarak Ankara'ya döndü.

Ancak bundan sonradır ki, Demirci Mehmet Efe de, 57. Tümen'in komutanı ile bir kısım subayları ve erleri emrine alarak bölgeye gelip halifeci artıklarının temizlenmesi hareketine girişti. Dinar'dan Ispar-ta'ya gelmiş olan Demirci Efe Müfrezesi 13 Ekim'de Eğridir'e vardı. 16 Ekim'de, halifecileri dinsel törenlerle karşılamış olan fiarkîkaraa-ğaç'a girdi. 19 Ekim'de, Refet Bey'in kurtardığı Beyşehir'e ulaştı. 24 Ekim'de, önüne çıkan halifecileri dağıtıp kaçırtarak İbradi'ye vardı. 25 Ekim'de, memurları da halifeci olan Akseki'ye gitti. Kasabaları ve çevrelerini temizleyerek 22 Kasım 1920'de Isparta'ya vardı. Milli mücadele tarihimizde Konya Ayaklanması denen olay da bitmiş oldu (Türk İstiklâl Harbi: 6).

Bolşeviklik

Yoğun dış saldırılar ve arka arkaya savuşturulan iç çatışmalarla son derece bunalmış olan Büyük Millet Meclisi üyeleri, emperyalist devletlere ve özellikle İngilizlere karşı savaşan Bolşevik ordularının elde ettikleri başarılardan ve kazandıkları güçten çok etkilenmiş, Türkiye'yi parçalayıp bölüşerek ortadan kaldırmaya çalışan aynı emperyalist devletlere ve özellikle İngilizlere karşı mücadelede tek yardımcılarının Bolşevikler olabileceği kanısına varmış, Bolşevikliği kabullenerek güçlü bir Yeşilordu kurmuş olan Rusya'daki Müslüman-Türkle-rin ve özellikle Azerbaycanlıların vaatkâr söz ve davranışları da bu kanıyı pekiştirmişti. Ankara milli mücadelecileri için, Bolşeviklik tek kurtuluş yolu gibi görünüyordu. Çünkü, Rusya'da Bolşevikliği güçlendirenler ve başarıya ulaştıranlar Müslüman-Türklerdi. Onların kurduğu Bolşevik Yeşilordu idi ve Türkiye'deki milli mücadele hareketine de yardım edeceklerini açıkça söylüyorlardı. Mesela, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Neriman Nerimanov, "Yoldaş Halil Paşa" aracılığıyla gelen ve Büyük Millet Meclisi'nde okunan mektubunda şöyle diyordu:

> Müslüman komünistleri, sizin amacınıza varmanız için, olanca güçlerini harcayacaklardır. Aksi takdirde ne bizim için, ne sizin için ve ne de bütün Doğu için varlık yoktur (Z.C.: 19 Ağustos 1920).

Hal böyle olunca, Bolşeviklik'in oluşum ve gelişimini kısaca özetlemek yararlı olacaktır: 1844 yılında, yirmi altı yaşında olan Karl Marx, insanlığın kurtuluşunu Almanların kurtuluşuna bağlıyor, Almanya'yı da ancak "sanayi işçileri"nin kurtarabileceğini söylüyor, tek kurtuluş yolunun "ihtilal" olduğunu belirtiyor, bunun için de "işçi sınıfıyla ilgilenmek" gerektiğini ileri sürüyordu.

Karl Marx bu amaçla ve Engels'le beraber yola çıkarak Belçika, Fransa ve İngiltere'yi dolaşmıştı. 1847 yılında da "üretim araçlarını

ortak bilen ve kabullenenler" tarafından Londra Komünistler Birliği kurulmuştu.

1848'de, Komünistler Birliği'nin, Karl Marx ile Engels tarafından hazırlanan programı yani "Komünist Manifesto" yayınlanmış ve bunda işçilerin vatanlarına bile sahip olamayacak durumda bulunmalarından vatansız sayılmaları gerektiği, gerçek demokrasinin "işçi sınıfı hâkimiyeti" demek olduğu, komünistlik deyiminin "devrimci işçi" anlamına geldiği, komünistlerin amaçlarının işçi partilerinin amaçlarıyla ortak olduğu ve ancak komünistlerin "kararlı işçi" oldukları, sermayeye karşı savaşarak toplumun yönetimini ele almaya karar verdikleri ve bunun da böyle olması gerektiği anlatılıyordu.

Bu sebeple komünistler her ülkede, mevcut siyasi ve toplumsal düzeni devirmeye yönelmiş her hareketi destekleyeceklerdi. Nitekim, Marx'la Engels de Almanya'da bir işçi hareketini yönetme çabası içindeydiler. Fakat başarıya ulaşamamışlar ve 1849'da İngiltere'ye sığınmışlardı. 1852'de de merkezini Londra'dan Brüksel'e aktarmış olan Komünistler Birliği dağılmıştı.

Ne var ki, Polonya'nın, Rusya ile Prusya ve Avusturya-Macaristan arasında bölüşülmesini protesto için 1864'te Londra'da yapılan ve birçok ülkenin temsilcileriyle birlikte Alman işçileri temsilcisi olarak Karl Marx'ın da katıldığı toplantıda, işçilerin uluslararası ölçüde teşkilatlanmalarını sağlayacak olan "Emekçiler Enternasyonal Derne-ği"nin kurulması kararlaştırılmış ve karar uygulanmıştı.

Merkezi Londra'da olan ve kısaca "Enternasyonal" diye anılan Emekçiler Enternasyonal Derneği'nin yani "I. Enternasyonal"in ilk kongresi 1866'da Cenevre'de yapılmış ve sanayi işçileri gibi "tarım işçilerinin de özgürlüğe kavuşturulmasına ve kooperatif hareketlerinin geliştirilmesine karar verilmişti. İkinci kongre, 1867'de Lozan'da, yapılmış ve aynı yıl Fransa'da dernek yöneticilerine, izinsiz dernek şubesi açmaktan cezalar verilmişti. Üçüncü kongre, 1868'de, Brüksel'de yapılmış, savaş protesto edilerek ülkesinde savaş çıkan işçilerin işlerini bırakmaları ve

maden ocakları ile demiryollarının ve işlenen toprakların işçi birliklerine mâledilmesi, ormanlar için sosyal ortaklık durumunun devamı kararlaştırılmıştı. Dördüncü kongre, 1869'da, Bale'de yapılmış ve özel toprak mülkiyetinin kaldırılmasıyla toprağı topluluğun malı yapmak esası kabul edilmişti.

İşte bu sıralardadır ki, Türkiye'de de ilk işçi derneği olan "Amele-perver Cemiyeti" kurulmuş ve fakat 1872'de Kasımpaşa Tersanesi'nde-ki işçilerin ücretlerini alamadıkları gerekçesiyle yaptıkları grevle ilgisinden ötürü kapatılarak bir zaman sonra da "Osmanlı Amele Cemiyeti" kurulmuştu. Bu derneğin kapatılıp kurucularının tutuklanmasından sonra da "Osmanlı Terakki-i Sanayi" ve uluslararası işçi kuruluşlarıyla ilişkisi olan "Mürettibin-i Osmaniye" dernekleri kurulmuşlardı.

Yine aynı yıl, 1. Enternasyonal'in Lahey'de toplanan kongresinde dernek merkezinin Amerika'ya nakline karar verilmiş, 1876'daki son kongrede de teşkilatın lağvı kararlaştırılmıştı.

Fakat Fransız Marxistleri, Engels'in yol göstericiliği ile, 1899'da Paris'te yaptıkları bir toplantıda ikinci defa "Emekçiler Enternasyonal Derneği"ni yani II. Enternasyonal'i kurmuş, son amacın "sosyalizm" olduğuna ve "1 Mayıs"ın işçi bayramı ve gösteri günü olarak kabulüne karar vermişlerdi. II. Enternasyonal'in ikinci kongresi 1891'de Brüksel'de, üçüncü kongresi 1893'te Zürih'te toplanmış ve bu sırada genç ihtilalci Lenin, Volga kıyılarından Petersburg'a gelmişti. 1896'da-ki Londra Kongresi'nde milletlerin özgürlüğü konusu ileri sürülmüş, emperyalizmle mücadeleye karar verilmişse de bunun yolu gösterilmemişti. 1900 yılındaki Paris Kongresi'nde, gençlerin barış propagandasına çağrılması gibi bazı kararlar alınmışsa da uygulanamamıştı.

Bu sıralardadır ki, "ihtilalci marksizm", sosyalizmin yasak olduğu Çarlık Rusya'ya da girmişti. Rusya'daki Marksizmi, "Rus Sosyal Demokrasi Derneği" geliştiriyordu ve uygulamalar konusunda çelişkili görüşler vardı. Bu ayrılık ilk olarak Rus Sosyal Demokratları'nın 1903'te yaptıkları kongrede ortaya çıkmış, parti tüzüğünün görüşülmesi sırasında, birinci maddeye değinen Lenin, "parti

teşkilatına bağlı olanların parti üyesi sayılacağını" ileri sürmüş, Maratof ise "partinin gösterdiği yolda çalışanların parti üyesi sayılması gerektiğimi savunmuş, Troçki de bu görüşe katılmıştı. Teklişer oya konulmuş, Lenin'in teklifi birkaç oy farkla kabul edilmişti. Yani Lenin'in teklifine oy verenler "çoğunluğu", Troçki gibi düşünenler ise "azınlığı" teşkil etmişlerdi. Böylece, Lenin'den yana olanlara çoğunluktaki-ler anlamında "Bolşevikler", Troçki'den yana olanlara azınlıktakiler anlamında "Menşevikler" denmiş ve o günden sonra bu deyimler ad olarak kullanılmışlardır.

II. Enternasyonal'in 1904 yılındaki kongresi Amsterdam'da, 1907 kongresi Stuttgart'ta, 1910 kongresi Kopenhag'da yapılmış, 1914'te Birinci Dünya Savaşı başladığı sırada Lenin, ihtilalci olmadığı gerekçesiyle II. Enternasyonal'den ayrılmış, İsviçre'ye giderek Zürih'e yerleşmiş, *Sosyal Demokrat* adlı bir gazete yayınlamıştı II. Enternasyonal de, uluslararası devrimci işçi görüşünden ayrılıp milliyetçilik ve gericilik anlayışı içinde dağılmıştı.

Lenin yayınladığı yazılarında, kendisinden yana olanların yani Bolşeviklerin düşüncelerinin yani bolşevizmin esaslarını belirterek büyük toprakların kamulaştırılması, günde sekiz saat çalışılması, sosyalist düşünce ve propagandanın köylüler ve ordu mensupları arasında yayılması, işçi kuruluşlarının ayaklanma kuruluşları haline getirilmeleri, grevlerin geliştirilmesi gibi prensipleri ortaya atmış, aralarında pek az fark olan Menşevikleri bile küçük burjuvalar olarak göstermiş, bir III. Enternasyonal'e ihtiyaç olduğunu ileri sürmüştü.

Bu tarihlerdedir ki, Türkiye'de işçi konularıyla ilgili "Uhuvvet-i Müstahdemin-i Muhtelite Cemiyeti" ile "Osmanlı Sanatkâran Cemiyeti" kurulmuş ve Türkiye'de de sosyalizm, kollektivizm, komünizm, bolşevizm konuları üzerinde yazılar yayınlanmaya başlamıştı. Güçlü bir polemikçi olan Baha Tevfik, materyalizmi bayrak yapmıştı. Ali Namık, çok sayıdaki köylülerin, gündelikçilerin, müstahdemin ve küçük memurların haklarını savunarak düşüncelerini yaymaya çalışıyordu. Milliyetçi sosyalist Nüzhet Sabit fakir halkı korumak, açları doyurmak inancı ile

devletçi bir görüşe sahipti. Celâl Nuri ise İslâmiyet ile sosyalizmin ilişkileri üzerinde duruyordu. “İştirakçi” ya da“Sosyalist” diye anılan Hüseyin Hilmi, 1910’da “Osmanlı Sosyalist Fırkası”nı kurmuş, 1912’de *İştirak* gazetesini çıkarmış, Rus sosyalist-leriyle ilişkiler kurmuştu.

Nihayet Lenin, 1917’de, Bolşeviklerin iktidara gelmeleri için ayaklanmaları gerektiğini açıklamış, Petrograd’daki işçiler ve askerler ayaklanmış, çarlık polisi ortadan kalkmış, onların yerine silahlı işçiler geçmiş, silahlı işçilere dayanan ve fakat liberal karakterli olan Ke-renski Hükümeti (Alexander Kerensky) iktidara gelmişti. Bu sırada Lenin, Rusya’ya dönerek partisinin başına geçmiş ve Kerenski Hükümeti’ni devirme direktifini vermişti. 24 Ekim’de başlayan ayaklanma 25 Ekim’de başarıya ulaşmış, Kerenski (Alexander Kerensky) kaçmış, iktidar Bolşeviklerin eline geçmişti.

Fakat ekonomik durum çok kötüydü. Orduyu beslemek imkânsız görünüyordu. Askerler de savaşlardan bıkmışlardı. Bu sebeple, Bolşevikler iktidarı alır almaz bütün devletlere barış teklifinde bulundular. Ordu bozulmuştu, askerler barış anlaşmalarını beklemeden birliklerinden ayrılıyor, köylerine dönüyorlardı. Lenin, bütün sorumluluğu üzerine alarak 1918 başında Brest Litovsk Antlaşması’nı imzaladı (Rusların işgalindeki Doğu illerini geri almamız da böylece mümkün olmuştu).

Fakat, Rusya’nın böyle kendi başına antlaşmalar yapmasına kızan İtilâf Devletleri, yani Rusya ile beraber olanlar, bu defa ona karşı oldular. İngilizler, Fransızlar ve Japonların destekledikleri eski çarlık dönemi subayları, Kızılordu’ya karşı, doğuda Amiral Kolçak’ın ve güneyde General Anton Denikin’in komutasında Beyazordu’yu kurdular. Rusya’da iç savaş başlamış, iç düzene Troçki’nin “devamlı ihtilal” doktrini hâkim olmuştu. Lenin de dahil bütün solcu liderler, olanca güçleriyle ihtilali Orta ve Batı Avrupa’ya yaymaya, oralarda iktidara gelecek işçi hükümetlerine dayanıp kendilerini kurtarmaya çalışıyorlardı [Arthur Rosenberg, Bolşevizm Tarihi (Çev.: Aydın Emeç); Jaqu-es Duclos, I. Enternasyonal (Çev.: Ö. Ufuk)].

O günlerde, Türkiye'deki işçi hareketleri de kendi çapında bir gelişme göstermişti. 1918'de Sosyal Demokrat Fırkası ve 1919'da Osmanlı Mesai Fırkası kurulmuş, bu parti son Osmanlı seçimlerine de katılıp aday göstermiş, fişekçi ustası Numan Efendi'yi mebus seçtirmişti.

Mart 1919'da Moskova'da yapılan toplantı sonunda üçüncü defa olarak Emekçiler Enternasyonal Derneği, yani III. Enternasyonal kurulmuştu. Bir yandan dünya emekçilerinin ayaklanmalarına gayret edilirken, bir yandan da Beyazordu ile savaşılıyor, bir yandan da Bol-şeviklik'in bütün Rusya halklarınca benimsenmesine çalışılıyordu. Nitekim, Bolşevikleri başarıya ulaştıran da bu son gayretleri oldu. Rusya'daki Türk-Müslüman halklar Bolşeviklik'i kabullenip Bolşevik Yeşilordu'yu kurarak Amiral Kolçak ve General Denikin'in Beyazor-dularını arkadan vurunca Bolşeviklerin zaferleri biribirini kovalamaya başladı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 567, 571).

İşte, Türk millicileri de, Rusya'daki bu Türk-Müslüman halkların kendilerine yardımcı olacaklarını düşünerek bütün ümitlerini Bolşe-viklik'e ve Bolşeviklere bağlamışlardı. Mustafa Kemal Paşa da, ulusal hakların alınması ve korunmasında her şeyden çok ve her şeyden önce kuvvete dayanmak, kuvvetli olmak gerektiğini düşünüyor, bunun için bir büyük devletin yardımının sağlanmasını gerekli görüyor, öteki büyük devletlerin ve mesela Amerika'nın kuvvet yardımında bulunacağını sanmıyor, buna karşılık Rusya'dan silah, cephane, eşya ve para yardımı sağlanabileceğine inanıyordu.

Bütün bunlardan ötürüdür ki, Kâzım Karabekir Paşa, Bolşevik or-dularının her yerde üstün geldiğini ve emperyalist devletlerden yana olan Beyazordu'nun bozguna uğradığını, 10 Ocak 1920'de de Beyazordu'nun arkasında meydana gelen “Bolşevik Yeşil İslâm Ordula-rı”nın Karadeniz kıyılarını işgal edip buralarda “şûralar” kurduğunu bildirince, Mustafa Kemal Paşa 13 Ocak tarihli cevabında “Bolşeviklerin başarıları hakkındaki bilgiye teşekkür olunur. Durum lehimize gelişmektedir.” dedi ve Sivas Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne gönderdiği telgraşa da Yeşilordu'nun İran'a

girdiğini müjdeledi (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 430, 435, 440; C. F. Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler: 132).

Mustafa Kemal Paşa, 5 Şubat'ta kolordu komutanlarına gönderdiği telgrafta bu konudaki düşüncelerini açıkça belirterek "elverişsiz barış şartlarına karşı Türkiye'ye silahlı savunma imkânını verecek tek cephenin Kafkas Cephesi olduğunu; Bolşeviklerle ilişkilerin kesilmesine imkân vermemek gerektiğini; Kafkas milletlerinin araya set çekme ihtimaline karşı Bolşeviklerle anlaşma yoluna gidilmesi gerektiği" kanısında olduğunu bildirdi (M. T. Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken: 352).

Gerçekten, İngilizleri de en çok kuşkulandıran şey, Türklerin böyle bir yola sapmaları ihtimaliydi. İngilizlerin Erzurum'da bulunan temsilcileri Yarbay Rawlinson'un, 11 Şubat 1920'de, 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa ile yaptığı görüşme bu bakımdan çok ilgi çekicidir:

Rawlinson — Bolşeviklerin ileri hareketleri tehlikeli bir safhaya girdi. Gürcüler de Bolşeviklere katılıyorlar. Yakında Bolşevik orduları Osmanlı sınırına dayanacaktır. Kafkasya'dan güneye doğru inen Bolşevik ordularının da Afganistan'a ilerleyecekleri sanılıyor. Hazar Denizi'ne Bolşevikler hâkimmiş. Büyük Bolşevik kuvvetlerinin bir Hindistan hareketi yapacaklarından da korkulduğu için Hindistan'da bir İngiliz ordusu hazırlanıyor. Bolşevikler de yığınak yapıyorlarmış. Kafkasya'dan ve Hazar'dan gelecek kuvvetlerin Ermenileri yok ettikten sonra, İranlıları da sürükleyerek, İngilizlerin yapımına başladıkları Tebriz-Tahran demiryolunu tamamlayıp hareketlerini doğuya çevirecekleri tahmin ediliyor. Buna karşılık Musul'dan Karadeniz'e kadar Türkler, Musul'dan güneye de İngilizler cephe kurarlarsa Bolşevik ilerlemesine İran'ın içinde engel olunabilir.

Yoksa, Bolşevikler bu ordu ile Türkiye'ye saldırırlarsa başarıları doğaldır. Enver Paşa bir Bolşevik ordusu ile sınırınıza dayanırsa ne yaparsın?

Kâzım Karabekir Paşa — Hükümet ne emrederse onu yaparım. Yalnız, bugünkü durum sürdürülürse ne hükümetin, ne de benim

karşı koyma yolundaki emirlerimizi millet dinlemez. İzmir, Adana, Maraş ve öteki yerler ateşler içinde yanarken hükümet bir de Bolşeviklere karşı savaş emri veremez. Önemli olan sizin davranışınızda Ülkemizi çabucak boşaltarak milli isteklerimiz içinde barış yaparsanız hükümetin de millete hâkim olması ve dayanması mümkün olur. Bu kış-kıyamette, düzenli bir şekilde binlerce kilometrelik bir alanda hareket eden ve demir gibi disipline sahip olan Bolşevik ordusunun ilerleyişi ilkbaharda bir gezinti kadar kolay olacak ve ordumuz daha ilk karşılaşmada çok önemli bir durumla yüzyüze gelecektir. Siz, Yunan ordusunu İzmir'den çekip Batum'a ya da başka bir yere çıkarsanız hem Yunan kuvvetlerinden yararlanırsınız, hem de bize gereken yardımı yapmış olursunuz.

Rawlinson — Öncelikle, böyle bir ordunun başka bir yere aktarılmasına yetecek kadar elde gemi yok. Gemilerimizin çoğu İngiltere'yi beslemeye çalışıyor. Sonra, inanıyorum ki, Yunanistan Türkiye'den daha önce Bolşeviklik'e katılacak. İtalyanlara da güvenilemez, kısa sürede onlar da tarafsız bir şekilde Bolşevik olacaklardır. Batum'u kendimiz savunmak istiyoruz. Orada bir tugayımız var. Fakat şehir halkının çoğu Bolşeviklik'ten yanadır (Belgelerle Türk Tarihi: 12/3).

Bu yorumlarda gerçek payı oldukça fazlaydı. Batum halkı, özellikle Batum'daki Müslümanlar Bolşeviklik'ten yanaydılar. Fakat sadece Batum'da değil, neredeyse Rusya'daki bütün Müslümanlar ve Türkler, emperyalistlere karşı ve Bolşeviklik'ten yana oluyorlardı. Türkiye'den kaçıp Rusya'ya gitmiş bütün İttihatçılar da, aslında komünizme karşı oldukları halde, Bolşeviklerle anlaşma yolları aramakta, antlaşmalar imzalamaktaydılar. Bu arada, Bakû'de bulunan Baha Sait Bey, 11 Ocak 1920'de Ruslarla bir birleşme antlaşması imzalamış ve onu Kara Vasıf Bey aracılığıyla Ankara'ya göndermişti. Mustafa Kemal Paşa, sıfatsız ve yetkisizce yapılmış olan bu antlaşmayı kabul etmediğini 5 Mart 1920'de Kâzım Karabekir Paşa'ya bildirmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın telgrafı şöyleydi:

istanbul’dan Kara Vasıf Bey’den gelen 26 Şubat 1920 tarihli mektupta, Türkiye ihtilal hareketini temsil eden “Karakol Cemiyeti” ile “Uşak Kongresi Heyet-i ic-raiyesi” adına hareket eden Kafkasya’daki temsilci Baha Sait Bey’in Bolşeviklerle yaptığı birleşme antlaşması ile bunun maddeleri hakkındaki değişiklik ve açıklama vardı. Türkiye Geçici ihtilal Hükümeti’ni temsil eden “Uşak Kongresi Yürütme Kurulu” ve “ihtilalci Karakol Cemiyeti” ile Kızılordu’ya mensup olup şimdi istanbul’da bulunan Albay ilyaçef arasında kararlaştırılan birleşme esaslarının tarafımızdan yazılıp imzalanması isteniyor ve Karakol Cemiyeti tarafından mühürlenerek verileceği bildiriliyor. Antlaşmanın maddeleri, genellikle, bugünden yapmayı kabullenemeyeceğimiz konuları içine alıyor. Kara Vasıf Bey’in içeriye ve dışarıya karşı Karakol Cemiyeti adı altında geçici bir komitenin merkez kurulu olarak hareket ettiği ve Baha Sait Bey’in Karakol Cemiyeti ile Uşak Kongresi’nin yetkili ve bağımsız delegesi olarak Bolşeviklerle bütün memleket mukadderatına ait antlaşmalar yaptığı ortaya çıkıyor.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul’a verdiği cevapta da sıfatsız ve selâ-hiyetsiz cemiyetler, heyet-i merkeziyeler ve kişilerin yaptığı antlaşmaların ele alınamayacağını, İstanbul’daki merkez kurulunun, sadece Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin merkez kurulu olduğunu ve Ankara’daki Heyet-i Temsiliye’den başka hiçbir kurulun böyle yetkileri bulunmadığını, onun da ancak komutanlarla görüşerek kararlar aldığını bildirdi, bundan da Kâzım Karabekir Paşa’yı haberdar etti ve düşüncelerini sordu.

Kâzım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal Paşa’nın telgrafını 5 Mart 1920’de şöyle cevapladı:

Bolşevizmin bulaşıcı olan gücü ve gelişimi, özellikle itilâf Devletleri’nin üzerimizdeki baskıları durdukça, er ya da geç ülkemizi de peşinden sürükleyecek ve kurtuluş için tek çıkar yolun onunla birleşmek olduğu sonucunu doğuracaktır. Ancak, amaca varmak için yapılacak yanlış ve aceleci davranışların yol açacağı feci sonuçlar ayrıca incelenmelidir. Şu husus kesin olarak bilinmelidir ki, bizi kurtaracak olan Bolşevizm, ancak Doğu’dan yani Erzurum kapısından gelecek olan bolşevizmdir. Bu da, uzak ve tehlikeli nazariyelerle değil, Bolşevizm nüfuz ve kuvvetinin Kafkaslar’ı aşıp sınırlarımıza dayanmasıyla ortaya çıkacaktır. Ancak bu durumdur ki, memleketimizi dünyanın gözünde haksızlığa uğramış ve davranışlarını da zorunlu gösterecektir. istanbul’dakilerin yetkileri olmadığından yapacakları anlaşmalara uyulmak gerekmez. Böyle anlaşmalar, Bolşeviklik iftirasına uğrayacak istanbul’daki Müslümanların, itilâf kuvvetleri, Rumlar ve Ermeniler tarafından yok edilmesine sebep olur. Türk başkenti, Türk tarihinden uzaklaşır.

Bununla beraber, Bolşevik ordularına da ilgisiz kalmamak, onlara güven ve ümit vererek çabukça sınırlarımıza varmaları teşebbüsünde bulunmak; ve ancak, dediğimiz gibi, hiçbir maddi bağlantıya girmeden işi manevi bağlarla idare etmek gerekir.

Bu cevabının ardından, Kâzım Karabekir Paşa, Kızılordu’ya men-sup olduğu ifade edilen Albay İlyaçef’in içimizi öğrenmek isteyen

bir casus olup olmadığı üzerinde de durulmasını öğütlüyordu (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 509-510).

Ne var ki, İngilizler durmadan arttırdıkları kötülükleriyle, yurtsever milli mücadelecileri adeta Bolşeviklerin yanına itiyorlardı. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'dan gelen, Büyük Millet Meclisi'nin 25 Nisan 1920 tarihli toplantısında okunan ve İngilizlerin, İstanbul'da yaptıkları kötülükleri anlatan telgrafta şunlar bildiriliyordu:

1Mareşal Fuat Paşa, üç ingiliz subayını vurduktan sonra, intihar etmiştir.

2ingilizler Harp Okulu'nu işgal etmişler, öğrencileri kovmuşlar, eşyaları pencerelerden atmışlardır.

3ingilizler eski eğitim bakanı Celâleddin Bey'in evine girmişler, kızının namusunu kirletmişlerdir.

4ingilizlerin yumrukları altında şehit olan göz doktoru Esat Paşa'nın eşinin bacağını kasaturayla yaralamışlar, gebe gelinini dipçiklerle döverek kan kusacak hale getirmişlerdir.

Bu durum karşısında artık Batı Devletleri'nden hayır gelmezdi. Bolşevik Ruslarla tez elden anlaşma yoluna gitmek gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa da öyle yaptı. Hemen ertesi gün, 26 Nisan 1920'de, Sovyetler Birliği Başkanı "Lenin Yoldaş"a bir mektup göndererek, iki hükümet arasında diplomatik ilişkiler kurulmasını istedi ve emperyalistlere karşı savaşan inkılapçı Türkiye'ye yardımda bulunulacağı ümidini belirtti, her türlü savaş araçlarıyla 5 milyon altın lira istedi (Aclan Sayılgan, Solun 94 Yılı: 162).

Bursa'daki Ali Fuat Paşa da, Kâzım Karabekir Paşa'ya bir telgraf çekerek "Her şeyden önce ve mümkün olan en hızlı şekilde Ruslarla ilişkiler kurmalıyız" diyor ve Kâzım Karabekir Paşa "Bolşeviklerle anlaşmak için gerekli tedbirler alınmıştır" diye cevap veriyordu. Gerçekten de, Kâzım Karabekir Paşa, daha 1919 yılında Doktor Fuat Sabit Bey'i Bolşeviklerle ilişkiler kurulmasını sağlamak için Rusya'ya göndermiş, o da, esirler kampından kaçarak Türkiye'ye gelen bir subayla gönderdiği 7 Mart 1920 tarihli mektubunda Bolşeviklerle beraber çalışmak gerektiğini bildirmişti. Kâzım Karabekir Paşa, Trabzon'daki Tümen Komutanı Rüştü Bey'e verdiği direktişe de, İngilizlerle Gürcülerin elinde bulunan Batum'daki Bolşeviklere yardım edilmesini bildirmiş, Rüştü Bey de

Trabzon’daki ateşleme makinesini Batum Bolşeviklerine göndermiş, bununla bir köprü atılmıştı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 520, 652, 653, 664).

Bu sırada, Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Barutçuza-de Ahmet Efendi’den bir telgraf gelmişti. Büyük Millet Meclisi’nin 27 Nisan 1920 tarihli toplantısında okunan bu telgrafta şöyle deniyordu:

> Belucistan ile Sina kabileleri, Afganistan’la birlikte, ingilizlere karşı savaş açtılar. Hindistan içinde hayli ilerlemiş ve yedi tümenlik ingiliz kuvvetlerini bozguna uğratmışlardır. Hintliler de ingilizlerden, Hindisan parasıyla alınmış savaş ve ulaştırma gemileriyle silah ve savaş gereçlerinin Hindistan’da bırakılmasını, bütün ingilizlerin Hindistan’dan çıkması suretiyle Hindistan bağımsızlığının tanınmasını, Osmanlılardan alınan yerlerin geri verilmesini, istanbul’un halifelik ve sultanlık merkezi olarak bırakılmasını ve yabancıların karışmamasını istediler.

Aynı gün, Büyük Millet Meclisi’nde Kâzım Karabekir Paşa’nın da bir telgrafı okundu. Bu telgrafta, Azerbaycan’da, ordunun da etkisiyle, yeni hükümetin Bolşevik Müsavat Fırkası (Eşitlik Partisi) tarafından kurulduğu, öteki partilerin de yardım sözü verdiği bildiriliyordu.

Meclisin 28 Nisan tarihli toplantısındaysa, başkan, yeni Azerbaycan Hükümeti’ne tebrik telgrafı çekilmesi teklifinde bulunduktan sonra şöyle dedi:

Başkan — Kâzım Karabekir Paşa’dan gelmiş bir telgraf var. Umarım ki, Yüksek Meclis’inizce memnunlukla karşılanacaktır:

> Orenburg merkez olmak üzere yeni bir hükümet kurulmuştur. Rus Sovyet Hükümeti de bu hükümetin bağımsızlığını tanımıştır.

Başkan — Böylece, Rusya’da bir İslâm hükümetinin bağımsızlık kazandığını öğreniyoruz. (Alkışlar ve tebrik sesleri)

Tunalı Hilmi (Bolu) — Sovyetler ki, milliyeti katiyyen tanımazlar, buna rağmen bizim din kardeşlerimizi, soydaşlarımızı tanıyorlar. Övülmeye değer. Onlara bir tebrik telgrafı çekilmesini arzu ediyorum. (“Pek doğru” sesleri)

Bu istek Büyük Millet Meclisi’nde oybirliğiyle kabul edildi. Aynı gün, Bakû, Bolşeviklerin eline geçti ve buradaki İttihatçılar (Dr. Fuat Sabit, Baha Sait, Küçük Talat, Halil Paşa vb.) Türkiye’ye yardım sağlayabilme umudu ile “Türk Komünist Fırkası”nı kurdular

(Fethi Te-vetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler: 349). Kısa bir süre sonra da partinin başına, İttihatçıların aleyhinde olduğu için Si-nop'a sürgün edilmiş ve oradan Rusya'ya kaçmış olan Mustafa Suphi geçti (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 671. 850).

Birkaç gün sonra da, İngilizler Şavşat ve Ardanuç'tan çekilerek Ba-tum'a gittiler. Rus Beyazorduları da, Yeşil İslâm Orduları ile takviyeli Kızıl Bolşevik Orduları tarafından yok edildiler (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 698; Z.C.: 6 Mayıs 1920).

Bu sırada, Erzurum'daki 15. Kolordu telsizcisi bir Bolşevik yayınını tespit etmiş ve Kâzım Karabekir Paşa tarafından Ankara'ya bildirilmiş olan bu yayının Büyük Millet Meclisi'nde okunması da Bolşeviklik ve Bolşevikler lehinde coşkun konuşmalara ve gösterilere sebep olmuştu. Büyük Millet Meclisi üyelerinin Bolşeviklik'ten ne anladıklarını, niçin Bolşeviklik'ten yana olduklarını anlatan bu görüşmeler şöyle olmuştu:

Başkan — Kâzım Karabekir Paşa'dan bir telgraf var. Bir bildiri okunacaktır:

> Rusya ve Doğu Müslümanları için Kolçak ve Denikin ordularının yok edilmelerinden daha önemli mesele bütün Müslüman milletlerin ve kavimlerin uyanmaları ve harekete geçmeleridir. Doğu'nun parçalanıp bölünmesi için başlayan kanlı savaşların sonu gelmek üzeredir. Dünyanın bütün kavimlerini kendi boyundurukları altına alan ingiliz yağmacılarının güçleri yok olmaktadır. Büyük Rus Devri-mi'nin darbeleriyle dünyadaki kölelik binaları yıkılıyor. Hükümetler milletlerin eline geçecektir. Rusya, alın teriyle ve kan pahasına çalışan dünyanın bütün köle milletlerine özgürlük kazandırmak için onurlu bir barış yapacaktır. Rusya, bu kutsal amaç peşinde yalnız değildir. Avrupa'nın, Dünya Savaşı yüzünden bitkin bir hale gelmiş olan milletlerinin elleri bize uzanmıştır. Avrupa'nın ünlü yağmacılarına yüzyıllarca kölelik etmiş olan büyük Hindistan da kendi milletvekillerini seçerek ve uğursuz köleliği yıkarak ve Doğu kavimlerini özgürlüğe çağırarak kendi eliyle isyan bayrağını kaldırmıştır. Yağmacıların ayakları altında emperyalizm tuzağı yatmaktadır. Rusya'nın ve Doğu'nun islâmları, hakları ellerinden alınıp perişan edilen kimseler, dininiz ve gelenekleriniz, ulusal ve uygarca özgürlüğünüz serbest ve el sürülmez bir halde kalacaktır. Serbestçe ve engelsizce ulusal hayatınızı düzenleyiniz. Buna hakkınız vardır. Bilmelisiniz ki, Büyük Rus Devriminin Sovyetleri si-zin haklarınızı bütün gücüyle koruyacaktır. Bundan ötürü, devrime ve onun yetkili hükümetine yardım ediniz. Doğu'nun Müslümanları, Türkler, Araplar, iranlılar, Hintliler, ülkeleri, malları, hayatları bölüşülüp yok edilmek üzere bulunan kimseler, devrilen Çarlık tarafından düzenlenen istanbul'un zorla işgaline ait antlaşma yırtılmış, yok edilmiştir. Sovyet Cumhuriyeti, ülkelerinizin zorla işgalini red ve ilan eder ki, istanbul, Müslümanların elinde kalacaktır. Türkiye'nin paylaşılmasına ve Türk arazisinden bir

Ermenistan kurulmasına dair olan antlaşma da yırtılmış, yok edilmiştir. Yine ilan ederiz ki, iran'ın yok edilmesine dair olan antlaşma da yırtılmıştır. Yağmacıları, ülkelerinizi boyunduruk altına alan zalimleri kovunuz. Artık susulacak devir geçti. Memleketinizin efendisi kendiniz olunuz. Arkadaşlar, kardeşler dünyanın esir milletlerinin kurtuluşunu bayraklara yazalım.

Hamdullah Suphi Bey (Antalya) — Müsaade buyurursanız benim bir teklifim var. Bence bu bir fırsattır. Millet Meclisi, gelen kuvvetler hakkında kendi görüşünü belirtebilir.

Bizim için Bolşevik cereyanları karşısında bazı endişe noktaları vardır. Bunların hiçbirini inkâr etmek istemeyiz. Memleketimiz, şüphesiz ki, bolşevizmin neden ibaret olduğunu, hedeşerinin neler olduğunu açıkça bilmiyor. Fakat bizim bilmememiz Bolşevizmin sınırlarımıza gelmesine engel olmuyor. Bu hareket, bütün Rusya Müslümanları arasında yer yer toplanmalar, birleşmeler ve yeni hükümetler meydana getirdi. Bundan Türk orduları doğdu. Onlar Bolşevik hareketine katıldılar ve Rusya'da doğmuş olan yeni, büyük devrimin bir kısmını da oradaki kardeşlerimiz vücuda getirdiler. Biz görüşümüzü belirtmiyoruz. Çünkü, bu çok eski bir zaafımızdır: yine açıklıktan çekiniyoruz. Memleket, Bolşevizmi bilmiyor. Memleket, Bolşeviklik hakkında aydınlatılmamıştır, yanıltılmıştır, ayartılmıştır. Sanırım sırf bu ayartmaya göre düşünürsek, Bolşeviklik kuvveti bu topraklara girecek olursa yağmacı olarak girecektir, yıkıp yakacaktır, geleneklerimize ve kutsal varlıklarımıza saygı göstermeyecektir. Böyle diyenler var. Fakat açıklamalıyım, Bolşeviklik nedir? Öğrenmeliyiz ve hakkında hüküm vermeliyiz. Belki böyle değildir. Belki bizim için en gerçek yardımcı geliyor. Başkalarını topraklarımızdan kovmak için bize yardımcı kuvvet geliyor.

Her yanda az çok zorluk içindeyiz, bunu her gün deniyoruz. Belki onlardan yararlanarak düşmanlarımızı atacağız ve milli birlik oluşturacağız. Onun için, bendenizce, Millet Meclisi, Bolşevikliğin esas noktaları hakkında açık bir fikre sahip olmalı ve kendi görüşünü söylemelidir. Eğer belli bir görüş olursa bize bir görev düşecektir. Bütün memlekete Bolşeviklik nedir ve bize ne getiriyor, bunu söylemeye mecburuz. Görüyorum ki, ne vakit buna değinmeyi

gerektiren bir haber gelirse meclisin ilk aldığı tedbir kaçmak, geriye çekilmek oluyor, çünkü açıklıktan çekiniyor. Ben diyorum ki, Millet Meclisi'nin en dikkate değer, en uyulması gerekli görevlerinden biri doğrudan doğruya millete Bolşeviklik hakkındaki düşüncesini açıklamaktır. Şimdi en son haberleri hatırlamanızı rica edeceğim. Oradaki kumandanımız "Kırgız kuvvetleri Ermenistan sınırına gelmişlerdir" dediler. Ermenistan dört beş ayda aşılacak değildir. Ermenistan sınırına ulaşan kuvvet iki üç savaştan sonra bizim sınırımıza varacaktır. Biz buna karşı muhalif bir durum mu alacağız? Sınırlarımızı kapayacak mıyız? Yoksa bunu kendimiz için yardımcı bir kuvvet sayarak ve sınırlarımızı açarak el ele verip kutsal kurtuluş çabalarımıza devam mı edeceğiz?

Lenin, İslâm dünyasına karşı ilk sözlerini söylediği vakit dedi ki, "Biz sizin din ve mal haklarınıza ve kuruluşlarınıza saygı göstereceğiz." Olaylar bu görüşü yalanladı mı, yalanlamadı mı? Ben Rusya'nın içinden gelmiş, en yakından tanıdığım ve namuslarına güvendiğim subaylara dayanarak söylüyorum ki Bolşevizm, İslâm memleketlerinde dine tecavüz etmedi. Ulusal kuruluşları kökünden kazımadı. Tersine, Müslüman topluluklarda minnet ve teşekkür duyguları yaratacak surette onlara yardım etti. Bunun içindir ki, Kolçak ve Denikin kuvvetlerini bizim kardeşlerimizin eli darmadağınık etti. O halde, mademki onlar sınırlarımıza yaklaşıyor ve bizim onları geri çevirmek imkânımız da yoktur, biz de birşey yapalım. Özellikle o kuvvet, İngilizler Rusya'yı istila ettikleri vakit yerinde vuruşlarla onları topraklarından attılar. Güney Rusya'da tutundurmadılar. Kuzey Rusya'da bırakmadılar. Madem ki bu kuvvet, hem kendi topraklarını koruyacak, hem başka topraklarda görüşünü kabul ettirecek bir büyüklüktedir, teşkilatlıdır ve yavaş yavaş bize yaklaşmaktadır, o halde meclisin görevi, anlattığım gibi, lehte ya da aleyhteki görüşünü tez elden belirtmektir.

Eğer lehinde bir görüşe sahip isek, eğer öyle bir kanıdaysak memleketimizi aydınlatalım, gelenden korkmasınlar. Bu memleketin sorumluluğu bizim omuzlarımızın üzerindedir. Cesur olalım. Madem ki buraya geldik, bu kadar büyük bir işi üzerimize aldık, bu

gibi dünya sorunları hakkında Millet Meclisi'nin açık görüşünü açıklayalım. Biz bunu belirttikten sonra, Doğu komutanına kendi görüşümüzü söyleyebiliriz. On beş-yirmi gün geçtikten sonra sınırlarımıza varacak kuvvetlerle beraber ne yapacağız? Bu bilinmeli. İsterseniz ilk hareketi ben yapayım.

İman ediyorum ki, memleketimizdeki istilacı hain kuvvetleri kovmak için bizim en tabii yardımcımız gelen Bolşevik kuvvetleridir. (Alkışlar)

Tunalı Hilmi Bey (Bolu) — İnsanlık görevlerini bilip yaptıklarından ötürü kendilerine teşekkür ve tebrik telgraşarı çekelim. Asıl teklifim budur.

Geçen gün Hamdullah Suphi Bey'in, benim ihtilal vesaire kelimelerime dokunmasına çok üzüldüm. Ben memlekette şöyle ihtilal yapalım, böyle yapalım, Bolşeviklik meydana getirelim dememiştim. Fakat, bir hafta içinde, kendisinde bu derece büyük bir dönüş gördüğümden dolayı Hamdullah Suphi Bey'i tebrik ederim. (Gülüşmeler)

Besim Atalay Bey (Kütahya) — Osmanlı âlemi ve Anadolu, karşılıklı iki taşkının birleştiği noktada bulunuyor: Biri inançların, dinlerin doğduğu Doğu'dan, diğeri kötülüğün, eziciliğin, baskının ortaya çıktığı Batı'dan geliyor. Biz bu zayıf kollarımızla, yığın yığın kuruluşlarımızla bu iki taşkının içinde şaşırıp kaldık. Hangisine katılacağız? Mutlaka bu iki kuvvet çarpışacak, çarpışmamasına imkân yok. Milyonlarca Müslümanı esaret altına almış, yıllardan beri inleten ve utanmadan Kuran-ı Kerim'i ele alarak "Ey İngilizler, siz dünya yüzünden şu kitabı kaldırmadıkça dünyada ihtilalin önünü alamazsınız, baskı kuramazsınız" diyen Gladstone'un torunlarının süngüleri altına mı gireceksiniz? Yoksa Doğu'dan bize ellerini açan kuvvete mi koşacaksınız? Büyük Peygamberimiz diyor ki, dini ve Müslümanlığı ondan olmayan birtakım insanlar sağlayacak ve pekiştirecek. İşte Allah, o kuvveti bize gönderiyor. Biz Bolşeviklere yaklaştıkça şeriata daha fazla yaklaşıyoruz. Yine şeriat diyor ki "Dilencilerin ve yoksulların sizin mallarınızda hakkı vardır." Biz

“zekât-ı şeriye”yi teklif etmekle bir şey kaybetmiyoruz, bilâkis yaklaşıyoruz. Ben de teşekkür telgrafı çekilmesinden yanayım.

Hamdullah Suphi Bey (Antalya) — Bolu Mebusu Hilmi Bey, benim bir haftadan beri kanaatimi değiştirdiğimi söylediler. Emin olabilirsiniz ki, bir haftadan, birkaç aydan beri değil, hareket başladığı zamandan beri, az çok gerçekten haberdar olalı, Rusya’yı öğrenmek için türlü araçlardan yararlandığım zamanlardan beri bir umut noktası olmak üzere Rusya’nın büyük devrimini gördüm. Hatta müsaadenizi isteyerek bir nokta daha ekleyeceğim ve buna hükümetteki sayın arkadaşlarımı tanık göstereceğim. Bolşevik kuvvetleri Azerbaycan sınırına varmıştı ve biz bu haberi Doğu komutanımızdan almıştık. Fakat Bolşevik kuvvetleri aradan üç gün, beş gün, on gün geçtiği halde içeri girmemişlerdi. Sebebi neydi? Sebebini bize açıkladılar. Bolşeviklerin önünde bir Müslüman memleketi, bir Türk memleketi vardı. Türklerin, Müslümanların kalplerini kırmak, kuruluşlarını ezmek istemedikleri için... Meclis kendi kararıyla, kendi isteğiyle onlarla anlaşsın. Bunda küçücük bir ziyan yoktur. Önündeki Müslüman milletinin hatırını sayan, dini ve milli kuruluşlarını tanıyan, ona ziyan vermekten kaçınan bu kuvvet şimdi yavaş yavaş bize geliyor. Belki ben kanaatimde yalnız değilim, sayın arkadaşlarım da aynı görüşte tam olarak birleşmişlerdir. (“Hay hay” sesleri) Gelen hareket, gerçekten, komutanımızın dediği gibi pek büyük önemdedir. Hepimiz, İslâm memleketleri üzerinde düşmanların asıl dayandıkları kuvvetleri nelerdir, biliyoruz. Hindistan’da yüz milyonlara varan halkı yöneten İngilizlerin sayısı yirmi bin kişiyi geçmez. Çünkü onların silahlarını almışlar, savunma araçlarını ortadan kaldırmışlardır. Bundan ötürü, Hindistan’ın Müslüman ve putperest ahalisi yirmi bin İngilizin baskısı altında esir durumundadır. İran’ın içine giren İngilizler bir avuçtur. Afganistan’daki nüfuzları bir sahte esasa dayanıyor. Belucistan da az çok böyledir. Adana’da kendiniz deniyorsunuz. Bir avuç kahramanımızın önünde düşman ne zayıf bir durumdadır. O halde bütün bu Müslüman memleketlerinin bizimle beraber kurtulabilmesi için Kır-gızlardan, Başkırtlardan ibaret olan bu

Müslüman ve Türk kuvvetleriyle birleşmemizden daha tabii ne olabilir. Millet Meclisi bu meseleyle ilgili görüşünü belirtsin, açıklasın ve bundan çekinmesin. Bunu istemenin sırası gelmiştir.

Ali Şükrü Bey (Trabzon) — Bundan önce konuşan sayın arkadaşların sözlerinin hepsi doğrudur. Sanırım ki, bunlar hep nazariyattır. Hindistan'ın her köyünde "Halife Cemiyeti" adı altında kuruluşlar meydana getirmişlerdi. Kongrelerinde, "Biz İngilizlerin düşmanı olan Bolşeviklerle birleşeceğiz, el ele vereceğiz ve Bolşeviğiz" dediler. Yalnız ben bir şey düşünüyorum ki, biz Bolşevik kuvvetinin ne olduğunu bilmiyoruz, bilmediğimizi de Hamdullah Suphi Bey söylediler. O halde, meclisimiz bile Bolşevik Programı'nın ne olduğunu bilmezken, yapılan propagandalarla ülkenin kamuoyu da aleyhte hazırlanmışken biz kalkar da "Bolşeviklerle birleştik" dersek bunun memleketteki yankısı hoş olmaz. Belki kamuoyu kabul eder, o başka. Daima kötü yönünü göz önüne alalım. Bundan ötürü, burada yapılacak iş, meclise değil, bakanlar kuruluna düşer. Yürütme Kurulu ilişki kurar. Onların programını anlar, tanışır, meclise bildirir, biz de millete karşı bilgi sahibi olarak görüşümüzü, gerekeni söyleriz, prensipleri savunuruz. Yoksa böyle ezberden olmaz. Evet, ben de biliyorum. Akım iyidir. Gerçekten emperyalizmi yıkıyor. Size ufak bir örnek vereyim. İstanbul'daki Te-avün-i İslâm Cemiyeti (İslam Yardımlaşma Cemiyeti), gazetelere Bolşeviklik aleyhinde bir bildiri gönderdi. On gün sonra *Times* gazetesinde İstanbul habercisinin bir mektubunu gördüm. Mektupta deniyor ki, "İslâm âlemi ve özellikle Türkler, Bolşevikleri kendileri için yararlı sayıyorlar. Bu akım tehlikelidir. Bunun önüne geçmek için propaganda yapmalıdır." Bir de baktım ki, bildirinin tarihiyle bu mektubun tarihi bir. Anlaşılıyor ki, bildiriyi yayınlattıranlar da İngilizlerdir. Buna çok çalışıyorlar. Herhalde kamuoyumuz, Bolşeviklik aleyhindeki propagandalarla dolmuştur. Bu itibarla biz olumlu bir programla milletin önüne çıkmayacak olursak, sanırım, bazı yanlış anlaşılmalara meydan verir, zarar görürüz. Bakanlar Kurulu, Bolşeviklerle temas etsin, anlaşsın ve müspet esas dahilinde

biz de kendileriyle anlaşalım ve her şeyi yapalım. (“Pek doğru”, “hay hay” sesleri)

Sırrı Bey (İzmit) — Bize karşı “İstanbul sizde kalacaktır. Memleketinizin efendisi siz olacaksınız. Vatanınızın bir kısmından Ermenistan’a yer ayrılmayacaktır.” diyenlere teşekkür etmeliyiz ve bunu göstermeliyiz. (Alkışlar)

Tunalı Hilmi Bey (Bolu) — Bakanlar Kurulu bu işle nasıl uğraşacak? O Bakanlar Kurulu ki meclisin ruhudur, memleketi yuvarlanmakta olduğu uçurumdan çıkaracaktır, bir de bununla mı uğraşsın?

(Gürültüler)

Müsaade buyurun, bu mecliste bir ruh hali var ki çok söz kesiliyor. Sonra, bir de, affınızı rica ederim, ayak patırtısı çok kötü kullanılıyor. İstanbul Meclisi’nde üç ayda iki defa olmuştu, o da iki üç kapaktan ibaretti. (Gürültüler)

Bu meseleleri bir ulusun bilginleri inceler. Biz bu işin içine resmen girersek tehlikeli bir yola gireriz. İnanınız ki, ben eskiden beri Bolşeviklik’ten yanayım. (Gülmeler, alkışlar) Bolşeviklik yeni bir şey değildir. Tâ eski Yunanlılar zamanında da vardı. Hatta Hindistan’dan gelmiş bir meslektir. Gittikçe gelişerek uygulama alanı buluyor. Bir tür aşırı sosyalistliktir. Öyle bir aşırı sosyalistlik ki, şeriatımızda da ararsanız bulacaksınız. Kaynağı yine şeriattır. Türklüğün teşkilatı, ... “İnsanlar tarak dişleri gibi aynı asıldandır” diyen şeriattır.

Müfit Efendi (Kırşehir) — Şeriatta aşırılık yoktur.

Tunalı Hilmi — Her esas noktayı şeriatımızda buluruz.

Müfit Efendi — Şeriat daima bağımsızlık emreder.

Tunalı Hilmi — Aşırılık meselesi burada iki şeyin birbiriyle karşılaştırılmasından ibarettir. (“Yeter” sesleri) Hoca efendilerimden çok istirham ederim. Ben kendi adıma söylüyorum. Kendi aralarında bu konuda araştırma yaparlarsa önce meclisteki arkadaşlarına, sonra öteki din kardeşlerimize çok hizmet etmiş olurlar.

Başkan — İki düşünce vardır. Biri, okunan telgrafa karşı bir teşekkür yazmaktır. İkincisi, Ali Şükrü Bey’le Hamdullah Suphi Beylerin düşüncelerine göre Bolşeviklerle işbirliği yapıp yapmamak

konusunun görüşülmesidir.. Gerekli görülürse bunu da gündeme koyarız.

Emir Paşa (Sivas) — Madem ki bu, görüşme konusu yapılacaktır, o halde görüşülüp görüşülmemesi bir karara bağlansın. Cevap da

sonra yazılmalıdır.

Tahsin Bey (Aydın) — Bolşevizm, dünya çapında bir meseledir. Dünya siyasetiyle ilgili bir meseledir. Reis Paşa Hazretlerinin (Mustafa Kemal Paşa'nın) bazı mümessillerle beraber bazı resmi teşebbüsat-ta... (Gürültüler; "Öyle şey yok" sesleri) Bundan ötürü, önce hükümet bu konu hakkındaki görüşünü açıklamalıdır. Ona göre incelenmesi gerekir. ("Doğru, doğru" sesleri)

Ali Şükrü Bey (Trabzon) — Teklifim yanlış anlaşıldı. Ben Bolşeviklerle anlaşmak meselesini söylemedim. Hamdullah Suphi Bey, "Meclis, Bolşeviklik hakkındaki görüşünü belirtsin, kanaatini açıklasın" demişti. Ben de demiştim ki, kanaat oturulduğu yerde olmaz, onların görüşlerini, programlarını anlamalıdır. Bu işi, bu kurul (meclis) yapamaz; bu kurul Bolşeviklerle ilişki kuramaz, bunu ancak bakanlar kurulu yapabilir. Onun üzerine de bu heyet tespit eder, demiştim. İşbirliği sözkonusu değildir. Aşırılığa kaçmayalım. Bilirsiniz ki, bir zaman İngilizler de İstanbul'un bize bırakıldığını müjdelemişlerdi. Gazetelerimiz de bunu alkışlamışlardı. Sonra ne oldu? Rica ederim, çok ileri gitmeyelim.

Başkan — Söz konusu olan mesele, bu telgrafa bir teşekkür yazılmasıdır. Kabul edenler ellerini kaldırsınlar. (Eller kalkar) Kabul edildi (Z.C.: 11 Mayıs 1920).

Böylece, belki de tarihin akışına etkisi olabilecek bir meclis kararı verilmesinden vazgeçildi. Bolşevik ordularıyla sınır ayrılığını bile ortadan kaldıracak olan "işbirliği" oylanmadı, sadece bir teşekkür telgrafı çekmekle yetinildi. Bu görüşmelerin ışığı altında, Büyük Millet Meclisi Hükümeti, dış ilişkiler konusunda ilk kararını alarak, Bolşeviklerle görüşüp anlaşmak, aynı zamanda bu konuda bilimsel incelemeler yapmak üzere Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal, Rusça bilen Rize Mebusu Osman, askeri doktor İbrahim Tali, Kurmay Yarbay Seyfi

Beylerden kurulu bir heyetin Moskova'ya gönderilmesini kararlaştırdı. 11 Mayıs 1920'de Ankara'dan yola çıkan Bekir Sami Bey'le Yusuf Kemal Bey, Rusya'ya karadan gidebilmek için Erzurum'a varacak, burada askeri danışman Kurmay Yarbay Seyfi ve Doktor Albay İbrahim Tali Bey de kendilerine katılacak. Rusya'ya doğru yola çıkılarak Baye-zid'den İran topraklarına geçecek, Bezirgan Köyü'ne vardıklarında Ermenilerin Aras suyundan kimseyi geçirmediklerini öğrenerek geri dönecek, Trabzon'a gelecek, Rize'den Mebus Osman Bey'i alarak bir motorla Rusya'ya gideceklerdir (Y. K. Tengirşenk, Vatan Hizmetinde: 146-151).

Ne var ki, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in bu konudaki ters tutum ve davranışı Mustafa Kemal Paşa'yı düşündürmüştü. Ankara ile Moskova, milli mücadelecilerle Bolşevikler arasında ilişkiler kurulması yoluna gidilmek istendiğinden beri Trabzon özel bir önem kazanmıştı. Çünkü Türkiye ile Rusya arasındaki tek geçit noktası Trabzon idi. Bütün haberleşmeler kuryelerle yapılıyor ve bütün kuryeler Trabzon'dan geçiyorlar ya da haberleşme belgelerini Trabzon'da bırakıp dönüyorlardı. Trabzon halkı, çoğunlukla Bolşeviklik'e karşıydı. Danışıklı olarak bile Bolşevikliğe ve Bolşeviklere yanaşmaktan çekiniyordu. Yüzyıllarca öncesinden beri sürüp gelen Rus tehlikesinin ve savaşlarının bunda büyük etkisi vardı. Trabzonlu Avukat Faik Ahmet Bey (Barutçu), *İstikbal* adlı gazetesinin 10 Şubat 1920 tarihli nüshasında yayınladığı bir yazıyla kamuoyunu Bolşeviklik tehlikesine karşı uyarmıştı. Bu konuda başlayan anlaşmazlık, Mustafa Kemal Paşa'nın yakın adamı olan Tümen Komutanı Halit Bey'in (Deli Halit Paşa) seçimlere karışması yüzünden daha da büyümüştü. Mayıs başında yapılabilen seçimlerde de, Sivas Kongresi'nden beri Mustafa Kemal Paşa'nın tutum ve davranışlarına karşı olan Heyet-i Temsiliye Üyesi Eyübzade İzzet Efendi ile arkadaşları kazanmıştı. Fakat İzzet Efendi'nin Ankara'ya gelebilmesi mümkün olamamış, İngiliz savaş gemilerinin kontrolünden kurtulabilmek için, Trabzon ve Gümüşhane mebuslarıyla birlikte, 3 Mayıs 1920'de, kayıkla Samsun'a doğru yola

çıkan İzzet Efendi, Samsun limanında düşman savaş gemilerinin bulunduğunu haber alınca, arkadaşlarıyla birlikte Ünye'de karaya çıkmıştı. Arabayla yoluna devam eden kafile Çarşamba ile Samsun arasında, kimlikleri ve amaçları bilinmeyen silahlı kişilerin baskınına uğramıştı. Trabzon Mebusu Eyübzade İzzet Efendi ile Gümüşhane Mebusu Alemdarzade Ziya Bey öldürülmüş ve sonra yine bilinmeyen sebeple kafile serbest bırakılmıştı. Her ne kadar, aynı kafilede bulunan Gümüşhane Mebusu Kadirbeyzade Hasan Fehmi Efendi (Ataç), 7 Ağustos 1920 tarihli meclis toplantısında yaptığı konuşmada olayın sadece bir soygunculuk amacından ileri geldiğini ve mebus olduklarının anlaşılması üzerine serbest bırakıldıklarını anlatmışsa da, olay sonrasında tutulan ve kendisinin de imzası bulunan 9 Mayıs 1920 tarihli tutanak, olayın sadece bir soygunculuk amacına dayandığı hakkında kesin bir kanaat vermemektedir. (Ek: 8)

Eyübzade İzzet Efendi'nin ölümünün Trabzon'da ters ve sert bir tepki yaratacağı belliydi. Nitekim, Trabzon'daki gazetelerde acılı yazılar çıkmasına sebep olan bu olay üzerine Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Barutçuzade Ahmet Efendi'nin Büyük Millet Meclisi'ne çektiği telgrafta "Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubelerinden gelen telgraşar, il halkının pek derin bir kaynaşma içinde olduğunu göstermekte ve katillerin kovalanıp yok edilmeleri istenmektedir. Hükümet ve ordu tarafından yapılan soruşturma sonunda bunların yakalanacakları ve layık oldukları cezaları görecekleri bildirilerek zihin-lerdeki şüphelerin yatıştırılmasına çalışılmaktadır." deniyordu (Z.C.:13 Mayıs 1920).

Bu arada, Trabzonluların sevdiği ve tuttuğu Vali Hamit Bey de, mebusluğa seçildiği halde Ankara'ya gitmeyerek valiliğe devam etmekteydi. Her ne kadar, bu kalış Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla olmuşsa da, şimdi Mustafa Kemal Paşa, Vali Hamit Bey'in Trabzonlularla birlik olarak Bolşeviklik konusunda ters işler çevirmesinden kuşkulanıyordu. Bu sebeple, 12 Mayıs 1920'de Kâzım Karabekir Paşa'ya başvurarak, Hamit Bey'in valilikten uzaklaştırılmasını istedi. Vali Hamit Bey de, Kâzım Karabekir Paşa'nın bildirmesi

üzerine, hemen ertesi gün, vali vekilliğini Tümen Komutanı Rüştü Bey'e bırakarak, görevinden ayrıldı. Fakat Ankara'ya gitmeyerek yine Trabzon'da kaldı ve Trabzon mebusları da Hamit Bey'in vali olarak Trabzon'da kalması için teşebbüslerde bulundular. Bu davranış, Ankara'daki kuşkuları büsbütün arttırdı. Bu defa, Genelkurmay Başkanı İsmet Bey, Kâzım Karabekir Paşa'ya çektiği 9 Haziran tarihli telgraşa, Hamit Bey'in hemen Ankara'ya gönderilmesini, hazırladığı bir bozgunculuk varsa meydana çıkarılmasını, gerekirse Yarbay Halit Bey'in (Deli Halit Paşa) Trabzon'a gönderilip bu işle görevlendirilmesini bildirdi. Kâzım Karabekir Paşa isteği Hamit Bey'e bildirdi, Hamit Bey 23 Haziran'da Ankara'ya gitmek üzere Trabzon'dan ayrıldı. Halit Bey'in Trabzon'a gönderilmesine ya da herhangi bir araştırma yapılmasına lüzum kalmadı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 779).

Böylece, Trabzonlularla Mustafa Kemal Paşa arasında, Erzurum Kongresi'nde Eyübzâde Ömer Fevzi Bey ve arkadaşlarının tutumuyla başlayan, Sivas Kongresi'nde Eyübzâde İzzet Efendi ve arkadaşlarının tutumu ile süregelen anlaşmazlık (M. Goloğlu, Erzurum Kongresi, s. 125, 144; Sivas Kongresi s. 143), Bolşeviklik konusunda Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in tutumu ve İzzet Efendi'nin öldürülmesiyle yeni ve daha ciddi bir safhaya girmiş bulunuyordu. Vali Hamit Bey'in Trabzon'dan alınışı sadece bu anlaşmazlığın doğurduğu korkudan ileri gelmişti (Nitekim, Ankara'ya giden Hamit Bey, kısa bir süre sonra tekrar Trabzon Valiliği'ne dönecek, oradan da Erzurum Valiliği'ne gidecektir).

Bu sırada, İstanbul Hükümeti'nin de, Trabzon Valiliği'ne 37. Tümen eski komutanı Trabzonlu Albay Hacı Hamdi Bey'i (Pirselimoğlu, Hacı Hamdi Paşa) tayin ettiği duyuldu (Takvim-i Vekayi: 22 Nisan 1920).

Trabzon Tümen Komutanı ve Vali Vekili Rüştü Bey, haberi Kâzım Karabekir Paşa'ya duyurdu. Kâzım Karabekir Paşa, Hacı Hamdi Bey'in Trabzon'da bırakılmayıp Erzurum'a gönderilmesini istedi. Rüştü Bey de, Trabzon'a gelen Hacı Hamdi Bey'e bu emri tebliğ etti. Hacı Hamdi Bey, bir yandan Erzurum'a gidecekmiş gibi

yol hazırlıkları yaparken, bir yandan da Trabzon'dan kaçmanın çarelerini aramaya başladı. O sırada, bir İngiliz savaş gemisi Trabzon limanına gelmiş, bir İngiliz subayı millicileri vatan haini sayan fetvayı halka dağıtmaya başlamıştı. Hacı Hamdi Bey, bundan yararlanarak, 19 Mayıs 1920'de, bir sandalla İngiliz savaş gemisine giderek sığındı ve İstanbul'a döndü.

Aynı günlerde, Rusya'dan gelen haberlerde, emperyalistlere karşı yapılan savaşlarda, Rusya'daki Müslüman Türklerin kurdukları yeşil bayraklı, yetmiş bin kişilik Bolşevik Yeşilordu'nun başarılarına büyük bir yer veriliyordu (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 430, 435, 445, 532; F. Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist Faaliyetler: 132).

Bu haberler Türkiye'deki milli mücadeleciler üzerinde büyük etki yapmış ve bu ordunun Türkiye'ye de gelip milli mücadeleye yardımcı olması beklenmeye başlanmıştı. O kadar ki, bu ordunun Türkiye'ye getirilmesi teşebbüslerinde geç kalındığı için hükümeti kınayanlar, fakat yine de ümitlerin kesilmediğini belirtenler vardı. Konya Mebusu Refik Bey (Koraltan), Büyük Millet Meclisi'nde "Milletimiz, içine düştüğü kötü durumda ne olacağını düşünürken, Doğu'da insanlığın yüzlerce yıl sonra ulaşabileceği bir mutluluk amacını uygulayan ve mücadele alanına koyan çok büyük ve düzenli bir güç olduğunu işittik. Rusya içindeki din kardeşlerimiz olan Müslümanlar 'Yeşilordu' adı altında toplanarak önce kendilerini, sonra bizi kurtarmak üzere geleceklerini türlü dillerde, türlü surette, türlü araçlarla ilan ettiler. Gazetelerimiz yazdı, ajanslarımızda okundu. Acaba biz de bu amaç etrafında, isteklerimizi sağlamak için bütün tedbirlere başvurduk mu? Oradan bir el uzatılıyorsa neden tutmayalım. Halk diyordu ki, İzmir'e saldıran Yunanlıların karşısında bizimle beraber hiç olmazsa Yeşilordu'dan beş on kişi olmalıydı. Pek yakında yine bu kardeşlerimizle yan yana varlığımızı, sultanlığımızı, bağımsızlığımızı kurtarmak için düşmanlarla dövüşeceğiz." diyordu.

Aslında Kafkasyalı olan Siverek Mebusu Mustafa Lüftü Bey de, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Nerimanof ile yakın arkadaş olduğunu, Nerimanof'un Ağayef (Ağaoğlu) ve Topçu Başof ile işbirliği

yaparak din ve milletinin kurtulması için çalıştığını, Ankara Hükümeti'nin ise bunlarla hiç ilgilenmediğini, şimdi bile gönderilecek bir heyetin Kazan ve Sibirya'daki Müslümanlardan ve Azerbaycan Hükümeti'nden yardım sağlayabileceğini açıklıyordu. Mustafa Kemal Paşa ise, daha ilk günden beri Azerbaycan'la ilişkiler kurulduğunu, istedikleri subay ve komutanların gönderildiğini, bu yardımlarla kurulan Azerbaycan ordusunun başarılara ulaştığını ve fakat Türkiye'ye geleceği umulan kuvveti göndermediklerini bildiriyordu (Z.C.: 12 Temmuz 1920).

Fakat, kötü olayların yoğunlaştığı ve karamsarlığın arttığı bir sırada Yeşilordu'nun gelmekte olduğu ve öncü müfrezesinin Ankara'ya ulaştığı haberi duyuldu.

Gerçekten de Ankara'ya bir müfreze geliyor, adına Yeşilordu Müfrezesi deniyor ve yeşil bayrak taşıyordu. Fakat bu müfreze Azerbaycan'dan değil, Erzurum'dan geliyordu. Rusya'daki Yeşilordu'nun Türkiye'ye geleceği söylentilerinin herkesi ümitlendirecek bir şekilde yayıldığı ve fakat böyle bir ordunun gelmediği bir sırada, Kâzım Karabekir Paşa, Erzurum'da kurduğu kırk kişilik bir Kuva-yı Milliye müfrezesini Erzurumlu Cafer Bey'in komutasına vererek 14 Mayıs 1920'de yeşil bayrakla ve Yeşilordu'nun öncüsü gibi "Yeşilordu Müfrezesi" adı altında yola çıkarmıştı. Müfreze doğruca Ankara'ya gitmeyecek, birçok yerleri dolaşacak, her gittiği yerde Yeşilordu'nun gelmekte olduğu haberini yayacak ve kendisini Yeşilordu'nun öncüsü gibi tanıtacaktı. Öyle de olmuş, yolculuğu sırasında rastladığı Yenihan Müfrezesi ile Yenihan, Zile, Tokat bölgelerindeki ayaklanmaların bastırılması çabalarına katılmış ve iki ay süreyle türlü bölgelerde dolaşıp Yeşilordu'nun gelmekte olduğu haberini yaydıktan sonra Ankara'ya yönelmişti. 1 Ağustos 1920'de bütün Ankara, büyük sevinç ve coşku gösterileri içinde Yeşilordu Müfrezesi'ni karşıladı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 729; F. Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist Faaliyetler: 133-135; A. Sayılgan, Solun 94 Yılı: 6).

Aslında Türkiye'de başkaca bir Yeşilordu olmayacaktır ama Rusya'daki Yeşilordu'ya ait haberlerle hayaller ve ümitler o kadar birbi-

rine karıştırılacak ve Yeşilordu Müfrezesi'nin peşinden kocaman bir Yeşilordu geleceğine o kadar inanılacak ki, bu inancı bozmamak için Kâzım Karabekir Paşa, yeniden daha küçük bir müfreze kurup onu da yola çıkarmak zorunda kalacak, sonunda da milli mücadele tarihimiz bir "Yeşilordu Efsanesi"ne sahip olacaktır.

Ancak, "Yeşilordu" deyiminin milli mücadele tarihimizdeki yeri sadece bu efsaneden ibaret değildir. bolşevizme dayanan bir de "Yeşilordu Cemiyeti" vardır.

Ankara'daki milli mücadeleciler bir yandan Bolşeviklerle ilişkiler kurup anlaşmalar yapmak üzere Bekir Sami Bey başkanlığındaki kurulu Moskova'ya gönderirken, bir yandan Bolşevikleri, tutum ve davranışlarının samimiyetine inandırmaya çalışıyor, bir yanda da Bolşeviklerle kurulacak ilişkilerin halk tarafından iyi karşılanabilmesi için eski kaymakamlardan Vakkas Ferit Bey ile Azerbaycanlı Şerif Monatof'a umumi yerlerde "Bolşevik İnkılâbı" hakkında konuşmalar yaptırıyorlardı. Vakkas Ferit Bey, meclis binasının karşısındaki "Belediye Bahçesi"nde masa masa dolaşarak komünizm lehinde konuşmalar yapıyor, komünizmin tek kurtuluş yolu olduğuna onları inandırmaya çalışıyordu. Bu çabalar o kadar etkili oluyordu ki, bazı mebusların komünizmin bir an önce Türkiye'de de ilan edil memiş olmasından üzüldükleri anlaşılıyordu. Komünizmin işareti sayılan kırmızı renk moda olmuştu. Çok kimse kalpaklarına kırmızı işaret ve boyunlarına kırmızı kıravat takıyordu. Kırmızı çuhalı kalpak giyenler de vardı (D. Arıkoğlu, Hatıralarım, 180). Manisa Mebusu Reşit Bey her yerde, açıkça komünizmin lehinde konuşuyor, Denizli Mebusu Hakkı Behiç Bey, milli mücadeleyi kazanmanın ancak Bolşevizm ile mümkün olabileceğini tekrarlıyordu (D. Arıkoğlu, Hatıralarım: 151; F. Kandemir, Atatürk'ün Kurduğu Türkiye Komünist Partisi: 21).

Aynı günlerde, Fuat Sabit Bey, Bakû Türk Komünist Partisi'nin yetkili temsilcisi olarak Halil Paşa ile birlikte Moskova'ya gitmiş, Bolşevik ileri gelenleriyle görüşmüştü. Lenin Yoldaş da, Mustafa Kemal Paşa'nın mektubunu almış ve cevaplama görevini Dışişleri Komiseri Çiçerin'e vermişti. Bu sırada, eski ittihatçılardan Cemal

Paşa, Bahat-tin Şakir ve Bedri Beyler de, Türkiye'ye yardım sağlayabilmek için Bolşeviklerle görüşmek üzere, Almanya'dan Moskova'ya gelmişlerdi.

Çiçerin, 3 Haziran 1920 tarihli cevabını, mektubu Türkiye'den getirmiş olan kuryeye vererek yola çıkardı. Dr. Fuat Sabit Bey ile Bahat-tin Şakir Bey, Cemal ve Halil Paşalar da ayrı kuryeyle birer mektup gönderdiler.

Cemal Paşa mektubunda, Talat Paşa ile birlikte kararlaştırdıkları üzere Türkiye ile Bolşevik Rusya arasında bağlantı esaslarını görüşmek ve yardım sağlamak üzere 27 Mayıs'ta Moskova'ya gelerek dört

aydan beri çalıştığını bildiriyor ve "Emin ol ki, memleket kurtulacak ve kurtuluş, kahramanlığı ve esarete karşı nefreti her türlü şüpheden uzak olan Türklere, senin aşıladığın inanç sayesinde kabil olacağı için Mustafa Kemal adı Doğu ve Türk adları arasında en büyük bir yer tutacak." diyordu.

Halil Paşa, yetkili kişilerle gerekli görüşmelerin yapıldığını, yarısı külçe altın olmak üzere iki milyon lira ile 60 bin tüfek ve 120 top yardımının sağlandığını, silah ve cephanelerin Bakû yolundan gönderileceğini, Rusların Türk elçilik heyetini beklediklerini bildiriyordu.

Bahattin Şakir Bey, Trabzon Tümen Komutanı Rüştü Bey'e gönderdiği mektupta dikkat çekici bir teklifte bulunarak "Ruslar arasında Bolşeviklerin bir aleti olarak çalışmayı kabul edemeyeceğimiz tabiidir. Ya içeriye girip takma adla çalışmak, ya da, bunu uygun görmezseniz, Almanya'ya dönmek durumundayız." diyordu.

Çiçerin'in mektubunda ise, iki hükümet arasında tez elden diplomatik ilişkiler kurulmasının arzulandığı, bunun için de bir Sovyet heyetinin kara yoluyla Türkiye'ye gönderileceği, ilk yardım olarak 60 bin tüfek ve gereği kadar mermi ile 112 hafif makineli tüfek, 10 ağır top ve yarısı külçe altın olmak üzere iki milyon lira verileceği anlatılıyor, Doğu sınırının istenilen şekilde tespiti için Ermenilerle savaşa lüzum bulunmadığı, barış görüşmeleriyle sorunun

çözümlenebileceği bildiriliyordu (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 788, 799, 784, 800).

Bu sırada, 1 Temmuz 1920'de, Gürcüler, Batum'u işgal ettiler. Rusya'ya gönderilmiş olan Bekir Sami Bey heyeti, doğudan Rusya'ya geçemeyerek geri döndü ve 4 Temmuz'da Erzurum'dan Trabzon'a, 9 Temmuz'da da Trabzon'dan Tuapse'ye hareket etti, 12 Temmuz'da Tuapse'ye vardı, 13 Temmuz'da trenle yola çıkarak 19 Temmuz'da Moskova'ya ulaştı. Kremlin Sarayı'nın karşısındaki Hariciye Komiserliği Dairesi'ne yerleştirildi. Heyet, 24 Temmuz'da Dışişleri Komiseri Çiçerin ile müsteşarı Karahan tarafından kabul edilmişti. Çiçe-rin, daha önce Halil Paşa (Enver Paşa'nın amcası) ile yaptıkları görüşmelerde bildirilen şartları tekrarlayarak, Ankara'nın Fransızlarla habersizce bir mütareke yapmasından kuşkulandıklarını, kendilerinin İngilizlerle anlaşma yapmaları halinde şartları önceden Ankara'ya bildireceklerini, İslâm siyasetini birlikte kararlaştırmanın uygun olacağını ve komünizme karşı olan Müslümanların davranışlarını önlemek gerektiğini anlattı. İleride bildirilecek bir gün, görüşmelere devam edilmek üzere toplantıya son verildi (Y. K. Tengirşek, Vatan Hizmetinde: 151).

İşte bu günlerdedir ki, Ankara'daki Yeşilordu Cemiyeti kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır (Yakın Tarihimiz, sayı: 3-10).

Genel Merkez Kurulu üyeliklerinde Sağlık Bakanı Dr. Adnan (Adıvar), Maliye Bakanı Hakkı Behiç (Bayıc) ile Tokat Mebusu Nâzım, İzmit mebusları Sırrı (Bellioğlu) ve Hamdi Namık (Gör), Muğla Mebusu Yunus Nadi (Abalıoğlu), Manisa mebusları İbrahim Süreyya (Yiğit) ve Reşit (Çerkes Ethem'in ağabeyi), Eskişehir mebusları Husrev Sami (Kızıltan) ve Eyüp Sabri (Akgöl), Doktor Mustafa, Bursa mebusları Şeyh Servet (Akdağ) ve Muhittin Baha (Pars), Afyon Mebusu Mehmet Şükrü (Koç) Beylerin bulunduğu Yeşilordu Cemiyeti'nin genel sekreteri Nâzım Bey (Tokat Mebusu) idi.

Cemiyet, kuruluşunu resmen hükümete bildirmemiş ve fakat hemen tüzüğünü ve yönetmeliğini çıkarmış, bir de bildiri yayınlayarak açıkça çalışmaya başlamıştı. "Köylüler, çiftçiler, bağcılar,

bahçeciler, kunduracılar, yemeniciler, duvarcılar, marangozlar, arabacılar” diye başlayan bildiride her türlü eşitsizliğe hücum ediliyor ve “Yeni dünya bambaşka bir şekil alıyor. Yeni dünyada hükümet hep fakirlerin eline geçti. Hükümet adamlarını fakirler seçiyor. Valiler, mutasarrışar, kaymakamlar hep ortadan kalktı. Zengin-fakir, büyük-küçük, bey-ağa hep eşit oldu. Rütbeler hep kaldırıldı.” deniyordu.

Tüzüğünde ise, kuruluş amacı belirtilerek “Türkiye Yeşilordu Cemiyeti, Avrupa emperyalizminin Asya’ya sızarak burayı istila etmesini önlemek ve geri çevirmek için kurulmuş bir mücadele kuruluşudur.” denmekte ve bu tüzükte “Yeşilordu aile hayatına saygılıdır”hükmü de bulunmaktaydı.

Yönetmelikte de kuruluşun tarifi yapılarak “Asya’nın temiz ahlâk ve geçimini, emperyalist ve kapitalist adı altındaki Avrupa, yani zevk ahlaksızlığı ile bozmak için her vakitten çok Doğu’ya saldırarak zavallı Asya halkını ezip yutmaya çalışan bugünkü asker, tüccar ve politikacı Avrupa’nın bu yoldaki çalışmalarına karşı durarak Asya’da ahlâklı ve insanca bir yaşam ve Doğu’da da, Doğu’nun kendine özgü temiz ahlakını tespit edip koruyacak bir birlik meydana getirmek amacıyla çalışan düşünce sahiplerinin meydana koyacakları çalışma ve görüş birliği düzenine Yeşilordu adı verilmiştir.” dendikten sonra “sermayeden”, “askerlikten”, “savaştan” nefret edildiği ve bunlarla mücadele edileceği belirtiliyor, sonra da kuruluş düzeninin nasıl olacağı anlatılıyordu.

İşte, bu şekilde kurulan Yeşilordu Cemiyeti, hem Bolşeviklerin milli mücadelecilere güvenmesini ve yardım etmesini sağlayacak, hem de halka Bolşeviklik’in esaslarını anlatmaya çalışacaktı. Resmen hükümete başvurulmamış olduğu için de, Batılı Devletler ürkütülmemiş olacaktı. Böylece görünüşte gizli, gerçekteyse açık olarak çalışan Yeşilordu Cemiyeti hızla gelişmeye başladı. Eskişehir Mebusu Husrev Sami Bey ile Ankara Hayvan Hastanesi Müdürü Trabzonlu Veteriner Binbaşı Hacıoğlu Salih Bey, Yeşilordu Cemiyeti’nin Ankara şubesini kurmakla görevlendirildiler. Eski kaymakamlardan Vakkas Ferit, öğretmen Manastırlı Mustafa Nuri,

gazeteci Arif Oruç, meclis basımevi müdürü Feridun (Kandemir), Konya Mebusu Refik (Koraltan) Beyler bu şubenin çalışan üyeleri oldular. Sonra Eskişehir şubesi açıldı. Kuva-yı Seyyare Komutanı Çerkes Ethem Bey bu şubeye yazıldı. Bolşeviklik propagandası yapacak bir gazete çıkarmak üzere Eskişehir'de bir basımevi kurdu. Öğretmen Mustafa Nuri ile gazeteci Arif Oruç da Eskişehir'e giderek o şubede çalışmaya *Seyyare-i Yeni Dünya* adında Bolşeviklik propagandası yapan bir gazete çıkarmaya başladılar (F. Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist Faaliyetler: 135, 144, 146-151, 156, 157, 328; Aclan Sayılgan, Solun 94 Yılı: 132; F. Kandemir, Atatürk'ün Kurduğu Komünist Partisi: 9-20).

Fakat, Türkiye'deki Bolşeviklik taraftarlığı gelişimine etkili olmamakla beraber, Bolşeviklik hakkında güven sarsıcı ilk ters haber temmuz sonunda geldi. Kuzey Kafkasya'dan Trabzon'a gelmiş olan Kurmay Binbaşı İsmail Hakkı ve Aziz Beyler verdikleri raporlarında şöyle diyorlardı:

> Kuzey Kafkasya, Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan etmiş ve Osmanlı Hükü-meti'yle dostluk anlaşması yapmıştı. Fakat Denikin ordusu tarafından dağıtıldı. Kuzey Kafkasyalılar kendi başlarına Denikin ordusu ile savaşıp tekrar bağımsızlığa kavuşmuştu. Bunun üzerine, Kuzey Kafkasya'ya askeri ve siyasi bir heyet gönderilmişti. Biz de bu heyetteydik ve Bolşeviklerle işbirliği halinde bulunuyorduk. Fakat, sözlü ve yazılı açıklamalarına rağmen, Bolşevikler Kuzey Kafkasya'nın bağımsızlığını tanımadılar. Kuzey Kafkasyalılar bu defa da Bolşeviklere karşı ayaklanacaklardı. Danışmak üzere bizi Türkiye'ye gönderdiler. Fakat daha Tişis'teyken itilâf Devletleri'nin barış şartlarını öğrenince, ne pahasına olursa olsun, Bolşeviklerle anlaşmanın zorunluğunu anladık. Böyle olunca da, Bolşeviklik nasıl olsa Türkiye'ye girecektir. Oysa bu prensipler bilgisiz toplumları çok zedelemektedir. Özellikle Türkiye'de felaketler doğurur. Bu sebeple Bolşeviklik'in iyi incelenmesi ve bu prensiplerin nasıl ve nereden ülkeye girmesi gerektiğinin tespit edilmesi ve bu prensiplerin ülkenin sosyal ve dinsel durumuna göre iyi bir şekilde ayarlanarak uygulanması zorunludur.

Bu dikkat çekici rapor, Ankara'dakilere çok etki etmiş olacak ki, İsmail Hakkı ve Aziz Beyler Ankara'ya çağrıldılar (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 827-831).

Ne var ki, raporda da belirtildiği gibi, İtilâf Devletleri'nin Türkiye'ye uygulamak ve kabul ettirmek istedikleri barış şartları o kadar ağırdı ki, ihtiyatlı ve tedbirli de olsa, Bolşeviklerle anlaşma yoluna gitmek zorunlu bir hal alıyordu. Nitekim, Fransız gemileri ile

uçaklarının, Bolşevikler aleyhine Karadeniz kıyılarına attıkları beyannameler toplanıp yok ediliyor ve bu sırada Erzurum'a gelerek 2 Ağustos'ta Kâzım Karabekir Paşa ile görüşen eski Zor Mutasarrıfı Salih Zeki Yoldaş, şu hususları bildiriyordu:

1Varlığımızı korumak ancak Bolşeviklik'i kabulle mümkündür. Bu sebeple, Büyük Millet Meclisi'nin çalışmalarını bozmamak üzere tespit edilecek bir esas dahilinde memlekette komünist teşkilatı kurmak ve uygun bir zamanda Bolşevik idaresini kabullenmek,

21 Eylül 1920'de Bakû'de toplanacak olan Komünist Kongre-si'ne Anadolu'dan sekiz-on delege göndermek.

3Anadolu'daki ve bu meyanda Erzurum'daki komünistlerin teş-kilatlanmalarına izin vermek uygun olur (K. Karabekir, İstiklâl Har-bimiz: 832; N. Peker, İstiklâl Savaşı: 239).

8 Ağustos 1920'de de, Erzurum Milli Eğitim Müdürü Albayrakçı Mithat Bey (Erzurum Mebusu Necati Bey'in kardeşi) ile Öğretmen Okulu Müdürü Cevat Bey (Dursunoğlu), Kâzım Karabekir Paşa'ya giderek, Bakû'deki Türk Komünist Fırkası gibi, Türkiye'de de bir "halk teşkilatı" kurmak istediklerini bildirdiler (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 833).

İstanbul Hükümeti temsilcileri, 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaş-ması'nı imzalayınca Bolşeviklere yakınlaşma daha da arttı. Nitekim, Halil yoldaştan (Halil Paşa) gelen 13 Ağustos tarihli mektupta, başında Mustafa Suphi yoldaşın bulunduğu Bakû Türk Komünist Fırka-sı'nın isteği üzerine, evvelce Azerbaycan'da bulunmuş Türklerle Rusya'daki bazı esir Türklerin "Türkiye için" bin mevcutlu bir "Türk Bolşevik Kıtası" kurdukları ve Rusya'nın her yanındaki Türk esirlerinin bu askeri birliğe katılmalarına çalışıldığı bildiriliyordu.

Bakû'deki Türk Komünist Partisi kurucularından eski İttihatçı ve eski Halep Valisi Bedri Bey de, Rusya'ya elçi yollanmasını ve Bakû'de toplanacak olan kongreye seçme delegeler gönderilmesini istiyordu (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 851-853).

Bakû'de büyük bir faaliyet vardı. *Ahbar* ve *Komünas* adlarında iki Türkçe "duvar gazetesi" ile Giresunlu Mustafa Suphi yoldaşın çıkardığı *Yeni Dünya* gazetesi yayımlanıyor ve III. Enternasyonal'in ikinci kongresinde alınan karar gereğince Doğu Ulusları Delegeleri'nin 1 Eylül 1920'de yapacakları kongrenin hazırlıkları tamamlanıyordu.

Tam bu sırada, 16 Ağustos 1920'de, Enver Paşa Moskova'ya geldi, 26 Ağustos'ta da Bakû'ye gitti. Bu arada, 24 Ağustos'ta Bekir Sami Bey de Ruslarla bir antlaşma imzaladı ve onaylamak üzere Ankara'ya gönderdi.

1 Eylül 1920'de "Bakû Şark Milletleri Kongresi" toplandı. Kongrenin adında "Doğu" sözcüğü bulunmakla beraber, kongreye katılan delegelerin hepsi Doğu uluslarını temsil ediyor değillerdi. Kongrede daha çok geri kalmış ulusların ve Müslüman milletlerin delegeleri vardı. Mesela, Enver Paşa ile eski emniyet genel müdürü Azmi Bey, bu kongreye "Fas, Tunus, Cezayir ve Trablusgarp delegeleri" olarak katılıyorlardı. Kongredeki 1891 delegeden 1273'ü Komünist Partili, 266'sı partisiz, 55'i kadın ve 235'i Türk idi. Türk delegeler arasında, Ankara Hükümeti'ni temsil eden Dr. İbrahim Tali (Öngören), Kâzım Karabekir Paşa tarafından gönderilmiş olan Binbaşı Arif ve Teğmen Asım Beylerle, Erzurum adına eğitimci Cevat Bey (Dursunoğlu) ile Mebus Necati Bey, Trabzon adına hukukçu Hafız Mehmet, Abdülha-lim ve Ali Kemal Beyler vardı. Mustafa Suphi ile birlikte boğulan Ethem Nejat ile Yaşar Şevket Süreyya (Aydemir), Süleyman Sami, Salih Zeki, Ahmet Cevat (Emre), Kayserili Mehmet Emin de kongreye katılan Türk temsilciler arasındaydılar.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı Neriman Nerimanov'un bir konuşmasıyla açılan kongrede 9 kişilik başkanlık divanı, 31 kişilik yönetim kurulu ve 47 kişilik "Şark Şûrası" seçildi. Türk delegelerden Mustafa Suphi, Süleyman Nuri, İsmail Hakkı, Dr. Bahattin Şakir, Trabzonlu Hafız Mehmet ve Tahsin Beyler, Şark Şûrası üyesi oldular.

İlk konuşmayı kongre başkanlığına seçilen Zinoviev yaptı. Bu kongreye sadece komünist partilerin değil, bütün antiemperyalist kuruluşların çağrıldığını belirttikten sonra dünyada komünist olmadıkları halde antiemperyalist olanlara da yardım edeceklerini, mesela Ankara Hükümeti'nin başında bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın komünist olmadığının açıkça bilinmiş olmasına rağmen emperyalistlere karşı savaştığı için yardım edildiğini anlattı. Radek ve Pavloviç'in bu konulara değinen konuşmalarından sonra Azerbaycanlı Mehmet Emin Vehbi Efendi, Fas-Tunus-Cezair-Trablusgarp delegesi Enver Paşa'nın "Yoldaşlar!" diye başlayan yazılı konuşmasını okudu. Bu konuşma üzerine, kongre, istilacılara karşı savaşan Türkiye'ye yardım edilmesine, bütün Doğu işçi ve köylülerinin de bağımsız Türkiye'ye yardım etmelerine, Türk işçi ve köylülerin de bağımsız bir kuruluş çatısı altında düzenle bir araya toplanmalarına karar verdi.

Bundan sonra, Türk delegelerinden Cevat Dursunoğlu, Ankara Hükümeti'ni temsil eden İbrahim Tali Bey (Öngören) adına bir beyanname okudu. Delegelere "yoldaşlar" diye hitabeden bu beyannamede, Ankara Hükümeti'nin yüzünü III. Enternasyonal'e ve Moskova'ya çevirdiği belirtildikten ve Anadolu hareketinin iç ve dış nedenleri açıklandıktan sonra "Anadolu devrimi, Moskova devriminin gördüğü tecrübelerden memnuniyetle istifade edecektir" deniliyor ve "Yaşasın bu yolda birlikte yürüyen devrimci Rusya ile devrimci Anadolu ve onların dayandığı Şark Devrimi" denerek sonuca varılıyordu

(A. Sayılgan, Solun 94 Yılı: 101-106).

Bu sırada, Batı Anadolu'daki Yunan saldırıları yeni gelişmeler kaydetmiş, Yunanlılar yaptıkları çıkarmalarla İzmit bölgesini de tamamen işgale başlamış, 29 Ağustos 1920'de Uşak'ı işgal etmiş, daha da ilerilere gitmek için hazırlıklara başlamıştı. Ankara Hükümeti, kuşku içindeydi ve merkezi Sivas'a nakletmeyi bile düşünüyordu, tek ümidini Bolşeviklerden gelecek yardıma bağlamıştı.

Nitekim 30 Ağustos'ta, kalabalık bir Rus elçilik heyetinin ilk kafilesi Erzurum'a geldi. Yardımın da gelmekte olduğu haberi duyuldu. Elçilik heyetinde kadın memurlar ve bir hayli da telgrafçı vardı. Erzurum'a gelirken Bayezit'e bir telgraf makinesi ile bir memur bırakmışlardı. Erzurum, Sivas ve Trabzon'a da ikişer telgrafçı bırakmak istiyorlardı. Bu istek Ankara'da kuşku yarattı ve Ankara türlü kötü şartlar içinde Rusların yapacağı yardımı dört gözle bekliyor olmasına rağmen bu konudaki düşüncesini açıkça ortaya koydu. Genelkurmay Başkanı İsmet (İnönü) imzasıyla çekilen telgrafta şöyle deniyordu:

1Gelen heyet bir elçilik heyetine değil, memleketimizde teşkilat ve devrimler yaparak idareyi ele almakla görevli bir heyete benziyor. Bayezit'e telgraf makinesi ve memuru koymaları anlaşılmaz ve kabul edilmez bir haldir. Bir ülke, haberleşme araçlarıyla idare edilir. Birlikte idareye göz yummak ise bağımsızlık ve özgürlükten vazgeçmeye başlamaktır. ingilizler ile Almanlar da memleketimize ayak basar basmaz, bağımsız hareket edebilmeleri için, haberleşme araçlarına el koymaya önem vermişlerdir. Bayezit'e bırakılmış olan makine ve memur derhal kaldırılacaktır.

2Komünist inkılâbı yapmak suretiyle, memleketi kayıtsız, şartsız Sovyet isteklerine bağlı satılık bir esir haline getirmek için çalışmalar var. Hükümet aracılığıyla olmayan devrim çabalarının kesinlikle yasaklanması kararlaştırılmıştır. Kurtuluşumuz, Sovyet Rusya ile karşılıklı şartlar içinde bir antlaşma yapmakta olup, komünist inkılâbı perdesi altında insanlık ve ahlak dışı Sovyet esirliğinde değildir (K. Karabekir, istiklâl Harbimiz: 864-871).

Bunu Ruslar da biliyorlardı. Çünkü Mustafa Kemal Paşa mecliste yaptığı bir konuşmada bu konuya açıkça değinerek "Biz memleket ve milletimizin varlığını ve bağımsızlığını kurtarmaya karar verdiğimiz zaman kendi görüşlerimize bağlı bulunuyorduk. Kendi kuvvetimize dayanıyorduk. Hiçbir kimseden ders almadık, hiç kimsenin aldatıcı vaadlerine aldanarak işe girişmedik. Bizim görüşlerimiz, bizim prensiplerimiz herkesçe bilinmektedir ki Bolşevik prensipleri değildir. Bolşevik prensiplerini milletimize kabul ettirmeyi de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve bir teşebbüste bulunmadık. Bizim inancımıza göre, milletimizin yaşaması ve yükselmesi ancak kendi kabiliyetlerine uygun bir prensiple mümkün olabilir. Kaldı ki, bizim prensibimiz de halkçılıktır, yani kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Şüphe yok ki, bu,

dünyanın en kuvvetli bir esası, bir prensibidir. Böyle bir prensip, Bolşevik prensipleriyle de çelişmez. Her ne kadar bize milliyetçi derlerse de, biz öyle bir milliyetçiyiz ki, bizimle işbirliği yapan bütün uluslara saygı gösteririz. Onların milliyetçiliklerinin gereklerini de tanırız. Bizim milliyetçiliğimiz, gururlu ve bencil bir milliyetçilik değildir. Özellikle, biz Müslüman olduğumuzdan, İslâmiyet bakımından bizim ümmetçiliğimiz vardır ki, milliyetçiliğin çizdiği sınırlı daireyi sonsuz bir alana aktarır ve bu bakımdan da bizim yönümüzde Bolşeviklik yönü görülebilir. Kaldı ki, Bolşevizm, milletin içinde haksızlığa uğramış bir sınıf halkı göz önüne alır. Bizim milletimizse tümüyle haksızlığa ve kötülüğe uğramıştır. Bundan ötürü de bizim milletimiz insanlığı kurtarmaya uğraşan kuvvetler tarafından yardımı hak eder. Bunları söylemekteki amacımı açık, kesin ve samimi olarak belirtiyorum ki, memleket ve milletimizi kurtarabilmek için, memleketin ahengini, düzenini korumak lâzımdır. ... Bizim için esas, sükûnet içinde birliği korumaktır. Bu birliği şunun bunun tek başına teşebbüsleriyle bozduğumuz gün, o tek teşebbüsün başarılı sonucu pek parlak da olsa toplumu kurtarmak gücünden yoksun olur." demişti (Z.C.: 14 Ağustos 1920).

Bu kesin açıklamadan ötürüdür ki, Bakû Şark Milletleri Kongresi'nde konuşan Zinoviev de, Bolşeviklik'ten yana oldukları için değil, İngilizlere karşı savaştıkları için Türklere yardım yapılacağını söylemişti.

Sonuçta, yardım da yola çıkarılmıştı. 8 Eylül 1920'de, külçe halindeki Rus altınları Erzurum'a vardılar. Hastanedeki kantarda çekilerek teslim alındılar. İki yüz kilo kadarını Kâzım Karabekir Paşa kendi kolordusunun ihtiyacı için alıkoydu, kalanı Ankara'ya gönderildi (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 882). Silah ve cephane yardımı da Karadenizli yurtseverlerin yönetiminde, kiralık halk motorlarıyla, Rusya'nın Tuapse limanından Trabzon'a sevk edilmeye başlanmıştı (N. Peker, İstiklâl Savaşı: 242, 243).

10 Eylül 1920'de de Bakû'deki Türkiye Komünist Partisi'nin ilk genel kurul toplantısı yapıldı. Türkiye ve Rusya'daki on beş

kuruluştan gelen, otuz beşi delege ve kırk ikisi müşahit olan 74 üyenin katıldığı kongrede, Mustafa Kemal Paşa'nın "Türkiye İştirakiyûn Komitesi" dediği Türkiye Komünist Partisi'nin Merkez Heyeti Başkanlığı'na Mustafa Suphi, üyeliklerine de Asım Halim, Ahmet Yakup, Mehmet Emin Beyler seçildiler (Tevetoğlu, Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler: 214-231). Bolşeviklik'in Türkiye'de de iktidara gelmesi için çalışma merkezinin Anadolu'ya aktarılmasına karar verdiler ve bütün imkânlarıyla ve hızla çalışmaya başladılar.

Tam bu günlerdeydi ki, Yeşilordu Cemiyeti'nin Eskişehir şubesi üyelerinden Çerkes Ethem Bey'in kurduğu basımevinde *Seyyare-i Yeni Dünya* adlı "İslâm Bolşevik Gazetesi" yayınlanmaya başlamıştı. Arif Oruç Bey tarafından çıkarılan ve açıkça Bolşeviklik propagandası yapan gazetenin nüshalarından birinde, milli kuvvetlerin o günkü en güçlü adamı olan Kuva-yı Seyyare Komutanı Ethem Bey "Bolşevizm cihanı istila edecektir. Biz onu layık olduğu hisle karşılayıp kabul edersek memleket herhalde mesut olacaktır." diyordu. Fakat bu görüş yalnız Ethem Bey'e ait değildi. O günlerde hemen herkes eninde sonunda Bolşevikliğin Türkiye'de de hâkim olacağına inanıyor, kendine göre bir Bolşeviklik anlayışına sahip bulunuyor ve yine herkes kendi başına birtakım yenilik hareketleri yapıyor ve mesela Kâzım Karabekir Paşa bile, Bolşevik ordusundaki subaylarda yok diye, kendi birliklerindeki subayların rütbe işaretlerini kaldırtıyordu.

Mustafa Kemal Paşa, durumdan kuşku duymaya başlamıştı. Bu sebeple, 13 Eylül 1920'de, Bakû'deki Türkiye Komünist Partisi Başkanı Mustafa Suphi ve arkadaşlarına bir mektup göndererek, büyük çoğunluğu çiftçi ve köylü olan milletin Batı emperyalizm ve kapitalizmine karşı birlik halinde mücadeleye karar verdiğini ve kararını da uyguladığını, Türkiye İştirakiyûn Teşkilatı'nın (Türkiye Komünist Partisi) da aynı amaçla çalışmakta olmasından memnuniyet duyulduğunu, Büyük Millet Meclisi'nin dayandığı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatının Sovyet İdari Teşkilatı'ndan farksız olduğunu, bu sebeple sosyal devrimleri

de Büyük Millet Meclisi’nin yönettiğini, ulusal birliği ve dayanıklılığı bozabilecek olan zamansız ve aşırı teşebbüslerden sakınılması gerektiğini, bundan ötürü Türkiye Komünist Partisi’nin de sadece Büyük Millet Meclisi ile bağlantı kurmasını, Türkiye içindeki her türlü teşkilat ve inkılâpların ancak bu yolla yapılabileceğini anlattı.

Mustafa Kemal Paşa’nın kuşkusu yerindeydi. Nitekim, bu mektubu yazdığının hemen ertesi günü Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa’dan 14 Eylül tarihli bir şifre almıştı. Ali Fuat Paşa bu şifresinde “Burada *Yeni Dünya* adında bir Bolşevik gazetesi yayınlanıyor. Bu gazete, Büyük Millet Meclisi’nde, başında sizin de bulunduğunuz bir Halk Partisi kurulduğunu da yazıyor.” diyerek hiçbir bilgiye sahip olmadığı bu konuda aydınlatılmasını rica ediyordu.

Mustafa Kemal Paşa verdiği cevapta, Bolşeviklerin Türkiye’de de teşkilat kurmaya çalıştıklarını, amaçlarının memlekette bir sosyal devrim yaratmak ve bundan yararlanıp Türkiye’yi Rusya’ya bağlamak olduğunu, memleketteki bazı aydın devrimcilerle bu perde altında türlü amaçlar peşinde koşanların da, bu tehlikeyi görmeksizin, Bolşevik teşkilatının kurulmasına kolaylık gösterdiklerini, hükümetin her şeyden önce memleketi elinde bulundurmaya çalışarak gerekli devrimlerin hükümet aracılığıyla yapılmasına uğraştığını ve böylece anarşi ve devrim yolundan gelecek Rus boyunduruğuna engel olmak istediğini, kayıtsız ve şartsız Rus boyunduruğu demek olan iç komünizm çabalarının tamamen aleyhinde bulunduğunu ve gizli komünizm kuruluşlarının durdurulması ve uzaklaştırılmasının zorunlu olduğunu bildirdi. Ne var ki, 18 Eylül 1920’de mecliste okunan bir hükümet önergesi, yine düşüncelerde bir kararsızlığa sebep oldu. Mustafa Kemal Paşa imzasıyla meclise verilmiş olan bu önergenin giriş kısmında “Bakanlar kurulunun siyasi, sosyal, idari, askeri görüşlerini özetleyen ve idare kuruluşları hakkındaki kararlarını içine alan programı Büyük Millet Meclisi’ne veriyorum. Bu esaslara dayanarak düzenlenmesi gereken kanun tasarılarının da verilmek üzere olduğu ar-

zolunur.” deniyor. 3. maddesinde de “milletin hayat ve bağımsızlığına suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanlara karşı” savunmada bulunulacağı açıklanıyor, 8. maddede ise “Türkiye halk hükümeti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur” deniyordu.

Otuz bir maddeden ibaret olan bu “hükümet önergesi”nin niteliği üzerinde uzunboylu görüşüldü ve tartışıldı. Bir türlü ne olduğu anlaşılamıyordu. “Kanun tasarısı” diyen oldu, “hükümet programı” diyen oldu, “beyanname” denildi, “meclis programı” olabileceği düşünüldü, meclisteki Bolşevik eğilimli mebuslara verilen adla “halk zümresi programı” diye adlandırıldı. Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ise, önergedeki açıklamaları “Bolşeviklik’e özenti” olarak niteleyerek“Eskisi gibi, yine, bu memleketi yeni çıkan bir akıma kaptırmak isteyenler var. Açık söylüyorum: Bolşevizm akımı. Ben bolşevizm akımına karşı değilim. Kimse, bugün dünyanın geçirmekte olduğu büyük devrimden etkilenmeyeceğimizi söyleyemez. Etkileneceğiz. İdaremizde değişiklik olacak. Fakat, bunu, eskiden yaptığımız gibi, yine taklit ederek, Rusların ya da Almanların yaptığına bakarak, onları taklit ederek yapacak olursak memlekete ikinci bir bozgunculuk sokacağız. Biliyorum ki, Bolşeviklerin güttükleri amaç insancıldır ve izledikleri amaç bizce bellidir. Fakat, bizim dinimizdeki hükümler de zaten bunu emreder, dinimizde bu vardır. Ancak, bu din hükümlerine ilgisiz kalınmıştır. Bu itibarla, eğer memleketimizin idaresinde yenilik yapılmak isteniyorsa, bilenler toplansın, halkın zaten alışmış olduğu, hiç olmazsa ruhen bağlı bulunduğu bir esas halka aşılansın ve bu esasa göre bir yenilik yapılsın ki halk ona karşı olmasın. Şimdiye kadar halkın inançları göz önünde tutulmadığı için, halk daima muhalefet etmiş ve hiçbir yenilik uygulanamamış, hepsi sonuçsuz kalmıştır.” dedi. Sonunda, belli bir adla nitelendirilemeyen önerge, üzerinde daha sonra görüşülmek üzere, bir özel komisyona gönderildi.

Kanımızca bu önerge, Mustafa Kemal Paşa’nın “cumhuriyete doğru” gitme isteğinin ilk açık işareti, belirtisidir. Her ne kadar bu önergenin birçok maddelerinde de hilafet ve saltanat makamlarının kurtarılmasından söz edilmekte ise de, altıncı maddede aynen

“Hakimiyet bilâ kayd ü şart milletindir. Usulü idare, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müsteniddir.” (Hakimiyet kayıtsız şartsız ulusundur. Yönetim şekli, halkın kendi kaderini bizzat ve Şilen kendinin yönetmesi ilkesine dayanır.) deniliyor olması bu kanıyı çok güçlendirmektedir.

Mustafa Kemal Paşa, o güne kadarki müsamahalı hatta teşvik edici tutum ve davranışlarıyla halkı ve mebusları “milli hakimiyet” ve “halk idaresi” prensiplerine hayli yaklaştırmış, alıştırmıştı. Fakat onun her seferinde sözünü ettiği “halk idaresi” ve önergenin sekizinci maddesindeki “Türkiye Halk Hükümeti” ifadesi Bolşeviklik anlamında değildi. Çünkü, bunu, hiçbir yoruma imkân vermeyecek şekilde mecliste açıklamış ve “Herkesçe bilinmektedir ki, bizim prensibimiz, Bolşevik prensibi değildir” demiştir. Ne var ki, bir yandan “halk idaresi” anlayışını yaymak, bir yandan Ruslara hoş görünüp yardım sağlamak için Bolşeviklik gösterileri yapmak zorunda kalınınca, Mustafa Kemal Paşa’nın “halkçılık” prensibi hızla Bolşevikliğe doğru giden aşırı bir akım haline gelmişti. Bunu engellemek, durdurmak gerekiyordu. İşte bu önerge, halk idaresinin sınırlarını çiziyor ve tutulacak yolun işaretini veriyordu.

Nitekim öyle de oldu. Yeşilordu Cemiyeti’nin kapatılması kararlaştırıldı. Fakat, bu dernek çevresinde toplanmış olanları da orta yerde başıboş bırakmak doğru değildi. Tehlikeli olabilirlerdi. Kaldı ki, Ruslar da her fırsatta, Türkiye’de açıkça bir komünist partisinin kurulması isteğini ileri sürüyorlardı. 8 Eylül’de Erzurum’a varan ve külçe halinde altınlar getiren heyette bulunan Rusların Türkiye Elçilik Baş Kâtibi Opmal, Kâzım Karabekir Paşa ile yaptığı görüşmede “Bugün hâlâ halka, padişahınızı esaretten kurtararak başınıza geçireceğinizi söylüyorsunuz. Eğer bugünkü halk hükümeti, ahaliye propaganda yapmayı uygun bulmuyorsa Türkiye Komünist Fırkası’nın açık çalışmasına müsade etmelidir. Böylece Rus Sovyet Hükümeti de, Türkiye’nin emperyalistler aleyhinde çalışılmakta olduğunu görsün.” demişti (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 883).

Tam yardımın başladığı, altınların geldiği, öteki yardım eşyalarının da gönderilmek üzere olduğu bir sırada bu isteğe sırt çevrilemezdi. O halde karma bir tutum sergilemek gerekiyordu. Hem Rusların bu isteğine uyulduğunu göstermeli, hem de Bolşeviklik akımının dizginlerini elde tutarak tehlikesi önlenmeye çalışılmalıydı.

Mustafa Kemal Paşa da böyle düşünmüş olacak ki, önce Rusların isteği yerine getirildi ve 18 Ekim 1920'de "Türkiye Komünist Fırkası" resmen kuruldu; partinin yönetimi de Mustafa Kemal Paşa'nın tanıdığı, güvendiği kimselere verildi: İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, A. Fuat Cebesoy, Refet Bele, Kâzım Özalp, Yunus Nadi, Adnan Adıvar, Refik Koraltan, İ. Süreyya Yiğit, Eyüp Sabri Akgöl, Kılıç Ali, Topçu İhsan, Tevfik Rüştü Aras, Hakkı Behiç Bayiç.

Sonra, bu kuruluştan başka bir şekilde yine yararlanıldı. Danışıklı bir şekilde kurulmuş olmasına rağmen idaresi elden kaçırılmış olan Yeşilordu Cemiyeti'nin kaldırılması yoluna gidildi. Fakat, samimi olarak derneğe bağlı bulunanları da yitirmemek, hiç olmazsa başıboş bırakıp tehlikeli yönlere yöneltmemek için İçişleri Bakanı Dr. Adnan Bey (hem Yeşilordu Cemiyeti'nde, hem Türkiye Komünist Fırkası'nda görevli) bir bildiri yayınlayarak, a) Türkiye Komünist Fırkası'nın resmen kurulduğunu, b) Yeşilordu Cemiyeti'nin de, olduğu gibi Türkiye Komünist Fırkası'na katıldığını ilan etti. Yeşilorducu Hakkı Behiç Bey de Türkiye Komünist Fırkası'nın genel sekreteri oldu. Ve Mustafa Kemal Paşa, Ethem Bey'den *Yeni Dünya* gazetesi ile matbaasının Ankara'ya gönderilmesini istedi ve bunu sağladı.

Bu olay, sadece Ruslardan yardım sağlamak için Bolşeviklik'e yönelmiş olanlarla, önceden ya da sonradan samimi olarak Bolşeviklik'e bağlanmış olanları birbirinden ayırdı. Bunun üzerine, samimi olarak Bolşeviklik'e bağlanmış olanlar da ayrı bir kuruluş halinde çalışmaya karar vererek, başlarında Yeşilordu Cemiyeti'nin genel sekreteri Tokat Mebusu Nâzım Bey olduğu halde, 7 Aralık'ta resmen hükümete başvurup, gerçek komünist partisi olarak "Türkiye Halk İştira-kiyûn Fırkası"nı kuracaklardır. İlgili bölümde

açıklanacağı üzere artık komünistliğin Türkiye'de serbest bırakıldığını, hatta yerleştiğini sanan Rusya'daki "Komünist Türkler" de duruma el koymak üzere, başlarında liderleri Mustafa Suphi Yoldaş olduğu halde Türkiye'ye geleceklerdir.

Doğu Harekâtı, Kars'ın Kurtuluşu ve Gümrü Antlaşması

Anadolu'nun diğer yerlerinde dış saldırılar ve iç çatışmalar yüzünden işgaller, bozgunlar, kardeş kavgaları birbirini kovalarken Doğu'dan herkesi sevindiren bir zafer haberi geldi. Doğu Harekâtı'nın yöneticisi olan, Doğu Fatihi diye anılan Doğu Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, 30 Ekim 1920'de Ermenilerin elindeki Kars'a girmiş, karargâhını kurmuş, Kars'ı anavatana kavuşturmuştu.

Doğu Harekâtı denen olay, Mondros Mütarekesi'nin uygulanması sonucu Türk ordusunun 1914 sınırı gerisine çekilmesiyle Türk Devleti'nin yönetimi dışında kalmış ve yapılan plebisitle anavatana katılma kararı vermiş olan "Üç Liva"dan Ermenilerin elinde bulunan bölgelerin anavatan sınırları içine katılması için yapılan askeri hareketlerdi.

Altı Doğu İli (Vilâyat-ı Sitte: Diyarbakır, Elaziz, Van, Bitlis Erzurum, Sivas) ile Trabzon'un bir kısmını ve Üç Liva'yı (Elviye-i Selâse: Kars, Ardahan, Batum) ele geçirerek bir "Büyük Ermenistan" kurma hayali peşinde koşan Ermeni komitecileri, (çok kere de Anadolulaşmış, Anadoluluk'u öz kardeşlik bilmiş ve bununla mutlu olmuş soydaşlarına baskı yaparak ya da onları kandırarak) amaçları uğrunda 1890'da Erzurum'da, 1895'te Zeytin ve Sason da, 1896'da Van'da ayaklanmışlar, İstanbul'da Kumkapı gösterilerini yapmış, Osmanlı Bankası'nı basmışlar, 1905'te padişaha suikast düzenlemiş ve suikastı bastıran Türk padişahını "Kızıl Sultan" diye adlandırmış, 1909'da Adana'da baş kaldırmışlardı. 1913'te Rusların etkisiyle bir "Islahat Projesi" yapılmış ve bu proje 1914'te Türkiye ile Rusya arasında imzalanmıştı.

Fakat Türklerle Ruslar savaş durumuna girip de, Birinci Dünya Savaşı'nda Rus kuvvetleri sınırı geçince Ermeni alayı da Van'a doğru yürümüş, Van ve Bitlis Ermenileri ayaklanmış, Türk ordusunu

arkadan vurmak için Sivas'ta da bir ayaklanma hazırlanmıştı. Fakat, Ermeniler, Ruslardan umdukları yardımı görememişler, hükümet de 1915'te bütün Ermeni Komite Merkezlerini kapatmış ve gerektiğinde başka yerlere göç ettirilmelerini sağlayacak olan kanunu (Tehcir Kanunu) çıkarmıştı.

1917'de, Bolşevik İhtilali sebebiyle, Rus orduları Doğu illerinden çekilince, Türk ordusu gelerek Üç Liva'yı kurtarmıştı. Fakat Mondros Mütarekesi gereğince, Türk ordusunun da 1914 sınırı gerisine dönmesiyle Türk devleti yönetimi dışında ve sahipsiz kalmış olan Üç Liva (Kars, Ardahan, Batum) bölgesinin Türk ve Müslüman halkı örnek bir yurtseverlik içinde Türk milli mücadelesinin ilk kuruluşlarını oluşturmaya başlamış, sadece kendi imkânlarıyla ve sadece anavatanda birleşmek amacıyla silahlı müfrezeler kurmuş, şehir ve kasabalarda "milli şûralar" teşkil etmişlerdi.

3 Ocak 1919'da Ardahan'da, Tümen Komutanı Yarbay Halit Bey'in (Deli Halit Paşa) başkanlığında birkaç İttihatçının toplanmasından sonra, 7 Ocak 1919'da Ardahan, Ahıska, Ahıkelek, Kağızman, Oltu, Akbaba delegelerinin katıldığı "Ardahan Kongresi"nde, bütün milli şûraların, merkezi Kars olmak üzere, tek yönetimde birleştirilmesine karar verilmiş, 18 Ocak 1919'da "Üç Liva"nın her yerinden gelen 131 delegenin katılmasıyla toplanan Kars Kongresi sonunda da ay-yıldızlı bayrağı olan, Türkçe'yi resmi dil kabul eden ve Türkiye'den ayrılmamayı tek amaç edinmiş bulunan "Güneybatı Kafkas Geçici Hükümeti" kurulmuş, başkanlığına Cihangiroğlu İbrahim Bey (Aydın), parlamentosunun başkanlığına da Doktor Fuat (Sabit) Bey getirilmişti. Fakat bu kuruluş uzun ömürlü olamamış, derlenip toparlanamadan İngilizlerin saldırısına uğramış, tutuklanan üyeleri Malta'ya sürülerek şehir Ermenilere bırakılmıştı.

Bütün bunlara rağmen, bölgenin yurtsever halkı, yine de, herşeyi göze alarak anavatanla birleşme çabalarına devam etmişler ve bu çabalarda ön yeri Oltulular almışlardı. Kars'ın işgalinden sonra çok kısa süre bir İngiliz subayının mutasarrışığında kalan Oltulular, İngiliz mutasarrıfın ayrılıp gitmesi üzerine bölgelerindeki Rum ve

Ermenilere yer vermeden, Oltu İslâm Komitesi’nin, 25 Mayıs 1919’da kurduğu “şûra hükümeti” ile bölgelerini bağımsızca yönetmeye çalışmışlardı. Tahirbeyzade Yusuf Ziya, Yasin, Salim, Bosnalızade Mümtaz Cahit, Ahmetbeyzade Nâzım, Edobeyzade Tahir, Karacibozade Bahri, Seferefendizade Ahmet, Hafızhalilefendizade İsmail, Lıspek Müdürü Terpinekli Mollamehmetoğlu Molla Veysel, Tavusker Müdürü Maksut, gümrük memuru Bedrettin, öğretmen Hüsameddin, Örtülü’den Hafızefendizade Hüseyin Sırrı, Sıhsor’dan Mustafaoğlu Mehmet Ağa gibi yurtseverlerin elinde bulunan “Oltu İslâm Terakki Komitesi” 21 Şubat 1920’de bir tüzük, bir program ya da bir anayasa gibi on yedi maddelik “Makasid-i Âliye Programı”nı kabul ederek kendini bir dernek olmaktan çıkarıp parti haline sokmuş ve “Oltu İslâm Terakkî Fırkası” adını almıştı.

Bu sırada öteki bölgeler de boş durmuyorlardı. Her yanda milli kuruluşlar meydana getiriliyordu ve hepsinin tek amacı anavatanla birleşmekti. Nitekim, Oltu, Ardahan, Kars ve çevresi temsilcileri hep birlikte, Erzurum’dan, son İstanbul Meclis-i Mebusanı’na şu telgrafı çekmişlerdi:

> Milli varlığımızın ve milli menfaatlerimizin bütün ihtimallere karşı korunmasını bir ulusal amaç olarak kabullenen Yüksek Meclis’te, bizim haklarımızın da Türk ulusal topluluğu içinde sağlanmasını ve bağlılığımızın korunmasını dileriz.
>
> imzalar:
>
> Oltu temsilcisi Tahirbeyzade Ziya, Ardahan temsilcisi Hamşizade Rasim, Kars temsilcisi Mehmetağazade Fahreddin, Akbaba temsilcisi Kafzade Süleyman, Çıldır temsilcisi Hacıenbiyazade Kâmil, Şuregel temsilcisi Mustafaoğlu ibrahim, Kağızman temsilcisi ismailbeyzade Ali Rıza

Batumlular da telgraşarında şöyle diyorlardı:

> Güçsüz ulusların özgürlüğü ve mutluluğu için beş yıldır dövüştüğünü açıklayan ve aşırı isteklere son verilerek yeni bir barış ve düzen çağının açılacağını söyleyen ve insanlığa iyilik ve yardım duygularıyla kanatlarını açıp adalet dağıtmaya yeltenen Sayın Wilson’un nazariyesi gereğince, ulusların bir egemenlikten ötekine aktarılamayacağı, yenilmiş ve yenmiş her milletin kendi ülkesinde kendi kaderine hâkim olacağı sanıldı. Biz, Batum Müslümanları ise, Gürcü Hükümeti’nin egemenliği altına sokulmak kuşkusuyla şaşkın ve perişanız. Kamuoyuna aykırı olarak, hiçbir tarih bağımız bulunmayan Gürcü hükümetinin boyunduruğu altına girmektense namusumuzla, kanımızla, silahımızla ölmeyi tercih ederiz.
>
> imzalar.

Batum Livası Cemiyeti Başkanı Ali Haydar, Başkan Yardımcısı Hacı Ali, Topçualioğlu Kırzade Ali, Acara temsilcisi Abdullah, Keskinzade Mehmet, Çürüksu temsilcisi Hüseyin, Şavşat temsilcisi ismailzade Bekirağa, Müftüzade Abdullah

Osmanlı Parlamentosu'nun Ermeni Mebusu Boğos Nobar ise Paris'te, büyük devletlerin yardımını, Kürtlerin Osmanlı idaresine yani kendi devletlerine ayaklanmasını sağlayarak Trabzon'u da içine alan Doğu Anadolu'nun Ermenilere bırakılmasına çalışıyor, Ermeni komitecileri de azgınlıklarını Oltu'ya doğru geliştiriyorlardı. Bu sebeple, Kâzım Karabekir Paşa, 21 Mart 1920'de Tümen Komutanı Halit Bey'i Oltu taraşarına göndermiş, 22 Mart'ta da Erivan Ermeni Cumhuriyeti Komutanlığı'na bir not vererek Doğu illerinin Ermenilere bırakıldığı yolunda yalan bildiriler çıkarılmasını ve yapılan kötülükleri protesto etmişti.

Bu sıralardaydı ki, İtilâf Devletleri yanlısı olan Denikin Rus orduları, Bolşevik Rus orduları karşısında bozulup dağılmaya başlamıştı. 27 Mart 1920'de Denikin ordusunu bozguna uğratan Bolşevikler, 28 Mart'ta da Denikin ordularının ikmal merkezi olan Novorosıski'yi almışlar ve çok sayıda silah ve malzeme ele geçirmişlerdi. Beyaz Rus ordusunun bozguna uğramış birlikleri ise Bolşeviklerin Kızılordusu ile Yeşilordusu arasında kalmış, otuz bin kadarı Gürcülere sığınmış, Gürcülerin de bunlardan yararlanıp Artvin'i işgal ettikleri duyulmuştu. İngilizler de Ardanuç ve Şavşat'ı işgal ettiler.

Denikin ordularını bozan Bolşevik orduları Ermenistan'a doğru ilerliyorlardı. Gümrü'ye varmaları halinde Ermenilerin de Bolşeviklere katılacağı ve artık Üç Liva'yı kurtarma imkânı kalmayacağı gerekçesiyle, Kâzım Karabekir Paşa, Ankara'dan, Üç Liva bölgesini işgal için yapacağı "Doğu Harekâtı"na müsaade istemişti. Fakat Mustafa Kemal Paşa, Barış Konferansı kesin kararlarının açıklanmasından önce İtilâf Devletleri ile uyuşma ve uzlaşma imkânlarını ortadan kaldırmaya iç ve dış durumun müsait olmadığını, yapacakları yardımın ne olacağı bilinmeden Bolşeviklerle işbirliği durumuna girmenin sakıncalı olduğunu, Ermeniler üzerine yapılacak bir hareketin bütün Hıristiyanlarla birlikte Amerikalıları da aleyhimize çevireceğini anlattı ve bütün bu

sebeplerle şimdilik Üç Liva bölgesindeki Milli Şura hükümetlerinin kuvvetlendirilerek onların harekete geçirilmesini tavsiye etti.

Nitekim, bölgede silahlı kuvvetler vardı ve büyük bir yurtseverlik çabası içinde, nereden gelirse gelsin, bütün işgalcilere karşı çarpışacak durumdaydı. Artvin'i işgal eden Gürcülerin Batum'a yönelen ileri hareketleri Çürüksu'da toplanan milis birlikleri tarafından durdurulmuştu. Karayazı istasyonuna gelen Gürcü birlikleri de oradaki milisler tarafından geri çevrilmişlerdi.

Kâzım Karabekir Paşa, Doğu Harekâtı için, sürekli şekilde Ankara'dan izin istiyor ve fakat Bolşeviklerden nasıl bir yardım alınacağı bilinmeden bu müsaade verilmiyor, hatta İtilâf Devletleri'yle Amerika'nın bu hareketi bir savaş ilanı kabul etmesinden korkuluyordu. Bu takdirde İngilizlerin Trabzon'a da çıkarma yapabilecekleri düşünülüyor ve böyle bir çıkarmaya karşı nasıl bir savunma yapılacağı soruluyordu.

Kâzım Karabekir Paşa'nın 30 Mayıs 1920'deki ısrarlı onay talebine karşı da, Bolveşiklerle siyasi ilişkilerin ne olacağı tespit edilmeden askeri harekâta girişmenin kendimizi Bolşeviklere peşkeş çekmek olacağı, Bolşeviklerin de zaten bunu bekledikleri, beklediklerini elde ettikten sonra ise artık onlardan bir fayda sağlanamayacağı, içine düşülen durumdan da geri dönülemeyeceği anlatılıyor, kaldı ki yapılması istenen "Doğu Harekâtı"nın üç tümenle başarıya ulaştırılamayacağı da belirtiliyor, zayıf bir harekete girişmektense kuvvetli bir koruyucu olarak görünmenin faydalı olacağı tavsiye ediliyordu.

Bunun üzerine, Kâzım Karabekir Paşa, 4 Haziran'da, sadece bir korunma ve savunma hazırlığı için onay istemiş, 6 Haziran'da aldığı onay üzerine de, 7 Haziran'da Erzurum, Erzincan ve Van'da seferberlik ilan edip 1890-1900 doğumluları silah altına çağırmıştı. 9. Tü-men'i Horasan bölgesine göndermiş, Kolordu Komutanlığı ile Vali Vekilliği'ni Albay Kâzım Bey'e (General Dirik) bırakarak, 12 Haziran'da, Doğu Cephesi Komutanı olarak çadırlı ordugâha çıkmıştı. Tez elden birliklerini sınırlara yerleştirmeye uğraşıyordu.

Çünkü, 28 Haziran'da Trabzon'dan geçen Ermeni Cumhurbaşkanı Hatizof'un Ermeni-Türk sorunlarını barışla çözümlemek isteğini açıklamış olmasına rağmen Üç Liva'daki Ermeni komitecileri kötülüklerini her gün biraz daha arttırıyor, değişik yerlerde saldırı denemeleri yapıyor ve özellikle Türk ve Müslümanların toplu halde bölgeden göçmelerini sağlamaya çalışıyorlardı.

Kaldı ki, bu sırada Bolşeviklerin tutum ve davranışlarında da anlaşılmaz gibi görünen değişiklikler oluyordu. Başlarında Halil Paşa'nın bulunduğu Bakû'deki Türklerin daveti ile Bakû'ye girmiş olan Bolşevik ordusu, şehri işgal ettikten sonra Bakû'deki bütün Türk subaylarını uzaklaştırmış, onların komutalarındaki Azerbeycan birliklerini de Kızılordu'ya katmıştı. Bu hal Azerbaycan'da tepki yaratmıştı. Müşterek düşmanın yok edilmesinde Kızıllarla birlikte savaşmış olan Azerbaycanlılar ordularının dağıtılması, ileri gelenlerinin tutuklanması, milli ve dini duygularına saygı gösterilmemesi sebepleriyle Bolşeviklere karşı ayaklanmaya başlamışlardı. Ayaklananlar arasında, 2000 kişilik Azerbaycan kuvvetinin başındaki Nuri Paşa (General Kıllıgil, Enver Paşa'nın kardeşi) de vardı. Fakat haziran çarpışmalarında bozulmuş, İran üzerinden Erzurum'a gelmiş, emrindeki Azerî alayı ile Kâzım Karabekir Paşa'nın komutasına girmişti.

Kâzım Karabekir Paşa da, 10 Temmuz'da, karargâhını Hasankale'ye aktarmış, Bayezit'teki 2. Tümen'den Binbaşı Veysel komutasındaki bir müfrezeyi, 200 süvari ile Nahcivan'da bulunan Halil Paşa'nın (Enver Paşa'nın amcası General Kut) emrine göndermiş, birliklerini Çakırbaba-Tandırlı Korucuk Dağ-Zakim-Yenek hattına yerleştirerek Soğanlı Dağları'nın önemli geçitlerini tutmuştu.

Ve 20 Eylül 1920'de beklenen onay gelince Doğu Harekâtı başlamıştı. 24 Eylül'de yayınlanan cephe emri gereğince 28 Eylül'de bütün cephelerde birden taarruza geçilmiş, 29 Eylül'de 12. Tümen Sarıkamış'a girmişti. 9. Tümen de Çanak, Deyubek, Bezirgan geçici bölgesini tutmuştu. Ermeniler ise, Tuzluca-Bayburt-Nevoselim hattına çekilmişlerdi.

30 Eylül'de, Iğdır bölgesinde karşılıklı ateş açılmış, keşif faaliyetlerinde bulunulmuş, Kağızman bölgesinde Kağızmanlı Ali Bey'in (Mebus Ataman) Milli Şûra kuvvetleri duruma hâkim olmuş, Merdenek'teki düşman kuvvetleri çekilmiş, Oltu Süvari Müfrezesi, Merdenek'e girmiş, Giresun'dan gönderilen milis taburu da cepheye varıp Merdenek'e ulaşmıştı. Ermenilerin çekilişi 1 Ekim'de de devam etmişti.

Tam bu sıradaydı ki, Erzurumlular, Vali ve Komutan Vekili Manastırlı Albay Kâzım Bey'i (General Dirik) tanımadıklarına dair bir telgrafı Mustafa Kemal Paşa'ya göndermişlerdi. Mustafa Kemal Paşa da telgrafta imzası olan elli kişinin hemen tutuklanmasını Vali ve Komutan Vekili Kâzım Bey'e bildirmişti. Ancak, Kâzım Bey'in bu emri uygulayacak gücü yoktu. Durumu Sarıkamış'taki Kâzım Karabekir Paşa'ya bildirmiş, o da 2 Ekim'de Erzurum'a gelmişti. Bütün şikâyet Kâzım Bey'dendi, yerine Erzurum mebuslarından birinin vali olması isteniyordu. Olayın kışkırtıcısı da Erzurum Mebusu Necati Bey'in kardeşi Albayrakçı Mithat Bey idi. (Mithat Bey, Doğu Harekâtı sonrasında askeri mahkemede suçlu görülüp Ankara'ya gönderilmişse de affedilmiştir) Albay Kâzım Bey, Vali Vekilliği'nden alınarak Trabzon Valisi Hamit Bey'in hemen Erzurum'a gönderilmesi sağlanmış, Kolordu Komutanlığı için de Trabzon'daki 3. Tümen Komutanı Rüştü Bey çağrılmıştı. Böylece, olay kapandığı için de Kâzım Karabekir Paşa 7 Ekim'de Sarıkamış'a dönmüştü.

Ermenilerin yer yer saldırıları ve ellerindeki bölgelerde de kötülükleri devam ediyordu. Türk birlikleri ise, bir yandan saldırıları karşılarken, bir yandan da savunma ve karşı koyma hazırlıklarını tamamlamışlar ve Ermenilerin 14 Ekim'de beş koldan birden yaptıkları saldırıyı püskürtmüşlerdi. 15 Ekim'de de Vali Hamit Bey ile Kolordu Komutan Vekili Rüştü Bey, Sarıkamış'a ulaşmışlardı.

Türk ordusunun sert vuruşlarından ürken Ermeniler ile Gürcüler ise, Moskova'ya başvurarak Türklerden yakınmışlardı. Bunun üzerine, Ankara Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Ardahan'daki Gürcü idarecilerine bir mesaj göndererek, Doğu Harekâtı'nın tek amacının

Taşnak çetecilerini ortadan kaldırarak bölgede asayişi sağlamak olduğunu, Gürcistan’a karşı hiçbir kötü düşünce olmadığını, dostluk ilişkileri kurulmak istendiğini, Ermenilere karşı da kötü bir niyet beslenmediğini, ancak Ermeni gelişmesinin Türkler için olduğu kadar Gürcüler için de zararlı olduğunu, Gürcülerin İngiliz müdahalelerinden kurtulması gerektiğini, aradaki meseleleri halletmek için de bir Gürcü heyetinin Ankara’ya gönderilmesinin arzulandığını bildirdi. Bir zaman için olsun Gürcü kuvvetlerini olayların dışında bırakma amacını güden mesaj, umulan etkiyi yapmış ve Gürcistan tarafından olumlu karşılanmıştı.

Bu sırada Moskova’da Ruslarla görüşmekte olan Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey’in, onaylanmak üzere gönderdiği antlaşma metni Ankara’ya gelmiş ve bu antlaşma ile Van ve Bitlis’ten Ermenilere yer verilmek istendiği görülmüştür.

Mustafa Kemal Paşa, Bekir Sami Bey Heyeti’ne verdiği emirde, Van ve Bitlis’in Ermenilere bırakılma isteğinin kesinlikle kabul edilemeyeceğini bildirdi. Bu direktif de etkisini gösterdi. O sırada Doğu Cephesi Komutanlığı karargâhına gelmiş olan Sovyet Büyükelçisi Budi Mid-vani, esasen böyle bir isteğin bir yanlışlıktan doğduğunu belirtti.

Bu sırada, 22 Ekim 1920’de, Sadrazam Ferit Paşa Kabinesi istifa etti. Kuva-yı Milliyecilerden yana gibi görünen İkinci Tevfik Paşa Kabinesi kuruldu. Evvelce Amasya’da Mustafa Kemal Paşa ile buluşup görüşmüş olan Salih Paşa yine Bahriye Nâzırlığı’na, İzzet Paşa da Dahiliye Nazırlığı’na getirildi. Yeni hükümet türlü yollardan Mustafa Kemal Paşa ile bağlantı kurma çabası içine girdi. Sonunda da, 5 Aralık’ta, Bilecik’te buluşulması kararlaştırıldı.

24 Ekim’de, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa Gediz’de düşmana bir taarruz denemesi yaptı, fakat yenildi. Karşı saldırıya geçen düşman Yenişehir ve İnegöl’ü işgal etti. Uşak Cephesi’ndeki kuvvetlerimiz de Dumlupınar sırtlarına çekilmeye mecbur oldu.

Buna karşılık, 28 Ekim 1920 günü sabahı, Doğu Cephesi Komutanlığı’nın Kars harekâtı başladı, 30 Ekim 1920’de Kars anavatana kavuştu.

Kars harekâtı çok başarılı olmuş, bir bakan ile üç general ve birçok subay esir edilmişti. Kâzım Karabekir Paşa, tuğgenarallikten tümgeneralliğe yükseldi. Trabzon'dan gelen Mürettep Tümen Komutanı Rüştü Bey, Kars Müstahkem Mevki Komutanı oldu. 3 Kasım'da cepheye varmış olan 1000 mevcutlu gönüllü Samsun taburu Kars'ta bırakılarak 4 Kasım'da Gümrü (Aleksandropol) üzerine ileri harekete geçildi. 5 Kasım'da Gümrü'nün batı sırtlarına çekilmek zorunda kalan Ermeniler 6 Kasım'da mütareke (savaşı bırakma) isteğinde bulundular. Kâzım Karabekir Paşa, mütareke şartlarını bildirdi. Şartların kabul edilmesi üzerine de 7 Kasım'da Ermenilerin boşalttığı Güm-rü'ye girdi.

Fakat Ankara, mütareke şartlarını yeterli bulmamıştı. Yeniden bazı yeni şartlar ileri sürdü. Ermeniler bunları kabul etmeyince de tekrar savaş başladı. Ardahan'daki Gürcü komutanı da, Kars'la aralarında bir hat göstererek bundan ileri geçilirse savaşılacağını bildirdi.

Ne var ki, artık Ermenilerin tutunacak halleri kalmamıştı. 12 Kasım'da İğdır'ı boşaltıp çekildiler. 14 Kasım'da Türk kuvvetlerinin taarruzları karşısında büyük kayıplara uğradılar. 15 Kasım'da karşı taarruzda bulundularsa da geri atıldılar, çok esir verdiler.

Aynı günlerde Kozan'ın işgalden ve İslâhiye'nin Ermenilerden kurtulduğu haberi geldi. Sonunda, Ermeniler bütün mütareke şartlarını kabullendiler, kararlarını da 17 Kasım'da Kâzım Karabekir Paşa'ya bildirdiler. Şart olarak istenen üç batarya koşulu dağ topu ile makineli tüfekleri ve yeteri kadar mermisi ile 2000 tüfeği teslim ettiler. Kâzım Karabekir Paşa da hemen bunları Batı Cephesi'ne gönderdi ve 25 Kasım'da Ermenilerle barış görüşmelerine başlandı. 27 Kasım'da Ermeniler, Sevr Antlaşması'ndaki imzalarını geri aldılar.

Bu sevinçli olay, yenilgiler ve imkânsızlıklar içinde çırpınıldığı bir sırada elde edilmiş büyük bir başarıydı ve İsmet Paşa, 28 Kasım tarihli mektubunda "Şark Harekâtı bizi ve davamızı canlandırdı. O kadar sıkılmıştık, o kadar daralmıştık ki vaziyetin nefes alacak bir açıklığa ihtiyacı vardı. Tanrı'nın yardımıyla bunu sen tam bir

başarıyla ve çok düzgün bir şekilde açtın. Tanrı seni milletimize bağışlasın." diyordu (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 903).

Nihayet, 2/3 Aralık 1920'de Kars ile İğdır ve Kulp (Tuzluca) ilçelerini Türkiye'ye bırakan yani şimdiki sınırı esas tutan ve Büyük Ermenistan hayalini tarihe gömen "Gümrü Barış Antlaşması" imzalan dı. İsmet Bey, bu büyük başarıyı "Milletimize hediye ettiğin zaferle geleceğini açtın. Herkesin sağlığına ve ümidine nur verdin." diyen bir telgrafla kutladı (K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz: 904).

[Gümrü Antlaşması daha sonra Türk ve Ermeni Hükümetleri tarafından onaylanacaktı. Fakat imzadan bir gün sonra Ermenistan'da Bolşeviklik ilan edilmiş ve Ermenistan, Kızılordu'nun işgali altına girmiş olduğundan bu onaylama yapılamamış, ancak daha sonra, 16 Mart 1921'de Rusya ile Türkiye, 13 Ekim 1921'de Ermenistan ile Türkiye arasında yapılacak olan Moskova ve Kars Antlaşmalarına esas olmuştur. (Türk İstiklâl Harbi, Cilt: 3 Doğu Cephesi; K. Karabekir, İstiklâl Harbimiz; Sami Önal, Milli Mücadelede Oltu; Z.C.: 26 Şubat ve 13 Mart 1920)]

Çerkes Ethem Olayı

Bu sırada Batı Cephesi'nde bazı değişiklikler olmuştu. Yunanlılara karşı yapılan 24 Ekim 1920'deki Gediz taarruzunun yenilgi ile sonuçlanması üzerine Mustafa Kemal Paşa, 7 Kasım'da, Ali Fuat Paşa'yı Ankara'ya çağırmış, Moskova Büyükelçiliği görevini teklif etmiş, Ali Fuat Paşa'nın kabul etmesi üzerine de Batı Cephesi'nin güney bölümünü ayırıp Refet Bey'in (Bele) emrine vermiş, Batı Cephesi Komutanlığı'na da Albay İsmet Bey'i (İnönü) göndermiş ve "gayrimunta-zam teşkilat fikrini ve siyasetini yıkmak kararı"nın (düzensiz yapılanma fikir ve politikasını yıkma kararının) uygulanmasını emretmişti.

Bu sebeple, 10 Kasım 1920'de Batı Cephesi Komutanlığı görevine başlamış olan İsmet Bey, derhal Cephe Komutanlığı emrindeki birliklere çekidüzen vermeye ve dağınık birlikler halindeki milli kuvvetleri düzenli askeri birlikler haline sokmaya başlamış, 17 Kasım'da verdiği emirle Kuva-yı Seyyare Komutanı Ethem Bey'in kurduğu bütün müfrezelerin de kendi denetimine girmesini istemişti. Fakat Ethem Bey bunu kabul etmemiş ve ilk anlaşmazlık baş göstermişti. Ethem Bey, Kuva-yı Milliyecilikten vazgeçemiyordu. Gediz Savaşı'nda yenilgiye sebep olan kaçmaların sorumlusunun Refet Bey olduğunu ileri sürüyor, Yozgat Ayaklanması'na katılmış olan 150 kişilik Alaca Müfrezesi'nin kendisi tarafından bağışlanıp maiyete alındığını ve fakat Refet Bey'in bu affı tanımayıp onları tehdit ettiğini, müfrezenin de bu yüzden kaçtığını iddia ediyordu. Hatta bu yüzden Refet Bey'i Eskişehir'deki İstiklâl Mahkemesi'ne ihbar etmişse de, mahkeme de dinlenmesini istemiş ve fakat İsmet Bey ve Mustafa Kemal Paşa'nın aracılıklarıyla ertelenmiş ve Refet Bey, Güneybatı Cephesi Komutanlığına getirilmişti.

Ethem Bey, olayların bu şekildeki gelişimine çok sinirleniyor ve bütün bunları Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'den biliyordu. Oy-

saki İsmet Bey, o sırada Ethem Bey'in hastalığını da göz önünde bulundurarak ona cephe ziyaretlerinde kullanılmak üzere bir otomobil göndermişti. Ethem Bey, bunu da bir kandırma ve oyalama hareketi olarak kabul etti ve bozulan sağlık durumu sebebiyle Ankara'ya gitmeden önce İsmet Bey'le son bir konuşma yapmak istedi. Trenle Kütahya'dan Eskişehir'e geldi ve bir subayla İsmet Bey'e haber göndererek ziyarette bulunacağını bildirdi. İsmet Bey, meşgul olduğu, ancak ertesi gün görüşebileceği cevabını verince Ethem Bey, son derece kızdı ve artık bu anlaşmazlıklara ve hareketlere bir son vermek üzere maiyetindeki on beş kişi ile Batı Cephesi Komutanlığı'nın karargâhını bastı ve birdenbire İsmet Bey'in odasına girdi. İsmet Bey şaşırmış, ayağa kalkmıştı. Bir yanlış hareketi kötü sonuçlar doğurabilirdi. Fakat İsmet Bey'in şaşkınlığı çok kısa sürdü. Derhal toparlandı, yüzüne bir tebessüm geldi, Ethem Bey'in yanına gitti. Tam bir dostlukla ellerini tuttu, nabzına baktı, koluna girdi ve onu masasının yanına getirip oturttu. Dostça güzel sözler söyledi ve anlaşmazlığın ortadan kalkması için Refet Bey hakkındaki talebi geri almasını öğütledi. Ethem Bey de, gözü kararmış bir halde girdiği İsmet Bey'in odasından dostluk duygularıyla ayrılıp Ankara'ya gitti.

Fakat anlaşmazlıklar bitmiyordu. Birkaç gün sonra İsmet Bey, memlekette çeşitli gezici milli kuvvet olduğunu ileri sürerek Ethem Bey'in müfrezesine "I. Kuva-yı Seyyare" denmesini istemişti. Ankara'da bulunan Ethem Bey'e vekâlet eden kardeşi Tevfik Bey, bunu kabullenmediği gibi müfrezenin adını daha da genişleterek "Umum Kuva-yı Seyyare ve Kütahya Havalisi Komutanlığı" yapmıştı.

İsmet Bey, bir emrinde de, hangi sebeple olursa olsun köylerin ya-kılmamasını ve adam öldürülmemesini, öldürmeyi gerektirecek bir suç işlenmiş olması halinde suçlunun İstiklâl Mahkemeleri'ne verilmesini bildirmiş, buna da itiraz olunmuştu.

Daha sonra İsmet Bey, "Simav ve Havalisi Komutanlığı" adı ile bir görev tanımlamış, başına da Simav Kaymakamı İbrahim Bey'i getirmişti. Tevfik Bey, Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'e bir

telgraf çekerek, Kaymakam İbrahim Bey'in Kuva-yı Seyyare aleyhine çalıştığını bildirdi ve "Artık sizin gibi bir komutanı dinlemiyorum" dedi. Bir telgraf da Ankara'daki Ethem Bey'e göndererek "Ya orada durumu düzelt, ya gel işi eline al. Fesatçıları yakalatıp astıracağım." diye tehditte bulundu ve İbrahim Bey'i Kütahya'ya gitmeye mecbur etti.

Mustafa Kemal Paşa ile görüşen Ethem Bey, onun da tavsiyesi ile durumu düzeltmek üzere Kütahya'ya gitti. Kendisini karşılayan Kaymakam İbrahim Bey, Eskişehir'e dönmesine müsaade edip etmediğini sordu. Ethem Bey müsaade etti. O sırada İsmet Bey'den gelen bir telgrafta da, İbrahim Bey'in geri hizmetlere yardım için Tevfik Bey'in yanına gönderilmiş olduğu fakat önceden haber verilmediğinden yanlış anlaşıldığı bildiriliyordu.

Bu arada, Tevfik Bey verdiği bir raporla müfrezesinin Günan Köyü'nün kuzey sırtlarına çekildiğini bildirmiş ve sol kanadının korunmasını istemişti. İsmet Bey o bölgelerin Refet Bey emrinde olduğunu bildirmiş, bu yüzden aralarında sert yazışmalar olmuştu.

Aynı günlerde, Ankara'da düzenli bir ordu bütçesi yapılıyordu. Bu sebeple bütün birliklerden "kuvve" (bir birliğin er, subay, silah, cephane, hayvan ve başka gereçler gibi varlıklarını listelemek ve üst komutanlığa sunulmak üzere düzenlenen cetvel) istenmiş, herkes vermiş, yalnız Tevfik Bey vermemiş, vermesine imkân olmadığını, çünkü okur-yazar adamı bulunmadığını, bu yüzden müfrezesinin olduğu gibi idare edilmesinin zorunlu olduğunu, düzenli bir hale sokulamayacağını bildirmiş; İsmet Bey'le Tevfik Bey arasındaki anlaşmazlık son haddini bulmuş, Tevfik Bey, Batı Cephesi Komutanlığı'na vermesi gereken raporları doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi'ne göndermeye başlamıştı.

Böylece, İsmet Bey ile Tevfik Bey arasındaki anlaşmazlık her gün biraz daha büyürken, İstanbul'un yeni Tevfik Paşa Hükümeti de Mustafa Kemal Paşa ile ilişkiler kurmaya uğraşıyordu. Sonunda, İstanbul'dan gelecek bir heyetle 5 Aralık 1920'de Bilecik'te buluşulup görüşülmeye karar verilmişti.

Mustafa Kemal Paşa bunu bahane ederek, Ethem Bey'i de yanına alıp, 3 Aralık 1920'de trenle Eskişehir'e hareket etti. Beraberinde ayrıca, Eskişehir Mebusu Eyüp Sabri, Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü, Denizli Mebusu Hakkı Behiç, Gaziantep Mebusu Kılıç Ali, Manisa mebusları Çerkes Reşit (Ethem'in ağabeyi) ve Celâl (Bayar) vardı. Elli kişilik bir sivil müfreze ile Ethem Bey'in on beş fedaisi de trendeydi.

Eskişehir'e 4 Aralık sabahı varıldı. Herkes istasyonda inip kahvaltı yapmaya gitti. Dönüşte Ethem Bey yoktu. Eskişehir'de kendi adamlarıyla soruşturma yapmış, bir tuzağa düşürülme tehlikesi sezmiş, bu korkuyla seyahate devam etmeyip kuvvetlerinin başına gitmişti. Ağabeyi Reşit Bey, durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirdi ve Kâzım Paşa'yı da yanına alarak kardeşini yatıştırmaya ve uzlaştırmaya gitti.

Mustafa Kemal Paşa ise yoluna devam ederek 5 Aralık'ta Bilecik'e vardı ve Dahiliye Nâzırı İzzet Paşa ile Bahriye Nâzırı Salih Paşa ve Ziraat Nâzırı Hüseyin Kâzım, Elçi Cevat, Hukuk Müşaviri Münir Beylerle Hoca Fatin Efendi'den kurulu İstanbul Heyeti'ni hazır buldu. İlk sözü alarak, İstanbul'da bir hükümetin varlığını tanımadıklarını, bu sebeple İstanbul Hükümeti'nin temsilcisi bir heyetle görüşmeyi kabullenmediklerini, özel durumda görüşmek isterlerse buna hazır olduklarını bildirdi. Sıfat ve yetkiler söz konusu olmaksızın görüşmeye karar verildi. Fakat, henüz birkaç saatlik bir görüşme yapılmıştı ki, Mustafa Kemal Paşa, birdenbire, artık heyetin geri dönmesine müsaade etmeyeceğini, beraberce Ankara'ya gidileceğini bildirdi. Bu, bir tutuklamaydı. Heyettekiler bir şey demedi. Hazırlanmış olan trenle yola çıkıldı, 6 Aralık'ta Ankara'ya varıldı. Mustafa Kemal Paşa bir bildiri yayınlayarak, İstanbul Heyeti'nin de kendilerine katıldığını ilan etti. (İlerde Milli Savunma Bütçesi'nde açıklandığı gibi, bu özel trenin ücreti heyettekilerden istenmiştir. Z.C. 15-2-1921)

Ne var ki, Mustafa Kemal Paşa, Çerkes Ethem Bey'den, kardeşinden ve taraftarlarından kuşku duymaya başlamıştı. Bu sebeple, 8 Aralık 1920'de Kâzım Karabekir Paşa'ya aşağıdaki telgrafı çekti:

> Cimrice isteklerini toplumun genel çıkarından önde gören türedilerin eylem ve davranışları, genel durumu zorlaştıracak bir dereceye ulaşıyor. Sert huylu, atak ve gerektiğinde kahredici bir arkadaşa "şahsen ihtiyacım" açıktır. Bu arkadaşın,ordunuzda görev yapmakta olan Albay Halit Bey (Deli Halit Paşa) olabileceğini umuyorum. Adı geçene burada, gücü ve ünüyle denk bir görev verilmek üzere, benim yanıma gönderilmesinin sizce de uygun görülmesini özellikle dilerim. Gerekirse, bu ricamı ona da bildirerek uygun cevabımızı aldıktan sonra Milli Savunma Bakanlığı'ndan da resmi tebligatın derhal yapılacağını arzederim (K. Karabekir, istiklâl Harbimiz: 908).

9 Aralık'ta da Reşit Bey'den gelen bir telgrafta, anlaşmazlığın halledildiği, Kuva-yı Seyyare raporlarının yine Batı Cephesi'ne gönderildiği bildiriliyordu. Fakat bu anlaşma pek kısa sürdü. İsmet Bey, harcanan ve elde kalan top cephane miktarını sorunca sert bir cevap aldı ve bunu Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdi.

Durum yine gerginleşmişti. İki taraf da birbirini kolluyor, birbirinden kuşkulanıyor, birbirlerinin haberleşmelerini öğrenmeye çalışıyor, birbirlerine karşı tedbirler alıyorlardı. Tevfik Bey'in, Kütahya Mutasarrıf Vekili Kadı Ahmet Efendi'yi sürüp şehirden çıkarması, buna karşılık Ankara Hükümeti'nin Ahmet Efendi'yi Kütahya'daki memuriyetine iade etmesi ve Tevfik Bey'in de döndüğü takdirde kendisini idam edeceğini bildirmesi anlaşmazlığı iyice büyütüp genelleştirdi.

Bu arada Ethem Bey'in Demirci Mehmet Efe ile de haberleştiği duyulunca durum, taraşarın fiili tedbir almalarını gerektirecek kadar tehlikeli bir hal aldı ve Güneybatı Cephesi Komutanı Refet Bey'in süvarileri 15/16 Aralık'ta Dinar civarındaki İğdecik Köyü'nde bulunan Demirci Mehmet Efe'ye bir baskın yaparak müfrezesini perişan etti.

Mustafa Kemal Paşa da, Ethem Bey'in kardeşi, Manisa Mebusu Reşit Bey'i çağırarak açık bir konuşma yaptı. Reşit Bey, kardeşlerinin yanına giderek öğütte bulunacağını söyledi ve 23 Aralık'ta da gitti. Manisa Mebusu Celâl Bey (Bayar) ile Kılıç Ali, Vehbi ve Eyüp Sabri Beyler de, Mustafa Kemal Paşa'ya haber vermeden, Reşit Bey'le beraber gittiler. Bunu duyan Mustafa Kemal Paşa, 24 Aralık'ta Kütahya'ya varmış olan Celâl Bey ile arkadaşlarına, 25-26 Aralık'ta bir telgraf çekerek, bu davranışlarının sebebini sordu ve durumu cephe komutanları Refet Bey ile İsmet

Bey'e bildirdi. Celâl Bey ile arkadaşları, Ethem ve kardeşi Tevfik Bey'le görüşüp sonucu bildirecekleri cevabını verdiler. 26-27 tarihli telgraşa da şu sonuçları bildirdiler:

1)Ethem Bey kuvvetleri, milli kuvvetlere karşı sadece savunma durumundadırlar. Karşılarına getirilmiş olan askeri birlikler ve kurulan karakollar çekilirse savunma hareketinden de vazgeçeceklerdir.

2)Düşmanca davranışlarla karşılaşmadıkça her türlü davranıştan sakınacaklarına yemin etmektedirler.

3)Kuva-yı Seyyare'nin Konya ve Alaca'da bulunan erleriyle, Konya'da Fahrettin Bey (Altay) tarafından tutuklanan müfrezesi serbest bırakılmalı ve Kuva-yı Seyyare komutanlarından Kürt ismail Ağa'nın Kalecik'teki akrabalarından gönüllü toplamasına engel olunmamalıdır.

4)Kuva-yı Seyyare'ye para vermesi Kütahya Mutasarrışığı'na emredilmelidir.

5)Güvenliğin sağlanması ve sürdürülmesi için Fahreddin ve Refet Beyler cephe komutanlıklarından uzaklaştırılmalıdırlar.

Mustafa Kemal Paşa, Celâl Bey'le arkadaşlarının bu telgrafını alır almaz durumdan Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey'i haberdar etti, Fahrettin ve Refet Beylerin dikkatli olmalarının sağlanmasını istedi. Sonra hemen bakanlar kurulunu toplayarak konuyu görüştü. Bakanlar Kurulu,

I. Kuva-yı Seyyare'nin de öteki askeri birlikler gibi Büyük Millet Meclisi'nin kanun ve nizamlarına ve hükümet emirlerine uymakla yükümlü ve askeri disiplinle kayıtlı olduğuna,

I. Seyyare Komutanlığı'nın, görev ve askeri hususlardan ötürü bütün istek ve düşüncelerini, ancak bağlı bulunduğu komutanlığa başvurulmak suretiyle gerekli makamlara duyurabileceğine karar verdi.

Verilen kararı bildirerek ve bu karara dayanarak Celâl Bey Heyeti'ni de geri çağırdı. Celâl Bey, Kütahya'dan verdiği cevapta, bakanlar kurulu kararından bir şey anlayamadıklarını, vatanın esenlik ve mutluluğu uğrundaki düşüncelerinin kötüye yorulduğu sonucuna vardıklarını, meselenin uzatılmaya tahammülü olmadığını bildirdi.

Mustafa Kemal Paşa da, Bakanlar Kurulu kararnamesindeki hususların esasen uyulması gereken tabu ve belli hususlar olduğu, sadece bir kere daha hatırlatıldığı, düşünce ve davranışlarının kötüye yorulmadığı ve fakat bir buçuk aydır uzlaşma aracılığı yapmış

olmasına rağmen bunun takdir edilmemesinden ötürü meselenin hallini sorumlu ve ilgili makamlara bıraktığı cevabını verdi. Hemen arkasından da Ethem Bey aleyhine askeri harekete geçilmesini emretti. Emir derhal uygulandı. Askeri birlikler Kütahya'daki Ethem Bey kuvvetleri üzerine yürüdü, 29 Aralık 1920'de Kütahya'ya girdi. Ethem Bey ise, hiçbir yerde duramadan ve karşı koyamadan Gediz üzerine çekilip, o güne kadar büyük bir yurtseverlikle karşılarında çarpıştığı Yunanlılara sığınmanın yollarını aramaya başladı.

Bu sırada, Rusya Büyükelçiliği'ne atanmış olan Ali Fuat Paşa, Erzurum-Kars yolu ile Rusya'ya gidiyor, Türk komünistlerinin gerçek lideri Mustafa Suphi Bey, Kars-Erzurum-Trabzon-İnebolu yolu ile Ankara'ya ulaşmak üzere Türkiye'ye geliyor, Spartakist Sadık Ahî Bey (sonradan Malatya Mebusu olan Mehmet Sadık Eti) İnebolu'da genç aydınları sola yöneltmeye çalışıyor, o güne kadar "koyu milliyetçi ruhta olan" Nâzım Hikmet, Ankara'ya gidip görev almak için İstanbul'dan kaçma çarelerini arıyor, Mustafa Kemal Paşa da tehlikeli hale gelmiş bulunan aşırı sol akımı durduracak tedbirleri düşünüyordu.

III

EKLER

Ek 1

12 Ocak 1920'de açılan, 18 Mart 1920'de toplantılarını erteleyerek dağılan ve 11 Nisan 1920'de Padişah buyruğu ile kapatılan Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na seçildikleri tespit edilebilen mebuslar:

ANKARA Merkez

1.Ömer Mümtaz Bey (Tanbi) (Kafkasya, 1859) Mülkiye, Sivas Hey'et-i Temsılıyesi'nın Sivas Kongresi'nce seçilen üyesi. Osmanlı Meclis-i Mebusanı [OMM] 3., 4. ve Büyük Millet Meclisi [BMM] 1., 2. dönem Ankara mebusu.

2.Hacı Atıf Efendi (Taşpınarlızade (1858) Müderris, OMM 4. ve BMM 1. d. Ankara.

3.Hilmi Bey (Çayırlıoğluzade) (Beypazarı, 50 yaşında) Çiftçi,OMM 3-4 ve BMM 1., 2. d. Ankara.

4.Şeyh Tayyip Efendi

5.Ahmet Rüstem (Alfred Bilinski) (Polonya asıllı Nihat Paşa'nın 1862 Midilli doğumlu) Avrupa'da eğitim görmüş. OMM 4. ve BMM 1. d. Ankara.

ANKARA Çorum

6.İsmet Bey (Eker, Enbiyazade) (Çorum, 43 yaşında) Medrese, çiftçi, memur. OMM 3-4 ve BMM 1-8.d. Çorum.

7.İsmail Kemal Bey (Alpsar) (1874, İskilip) Mülkiye. İdareci, tarımcı, Eski Sivas Valisi. OMM 4. ve BMM 2-6. d. Çorum.

ANKARA Kırşehir

8.Rıza Bey (Silsüpür) (Hamit Köy, 1877) Orta öğretimli tüccar. OMM 4. ve BMM 1. d. Kırşehir.

9.Ali Rıza Bey (Benliağazade) (Avanos, 1871) Hukukçu, İzmir İstinaf Mahkemesi Reisi. OMM 1., 4. ve BMM 2. d. Kırşehir.

ANKARA Yozgat

10.İsmail Fazıl Paşa (Cebesoy) (Girit-Kandiye, 64 yaşında) Harp Akademisi, Emekli General. (Ali Fuat Cebesoy'un babasıdır.) OMM 4. ve BMM 1. d. Yozgat.

11.Yusuf Bahri Bey (Tatlıoğlu) (Akdağ Madeni. 40 yaşında) Eşraftan, çiftçi ve Reji Memuru. Sivas Kongresinde Delege. OMM 4. ve BMM 1. d. Yozgat.

AYDIN Merkez İzmir

12.Refet Bey (Bele Paşa) (İstanbul, 1881) Harp Akademisi Kurmay Albay, Jand. Gen. Kmnd. Sivas Heyet-i Temsiliyesi Üyesi, Kuva-yı Milliye Kumandanı, General. BMM 1. d. İzmir, 2-8 d. İstanbul.

13.Yunus Nadi Bey (Abalıoğlu) (Fethiye, 1879) GS, Hukuk, Gazeteci (Yenigün Gazetesi sahibi) OMM 2-3, Aydın, 4. d. Yozgat ve BMM 1. d. İzmir, 2. d. Menteşe, 3-6. d. Muğla

14.Tahsin Bey (Uzer) (Selanik, 1879) Mülkiye. Vali, OMM 4. d. İzmir mebusu. 16 Mart 1920'de Meclisi basan İngilizlerce Malta'ya sürgün edilmesinin ardından, Mart 1922'de Ankara Meclisine 1. d. İzmir Mebusu olarak katılmıştır.

15.İlhami Bey

16. Nuri Bey

17. Şükrü Bey (Saraçoğlu) (Ödemiş, 1887) S.B ve Cenevre'de Hukuk,iktisat. OMM 4. ve BMM 2 8. d. İzmir.

AYDIN

18.Cami Bey (Baykurt) (İstanbul, 44 yaşında) OMM 1., 2., Fizan ve 4. d. Aydın. Harbiye'den, Emekli Yüzbaşı. BMM 1. d. (1338'de istifa)

19.Emin Efendi (M. Emin Arkut) (Bozdoğanlı, 47 yaşında) Orta ve Medrese. Bozdoğan Müftüsü, OMM 4. ve BMM 1. d. Aydın.

20. Hüseyin Kâzım Bey. Trabzon'un ünlü Valisi Kadri Bey'in Şeyh Muhsin-i fani takma adlı, yazar oğludur.

AYDIN Denizli

21.Emin Efendi
22.Faik Bey

AYDIN Manisa (Saruhan)

23.Mahmut Celal Bey (Bayar) (Gemlik, 1884) Özel eğitimli, Kuvayı Milliyeci. BMM 1. d. Saruhan, 2-7 d. İzmir.

24.İbrahim Süreyya Bey (Yiğit) (İstanbul, 1880) S.B İzmit Mutasarrıfı, Erzurum Kongresi Amasya delegesi. BMM 1. d. Saruhan, 28 d. Kocaeli.

25.Reşit Bey (Çerkez Alizade) (Çerkez Etem'in ağabeyi) (Karacabey. 43 yaşında) Harp okulu, Yüzbaşılıktan ayrılma. OMM 4. ve BMM 1. d. Saruhan. (8 Ocak 1920'de mebusluktan iskat edilmiştir.)

26.Muvaffak Bey

BİTLİS Merkez

27.Sadullah Efendi (Eren) (Müftüzade) (Bitlis. 53 yaşında) Özel eğitim. Memur. OMM 2., 4. ve BMM 1. d. Bitlis. Sivas Hey'eti Tem-siliye'sinin Erzurum Kongresince seçilmiş üyesi.

28.Resul Bey (R. Sıtkı Sofrasur) (Ağasızade) (Bitlis, 56 yaşında) Özel eğitim. Nüfus Müdürü. OMM 4. ve BMM 1., 2. d. Bitlis.

BİTLİS Genç

29.Mehmet Celal Bey (Saraçoğlu) (Adana, 1888) Mülkiye. Genç Mutasarrıf Vekili ve Kulp Kaymakamı. OMM 4. ve BMM 1. d. Bitlis.

BİTLİS Muş

30.Hacı İlyas Sami Efendi (Muş, 43 yaşında) Müderris. OMM 1., 2., 3. d. Muş. 1919'da İngilizlerce tutuklanıp, Ağustos 1920'de Malta'ya sürülmüş, OMM 4. d. için seçilmiş. 1921'de serbest bırakılınca BMM 1. döneme Muş mebusu olarak katılmıştır.

31.Osman Kadri (Bingöl) (Muş, 1881) Medrese. Muş Kaymakam Vekili, Hakkâri Tahrirat Md. OMM 4. ve BMM 1., 2. d. Muş.

BİTLİS Siirt

32.Halil Hulki Efendi (Aydın) (Siirt, 51 yaşında) Medrese. Siirt Müftüsü, Müderris, Asliye Mahk. Üyesi. OMM 4. ve BMM 1. döneme katılmış, 6. d. Siirt'i temsil etmiştir.

BURSA Merkez (Hüdavendigâr)

33.Hasan Fehmi Efendi (Kokay) (Babadağ, 38 yaşında) Hukuk Mezunu. Hâkim, Temyiz Mahk. Başk. OMM 4. ve BMM 1. d. Bursa.

34.Osman Nuri Bey (Özpay) (İstanbul, 42 yaşında) Hukuk Mezunu. Avukat, Dava V. OMM 4. ve BMM 1., 2. d. Bursa.

35.Hacı İlyas Efendi (Müderris)

36.Ahmet Münir Bey (Erhan) (Bursa, 1880) S.B. Banka, Adisababa Maslahatgüzarlığı. OMM 4. ve BMM 3., 7., 8. d. Bursa.

BİLECİK (Ertuğrul)

37.Ahmet Sadık Bey

DİYARBAKIR Merkez (Diyarı Bekir)

38.Mehmet Bey

39.Zülfü Bey (Tiğrel) (Diyarbakır, 1876) Mülki Lise. Çiftçi, Memur.

OMM 2., 3. d. Diyarbakır mebusu. 1919'da Malta'ya sürülüp, 1921'de Son OMM'ne seçilmiş, Malta dönüşü 1., 2., 4., 5., 6. d. BMM'ne katılmıştır

40.Fevzi Bey (Pirinççizade) (Diyarbakır 1879) Lise. Memur, çiftçi. OMM 1-4. d. 1919'da Malta'ya sürülmüş, 1922 Malta dönüşü BMM'ne katılarak 1., 2. d. mebusluğu yapmıştır.

DİYARBAKIR Ergani

41.Rüştü Bey (Bulduk) (Hacı Necip Paşazade) (Palu, 1874) Orta. Çiftçi. OMM 4. ve BMM 1. d. Ergani.

42.Kadri Bey OMM 4. d. Ergani. (TBMM Albüm'e göre BMM 1. d. Ergani mebusluğu 10 Şubat 1337'de reddedilmiştir.)

43.Fevzi Efendi

DİYARBAKIR Mardin

44.Mithat Bey (Ulusal) (Musazade) (Mardin, 1874) Rüştiye. Hazro Bucak Md.'den. OMM 4. ve BMM 1. d. Mardin.

45.Ebululâ Bey (Mardin, 1881) Hukuk. Memur, Müderris, sonra Medeni Hukuk Profesörü. *Sırat-ı Müstakim* Dergisi'ni çıkarmış.

OMM 3-4 d. Niğde.

DİYARBAKIR Siverek

46.Bekir Sıtkı Bey (Ocak) (Diyarbakır, 1881) Medrese, özel eğitim.

Diyarbakır Nakib-ül eşrafı. OMM 4. ve BMM 1. d. Siverek.

EDİRNE Merkez

47.Faik Bey (Kaltakkıran) (Edirne, 51 yaşında) orta ve özel eğitimli. OMM 1-4 d. ve BMM 1-6 d. Edirne. 16 Mart 1920'de sürüldüğü Malta'dan dönüşünde 1921'de BMM'ne katılmıştır. 6 dönem

Edirne mebusu

48.Mehmet Şeref Bey (Aykut) (Edirne, 51 yaşında) Hukuk. Gazeteci, yazar, avukat. OMM 4. ve BMM 1., 4., 5., 6. d. Edirne. 16 Mart'da sürüldüğü Malta'dan dönüşünde, 1921'de BMM'ne katılmış.

49.Galip Bahtiyar Bey (İstanbul, 39 yaşında) Hukuk, Milli Eğitim,

Ekonomi, Belediyecilik tahsili. İst. Gnl. Meclis Üyesi, Tic ve San. Odası Md., yazar. BMM 6., 7. d. İstanbul.

EDİRNE Gelibolu

50.Celal Nuri Bey (İleri) (Gelibolu, 1882) Hukuk Dr. *İkdam*, *İçtihat* yazarı. Edebiyat-Umumiye, Ati, İleri sahibi. OMM 4. ve BMM 15 d. Gelibolu. 16 Mart'da sürüldüğü Malta'dan, 1921 dönüşünde BMM'ne katılmış. 1-5 Gelibolu mebusu.

51.Şakir Bey (Kesebir) (Köprülü, 1889) Mülkiye. Edirne Valisi.

OMM 4. d. Gelibolu ve BMM 2. d. Çatalca.

EDİRNE Kırklareli (Kırk Kilise)

52.Mehmet Bahaeddin Efendi. Müftü

53.Mustafa Arif Bey

EDİRNE Tekirdağ

54.Süleyman Faik Bey

55.Rahmi Bey

ELAZIĞ Merkez (Elaziz Mamuretilaziz-Harput)

56.Muhittin Bey (Çötelizade) (Çöte, 53 yaşında) Eşraftan. Çiftçi, Belediye Başkanı. OMM 4. ve BMM 1-3 d. Elazığ.

57.Mustafa Şükrü Efendi (Çağlayan) (Elazığ, 53 yaşında) Hukuk. Adliye İstinaf Mahkemesi Üyesi. BMM 1. d.

58.Hüseyin Avni Efendi

ELAZIĞ Dersım

59.Hasan Hayri Efendi (Kanko) (39 yaşında) Eşraftan. Hozat'ın Şeyh Hasanlı Aşiret Reislerinden. Süvari Binbaşısı. OMM 4. ve BMM 1. d. Dersim.

ELAZIĞ Malatya

60.Feyzi Efendi (Mustafa F. Bilgili) (Zeynettinzade) (Malatya, 38 yaşında) Müderris, Belediye. OMM 4. ve BMM 1. d. Malatya.

61.Hacı Mehmet Efendi

ERZURUM Merkez

62.Mustafa Kemal (Paşa) (Selanik, 39 yaşında) Harp Aka. 3. Ordu Müfettişi. OMM 4. d. Erzurum, BMM 1-5 d. Ankara.

63.Celaleddin Arif Bey (Erzurum, 45 yaşında) Hukuk Prof. İst. Baro Başk. Milli Ahrar Fırka kurucularından. OMM 4. d. Başkanı ve BMM 1. d. Erzurum.

64.Hüseyin Avni Bey (Gençağazade) (Erzurum/ Ulaş, 33 yaşında) Avukat. BMM 1. d.

65.Süleyman Necati Bey (Güneri) (Kiğı, 33 yaşında) Hukuk. Eğitimci, *Albayrak* Gazetesi Md. ve Başyazarı. Erz. Kong Delegesi.

OMM 4. d.'den BMM 1. d.'e. Erzurum.

66.Zihni Bey (Orhon) (Erzurum, 38 yaşında) Harbiye. Binbaşı.OMM 4. ve BMM 1. d. Erzurum.

67.Ziya Bey

ERZURUM Bayezit

68.Şefik Bey (Baydar) (Bayazıt, 49 yaşında) Orta ve Özel eğitimli. Temyiz Mahkemesi Üyesi. OMM 3-4 ve BMM 2., 3. d. Bayazıt.

ERZURUM Erzincan

69.Halil Bey (Raufbeyzade) Belediye Başkanı

İSTANBUL Beyoğlu Üsküdar

70.Dr. Adnan Bey (Adıvar) (Gelibolu, 1882) Tıp. Kızılay Gnl. Sekreteri.

71.Ahmet Ferit Bey (Tek) (Bursa, 1877) Askerlikten ayrılma, Paris S.B. OMM 1. d. Kütahya mebusu. Bayındırlık Nazırlığı, İttihatçı karşıtı *İfham* Gazetesi sahibi. OMM 4. d. İstanbul, BMM 1. d. Kütahya.

72.Ahmet Muhtar Bey (Mollaoğlu) (Çanakkale, 1870) Mülkiye,Hukuk. Dışişleri Memuru, Eski Elçi. OMM 4. ve. BMM 1., 2. d.İstanbul.

73.Numan Efendi Usta (Köstenceli Numan Usta) (1885) Dobrice Askeri Sanayi Okulu. Zeytinburnu Fab. Fişek ustası, (Türkiye Sosyalist Partisi üyesi). OMM 4. d. İstanbul. Meclis kapatılırken sürüldüğü Malta'dan dönüşte 1921'de BMM 1. d. İstanbul.

74.Selahaddin Bey (Zekeriya Efendizade) Eskişehir Eğitim Md. BMM 1. d.

75.Fuat Selim (Mısır) Bern Büyükelçisi.

76.Hamit Bey (Hasancan) Osmanlı Bankası Yönetim Kurulu Üyesi.

77.Kamil Efendi. Nakib-ül Eşraf

78.Rauf Ahmet Bey; *İstiklal* Gazetesi Başyazarı.

79.Reşat Hikmet Bey. Dışişleri Bakanlığı eski Müsteşarı.

80.Mişon Ventura Efendi. Hukuk Profesörü.

KASTAMONU Merkez

81.Besim Bey (Fazlıoğlu) (Kastamonu, 1878) *Köroğlu* Gazetesi Yazı İşleri Md., Memur. OMM 1. ve BMM 1. d. Kastamonu.

82.Dr. Suat Bey (Soyer) (İzmir, 1879) Tıp. Sağlık Müfettişi. OMM 1. ve BMM 1-4 d. Kastamonu.

83.Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk) (Boyabat, 1878) Hukuk, Paris Hukuk. Ekonomi Prof., Eski Adalet Bakanlığı Müsteşarı, İst. Baro Başk. OMM 1-4 ve BMM 1. d. Kastamonu.

84.Şükrü Bey (Selimbeyzade)

KASTAMONU Çankırı (Kengırı)

85.Behçet Bey (Kutlu) (Çankırı, 1864) Müderris. Asliye Mahk. Üyesi. OMM 1., 3., 4. ve BMM 1. d. Çankırı.

86.Hacı Tevfik Efendi (Durlanık) (Müftüzade) (Çankırı, 1871) Müderris, Müftü. OMM 1., 2., 4. ve BMM 1. d. Çankırı.

KASTAMONU Sinop

87.Dr. Rıza Nur (Sinop, 1878) Askeri Tıp. Önce İttihat Terakki, sonra Osm. Ahrar Fırkası üyesi. OMM 1., 4. ve BMM 1., 2. d. Sinop.

88.Zeki Bey (İmamoğlu, Mahmutzade) (Sinop, 1878) OMM 1., 4. ve BMM 1., 2. Sinop.

KONYA Merkez

89.Hacı Bekir Efendi (Sümer) (Akşehir, 1867) Eşraftan. Medrese. İtt. Ter. Üyesi. Tüccar, şirket kurucusu. OMM 4. ve BMM 1-3 d.

Konya.

90.Kâzım Hüsnü Bey (İsmiloğlu) (Konya, 1883) Eşraftan. Lise.

Tüccar, gazeteci, İttihat ve Terakki. Üyesi. OMM 4. ve BMM 14 d. Konya.

91.Mehmet Vehbi Efendi (Çelik) (Konya/Hadim, 1862) Müderris.

OMM 1-4 ve BMM 1. d.

92.Musa Kâzım Efendi (Göksu, Hocaoğlu) (Konya/Hadim, 1881) Hukuk, Medrese. Dava Vekili, Müderris. OMM 4. ve BMM 1., 2., 3. d.

93.Ömer Vehbi Efendi (Büyükyalvaç) (Mustafazade) (Yalvaç, 1870)

Müderris. İ. T. Üyesi. OMM 2., 4. d. Konya. (22-6-1338'de Konya Müftülüğünü alarak ayrılmış).

KONYA Burdur

94 Hüseyin Bey (Baki) (Abdülhakbeyzade) (Burdur, 1885) Orta ve özel eğitimli. Çiftçi, tüccar. OMM 4. ve BMM 2. d. Burdur.

KONYA İsparta

95.Cemal Paşa (Mersinli) (Mersin, 1873) Harp Aka. Korgnl. OMM 4. d. İsparta. Sürgüne gönderildiği Malta dönüşü 1921'de BMM 1. d.'e İsparta Mebusu olarak katılmıştır.

96.Seyfullah Bey

SİVAS Merkez

97.Hüseyin Rauf Bey (Orbay) (İstanbul, 1881) Y. denizci. Eski Bahriye Nazırı, Askerlikten ayrılma. Sivas Heyet-i Temsiliye'sinin Erzurum Kongresince seçilmiş Üyesi. OMM 4. Sivas Mebusu olarak sürüldüğü Malta dönüşü 1921'de BMM 1. d.'e Sivas Mebusu olarak katılmıştır.

98.Vasıf Bey (Karakol, Kara Vasıf) (Yemen, 1871) Harp Aka. emekli Albay. Karakol Cem. Kurucusu. Sivas Heyet-i Temsiliye'sinin

Sivas Kongresince seçilmiş üyesidir. OMM 4. Sivas. 1921 Malta sürgünü dönüşü 1921'de BMM 1. d.'e Sivas Mebusu olarak katılmıştır.

99.Ziya Bey (Bacanakzade) Kurmay Yüzbaşı. BMM 1. d. Sivas mebusu seçilmişse de katılmadan istifa etmiştir.

100.Ethem Bey (Sıtkıefendizade)

101.Samih Fethi Bey

SİVAS Amasya

102.Bekir Sami Bey (Kunduh) (Kafkasya, 1867) G.S. Paris S.B.F. Memur. İdare ve Eski Halep Valisi, Milli Ahrar F. Kurucularından,Erzurum Kongresince seçilmiş Sivas Hey'et-i Temisiliyesi Üyesi. OMM 4. ve BMM 1. d. Amasya.

103.İsmail Hakkı Paşa

104.Ömer Lütfi Bey (Yasan) (Merzifon, 1878) Harp Aka. Emekli Kurmay Albay. OMM 4. ve BMM 1. d. Amasya.

SİVAS Şebinkarahisar (Karahisarı Şarkî)

105.Fazıl Efendi

ŞEBİNKARAHİSAR Tokat

106.Ömer Feyzi Efendi

107Ahmet Bey

108 Şevki Bey

TRABZON Merkez

109.Ali Şükrü Bey (Reiszade) (Şarlı Beşikdüzü, 36 yaşında) Bahriyeden Harbiyeye geçmiş, Kurmay sayılmış. TMHC Üyesi, Deniz Subaylığından ayrılma. BMM 1. d. Trabzon.

110.Ali Şefik Bey (Bekman) (Trabzon, 1886) Mülkiye ve Paris'te S.B.BMM 2., 3. d. Trabzon.

111.Eşref Bey (Dizdarzade) (Giresun, 31 yaşında) Hukuk ve Belediyecilik. Eski Giresun Belediye Reisi. TBMM 7. d. Sivas, 8. d. Giresun.

112.Hüsrev Bey (Gerede) (Rıdvanbeyzade, Korgeneral M. Ali Paşa'nın oğlu) (Karaağaç, 36 yaşında) Kurmay Binbaşı. BMM 1. d. Tr., 2. d. Urfa, 5. d. Sivas.

113.İsmail Bey (Çamaş) (Fatsa, 48 yaşında) S.B. BMM 2., 7. d. Ordu.

114.Hasan Hüsnü Bey (Hasan Saka, Sakaoğlu ailesi) (Akçaabat, 36 yaşında) Mülkiye, Paris'te S.B Ekonomi. Memur, öğretmen, BMM 9 dönem Trabzon mebusu.

115.Muhtar Bey (Ahmet Muhtar Çilli) (Lazistan, 49 yaşında) Mühendis. BMM 2. d. Trabzon.

TRABZON Gümüşhane

116.Zeki Bey (Kadirbeyoğlu) (Gümüşhane, 1884) Galatasaray. Çiftçi, Tüccar. BMM 2 Gümüşhane.

117.Rıfkı Bey. Lise Müdürü.

TRABZON Rize (Lazistan)

118.Asım Bey. Hâkim, Yargıtay Daire Başkanlığını tercih ederek mebusluktan ayrılmıştır.

119.sman Nuri Bey (Özgen) (İsmailzade) (Rize, 1890) Y. Müh.BMM 1. d. Rize.

VAN Merkez

120.Hakkı Bey (Ungan) (Van, 1880) İdareci, memur, Bitis Mektubi mümeyyizi. BMM 7 dönem Van.

121.Haydar Bey (Vaner) (Karadağ, 1873) Mülkiye. Van valisi. BMM 1. d. Van.

122.Münip Bey (Münib Boya) (Boyazade) (Van, 1872) Hakkâri Mutasarrıfı. OMM 3. d. Hakkâri ve 4. d. Van. BMM 2-7. d. Van.

VAN Hakkâri

123.Mazhar Müfit Bey (Kansu) (Denizli,1873) S.B.F.'de İdare, Maliye. Eski Bitlis, Elazığ Valisi. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hey'et-i Temsiliyesi'nin Sivas Kongresince seçilen üyelerinden. BMM 1. d. Hakkâri, 2-5. d. Denizli 6-7 d. Çoruh.

124.Asaf Bey (Doras) (Bursa, 1883) Hukuk. Ank. İstinaf Mahk. Başkanı. OMM 3. Van, 4. Hakkâri ve BMM 2. Hakkâri 3-5 d. Bursa.

BAĞIMSIZ LİVALAR

AFYON (Karahisarı sahip)

125.Ali Bey (Çetinkaya-Şerifoğlu) (Afyon, 1878) Harbiye. Yarbay.OMM 4. Karahisarı sahip Meclisin kapatılmasında, sürüldüğü Malta'dan 1921'de dönüşünde, BMM 1. d.'e katılmıştır. 1. d. Karahisarı sahip, 2-8. d. Afyon mebusu.

126.Mustafa Hulusi Efendi (Çalgüner) (Çal, 1872) Müftü, Müderris, Karahisar Kadısı OMM 4. ve BMM 1. d. Karahisarı sahip.

127.Ömer Lütfi Bey (Argeşo) (İstanbul, 1879) Harp Aka. Yarbay. Karahisarı sahip. 23. Fırka Kumandanı, Kaymakam OMM 4. ve BMM 1. d. Karahisari sahip.

ANTALYA (Teke)

128.Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver) (İstanbul, 1885) G.S. Yazar, öğretmen, Okul Md. OMM 4. ve BMM 1.Antalya, 2., 3., 8., 10. İstanbul, 7. İçel, 9. d. Manisa.

129.Yusuf Talat Efendi. Mutasarrıf, Müftülükte kalıp mebusluktan istifa etmiştir.

BALIKESİR Karesi

130.Abdülaziz Mecdi Efendi. İttihatçı, öğretmen.

131.Fuat Bey. Eski Kaymakam.

132.Hacım Muhittin Bey (Çarıklı) (Uşak, 1881) Mülkiye. Kaymakam, Polis Md., Karesi Mutasarrıfı. OMM 4. ve BMM 1. d. Karesi, 2., 3. d. Giresun, 4. 8. d. Balıkesir.

133.Orhan Şemseddin Bey. Dışişleri Memuru.

134.Rasim Bey (Erdekli)

BOLU

135.Cevat Abbas Bey (Gürer) (Üsküp/Niş, 1887) Harp Okulu'ndan Askerlik ve Diplomasi eğitimli. Emekli Yüzbaşı. BMM ilk 5 d.Bolu.

136.Hilmi Bey (Tunalı) (Eskicuma-Tuna, 1871) Memur. BMM 1. Bolu ve 2., 3. d. Zonguldak.

137.Mehmet Efendi (M. Vasfi Nuhzade) (Bolu, 45 yaşında) Tüccar, Belediyeci. BMM 2. d. Bolu.

138.Hafız Tayyar Efendi.

ÇANAKKALE (Biga Livasının merkezi olan Kal'ai Sultaniye)

139.Süleyman Bey. Eski Mutasarrıf.

140.Yahya Sezai Bey. Eski Saray Başkâtibi.

ÇATALCA

141.Hayreddin Bey

ESKİŞEHİR

142.Abdullah Azmi Efendi (Torun) (Eskişehir, 1869) Medrese, Hukuk. İstinaf Mahk. Üyesi. OMM 1-3 Kütahya, OMM 4. ve BMM 1., 2. d. Eskişehir.

143.Hacı Veli Efendi (Bayraktar) (Romanya, 1857) Tüccar. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Üyesi, Eski Eskişehir Belediye Başkanı. OMM 4. ve BMM 1. d. Eskişehir.

GAZİANTEP (Ayıntap)

144.Ali Cenani Bey (Üsküdar, 1872) Eşraftan. Askeri Rüştiye, Özel eğitim, Amerikan Koleji. Çiftçi, İttihat ve Terakki Cemiyeti Üyesi. OMM 1., 2. Halep, 3., 4. Antep. 30 Mayıs 1920'de İngilizlerce tutuklanmış, Temmuz'da Malta'ya sürülmüş, 12 Mart 1921'de OMM 1. d.'e kabul edilmiş. 14 Kasım 1921'de Meclis'e katılmıştır.

145.Abdurrahman Efendi

İÇEL

146.Ali Rıza Efendi (A. Rıza Ataışık) (Nurullahzade) (Anamur, 55 yaşında) Çiftçi, tüccar, Genel Meclis Üyesi BMM 1. d. İçel.

İZMİT

147.Hakkı Bey

148.Sırrı Bey (Bellioğlu) (Lefkoşe, 1876) Mülkiye. Eski Amasya Mutasarrıfı OMM 4. ve BMM 1. d. İzmit, 2. d. Kocaeli.

149.Ali Bey (Dikmen) (Batum, 1875) Tarım, Eğitim, Memur. OMM 4. İzmit, BMM 4-8. d. Kocaeli.

KAYSERİ

150 Ahmet Hilmi Bey (Kalaç, Kallaçoğlu-Kalaçzade) (Kayseri, 1887)5.B ve Y. Öğr. Okulu. Öğretmen, *Erciyes* Gazetesi sahibi, Karaman Kaymakamı, Sivas Kong. Delegesi. OMM 4. ve BMM 1-8.d. Kayseri

151.Çalıkoğlu Ahmet Rıfat Bey (Çalıka) (Kayseri, 35 yaşında) Hukuk. Kayseri Belediye Başkanı. OMM 2., 4. ve BMM 1. d. Kayseri.

152.Ahmet Remzi Efendi (Akgöztürk ya da Akgöz, Ulema'dan Göncü-zade Nuh Efendizade) (Kayseri, 1876) Medrese. Okul Md., Kayseri Müftüsü. Kayseri Müdafa-i Hukuk Cemiyeti kurucularından.

OMM 4. Kayseri Mebusu seçilmiş ise de BMM 1. d.'e katılmıştır.

KÜTAHYA

153.Ali Bey (Germiyanzade)

154.Mehmet Ragıp Efendi (Soysal) (Hocazade) (Uşak, 1881) Öğretmen, tüccar. OMM 4. ve BMM 1., 2., 3. d. Kütahya.

155.Rasıh Efendi

MARAŞ

156.Abdülkadir Paşa

157.Tahsin Bey (Mehmet Tahsin Hüdayioğlu) (Hudaizade) (Maraş, 1887) Çiftçi. BMM 1., 2., Maraş.

MUĞLA (Menteşe)

158.Halil İbrahim Efendi. Müderris

159.Mustafa Hilmi Efendi (Uran) (Ağazade) (Bodrum, 1884) S.B. İdareci. OMM 4. ve BMM 3., 4. Adana ve 5-8 d. Seyhan.

NİĞDE

160.Atâ Bey (Mehmet Ataullah Atay) (Nevşehir, 1882) Mülkiye. Maraş Mutasarrıfı. OMM 4. ve BMM 1., 2., 3. d. Niğde.

161.Mehmet Emin Bey (Erişirgil) (İstanbul, 1891) S.B Sosyoloji. Milli Eğitim, Okul Md. OMM 4. ve BMM 6., 7., 8. d. Zonguldak

162.Muhittin Bey

SAMSUN Canik

163Cavit Paşa (Hacı Hüseyinzade) (Çarşamba, 1871) Harp Aka. Emekli, Irak ve Havalisi Genel Kmnd. OMM 4. ve BMM 2. d.Canik.

164.Emin Bey (Gevecioğlu) (Bafra, 1889) Hukuk. OMM 4. ve BMM 1. Canik ve 4. d. Samsun.

165.Hacı Ahmet Efendi

166.Mehmet Ali Bey

URFA

167.Şükrü Nasıh Bey

168.Ali Fuat Efendi

Ek 2

Mustafa Kemal Paşa'nın bildirisi üzerine, yeni hükümetin milli isteklere uygun nitelikte kurulması için, Meclis-i Mebusan'a telgraf çeken kuruluşların ve kişilerin adları:

A

Adapazarı Belediye Reisi Fahri, Müderris Harun, eşraftan Ali Faik,

Adil, Hasan, Mehmet Sıtkı, tüccardan Metozade Hüseyin, Fikri,

Ömer, Faik, fabrika müdürü Necmettin, davavekili İbrahim, emekli Binbaşı İsmail Hakkı

Adıyaman (Behisni) Müdafaa-i Hukuk Reisi Hasan Kemalettin

Afyon (Karahisarı Sahip) Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i

Merkeziye Reisi Nebil, Aziziye ilçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet, azâ Osman ve Ömer, Belediye Reisi Sabri

Ağrı'nın Bayezid Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Abdülaziz, Diyadin ilçesi Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Reisi Mehmet, Karaköse (Karakilise) ilçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Nuri

Amasya Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Heyeti, Müftü Tevfik, Belediye Reisi Mustafa, eşraftan Miralayzade Hamdi, Tuzcuzade Hilmi, Mumcuzade İsmail Hakkı, Hacımehmetefendizade Mehmet,

Mehmetbeyzade Lütfi, Yamukosmanzade Hamdi, Çavuşluzade Ahmet, Bicanzade Süleyman, tüccardan Hacıosmanzade Halli, Tiryakizade Tahsin, Meryemzade Mahmut, Pazarzade Nuri, Hocazade Lütfi, Merzifon ilçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i İdaresi adına Vehbi, Gümüşhacıköy ilçesi Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Reisi Mehmet Hayri

Ankara Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal, Keskin ilçesi Müdafaa-i Hukuk

Cemiyeti Reisi Sadık, azalar Kâmil, Mehmet Haydar, Mustafa, Yahya, Ziya, Hacı, Bâlâ ilçesi Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti adına Rüşdü, Müftü Mehmet Sami, Belediye Reisi Mehmet Emin, Beypazarı ilçesi Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Reisi Mehmet Nuri, Belediye Reisi Nuri, Ayaş ilçesi Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Reisi ve

Müftü Hasan Hüsnü, Kalecik ilçesi Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Reisi Şükrü, Müftü Mehmet, Haymana ilçesi Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Reisi Vehbi, Belediye Reisi Halit, Koçhisar ilçesi Müda-faa-i Milliye Reisi Lütfi, azalar Tevfik, İbrahim, azâ ve Belediye Reisi İsmail, Nallıhan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet Tevfik

Antalya (Teke) Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Müftü Yusuf Talât, umum Antalya ahalisi adına Belediye Reisi Hüsnü, Alanya (Alaiye) ilçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet, Türk Ocağı Reisi

Hasan, Belediye Reisi Talât

Aydın, Muğla (Menteşe) ve Havalisi Kuva-yı Milliye Umum Kumandanı Mehmet Efe, Aydın'ın Nazilli ilçesi Heyet-i Merkeziye Reisi

Tevfik Fikret, Karacasu ilçesi Müdafaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyeti adına Mustafa Hulusi, Belediye Reisi Mustafa, Sultanhisar Bucağı

Belediye Reisi Süleyman ve bucak eşrafı, Bozdoğan ilçesinin Yenipazar Bucak Heyet-i Milliye Şube Reisi Kadri, Atça ilçesi Heyet-i Milliye Reisi Hasan Fehmi, Belediye Reisi Mehmet Tevfik.

Balıkesir Heyet-i Merkeziye azaları Vasıf, Osman Nuri, Vehbi, Ahmet, Mehmet, Hazım, Mehmet, Ali Rıza, Halil, Hakkı Mustafa,Belediye Reisi Mehmet Emin ile belediye azaları, Bandırma ahâlisi adına Belediye Reisi Rıza, Balya Müftüsü Hüseyin Avni, Belediye Reisi Mehmet Tahir ve kasaba ileri gelenleri, Burhaniye Müdafaa-i Hukuk Reisi Şükrü, Müdafaa-i Hukuk Menzil Müfettişi Mehmet Fevzi, Müftü Mustafa, Belediye Reisi Saip, Gönen Müftüsü Şevket, Belediye Reisi Hüseyin, ulemâ ve eşraf,

Edremit Belediye Reisi Arif, ulemâ, eşraf ve tüccar, Sındırgı Müftüsü Sadık ve eşraf.

Bilecik Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Reisi adına Saffet, Belediye Reisi Mustafa Kemal, Müftü Mehmet Nuri, Eşraftan Mehmet, Ahmet, Halit, Ali, Ömer Şevki, Ali Rıza Hayri.

Bolu Mudurnu ilçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet,

Müftü Salih, Belediye Reisi İsmail, Göynük Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Şubesi Reisi Mehmet Fahri, Belediye Reisi Şakir, eşraftan Dühan-cızade Şevket, Lügerzade İsmail, Düzce Müftüsü Ahmet Şevki, Belediye Reisi Hüseyin Remzi, ulemâdan Yusuf Ziyaeddin, İsmail Hakkı, Müftüzade Rasih, Hacı Hamdi, Hacı Abdullah, Çakmakzade Ahmet,

Hacıibrahimzade İbrahim, Salim, Hacı Nuri, Kürtzade Mehmet Sıtkı,

Berzek Safer, Hacıkasapzade Mustafa, Hacıbayramzade Maksut, Gerede Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi Reisi adına Celil, Akçakoca (Akçaşehir) Müdafaa-i Hukuk Reisi Ömer Lütfi, Belediye Reisi

Mehmet Ali.

Burdur Müdafaa-i Hukuk İdare Heyeti Reisi Ahmet ve yirmi arkadaşı.

Bursa Mudanya ilçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Mümessilleri adına Cemal, Gemlik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Rüstem

ve azalar Cahit, Ziya, Mehmet, Yenişehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Tevfik, Müftü Hüseyin Hüsnü, Belediye Reisi Sülâlei Keylaniden Boş Post Dergâhı Postnişini Esseyid Mehmet Yasin, Orhangazi Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Baha-eddin, İznik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına

Mehmet Rüşdü, Mustafa Kemal Paşa (Kirmasti) Belediye Reisi Ahmet, Karacabey Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Heyeti Reisi Mehmet Fikri, Müftü Abdullah Sıtkı, Belediye Reisi İbrahim.

Çanakkale (Sultaniye) Heyet-i İdare Reisi İsmail.

Çankırı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Salim, Belediye Reisi Ahmet Hamdi, Çerkeş ilçesi Belediye Reisi Hüseyin ve ahali adına

Ahmet, Celâleddin, Ziyaeddin.

Çorum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Doktor Akif Tevfik,

Müftü Ali, Belediye Reisi Nuri.

Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi, Belediye Reisi Tevfik, Sarayköy ilçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Osman Nuri, Çal Müdafaa-i Hukuk Reisi Müftü İzzet, Belediye Reisi Faik, Ticaret Odası Reisi Mustafa, Buldan Heyet-i Milliyesi, Çivril Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Tavas Heyet-i Milliye Reisi Osman, Günay Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Eyüp Hilmi, Belediye Reisi Veli.

Edirne Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi Reisi Şevket, Uzunköprü ilçesi Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Reisi Sabri, Cemaat-ı İslâmi-ye Reisi Mustafa, Belediye Reisi Hasan Sabri.

Elazığ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti

Reisi Süleyman, Keban ilçesi Müdafaa-i Hukuk Reisi Mahmut, Belediye Reisi Mustafa, Drican Aşireti Reisi Rıza, Palu Müdafaa-i Hukuku Milliye Belediye Reisi Mehmet, azalar Reşat, Hakkı, Maden Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Belediye Reisi Yusuf, ulema ve eşraf.

Erzincan Müftüsü Osman Fevzi, Belediye Reisi Rıza, eşraftan Ha-cımehmetbeyzade Sami, ulemadan Şeyh Fevzi, Şeyh Saffet, Çizmeliza-de Mustafa, eşraftan Ziyabeyzade Ziya, Sağırzade Ali, Ahmetpaşaza-de Şemsi, tüccardan Hacıyusufzade Ahmet, Tavşancızade Recep, Tevfik, Arapzade Ahmet, Ağavelizade Ahmet, esnaftan Hâmidoğulların-dan Osman, Tercan Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti Reisi Ali,Kemah Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i İdaresi, Kemaliye (Eğin)

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi Reisi Osman, İliç

(Kuruçay) Müftüsü Şevki, Belediye Reisi Şerif.

Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi Başkanı Süleyman, Müftü Solakzade Sadık, Belediye Reisi Zakir, eşraftan Alemdarzade Ali, tüccardan Abacıbeyzade Mehmet,

eşraftan Mustafa, tüccardan Kavunizade Hacı Hafız, Kınalızade Mehmet, Maksud,

eşraftan Mevlutefendizade Mehmet Emin, matbuat adına *Albayrak* gazetesi Müdürü Mithat, Narman ilçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti,

İspir Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Sabri, Hınıs Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Reisi Fehmi, Ekrad şeyhlerinden Bahaeddin, Hasankale Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Bekir, Müftü

Kâmil, Belediye Reisi Derviş, eşraftan Mustafa, Tortum Müdafaa-i

Hukuk Cemiyeti Reisi Abdullah.

Eskişehir Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Reisi İbrahim, Ce-maat-i İslâmiye Reisi Müftü Salih, Belediye Reisi Süleyman, eşraf-ı memleket adına İşçibaşızade Hakkı, ulema ve şeyhler adına Mevlevi Şeyhi Bahaeddin.

Giresun Müftüsü Muhittin, Belediye Reisi Osman, Müderris Ali

Fikri, Aliefendizade Hasan, Sarıalemdarzade İsmail, İkozzade Os-man, Murtazazade Ahmet, Hacıeminzade Esad, Emiralizade Nâzım, Hacıibrahimzade Mahmut, Ahmetreiszade İzzet, Hasanyazıcızade

Hüseyin, Telatürzade Şükrü, Hacıaliağazade Kâşif, Larçinzade Hakkı, Hacıeminzade Emin, Ahmetzade Şükrü, Sütlaçzade Mustafa, Feridunzade Hasan, Hacımustafazade Ali, Alucra ilçesi Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti Reisi Arif, Belediye Reisi Mustafa.

Gümüşhane Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyeti Reisi Mustafa,

Bayburt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Nâzım.

İsparta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti

İdaresi, Yalvaç ilçesi Heyet-i Milliye Reisi İsmail, Belediye Reisi Remzi, Müftü Hüseyin Avni ve kasaba ileri gelenleri, Senirkent Belediye

Reisi Ali Rıza, Keçiborlu Kuva-yı Milliye Reis Vekili Ali Rıza, Belediye Reisi Ali, Uluborlu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi

Mustafa Nuri, Belediye Reisi Abdurrahman, Şarkîkaraağaç Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Haşmet.

İçel Mut ilçesi Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Reisi Murteza, Belediye Reisi İsmail, Silifke Müftüsü Mehmet ve kasaba ileri gelenleri, Anamur Müdafaa-i Hukuk Reisi Mevlut.

İstanbul Yalova ilçesi eşraf ve ahalisi adına Müftü Hasan Yakup ve kasaba ileri gelenleri, Şile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet.

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi adına Nakıbü-leşraf Ziyaeddin, Devrekani ilçesi Müdafaa-i Hukuk İdare Heyeti adına Mehmet Fevzi, Cide Müdafaa-i Hukuk Heyeti Reisi Hüseyin Avni,

Daday Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Heyeti İdare Reisi Mehmet, Taşköprü Müdafaa-i Hukuk Reisi Hasan, Tosya Müdafaa-i Hukuk Heyeti, Küre (Küre-i Nuhas) ilçesi Müdafaa-i Hukuk Reisi Osman, azalar Ahmet, Hilmi, Mehmet, Mustafa, Mehmet, İnebolu Anadolu ve Rumeli Vilâyat-ı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Kâşif, Araç Müftüsü

Hasan Tahsin, Belediye Reisi Hafız İsmail ve kasaba ileri gelenleri.

Kayseri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Remzi, Müftü Mehmet,

Belediye Reisi Ahmet, Ticaret ve Ziraat Odası Reisi Nafiz.

Kırklareli (Kırk Kilise) Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Reisi adına

Süleyman Muvaffak, Belediye Reisi Hilmi, Müdafaa-i Hukuk Kâtibi Umumisi Hayri, Müftü Mehmet Fazıl, Erkler Müdafaa-i Hukuk Reisi Mustafa, Ahmetler Müdafaa-i Hukuk Reisi Ali, Yenice Müdafaa-i Hukuk Reisi Sait, Sazara Müdafaa-i Hukuk Reisi Abdülhamit, Kavaklı Müdafaa-i Hukuk Reisi Salih, Kızılca Müdafaa-i Hukuk Reisi

Murat, Polos Müdafaa-i Hukuk Reisi Mehmet, Babaeski ilçesi Müdafaa-i Hukuk Reisi Hüsnü ve azaları Hulusi, Hüseyin Hüsnü, Hurşit, Ali Aslan, Mehmet Adil,Şevket.

Kırşehir Mucur ilçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Nuri.

Kocaeli Kandıra ilçesi Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti Heyeti İdaresi Reisi adına Raif, Müftü Ali Rıza, Belediye Reisi Ahmet, Karamürsel Müdafaa-i Hukuk Heyeti adına Reis Mehmet.

Konya Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziye Reisi Ali Kemal ve umum ahali adına Belediye Reisi Vehbi, Ilgın Müdafaa-i Hukuk Reisi Mehmet Ali, ulemadan Mehmet

Akif, Belediye Reisi Rahmi, tüccardan İbrahim, Davavekili Asaf,

Ereğli (Konya Ereğlisi) Müdafaa-i Hukuk Heyeti adına Kâzım, ulema adına Şükrü, eşraf adına Cemil, Ümerayı Çerakeseden Fuat, Akşehir

Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti Heyeti İdare Reisi İsmail, Karaman Müdafaa-i Hukuk Heyeti İdare Reisi Arif, Belediye Reisi Hüseyin, Beyşehri (Beyşehir) Müftüsü Memiş, Bozkır Müdafaa-i Hukuk

Cemiyeti Reisi Nuri, Belediye Reisi Abdullah, Müftü Vekili Hüseyin

Hilmi, ulemadan Mehmet Ali, Kadri, eşraftan Ahmet, Şevki, esnaf adına Ali, tüccar adına Asım, Seydişehir Müdafaa-i Hukuk İdare Heyeti ve Belediye Reisi İzzet, Kadınhanı Müdafaa-i Hukuk Heyeti İdare Reisi Mehmet Niyazi, Belediye Reisi ve kasaba ileri gelenleri.

Kütahya Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi Reisi Nüzhet, Belediye Reisi Hasan, üyelerden Uşakîzade Rıfat, eşraftan Dülgerzade

Süleyman, Kösezade Ahmet, Tuzcu Mehmet, Hacı Salih, Karaağazade Mehmet, Şeyh Bedreddinzade Seyfi, Şeyh Yunus, Şeyh Hakkı, Hacı İsmail, Sırnzade Rıfat, Yamalızade Hüsnü, Kuyumcuzade Fevzi,

Germiyanzade Yakup, Hocazade Umrani, Şafizade Ahmet, Ispartalı-zade Gıyas, Belediye üyelerinden Salih, Gediz Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ali Haydar, Belediye Reisi Ali Osman, Müftü Şakır ve kasaba eşrafı.

Manisa Alaşehir ilçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Milliye Reisi Tevfik, üyeler Ömer Faiz, Ahmet Halis, Hacı Mustafa,

Mehmet

Tevfik, Mustafa, Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti reisi adına Zahid, üyeler Şabanzade Ali, Tomaslızade Ali Rıza, Refikzade Hasan Refik, Hacıismailağazade Hacı Mustafa, Pazarcıklıoğlu Süleyman Faik, Osmanağazade Münir, Soma Belediye Reisi Osman ve üyeler, eşraf, ulema, Kula Hareketi Milliye Reisi Mustafa, Müftü Mehmet Salih, Belediye Reisi Cemal, eşraf ve ulema, Kırkağaç Müftüsü Mehmet Rıfat, Belediye Reisi adına Mehmet, eşraf.

Malatya Belediye Reisi Abdullah, müftü adına Abdurrahman, ulemadan Keşafi, eşraftan Mehmet, Lütfi, Pötürge ilçesi ikinci seçmenlerinden beş kişi, Arapkir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ali Asım.

Maraş Müftüsü Abdullah Mehmet ve şehir ileri gelenleri, Andrin ilçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Zülfikarzade Hacı Mustafa, azalar Tarihzade Ali, Beyazıtzade Musa, Abazazade Zeki, Hasan Fehmi, Mehmet, Elbistan Heyet-i Merkeziyesi adına Reis Mustafa, Belediye Reisi Durdu Mehmet, Göksün Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Veliyeddin, ulema ve eşraf, Pazarcık Hukuku Milliye Heyeti İdaresi adına Ali.

Mardin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti adına Hasan, Midyat ilçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Belediye Reisi Hamdi, ulema ve eşraf.

Muğla Marmaris ilçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Bodrum ilçesi Müdafaa-i Hukuk Reisi Ali, Günek Müdafaa-i Hukuku Mülliye

Şubesi Reisi İsmail.

Niğde Müdafaa-i Hukuku Milliye Heyet-i Merkeziyesi.

Nevşehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Eyüp, Müftü Süleyman Hakkı, Belediye Reisi Ahmet, Avanos ilçesi Belediye Reisi Nuri ve kasaba ileri gelenleri.

Ordu Belediye Reisi Yusuf, Müftü Ahmet İlhami, Mesudiye ilçesi

Müdafaa-i Hukuku Milliye Reisi Sami, Belediye Reisi İzzet, Fatsa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi adına Hamdi.

Rize Müftüsü Mehmet Hulusi, Kadiri Dergâhı Şeyhi İlyas, Belediye Reisi Hakkı, Lâzistan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Mehmet Şükrü.

Samsun Müdafaa-i Hukuk Heyeti adına Süleyman, Lâdik ilçesi

Müdafaa-i Hukuku Milliye Heyeti adına Müftü Ahmet Hamdi, Bafra Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti Reisi Dursun, Havza Müda-faa-i Hukuku Milliye Reis Vekili Hakkı, Belediye Reisi İbrahim Recep.

Siirt Müdafaa-i Hukuku Milliye Reisi Hâmit, azaları Hamza Hilmi, Şeyabi, Sait, Fehmi Cemil, Müftü Abdülmecit, Belediye Reisi Azmi, Kefruszade Abdülbakî ve şehir ileri gelenleri, Garzan Kuvayı Milliye Kumandanı Umumisi Biçar Aşireti Reisi Cemil.

Sinop ahalisi adına Rasim Şükrü, Gerze Müdafaa-i Hukuk Heyeti Reisi Süleyman, Belediye Reisi Sabri, Boyabat Müdafaa-i Hukuk Reisi Abdullah, Ayancık Müdafaa-i Hukuk Heyeti Reisi adına Mithat.

Sivas Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi adına Halis Turgut, Belediye Reisi Abdullah, Müftü Ab-dürrauf, Kangal ilçesi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hacı Salih,

Şarkışla (Şehirkışla) Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Şakir, Belediye Reisi Hasan, Gürün Müdafaa-i Hukuk Reisi Zihni, üyeler Şükrü ve Abdullah, Belediye Reisi Ömer, eşraftan Ali ve Şevket, Hafik umum müntehibi sânileri adına Heyet-i Teftişiye Reisi Vasfı, Mazgirt ilçesinin Car sancak bucağı aşiret reisleri İbrahim ve Hüsnü.

Tekirdağ Çerkesköy ilçesi Müdafaa-i Hukuk Reisi Mehmet, Hayrabolu Müdafaa-i Hukuku Milliye Reisi İbrahim, üyeler Şerif, Mehmet Tevfik, Osman, Hüseyin, İmdad, Cemaati İslâmiye Reisi İbrahim,

Belediye Reisi Mehmet Necip, Mustafa Lütfi, Hüseyin, Mehmet Ahmet, Mustafa, Mahmut, Ali, Hasan, Çorlu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Zühdü, Malkara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ali.

Tokat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi adına sorumlu Katip Doktor Remzi, Niksar Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Erbaa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Reşadiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Tahir, Müftü Nuri, Belediye Reisi Kâmil, Zile Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Reisi Ali.

Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Ahmet, Türk Ocağı

Reisi Münir, Belediye Reisi Hüseyin, Akçaabat Müdafaa-i Hukuk Reisi Ahmet Mithat, Müftü Mehmet İzzet, Belediye Reisi Mehmet Münir, azası Bekir, Meclisi İdare azasından Hasan, Of Müdafaa-i Hukuku Milliye Reisi Yunus, Sürmene Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Belediye Reisi tüccardan Bögrizade Hacı Musa, Kefelizade Mahmut, Küçükalizade Ahmet, Abdülkerimzade Ahmet, Çilingirzade Hüseyin, Çakırzade İsmail, Kulaçzade Şevket, Dilâverzade Hacı Muharrem, Hacıbeyzade Sefer, Azizağazade İsmail, Mollamustafazade Hasan, Vakfıkebir Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti adına Ali, Maçka Müdafaa-i Hukuku Milliye Heyeti Reisi Salim.

Tunceli (Dersim) Belediye Reisi Cemü, Kekozade Koç, Ayaş Uşağı Aşiret Reisi Zeytozade Mustafa, Ferhat Uşağı Aşireti Reisi Yellozade Hamiş Mehmet, Karayallı Uşağı Aşireti Reisi Fanfurzade Mehmet ve Ali, Aslan Uşağı Reisi Mahmut, Tit Uşağı Reisi Mansur, Maksud Uşağı Reisi Mustafa, Ovacık Uşağı Reisi Manzur, Aşair İdare Meclisi üyesi Ahmet, Çemişgezek ahâlisi adına Beyzade Halil Hüseyin, Nazimiye Belediye Reisi İbrahim, Şarkî Dersim Aşireti Reisi Derviş Ali, Şeyh-mehmedanlı Aşireti Reisi Kehu, Haydaranlı Aşireti Reisi Fecr, Erili Aşireti Reisi Yusuf, Kâvsanlı Aşireti Reisi Musa.

Urfa Müftüsü Hasan, Belediye Reisi Mustafa, Siverek Müdafaa-i

Hukuk Cemiyeti adına Cudi, Müftü Osman, Cemiyeti Hayriye-i İslâ-miye Reisi Ali Asım, Belediye Reisi Halit.

Uşak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesinden İbrahim, Salihli murahhası Abdullah, Demirci murahhası Mazhar, Eşme murahhası Lâtif, Gediz murahhası Mehmet.

Van Belediye Reisi Derviş, Müftü Ziya, Meki beylerinden Van'da bulunan Mutiullah, Hakkâri beylerinden Şeyh Hamit, Paşazade Abdullah, Hizan Aşiretinden Van'da bulunan Hâşan, Kiradi Aşireti reislerinden Van'da bulunan Ferki, Mollaşabanzade İsmail Abdullah, İsmail Tufan, Agâh Derviş Asım, Cafer, Şemsi Aşireti Reisi Ali, Hacıbe-kirzade Ahmet, eşraftan Hamuşzade İsmail, Hanuzade Abdurrah-man, Erciş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Halac Aşireti Reisi Süleyman, Belediye Reisi Müştak, Müftü Şevket, Sa'dattan Seyid Abdül-vahap, Zeylan Aşireti Reisi Kolhan, İdmanlı Aşireti Reisi Mehmet, Beratlı Aşireti Reisi Osman, Kalkanlı Aşireti Reisi Rıza, Hayderanlı Aşireti Reisi Emin, İskânlı Aşireti Reisi Mehmet.

Yozgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Müftü Mehmet Hulusi, Belediye Reisi Ahmet, ulemadan Nuri, eşraftan Ahmet Abdurrahman, Sadık, Remzi, Şükrü, Ömer, Süleyman, Akdağmadeni Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i İdare Reisi Rıza.

Zonguldak Müdafaa-i Milliye Heyeti Reisi İbrahim, Bartın Müdafaa-i Hukuk İdare Heyeti Reisi Ziya, Devrek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Osman, Belediye Reisi Şevki, Çaycuma Müdafaa-i Hukuk Şubesi Reisi Tabir, Hacıdedezade Mahir, Kalaycızade Ahmet, Safranbolu Müdafaa-i Hukuk Heyeti Reisi Sadeddin, Ereğli (Karadeniz Ereğlisi) Müdafaa-i Hukuk Heyeti adına Belediye Reisi Hüseyin ve

Müftü Mehmet.

B

Başka sebeplerle Meclis'e telgraf çekmiş olan milli kuruluşların yer ve temsilcilerinin adları:

Amasya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti **Sivas** Heyet-i Merkeziyesi Reisi Abdurrauf

Bor Müdafaa-i Hukuk Reisi Sadık

Erbaa Müdafaa-i Hukuk Reisi Mustafa

Niğde Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi adına Ahmet Remzi

Yenihan Heyet-i Merkeziyesi adına Sırrı

Darende Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Nasrullah

Pınarhisar Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Reisi Bahaeddin

Edirne Trakya Cemiyeti Reisi Mestan

Sınırdışında kalmış olan Kars, Ardahan ve havalisi halkı adına, anavatana bağlılıklarının korunması için **Erzurum'dan** Meclise telgraf çeken **Kars** Mümessili Mehmetağazade Fahreddin, **Ardahan** Mümessili Hamşizade Rasim, **Kağızman** Mümessili İsmailbeyzade Ali Rıza, **Sarıkamış** Mümessili Mehmetoğlu Musa, **Oltu** Mümessili Tahirbeyzade Ziya, **Çıldır** Mümessili Hacınebizade Kâmil, **Akbaba** Mümessili Kafzade Süleyman, **Şuregel** Mümessili Yamanoğlu Mahmut, **Zaruşan** Mümessili Mustafaoğlu İbrahim

Ek 3

Gümüşhane Mebusu Zeki Kadirbeyoğlu'nun yayınlanmamış anılarından bir bölüm

Gizli kalıp bugüne kadar meydana çıkmayan bir sır: Bugün 62 yaşındayım. Üç kişi arasında sır olarak saklanan bu gizli fedai çetesini gördüm. Meclis açılmadan önce Trabzon Fırka Kumandanı Rüştü Bey (Rüştü Paşa) ile Alay Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey on beş kadar cesur fedai askeri, Başçavuş Sabri Efendi'nin kumandasında olmak üzere üçer beşer sivil olarak İstanbul'a göndermiş ve Meclis Muhafız Bölüğü'ne kaydettirmişler ve iki bin kişilik bir kuvveti içeri sokmayacak tertibatı almışlardı.

İki İngiliz polisi ile bir Ermeni tercüman Meclis'e geldi. Rauf

Bey'le Kara Vasıf Bey'i istediler. Abdülaziz Mecdi Efendi binadaki mebusları toplantıya çağırdı. Altmış kadar mebus vardı. Ali Şükrü Bey, "Bir tek canlı şahıs kalmayıncaya kadar hiçbir arkadaşı vermeyiz" diye haykırdı. İki nefer elbisesi getirterek bunlara giyinip kaçmalarını teklif ettim. Kabul etmediler. Meclis'teki mebusların adedi yirmiye kadar inmişti. Rauf Bey Meclis'i müşkül durumdan kurtarmak

için teslim olacağını söyledi. Kimse itiraz etmedi. Rauf Bey'le Kara

Vasıf'ın teslimi kabul edilmiş demekti. Abdülaziz Mecdi Efendi İngiliz polislerinden bir senet aldı: "Meclis'te mevcut ve ekseriyeti haiz olmayan âzânın muhalefetine rağmen Meclis-i Mebusan sakafı (çatısı) altından Mebus Rauf Bey ile Kara Vasıf Bey'i cebren aldık." İngiliz polisleri bir kere daha Meclis'e gelip üç arkadaşı daha aldılar.

[Not: Oğlu S. Kadirbeyoğlu'ndaki hatıralarından alınmıştır.]

Ek 4

A

Meclis-i Mebusan'ı Kapatma Buyruğu

Politik nedenlerin zorlamasından ötürü Meclis-i Mebusan'ın kapatılması gerektiğinden ve Anayasa'mızın değişik yedinci maddesinin özel bendine göre gerektiğinde mebuslar kurulunun kapatılması padişahlık haklarımız içinde bulunduğundan sözü edilen meclisin kanun gereğince dört ay içinde yeniden seçim yapılarak toplanmak üzere bugünden itibaren kanun gereğince kapatılmasını emrettim. 11 Nisan 1336

B

Fetva-yı Şerife

İslâm şehirlerinde bazı kötü adamlar birleşip anlaşarak ve kendilerine bir baş seçerek halkı kandırıp buyruksuzca asker toplamaya başvurup görünüşte askerin ihtiyacı için, gerçekte cep doldurma hevesiyle haraç alıp ve vergiler koyup türlü baskı ve eziyetlerle halkın

mal ve eşyalarını ellerinden aldıkları, böylece Tanrı kullarına kötülük ettikleri ve onları cezalandırdıkları, bazı şehir ve kasabalara saldırıp yerle bir ettikleri ve devletine bağlı nice yurttaşları öldürdükleri, usulünce atanmış bazı asker, sivil ve bilgili memurları görevlerinden atıp yerlerine kendi adamlarını getirdikleri, başkentle öteki yerlerin ulaşım ve haberleşmelerini önledikleri, hükümet buyruklarının uygulanmasına engel oldukları, başkenti ülkeden ayırıp Halife'nin gücünü azaltmak istedikleri, böylece hainlikte bulundukları, devletin düzenini ve

şehirlerin asayişini bozmak için yalanlarla halkı kandırdıkları açığa çıkıp gerçekleşen elebaşılarla bunların adamları devlete başkaldırmış kimseler olup haklarında çıkarılan padişah buyruğundan sonra da

kötülüklerinde direnir ve onları sürdürürlerse, bunların kötülüklerinden ülkeyi temizlemek ve yurttaşları kurtarmak için öldürülmeleri gerekir mi?

Şeyhülislâm: Gerekir.

Bu sebeple, ülkede savaşa ve dövüşe gücü yeten Müslümanların, Halife Mehmet Vahdettin'in çevresinde toplanıp, yapılacak çağrıya ve verilecek emre uyarak sözü edilenlerle savaşmaları gerekir mi?

Şeyhülislâm: Gerekir.

Halife'nin ayaklananlarla savaştırmak istediği askerler savaştan kaçarlarsa dünyada şiddetli cezaya ve ölümlerinden sonra eziyete

müstahak olurlar mı?

Şeyhülislâm: Olurlar.

Halife'nin askeri olup da ayaklananları öldürenler gazi ve ayaklananlarca öldürülenler şehit olurlar mı? *Şeyhülislâm: Olurlar.*

Ayaklananlarla savaşılması için verilen padişah buyruğuna uymayan Müslümanlar suç işlemiş sayılır ve cezaya müstahak olurlar mı? *Şeyhülislâm: Olurlar.*

C

Hükümet Bildirisi

Osmanlı Devleti bugün örneği görülmemiş tehlike içindedir. En

gerçek anlamıyla vatan tehlikededir. Millet bilmeyerek ve istemeyerek

sürüklendiği savaşta mal ve can bakımından en büyük fedakârlıklara katlandığı halde sonunda kesin olarak yenilmekten kurtulamamış ve o günkü hükümetçe yapılan savaşı bırakma anlaşması ile yenen devletlere teslim olunmuş idi. Artık bu üzüntülü sonuçtan ibret alarak akla ve duruma uygun bir kurtuluş yolu tutulmalı idi. Fakat bu gerçek de gereğince anlaşılamadı. Bazı kimselerin sadece özel çıkarlarının dürtüsiyle milli kuruluşlar adı altında meydana çıkardıkları karışıklık ve bozgunculuk bir yandan politik durumumuzu çok tehlikeli bir hale getirdi, öte yandan savaştaki kayıplardan ve özellikle savaş yıllarındaki yolsuzluklardan

ve adam öldürmelerden ötürü derin yaralar alan kutsal yurdumuza yeni yaralar açtı. Bazı çirkin olaylar da

Avrupa ve Amerika kamuoyunda bize karşı şiddetli bir düşünce ve akım yarattı ve barış şartlarının bir kat daha şiddetlendirmesi tehlikesini doğurdu. Sonunda, yine bu durumun etkisiyle, Büyük Devletler savaşı bırakma antlaşması hükümlerini, İstanbul'u geçici işgal altına almak suretiyle uyguladılar. Buna karşı ayaklananların Başkent ile Anadolu arasındaki haberleşmeleri ve ulaşımı kesmeye yeltenmeleri en büyük bir vatan hainliğidir. Bu durumda, milli kuruluşlar denen ayaklanma hareketi hem Anadolu'yu korkunç bir saldırıya uğratmak, hem de devletin başını gövdesinden ayırmak felaketini hazırlıyor. Bugün milletin en büyük düşmanları yalancı milliyet davası ile özel çıkarlarına vatan ve milleti feda edenlerdir. Bunların öyle felaketli bir

sonu hazırlamak için buldukları çare ise ağır bir suç dizisidir: Anayasa'yı ve öteki yasaları ayaklar altına alarak halktan para toplmak, korkutarak askere almak, para almak, para vermeyenleri ve bu kötü niyetli askerliği kabullenmeyenleri sıkıntıya sokmak, öldürmek, köyleri basıp yağmalamak gibi utandırıcı olaylar... Oysa ki, bu yapılanların Tanrı buyruklarına aykırı oldukları, bağlı Fetva-yı Şerife ile pekiştirilmektedir.

Vatanın içine düştüğü türlü kötülüklerin giderilmesi, insan ve güç bakımından yitirdiklerimizin yerlerinin doldurulması gerektiğinden bugünkü hükümet için her can ve emek her zamandan daha değerli-dir. Bundan ötürü, hükümet, varmak istediği iyi amaca kan dökme-den ulaşmayı her bakımdan uygun görmekle beraber devletin ve milletin gerçekten tehlike içinde bulunan hayatını ve huzurunu kurtarmak için yola gelmeyenleri dinin emirleri ve yasaların hükümleri gereğince ve Halife'nin yayınlanan buyruğuna uyarak yola getirmekte tereddüt etmeyecekdir.

Buna göre, bir kere, ayaklanmayı düzenleyen ve kışkırtanların kandırma ve korkutmasına kapılarak ve yaptıklarının sonucunun ağırlığını düşünemeyerek onlara katılanlardan bir hafta içinde piş-

manlık gösteren ve padişaha bağlılığını belirtenlerin bağışlanacakları;

ikinci olarak tertipci ve kışkırtıcı olanlarla birlikte davranışlarında direnenlerin din ve kanun bakımından yola getirilecekleri ve ülkenin

hangi yönünde olursa gerek Müslümanlarca öteki halka, gerek Müslüman olmayanlarca İslâm ahaliye düşmanlık ve saldırıda bulunulması hükümetçe hiçbir bakımdan uygun görülemeyeceğinden böyle bir

davranışa yeltenenlerin, böyle bir olaya katılanların ya da bunlara hoşgörü gösterenlerin şiddetle cezalandırılacakları ilan olunur.

[Not: 11 ve 13 Nisan 1920 tarihli Takvim-i Vekayi'den bugünkü dile çevrilerek alınmışlardır.]

Ek 5

1920 başında seçime katılacak nitelikte 15 ildeki 14'ü merkez livası, 35'i illere bağlı liva, 17'si bağımsız olmak üzere 66 livanın listesidir:

15 il:

1 Adana, 2 Ankara, 3 Aydın, 4 Bitlis, 5 Bursa, 6 Diyarbakır, 7 Edirne, 8 Elazığ, 9 Erzurum, 10 İstanbul, 11 Kastamonu, 12 Konya, 13 Sivas, 14 Trabzon, 15 Van.

14 merkez livası:

1Adana, 2 Ankara, 3 Bitlis, 4 Bursa, 5 Diyarbakır, 6 Edirne, 7 Elazığ, 8 Erzurum, 9 İzmir, 10 Kastamonu, 11 Konya, 12 Sivas, 13 Trabzon, 14 Van.

35 illere bağlı liva:

1 Amasya, 2 Aydın, 3 Beyazıt, 4 Beyoğlu, 5 Bilecik, 6 Burdur, 7 Çankırı, 8 Çorum, 9 Denizli, 10 Dersim, 11 Ergani, 12 Erzincan, 13 Gelibolu, 14 Genç, 15 Gümüşhane, 16 -Hakkâri, 17 İsparta, 18 Kırklareli, 19 Kırşehir, 20 Kozan, 21 Malatya, 22 Manisa, 23 Mardin, 24 Muş, 25 Mersin, 26 -Osmaniye, 27 Rize, 28 Siirt, 29 Sinop, 30 Siverek, 31 Şebinkarahisar, 32 Tekirdağ, 33 Tokat, 34 Üsküdar, 35 Yozgat.

17 bağımsız liva:

1 Afyon, 2 Antalya, 3 Balıkesir, 4 Biga, 5 Bolu, 6 Çatalca, 7 Eskişehir, 8 Gaziantep, 9 İçel, 10 İzmit, 11 Kayseri, 12 Kütahya, 13 Maraş, 14 Muğla, 15 Niğde, 16 Samsun, 17 Urfa.

Hiç seçim yapmayan livalar:

1 Çatalca, 2 Gelibolu, 3 Kırklareli, 4 Tekirdağ.

Yalnız birer bucaklarında seçim yapabilen livalar:

1 Adana, 2 İzmir, 3 Mersin.

Eksik mebus seçen livalar:

1 Edirne, 2 Osmaniye livaları ikişer mebus eksik seçmişlerdir.

Türlü sebeplerle seçtikleri mebusları eksik kalan livalar:

1 Biga (iki mebusu eksik), 2 Hakkâri (dört mebusu eksik), 3 Urfa (iki mebusu eksik), 4 Van (bir mebusu eksik).

Meclise katılmayan ya da devam etmeyen 42 kişi:

Adana (2), Bilecik (1), Burdur (2), Çorum (3), Ergani (4), Erzurum (1), Hakkâri (4), Malatya (7), Manisa (1), Maraş (2), Mersin (1), Muğla (5), Tokat (2), Trabzon (1), Urfa (2), Van (4).

Birden çok yerden seçilen 12 kişi:

Balıkesir (1), Biga (2), Bilecik (1), İstanbul (1), İzmit (2), Kırşehir

, Muğla (2), Siverek (2).

Türlü sebeplerle mebusluktan ayrılan 9 kişi:

Hakkâri (2), İzmir (1), İzmit (1), Kırşehir (1), Mersin (1), Trabzon

, Van (1).

Ölüm sebebiyle yerlerine başkaları seçilen 7 kişi:

Bolu (1), Burdur (1), Gümüşhane (1), İzmir (1), Malatya (1), Muğla (1), Trabzon (1).

Ek 6

Birinci Büyük Millet Meclisi Mebuslar Listesi a) Yeni Seçilenler

1 ADANA Livası (Adana iline bağlı) 5 Mebus

1 Abdullah Faik Efendi (Çopuroğlu) (Karaisalı, 1857) Medrese. Karaisalı Müftüsü. OMM 1., 2. ve BMM 1. d. Adana.

2 Mehmet Hamdi Efendi (İzgi) (Karaisalı, 1878) Medrese. Vaiz, Tüccar, İl İdare Meclisi Üyesi. BMM 1. d. Adana.

3 Dr. Eşref Bey (Akman) (Yanya, 1862) Adana Sağlık Müdürü. BMM 1. d. Adana.

4 Zamir Bey (Damar Arıkoğlu) (Adana/Dikili, 1889) Eşraf'tan. Özel eğitim. Çiftçi, tüccar. BMM 1-7. d. Adana.

5 Zekai Bey (Apaydın) (Bosna, 1877) Mülkiye. Eskişehir Mutasarrıfı, İstiklal Mahkemesi Üyeliği, Tarım ve Bayındırlık Bakanlığı, Moskova Elçiliği yapmış. BMM 1., 2. d. Adana,3-5. Diyarbakır.

(Adana ili seçimleri, düşman işgali ve engellemesinden ötürü sadece Karaisalı ilçesinde yapılmış ve sadece bir ilçede yapılan seçimler ilin tümü için geçerli sayılarak Meclisçe kabul edilmiştir. Bu seçimde ilk kazanan ve tutanakları da 15 Mayıs'ta onaylananlardan Güleklizade Tevfik Bey ile Kethüdazade İbrahim Bey mebusluğu kabul etmeyerek Meclis'e katılmadıklarından Tevfik Bey'in yerine Zamir, İbrahim Bey'in yerine de Zekai Bey seçilmişlerdir.)

2 AFYON Livası (Bağımsız) 5 Mebus

6 Halil Hilmi Efendi (Bozca) (Bolvadin, 1886) Hukukçu. Meclis'e katılıp 29 Nisan'da konuşma yapmışsa da 7 Aralık'ta izinli gidip bir daha dönmediğinden 8 Ağustos 1921'de müstafi sayılmış. 1. d.

7 Hulusi Bey (Kutluoğlu) (Samsun, 1884) Harp Aka. Kurmay Yzb.'lıktan ayrılarak Milli güçlere katılmış. 1. d.

8 İsmail Şükrü Efendi (Çelikalay) (Afyon, 1876) Medrese. Öğretmen, tarımcı. Vaiz iken seçilip Şer'iye ve Evkaf Komisyonlarında çalışmış. "Çelikalay" kuvvetleri kurucusu. 1. d.

9 Mehmet Şükrü Bey (Koç) (Afyon, 1887) Hukukçu. İkaz Gazetesi sahibi, Sivas Kongresi'nde Afyon Delegesi. Hükümeti devirme girişimi suçundan yargılanmışsa da, suçsuzluğuna dair karar 12 Mayıs'ta Meclis'e duyurulmuştur. 1. d.

10 Ahmet Nebil Efendi (Yurteri, Salih Efendi'nin oğlu) (Afyon, 1877) Dehşeti Medresesi kurucusu, Müderris ve çiftçi. 1. d.

3 AMASYA Livası (Sivas iline bağlı) 5 Mebus

11 Ali Bey (Topçu) (Amasya, 1868) Eşraf'tan. Orta öğrenim. Çiftçi. 1. d.

12 Ali Rıza Efendi (Özdarende) (Gümüşhacıköy, 1876) Medrese. Gümüşhacıköy Müftüsü. 1., 2. d. Amasya.

13 Dr. Asım Bey (Sirel) (Merzifon, 1876) Askeri Dr. Havza'da OMM 3. Amasya ve BMM 1. d. Amasya,3., 5. d. Samsun.

14 Hamdi Bey (Apaydın) (Erzurum, 1862) Emekli Subay. 1. d.

15 Mehmet Ragıp (Topala) (Amasya, 1877) Medrese. Mahkeme üyesi, Koçgiri Heyeti Üyeliği yapmış. 1. d.

4 ANKARA Livası (Ankara iline bağlı) 5 Mebus

16 Mustafa Kemal Paşa (Selanik, 1881) Atatürk, Erzurum Kongresi delegesi, Kongre Başkanı, Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Hey'eti Temsiliye Üyesi, Ordu Komutanlığından ve askerlikten ayrılma, son Osmanlı Meclis-i Mebusanı Erzurum mebusu. İstanbul Meclisi Mebusanı'na üye olmasına rağmen İstanbul'a gi dip Meclise katılmadığından ve bu nedenle oradan gelen mebuslar gibi Meclise katılması mümkün olmadığından Ankara'dan seçilmiştir.

17 Ali Fuat (Cebesoy, İsmail Fazıl Paşa'nın oğlu) (İstanbul, 1882) Harp Aka. Kolordu ve Kuva-yı Milliye Komutanı, Korgeneral. 1., 2. Ankara, 4-7. Konya, 9. Eskişehir, 10., 11. d. İstanbul Mebusu. (Baynd. Bak.) Yozgat.

18 Hacı Mustafa Efendi (Beynam) (Ankara, 1866) Müderris. OMM 1., 2. ve BMM 1., 2. d. Ankara.

19 Şakir Bey (Kınacızade) (Ankara, 1875) Orta öğrenim. Tüccar. 1., 6. d. Ankara.

20 Şeyh Şemseddin Efendi (Bayramoğlu) (Ankara, 1883) Hacı Bayram Şeyhi. Daimi Encümen Üyesi. 1. d.

5 ANTALYA (Bağımsız) 5 Mebus

21 Ali Vefa Bey (Seyhamlı) (Magusa, 1876) Mülkiye. Korkuteli Kaymakamı. 1. d.

22 Halil İbrahim Bey (Özkaya) (Antalya,30 yaşında) Hukuk. Avukat, müderris. 1. d.

23 Hasan Tahsin Bey (Sürenkök) (Antalya, 1869) Orta öğrenim. Emekli PTT Md. 1. d.

24 Mustafa Bey (İbrişim) (Antalya, 1877) Orta öğrenim. Eski Ant. Belediye Başkanı, Gnl. Meclis üyesi. 1. d.

25 Rasih Efendi (Kaplan) (Akseki, 1883) Özel öğrenim, Medrese, Din, Hukuk, Sosyoloji. Liva D. Encümeni Üyesi, Eskişehir İstiklal Mahk. Üyeliği. BMM 16. ve 8. Antalya, 7. d. Maraş.

6 AYDIN (Aydın) 5 Mebus

26 Ahmet Şükrü Efendi (Yavuz Yılmaz) (Sarayköy, 42 yaşında) Medrese. Sarayköy Müftüsü. Müftülüğü seçtiğinden istifası 22 Kasım1920’de kabul edilmiştir.

27 Esat Efendi (İleri) (Gümülcine, 1882) Müderris, Milli Ordu Gönüllü Müftüsü. Aydın 1. d., 2. d. Menteşe.

28 Dr. Mazhar Bey (Germen) (Aydın, 1887) Eskişehir Hast. Başhekimi. BMM 18 d. Aydın mebusu.

29 Sadık Bey (Ünver) 1874 Nazilli tüccar, 27 Aralık’da vefat etmiştir. 1. d.

30 Tahsin Bey (San) (Selanik, 1865) Orta öğrenim. İdareci, Emekli Bozdoğan, Çal Kaymakamı. 1-5. d. Aydın.

(24Nisan günlü Tutanak Dergisi’nde bir de Hazım Bey adı varsa da başkaca rastlanılamayan bu ismin ya yanlış ya da herhangi bir sebeble mebusluğu yitiren veya kabullenmeyen bu kimsenin yerine

seçim tutanağı 11 Ekim'de kabul edilen Esat Bey'in seçildiği sanılmaktadır.)

7 BALIKESİR (Karesi) Livası (Bağımsız) 5 Mebus

31 Abdülgafur Efendi (Iştan Iştın, Müftüzade). (Balıkesir, 1879) Müderris. 1. d.

32 İbrahim Bey (Yörük) (Balıkesir, 1877) Eşraf'tan. Lise. Çiftçi, tüccar. Uzun süre Meclis'e katılamamışsa da 25 Nisan 1921'de mazereti kabul edilmiş. 1. d. Karesi, 4. d. Balıkesir.

33 Hasan Basri Bey (Çantay) (Balıkesir, 1887) Lise, Medrese. Öğretmen, gazete yazarı, sahibi (Ses). 1. d. Karesi.

34 Kazım Bey (Özalp Paşa) (Köprülü, 1880) Harbiye. Kurmay Albay, Kuzey Cephesi Komutanı, sonradan Orgeneral. (Meclis Başkanlığı ve Savunma Bakanlığı yapmıştır.) BMM 1., 2. Karesi, 38. Balıkesir, 9. d. Van.

35 Mehmet Vehbi Bey (Bolak) (Balıkesir, 1882) Mülkiye. Kaymakam, Eski Çatalca Mutasarrıfı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziye Başkanı. OMM 2., 3. Karesi. Karesi 1., 2. d. (Eğitim Bakanlığı yapmış) (İbrahim Bey, ilk seçimde kazanıp Edirne Mebusluğunu kabullenen K. Karabekir Paşa'nın yerine seçilmiştir.)

8 BAYEZIT (Erzurum) 5 Mebus

36 Atıf Bey (Bayazıt) (Rodos, 1882) Medrese, Darul Fünun'da Matematik öğrenimi. Diyadin Kaymakamı. 1. d. (İst. Mahk. Üyesi)

37 Hacı Memed Efendi (ÖNAY) (D. Bayezid, 73 yaşında) Medrese. Müderris, Emekli Vergi memuru. 1. d. 25. 1. 1923'de vefat.

38 Dr. Refik Bey (Saydam) (İstanbul, 1882) Askeri Tıp. Binbaşı iken

Mebus seçilip, Sağlık, İçişleri Bakanlığı, Başbakanlık yapmıştır. BMM 1. d. Bayezıt, 2-6. d. İstanbul.

36 Atıf Bey (Bayazıt) (Rodos, 1882) Medrese, Darul Fünun'da Matematik öğrenimi. Diyadin Kaymakamı. 1. d. (İst. Mahk. Üyesi)

37 Hacı Memed Efendi (ÖNAY) (D. Bayezid, 73 yaşında) Medrese. Müderris, Emekli Vergi memuru. 1. d. 25. 1. 1923'de vefat.

38 Dr. Refik Bey (Saydam) (İstanbul, 1882) Askeri Tıp. Binbaşı iken

Mebus seçilip, Sağlık, İçişleri Bakanlığı, Başbakanlık yapmıştır. BMM 1. d. Bayezıt, 2-6. d. İstanbul.

9 BİGA (Merkezi Çanakkale) (Bağımsız) 3 Mebus

41 Hafız Hamdi Bey (Dumrul) (Ayvacık, 1879) Eşraf'tan. Lise, Medrese. Tüccar, Isparta İstiklal Mahk. Üyeliği yapmış. 1. d.

42 Hamit Bey (Karaosmanoğlu) (Isparta, 1886) Hukuk. Avukat, eski Biga Savcısı, Isparta İstiklal Mahk. Üyeliği yapmış. 1. d.

43 Mehmet Bey (Dinç) (Ezine, 1873) Eşraf'tan. Orta ve Özel eğitim. Çiftçi, tüccar, Gnl. Mec. Üyesi. 1., 2. Biga ve 3. d. Çanakkale (4. ve 5. olarak seçilen Mehmet Akif Ersoy ile İsmail Suphi Soysallıoğlu Burdur Mebusluğunu tercih etmişlerdir).

10BİLECİK (Ertuğrul) Livası (Bursa iline bağlı) 4 Mebus

44 Halil İbrahim Bey (Işık) (Söğüt, 1879) Emekli asker, Öğretmen. 1., 2. d.

45 Ahmet Hamdi Bey (Aksoy, Osmanzade) (İzmir/ Halkalı, 1883) Y. Ziraat. Çiftçi, gazeteci (Yenigün Gazetesi Mesul Md.), İ.T.C. Sorumlu Kâtibi. BMM 1. d., Ert. 2-5. d. İzmir.

46 Mustafa Kemal Efendi (Güney) (Bilecik, 1880) Hukuk memuru, Belediye Başkanı. 1. d.

47 Necip Bey (Soydan) (Yenişehir,1890) S.B. Eski Raka Kaymakamı, Ahmet 1. d.

(Beşinci seçilen İsmet Bey (İnönü) Edirne'yi tercih etmiş, İnegöllü Ahmet Bey izinle ayrılıp düşman işgalindeki Bursa'da kaldığından 25.1.1921'de müstafi sayılmış, 24 Nisan'da tutanakları kabul edilenler arasında adı geçen Salih Efendinin başka hiçbir yerde adına rastlanamamış ve kim olduğu bilinememiştir.)

11 BİTLİS Livası (Bitlis) 5 Mebus

48 Arif Bey (Özdemir) (Bitlis, 1885) Askeri orta öğrenim. Polis Komiseri, idareci, İl D. Komisyon Üyesi. BMM 1. ve 8. d. Bitlis.

49 Derviş Bey (Sefünç, Zülfikarzade) (Bitlis, 1880). Eşraf'tan. İlköğrenim. Tarım, ticaret, hayvancılık. 1. d.

50 Hüseyin Hüsnü Bey (Orakçıoğlu) (Bitlis, 1887) Orta öğrenim. Memur. 1. d.

51 Vehbi Bey (Öztekin) (Bitlis, 1888) Askeri Orta öğrenim. Çiftçi, Telgraf Memuru. 1. d.

52 Yusuf Ziya Bey (Koçoğlu) (Bitlis/Sultani, 1882) Eşraf'tan. Tüccar, memur, Kastamonu İstiklal Mahk. Üyeliği yapmış. Doğu ayaklanmasında, 14 Nisan 1925'de asılmıştır.

12 BOLU Livası (Bağımsız) 5 Mebus

53 Dr. Fuad Bey (Umay) (Kırklareli, 1885) Hükümet Dr., Sağlık Bakanlığı, Çocuk Esirgeme K. Başkanlığı yapmış. 1. d. Bolu, D 2., 8. Kırıkkale.

54 Nuri Bey (Aksu) (Bulgaristan/Filibe, 1857) Orta öğrenim. Tüccar, çiftçi, memur. Düzce Belediye Reisi, İl Gnl. Meclis Üyesi. 1. d.

55Şeyh Hacı Abdullah Sabri Efendi (Aytaç, Halveti Dergâhı Şeyhi'nin oğlu) (Devrek, 1870) Müderris, Devrek Müftüsü. 1. d.

56 Mehmet Şükrü Bey (Gülez, İlyaszade) (Bolu, 1869) Eşraf'tan. Orta öğrenim. Tüccar, imalatçı, Dava Vekili. 1-5. Bolu.

57 Yusuf İzzet Paşa (Met) (Yozgat, 1876) Harp Aka. Sakarya Kolordu Komutanlığı yapmış. 1. d. (İlk seçilenlerden ve milletvekilliğini kabullenmeyen Abdulvehap Efendi yerine seçilmiş) 1922'de vefat etmiştir.

13 BURDUR Livası (Bağlı olduğu İl Konya) 5 Mebus

58 Ali Ulvi Bey (İstanbul, 1866) Mülkiye. Eski Mebus, öğretmen, Kayseri Mutasarrıfı. 7 Mart 1922'de devamlı rahatsızlığından izinli sayılmış, 16 Ekim1922'de de vefat etmiştir. 1. d.

59 İsmail Suphi Bey (Soysallıoğlu) (İstanbul, 1885) Hukukçu, öğretmen, gazeteci, yazar. Ati ve Söz gazetelerini çıkartmış. 1. d.

60 Mehmed Akif Bey (Ersoy) (İstanbul, 48 yaşında) Lise, Veteriner

okulu. Memur, Osmanlı Edebiyatı Öğretmeni, İslam şairi, Sebilürreşad başyazarı. (İstiklal Marşımızın yazarı) 1. d.

61 Şevket Bey (Candaner) (Kozan/ Çobanlı, 1876) Hukuk. Eski Tefenni Kaymakamı. (Vefatı 11 Eylül'de Meclis'e bildirildi.)

62 Veli Bey (Veliyüttin Saltıkgil) (Buldan, 1880) Mülkiye ve Paris Hukuk. Hukuk Öğretmeni, Dava V. Çeşitli Komisyon, heyetler de çalışmış, devamsızlıktan istifa etmiş sayılmışsa da 10 Şubat 1921'de mazereti kabul edilip tekrar Meclis'e girmiştir. OMM 3. d. ve BMM 1. d. Aydın.

(İlk seçimi kazananlardan Çilzade Fahrettin bey ile İsmail Hakkı Bey mebusluğu kabullenmeyerek istifa ettikleri 6 Temmuz'da Meclis'e duyurulmuş, Halil Hulusi Ermiş Efendi de 25 Nisan'da ölmüş olduğundan bu üçünün yerine Ali Ulvi, Şevket ve Veli Beyler seçilmişlerdir. İstanbul Meclis-i Mebusanından gelmek isteyen Hüseyin Bakı Bey ise Meclis'e katılmadan 5 Temmuz'da telgr

14 BURSA (Bursa) 5 Mebus

63 Muhittin Baha Bey (Pars) (Bursa, 1884) Hukuk. Öğretmen, Dava V, Bidayet M. üyesi. Bursa dergisi ve Millet Yolu gazetesi sahibi. 1., 4., 7., 8. d. Bursa, 5. d. Ordu.

64 Mustafa Fehmi Efendi (Gerçeker) Karacabey, 1868) Medrese. Eski Karacabey Müftüsü, Müderris. 1-8. d. Bursa (Şeriye ve Evkaf Bakanlıkları yapmış).

65 Necati Bey (Kurtuluş) (Gemlik, 1882) Üsküp göçmeni. Harbiyeli. Yüzbaşılıktan ayrılma. 1., 2. d.

66 Dr. Operatör Emin Bey (Erkul) (Serfice, 1881) Askeri Dr. Bursa İl Sağlık Md. 1. d.

67 Şeyh Servet Efendi (Akdağ) (Tosya, 1880) Lise, Medrese. Nakşibendî Şeyhi, Yeşilordu Cem. Kurucu Üyesi, Hatay Müftüsü, Müderris, Vaiz, Diyarbakır İstiklal Mahk. Üyeliği yapmış. Hükümeti devirmeye teşebbüs suçundan yargılanmış ise de aklandığı, 12 Mayıs 1921'de Meclis'e duyurulmuştur. 1. d. Bursa

15 ÇANKIRI (Kastamonu) 5 Mebus

68 Müştak Bey (Torbo) (Erzurum, 1882) Harbiye. İstihkâm Subaylığından ayrılma. 15 Eylül'de Erzurum Başmühendisliğini alarak istifası 21 Ekim1920'de Meclis'te kabul edilmiştir.

69 Neşet Bey (Akkor) (Cebelibereket, 1889) Mülkiye. Yönetici, Kaymakam, Kastamonu İstiklal Mahk. Üyeliği yapmış. 1. Çankırı, 7. d. Aydın.

70 Sait Bey (Üçok, Hacışeyhzade) (Çankırı, 1878) Eşraf'tan. Lise, özel eğitim. Tüccar. 1. d.

71 Tahir Efendi (Aşık Musulluoğlu) (Çankırı, 1872) Eşraf'tan. Orta öğrenim. Tüccar. 1. d.

72 Ziya Bey (İsfendiyaroğlu) (Çankırı/Esen, 1878) Eşraf'tan. Orta öğrenim. Tarımcı, memur, adliyeci. 1-6. d. Çankırı

16 ÇORUM (Ankara) 5 Mebus

73 Abdurrahman Dursun Bey (Yalvaç, Sabıkzade) (Zile, 1872) Medrese ve Y. Öğr. Okulu. Öğretmen, Sivas Kongresi'nde Çorum Delegesi. 1. d.

74 Ferit Bey (Törüm Küney) (İstanbul, 1878) Hukuk, Maliye, İdare. Kastamonu Defterdarı, Vali vekili. BMM 1. d.

75 Fuat Bey (37 yaşında) Mülkiye Müfettişi. Ağustos 1921'de vefatı, 13 Eylül'de Meclis'e duyurulmuş.

76 Haşim Bey (Apaydın) (Erzurum, 1876) Lise. Memur, Dava Vekili. 1. d.

77 Sıddık Bey (Mumcu) (Çorum, 1881) Eşraf'tan. Orta öğrenim. Çiftçi, tüccar, Mecitözü Belediye Reisi. 1. d.

İlk seçimde kazanan Dr. Atıf Bey mebusluğu kabullenmediğinden, ondan sonra sırada bulunan iki kişi de kabullenmediklerinden bunlardan sonraki Abdurrahman Dursun Beyin tutanağı gönderilmiş ve 3 Temmuz'da Meclisçe kabul edilmiştir.

17 DENİZLİ (Aydın)

78 Hasan Efendi (Tokcan) (Denizli, 1866) Medrese. Acıpayam Müftüsü. 1. d.

79 Hacı Hüseyin Mazlum Baba Efendi (Babalım) (Tavas, 1860) Medrese. Tavas Bektaşi Şeyhi, tarım, ticaret. 1. d.

80 Necip Bey (Buldanlıoğlu) (43 yaşında) Orta öğrenim. Tüccar. İzinli olup geri dönmediğinden 28 Aralık'ta istifa etmiş sayılmıştır.

81 Yusuf Bey (Başkaya, Başağazade) (Denizli/Honaz, 1879) Medrese. Adliye, Çiftçi, Sivas Kongresi Denizli Delegesi, İst. Mahk. Başkanlığı yapmış. 17. d. Denizli.

82 Hakkı Behiç (Bayiç) (İstanbul, 1886) S.B. Mutasarrıf, Sivas Kongresi Denizli Delegesi. 1. d.(Hakkı Behiç Beyin mebusluk durumu da delegelik durumu gibi

karışık olmuş ve Meclis'e önce Kırşehir mebusu olarak katılmış, seçim tutanağı 24 Nisan'da kabul edilmiş, 2 Mayıs'ta meclis katip yoklamasında "Hakkı Behiç Denizli" diye okuyunca Kırşehir Mebusu olduğunu ve böyle kayda geçmesini istemiş, 19 Mayıs'ta Denizli'den gelen tutanağı Meclisçe kabul edilirken Başkan Hakkı Behiç Beyin daha önce Kırşehir'i kabullendiğini belirtmiş, böylece Kırşehir'in mebusu tamamlanmıştı. Fakat Hakkı Behiç Bey

sonradan Denizli'den gelen tutanağın arkasına Denizli mebusluğunu tercih ettiğini yazıp imzalayınca 18 Eylül'de Kırşehir'in bir mebusluğunun boş kaldığına karar verilmiş yerine seçileni de kabullenilmişti.)

(Denizli mebusluğuna seçilenler arasında bir de Tavaslızade Mustafa Nuri Beye rastlanmakta ise de Meclise katıldığı ya da devam

ettiği tespit edilememiştir.)

18 DERSİM (Elazığ) 5 Mebus

83 Abdülhak Tevfik Bey (Gençtürk) (Hozat, 1885) Orta öğrenim. Memur, Dersim Sorgu Hâkimi. 1. d.

84 Diyap Ağa (Yıldırım) (Hozat, 60 yaşında) Eşraf'tan. Dersim'in Ferhad Uşağı Aşireti Reisi, İl Genel Meclisi Üyesi. 1. d.

85 Mustafa Ağa (Öztürk, Zinozade) (Hozat, 57 yaşında) Abbasoğlu Aşireti Reisi, Memur, Bidayet Mahkemesi üyesi. 1. d.

86 Mustafa Zeki Bey (Saltuk) (Hozat, 36 yaşında) Harbiye. Sarısultan Aşiretinden, Süvari Yüzbaşısı. 1. d.

87 Ahmet Ramiz Bey (Tan) (Hozat, 37 yaşında) Harbiye. Karahallı Aşireti Reisi Kankooğulları'ndan, Emekli Ön. Yzb. 1. d.

19 DİYARBAKIR (Diyarı Bekir) 5 Mebus

88 Hacı f

iükrü Bey (Aydındağ) (İstanbul, 1883) Harbiye. Binbaşı, sonra yarbay, Aydın Cephesi ilk Kuva-yı Milliye Kmnd. 1. d.

89 Abdülhamit Hamdi Efendi (Bilecen) (Diyarbakır, 1871) Medrese. Diyarbakır Sultanisi müderrisi. 1. d.

90 Kadri Bey (Üçok Hacıganizade) 1881 Diyarbakır. Eski Muş Mutasarrıfı. Van Valiliğini alarak 19 Ekim1920'de istifa.

91 Kadri Ahmet Bey (Kürkçü) 1882 Diyarbakır. Harbiye. DB Jandarma Alay Kumandanı 1., 2. d.

92 Mustafa Akif Bey (Tütenk) (Diyarbakır, 1875) Medrese, Öğr. Okulu. Memur, Evkaf Başkâtibi, öğretmen, gazete (Dicle, Peyman) yöneticisi. 1. d.

20 EDİRNE (Edirne) 3 Mebus

93 Kazım Karabekir Paşa (İstanbul, 1882) Harp Aka. Ask. M. Eğitim, Sosyoloji eğitimi. Erzurum 15. Kolordu Kmnd. Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Heyeti Temsiliye İstişare Üyesi, Şark Cephesi Kmnd. BMM 1. Edirne, 2., 5., 6., 7., 8. d. İstanbul.

94 Cafer Tayyar Bey (Eğilmez. Paşa) (Piriştine, 1879) Harp Aka. Kurmay Albay, Edirne 1. Kolordu Komutanı 1., 2. d. Edirne.

95 İsmet Bey (İnönü, Paşa) (İzmir, 1884) Harp Aka. Kurmay Albay, Dışişleri, Eğitim, Bakanı, Başbakan, Reisicumhur. BMM 1. Edirne, 2., 3., 4., 5., 9., 10., 11. d. Malatya, 6., 7., 8. d. Ankara. (Trakya'daki milli kuruluşların Lüleburgaz Kongresi'nde, oralardan Ankara'ya mebus göndermek mümkün görülmediğinden bölgeyi iyi tanıyan üç komutanın, bütün livalarıyla (Gelibolu, Kırklareli, Tekirdağ ve merkez) Edirne ilini ve bağımsız Çatalca livasını temsil

etmek üzere mebus seçilmesine karar vermiş, Trakya Müdafaa-i Hukuk Hey'et-i Merkeziyesinin bu bildirisi 3 Mayıs'ta Meclisçe kabul edilmiştir)

21 ELAZIĞ (El'aziz) 5 Mebus

96 Hacı Feyzi Bey (Celayer) (Kebanmadeni, 68 yaşında) Orta öğrenim. Emekli Maliye memuru. 1. d.

97 Hüseyin Bey (Gökçelik) (Elazığ, 1867) Özel eğitim. Eski Polis Md. 1-4. d.

98 Naci Bey (Karaali) (Elazığ, 1856) Maliye Meslek Okulu. Memur, Emekli Defterdar, Z. B İdare Mec. Başkanı. 1., 2. d.

99 Rasim Bey (Tekin) (Arapkir, 1877) Avukat, Dava Vekili. 1. d.

100 Hasan Tahsin (Berk) (Selanik, 1881) Orta ve Özel eğitim. Elazığ Defterdarı, Elaziz 1. d. 24 Kasım 1920'de Moskova Elçiliği Saymanlığı alarak Rusya'ya gitmiş, bu nedenle 11 Aralık'ta müstafi sayılmıştır. Döndükten sonra OMM 3., 4., 5. d. Elazığ Mebusu.

22 ERGANİ (Diyarbakır) 5 Mebus

101 İbrahim Hakkı Bey (Akgün) (Palu, 1894) Sultani eğitimi. Memur, Genel Meclis Üyesi. 1. d.

102 Mahmut Bey (Sığnak) (İstanbul, 1866) Bağdat Rüştiyesi. Eşraf'tan. Tarım ve Ziraat Evkaf Md. 1. d.

103 Mehmet Emin Bey (Palu, 44 yaşında) Eşraf'tan. Orta öğrenim. Palu Belediye Başkanı 1. d. (1925 Doğu ayaklanmasında şehit edilmiştir).

(İlk seçimi kazanan Kazım Vehbi Oral Bey'in mebusluğu kabullenmemesi ve istifasının 2 Eylül'de onaylanması, yerine seçilen Ali Şefik ve Müftü Salih Efendilerin Mebusluğu kabul etmemeleri, kendi isteği ile seçilen Güranizade Memduh Bey'inde hastalığı nedeniyle 23 Nisan'da verdiği istifanın 22 Eylül 1920'de onaylanması üzerine Mehmet Emin Bey seçilmiştir.)

104 Nüzhet Bey (Saraçoğlu) (Çemişkezek, 56 yaşında) Medrese. Memur, Çemişkezek Kaymakamı. 1. d.

105 Sırrı Bey (Özata) (Çemişkezek, 1884) Sultani eğitimi. Memur, Mal Md. 1. d.

23 ERZİNCAN (Erzurum) 5 Mebus

106 Emin Bey (Lekili) (Bursa, 1883) Lise. İdare ve hesap işleri, Pülümür Kaymakamı 1. d.

107 Şeyh Hacı Feyzi Efendi (Baysoy) (Erzincan, 61 yaşında) Özel eğitim. Nakşibendi Şeyhi, Erzurum Kongresi'nde Erzincan Delegesi, Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi'nin Erz. Kongresince seçilmiş Delegesi. 1. d.

108 Hüseyin Bey (Aksu, Abbasuşağı Aşiret Reisi oğlu) (Erzincan, 30 yaşında) Eşraf'tan. Tarımcı, idareci. 1. d.

109 Osman Fevzi Efendi (Topçu) (Erzincan, 1862) Özel eğitim. Erzincan Müftüsü ve Müderrisi. OMM 1. d. Erzincan.

110 Tevfik Bey (Kütükbaşı, Hayırlızade) (Refahiye, 1880) Orta, Medrese. Belediye Başkanı, Kaymakam. 1. d.

24 ERZURUM (Erzurum) 5 Mebus

111 Asım Vasfı Bey (Mühürdaroğlu) (Erzurum,1891) Eşraf'tan. Lise, Ekonomi. Tüccar. 1., 3., 4. d. Erzurum.

112 İsmail Naim Bey (Arslan) (Erzurum, 1863) Harbiye. 15. Kolordu Askerlik Dairesi Başkanı. 1. d.

113 Mehmet Salih Efendi (Yeşiloğlu) (Erzurum, 1877) Öğr. Okulu ve Medrese. Milli Eğitim memuru, Okul Md. 1. d.

114 Mustafa Durak Bey (Sakarya) (Erzurum, 1878) Hukuk, zabıta, idare, emekli Polis Md. 1. Erzurum ve 5., 6. d. Gümüşhane.

115 Nusret Efendi (Son) (Erzurum, 1876) Medrese. Alay Müftüsü. 1. d.

(İlk seçimi kazanan Ziya Bey, tutanağı da 22 Mayıs'ta meclisçe kabullenildiği halde istifa etmiş ve yerine seçilen Nusret Beyin tutanağı 11 Kasım'da kabul edilmiştir.)

25 ESKİŞEHİR (Bağımsız) 5 Mebus

116 Emin Bey (Sazak) (Sazak/Mihalıçık, 1882) Eşraf'tan. Medrese, özel eğitim. Tüccar, çiftçi, fabrikatör. 18. d. Eskişehir Mebusu.

117 Eyüp Sabri Bey (Akgöl) (Ohri/Manastır, 1876) Harbiye. Binbaşı,

İ.T. Üyesi. 1918'de serbest kalan Malta mahkûmlarından. Eskişehir 1., Çorum 5-7. d.

118 Halil İbrahim Efendi (Sipahi), (Sipahizade Eskişehir, 57 yaşında)

Eşraf'tan. Orta öğrenim. Madenci, tüccar, Sivas Kongresi Eskişehir Delegesi. 1. d.

119 Hüsrev Sami Bey (Kızıldoğan) (Gümülcine, 36 yaşında) Topçu

Yüzbaşı, İ.T. Derneği üyesi. Paris'e kaçmış, Meşrutiyette dönüp Cemiyetin Mes'ul Kâtibi olmuştur. Sivas Kong. Eskişehir Delegesi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi'nin Sivas Kongresince seçilen delegesi. BMM 1. Eskişehir, 5., 6. d. Kars.

120 Mehmet Niyazi Bey (Çamoğlu) (Sivrihisar, 1863) Eşraf'tan. Medrese. Tüccar. 1. d.

26 GAZİANTEP (Ayıntap) (Bağımsız) 5 Mebus

121 Mehmet Abdurrahman Lami Efendi (Ersoy, Hocazade) (Kilis, 1875) Medrese. Evkaf Memuru, Müderris. 1. d.

122 Hafız Mehmet Şahin Efendi (Seyfettinzade) (G. Antep, 1877) Orta, özel eğitim. Din adamı, Eytam (yetim) Md. 1., 7. d.

123 Kılıç Ali Bey (İstanbul, 1889) Askeri lise. Asıl ismi Emrullahzade Asaf olup, Askerlik Şubesi'nin adını almıştır. Yüzbaşılıktan ayrılma, Antep Kuva-yı Milliye Kumandanı, eski Subay, İstiklal Mahk. Üyesi. BMM 1-5. d.

124 Ragıp Bey (Yoğun, Mısırlızade) (İstanbul, 1876) Özel eğitim. Memur, Tahrirat Müdürü olup Halfeti Kaymakamlığını almakla 14 Ekim istifa tezkeresi Meclis'te 15 Kasım'da okunmuş.

125 Yasin Sani Bey (Kutluğ) (Şanlıurfa/Halfeti, 1889) Eşraf'tan. Çiftçi, İstiklal Mahk. Üyesi. 1. d.

27 GENÇ (Bitlis) 5 Mebus

126 Ali Vasıf Bey (Telli) (Erzurum, 1873) Harbiye. Emekli Bnb., Diyarbakır Jand. Kmnd. 1. d.

127 Dr. Ali Haydar Bey (Diyarbakır, 36 yaşında) Askeri Dr., Alay başhekimi. 1., 2. d.

128 Fikri Faik Bey (Güngören) (Elazığ, 36 yaşında) Edebiyat Fak. İdareci, Eğin Kaymakamı. 1. d.

129 Hamdi Bey (Yılmaz) (Çapakçur, 1879) Orta öğrenim. Mahkeme Zabıt Kâtibi. 1. d.

130 Şeyh Fikri Efendi (Ergun, Hatipzade) (Bitlis, 1869) Orta öğrenim. Telgrafçı, Genç PTT Md. 1. d.

28 GÜMÜŞHANE (Trabzon) 5 Mebus

131 Hasan Fehmi Bey (Ataç, Kadirbeyzade) (Gümüşhane, 1879) Özel eğitim, Ekonomi, Maliye. Çiftçi Maliye ve Tarım Bakanlığı. OMM 2., 3. ve BMM 1-8. d. Gümüşhane.

132 Mehmet Şükrü Bey (Üçüncüoğlu) (Torul, 47 yaşında) Orta öğrenim. Memur. Torul Belediye Başkanı. 1. d.

133 Mustafa Bey (Darman) (Gümüşhane, 1872) Emekli, Askeri Eczacı, Binbaşı. 1. d.

134 Ruşen Bey (Oktar, Eskicizade) (Gümüşhane, 1863) Lise. Memur, Emekli Hapishane Md. 1. d.

135 Veysel Rıza Bey (Osmanefendizade) (Gümüşhane) Orta ve Özel eğitim. Tahrirat Müdürü, 23 Ekimde Gümüşhane Mutasarrıfı olarak ayrılmış. OMM 3. d. Gümüşhane. (İlk seçimi kazananlardan Kelkit Mal Md. Muavini Ziya Tuğlu Bey'in Ankara'ya giderken öldürülmesi üzerine yerine Ruşen Bey seçilmiştir.)

29 HAKKARİ (VAN) 1 Mebus

136 Tufan Bey (Ülker) (Başkale, 46 yaşında) Medrese. Memur, Van

İstinaf Mahkeme Üyesi. 1. d.

(Öteki dört mebusluğa seçilen Haydarpaşazade İbrahim Arvas Bey, Çölemerikli Ömer Efendi, Seyit Muslihiddin Paşa, Seyit Ta-ha Efendi mebusluğu kabullenmemiş ve istifa etmişlerdir. Yerlerine seçilen Ali Rıza ve Salih Beylerin tutanakları da 5 Eylül'den sonraya ait olmakla kabul edilmemişlerdir.)

30 İÇEL (Bağımsız) 5 Mebus

137 Hacı Ali Sabri Efendi (Güney) (Mut/Çömelek, 1885) Eşraf'tan. Hukuk ve din eğitimi. Tüccar, eski Tarsus Kadısı. 1. d.

138 Haydar Lütfi Bey (Aslan) (Gülnar, 1885) Hukuk. Silifke'de Davavekili. 1., 8. d.

139 Naim Efendi (Ulusal) (Anamur, 1874) Medrese. Davavekili. 1. d.

140 Sami Bey (Arkan) (Silifke, 1887) Lise. Çiftçi, tüccar. 1. d.

141 Şevki Bey (Göklevent) (Gülnar, 1886) Orta, Medrese. Memur. 1. d.

31 İSPARTA (Konya) 5 Mebus

142 Hacı Tahir Bey (Kuçur) (Uluborlu, 1885) Eşraf'tan. Medrese ve Hukuk. Gönüllü asker, tarım, memur, Uluborlu Mahkeme Üyesi. 1. d.

143Hafız İbrahim Efendi (Demiralay) (Isparta, 1883) Eşraf'tan. Medrese. Din öğretmeni, tüccar, çiftçi. Uluborlu Mahkeme Üyesi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı, Kuva-yı Milliye Kumandanı. 1-6. d.

144 Hüseyin Hüsnü Efendi (Özdamar) (Isparta, 1875) Medrese. Tüccar, çiftçi, Isparta Müftüsü, Müderris, Nazilli Kongresi Isparta delegesi. 1-6. d.

145 İsmail Remzi Bey (Berkün) (Yalvaç, 1870) Orta öğrenim. Memur, Yalvaç Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Belediye Başkanı. 1. d.

146 Mehmet Nadir Efendi (Süldür) (Isparta, 1856) Orta öğrenim. Belediye, Dava Vekili, Isparta Belediye Başkanı. İtalyanları davet

ettiğinden hakkında Meclis soruşturması açılmışsa da zaferden sonraki af ile kurtulmuştur. 1. d.

32 İSTANBUL (İstanbul İline bağlı Üsküdar Livası) 9 Mebus

147 Ahmet Mazhar Bey (Akifoğlu) (Gebze, 1890) Eşraf'tan. Hukuk. Tüccar. 1. d.

148 Ahmet Şükrü Bey (Oğuz, Yenibahçeli Şükrü) (İstanbul, 1881) Harbiye. Binbaşı. Memur, Kuva-yı Miliye ve Maltepe Atış Okulu Kumandanı, Binbaşı. 1. d.

149 Hüseyin Hüsnü Efendi (Işık) (Gebze, 40 yaşında) Medrese. Gebze Müftüsü 1. d.

150 Neşet Bey (Özercan) (Selanik, 39 yaşında) Mülkiye. İdareci, eski İzmit Mutasarrıfı. BMM 1. d. İst., 2.,3. d. Aksaray.

151 Selahaddin Bey I. Eskişehir M. Eğ.. Md. OMM 4. d. mebusu olduğu halde BMM'ne tekrar seçilerek katılmış ve tutanağı da 10 Ağustos 1920'de kabul edilmiş, 18 Nisan 1921'de intihar etmiştir.

152 Hacı Arif Efendi (Marlalı) (Aksekili, 48 yaşında) Özel eğitim. Üsküdar Genl. Mec. Üyesi 1. d. (Selahaddin Bey'in vefatı üzerine ve onun yerine seçildiğine ait tutanak 2. 6. 1921'de kabul edilmiştir.)

153 Ali Fethi Bey (Okyar) (Pirlepe, 1881) Harp Aka. Eski Dahiliye Nazırı, Emekli Kurmay Albay. OMM 2. Manastır, 3. İst. ve BMM 1., 2. İst., 3. Gümüşhane, 5-7. d. Bolu. (Londra Büyükelçi, Başbakan, İçişleri, Savunma, Adalet Bakanı, Başbakanlık yapmış.)

154 Ali Rıza Bey (Bebe) (Sinop, 40 yaşında) Emekli Bnb. BMM 1., 2. İstanbul ve 3. d. Cebelibereket.

İSTANBUL iline bağlı Beyoğlu Livası

İstanbul'un bütün mebusların Üsküdar livasından seçildikleri anlaşılmaktadır. Nitekim yukarıdakilere ek olarak Fevzi (Çakmak) Paşa'da yine Üsküdar'dan seçilmiş, fakat Kozan'ı tercih etmiştir.

İZMİR (Aydın) 5 Mebus

155 Enver Tekand (Rodos, 1887) Mülkiye. Milli Eğitim, sigortacılık,İzmir İ.T. Okulu Md. 1. d.

156 Hacı Süleyman Efendi (Bilgen) (Nazilli, 1856) Medrese. Müderris iken seçildiği OMM 1. d. Aydın Mebusluğundan ayrılıp M.

157 Mahmud Esat Bey (Bozkurt) (Kuşadası, 1892) Eşraf'tan. İst. ve İsviçre Hukuk Dr. Ekonomi ve Adliye Bakanlıkları. BMM 1-7. d. İzmir.

158 Dr. Mustafa Bey (Bengisu) (Ödemiş, 1880) Askeri Dr. Kolordu 23. Fırka başhekimi. BMM 1. d. İzinle gittiği Rodos'ta kaldığından 8. 8. 1337'de istifa etmiş sayılmış, sonra 5. d. Çanakkale, 6. d. İzmir mebusluğu yapmıştır.

159 Reşit Bey 22 Ağustos 1920'de cephede şehit olmuştur.

(İzmir mebuslarının seçimi, Yunan işgalinde olmayan tek yer olarak Kuşadası'nda yapılmış ve tutanakları 15 Mayıs'ta kabul edilmiştir. Ölen Reşit Beyin yerine Bolulu Maliye memuru Fuat Bey seçilmişse de 5 Eylül'de verilen karar gereğince livaların mebus sayısı Osmanlı Meclis-i Mebusan'ındaki livalar mebus sayısından fazla olamayacağından 19 Eylül günlü tutanağı Meclisçe kabul edilmemiştir.)

35 İZMİT (Bağımsız) 5 Mebus

160 Fuat (Carım) (Halep, 1892) Mülkiye. Eski Adapazarı Kaymakamı, Moskova'ya giden elçilik kurulunda memurluk alarak 24 Temmuz 1922'de ayrılmış. 1. d.

161 Hafız Abdullah Efendi (Tezemir) (Adapazarı, 1871) Eşraf. Memur, tüccar ve Müderris, 1. d.

162 Halil İbrahim Efendi (Gürsoy) (İznik, 60 yaşında) Orta öğrenim. Belediyeci, çiftçi. 1. d.

163 Hamdi Namık B. (Gör) (Manastır, 1881) Mülkiye. Geyve Kaymakamı. 1. d.

164 Tahir Bey (Barlas) (32 yaşında) Adapazarı Kaymakamı. 14 Aralık1920'de Bayezıt Mutasarrışığını alınca 27 Aralık'ta Meclis'ten kaydı silinmiştir. 1. d.

(İlk seçimde kazanan Mehmet Akif Bey, Burdur, Yusuf İzzet Paşa Bolu mebusluklarını tercih etmiş ve Şeyh Kutbittin Efendinin

Karamürsel'den gönderilen tutanağı yitmiş olmakla yerine Tahir Bey seçilmiştir.)

36 KASTAMONU (Kastamonu) 5 Mebus

165 Abdülkadir Kemali Bey (Öğütçü) (Osmaniye, 33 yaşında) Hukuk. Eski Memur (Asliye Mahk. Üye), gazeteci, (Toksöz ve Ahali) yazar, Adl. Bak. ve İst. Mahk. Başk. yapmış. 1. d.

166 Hafız M. Hulusi Efendi (Erdemir) (Daday, 1887) Kadı Okulu. İmam, İl Daimi Encümen Üyesi. BMM 1. d.

167 Murad Bey (Pala, Yüzbaşızade) (Taşköprü, 39 yaşında) Tüccar. 22. 9. 1921'de ölmüştür.

168 Rüştü Bey (Çolakoğlu) (İnebolu, 48 yaşında) Y. Mühendis, Tüccar. OMM 3. d. Kastamonu. BMM 1. d. Samsun Reji Müdürlüğü'nü alarak 22 Kasım'da istifası kabul olunmuş.

169 Sabri Bey (Dura) (Taşköprü, 39 yaşında) Davavekili. BMM 1. d.

37 KAYSERİ (Bağımsız) 5 Mebus

170 Mehmet Âlim Efendi (Çınar) (Bünyan, 1861) Müderris, vaiz, Genl. Mec. Üyesi 1. d.

171 Atıf Bey (Tüzün, Kibaroğluzade) (Arhavi, 35 yaşında) Mülkiye. Memur, Develi Kaymakamı iken seçilmiş. BMM 1. Kayseri, 3. 4. Rize ve 5-8. Çoruh.

172 Osman Bey (Uşaklı) (Kayseri, 1874) Eşraf'tan. Medrese ve özel eğitim. Banka yönetimi ve ticaret. 1. d.

173 Ahmet Remzi Efendi (Akgöz, Göncüzade) (Kayseri, 50 yaşında) Medrese. Vaiz, Müderris, eski Kayseri Müftüsü. İstanbul Meclisi Mebusanı'na da seçilmişken gitmeden istifa etmişti. Bu defa da müftülüğü tercih ettiğinden istifası 9 Kasım'da kabul olunmuştur.

174 Sabit Bey (Gözügeçgel) (Kayseri, 1876) Eşraf'tan. Medrese. Adalet, M. Eğitim. Liva Enc. Üyesi, tüccar, memur, gazeteci, Misak gazetesi Md. BMM 1., 2. d. Kayseri.

38 KIRŞEHİR Livası (Ankara iline bağlı) 5 Mebus

175 Cemaleddin Çelebi Efendi (Şeyh Feyzullah Çelebizade) (Hacıbektaş, 1862) Medrese. Bektaşi Şeyhi, çiftçi. BMM 1. d. Meclis 2. Başkanı. 26 Ocak 1922'de ölümü Meclis'e bildirildi.

176 Cevdet Bey (Seçkin) (Bahçepınar, 36 yaşında) Eşraf'tan. Avukat, çiftçi. BMM 1. d.

177 Müfit Efendi (Kurutluoğlu) (Kırşehir, 40 yaşında) Medrese, Hukuk. Savcı, Ank. Gnl. Mec. Üyesi, eski Kırşehir Müftüsü. Müftülüğü tercih edip mebusluktan ayrılmıştır. BMM 1. d.

178 Sadık Bey (Savtekin) (Çarşamba, 45 yaşında) Medrese ve Hukuk.

Eski Hâkim. BMM 1. d.

179 Yahya Galip Bey (Kargı) (İstanbul, 45 yaşında) Orta öğrenim.

İdareci, Ankara Vali Vekili ve Defterdarı. BMM 1-3. Kırşehir, 46. d. Ankara.

(İlk seçimde kazanan Hakkı Behiç Bey Denizli mebusluğunu kabullenmekle yerine seçilen Yahya Galip Beyin tutanağı 21 Eylül'de kabul edilmiştir. Sadık Beyin mebusluktan istifa ettiği sanısıyla Kocaağazade Bekir Efendi de mebusluğa kabul edilmişse de hakkındaki bir davadan ötürü korku ile sözle istifa etmiş olan Hakim Sadık Beyin yazılı istifasının bulunmadığı ve kendisinin de bundan yararlanarak Meclise katıldığı anlaşılmakla 27 Kasım'da Sadık Beyin mebusluğunun kabulüne karar verilmiş, 6 Aralık'ta da Bekir efendi mebusluktan düşürülmüştür.)

39 KONYA (Konya) 5 Mebus

180 Abdülhalim Çelebi Efendi (Konya, 45 yaşında) Orta ve özel eğitim Din, Tasavvuf. Konya Mevlana Dergahı şeyhi olup Konya ayaklanmasından ötürü Askeri Mahkeme tarafından Erzurum'a sürgün cezasına çarptırılmışsa da 16 Aralık'ta Meclis cezayı kaldırmıştır.

181 Arif Bey (Baysal) (Karaman, 1861) Özel eğitim. Adliye. Reji Md. 1. d.

182 Hulusi Bey (Göksu) (Ermenek, 47 yaşında) Rüştiye ve Medrese. İl Gnl. Meclis Üyesi olup uzun süre izinsiz devamsızlığında. Hukukçu, Dava Vekili, eski Polis Md. BMM 1-4 Konya, 6-8. İçel, 911. d. Kocaeli. (Meclis başkanlığı yapmış.)

184 Rıfat Efendi (Saatçi) (Konya,1869) Eşraf'tan. Medrese. Matematikçi, Bankacı, saatçi. İ.T. Üyesi, T. Tic. Bankası Md. 1. d.

40 KOZAN (Feke) (Adana iline bağlı) 5 mebus

185 Fevzi Paşa (Gnl. Çakmak) (İstanbul/Kavak,1876) Harp Aka.Korgnl., Harbiye Nazırlığı, Savunma B., Genel Kurmay Başkanlığı ve Başbakanlık. BMM 1. Kozan, 2., 8. d. İstanbul.

186 Dr. Fikret Bey (Onuralp) (İstanbul, 1887) Tıp. BMM 1. Kozan,

2. Ertuğrul, 3 d. Bilecik.

187 Hüseyin Bey (Çelik) (Kozan, 1871) Medrese. Çifçi, eski Kozan Belediye Başkanı. 1. d.

188 Dr. Mustafa (Cantekin) (Çorum, 1878) Askeri Dr., Afyon Askeri Hast. Başhekimi. 1. Kozan, 2-8. d. Çorum.

189 Reşit Paşa (Ramabar) Mülkiye. Sivas Valiliğinde kalmayı tercihederek Ekim ayında mebusluktan ayrılmıştır.

41 KÜTAHYA (Bağımsız) 5 Mebus

190 Besim Bey (Atalay) (Uşak, 38 yaşında) Medrese ve Y. Öğr. Okulu. Öğretmen, Milli Eğitim Md. Kütahya 1., 5., 7., Aksaray 2-4. d.

191 Cemil (Altay) (Bergama, 52 yaşında) Eşraf'tan. Medrese ve özel eğitim. Simav'da yerleşmiş. Tüccar, Daimi Encümen Üyesi. 1. d.

192 Cevdet Izrap (Barlas) (Gaziantep, 1891) Amerikan Koleji, Paris Y. Öğr. Okulu. Eğitimci, Kütahya Öğr. Okulu Md. BMM 1., 2., 3. d.

193 Haydar Bey (Serez, 1878) Uşak'a göçmüş. Hukuk, Adliye. Dava Vekili. OMM. 1., 2. Aydın, 3. İzmir ve BMM 1. d.

194 Şeyh Seyfi (Aydın, Germiyanzade) (Kütahya, 44 yaşında) İlmiye. Belediye Reisi. 1., 2. d.

42 MALATYA (Elazığ) 5 Mebus

195 Hacı Bedir Ağa (Fırat) (Kahta/Kerkük 45 yaşında) Eşraf'tan. Çiftçi olup önce istifa ettiği gerekçesiyle Ankara'ya gelmemişse de yazılı istifa istenince Temmuz sonunda Meclis'e katılmış ve tutanağı 21 Ağustos'ta kabul edilmiştir. BMM 1., 2. Malatya, 3. d. Kars.

196Hacı Karip (Garip Ağa, Taner) (Hekimhan, 1871) Eşraf'tan. Çiftçi olup mebusluğu kabullenmeyenlerin yerine 10. sıradan girmiştir. 1. d.

197 Lütfi Bey (Evliyaoğlu) (Malatya, 1867) Hukuk, Mülkiye, Medrese. Avukat, Emekli Kaymakam, 1. d.

198 Reşit Ağa (Ağar) (Besni, 46 yaşında) Eşraf'tan. Orta öğrenim. Çiftçi olup önce istifa ettiği gerekçesiyle Ankara'ya gelmemişsede yazılı istifa istenince Temmuz sonunda Meclise katılmıştır.

BMM 1., 2. Malatya, 3., 5. d. Gaziantep.

199 Sıtkı Bey (Gür) (Ermenek, 45 yaşında) Medrese, Hukuk. Malatya Ceza Hâkimi. 1. d.

(İlk seçilenlerden Hidayetzade Sait, Dellalzade Mehmet, Fabrikatör Mehmet efendilerin mebusluğu kabullenmedikleri ve bunların yerine Sıtkı ve Lütfü Beylerle Hacı Karip Ağanın mebus oldukları o günlerin tutanaklarından anlaşılmaktadır. 1945 günlü

Birinci Büyük Millet Meclisi Albümünde ayrıca Abdülvahap,

Hacı Mustafa, İsmet, Mehmet Ali efendilerin de seçilmiş olmalarına rağmen mebusluğu kabullenemedikleri gösterilmektedir. Ay rıca yine ilk seçilenlerden Tahsin Efendi de ölmüş ve olay 6 Temmuz'da Meclise duyurulmuştur.)

43 MANİSA (Saruhan) Aydın 5 Mebus

200 Avni Bey. (Zaimler, Numanpaşazade) (Manastır, 44 yaşında) Harbiye. Biga Kumandanı ve Mutasarrıfı, Emekli Albay olup mebusluk süresinin çoğunu askerlikte geçirmiş, Biga kumandan ve

mutasarrışığından ayrılıp Meclise gelirken Tümen komutanlığı yetkisiyle Konya Mevki Kumandanlığına gönderildiği 13 Eylül’de Meclise bildirilmiştir. BMM 1. Manisa, 2., 3. d. Cebelibereket.

201 Mustafa Necati Bey (Uğural) (İzmir, 31 yaşında) Hukuk. Gazeteci, İzmir Doğu gazetesi yazarı, Mülteci İşleri, Adliye, M. E. Bakanlıkları yapmıştır. BMM 1. Saruhan 2., 3. İzmir.

202 Ömer Lütfi Bey (Ünlü) (Alaşehir, 1881) Eşraf’tan. Orta öğrenim. Çiftçi. 1. d.

203 Refik Şevket Bey (İnce) (Midilli, 1885) Hukuk. Avukat, Davavekili, İst. Mahk. Başk. ve Adliye Bakanlığı yapmıştır. BMM 1. Saruhan, 4., 5., 6., 9. Manisa.

204 Reşat Bey (Kayalı) (Akhisar, 39 yaşında) Orta öğrenim. Memur, Akhisar Müdafaa-i Hukuk Cem. Başkanı 1., 2. d.

44 MARAŞ (Bağımsız) 5 Mebus

205 Arslan Bey (Ata Arslantokgöz) (Elbistan/Toğuz, 40 yaşında) Çiftçi, Polis Başkomiseri, Kuva-yı Milliye Kumandanı. 1. d.

206 Hasip Bey (Aksöyek) (Maraş, 1880) Medrese. Memur, Sorgu Hâkimi, çiftçi. 1. d.

207 Refet Bey (Seçkin) (Maraş, 1863) Müderris, memur. 1. d.

208 Rüştü Bey (Bozkurt) (Göksun, 1872) Eşraf’tan. Medrese. Memur, çiftçi. 1. d.

209 Peşe Yakup Hamdi Bey (Bozdağ) (Pazarcık, 1887) Pazarcık Kaymakamlığını almakla istifası 21 Ekim 1920’de kabul edilmiştir. (İlk seçimde kazanan Hacı Mehmed Efendi (Erten) ile İbrahim Ağa mebusluğu kabullenmediklerinden seçimlerin yenilenmesi hakkındaki 2 Mayıs kararıyla yerlerine Arslan ve Hasip Beyler seçilmişlerdir.)

45 MARDİN (Diyarbakır) 5 Mebus

210 Derviş Bey (Ural) (Mardin, 1866) Medrese. Memur, Koçhisar Bucak Md. 1. d.

211 Esat Bey (Önen) (Mardin, 47 yaşında) Orta eğitim. Memur, Nüfus Başkâtibi. 1. d.

212 Hasan Tahsin Bey (Artık) (Mardin, 60 yaşında) Lise. Genel Meclis Üyesi. 15 Eylül 1921'de vefat.

213 İbrahim Turhan (Mardin, 40 yaşında) Orta eğitim. Memur, Saymanlık Başkâtibi. 1. d.

214 Necip Bey (Güven) (Mardin, 44 yaşında) Özel eğitim. Banka Md., İ.T.C. Üyesi. 1., 2. d.

46 MERSİN (Adana) 5 Mebus

215 Fahrettin Paşa (Altay) (İşkodra, 1880) Harp Aka. Kolordu Kmnd. Yüksek Ask. Şura Üyeliğinden Emekli. Orgnl. BMM 1. Mersin, 2. İzmir, 7., 8. d. Burdur.

216 Selahaddin Bey (Köseoğlu) (İstanbul, 38 yaşında) Harp Aka. Albay, 3. Kolordu Kmnd. 1. d.

217 İsmail Safa Bey (Özler) (Adana, 35 yaşında) Mülkiye. Çiftçi, gazeteci, Milli Eğitim Bakanı. BMM 1. Mersin, 2. Adana, 4. d. Seyhan.

218 Muhtar Fikri Bey (Güçün) (Muş, 41 yaşında) Eşraf'tan. Çiftçi, Gnl. Meclis Üyesi. 1. d.

219 Yusuf Ziya Bey (Eraydın) (Mersin, 30 yaşında) Halkalı Y. Tarım okulu. Tüccar, Tarım Memuru, Mersin Grubu Kuva-yı Milliye Müfreze Kumandanı. 1. d.

(Mersin seçimleri işgal sebebiyle tüm liva adına sadece Elvanlı Bucağında yapılabilmiş, Adana mebusları gibi, Mersin mebuslarının da sadece bir bucak seçimine dayanan tutanakları 15 Mayıs'ta Meclisçe kabul edilmiştir. Bunlardan Emin Efendi mebusluğu kabullenmemiş, yerine seçildiğini ileri süren Hüseyin Hüsnü Efendinin de seçilmediği anlaşılmış, Yusuf Ziya Bey mebus olmuş, tutanağı 27 Ekim'de kabul edilmiştir.)

47 MUĞLA (Menteşe) (Bağımsız) 5 Mebus

220 Dr. Tevfik Rüştü Bey (Aras) (Çanakkale, 1883) Beyrut Tıbbiyesi Sağlık Gn. Müfettişi, Sağlık ve Dışişleri Bakanlığı. BMM 1. Menteşe, 2., 4., 5. d. İzmir.

221 Ethem Fehmi Bey (Aslanlı) (Girit, 53 yaşında) Mülkiye. İdareci, eski Muğla Mutasarrıfı. 1. d.

222 Hamza Hayati Bey (Öztürk) (Muğla, 1868) Çiftçi. 14 Mart 1921'de vefat. OMM 1. d. Aydın/Menteşe.

223 Rıfat Efendi (Börekçi) (Ankara, 1860) Medrese. Ankara Müftüsü olup, müftülüğü seçerek 27 Ekim 1920'de istifa etmiştir.

224 Sadeddin Bey (Sadettin Özsan) (Muğla, 46 yaşında) Eşraf'tan. Lise eğitimi, çiftçi, tüccar. 1. d.

(Seçimi ilk kazananlardan Kasım Nuri ve Ziya Beylerle Hacı Ahmet ve Mesut Efendiler mebusluğu kabullenmediklerinden Kasım Nuri Beyin yerine Sadeddin Bey seçilmiştir. Mesut Beyin yerine seçilen Emin Kamil Efendi de 5 Haziran'da istifa ettiğinden Hamza Hayati Bey mebus olmuştur. Hacı Ahmet Efendinin yerine seçilen Tümen Komutanı Mahmut (sonradan Hendek soyadını almıştır) Bey de 22 Nisan'da Hendek'te asiler tarafından şehit edilince yerine Dr. Tevfik Rüştü Bey seçilmiştir. Ziya Beyin yerine seçilen Kazım Karabekir Paşa, Edirne'yi, Fevzi Paşa da Kozan'ı tercih edince Ethem Bey mebus olmuştur.)

48 MUŞ livası (Bitlis) 5 Mebus

225 Abdülgani Bey (Ertan) (Bitlis, 1889) Orta öğrenim. Memur, Muş Asliye Mahkeme Üyesi. 1. d.

226 Hacı Ahmet Hamdi Efendi (Bilgin) (Siirt, 1869) Medrese. Memur, Vergi Başkâtibi. 1. d.

227Mahmut Sait Bey (Yetgin) (İstanbul, 1885) Hukuk. Muş Asliye Mahk. Başk. 1. d.

228Kasım Bey (Dede, Çeşnigizlizade) (Muş, 1886) Eşraftan. Orta öğrenim. Çiftçi, tüccar, Muş Belediye Üyesi 1. d.

229Rıza Bey (Kotan) (Muş, 1890) Eşraftan. Orta öğrenim. Çiftçi, tüccar. 1., 2. d. (Beşinin tutanağı da 31 Temmuz'da Meclis'ce kabul edilmiştir.)

49 NİĞDE (Bağımsız) 5 Mebus

230Abidin Efendi (Niğde, 51 yaşında) Dava vekili, Genel Meclis Üyeliğinde kalmakla istifası11 Ekim 1920'de kabul edilmiştir.

231 Hakkı Paşa (Sütekin) (Nevşehir, 1867) Harp Aka. Emekli General.

232 Ratipzade Mustafa Efendi (Soylu) (Niğde, 1883) Lise. Öğretmen, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi, Sivas Kongresince seçilen üyelerinden olup, 1 Haziran

1921'de ölmüştür. BMM 1. d.

233 Mustafa Hilmi Efendi (Soydan) (Niğde, 1881) Medrese. Memur,

Dava Vekili. 1. d.

234 Mustafa Vehbi Bey (Çorakçı) (Aksaray, 42 yaşında) Eşraf'tan.

Orta öğrenim. Tüccar. BMM 1. Niğde, 2. d. Aksaray.

50 OSMANİYE (Cebelibereket) (Adana) 3 Mebus

235 İhsan Bey (Eryavuz) (Üsküdar, 1877) Emekli Topçu Bnb. (Yavuz, Havuz olayındaki Bahriye Bakanı) BMM 1-3. d.

236 Faik Bey (Öztrak) (Malkara, 1882) S.B. Memur, Denizli Mutasarrıfı, İçişleri Bakanlığı yapmıştır. BMM 1. d. CB 2-8. Tekirdağ.

237 Rasim Bey (Öztekin) (Debre, 46 yaşında) Topçu Harbiyesi. Jand. Emekli Albayı. BMM 1. CB, 2. Ertuğrul, 3. Bilecik, 4. d. Kütahya. (İki Mebusun Tutanağı 10 Ağustos'ta, 3. 18 Eylül'de kabul edilmiş, 4. ve 5. Mebusların tutanaklarına rastlanamamış, neden eksik kaldıkları anlaşılamamıştır.)

51 RİZE (Lazistan) Trabzon 5 Mebus

238 Dr. Abidin Bey (Atak) (Yakova, 41 yaşında) Rize'de Askeri Dr.1. d.

239 Esat Özoğuz (Hopa, 1873) Özel eğitim. Memur, Ankara Mektupçusu, Kırşehir Mutasarrıf Vekili. 1. Lazistan, 2-4. Rize, 5-7. d. Kars.

240 İbrahim Şevki (Arhavi) Trabzon Kadısı, Kayseri mebusu, Atıf Beyin babası olup Yargıtay üyeliği alarak 4 Ekim 1920'de mebusluktan istifa etmiştir.

241 Necati Efendi (Memişoğlu) (Hemşin, 1886) Medrese, Hukuk, Öğr. Okulu. Savcı, avukat, öğretmen, gazeteci (Seda-i Millet). Erzurum Kongresi'nde Rize Delegesi, Kuva-yı Milliyeci, Ankara İstiklal Mahkemesinde 5 yıl Sürgün cezasına mahkûm edilmiştir. 1. d.

242 Ziya Hurşit Bey (Hemşin, 1890) Sultani eğitimi. Eskişehir Lisesi Öğretmeni olup İzmir Suikastında asılmıştır.

52 SAMSUN (Canik) Bağımsız 5 Mebus

243 Ahmet Hamdi Bey (Yalman) (Fatsa, 41 yaşında) Y. Öğr. Okulu. Milli Eğitim Md. İl Gnl. Mec. Üyesi. BMM 1. Canik, 2-8. Ordu.

244 Hasan Fehmi Efendi (Çoldurzade) (Ünye, 46 yaşında) Hukuk. 1.

d. Davavekili olup Trabzon'da savcılık alarak gitmişse de çabucak yine mebusluğa dönmek isteyince bu isteği 30 Ekim'de rededilmiştir.

245 Nafiz Bey (Özalp) (Ilgın, 37 yaşında) Hukuk. Samsun Savcısı. 1. d.

246 Süleyman Bey (Boşnak) (Samsun, 1872) Eşraf'tan. Ticaret Okulu. Kaptan, Belediye Üyesi, Sivas Kongresi'nde Samsun Delegesi 1. d.

247 Şükrü Efendi (Fırat) (1873) Eşraf'tan. Özel öğretim, Ekonomi

eğitimi. Tüccar ve Tic. Odası Başkâtibi 1. d.

53 SİİRT (Bitlis) 5 Mebus

248 Hacı Mustafa Sabri Efendi (Baysan, Kirişzade) (Çal, 1887) Medrese ve Kadı Okulu. Eski Siverek Kadısı, Liva Asl. Mahk. Başkanı. 1. d.

249 Hacı Nuri Efendi (Bayam, Hacı Kasımzade) (Siirt, 1869) Eşraf'tan. Orta öğrenim. Tüccar, Belediye Üyesi. 1. d.

250 Kadri Bey (Oktay) (Siirt,1888) Orta öğrenim. Memur, Mahkeme Başkâtibi. 1. d.

251 Necmeddin Bey (Bilgin) (Siirt, 1875) Orta öğretim. Memur, İl Özel idare Md. 1. d.

252 Salih Efendi (Atalay, İmamzade) (Siirt 1873) Medrese. Din Öğretmeni, memur, Genel Meclis ve Daimi Encümen üyesi. 1. d.

54 SİNOP (Kastamonu) 5 Mebus

253 Abdullah Efendi (Karabina) (Boyabat, 1867) Eşraf'tan. Orta öğretim. Tüccar. 1. d.

254 Hakkı Hami B. (Ulukan) (Sinop,1889) Avukat, Davavekili. 1. d.

255 Rıza Vamık B. (Uras) (Manastır, 1877) Harb Okulu. Jandarma

Şb. Müdafaa-i Hukuk Cem. Başkanı. 1. d.

256 Şerif Bey (Akvan Avcıoğlu)) (Edirne, 1845) Sultani eğitimli.

Emekli Milli Eğitim Md., en yaşlı üye olarak BMM'de geçici genel Başkanlık yapmıştır. BMM 1. d.

257 Şevket Bey (Peker) (Sinop,1880) Hukuk. Davavekili. 1. d.

55 SİVAS (Sivas) 5 Mebus

258 Emir Paşa (Marşan) (Sivas, 52 yaşında) Çiftçi ve Hukukçu. 1. d.

259 Hayri Bey (Sığırcı) (Sivas, 1888) Eski Kurmay Subay, İl Basımevi Müdürü olup ya izinli bırakılmasını ya da müstafi sayılmasını istemiş, 21 Ekim'de müstafi sayılmıştır.

260 Mustafa Taki Efendi (Doğruyol) (Sivas, 1873) Medrese. Adliye

memuru ve din öğretmeni. 1. d.

261 Rasim Bey (Başara) (Sivas, 37 yaşında) Edebiyat Fak. Öğretmen.

OMM 3. Sivas ve BMM 1., 5. d.

262 Ziyaeddin Bey (Başara) (Sivas, 50 yaşında) Orta ve özel eğitim.

Sanayi Okulu Md. BMM 1-7. d. Sivas.

56 SİVEREK (Diyarbakır) 5 Mebus

263 Abdülgani Bey (Ensari) (Mardin, 1887) Harbiye. Askerlik Şb. Yüzbaşısı. BMM 1. Siverek, 2. d. Mardin.

264 İhsan Bey (Sağlam) (Trabzon, 1876) Harbiye. Üsteğmen, Jand. Komt. OMM 3. Mardin ve BMM 1. d. Siverek Mebusu iken Ekim 1920’de Kayseri Mutasarrışığını alınca istifası kabul edilmiş, 2. d. Ergani Mebusu.

265 Mehmet Sırrı Bey (Tayanç) (Siverek, 1876) Orta öğrenim. Memur, Asliye Mahk. Üyesi, Sivas *îrade-i Milliye* Gazetesi Md. 1. d.

Siverek.

266 Mustafa Lütfi Bey (Azer) (Azerbaycan, 40 yaşında) Medrese ve Öğr. Okulu. Siverek Lise Md. 1. d.

267 Mehmet Rauf Bey izinli ya da mustafi sayılmasını istediğinden 27

Ekim’de mustafi sayılmıştır.

(İlk seçimi kazananlardan Hoca Hamdi Efendi ve Kadri Bey Diyarbakır Mebusluğunu tercih ettiklerinden yerlerine İhsan ve Mehmet Rauf Beyler seçilmişlerdir.)

57 ŞEBİNKARAHİSAR (Sivas Karahisarı Şarkî) 5 Mebus

268 Ali Sururi Efendi (Tönük) (Karahisarı Şarkî, 1888) Orta öğrenim. Memur, Dava Vekili 1., 2. d.

269 Mehmet Vasfi Bey (Seçer) (Karahisarı Şarkî, 1863) Orta öğrt., Medrese. OMM 2. ve BMM 1. d. K. Şarkî.

270 Memduh Necdet Bey (Erbek) (İst., 1890) Askeri Lise. Üsteğmen, Mesudiye Jandarma Bölük Komutanı. 1. d.

271 Mesut (Benli), (Hopa, 1868) Mülkiye. Suşehri Kaymakamı. 1. d.

272 Mustafa Bey (Atay) (Mesudiye, 1861) Eşraf'tan. Orta eğitim, Medrese. Adliyeci. OMM 1. d. Sivas/K. Şarkî. Erzurum Kongresi'nde Mesudiye Delegesi BMM 1. d.

58 TOKAT (Sivas) 5 Mebus

273 Hamdi Bey (Mütevellioğlu) (36 yaşında) Eşraf'tan. Tüccar ve çiftçi. 1. d.

274 İzzet Bey (Genç) (55 yaşında) Eşraf'tan. Belediye Başkanı, İdare Meclisi Üyesi 1. d.

275 Mustafa Vasfı Bey (Süsoy) (45 yaşında) Tokat Emekli Yüzb. BMM 1-4. d.

276 Nazım Bey Resmor (Erzurum, 53 yaşında) Mülkiye. İdareci, eski Harput Valisi olup İçişleri Bakanlığına da getirilmişse de Hükümeti devirmeye başvurma suçundan 15 yıl kürek cezasına mahkûm edilerek 12 Mayıs 1921'de mebusluktan düşürülmüştür.

277 Rıfat Bey (Arkun) (Tokat, 47 yaşında) Belediye Başkanı olup Erzurum Kongresi'nde Tokat Delegesi idi 1. d.

(İlk seçimi kazananlardan Şeyh Şükrü Efendi ile yerine seçilen Hoca Fehmi Efendi Mebusluğu kabullenmediklerinden yerlerine Mustafa Vasfi Bey seçilmiştir.)

59 TRABZON (Trabzon) 5 Mebus

278 Celaleddin Bey (Aykar) (Trabzon, 1867) Eşraf'tan. Orta öğrenim, Medrese. Öğretmen, tüccar. 1. d. 1929'da vefat.

279 Hafız Mehmet Bey (Engin) (Sürmene, 1874) Hukuk. Dava Vekili, Adliye Bakanlığı yapmış. İzmir Suikast'i dolayisi ile İstiklal Mahkemesine1926'da idam edilmiştir. OMM 2., 3. d. Trabzon.

280 Hamdi Bey (Ülkümen, Nebizade) (Serez, 1888) Sorbon Univ. Hukukçu, Gazeteci, Yazar. İlk 6 dönem BMM Trabzon Mebusu.

281 Hasan Bey (saka) (Trabzon, 1885) Mülkiye, Paris S.B. Ekonomi Prof. OMM 4. d. Mebusu olduğu halde, Ankara'ya gelmediğinden tekrar seçilmek sureti ile Meclis'e katılmış, 9. d. Trabzon Mebusluğu, Maliye, Ekonomi, Ticaret, Dışişleri Bakanlıkları, Başbakanlık, TBMM Başkan Vekilliği yapmıştır.

282 Recai Bey (Baykal) (Ordu, 1866) Kıdemli Deniz Yüzbaşısı. BMM 1. d. Trabzon ve 2-4. d. Ordu Mebusu.

(Önce seçilenlerden Nemlizade Sabri bey Meclise hiç gitmeden istifa etmiş, Eski Mebus Eyübzade İzzet Bey Ankara'ya giderken yolda öldürülmüş, Sivas Eski Ceza Reisi Alaybeyzade Faik Bey Ankara'ya gidip Yargıtay üyeliği alarak ayrılmış, Trabzon Valisi Rodoslu Kapancızade Deli Hamit Beyin durum gelişinceye kadar valilikte kalmasına 1 Mayıs'ta izin verilmiş iken çağrılması üzerine Ankara'ya gidip Meclis'e katılmış ve Valiliği tercih ettiğinden istifası 21 Ekim'de kabul edilmiştir. Sabri Beyin yerine Celaleddin Bey, İzzet Beyin yerine Hamdi bey, Faik Beyin yerine Hasan Bey, Hamit Beyin yerine de Hafız Mehmet 9 Ocak 1921'deki seçimle mebus olmuşlar ve tutanakları 31 Ocak 1921'de kabul edilmiştir.)

60 URFA Livası (Bağımsız) 3 Mebus

283 Ali Saip Bey (Ursavaş) (Kerkük, 34 yaşında) Harbiye. Jandarma tabur ve Kuva-yı Milliye Kumandanı, Doğu İstiklal Mahk. Başk. BMM 1. Urfa, 2-6. d. Kozan

284 Hacı Hayali Efendi (Birecik, 50 yaşında) Medrese. Milli Eğitim ve idare. BMM 1. d. Urfa. Ocak 1922'de Meclis'e ölüm tebliği gelmiştir.

285Pozan (Şahin) Bey (Berazi aşireti Reisi oğlu) (Urfa/Suruç, 1891) Eşraftan. Tarım, hayvancılık. BMM 1. d. (Diğer seçilen Hacı Esat Bey ile Belediye Başkanı Hacı Mustafa Efendi Meclis'e hiç katılmadıklarından 9 Ekim'de istifa etmiş sayıldılar.)

61 VAN (Van) 4 Mebus

286 Haydar Bey (Vaner) (Karadağ Sırbistan/Podgoritza, 1873) Mülkiye. Memur, Kaymakam, Mutasarrıf, eski Van Valisi. OMM 4. d. Van ve BMM 1. d.

287 Hasan Sıddık Bey (Haydar) (Muradiye, 1887) Eşraf'tan. Haydarhan İl Aşireti Reisi, Çiftçi. BMM 1. d.

288 Tevfik Demiroğlu (Van, 1862) Özel öğretim. Memur, Nüfus Md. İl Gnl. Mec. Üyesi, Belediye Reisi, Hakkâri Mutasarrıf Vekili.

Meclis’e geç katılmasına rağmen mazereti ve Mebusluğu 10 Şubat 1921’de kabul edilmiştir. OMM 1. d. Van.

289 Hakkı B. Ungan (Van, 1880) Lise. Memur, İl Mektupçu mümeyyizi, yönetici. OMM 4. d. Van Mebusu. Ankara’ya gitmediğinden “yeniden seçilerek” 1. dönem BMM Van mebusu olmuştur. 1-7. d.

(İlk seçimi kazananlardan Emin ve Mutiullah Beyler ile Şeyh Masum Efendi Meclis’e katılmadıklarından müstafi sayılmışlar, yerlerine Hasan Bey, Hakkı Bey ve Kamil Mendanlı seçilmişlerdi. Kamil Efendi’de Meclise katılmadığından müstafi sayılmış ve yerine İsmail Hakkı Bey seçilmişse de onun tutanağı da 5 Eylül’den sonraya ait olduğundan 7 Şubat 1921’de reddedilmiştir.)

62 YOZGAT (Ankara) 5 Mebus

290 Ahmet Bey (Baydar) (Yozgat) Hukuk. Belediye Reisi. 1. d.

291 Feyyaz Ali Bey (Üst) (Yozgat, 1879) Lise. Eski Evkaf Memuru. 1. d.

292 Mehmet Hulusi Efendi (Akyol) (Yozgat, 1885) Müderris. 1. d.

Yozgat Müftülüğüne atandığından mebusluktan ayrıldığı 19 Mart 1921’de Meclis’e duyuruldu.

293 Rıza Bey (Ersoy) (Akdağ Madeni, 1860) Orta öğretim. Sorgu Hâkimi. 1. d.

294 Süleyman Sırrı Bey (İçöz) (Yozgat, 1878) Mülkiye. Darende Kaymakamı. 1., 3-8. Yozgat. 2. d. Bozok (Mebus olduğu halde Kurtuluş Savaşı boyunca er olarak askerlik yapmıştır.)

b) Devlet yönetimi dışında kalmış olduğu halde Elviye-i Selâse bölgesinden gönderilen mebuslat

ARDAHAN 2 Mebus

295 Hilmi Bey (Filibe, 35 yaşında) Çiftçi, Emekli Yzb. 1. d. (mazbatası Mayıs 1921’de kabul edilmiş) İstiklal Mahkemesince idam edilmiştir.

296 Osman Server Bey (Atabek Ahıska) (Ahıska, 35 yaşında) Atabek Oğulları ailesinden, Hukuk Doktoru, Maden ve Tarım Mühendisi, memur. 1. d. Ardahan.

BATUM 5 Mebus

297 Ahmet Fevzi Efendi (Erdem) (Şavşat, 1885) Lise, özel eğitim. Şavşat Müftüsü 1. d.

298 Ahmet Nuri Efendi (Hahutzade) (Çoruh/Çürühsu, 1887) İlmiye. Öğretmen. (Mazbatası 9 Eylül'de kabul edilmiş) 1. d.

299 Ali Rıza Bey (Acara) (Yukarı Acara, 1883) Kadı Okulu. (Mazbatası 9 Eylül'de kabul edilmiş) 1. d.

300 Akif Bey (Sümer) (Yukarı Acara, 1879) Eşraf'tan. Medrese. Çiftçi 1. d.

301 Edip Bey (Dinç) (Murgul, 1881) Eşraf'tan. Tüccar. 1. d.

KARS 3 Mebus

302 Ali Rıza Bey (Ataman) (Kağızman, 1883) Eşraf'tan. Lise. Tarım, idare, Kars Şura'sı İçişleri Bakanı. (Tutanağı 15 Ekim'de kabul edilmiş). 1. d.

303 Cavit Bey (Erdel Paşa) (Edirne, 1884) Harp Akademisi. Miralay. 1. d.

304 Fahrettin Bey (Erdoğan) (Divriği, 1873) Eşraf'tan. Orta ve özel eğitim. Tüccar, Kars Şurası Dışişleri Bakanı. 1. d. (Son iki Mebusun tutanakları 8 Ağustos1921'de kabul edilmiştir.)

OLTU 2 Mebus

305 Rüstem Bey (Acar) (Oltu, 45 yaşında) Eşraf'tan. Çiftçi, Mülkiye Memuru (Tutanağı 18 Ağustos'da kabul edilmiş) 1. d. Oltu.
306 Yasin Bey (Akdağ, Haşimoğlu) (Oltu, 30 yaşında) Orta. Öğretmen. (Tutanağı 13 Mayıs'da kabul edilmiş) 1. d. Oltu.

c) İstanbul Meclis-i Mebusan'ından Gelenler

AFYON (Karahisarı Sahib)

307 Mustafa Hulusi (Çalgüner) (Çal, 1872) Medrese. Eski Karahisar Kadısı. OMM 4. d. Karahisarı Sahib. Meclis'e18

Ağustos'ta katılabilmiştir. 1. d.

308 Ömer Lütfi (Argeşo) (İstanbul, 1879) Harp Aka. Karahisarı Sahib 23. Fırka Kumandanı, Kaymakam. OMM 4. d. Karahisarı Sahib. Meclis'e 2 Haziran'da katılmıştır. 1. d.

AMASYA

309 Bekir Sami Bey (Kunduh) (Kafkasya, 1867) G.S ve Paris S.B. Eski Vali. OMM 4. d. Amasya Mebusu. Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum Kongresince seçilmiş Heyeti Temsiliye Üyesi. Hariciye Vekilliği yapmış. BMM 1., Amasya 2. d., Tokat.

310 Ömer Lütfi Bey (Yasan) (Merzifon, 1878) Harp Aka. Emekli Kurmay Albay. OMM 4. d. Amasya. 2 Haziran'da Meclis'e katılmış, Bayındırlık Bakanlığı da yapmıştır. 1. d.

ANKARA

311 Hacı Atıf Efendi (Taşpınarlızade) (1858) Müderris. OMM 4. d. Ankara. Meclis'e 2 Haziran'da katılıp 29 Eylül 1923'de istifa etmiştir. 1. d.

312 Hilmi B. (Çayırlıoğlu) (Beypazarı, 1870) Çifçi. OMM 4. d. Ankara. 3 Temmuz'da Meclis'e katılmıştır 1. d.

313 Ömer Mümtaz (Tambi) (Kafkasya, 1859) Mülkiye. Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliye Üyesi. OMM 3., 4. d. Ankara. BMM'ne 21 Temmuz'da katılmış. 1., 2. d. Ankara.

314 Ahmet (Alfred) Rüstem Bey (Nihat Bilinski Efendi oğlu) (Midilli, 1862) Avrupa'da Dil, Dipl. eğitimi. OMM 4. d. Ankara. Washington Eski Büyükelçisi. 3 Haziran'da Meclis'e katılmış, fakat Mustafa Kemal Paşa'ya küsmüş ve Türkiye hakkındaki eserini bitirmek üzere yurtdışına çıkma isteği 8 Eylül'de Meclisçe kabullenilmiş, ancak bir daha mebusluğa da Türkiye'ye de dönmemiştir.

ANTALYA (TEKE)

315Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver) (İstanbul, 1886) G.S Yazar, öğr. M.E. Bakanlığı, Büyükelçilik yapmış. OMM 4. Ant. ve

BMM 1. Antalya, 2., 3., 8., 10. İst., 7. İçel, 9. d. Manisa.

AYDIN

316Cami Bey (Baykurt) (İstanbul, 1877) Harbiye. Emekli asker. OMM 1., 2. Fizan, 4. ve BMM 1. d. Aydın. 1. d. Kasım1922'de devamsızlıktan mustafi sayıldı.

317Mehmet Emin Bey (Arkut) (Bozdoğan, 1873) Orta, Medrese. Bozdoğan Müftüsü. Meclis'e 21 Temmuz'da katılmış. 1. d.

BALIKESİR

318Hacım Muhittin Bey (Çarıklı) (Uşak, 1881) Mülkiye. Memur, Kaymakam, Mutasarrıf. Batı Anadolu'nun (Balıkesir, Alaşehir) Milli Kongrelerinin Başkanı. Olağanüstü yetkili Bursa valisi olup BMM 1. d. mebusu iken de Valiliğe devam etmiştir. OMM 4. Balıkesir ve BMM 1. Karesi, 2., 3. Giresun, 4-8. d. Balıkesir Mebusu.

BİTLİS

319Müftüzade Sadullah Efendi (Eren) (Bitlis, 1867) Özel eğitim. Memur, Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Heyeti Temsiliye'sinin Erzurum Kongresince seçilmiş üyesidir. OMM 2., 4. Bitlis.

320Sofrasur Resul Bey (Ağasızade) (Bitlis, 1863) Özel Öğretim. Memur, Bitlis Nüfus Müdürü. OMM 4. d. için seçilmiş, BMM'ne katılmış 1., 2. d. (30 3 1924'de vefat.)

BOLU

321Tunalı Hilmi (Tuna/Eskicuma, 1871) Lise. Memur, Göçmenler Gnl. Md.'lüğü, Dil Sevkiyat. OMM 4. d. ve BMM Bolu, 1.,

Zong. 2., 3. d.

322Cevat Abbas Bey (Gürer) (Üsküp/Nis, 1887) Emekli Yzb. OMM 4. d. Bolu. Meclis'e 8 Temmuz'da katılmış 1. d.

BURSA

323 Hasan Fehmi Kokay (Babadağı, 1882) Hukuk. OMM 4. d. Hâkim, Temyiz Mahkemesi Reisi Yargıtay Başkanlığını almakla 9 Ağustos'da istifa etmiştir. 1. d.

324 Osman Nuri Bey (Özpay) (İst., 1878) Hukuk. Dava Vekili. OMM 4. Bursa. Sivas Kongresi'nde Bursa Delegesi BMM 1., 2. d. Bursa

ÇANKIRI (KENGIRI)

325 Behçet (Kutlu) (Çankırı, 1865) Orta, Medrese. Adalet, Müderris. OMM. 1.,3., 4. d. Çankırı. Meclis'e 2 Ağustos'ta katılmış. 1. d.

326 Hacı Tevfik Efendi (Durlanık) (Çankırı, 1871) Medrese. Müderris. OMM 1., 4. d. Çankırı. BMM'ne 24 Temmuz'da katılmış. 1. d.

ÇORUM

327İsmet Bey (Eker, Enbiyazade) (Çorum, 1887) Maliyeci, çiftçi, Evkaf Müdürü. OMM 3., 4. d. Çorum. BMM'ne 21 Temmuz'da

katılmış. 1., 8. d.

DERSİM

328Hasan Hayri Bey (Kanko) (Hozat, 1880) Asker Süvari Binb., Hozat Şeyh Hasanlı aşireti reislerinden. OMM 4. d. Dersim. 1. d. Doğu ayaklanmasında 1925'de asılmıştır.

ELAZIĞ

329Muhittin Bey (Çöteli, Çötelizade) (Elaziz, 1866) Tarım ve belediyecilik, B. Reisi 1-3. d. OMM 4. d. Elazığ Mebusu olup 3 Temmuz'da BMM'ne katılmıştır. BMM 1-3. d.

330Mustafa Şükrü Efendi (Çağlayan) (Elaziz, 1822) Hukuk. Adliye

İstinaf Mahkemesi Üyesi. OMM 4. d. Elaziz Mebusu olup 3

Temmuz'da BMM'ne katılmıştır. 27 Temmuz'da Elazığ savcılığını alarak ayrılmış, aynı yıl vefat etmiştir. 1. d.

331Rüştü Bey (Palu, 44 yaşında) Çiftçi.

ERZURUM

332 Celaleddin Arif Bey (Erzurum, 1875) Askeri Orta ve Paris Hukuk, S.B. Mülkiye Prof., İst. Baro Başk., Milli Ahrar Fırka kurucusu. OMM 4. d. Erzurum Mebusu ve Başkanı. BMM 1. d. Erz. Mebusu Adalet Bakanlığı yapmış, 1921'de Roma temsilcisi olup geri dönmemiştir.

333 Hüseyin Avni B. (Ulaş, Gençağazade) (Kümbet Köy, 1887) Hukuk. Avukat iken Erz. Kongresine Doğu Bayezıt Delegesi olarak katılmış, OMM D 4 Erz. Mebusu. Reis Vekilliği yapmış.

334 Süleyman Necati Bey (Güneri) (Bingöl/Kığı, 1892) Hukukçu, Öğretmen, Albayrak Gazetesi Md. ve Başyazarı, Erzurum Kongresi'nde Karaköse Delegesi. OMM 4. d. ve BMM Erzurum Mebusu, 1. d. Basın Gnl. Md. Gümrü delegeliği, Londra Konf. danışmanlığı yapmış.

335 Zihni Bey (Orhan) (Erzurum, 1883) Harbiye. Binbaşı, Bitlis Valisi. OMM 4. d. Erzurum. Mersin Mutasarrışığını almakla istifası 27 Kasım'da kabul edilmiştir. BMM 1. d. Erzurum, 6., 8. d. Kars.

ESKİŞEHİR

336 Abdullah Azmi Bey (Torun) (Eskişehir, 1869) Medrese, Hukuk. Memur. Şeriye ve Evkaf Vekilliği. OMM 1., 3. Kütahya, 4. d. Eskişehir. BMM 1,2. d.

337 Hacı Veli Bayraktar (Romanya/Mangalya, 1857) Tüccar, Eskişehir Belediye Başkanı OMM 4. d. BMM 1. d. Eskişehir.

GENÇ

338Mehmet Celal Bey (Saraçoğlu) (Adana, 1888) Mülkiye. Genç Mutasarrıf Vekili ve Kulp Kaymakamı OMM 4. d. Genç Mebusu. 3 Temmuz'da BMM'ne katılmıştır. 1. d.

HAKKARİ

339Mazhar Müfit Kansu (Denizli, 1873) S.B idare, maliye. OMM 4. d. Hakkâri Sivas Kongresi'nde Hakkâri Delegesi, Anadolu ve

Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyeti Temsiliye'si üyesi, Eski Bitlis ve Elaziz valisi. BMM 1. d. Hakkâri, 2-5. Denizli, 6., 7. d. Çoruh.

İÇEL

340 Ali Rıza Efendi (Ali Rıza Ataışık) (Akseki/İbradı, 1865) Medrese. Tarım, ticaret. 31 Temmuz'da Meclis'e katılmış. Genel Meclis Üyesi OMM 4. d. ve BMM 1. d. İçel.

341 Ahmet Ferit Tek 1877 (Bursa, 1877) İstanbul Harp Aka., Paris S.B mezunu. OMM 1. Kütahya ve 4. d. Askerlikten ayrılma. İdare ve Eski Bayındırlık Bakanı, İttihatçılara karşı olan İfham gazetesi sahibi. Meclis'e 2 Haziran'da katılmıştır. BMM 1. d.

342 Ahmet Muhtar Mollaoğlu (Çanakkale, 1870) Hukuk, Mülkiye. OMM 4. d. İstanbul. 3 Haziran'da BMM'ne katılmış. BMM 1., 2. İstanbul, 4. d. Kastamonu. (Washington Sefiri)

343 Dr. Adnan Adıvar (Gelibolu, 1882) Tıp. Sağlık Bakanlığı da yapmıştır. OMM 4. d. ve BMM 1., 2., 7. d. İstanbul mebusu (İstanbul Mebusu Hüseyin Baki Bey de 5 Temmuz'da izinli sayılmasını istemekle kabul edilmemiş mebus olamamış.)

İZMİR

344Refet Bele (Paşa) (İstanbul, 1881) Harp Aka. Jand. Genl. Kmnd. OMM 4. d. İzmir. Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Hey'eti Temsiliye Üyesi

(3. Kolordu Kmnd.'dan ve Askerlikten ayrılma), Kuva-yı Milliye Kmnd., Kurmay Albay. Gnl. BMM 1. İzmir ve 2., 5., 6., 7., 8. d.

İstanbul. (İçişleri ve Savunma Bakanlığı yapmış)

345Yunus Nadi Bey (Abalıoğlu) (Fethiye, 1879) Sultani eğitim. Kısmen Hukuk, gazeteci, yazar. *Yenigün* sahibi. OMM 2. 3. Aydın ve İzmir. BMM 1. İzmir, 2. Menteşe 3., 4., 5., 6. d. Muğla.

İZMİT

346Sırrı Bey (Bellioğlu) (Lefkoşe, 1876) Mülkiye. Eski Kaymakam,Mutasarrıf, Londra Konf. katılmış, İktisat Bakanlığı yapmış.

OMM 4. İzmit ve BMM 1. İzmit, 2. d. Kocaeli.

KASTAMONU

347 Mehmet Besim Bey (Fazlızade) (Kastamonu, 1878) Köroğlu Gazetesi Yazı İşleri Md., memur. OMM 4. d. BMM 1. d. Kastamonu Mebusu. 1. d.

348 Dr. Suat (Soyer) (İzmir, 1879) Tıp. Çeşitli Sağlık hizmetleri. OMM 4. d.'den BMM 1., 4. d.

349 Yusuf Kemal (Tengirşenk) (Boyabat, 1878) Hukuk, Ekonomi Dipl. İst. Baro Başk., Ekonomi, Adliye, Dışişleri Bakanlıkları. OMM 1., 4. ve BMM 1. Kastamonu, 2., 6., 8. d. Sinop.

KAYSERİ

350 Ahmet Hilmi (Kalaç) (Kayseri, 1887) Mülkiye, Y. Öğr. Okulu. Öğretmen, Erciyes Gaz. Başyazarı, Karaman Kaymakamı. OMM 4. d. Kayseri, 31 Temmuzda BMM'ne katılmıştır. BMM 2-8. d. Kayseri.

351 Ahmet Rıfat Bey (Çalıka, Çalıkoğlu) (Kayseri, 1885) Hukuk. Belediye, eski Maydos Savcı ve Kayseri Belediye Reisi. OMM 2., 4. d. Kayseri Mebusu olup BMM'ne 31 Temmuz'da katılmış, 1. d. (Adalet Bakanlığı yapmıştır.)

KIRŞEHİR

352Rıza Bey (Silsüpür) (Hamit köy, 1877) Eşraftan. Orta öğrenim. Tüccar, Kuva-yı Milliyeci. OMM 4. ve BMM 1. d. Kırşehir

(1. 11. 1926'da idam.)

KONYA MERKEZ

353 Hacı Bekir Efendi (Sümer) (Akşehir, 1867) Medrese. Eşraf'tan. Tüccar, Kuva-yı Milliyeci. OMM 4. Konya Mebusu olup, 4 Ağustos'ta BMM'ne katılmış. BMM 1., 2., 3. d.

354 Kazım Hüsnü Bey (İsmiloğlu) (Konya, 1883) Lise. Eşraf'tan. Gazete yazarı, tüccar, İ.T.C. İl Gnl. Mec. Üyesi. OMM 4. d. Konya Mebusu olup 2 Haziran'da TBMM'ne katılmış. BMM 1-4.

(6 Aralık 1920'de Konya Askeri Mahkemesi kararıyla Konya Ayaklanmasından ötürü verilen sürgün ve mallarının müsaderesi cezasıyla mebusluğu kaldırılmıştır.)

355 Mehmet Vehbi Efendi (Çelik) (Hadım, 1862) Medrese. Müderris. OMM 1-4. ve BMM 1. d. Konya Şeriye ve evkaf vekili.

356 Musa Kazım Göksu (Konya, 1881) Hukukçu, Avukat, Davavekili, OMM 4. d. Konya. 2 Haziran'da BMM'ne katılmış. BMM 1-3. d.

357 Ömer Vehbi Efendi (Büyükyalvaç) (Yalvaç, 1870) Medrese. OMM 2., 4. d. Konya Mebusu. 2 Haziran'da TBMM'ne katılmış. Medrese Konya Müftülüğünü alarak 22 Haziran 1922'de istifa etmiş. BMM 1. d.

KÜTAHYA

358M. Ragıp (Soysal) (Uşak, 1881) Eşraftan. Orta öğrenim. Öğretmen, tüccar. OMM 4. ve BMM 1., 2., 3. d. Kütahya.

MALATYA

359M. Feyzi Efendi (Musta Fevzi Bilgili) (Malatya, 1882) Müderris,

Belediyeci, eski kadı. OMM 4. d.'de Malatya mebusu seçilmiş ise de katılmamış. BMM 1. d.

MANİSA

360 Mahmut Celal Bayar (Gemlik, 1884) OMM 4. d. Saruhan Mebusu. Özel eğitim. Bankacılık İzmir İttihadı Terakki Kâtibi Mesulu, Kuva-yı Milliye'ci, Ekonomi, Mülteci İşleri Bakanı, Başbakan, Reisicumhur. Saruhan 1., İzmir 2-7. ve İst. 8-11. d. Mebusu.

361 İbrahim Süreyya Bey (Yiğit) (İstanbul, 1880) Mülkiye. İdare, İzmit Mutasarrıfı. OMM 4. Saruhan ve BMM 1. Saruhan 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., Kocaeli.

362 Reşit Bey (1877) Harb Okulu. Subay. OMM 4. Saruhan. Kardeşi Çerkes Ethem'le düşmana sığınmakla Vatan Hainliği suçlamasıyla 8 Ocak1920'de mebusluktan iskat edilmiştir. (150'liklerden)

MARAŞ

363Mehmet Tahsin Bey (Hüdayioğlu) (Maraş, 1887) Eşraftan. Lise, Özel eğitim. OMM 4., BMM 1., 2. d. Maraş

MARDİN

364Mithat Bey (Ulusal) (Mardin, 1874.) Orta öğrenim. İdareci OMM 4. ve BMM 1. d. Mardin.

MUŞ Bingöl

365Osman Kadri Bey (Bingöl) (Muş, 1881) Orta, Medrese. Memur, Hakkâri Tahrirat Md. OMM 4. d. için seçilip, BMM'ne katılmış. BMM 1., 2. d. Muş.

NİĞDE

366Ata Bey (M. Ataullah Atay) (Nevşehir, 1882) Mülkiye. İdareci, Müderris, Maraş Mutasarrıfı. OMM 4. d. Niğde Mebusu. 3 Temmuz'da BMM'ne katılmış 1., 3. d. (İçişleri Bakanlığı yapmış.)

RİZE (Lazistan)

367Osman Nuri Bey (Özgen) (Rize, 1890) Y. Müh. Okulu. OMM 4. ve BMM 1. d. Rize Mebusu.

SAMSUN CANİK

368Emin B. Gevelioğlu (Bafra, 1889) Hukuk. İdare. OMM 4. d. Ca-nik Mebusu. Önce Samsuna gelip Milli kuruluşları geliştirmiş, 14 Ağustos'ta da Meclis'e katılmıştır. Canik 1., Samsun 4. d.

SİİRT

369Halil Hulki Efendi (Aydın) (Siirt, 1869) Orta ve Medrese. Öğretmen, Siirt Müftüsü, Asliye Mahk. Üyesi. OMM 4. d. İstanbul'a gitmeden BMM'ne katılmış, ilk 6. d. Siirt Mebusu.

SİNOP

370Dr. Rıza Nur (Sinop, 1879) Askeri Dr. İ.T.C. Üyesi. OMM 1. d. Sinop Mebusu. Hürriyet İtilaf kurucularından. BMM D 1 ve 2 (Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlıkları yapmıştır)

SİVAS

371Ziya Bey (Bacanakzade) Kurmay Yüzb. OMM D 4 Sivas. 7 Haziran'da BMM'ne katılmış, 21 Temmuz'da istifa etmiştir)

SİVEREK

372Bekir Sıtkı Bey (Ocak) 1881 Diyarbakır Medrese, özel egitim. Diyarbakır Nakıb-ül Eşraf'ı. OMM D 4 Siverek Mebusu. BMM 1.ve 2. d. Siverek.

TRABZON Merkez

373 Ali Şükrü Bey (Vakfıkebir/Beşikdüzü, 1884) Deniz Harb Okulu. Bahriye Subaylığından ayrılma. OMM 4. d. ve BMM 1. d. Trabzon mebusudur. 2 Nisan 1923'de öldürülmüştür.

374 Hüsrev Bey (Gerede) (Edirne/Karaağaç, 1885) Harp Aka. Ask. Diploması. Kurmay Bnb.'lıktan ayrılma. OMM 4. Trabzon ve BMM 1. Trabzon, 2. Urfa, 5. d. Sivas.

YOZGAT

375 Yusuf Bahri Bey (Tatlıoğlu) (Akdağ Madeni, 1880) Eşraf'tan. Orta

öğrenim. Çiftçi, Reji memuru, Sivas Kong. Yozgat Delegesi. 3 Temmuz'da Meclis'e katılmıştır, OMM 4. d. ve BMM 1. d. Yozgat.

376 İsmail Fazıl Paşa (Cebecioğullarından, Ali Fuat Cebesoy'un babasıdır.) (Girit, 1856) OMM 4 d. Yozgat Mebusu. Sivas Kongresi'nde İstanbul Delegesi ve Kongre Başkan yardımcısı, Harp Aka. Emekli Kurmay Ferik (Korgnl.), Bayındırlık Bakanı. 18 Nisan1921'de ölmüştür.

d) Düşmanlarca tutuklanıp hapsedildikleri için Meclis'e katılmayan ve buna rağmen Mebuslukları kabul edilen mebuslar

AFYON

377Ali Bey (Çetinkaya, Şerifoğlu) (43 yaşında) Harbiye. Yarbay.

OMM 4. d. Afyon mebusu olup, İngilizlerce tutuklanıp Malta'ya

gönderilmiş, Meclis'e 14 11 1921'de katılabilmiş, 2., 3., 4., 7., 8., 9. d. Afyon mebusluğu ve Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlığı da yapmıştır.

DİYARBAKIR

378 Fevzi Bey (Pirinççioğlu) (Diyarbakır, 43 yaşında) Memur, çiftçi. OMM 1., 4. d. Diyarbakır. Malta'dan, Meclis'e 2 Ocak 1922'de katılabilmiş ve ilk 2 dönem Diyarbakır'ı temsil etmiş, Bayındırlık Bakanlığı yapmıştır.

379 Zülfü Bey (Tiğrel) (Diyarbakır, 1876) Lise mezunu. Tarım. OMM 2., 4. d. Diyarbakır. Meclis'e15 Kasım1921'de katılmış, ilk 6 dönem Diyarbakır'ı temsil etmiştir.

EDİRNE

380 Faik Bey (Kaltakkıran) (Edirne, 1870) Eşraf'tan. Orta, özel eğitim. Çiftçi. OMM 1., 4. d. Edirne. Malta dönüşü 25 Nisan 1921'de Meclis'e katılmış, 6 dönem Edirne'yi temsil etmiştir.

381 Mehmet Şeref Bey (Aykut) (Edirne, 51 yaşında) Hukuk. Avukat OMM 4. d. Edirne Mebusu olup Malta dönüşü 25 Nisan 1921'de Meclis'e katılmış, BMM 1., 4., 5., 6. dönem Edirne'yi temsil etmiştir.

ESKİŞEHİR

382Hacı Veli Efendi (Bayraktar) (Eskişehir, 1857) Eşraftan. Eskişehir Belediye Reisi.

GAZİANTEP

383Ali Cenani Bey (İst. 1872) Eşraftan. Özel olarak Maliye ve Ekonomi okumuştur. OMM 1., 2. Halep ve 3., 4. d. Antep Mebusudur. 14 Kasım 1921'de Meclis'e katılıp, ilk 3 dönem Gaziantep

Mebusluğu ve Tic. Bakanlığı yapmıştır.

GELİBOLU

384Celal Nuri Bey (İleri) (Gelibolu, 1880) Hukuk Dr. *İleri* Gazetesi Başyazarı. 26 Kasım1921'de Meclis'e katılıp 5 dönem

Gelibolu’yu temsil etmiştir.

ISPARTA

385Cemal Mersinli (Paşa) (Mersin, 1873) Harp Aka. 29 12 1921’de Meclis’e katıldı. BMM 1. d. İsparta ve 6. d. İçel mebusluğu yaptı.

İSTANBUL

386Numan Efendi (Usta, Köstenceli Numan Usta) (Dobrice/Kösten-ce, 1885) Sanayi Lisesi. Fişek Fabrika Ustabaşısı 26 Ka-sım1921’de Meclis’e katılmıştır. 1. d.

İZMİR

387Tahsin Uzer (Selanik, 1879) S.B. Eski Suriye Valisi. 11 Mart 1922’de Meclis’e katılmış, BMM 2. Ardahan 3., 5. Erzurum ve

4. d. Konya.

MUŞ

388Hacı İlyas Sami Efendi (Muş) (Muş, 1880) Müderris, Mahkeme Üyesi. OMM 1., 4. dönem Muş. Önce İstanbul, sonra Malta’da Ermeni Tehciri bağlamında hapsedilmiş, 29 Eylül 1920’de mebusluğunun devamına karar verilmiş ve 1 Aralık1921’de Meclis’e katılmıştır.

SİVAS

389Hüseyin Rauf Bey (Orbay) (İstanbul, 1881) Eski Denizcilik Nazırı, Deniz Albayı, Hamidiye Kahramanı, Erz. ve Sivas Kong. Delegesi. Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk, Anadolu ve Rumeli

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesinin Erz. Kongresince seçilmiş üyesi. Malta dönüşü 15 Kasım 1921’de Meclis’e

kabul edilerek BMM 1. d. Sivas, 2. d. İst. 6. d. Kastamonu mebusluğu, Bayındırlık Bakanlığı, Başbakanlık yapmıştır.

390Kara Vasıf Bey (Vasıf Karakol) (Yemen, 1871) Harp Aka. İ.T.

Üyesi, emekli Kurmay Albay, Sivas Kong. Gaziantep Delg. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cem. Heyeti Temsiliyesinin Sivas Kongresince seçilen Üyesi OMM 4. d. Sivas mebusu. İstanbul

Kuva-yı Milliyecilerinin başı, Karakol Cemiyeti Kurucu Üyesi. Malta dönüşü 21 Kasım 1921’de Meclis’e katılmıştır.

Ek 7

No: 14 — İhracatın serbestisi hakkında kararname

20 Şaban 1338 ve 10 Mayıs 1336 — No 4

1 — İhracatın bilâ kaydü şart serbestisi ve Heyeti İcraiyeden maada hiç bir makamın bu serbestiyi ihlâl ve takyide salâhiyettar olamıyacağı takarrür etmiştir.

2 — Bu kararın icrasına Dahiliye Vekâleti memurdur.

B. M. M. Reisi *M. KEMAL*	Umuru Şer'iye V. *FEHMİ*	Hariciye V. *Dr. RIZA NUR*
Dahiliye V. *CAMİ*	Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi *İSMET*	Müdafaai Milliye V. *FEVZİ*
Adliye V. *CELÂLETTİN ARİF*	Maliye V. *HAKKI BEHİÇ*	Nafıa V. *İSMAİL FAZIL*
Sıhhiye V. *Dr. ADNAN*	Umuru İktisadiye V. *HAKKI BEHİÇ*	Maarif V. *Dr. RIZA NUR*

Ek 8

Trabzon Mebusu Eyübzade İzzet Bey'in öldürülmesi olayına ait tutanak örneği

Zabıt varakası

Şehri hâlin altıncı Perşembe günü (6 Mayıs 1920 Pazar-1336) Samsun'a müteveccihan Çarşamba kazası merkezinden sabah ezanı saat 11:30'da hareket olunmuştu. Rüfekamız zirde vaziülimza Trabzon Millet Meclisi azasından Eyüpzade İzzet, Alaybeyzade Faik, Ordulu Fazılzade Recai beylerle Gümüşhane'den Kadirbeyzade Hasan Fehmi ve Osman Efendizade Veysel Rıza ve Üçüncüzade Mehmet ve Alemdarzade Ziya Beyler, Giresun'dan hareketimiz esnasında motora gelmiş olan Trabzonlu Hımhım Ali ve İsmail ve Rizeli Haşim Reis ve üç arabacıdan ibaret idi. Çarşamba'dan hareketimizden iki buçuk saat sonra tahminen saat 2 raddelerinde Kumluk mevkiindeki ormanlık içerisinden geçerken Ortaköprü nam mevkie geldiğimizde köprünün Çarşamba tarafında yolun sol sahilinde pusuya yatmış ve tüfeklerini yola doğrultmuş birkaç şahsın orada bulunduğu görüldü. O esnada müsallâh ve yaya olarak Trabzonlu Hımhım Ali arabaların önüsıra köprünün üst tarafından gidiyordu. "Durunuz!" sedasını müteakip her ne oldu ise ani olarak ateş edilmeye başlandı. Birinci arabada Faik, Hasan ve Recai Beyler bulunuyordu, gerek şakiler ve gerek Ali Bey tarafından atılan kurşunlar arasından araba atları fırlayarak suratle gitmekte iken eşkıyanın kurşunları araba üzerine yağmur gibi yağıyordu. Köprüden tahminen 200 metre ayrıldığımız esnada araba hayvanlarının ikisi ve arabacı dizinden vuruldu. Araba içerisinden bittakip çıkarak yine arka tarafımızda müsademe devam ettiği halde kurşun yağmuru altında yolun sağındaki ormanda çalılar arasına gitmiş idik. O esnada şakilerden biri önümüze gelerek silahı bize

müteveccih olduğu halde “Teslim olunuz kalkınız önüme düşünüz” demesi üzerine »zarurî teslimiz” diyerek ormandan dışarı çıktık. Şakînin silah tehdidi altında önüne düşerek köprünün diğer tarafına geçtiğimizde arabada bulunan rüfekamızdan İzzet Bey’in mecruh olarak yolun sol sahilinde yattığı Rıza ve Mehmet beylerin ayakta yanında bulundukları görüldü. Birinci araba salifüzzikr köprüyü geçtiği halde ikinci ve üçüncü araba köprünün diğer tarafında şakilerin iki taraftan açtıkları ateş arasında kalmaları üzerine derhal arabalardan inerek ormandan kaçmaktalar iken diğer taraftan kurşun atılmakta olduğunu görmeleri üzerine yere yatmış idiler. Tahlisi hayat zımnında ve ateşin şiddetli devamı arasında birden ayağa kalkarak “Teslimiz, silah atmayın” dedikleri gibi ikinci araba civarında silahla müdafaa etmekte olan Harun Reis’e dahi merhum İzzet Bey tarafından “Teslim olduk ateş etme” denilmişti, yolun sol tarafında bulunan beş şakî tarafından arkamıza, yani orman içerisine geçiniz diye elleriyle işaret ettikleri esnada arkamızdan gelen kurşunlardan birisi İzzet Bey’e isabet ederek kolundan mechur oldu. Şakilerin arka tarafa geçiniz diye vaki olan işaretin tekerrürü üzerine Rıza ve Mehmet beyler tarafından İzzet Bey tutularak yolun ortasına götürüldüğünde İzzet Bey cerhanın tesirinden yine yolun üzerine düştü. O sırada şakilerden ikisi silahları tehdit vaziyetinde olarak “Şimdi içeri giriniz, yoksa patlatırım” diyerek bunlardan bir tanesi mecruh İzzet Bey’in belindeki rövelveri istedi. Refikimiz Mehmet bey tarafından rövelver alınarak şakîye verildi. O sırada “Çantasını da veriniz” dendi. Rıza Bey tarafından çantası alınarak şakîye uzadılmış ise de diğer şakînin “Alma” demesi üzerine çanta tekrar Mehmet Bey tarafından mecruhun cebine konuldu. Yine şakîlerin “Haydi içeri giriniz” diye vaki olan tehditleri üzerine “mecruhu da beraber götürelim” diye kolundan tutup kaldırarak bir miktar daha götürülmüş ise de mecruh İzzet Bey gidemiyerek yolun yanına tekrar yatmış ve şakîler tarafından Rıza ve Mehmet beyler orman içerisine götürülmek üzere tehdit ve icbar edilmiştir. O esnada Rıza Bey’in üzerinde görülen altun saat ve kordon iki şakîden biri tarafından istenerek alınmıştır. O sırada idi ki, birinci arabadaki rüfekamız

oraya gelmişlerdi, cümlemiz içeri girmek için icbar edilerek yalnız Faik Bey'in mecruha muavenet zımnında vaki olan istirhamı üzerine mecruhun yanında kalmasına müsade edilmiş idi. Çamur bir mahalden geçilerek ormanın içerisinde açık bir mahalle girdiğimiz sırada daima silah bedest olarak tehdit vaziyetinde bulunan iki şakîye hitaben Recai Bey tarafından: "Maksadınız para ise neyimiz varsa isteyeydiniz, böyle canlara kast etmeyeydiniz. Diğer rüfakamız tarafından deniz yolunu İngilizlerin eline düşmemek için ihtiyar etmedik, manafiine çalıştığımız bir milletin elinden bu darbeyi yedik" denilmesi üzerine "Biz sizi tanımadık eğer sizin taraftan silah atılmamış olsaydı biz atmayacaktık. O bize silah atan kimdir? Nereye gitti?" demelerine karşı "O jandarma idi, kaçtı" denmiştir. O esnada orada bulunup da mecruh İzzet Bey'in tabancasını ve Rıza Bey'in saatini alan kısa boylu tıknaz ve çakır gözlü genç şakî Recai Bey'in belindeki tabancayı görüp istediğinde Recai Bey "Ben yüzbaşıyım, tabanca vermem" demiş ise de canî merkum silahını doğrultarak "Şimdi patlatırım" demesi üzerine Hasan ve Rıza beyler tarafından Recai Bey'e "Çıkar tabancayı at" diye vaki olan ısrar üzerine Recai Bey tabancayı yere bırakır ve şakî alır. Silahlı olarak bizimle gelmekte olan İsmail'in ne suretle oraya götürüldüğünü görmedik ancak Harun Reis'in göğsünden mecruh olarak oraya geldiği görüldü. Diğer refikimiz olup üçüncü arabada bulunan Ziya Efendi'nin oraya gelmediği cihetle hayat ve313 mematı o sırada bizce meçhul idi. Biz mevkii mezkûre geldikten ve eşkiya ile hararetli mükâlemeler cereyan ettikten sonra etraftan düdük sesleri işitildi ve civarımızda bulunan şakîler de "Hamdi Çavuş neredededir?" diye birbirlerine sual ederek ormanın içerisine girdiler. Biraz orada intizar ederek Faik Efendi'nin berayi muavenet talebi üzerine mecruh İzzet Beyin yanına gitmek üzere müteaddit defa çamurlu mahalle gittiğimizde gelmeyiniz diye yine orman kenarındaki şakîler tarafından tehdit olunuyorduk. Ormanın içerisinde, bulunduğumuz açık mahalde 15 kadar köylü amele, iki tane Rum ve bir İslâm kadını ile Düyun-u Umumiye tahsildarı ve isminin Nazmi olduğunu sonradan öğrendiğimiz beyaz atlı bir adam ile bizim

arkamız sıra araba ile gelen genç bir çocuk vardı. O beyaz atlı adam Çarşamba kasabasından itibaren önümüz sıra gelmekte idi. Vaka mahalline yaklaştığımız sırada ormanın içerisine kese yoldan girmiş idi. Bizim bulunduğumuz mahalle kendisi mi geldi, yoksa şakîler mi getirdi göremedik. Ancak atını refikimiz İsmail'e vererek ara sıra ormanın içerisine girip çıkıyordu. Bir müddet sonra su istediğimiz ve kimse cesaret edemediği halde kendisi bize dereden su getirdi. Bu adamın böyle lakayıt bulunması ve belindeki tabanca ve bıçağın şakîler tarafından alınmaması ve ormanın içerisinde ve kenarlarında serbestçe dolaşması ve rüfe-kamızdan bazılarının portmonelerini şuraya buraya saklamalarına da kemal-i itina ile dikkat ederek hemen orman içerisine girip on dakika sonra çıkması şakîlere malûmat vermek için midir gibi şüphemizi mucip olduğundan yanımızda oturduğu sırada etrafta bulunan şakîlerin dahi işiteceği derecede "Bunlar bize ne yapacaklar ise bir an evvel yapsınlar böyle uzun müddet niçin bekletiyorlar?" dediğimizde merhum bize hitaben "Şakîler şimdi sizi bırakmazlar, saat sekizden sonra soyarak bırakırlar" dedi ve konuşma esnasında "bunlar Hafız Çetesi-dir" dedi. Bunun üzerine kısık sesle tanıyıp tanımadığını ve ismini söylediği şakîyi burada görüp görmediğini sual etmiş isek de omuz sil-kerek cevap vermedi. O esnada merhum Recai Bey'in nezdine giderek "Recai Bey, siz misiniz? Ben sizi tanımak istiyorum" dedi. Recai Bey de "Ben sizi tanımıyorum. İstanbul'da bulundunuz mu?" dediği zaman "Beşiktaş'ta telgrafçı idim. Şimdi Çarşamba Düyun-u Umumiye tahsildarıyım" dedi. Bir aralık Hasan Bey de mecruh İzzet Bey'in yanına giderek Faik Bey'le oturdukları sırada yolun nihayetinde kordon cihetinde uzak mesafede üç jandarma pek mütereddit bir hal ile bizim tarafa bakmakta olduklarını görmeleri üzerine 'tekrar şakîlerle müsademe vaki olur da bakiye kalanlarımız ateş arasında mecruh olur' fikri ile Faik Bey eli ile gelmemelerini işaret etti ve onlar da geriye avdet ettiği esnada bir müddet yolun Çarşamba tarafında ve sair mahallerinden pek çok silah atılmakta olduğu işitilmekte ve bu silahlarla başka yolcuların da soyulmakta olduğu imasında bulunulmakta idi. Bi-lâhere bu silah sesleri de

kesildi ve Hasan Bey de ormandaki açık mahalle avdet etmiş idi. Mecruh İzzet Bey'in yanında bulunan Faik Bey badehu yanımıza gelerek İzzet Bey'in vefat ettiğini haber vermesi üzerine rüfekamızdan Hasan Bey'le beraber İzzet Bey'in yanına gittiler.

Orada iken yanlarında kalpaklı ve asker ceketli bir şahıs geçerek arkadaşlarının nerede olduğunu sorması üzerine bilinmediği cevabı verilmiş ve şakîi merkum da sol taraftaki ormana girmiştir. Merkum şa-kînin elinden bir çift çizme ve bir çift çorap ve bir fazla tüfek vardı. Bu çizme ve çorapların rüfekamızdan Ziya Efendi'nin olduğu ve mumaileyhin o vakte kadar bizce meçhul kalan ahvalinin şehadetle neticelendiği ve şakîi merkum tarafından soyulduğu anlaşıldı. Bir müddet

daha o açık mahalde kaldıktan sonra orada bulunan arabacı ve köylülerle beraber İzzet Bey'in cenazesi arabaya konularak yanımıza getirildi. Bir müddet sonra Düyunu Umumiye kolcusu "mukaddema saat sekize kadar burada bekletirler daha evvel bırakmazlar" demekte iken "bir adam geçti şakîler görünmedi, kalkın gidelim" demesi üzerine refikimiz Hasan Bey orada bulunan iki Rum kadınla bir merkep sahibine "Siz gidiniz; eğer şakîleri görürseniz söyleyiniz ki oradaki adamlar diyorlar ki gelsinler bizim neyimizi alacaksa alsınlar bizi bıraksınlar" diye tenbih ederek o adamları gönderdi. Onlar giderek arkaları sıra bakıldığında ormanı geçtikleri ve bir günâ müdaheleye maruz kalmadıkları anlaşılması ve merkum kolcunun gidelim diye vaki olan ısrarı üzerine orada bulunanların kâffesi kalkarak yol üzerine çıktık. Orada refikimiz Ziya Efendi'nin hangi mevkide arabadan indiği ve çizmeleri elinde görülen şakînin ormandan çıktığı tayin edilerek Hasan Bey'le Düyun-u Umumiye kolcusu olan şahıs oraya gidip Ziya Efendi'nin şehiden orada yattığı ve belindeki kemeri ve cebindeki çantası ayaklarından çizme ve çorapları alındığı görülmüş ve İzzet Bey'in cenaze arabası getirilerek mumaileyhin cenazesi dahi arabaya konularak birinci araba atlarının telef olması üzerine arabalar önde ve biz yaya olarak köylülerle beraber hanlara kadar gelindi. Bizim arabalar mahalli vakaya gelmezden tahminen bir çeyrek saat evvel

Samsun cihetinden atlara binmiş üç dört arma fişek ve mavizerle mü-sallâh iki adam ve sonra da yine müsallâh iki yaya şahıs Çarşamba'ya doğru gidiyorlardı bu adamlar şakîlerin olduğu yerden geçtikleri halde şakîler tarafından taarruz olunmaması cay-i teemmüldür. Bu atlı ve

müsallâh adamları gerek karakol jandarmaları ve gerek Düyun-u

Umumiye kolcusu herhalde tanırlar. Onlardan tahkik edildiği halde o adamların şahıs ve hüviyetleri ve bu vesile ile şakîler tezahür eder. Mamafi o iki piyade adama rast gelindiği zaman Trabzonlu Hımhım

Ali rüfekamızdan Hasan ve merhum İzzet Bey'e "Ben bunlardan birisini tanıdım, şakî Hasan Çavuştur" diye söylemiştir. Binaenleyh, yukarıda söylediği veçhile şakîler tarafından Hamdi Çavuş nerededir diye aramaları Hamdi Çavuş namında bir şahsın bu işte amil olduğunu anlatıyorlar. İşbu vaka-i cinaiyede iki zatın hemen ve bir şahsın ahiren vefatı ile bir mecruh iki araba hayvanın telef olmasına mukabil zayiat-ı maddiye Ziya Efendi'nin nakdi ile ehemmiyetsiz şeylerden ibaret olması ve emniyet-i dahiliye ile mükellef kuvvei zabıtanın vazifelerini hiç de ifa etmemeleri yalnız teessüşe iktifa etmeyerek kordon jandarmaları hakkında şüphelerimizi dahi davet eylemekten hali kalmamıştır.

"Hatime"

Memleketin geçirmekte olduğu bu ani tarihi de milletin tevdi eylediği vazifei mukaddeseyi her dürlü mahaliki siyasiyeye rağmen hüsnü niyetle ifaya şitaban olan ve 16 seneden beri devletin hayati teşriiye-sine dahil olarak hıdematı mebrurede bulunan şehidi mağfur İzzet ve Ziya beyler gibi iki kıymettar vücutların şevki cehaletle yine birtakım evlâdı vatan taraşarından canavarca izale edilmesine karşı, ihkakı hak umum müslümanlara ve bilhassa emmiyeti umumiyeyi zımanı kifayetine alan heyeti hükümete müteveccih bir vazifei kanuniye olduğunu müdrik bulunan Samsun hükümetine ve heyet-i adliyesine tevdii hukuk eyleriz.

9 Mayıs 1336

Büyük Millet Meclisi’ne
Trabzon’dan müntehap Alabeyzade Faik
Ordu’dan müntehap Recai
Gümüşane’den Kâdirbeyzade Hasan Fehmi
Gümüşane’den Veysel Rıza
Gümüşane’den Üçüncüzade Mehmet Şükrü

[Not: Bu tutanak örneği, İkinci dönem Trabzon Mebusu olan merhum R. Eyüboğlu’nun evrakı arasında bulunmuştur.]

Ek 9

Sivas Kongresi'nin İstanbul Delegelerinden Tıp Öğrencileri temsilcisi Hikmet Efendi hakkında okul arkadaşı Dr. Ahmet Selgil'in verdiği bilgilerdir.

Sivas Kongresi'ne Tıbbiyelilerin gönderdiği Hikmet Boran, 1901 doğumlu olup Posta-Telgraf memurlarından Hakkı Bey'in oğludur. Balıkesir'in Giresun-Savaştepe nahiyesinde doğmuştur. 1919 yılında Askeri Tıbbiye'nin üçüncü sınıfında idi. Oğlu radyolarda ismi çok geçen spiker Orhan Boran'dır. 1919 yaz ayları içinde --maalesef teklifin nereden geldiğini hatırlamıyorum, arkadaşlara sordum onlar da hatırlamıyorlar-zannederim talebe ile ve Anadolu ile sıkı teması olan Dr. Talat Bey adındaki zatın delâleti ile Sivas Kongresi'ne Tıbbiyeliler adına murahhas gönderilmek fikri ortaya atıldı. Son sınıf talebeleri bir an önce mezun olabilmek için imtihanlarla meşguldüler. 1335 mezunu olan bu sınıftan yalnız iki kişiyi hatırlıyorum: Nazım Hülâgû ve Baydur. Dördüncü sınıftan kimseyi hatırlamıyoruz. Üçüncü sınıftan Hikmet (Boran), Yusuf (Balkan), Sudi Cavit, Naci (Ceylan), Şefik ve Faik beylerle bizim sınıftan Reşat Ayan, Şükrü Şevki, Fahri Ünseren, Kâmil Kaptanoğlu, Sezai Konukgil, Emin, Ekrem Egeli olmak üzere mecmuu 15-20, nihayet 25 kişi mektebin hamamındaki göbek taşında alacakaranlıkta toplandık. İki kişinin gönderilmesi kararlaştırıldı. Üçüncü sınıftan Hikmet ile Yusuf seçildiler. Bunlara oradaki vaziyete göre hareket etmeleri ve memleketin istiklâli için çalışmaları söylendi. Sonra bunların Sivas'a kadar gitmeleri için lâzım olan parayı tedarike sıra geldi. Herkes ceplerindeki 25, 35, 50 kuruşları çıkarıp verdi. 950 kuruş toplandı. Bunun üzerine Yusuf, bu para ile Hikmet'in gönderilmesini teklif etti. Kabul edildi. Resmi gibi görünecek bir vesikaya da ihtiyaç vardı. Askeri idareden almak imkânı bulunamadı. Fakülte kâtibine yapılan müracattan da bir netice

alınamadı. Sonunda Yusuf'un, dördüncü sınıf sivil talebesi olan Talebe Cemiyeti Reisi'nden bir vesika aldığını öğrendik.

Talebe Cemiyeti Reisi olan Kemal Bey Edirne ve Ankara'da muhtelif memleket hastanelerinde operatörlük yapmıştır ve rahmetli olmuştur. Yusuf'tan durumu öğrenince hemen kalemini çıkarıp Hikmet'in Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti adına gönderildiğine ait bir vesika yazıp mühürlemiş ve Hikmet de ancak bu vesika ile Sivas Kongresi'ne gidip katılmıştır.

Sivas Kongresi'nden döndükten sonra, Hikmet ile Yusuf, Çamlıca-İzmit-Adapazarı yoluyla milli mücadeleye katılmak üzere Ankara'ya gittiler. Bir yıl kaldıktan sonra mektebi bitirmek üzere İstanbul'a geldiler. Bizim sınıfa 1338 mezunu olarak mektepten çıktılar. Yalnız biz teğmen olarak çıktığımız halde bu ikisi üsteğmen olarak çıktılar.

Hikmet çok sessiz, fevkalade hassas, sinirlendiği zaman yıkıcı, kırıcı, fakat arkadaşları tarafından çok sevilen bir gençti. 1943 yıllarında Halk Partisi tarafından Balıkesir'den namzed gösterilmek istendi. Karadeniz'in Giresun'undadır, diye propaganda yapıldığından kaybetti. Zannederim 1944 veya 1945 yıllarında tüberkülozdan vefat etti.

Rahmetli Mazhar Müfit bir gün Meclis'te anlatmıştı. Atatürk sofrada konuşurken Hikmet'i hatırlamış. Mebus namzedi gösterilmesini söylemiş, Mazhar Bey de "Paşam Allah sizlere ömür versin, Hikmet öldü" demiş. Atatürk çok üzülmüş, o akşam sofrayı dağıtmış. 1938'de Atatürk vefat ettikten sonra Mazhar Bey Köprü'den geçerken Hikmet'e rastlamış, şaşırmış; "Boynuna sarıldım, yaptığım yanlışlığı anlattım" derdi.

Hikmet çok mütevazı, iddiasız, fakat kıymetli bir insan, eşsiz bir hekimdi. Hiçbir gün kendini Atatürk'e hatırlatmamış, hatta rahatsız ederim düşüncesiyle Atatürk Hikmet'in çalıştığı şehirlere geldiği zaman karşısına çıkmaktan sakınmış. Hakkında biraz daha geniş malumat almak isterseniz Ankara'daki Numune Hastanesi'ne bağlı Rehabilitasyon Hastanesinde, maalesef bir ameliyat dolayısı ile

bacaklarında hâsıl olan rahatsızlık için yatan Dr. Yusuf Baykanla konuşunuz. 29.1.1970

Dr. Ahmet Selgİl

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Abalıoğlu, Yunus Nadi, Ankara'nın İlk Günleri, İstanbul, 1955 Adıvar, Halide Edip, Türk'ün Ateşle İmtihanı, İstanbul, 1961 Aker, Mehmed Şefik, İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali, İstanbul, 1937

Apak, H. Rahmi, İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, İstanbul, 1942

Arıkoğlu, Damar, Hatıralarım, İstanbul, 1961

Aşkun, Vehbi Cem, Sivas Kongresi, İstanbul, 1964 Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk, İstanbul, 1961

Atilhan, Cevat Rıfat, İstiklal Harbinde Sarıklı Kahramanlar, İstanbul, 1967 Aydemir, Şevket Süreyya, İkinci Adam, İstanbul, 1966

Bardakçı, Atatürk'ün Ankara'ya İlk Gelişi, (Faik Reşit Unat, Atatürk'ün

Ankara'ya Gelişi, Ankara, 1942) Bayur, Hikmet, Atatürk, Ankara, 1963 Bıyıklıoğlu, Tevfik, Trakya'da Milli Mücadele, Ankara, 1956 Bozarslan, M.E., Hilafet ve Ümmetçilik Sorunu, İstanbul, 1969 Cebesoy, Ali Fuat, Milli Mücadele Hâtıraları, İstanbul, 1953 Coşar, Ömer Sami, Milli Mücadele Basını, İstanbul, 1971 Çerkes Ethem, Çerkes Ethem'in Hâtıraları, İstanbul, 1962 Dr. Fahri Can, İlk Milli Kuvvet Nasıl Kuruldu? Yalan Tarihimiz Duclos, Jaques, Birinci Enternasyonal [Çev.: Ö. Ufuk], İstanbul, 1969

Düstur, Ankara, 1933

Erdoğdu, Şeref, Ankaram, Ankara, 1965

Erim, Nihat, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları

Esengin, Kenan, Milli Mücadelede Hıyanet Yarışı, İstanbul, 1969

Gologlu, Mahmut, Sivas Kongresi, İstanbul, 2008

Goloğlu, Mahmut, Erzurum Kongresi

Gökbilgin, M. Tayyip, Milli Mücadele Başlarken, Ankara, 1959 Kalaç, Ahmet Hilmi, Kendi Kitabım, İstanbul, 1960

Kandemir, Feridun, Atatürk’ün Kurduğu Komünist Partisi ve Sonrası, İstanbul,
1966
Kandemir, Feridun, Hatıraları ve Söylemedikleriyle Rauf Orbay, İstanbul, 1965
Kansu, Mazhar Müfit, Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le, Ankara, 1968
Karabekir, Kazım, İstiklâl Harbimizin Esasları, İstanbul, 1951
Karay, Refik Halit, Minelbab İlelmihrab, İstanbul, 1964
Kinross (Lord), Atatürk: The Rebirth of a Nation, Londra, 1964
Konrapa, M. Zekâi, Bolu Tarihi, Bolu, 1960
Külçe, Süleyman, Mareşal Fevzi Çakmak, İzmir, 1953
Kür, İsmet, Anılarıyla Atatürk, İstanbul,1966
Metin, Ali (Ziya Oranlı), Atatürk’ün Yayınlanmamış Anıları, Ankara, 1967 Mısıroğlu, Kadir, Sarıklı Mücahitler, İstanbul, 1967 Oral, Fuat Süreyya, Türk Basın Tarih, 1968
Oranlı, Ziya, Atatürk’ün Şimdiye Kadar Yayınlanmamış Anıları Ankara, 1967 Ortaç, Yusuf Ziya, İsmet İnönü, Ankara, 1950 Önal, Sami, Milli Mücadelede Oltu, Ankara, 1968
Özer, Kemal, Kurtuluş Savaşında Gönen, Balıkesir, 1964
Peker, Nurettin, 1918-1923 İstiklâl Savaşı’nın Vesika ve Resimleri, İstanbul,
1955
Rosenberg, Arthur, Bolşevizm Tarihi [Çev.: Aydın Emeç], İstanbul, 1969 Saip, Ali, Kilikya Facialari ve Urfa’nın Kurtuluşu Mücadeleleri, Ankara, 1340 [1924]
Sakaoğlu, Necdet, Kuruluşumuzdan Günümüze Kadar “çeşm-i cihan” Amasra,
İstanbul, 1966
Salman, Mustafa, Balıkesir, Balıkesir, 1957
Sayılgan, Aclan, Solun 94 Yılı, İstanbul, 1968
Siret İstemi, Madalyalı Şehir, İstanbul, 1968 Solmaz, Mehmet, Karayılan, Gaziantep, 1963 Söylemezoğlu, Galip Kemalî, Siyasi Dağarcığım, ... 1957

Stefan Velikov-Naime Yılmaer, Kemalist İhtilal ve Bulgaristan (1918-1922),

İstanbul, 1969

Şapolyo, Enver, Behnan, Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, İstanbul, 1958 Şapolyo, Enver, Behnan, Kuva-yı Milliye Tarihi, Ankara, 1957 Tansel, Selâhaddin, Atatürk ve Kurtuluş Savaşı:1919-1922, Ankara, 1965 Tengirşenk, Yusuf Ziya, Vatan Hizmetinde, İstanbul, 1967

Tevetoğlu, Cihat Fethi, Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler-, Ankara,

1967

Türkgeldi, Ali Fuat, Görüp İşittiklerim, Ankara, 1949 Uran, Hilmi, Hâtıralarım, Ankara, 1959

Velikov, Stefan, Kemalist İhtilal ve Bulgaristan, 1918-1922, İstanbul, 1969 Yetkin, Hulusi, Gaziantep Savaşı, Şehit Şahinin Yeri, Gaziantep, 1964

SÜRELİ YAYINLAR

Belgelerle Türk Tarihi Cumhuriyet Gazetesi

Genelkurmay H. T.O., Türk İstiklâl Harbi Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi Yeni İstanbul Gazetesi

Türk Hukuk Lügatı

Mf.v. Tarih Vesikaları Takvim-i Vekayî

Kazım Özalp Anlatıyor, Yakın Tarihimiz: 22

DİZİN